

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ - ΑΘ. ΔΙΑΦΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΔΟΡΕΑ
ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΘΕΙ Η ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΙΓΑΛΕΩΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΣΧΕΤΙΚΑ
ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΙΓΑΛΕΩΣ

18092 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

I S T O R I A

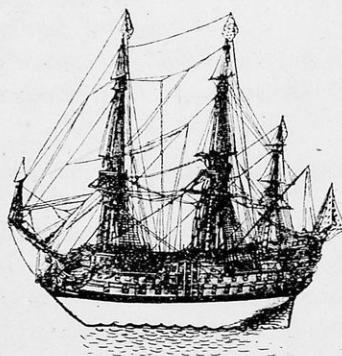

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ - ΑΘ. ΔΙΑΦ.

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΩΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ Ε' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΕΞΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1951

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΩΡΕΑ
ΜΑΘΗΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΟΔΙΟΥ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ (ΙΣΤ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΑΝΑΚΑΛΥΨΙΣ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ

Αἱ Ἀνακαλύψεις

ΑΤΑ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων ἐπλατύνθησαν τὰ δρια τοῦ γνωστοῦ κόσμου διά τῶν μεγάλων θαλασσοποριῶν, τὰς ὅποιας ἔξετέλεσαν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὥκεανοῦ, δ ὅποῖς ἔπαιυσε νὰ εἶναι φραγμὸς ἀνυπέρβλητος, δπως εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς μέσους χρόνους.

Ἀνεκαλύφθη μία νέα μεγάλη ἡπειρος, ἡ Ἀμερική, καὶ ἡ θαλασσία δδός πρὸς τὰς Ἰνδίας.

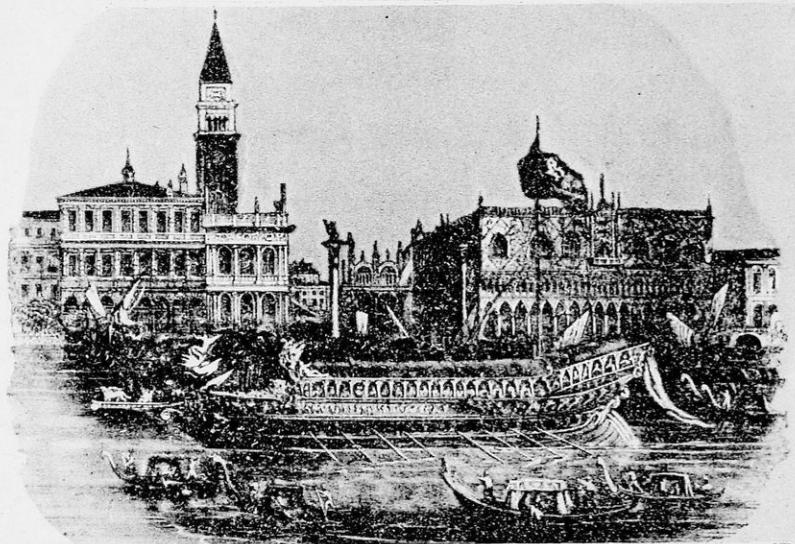
Ἀποτέλεσμα τῶν ἀνακαλύψεων ἦτο ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ γενικῶς ἡ αὔξησις τοῦ πλοούτου τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

·Ορμὴ πρὸς ἀγνώστους χώρας

Τὰ δρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἦσαν πολὺ στενά, διότι ὅλοι μεγάλοι ἴστορικοι λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἔζησαν καὶ ἔδρασαν σχεδόν ἀποκλειστικῶς περὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐπλάτυνε τὰ δρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου διά τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας, ἀλλ' δ σύνδεσμος, τὸν δποῖον ἐπεχείρησε νὰ δημιουργήσῃ μεταξὺ Ἰνδιῶν καὶ Εὐρώπης, διε-

κόπη ήδη ἐπί τῶν Ρωμαίων. Βραδύτερον, κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἔγινεν ἡ Κωνσταντινούπολις, διο προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν ἔφθανον διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Τραπεζούντος. Ἀλλ' ὅταν οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὴν Μ. Ἀσίαν, διεκόπη καὶ ἡ ὁδὸς αὕτη.

Ἄπο τότε τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰνδιῶν διεξήγετο διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀραβεῖς ἐμποροὶ μετεκόμιζον διὰ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ καὶ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν

1. Ἡ Βενετία εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Νέων χρόνων
(ἀρχαία χαλκογραφία)

εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἀπ' ἐκεῖ παρελάμβανον αὐτά τὰ πλοῖα τῆς Βενετίας καὶ ἄλλων Ιταλικῶν πόλεων, τὰ μετέφεραν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὰ ἐπώλουν ἐκεῖ εἰς ὑπερόγκους τιμάς. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἡσαν περιζήτητα εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν, ἰδίως τὰ μπαχαρικὰ λεγόμενα, πιπέρι, γαρύφαλλον, μοσχοκάρυον, κανέλλα κλπ. Ἀπὸ τὰς Ἰνδίας ἥρχοντα ἐπίστης οἱ πολύτιμοι λίθοι, δὲλεφαντόδους, δὲβενος, τὰ βαμβακερά ύφασματα. Αἱ Ιταλικαὶ πόλεις ἐπλούτησαν ἀπὸ

τὸ διατολικὸν ἐμπόριον καὶ ἔκινησαν τὸν φθόνον ἄλλων ἐμπορικῶν πόλεων.

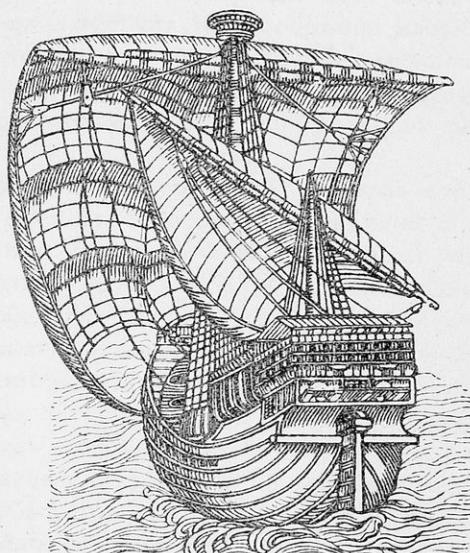
Πολλοὶ λοιπὸν ἐσκέφθησαν νὰ εὕρουν ἄλλην δόδον διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὴν πλουτοφόρον χώραν, τὰς Ἰνδίας καὶ τὴν Κίναν. Αἱ χώραι ἔκειναι ἡσαν ἀκόμη ἄγνωστοι ἢ ἀτελῶς γνωσταί. Ὁ Ιταλὸς περιηγητής Μάρκο Πόλο εἶχε περιγράψει, εἰς τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰώνος, τοὺς μυθώδεις θησαυρούς των, τὴν Κίναν, πατρίδα τῆς μετάξης, τὴν Ἰαπωνίαν, πλημμυροῦσαν ἀπὸ χρυσόν, τὰς νήσους τῆς Σόνδης, νοτιώτερον, τὴν χώραν τῶν μπαχαρικῶν. Ἡ δίψα τοῦ κέρδους κυρίως ὅθησε τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀναζήτησιν νέων χωρῶν.

Ἄλλα καὶ ἡ στιγμὴ ἥτο εύνοϊκή. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν Δύσιν ὑπῆρχεν ἀπόθεμα δυνάμεως, τὸ δόποῖον ἔζητει διέξοδον. Αἱ σταυροφορίαι εἶχον σταματήσει, ἀφ' ὃτου εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπεκράτησαν δριστικῶς οἱ Μωαμεθανοί, καὶ ὁ ὀρίζων τῆς δράσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐστένευε διὰ τῆς διαρκοῦς κατὰ τοὺς τελευταίους αἰώνας τῶν μέσων χρόνων προωθήσεως τῶν τουρανικῶν φυλῶν, τῶν δόποιών ἡ πρωτοπορία εἶχε φθάσει μέχρι τῆς Ούγγαριας. Μογγόλοι ἐπίσης εἶχον ἐμφανισθῆι εἰς τὴν Ρωσίαν. Ἡ ἐνίσχυσις τέλος τῆς δυνάμεως τῶν βασιλέων εἰς τὰς εὐρωπαϊκάς χώρας ὑπεχρέωσεν εἰς ὑπακοὴν τοὺς εὐγενεῖς. “Οσοι λοιπὸν ἔφερον μὲν δυσφορίαν τὴν νέαν τὰξιν ἔζητησαν στάδιον διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀσκησιν τῆς ἱπποτικῆς ὁρμῆς καὶ τῆς ρωμαντικῆς διαθέσεως εἰς θαλασσοπορίας καὶ περιπέτειας εἰς μακρυνάς χώρας.

Τελειοποίησις τῶν τεχνικῶν μέσων. Ἡ ναυτικὴ πυξὶς

Κυρίως δμως ἡ τελειοποίησις τῆς ναυτικῆς τέχνης ἐπέτρεψε τὴν πραγματοποίησιν τῶν μεγάλων ταξιδίων. Οἱ Βενετοί ἐπενόησαν τὸν 14ον αἰώνα νέον τύπον πλοίου, τὴν καραβέλλαν (caravelle, ἀπὸ τὸ δόποῖον τὸ νεοελληνικὸν καράβι), μήκους τριάκοντα περίπου μέτρων, μὲ ὑψηλάς πλευράς, ἐφωδιασμένον μὲ τρεῖς ίστους καὶ πέντε τριγωνικά ίστα, κατάλληλον τοποθετεῖσθαι στον θαλασσινό πατούντα πόλεμο. Τοῦτο τοποθετεῖσθαι στον θαλασσινό πατούντα πόλεμο.

"Ισως παρεστάθη ἐπὶ τὸ ὑπερβολικῶτερὸν ἢ ὑπηρεσίᾳ, τὴν δόποιαν προσέφερεν ἡ ναυτικὴ πυξίς εἰς τὰς μεγάλας θαλασσοπορίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νέων χρόνων. Εἶναι ἔξηκριβωμένον, ὅτι οἱ Σῖναι ἐγνώριζον δύο καὶ πλέον αἰῶνας π.Χ. τὴν ἰδιότητα τῆς μαγνητικῆς βελόνης νὰ στρέφεται πρὸς βορρᾶν, οἱ

2. Πλοίον τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰῶνος

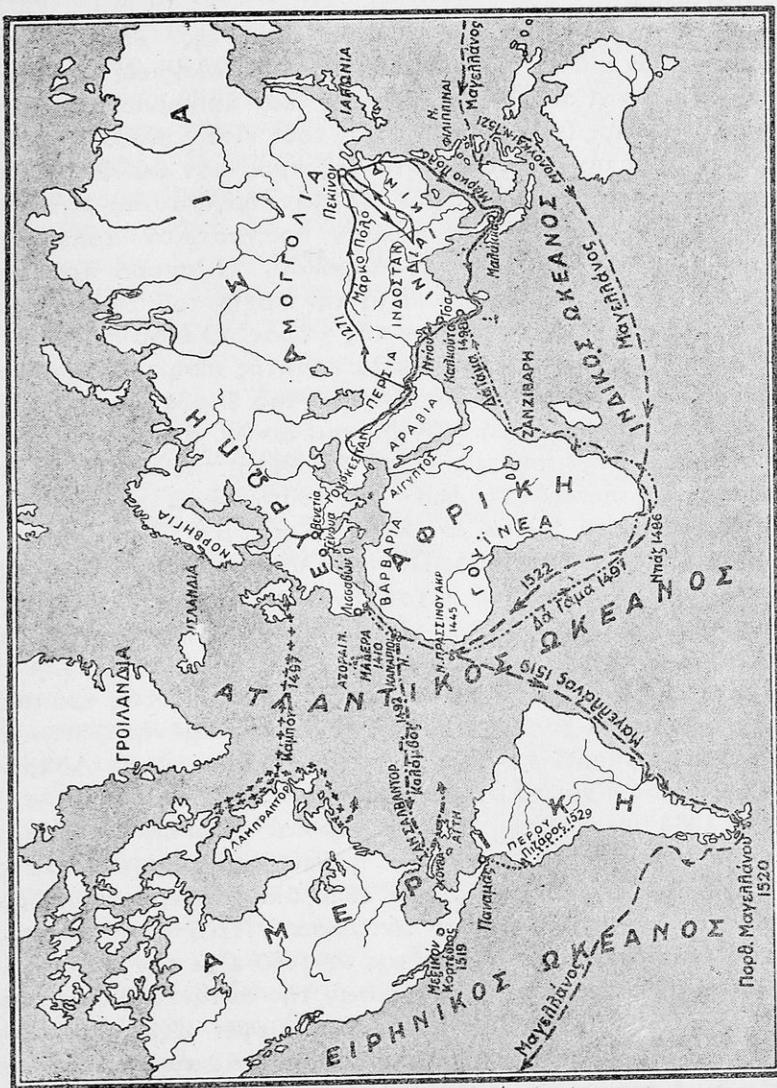
κῆς πυξίδος ἐπενόησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν (*bussola*). Πλήρης ὅμως πυξίδα μετ' ἀνεμολογίου κατεσκεύασαν οἱ Πορτογάλοι ναυτικοὶ τὸ 1483. Ἡ τελειοποίησις αὐτὴ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ναυτικοὺς νὰ ἀνάγωνται εἰς τὸ πέλαγος, ἐνῷ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὰς ἀκτάς.

Θαλασσοπλοΐα τῶν Πορτογάλων

Ναυτικοὶ τῆς Μεσογείου είχον προηγηθῆ εἰς τὴν ἔξερεύνησιν τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς καὶ οἱ ἴδιοι ἀνεκάλυψαν τὸν 14ον

δὲ "Αραβες μαθόντες παρ' αὐτῶν μετέδωσαν αὐτὴν εἰς τοὺς ναυτικοὺς τῆς Μεσογείου. Παρὰ τὰς τελειοποιήσεις ὅμως ἡ πυξίς δὲν ἦτο ἀκόμη εἰς θέσιν νὰ κατευθύνῃ τοὺς ναυτιλλομένους μὲ ἀκρίβειαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Συνδυαζομένη ὅμως μὲ ἄλλας πρακτικωτέρας γνώσεις τῆς ἐποχῆς, ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς ναυτικοὺς νὰ δρίζουν τὴν θέσιν τῶν πλοιῶν εἰς τὸ πέλαγος. Τὸν πρῶτον εὕχρηστον τύπον ναυτι-

κῆς πυξίδος ἐπενόησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν

3. Χάρτης τῶν Ἀνακαλύψεων

αιώνα νήσους τινάς τοῦ ὡκεανοῦ, τὰς Ἀζόρας, τὴν Μαδέραν, τὰς Καναρίους.

Ἡ Πορτογαλία, ἀπομονωθεῖσα διὰ τῆς ἔξαπλώσεως κατὰ τὸν 13ον αἰώνα τοῦ κράτους τῆς Καστίλλης εἰς τὸ ἄκρον τῆς Εύρωπης καὶ στερηθεῖσα ἐπαφῆς καὶ ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Ἀραβικὸν κράτος (τῶν Maures, δπως τοὺς εἶπαν οἱ Εύρωπαῖοι), ἔστρεψεν ὅλην τὴν δραστηριότητά της πρὸς τὴν θάλασσαν. Οἱ ναυτικοὶ της ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀλιεύαν, ἥρχισαν νὰ ἐμπορεύωνται εἰς τὸν Ὡκεανὸν καὶ ἔκαμαν πραγματικὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν τοῦ Μαρόκου. Ἡ Ισχυρὰ προσωπικότης ἐνὸς ἀνθρώπου ἥσκησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 14ου αἰώνος μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὸ μέλλον τῆς χώρας. Ὁ Ινφάντης (πρīγκιψ) Δόν 'Ερρīκος (1394 - 1460), πέμπτος υἱὸς τοῦ βασιλέως 'Ιωάννου Α', ἀφοῦ κατὰ τὴν νεότητά του Ἐλαβε μέρος εἰς ἐνδόξους ἐκστρατείας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ἀφιέρωσεν, ἀπὸ τοῦ 1419, τὴν ζωήν του εἰς τὸ νὰ διευθύνῃ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν συμπολιτῶν του. Διὰ τοῦτο εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν Ιστορίαν μὲ τὸ ὄνομα Θαλασσοπόρος.

Οἱ 'Ερρīκος ὁθησε τοὺς Πορτογάλους ναύτας πρὸς τὰς κατευθύνσεις, τὰς ὁποίας εἶχον ἐγκαταλείψει ἀπὸ καιροῦ οἱ θαλασσινοί. Πρὸ τῆς πρώτας τῶν πλοίων των ἥρχισαν νὰ διαλύωνται οἱ μῦθοι, τοὺς ὁποίους εἶχον ἐμπνεύσει αἱ ἔρημοι καὶ ἀκατοίκητοι ἀκταὶ τῆς Ἀφρικῆς, δτι δηλαδὴ εἰς τὰς τροπικὰς χώρας ἡ θάλασσα βράζει, δτι εἰς τὴν διακεκαυμένην ζώνην ἀνθρωπος δὲν ἥμπορει νὰ ζήσῃ ἡ δτι μεταβάλλεται εἰς Αιθίοπα, δτι ἔκει κάπου εἶναι τὸ στόμιον τῆς κολάσεως.

Τὸ 1434 ὑπερέβησαν τὸ Βογιαδόρ καὶ τὸ 1445, ἀφοῦ ἔκαμψαν τὴν ἑκβολὴν τοῦ Σενεγάλη, παρετήρησαν μὲ εὐχάριστον ἔκπληξιν ἀκρωτήριον κατάφυτον, ἔκει δπου ἀνέμενον χώραν ἔρημον καὶ ἄγονον, τὸ ὁποῖον ὡνδύμασαν Πράσινον ἀκρωτήριον. "Οταν ἀπέθανεν δ 'Ερρīκος τὸ 1460 εἶχε τὴν Ικανοποίησιν, δτι οἱ ἀνθρώποι του πρωσήγγισαν τὴν ἀκτὴν τῆς Γουΐνέας.

Ἄλλα τὸ 1471, ἀφοῦ τὸ θάρρος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Πορτογάλους νὰ ὑπερβοῦν τὸν Ἰσημερινόν, διεπίστωσαν μὲ ἀπογοήτευσιν δτι ἡ ἀφρικανικὴ παραλία, ἀντὶ νὰ δείξῃ διέξοδον πρὸς τὰς Ἰνδίας, ἔκάμπτετο πρᾶς νότον. Ἐπὶ δέκα ἔτη ἐδίστασαν

νὰ διακινδυνεύσουν εἰς τὸ νέον αὐτὸν ἡμισφαῖριον, δπου δ πολικός ἀστὴρ δὲν ἦτο δρατός. Τὸ 1482, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Β', ἐπανέλαβον τὴν προσπάθειαν καὶ τὸ 1485 ἔφθασαν εἰς τὴν ἑκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Κογκό καὶ κατόπιν τοῦ Ὀράγγη.

Τέλος τὸ 1486 δὲ Βαρθολομαῖος Διάς (Bartholomeu Dias), ἐνῷ μὲ τρία ἐλαφρὰ πλοῖα ἐσυνέχιε τὸν πλοῦν πρὸς νότον, ἔμεινεν ἕκπληκτος βλέπων τὴν Ἑηράν πρὸς τὴν Δύσιν. Εἶχε παρακάμψει τὴν νοτιωτάτην ὄκραν τῆς Ἀφρικῆς χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῇ. Ἡ κακοκαιρία τὸν ἡμπόδισε νὰ προχωρήσῃ καὶ δταν ἐπεχείρησε νὰ ἐπιστρέψῃ, διέκρινε τὸ ἀκρωτήριον νὰ μαστιγώνεται ἀπὸ τὰ κύματα. Τὸ ὀνόμασεν Ἀκρωτήριον τῶν Τρικυμιῶν. "Οταν δμως τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Λισσαβώνα, δ βασιλεὺς Ἰωάννης τὸ ἑβάπτισεν Ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος.

Ανακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς

"Ἐνῷ οἱ Πορτογάλοι ἔζήτουν νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἰνδίας πλέοντες πρὸς ἀνατολάς, ἄλλοι ἐσκέφθησαν δτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχουν τοῦτο πλέοντες πρὸς δυσμάς.

"Απὸ αἰῶνος ἥδη ἐγένετο λόγος περὶ τούτου εἰς τὸν κόσμον τῶν λογίων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δὲ Φλωρεντῖνος Ιατρὸς Πάολο Τοσκανέχι υπεστήριζε μὲ θέρμην τὴν ἀποψιν. "Εσχεδίασε μάλιστα σχετικὸν χάρτην, τὸν δποῖον ύπέβαλε μετὰ ύπομνήματος εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλίας. "Ο Κολόμβος ἀπεφάσισε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἰδέαν.

"Ο Χριστόφορος Κολόμβος (Christoforo Colombo, 1446 - 1506) ἐγεννήθη περὶ τὸ 1446 εἰς τὰ περίχωρα τῆς Γενούης, ἀπὸ πατέρα ὑφαντουργόν, ἔλαβε μικρὰν μόρφωσιν καὶ μέχρι τοῦ

4. Ο Κολόμβος

25ου έτους κατεγίνετο εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρός του. 'Αλλ' αἱ διηγήσεις καὶ τὰ ἀναγνώσματα περὶ ἀγνώστων καὶ περιέργων χωρῶν ἔξῆψαν τὴν φαντασίαν του. 'Εγνώριζε τὸν Τοσκανέλι καὶ ἐπίστευεν εἰς τὸν χάρτην του. "Εγινεν δὲ ἵδιος ναυτικὸς καὶ χαρτογράφος καὶ ἐταξίδευσεν εἰς δῆλας σχεδόν τὰς θαλάσσας, ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς ὡς τὴν Βόρειον Θάλασσαν, ἶσως καὶ εἰς τὰς θαλάσσας τῆς Ἀνατολῆς. 'Εγκατεστάθη εἰς τὴν Λισσαβόνα, δῆπον καὶ ἐνυμφεύθη. Συνεδύαζε διορατικότητα ἐπιστημονικὴν μὲν ζωηράν φαντασίαν, εύκολόπιστος ἀπὸ μυστικοπαθῆ διάθεσιν.

'Ἐπειδὴ ἡ πορτογαλικὴ κυβέρνησις δὲν ἔδέχθη τὴν πρότασίν του νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔξερευνητικὸν πλοῦν πρὸς δυσμάς, κατέφυγεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδον καὶ Ἰσαβέλλαν. Οἱ σοφοὶ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σαλαμάγκας, εἰς τοὺς δόποίους παρέπεμψαν τὴν ύπόθεσιν, δὲν ἐβιάζοντο νὰ ἀπαντήσουν. "Οταν δημος οἱ δύο βασιλεῖς ἐκυρίευσαν τὴν Γρενάδαν καὶ ἥηνωσαν τὴν Ἰσπανίαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν των, ἐφάνησαν πρόθυμοι διὰ μεγάλας ἐπιχειρήσεις. 'Η Ἰσαβέλλα ἵδιως ἔλαβεν ὑπὸ τὴν εὔνοιάν της τὸν Κολόμβον.

Τὴν 17ην Ὁπριλίου 1492, ἐπὶ τοῦ πρὸ τῆς Γρενάδας στρατοπέδου, ὑπέγραψαν συμβόλαιον, διὰ τοῦ δόποίου ἔδέχοντο τοὺς δῆρους τοῦ ἐρευνητοῦ, τίτλον εὐγενοῦς καὶ Μεγάλου Ναυάρχου εἰς τὸν ἵδιον καὶ τὴν οἰκογένειάν του, ἀντιβασιλείαν καὶ τὸ δέκατον ἐπὶ τῆς φορολογίας τῶν ἀνακαλυφθησομένων χωρῶν.

'Ο Κολόμβος ἀπέπλευσε μὲ τρία πλοῖα τὴν 3ην Αύγουστου 1492 ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς Πάλου. 'Ο ἵδιος ἐπέβαινε τοῦ μεγαλυτέρου, τῆς «Santa Maria», 23 μέτρων μήκους (πρβλ. εἰκ. 2 σελ. 12). Τὸ πλήρωμα τῶν πλοίων, 90 περίπου ἄνδρες, ἀπετελεῖτο ἐν μέρει ἀπὸ καταδίκους τῆς φυλακῆς. 'Ηκολούθησε τὴν γνωστὴν δόδον μέχρι τῶν Καναρίων νήσων καὶ, ἀφοῦ ἀνεπαύθη ὀλίγον, ἐρρίφθη εἰς τὸν ὥκεανόν. Οἱ ναῦται ἥσαν ἀνήσυχοι, ἐνόμιζον δτὶ δὲν θὰ ἐπανίδουν τὴν Εὐρώπην, ἐγόγγυούς, στάσις δημος δὲν ἔγινεν. 'Ο ἵδιος ἦτο σταθερός καὶ ἔδειξε πεποίθησιν καὶ θάρρος.

Τὴν 12ην Ὁκτωβρίου, 23 ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἀπὸ τὰς Καναρίους, διέκριναν ξηράν καὶ τὴν ἐπομένην ἀπεβιάσθη-

σαν εις μίαν άπό τάς νήσους τοῦ Βαχαμικοῦ πελάγους, τὴν διπολαν δι Κολόμβος ὀνόμασεν San-Salvador, δηλαδὴ "Αγιον Σωτῆρα. Κατόπιν ἀνεκάλυψε τὴν Κούβαν καὶ τὴν Χαϊτήν, ἐκ τῶν διποίων τὴν πρώτην ἔξελαβεν ὡς Κίναν καὶ τὴν δευτέραν ὡς Ἰαπωνίαν, διποις εἰκονίζοντο αὗται εἰς τὸν χάρτην τοῦ Τοσκανέλι.

'Επέστρεψε τὴν 15ην Μαρτίου 1493 εἰς τὴν Ἰσπανίαν, διποι τοῦ ἔγινε θριαμβευτικὴ ὑποδοχή. Εἶχε φέρει μαζί του βάμβακα, χρυσόν, ίθαγενεῖς, δχι διμως μπαχαρικά. Ἡ ἀνακάλυψις προεκάλεσε κατάπληξιν εἰς δλον τὸν κόσμον. Οἱ ἀνθρωποι εἶπον δτι δι Κολόμβος ἐδώρησεν δλόκληρον νέον κόσμον εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

'Ο Κολόμβος ἔκαμεν ἀλλα τρία ταξίδια. Τὸ δεύτερον ἔγινε μὲ πολὺ μεγαλυτέρας δυνάμεις, 14 καραβέλλας, 3 φορτηγά καὶ ἔνοπλον ἀποβατικὸν ἄγημα ἀπὸ 1200 ἄνδρας. Τὰ ἀποτέλεσματα διμως δὲν ἐδικαίωσαν τὰς προσδοκίας, διότι ή ἀνακάλυψις δὲν ἐπέφερεν οὕτε μπαχαρικὰ οὕτε ἀρώματα καὶ χρυσόν.

Εἰς τὸ τρίτον ταξίδιον (1498 - 1500) προσήγγισε τὴν βορείαν ἀκτὴν τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, πλησίον τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ὁρενόκου. 'Ἐπιστευεν δτι αὐτὴν τὴν φοράν εύρισκετο εἰς τὰς Ἰνδίας, « πλησίον τοῦ ἐπιγείου παραδείσου ». Ἀλλὰ δυσαρέσκειαι καὶ ἔξεγέρσεις ἐναντίον του ἡνάγκασαν τοὺς βασιλεῖς νὰ ἀφαιρέσουν τὴν διοίκησιν ἀπὸ τὸν Κολόμβον, δὲ ἀντικαταστάτης του ἐθεώρησε καλὸν νὰ τὸν φυλακίσῃ καὶ νὰ τὸν στελῇ μαζὶ μὲ τοὺς δύο ἀδελφούς του σιδηροδέτους εἰς τὴν Ἰσπανίαν. 'Ο Κολόμβος διμως κατώρθωσε νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητά του καὶ οἱ βασιλεῖς δχι μόνον τὸν ἔτιμησαν καὶ τὸν ἀπεζημίωσαν, ἀλλὰ τοῦ ἀνέθεσαν καὶ τέταρτον ταξίδιον.

Τὸ τέταρτον ταξίδιον (1502 - 1504) ἦτο ἀτυχέστερον. Ζητῶν, ὡς ἔνόμιζε, διέξοδον πρὸς τὸν κόλπον τῆς Βεγγάλης εἰς τὰς Ἰνδίας, δπου ἥδη εἶχον φθάσει οἱ Πορτογάλοι, προσήγγισε τὸν Ισθμὸν τοῦ Παναμᾶ, πιστεύων δτι περιπλέει τὴν Κίναν, δτι ἀπέχει 18 ἡμερονύκτια ἀπὸ τὸν Γάγγην καὶ δτι εύρισκεται πρὸ τῆς « Χερσονήσου τοῦ χρυσοῦ », ἀπὸ τὴν διπολαν δι Σολομὼν εἶχε προμηθευθῆ τὰ μέσα διὰ νὰ κτίσῃ τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ. Τρικυμίαι καὶ ἔξεγέρσεις τῶν ίθαγενῶν, πρὸς τοὺς διποίους οἱ

έρευνηται συμπεριεφέροντο ἀπανθρώπως, τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰσπανίαν (Νοέμβριος 1504). Ἡ Ἰσαβέλλα μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν, δ Φερδινάνδος δὲν ἔδειξεν ἐνδιαφέρον δι' αὐτὸν καὶ ἀπέθανε τὴν 20ὴν Μαΐου 1506 σχεδόν λησμονῆμένος.

Ο Κολόμβος μέχρι τέλους ἐπίστευεν δτι ἀνεκάλυψε τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Ἀσίας. Διὰ τοῦτο, τὰς νήσους, εἰς τὰς ὁποίας προσωριμίσθη, ὡνόμασαν Δυτικὰς Ἰνδίας καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῶν Ἰνδούς. Οἱ δύσπιστοι δῆμοι δὲν ἔλειψαν. Διορατικὸς ἴστορικὸς ἀπὸ τὸ 1493 ὑπεστήριζεν δτι δ πλα-ψαν. Μεταφρασθεῖσα εἰναι πολὺ εὔρυτερος ἀπὸ δτι ὑπέθετεν δ Κολόμβος.

Ἡ Ἀμερικὴ

Ἐν τούτοις ἡ νέα ἡπειρος, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνακαλύψει δ Κολόμβος, ἔλαβε τὸ δνομα-ἀπὸ ἄλλον, τὸν Φλωρεντινὸν ναυ-τικὸν Ἀμέριγον Βεσπρούτσι (Amerigo Vespucci), δ ὁποῖος συνώδευσε τὸν Κολόμβον εἰς τὰ νεώτερα ταξίδιά του καὶ ἔδωσε περιγραφὴν τῶν νέων χωρῶν ὑπὸ τύπουν ἐπιστολῶν. Εἰς μίαν ἀπ' αὐτάς, τὸ 1507, ἔκαμνε λόγον περὶ μεγάλης ἡπειρου, τοῦ νέου κόσμου (novus mundus), ἀνακαλυφθείσης πρὸς δυ-σμὰς τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, μεταφρασθεῖσα εἰς πολ-λὰς γλώσσας, συνέδεσε τὸ δνομά του μὲ τὴν νέαν ἡπειρον. Ο Ἰδιος ἀπέθανε (1512) χωρὶς νὰ ξῇ τὴν μεγάλην τύχην, ἡ ὁποία ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸ δνομά του. Περὶ τῆς παρουσίας νέας ἡπει-ρου ἐβεβαιώθησαν δταν, τὸ 1513, δ Ἰσπανὸς Μπαλμπόα (Balboa) διέκρινεν ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ Ισθμοῦ τοῦ Παναμᾶ τὸν Είρηνι-κὸν καὶ περισσότερον δταν δ Μαγελᾶνος ἀνεκάλυψε τὴν διά-βασιν εἰς αὐτόν.

Οἱ Πορτογάλοι φθάνουν εἰς τὰς Ἰνδίας (1498)

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Πορτογάλοι ἔξηκοι λούθησαν τὴν προσπά-θειάν των νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἐνέτειναν αὐτὴν μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Κολόμβου. Τὴν 8ην Ιουλίου 1497 δ Βάσκο δ Γάμα (Basco da Gama), υἱὸς θαλασσοπόρου καὶ ἀπὸ βα-σιλικὸν γένος, ἀνεχώρησε μὲ τέσσαρα σκάφη. Τὴν 22αν ὑπερέ-

βαίνε τὸ τέρμα τοῦ ταξιδίου τοῦ Διάς, τοῦ δποίου εἰχε συμπαραλάβει τὸν πλοηγόν. Τὴν 15ην Ἀπριλίου 1498 εύρισκετο εἰς τὴν ἀφρικανικήν ἀκτὴν ἀπέναντι τῆς Μαδαγασκάρης, δύοδεκαν καὶ ἔλαβεν "Ἀραβαῖς πλοηγοὺς καὶ, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν περιοδικὸν ἄνεμον τοῦ Ἰνδικοῦ μούσσον (mousson), προσήγγισε τὰς Ἰνδίας, τὴν 20ὴν Μαΐου, πλησίον τῆς Καλκούτας, καὶ ὑστερον ἐφθασεν εἰς τὴν Γόαν.

Ο πρῶτος περίπλους τῆς γῆς

Ο Μαγελᾶνος (Magelhaes), ἀπὸ μεγάλην πορτογαλικὴν οἰκογένειαν, ἀσκηθεὶς εἰς τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τῆς πατρίδος του εἰς τὰς Ἰνδίας, ἐπεφορτίσθη ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας, τὸν περίφημον Κάρολον Ε', νὰ ἀναζητήσῃ δρόμον πρὸς τὰς Ἰνδίας καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὰς Μολούκας νήσους. Μὲ πέντε πλοῖα καὶ 265 ἄνδρας ἀνεχώρησε τὴν 20ὴν Σεπτεμβρίου 1519 ἀπὸ λιμένα τῆς νοτίου Ἰσπανίας. Ἐχρειάσθη μῆνας, διὰ νὰ πλεύσῃ τὴν παραλίαν τῆς Νοτίου Αμερικῆς, καὶ τὴν 21ην Ὁκτωβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἐλικοειδῆ πορθμὸν μεταξὺ τῆς ἡπείρου καὶ τῆς Γῆς τοῦ Πυρός, δ ὅποῖος ἀπὸ τότε φέρει τὸ δνομά του, κατηνάλωσεν δόλκληρον μῆνα διὰ νὰ τὸν περάσῃ καὶ ἔξηλθεν εἰς εύρυχωρον ὥκεανόν, τὸν δποῖον ὠνόμασεν Εἰρηνικόν, διότι τοῦ ἐφάνη ἔξαιρετικά ἡσυχος, ἐπειδὴ ἦτο ἡ περίοδος τῆς γαλήνης.

Μετά μακρὸν καὶ κοπιώδη πλοῦν ἐφθασεν εἰς τὰς Φιλιππίνας, δπού δ ἕδιος ἐφονεύθη εἰς συμπλοκὴν μὲ τοὺς Ιθαγενεῖς. Οἱ ἄνδρες του ἐξηκολούθησαν τὸν δρόμον, ἐφθασαν εἰς τὰς Ἰνδίας, δπού συνηντήθησαν μὲ τοὺς Πορτογάλους, καὶ διὰ τοῦ Ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐπίδος οἱ περισωθέντες 18 ἄνδρες ἀπὸ τοὺς 265 μὲ ἐν πλοῖον ἐπέστρεψαν τὴν δην Σεπτεμβρίου 1522. Τοιουτοτρόπως συνετελέσθη δ πρῶτος περίπλους τῆς γῆς.

Κατάληψις καὶ ἐκμετάλλευσις τῶν νέων χωρῶν

Τὰς ἀνακαλύψεις ἡκολούθησε ζωηροτάτη κίνησις διὰ τὴν κατάληψιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν νέων χωρῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι

κατελήφθησαν άπό τό πάθος ταξιδίων, ύπερποντίων ἐπιχειρήσεων καὶ περιπετειῶν. Πολλοὺς ἔκινει ἡ ἔλεις τοῦ ἀγνώστου. "Αλλοι ἡσαν ἐνθουσιώδεις ἀπό θρησκευτικὸν ζῆλον νὰ κατηγήσουν τοὺς εἰδωλολάτρας. Οἱ περισσότεροι δμως ἀπό τοὺς περιφήμους αὐτοὺς κατακτητὰς (*Ispaniostí conquistadori*) ἡσαν παράτολμοι διώκται τύχης καὶ ἐπικερδῶν ἀνδραγαθημάτων, σκληροὶ καὶ ἀπληστοὶ, τοὺς δποίους ἔκαμνε τολμηροτέρους ἡ ἐπίγνωσις ὅτι ἔχουν νὰ μετρηθοῦν μὲ ἀόπλους θιαγενεῖς.

Εἰς τὰς ἀποικιακὰς ἐπιχειρήσεις προηγήθησαν οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἰσπανοί. Ἀμέσως μετά τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς, τὴν 3ην Μαΐου 1493, ἐνῷ ἀκόμη ἡ γῆ κατὰ τὰ τρία τέταρτα ἦτο ἀγνωστος, δὲ πάπας Ἀλέξανδρος Σ' ἐμοίρασεν αὐτὴν διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ διερχομένου 370 μίλια πρὸς δυσμὰς τῶν Ἀζορῶν, εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν δποίων τὸ δυτικόν, τὸν Νέον Κόσμον, ἔδωσεν εἰς τοὺς Ἰσπανούς, τὸ ἄλλο εἰς τοὺς Πορτογάλους.

Δὲν ἥργησαν δμως τοὺς δύο αὐτοὺς λαοὺς νὰ ἀκολουθήσουν ἄλλοι, Ὁλλανδοί, Ἀγγλοι, Γάλλοι, οἱ δποῖοι ἔδειξαν μεγαλυτέρας ἴκανότητας.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Πορτογάλων

Εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὡκεανὸν καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Πορτογάλοι, διὰ νὰ μονοπωλήσουν τὸ ἐμπόριον, περιήλθον εἰς προστριβὰς πρὸς τοὺς Ἀραβας, τοὺς Ἰνδούς ἡγεμόνας, τοὺς δποίους οἱ Ἀραβες ἔξηρέθιζον, πρὸς τὴν Αἴγυπτον, καὶ πρὸς πάντων πρὸς τὴν Βενετίαν. Ἐδειξαν ἀρκετὴν δραστηριότητα καὶ ἐπέβαλον ἐπὶ τι διάστημα τὴν κυριαρχίαν τῶν εἰς τὰς Ἰνδικὰς θαλάσσας, ἄλλοτε συνεννοούμενοι, ἄλλοτε μετερχόμενοι βίαν, καίοντες τὰ πλοῖα, σφάζοντες ἢ ἀκρωτηριάζοντες τὰ πληρώματα, βομβαρδίζοντες καὶ δίδοντες πραγματικὰς ναυμαχίας πρὸς τοὺς Ἀραβας.

Ο κύριος δμως ἰδρυτὴς τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῶν Πορτογάλων εἰς τὸν Ἰνδικὸν ὥκεανὸν ὑπῆρξεν δὲ Ἀλφόνσος δ' Ἀλμπουκέρκε (Alfonso d' Albuquerque), ἀντιβασιλεὺς ἀπό τὸ 1508 - 1515. Καταλαβὼν ἐπικαίρους θέσεις, ἔξουσίαζε

τὴν εἰσοδον τοῦ Περσικοῦ Κόλπου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης καὶ κατέστησε κέντρον τῶν πορτογαλικῶν κτήσεων τὴν Γόαν, σπουδαίαν ἀγοράν ἀνατολικῶν προϊόντων. Οἱ Πορτογάλοι ἔξουσίαζον μόνον τὴν παραλίαν τοῦ Ἰνδικοῦ, ἐπὶ τῆς δοιάς Ἰδρυσαν πρακτορεῖα καὶ φρούρια. Κατέλαβον τὴν Κεϋλάνην, τὰς νῆσους τῆς Σρδῆς, τὴν Μαλάκκαν. Πρὸς ἀνατολὰς ἔξέτειναν τὴν ἑξερεύνησίν των μέχρι τῆς Αὔστραλίας, ἐστράφησαν δμῶς περισσότερον πρὸς τὴν Κίναν καὶ τὴν Ἰαπωνίαν.

Εἰς τὴν δυτικὴν Ἀφρικὴν Ἰδρυσαν πρῶτον πρακτορεῖα, ἀργότερα δὲ καὶ ὁχυράς θέσεις (Γουΐνεα 1515, Κόγκο καὶ Ἀγιολα 1575 - 1584). Ἐγκατασταθέντες εἰς τὸ Ἀκρωτήριον, συνέδεσαν τὰς κτήσεις των τοῦ Ἀτλαντικοῦ μετὰ τῶν τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ.

Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Βραζιλίαν, τὴν δοιάν ἀνεκάλυψαν τυχαίως. Κατὰ τὴν πρώτην δηλαδὴ ἐκστρατείαν μετὰ τὴν ἀνεκάλυψιν τῆς δόδου πρὸς τὰς Ἰνδίας μὲ 13 πλοιά ταρεσύρθησαν ἀπὸ τὰ ρεύματα καὶ προσήγγισαν τὴν παραλίαν τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς. Ἡ Βραζιλία ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν πορτογαλικὴ κτήσις, οἱ δὲ Πορτογάλοι ἀπώκισαν αὐτὴν συστηματικώτερον.

Ἐπὶ τι διάστημα οἱ Πορτογάλοι ἐμονοπώλησαν τὸ ἐμπόριον τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ καὶ ἡ Λισσαβών, ὑποσκελίσασα τὴν Βενετίαν, ἔγινεν ἡ μεγάλη ἀγορὰ τῶν μπαχαρικῶν. Ἡ Λισσαβών εἶχε περὶ τοὺς 100.000 κατοίκους, ἐφαίνετο ὑπερπληρωμένη ἀπὸ πλούτον καὶ ἡ μικρὰ Πορτογαλία παρουσιάσθη πρὸς στιγμὴν ὡς μεγάλη δύναμις καὶ ἀνέδειξε ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς.

‘Αλλ’ ἡ πτωχὴ εἰς ἀνθρώπους καὶ μέσα χώρα δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ κρατήσῃ τὸ βάρος αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἀποκιακὸν κράτος τῆς, δπως τῶν Φοινίκων, ἀπετελεῖτο ἀπὸ σειρὰν πρακτορείων, διεσκορπισμένων εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, ἐπὶ 20.000 χιλιομέτρων χωρὶς συνοχήν. Οἱ Πορτογάλοι ἐκυβέρνησαν κακῶς. Καταχρήσεις ὑπαλλήλων, αὐθαιρεσίαι καὶ ἀπανθρωπία ἀντιβασιλέων, διωγμοὶ θρησκευτικοί, ἔφεραν εἰς ἀπόγυνωσιν τοὺς θιαγενεῖς. “Οταν δὲ τὸ 1580 ἡ Πορτογαλία προσηρτήθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν, αἱ ἀποικίαι τῆς ἔμειναν ἀδέσποτοι. Κληρονόμοι τῶν δμῶς ἔγιναν οἱ Ὀλλανδοὶ καὶ οἱ Ἄγγλοι.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἰσπανίας

Θέατρον τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν Ἰσπανῶν ἦτο ἡ Ἀμερική. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Ἰσπανῶν ἐξετείνετο εἰς τὴν Κεντρικὴν καὶ Νότιον Ἀμερικήν, πλὴν τῆς Βραζιλίας, ἡ δούλια ἦτο κτῆσις πορτογαλική. Αἱ δύναμαστότεραι κατακτήσεις εἶναι τοῦ Μεξικοῦ, τοῦ Περού καὶ τῆς Χιλῆς.

Αἱ φυλαὶ τῶν μερῶν αὐτῶν εἶχον χρῶμα ποικίλον, ἀπὸ τοῦ κιτρίνου μέχρι τοῦ ἔρυθροῦ, μαλλιά χονδρά, μαύρα, λεῖα, ἀραιὰ γένεια, ἔξωγκωμένας παρειάς, δόφθαλμοὺς βαθουσιοὺς καὶ μικρούς, ἀνάστημα μέτριον. Εἰς τοὺς Ιθαγενεῖς οἱ λευκοὶ ἄνθρωποι ἔφαίνοντο δυντα ύπερφυσικά, διότι μὲ τὰ πυροβόλα τῶν ὅπλα παρουσιάζοντο ὡς χρησιμοποιοῦντες τὸν κεραυνὸν καὶ διότι ἐπολέμουν ἔφιπποι.

Τὸ 1519 δὲ Ἰσπανὸς Φερδινάνδος Κορτές (Fernando Cortes) ἐκυρίευσε μὲ δλίγας ἐκατοντάδας ἀνδρῶν τὸ Μεξικόν, εἰς τὸ δόποιον ἔζη λαδὸς ὡργανωμένος εἰς κράτος μὲ τὴν Ιερατικὴν τάξιν τῶν Ἀζτέκων καὶ βασιλέα ἐπὶ κεφαλῆς. 'Ο ἀρκετὰ προχωρημένος πολιτισμός των, μὲ ὑφαντικήν, μὲ χρυσοχοϊκήν, μὲ μεγάλας γεφύρας καὶ μὲ πυραμιδοειδεῖς ναούς, εύρισκετο εἰς τὴν βαθμίδα τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Οἱ Ἀζτέκοι, οἱ δόποιοι δὲν ἔγνωριζον τὴν χρήσιν ἵππου καὶ πυροβόλων ὅπλων, ἐλάττερυν θεόν, εἰς τὸν δόποιον προσέφερον ἀνθρώποθυσίαν. 'Η πρωτεύουσά των Μεξικόν μὲ τοὺς 200.000 κατοίκους τῆς ἦτο μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας πόλεις τοῦ κόσμου. Οἱ Ἰσπανοί, μὲ τὰς ἀπανθρώπους βιαιοπραγίας ἐναντίον τῶν Ιθαγενῶν, ἔγιναν κύριοι τῆς χώρας, ἀνεμείχθησαν δύμως ταχέως μὲ τοὺς ἐγχωρίους. Σήμερον κατοικοῦν εἰς τὸ Μεξικόν 19% λευκοί, 38% Ἰνδιάνοι, 43% μιγάδες.

'Ο Φρατσούσκο Πιτζάρο (Francisco Pizarro) μὲ 165 ἄνδρας κατέλαβε τὸ Περού, τὸ θεοκρατικὸν κράτος τῶν Ινκας, «τῶν υἱῶν τοῦ ἡλίου». 'Η εύφορωτάτη γῆ ἦτο κτῆμα τοῦ κράτους. 'Η ἐσοδεία ἐμοιράζετο εἰς τοὺς κατοίκους. 'Υφαντουργικὴ ταπήτων, οἰκοδομικὴ ναῶν, πυλῶν, πύργων εύρισκετο εἰς ἀξιοσημείωτον πρόσδοιον. Σκληρότερος ἀπὸ τὸν Κορτές, δλιγάτερον ἵπποτικός καὶ περισσότερον ληστρικός, δὲ Πιτζάρο

έπωφελήθη ἀπό τὴν διένεξιν δύο ἀδελφῶν καὶ ἡχμαλώτισε τὸν βασιλέα, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν, ἀφοῦ ἔλαβε ὅγκους χρυσοῦ ὡς λύτρα. Μέγα μέρος τῶν θαγενῶν ἐξηφανίσθη (1535).

Οἱ Ἰσπανοὶ ἀρχηγοὶ εἶχον κακὸν τέλος. "Ἄλλος ἀπηγχονίσθη, ἄλλος κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ διπλάσιος ἐδολοφονήθη.

"Από τὴν Μαδρίτην τὸ Συμβούλιον τῷν Ἰνδιῶν, ἰδρυθέν τὸ 1511, εἶχε τὴν ἐποπτείαν τῶν ἀποικιῶν, ἔως ὅτου τὸ στέμμα ἔθεσε τέρμα εἰς τὰς αὐθαιρεσίας τῶν τυχοδιωκτῶν, ἀναλαβόν αὐτὸν τὴν ἀμεσον διοίκησιν τῶν ἀποικιῶν.

· Ανακαλύψεις τῶν "Αγγλων, Γάλλων, Ολλανδῶν

· Ἐνῷ οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἰσπανοὶ ἔζητησαν τὴν δόδὸν εἰς τὰς Ἰνδίας πρὸς Νότον, ἄλλοι ἐσκέφθησαν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ φθάσουν εἰς τὸν σκοπὸν αὐτὸν πλέοντες βορειοδυτικά. "Οταν δὲ ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ εύρεθεῖσα γῆ ἦτο ἡπειρος, φυσικὸν ἦτο νὰ σκεφθοῦν ὅτι θὰ ὑπῆρχε διέξοδος εἰς τὸν Ειρηνικὸν καὶ ἀπὸ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτῆς. "Αγγλοι καὶ Γάλλοι μὲ ἐπιμονὴν ἔζητησαν τὴν διέξοδον αὐτήν.

"Απὸ τοῦ 1497 ὁ Γενουήσιος Τσοβάνι Καμπότο (Giovanni Cabotto), διατελῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βασιλέως τῆς Αγγλίας Ἐρρίκου Ή', μὲ τοὺς τρεῖς ψίους του προσήγγισε τὴν παραλίαν βορειοανατολικῶς, ἔως ὅτου τὸν ἡμπόδισαν οἱ κινητοὶ πάγοι. Τὸ ἐπόμενον ἔτος, πλεύσας πρὸς ἀντίθετον διεύθυνσιν, συνεπλήρωσε τὴν ἔξερεύνησιν τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Βορείου Αμερικῆς, ἡ ὁποία βραδύτερον ἔγινε τόπος ἐγκαταστάσεως τῶν "Αγγλων.

Γάλλοι ναυτικοὶ ὑπὸ τὸν τολμηρὸν θαλασσοπόρον Ἰάκωβον Καρτιέ (Jacques Cartier), ζητοῦντες ἐπίσης τὴν πρὸς βορρᾶν διάβασιν, κατέλαβον τὸν Καναδᾶν, ὃπου ἀργότερα ἴδρυσαν εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Saint - Loret τὸν πόλιν Κεμπέκ (Quebec, 1608). Οἱ Ολλανδοὶ ἐπίσης πρὸς τὴν διεύθυνσιν αὐτὴν κατηύθυναν τὰς προσπαθείας των.

‘Αποτελέσματα τῶν ἀνακαλύψεων

Αι γεωγραφικαὶ ἀνακαλύψεις καὶ ή ἐγκατάστασις πολυαρίθμων Εύρωπαιών εἰς τὰς νέας χώρας ἥλλασξαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὰς ἐμπορικὰς δόδούς, τὸν τρόπον τῆς μεταφορᾶς, τὸ ποσόν καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀνταλλασσομένων ἐμπορευμάτων, τὸν γενικὸν χαρακτήρα τοῦ ἐμπορίου, μὲν μίαν λέξιν τὰ ὄλικὰ μέσα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

‘Η διὰ ξηρᾶς μεταφορᾶς ἥλαττώθη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰώνος εἰς διφελος τῆς διὰ θαλάσσης. Εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν ἔξηκολούθησαν τὰ καραβάνια μὲ τὰς χιλιάδας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς ἑκατοντάδας τῶν καμήλων. Ἐν τούτοις τὸν 16ον αἰώνα τὸ φορτίον ἐνδεῖ πλοίου ἐρχομένου ἀπὸ τὰς Ἰνδίας εἰς τὴν Λισσαβῶνα ὑπερέβαινε τὸ μεγαλύτερον καραβάνι. Τὰ φορτηγά τῆς ἐποχῆς ἐφθανον τοὺς 2.000 τόννους, δηλαδὴ 2 ἑκατομμύρια χιλιόγραμμα, ἐνῷ τὸ σύνηθες φορτίον τῆς καμήλου εἶναι 150 χιλιόγραμμα.

Οἱ νέοι δρόμοι ἡσαν περισσότερον θαλάσσιοι παρὰ ἡπειρωτικοί, περισσότερον ὠκεάνιοι παρὰ μεσογειακοί. Οἱ μεγάλοι ὠκεάνιοι δρόμοι είχον τρεῖς κατευθύνσεις: 1) μεταξὺ δυτικῆς Εὐρώπης, Ἀκρωτηρίου, Ἰνδιῶν, νήσων Σόνδης, Κίνας καὶ Ἰσπανίας· 2) μεταξὺ Λισσαβῶνος καὶ Βραζιλίας· 3) μεταξὺ Σεβίλλης καὶ Μεξικού.

‘Η εἰσαγωγὴ καθαρῶς ἀμερικανικῶν προϊόντων, ἀραβοσίτου, καπνοῦ, κακάο, βανίλιας, ἀργύτερα καὶ πατάτας, ἥλλαξεν δλίγον κατ’ δλίγον τὸν τρόπον τῆς ζωῆς τῶν Εύρωπαιών. Οἱ Εύρωπαιοι εἰσήγαγον εἰς τὴν Ἀμερικὴν τὰ εἶδη τῶν ἴδικῶν μας σιτηρῶν, λαχανικά, διπλικά, σακχαροκάλαμον, ἵππους, βοῦς, ἀκόμη καὶ καφέ καὶ βάμβακα.

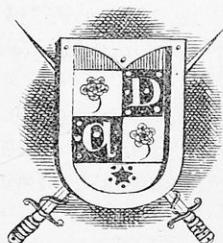
Οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἰσπανοὶ ἀπηγόρευον αύστηρῶς εἰς τὰς ἀποικίας νὰ φυτεύσουν διτι φύεται εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Πορτογαλίαν.

Εἰς τὴν Ἀσίαν αἱ Ἰνδίαι ἔδιδον πιπέρι, κανέλλαν καὶ ὅπιον, αἱ νῆσοι τῆς Σόνδης σάνδαλον (έρυθρόξυλον διὰ βαφήν), καμφοράν, μοσχοκάρυον, ἡ Περσία τάπητας καὶ ἵππους, ἡ Κίνα μέταξαν, σινικὴν μελάνην, πορσελάνην, δρείχαλκον. ‘Η χρῆσις

τῶν ἔξωτικῶν αὐτῶν προϊόντων ἐγενικεύθη καὶ ἡ τιμή των ἔπεσεν.

"Εγινε ζωηροτάτη ἑκμετάλλευσις τῶν εὑρεθέντων εἰς τὰς νέας χώρας μεταλλείων. Μεγάλαι ποσότητες χρυσοῦ καὶ ἀργύρου εισέρρευσαν εἰς τὴν εύρωπαϊκὴν ἀγοράν. Ἡ συνολικὴ περιουσία τῆς Εύρωπης εἰς εὐγενή μέταλλα, ἐνῷ τὸ 1500 ἀντεπροσώπευε $2\frac{1}{2}$ χρυσᾶ δισεκατομμύρια, ηδήθη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 16ου αἰώνος εἰς 4 δισεκατομμύρια. Ὁ τόκος κατῆλθεν εἰς 5%, ἡ δξία τοῦ χρήματος εἰς τὸ $\frac{1}{6}$ τῆς παλαιᾶς.

Οἱ Ιθαγενεῖς τῆς Ἀμερικῆς, φύσει μικρᾶς ἀντοχῆς καὶ ἀπὸ τὴν κακὴν μεταχείρισιν, ἔξηφαντισθησαν ἢ ἔφυγον εἰς τὰ δάση. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄποικοι ἔχρειάζοντο ἐργατικάς χεῖρας διὰ τὰ μεταλλεῖα καὶ τὰς φυτείας, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν τὸν 16ον καὶ 17ον αἰώνα, ἥρχισαν νὰ εἰσάγουν μαύρους ἀπὸ τὴν Ἀφρικήν. Παρὰ τὰς ἀσθενεῖς διαμαρτυρίας τῶν ιεραποστόλων, ἡ μαύρη φυλὴ ἀκουσίως μετηνάστευσεν εἰς τὴν Ἀμερικήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ

I. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ—ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

'Η συνοπτική είκανων

ΕΤΑ μακράν προετοιμασίαν κατά τούς μέσους χρόνους ἥρχισε ζωηρά πνευματική κίνησις τὸν ΙΕ' καὶ ΙΓ' αἰώνα εἰς τὴν Δυτικὴν Εύρωπην, ιδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οι ἀνθρωποι διψώντες μάθησιν, ἐστράφησαν πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. "Ο, τι εἶχεν ἀπομείνει απὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ρώμην ἔγινεν ἀντικείμενον θερμῆς λατρείας. Οἱ ἀρχιτέκτονες, οἱ γλύπται, οἱ ζωγράφοι ἔλασθον ὡς πρότυπον τοὺς ναοὺς καὶ τ' ἀγάλματα, οἱ συγγραφεῖς ἔμιμηθοσαν τὸ ὄφος τῶν ἀρχαίων.

"Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων ἥλλαξαν αἱ περὶ κόσμου καὶ ζωῆς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων. 'Η παλαιὰ ἀσκητικὴ ἀντιληψις ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς εὐθύμου ἀντιλήψεως καὶ τῆς ἀγάπης τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς.

'Η ἐπίδρασις τῶν ἀρχαίων ὑπῆρξεν εὔεργετική. Πολλαὶ χωραὶ τῆς Εύρωπης, ιδίως ἡ Ἰταλία, ἀνέδειξαν ἀξιολόγους καλλιτέχνας, λογίους καὶ συγγραφεῖς. Τὴν κίνησιν αὐτὴν ὧνόμασαν Ἀναγέννησιν.

'Η ἔννοια τῆς Ἀναγέννησεως

Τὴν Ἀναγέννησιν δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὡς φαινόμενον αἰφνίδιον προκληθὲν ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀρχαιότητος. Προηγήθησαν εύνοϊκαὶ συνθῆκαι καὶ μακρὰ προετοιμασία τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν Δύσιν διὰ νὰ δεχθῇ τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα.

Μετά τὴν ἀναστάτωσιν τῶν γερμανικῶν μεταναστεύσεων εἰς τὴν Δύσιν ἔμειναν ἀρκετά στοιχεῖα τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὰ δποῖα ἔχρησίμευσαν ως ζύμη διὰ τὴν ἀναγέννησιν.

Ἡ Δύσις οὐδέποτε ἔπαισε νὰ θαυμάζῃ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας ἔφερεν ἀπὸ τὴν Ραβένναν κίονας διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸν ναόν του εἰς τὸ Ἀαχεν. Ὁ Ἑγκιναρντ διὰ νὰ γράψῃ τὸν βίον τοῦ Καρόλου Μεγάλου ἔλαβεν ὑπόδειγμα τὸν Ρωμαῖον ἱστορικὸν Σουητῶνιον. Μία μοναχὴ τοῦ 10ου αἰώνος ἔγραψε θρησκευτικὰς κωμῳδίας ἀπομιμουμένη τὸν Ρωμαῖον ποιητὴν Τερέντιον. Ἐκεῖνος δμως, δ ὅποιος ἔσωζεν Ιδιαιτέρως τὴν μνήμην τῶν ἀρχαίων εἰς τὴν Δύσιν, ἥτο δ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης, δ λατρευτὸς διδάσκαλος τῶν σοφῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Αἱ χώραι τῆς Δύσεως ἦσαν πλούσιαι, οἱ κάτοικοὶ τῶν Ἰταλοί, Ἰσπανοί, Γάλλοι, Ἀγγλοί, Γερμανοί ἦσαν πολυπληθεῖς καὶ εἶχον νεαρὸν αἷμα καὶ μεγάλην ζωτικότητα. Ἡ ζωὴ τῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα δὲν ἦτο σκότος καὶ ἀμάθεια, δπως ἥθελαν νὰ παραστήσουν παλαιότερον. Εἶχον ἔντονον σφρίγος καὶ ἀνέπτυξαν ἵδιον πολιτισμόν, τὸν μεσαιωνικὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως, τοῦ ὅποιου ἐκδηλώσεις εἶναι δ ἵπποτικὸς βίος, αἱ πολεμικαὶ ἀρεταὶ, ἀγοραὶ καὶ πανηγύρεις, δημώδης ποίησις, οἱ γοτθικοὶ ναοί.

Ἄπο τῶν Σταυροφοριῶν καὶ ἔξῆς οἱ δυτικοὶ λαοὶ ἀναπτύσσονται. Δημιουργοῦν ναυτικόν, ἐπιδίονται εἰς τὸ ἐμπόριον κινοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται δραστηρίως.

Τὸν 14ον ἔθη αἰώνα ἀνακαλύπτουν τοὺς ἀρχαίους. Ἡ κίνησις λαμβάνει τὸν 15ον καὶ 16ον αἰώνα, εἰς τὰς Ἰταλικὰς Ἱδίως πόλεις, μορφὴν ραγδαίας μεταβολῆς. Ὅπο τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων αἱ τέχναι, τὰ γράμματα, αἱ ἱδέαι καὶ τὰ ἥθη μεταμορφώνονται. Οἱ σύγχρονοι εἶχον τὴν ἐντύπωσιν δτι ἀνεστήθησαν τὰ ἀρχαῖα γράμματα, αἱ τέχναι, τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα καὶ δτι ὑπὸ τὴν γόνιμον πνοὴν αὐτοῦ ἀνεκαίνισθη δ πολιτισμός. Διὰ τοῦτο τὴν σημαντικάτην αὐτὴν κίνησιν εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ὠνόμασαν Ἀναγέννησιν (Renaissance).

Εἰς τὴν πραγματικότητα εύρισκόμεθα πρὸ μεγάλης ἀνθήσεως. Δι' αὐτὸ δ Ἀναγέννησις δὲν πρέπει νὰ ἔξηγηθῇ ως

ξαναγέννημα τού πολιτισμοῦ, ἀφοῦ δὲ πολιτισμὸς οὐδέποτε ἀπέθανεν, ἀλλὰ ως ἀναγέννησις τῆς ἀρχαίας παραδόσεως καὶ, εἰς εύρυτέραν ἔννοιαν, ἀκμή, ἀνθησις τοῦ πολιτισμοῦ. 'Υπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν διμιλοῦμεν καὶ σήμερον περὶ ἀναγεννήσεως εἰς τοῦτον ἡ ἐκεῖνον τὸν κλάδον, εἰς αὐτὴν ἡ ἐκείνην τὴν χώραν.

Αἱ πόλεις καὶ οἱ ἄρχοντες

'Η Ἰταλία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο τὸ θέατρον τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο καθολικῶν ἔξουσιων, τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας (τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας) καὶ τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰώνος παρέλυσεν ἡ δύναμις τῶν αὐτοκρατόρων, οἱ δὲ Πάπαι ἀπὸ τοῦ 1309 ἥσαν αἷχμαλωτοὶ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἀβινιόν. 'Η Ἰταλία, ἀπαλλαγεῖσα τότε ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς ἴσχυράς ἔξουσίας, εὐρέθη διηρημένη εἰς δεκάδας κρατῶν, ἐκ τῶν δποίων τὰ σημαντικώτερα ἥσαν τῆς Ἔκκλησίας εἰς τὸ μέσον, τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας πρὸς νότον, αἱ μεγάλαι δημοκρατικαὶ πόλεις Βενετία, Μιλάνον, Φλωρεντία πρὸς βορρᾶν.

Τὰ κράτη τῆς Ἰταλίας ὑπέφεραν πολὺ ἀπὸ τὰς ἀτελευτήτους προστριβὰς καὶ δὲ ἀνταγωνισμὸς τῶν μεγάλων οἴκων διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἔξουσίας ἐπροκάλεσεν αἵματηράς συγκρούσεις. Τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ πολιτεῖαι ἀναθέτουν εἰς πολεμιστὰς ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀρχηγοὺς μισθοφόρων, εἰς τοὺς περιφήμους Condottieri, οἱ δποῖοι γίνονται πολλάκις κύριοι τῆς ἔξουσίας καὶ ιδρύουν πραγματικάς τυραννίδας, τὰς δποίας προσπαθοῦν νὰ ἔξασφαλίσουν δι' ἑαυτοὺς καὶ τὴν οἰκογένειάν των μὲν πᾶν μέσον.

Οἱ μικροὶ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας ἐκυβέρνησαν αὐταρχικῶς στηριζόμενοι εἰς τοὺς ἐνόπλους των. "Εδωσαν τοιουτοτρόπως πρῶτοι τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ τοῦ μονίμου στρατοῦ εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης. 'Υποχρεωμένοι νὰ ζοῦν «ἐπικινδύνως», εἶχον τὸ πνεῦμα διαρκῶς ἄγρυπνον. 'Ἐπροστάτευσαν τοὺς σοφοὺς καὶ καλλιτέχνας, κυρίως διὰ νὰ χρησιμοποιήσουν τὰς τεχνικάς των γνώσεις πρὸς κατασκευὴν δχυ-

ρωμάτων, μηχανῶν, τηλεβόλων, συγχρόνως δύμως διότι ἀπέκτησαν τὴν αἰσθησιν τοῦ καλοῦ.

Τὴν νέαν ἀντίληψιν περὶ τοῦ ἡγεμόνος ἐκθέτει ὁ Φλωρεντίνος συγγραφεὺς Μακιαβέλλι εἰς τὸ δόνομαστὸν σύγγραμμά του «Ο ‘Ηγεμών» (Il Principe).

«Συζητεῖται, γράφει, ἀν εἶναι προτιμότερον (δ ἄρχων) νὰ εἶναι ἀγαπητὸς ἢ ἐπίφοβος. Εὔκταῖα εἶναι καὶ τὰ δύο. Ἐπειδὴ δύμως αὐτὸς εἶναι δύσκολον καὶ χρειάζεται νὰ γίνη ἐκλογή, πρέπει νὰ προτιμήσωμεν τὸ δεύτερον... ”Αλλωστε οἱ ἀνθρώποι τολμοῦν νὰ προσβάλονται διηγώτερον δύσους φοβοῦνται παρὰ δύσους ἀγαποῦν... Μοναδικὸς σκοπὸς τοῦ ἄρχοντος πρέπει γὰ εἶναι νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἔξουσίαν του... Τὸ συμφέρον τοῦ κράτους ὑποχρεώνει πολλάκις τὸν ἡγεμόνα νὰ παραβῇ τὸν λόγον καὶ τὴν πίστιν του καὶ νὰ πράξῃ ἐναντίον τῆς φιλανθρωπίας, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας... ”Οπου πρόκειται διὰ τὸ ἀγαθὸν τῆς πατρίδος, δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζῃ κανεὶς ἀν εἶναι δικαιον ἢ ἀδικον, ἥπιον ἢ ἀπάνθρωπον, ἀξιέπαινον ἢ ἀξιοκατάκριτον».

‘Η ἀντίληψις αὕτη, κοινὴ εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς ἐποχῆς, ἔχρησιμευσεν ὡς βάσις τῆς ἀπολυταρχίας καὶ τῆς μυστικῆς διπλωματίας.

‘Η νέα ἀντίληψις περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ζωῆς

“Οπως ἡ πολιτεία ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰς καθολικάς δυνάμεις, οὕτω καὶ δ ἀνθρωπος ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἔξαρτησιν ἀπὸ τὰς κοινότητας, σωματεῖα, συντεχνίας, κλπ. ‘Η Ἀναγέννησις ἐκήρυξε τὴν ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος, τὸ δικαίωμα τοῦ ἀτόμου νὰ δημιουργήσῃ τὴν ζωὴν του. Καὶ δ ἀνθρωπος, ἐλεύθερος πλέον, ἐστράφη πρὸς τὸν κόσμον, ἀνεκά-

5. Μακιαβέλλι
(’Αγνώστου καλλιτέχνου — Φλωρεντία,
μουσεῖον Uffizi)

λυψε τὸν κόσμον καὶ τὸν ἔσωτόν του. Τὴν θέσιν τοῦ ἀσκητι-
σμοῦ, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς φυγῆς ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ τὸν
πόθον λυτρώσεως, ἔλαβον ἡ χαρά, ἡ ἀγάπη τῶν ἐπιγείων ἀγα-
θῶν, δὲ πόθος ἰσχύος καὶ κοσμικῆς ἀπολαύσεως. Ἀνεγεννήθη
δηλαδὴ τὸ εὕθυμον πνεῦμα τῶν ἀρχαίων.

Οὐ ἀνθρωπος ἀρχίζει τὴν ἐποχὴν αὐτὴν νὰ συγκινήται ἀπὸ
τὰς φυσικὰς καλλονάς, ἐνθουσιάζεται ἀπὸ πᾶν δὲ τι δίδει χρῶ-
μα καὶ λάμψιν εἰς τὸν κόσμον. Ἐλέχθη δὲ δι νεώτερος ἀνθρω-
πος ἐγεννήθη καθ' ἥν ήμέραν δὲ ποιητὴς Πετράρχης ἀνέβη εἰς
ἕν δρος διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου.

Ἄλλ' ὅστις θέλει νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὴν πλήρη ἀγώνων
ζωὴν διφείλει νὰ ἀναπτύξῃ ἴδιαιτέρας ἱκανότητας. Οὐ ἀνθρωπος
ὦς ἄτομον, ὡς προσωπικότης, ἔχει ύποχρέωσιν νὰ ἀναπτύξῃ
τὰς πνευματικάς, ψυχικάς καὶ σωματικάς ἱκανότητας ἐν πλήρει
ἐσωτερικῇ ἀρμονίᾳ. Ἡ πολυμερῆς μόρφωσις, δὲ καθολικός ἀν-
θρωπος, δὲ homo universalis, ἔγινε τὸ ἴδιανικὸν τῆς ἐποχῆς.
Ἀκριβῶς εἰς τὴν διψαν αὐτὴν πρὸς γνῶσιν, μάθησιν, μόρφωσιν
καὶ ἀνάπτυξιν δλῶν τῶν ἱκανοτήτων συνίσταται ἡ ἀνανέωσις
τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ Ἀναγέννησις.

Στροφὴ πρὸς τὴν Ἀρχαιότητα

Ἡ νοσταλγία πρὸς γνῶσιν διθησε τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀνα-
καλύψουν τοὺς ἀρχαίους. Παρετήρησαν δὲ εἰς τὰ βιβλία τῶν
ἀρχαίων ἐκρύπτοντο θησαυροὶ πολύτιμοι. Κατ' ἀρχὰς ἐμελέτη-
σαν τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς, διότι ἡ λατινικὴ ἥτο γνωστὴ
εἰς τὴν Δύσιν ὡς γλωσσα τῆς Ἑκκλησίας. Οὐ Πετράρχης, τὸ
1354, ἔγραφεν εἰς ἔνα φίλον, δὲ ὅποιος τοῦ εἶχε κάμει διδρον
τὸν "Ομηρον εἰς τὸ πρωτότυπον: «Οὐ Ομηρός σου εἶναι βωβὸς
δι' ἐμὲ ἢ ἔγὼ εἴμαι κωφὸς δι' αὐτόν. Ἐν τούτοις χαίρω καὶ μό-
νον νὰ τὸν βλέπω ἐμπρός μου καὶ πολλάκις ἀναλογίζομαι τὸ
βιβλίον καὶ λέγω μὲ στεναγμόν: Δ, σύ, Μεγάλε, πόσον ἐπιθυ-
μῶ νὰ σὲ ἀκούσω!». Ἄλλ' ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα ἥρχισεν ἡ με-
τανάστευσις Ἐλλήνων λογίων εἰς τὴν Δύσιν, ἰδίως εἰς τὴν Ἰτα-
λίαν, καὶ ἡ δλωσις τῆς Κωνσταντίνουπόλεως ἦνάγκασε πολ-
λοὺς νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Ἰταλίαν, διότι ἐδίδαξαν τὴν ἐλλη-

νικήν. Συγχρόνως ἐκομίσθησαν εἰς τὴν Εύρωπην πολλὰ χειρόγραφα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Οἱ λόγιοι τῆς Δύσεως παρετήρησαν τότε δτὶ οἱ Ἑλληνες συγγραφεῖς ήσαν πολὺ ἀνώτεροι καὶ δτὶ ἔχρησίμευσαν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς Λατίνους. "Ἡρχισαν ἐπίσης νὰ κατανοοῦν καλύτερον καὶ νὰ ἀγαποῦν τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης.

Τότε δ βίος καὶ δ πολιτισμὸς τῶν ἀρχαίων ἔγινεν ἀντικείμενον λατρείας καὶ οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως εἶδον εἰς αὐτὸν πραγματοποιημένον τὸ ἴδαινικὸν τῆς ἐλευθέρας καὶ ἀρμονικῆς ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δεξιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. "Ἡ μόρφωσις διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων ἔθεωρήθη ἡ μᾶλλον ἐμπρέπουσα εἰς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ ἡ ἐνασχόλησις εἰς αὐτὰ ὀνομάσθη ἡ νθρωπιστικὴ σπουδαὶ (studia humaniora ἢ humanitatis) καὶ ἡ διανοητικὴ αὐτὴ κίνησις ἡ νθρωπισμὸς (humanismus).

II. Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τὰ κέντρα

Πρὸ τῶν νέων ἴδαινικῶν ὑποχωρεῖ ἡ παλαιὰ διαίρεσις τῆς κοινωνίας εἰς πλουσίους καὶ πτωχούς. Δημιουργεῖται νέα διάκρισις, τῶν μορφωμένων καὶ τῶν ἀμορφώτων. Πνεῦμα καὶ μόρφωσις θεωροῦνται πρώτην φοράν ἀπαραίτητα διὰ τὴν γυναῖκα.

"Ἡ νέα ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος δημιουργεῖ κοινωνικούς τρόπους καὶ πλήθος λεπτῶν ἐνασχολήσεων καὶ ἀπολαύσεων, τὰς δποιας δὲν εἶχεν ἵδει δ κόσμος ἀπὸ τὸν καιρὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων."Ἐκτιμᾶται δ ἀνθρωπος, δ δποιος ἔχει γνώσεις, καλαισθησίαν, καλὴν συμπεριφοράν. "Ο ἐκλεκτὸς ἀνθρωπος τῆς ἐποχῆς εἶναι ἔξ ἴσου δεξιός εἰς τὴν ἱππασίαν, ξιφομαχίαν, κυνήγιον καὶ χορόν, δσον καὶ ἐμπειρος εἰς τὰς πνευματικὰς ἐνασχολήσεις. Φιλόδουσοι ἡγεμόνες καὶ κληρικοὶ ὑποστηρίζουν τὴν κίνησιν.

"Ἐστία πνευματικῆς ζωῆς ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος εἶναι ἡ Φλωρεντία, δπου ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν ἔριων

συγκεντρώνουν μεγάλα κεφάλαια και δημιουργούν μεγάλας Τραπέζας. Οι Μέδικοι (Medici), ιδιοκτήται μεγάλου τραπεζικού και έμπορικου οίκου, άποκτούν εις τὴν πόλιν ἡγεμονικὴν δύναμιν. Οι Μέδικοι Κόσιμος και Ιδίως δὲ Λορέντζος, δὲ ἐπικληθεὶς μεγαλοπρεπής, εἶναι δὲ δονομαστὸς Μαικήνας τῆς ἐποχῆς. Εἰς τὸ μέγαρόν του, δπως ἄλλοτε εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Περικλέους, συναντῶνται αἱ ἔξοχῶτεραι κεφαλαὶ τῆς Ἰταλίας και περὶ τὴν φιλόξενον τράπεζαν συζητοῦν περὶ Ἰησοῦ και Πλάτωνος και δινειρεύονται νέαν θρησκείαν, η δποία θά δινώσῃ χριστιανικὴν ἥθικότητα και ἐλληνικὴν καλαισθησίαν.

6. 'Ο πάπας Λέων Ι'
(Τοῦ Ραφαήλ—Φλωρεντία, Μέγαρον Πίττι)

λοιλατρῶν» ἐκάησαν. 'Ο Σαβοναρόλας κατεδικάσθη ύπο τοῦ Πάπα ως αἵρετικὸς και ἐτελείωσε τὴν ζωὴν του ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

Τὸν 16ον αἰῶνα τὴν ἡγεσίαν ἔλαβεν ἡ Ρώμη. Εἰς τὴν πόλιν, η δποία διέσωζε περισσοτέρας ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, εἰχον συναθροισθῇ μεγάλα πλούτη. 'Επὶ τῶν παπῶν Ἰουστίνου Β' και Λέοντος Γ' η Ἀναγέννησις ἔφθασεν εἰς τὴν μεγα-

'Η στροφὴ εἰς τὰ ἐγκόσμια και εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐπροχώρησε τόσον, ώστε νὰ σκανδαλίζῃ τοὺς ἀπλουστέρους. Περὶ τὸ 1500 ἡκούσθη η βιαία διαμαρτυρία τοῦ δομινικανοῦ μοναχοῦ Σαβοναρόλα (Savonarola), δ δποῖος εἰς τὰ φλογερά κηρύγματά του ώνόμαζε τὴν Φλωρεντίαν ἀμαρτωλήν, τοὺς ἴσχυρούς Μεδίκους και τοὺς φίλους των «εἰδωλολάτρας». 'Επὶ κεφαλῆς λαϊκῆς ἔξεγέρσεως, προσεπάθησε νὰ ἀλλάξῃ τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς εἰς τὴν πόλιν. 'Αρχαῖα καλλιτεχνήματα ἐθραύσθησαν, συγγράμματα τῶν «εἰδω-

λυτέραν ἄνθησιν. 'Ο πάπας Λέων Ι' ἦτο υἱός τοῦ Λορέντζου τῶν Μεδίκων.

'Η Ἀναγέννησις λοιπὸν παρουσιάζει δύο περιόδους, τῆς Φλωρεντίας, τὸν 15ον αἰώνα, καὶ τῆς Ρώμης, τὸν 16ον αἰώνα.

Οι "Ελληνες λόγιοι εἰς τὴν Δύσιν

"Η Ἰταλία, πολὺ πλησίον εἰς τὴν Ἀνατολήν, δὲν διέκοψε ποτὲ τὰς σχέσεις τῆς μὲ αὐτήν: Εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν διατηροῦνται ἀκόμη σήμερον ἐλληνόφωνοι καὶ εἰς μοναστήρια τῆς Καλαβρίας δὲν ἔπαισε νὰ καλλιεργῆται ἡ ἐλληνική.

"Οταν ἡ ἔξαπλωσις τῶν Ὀθωμανῶν ἔδημιούργησε θλιβεράν κατάστασιν εἰς τὴν Ἀνατολήν, πολλοὶ λόγιοι ἔζητησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Ἰταλίαν. 'Ως πρώτος γνήσιος "Ἐλλην διδάξας τὴν ἐλληνικὴν (εἰς τὴν Βενετίαν, Φλωρεντίαν, Παβίαν, Ρώμην) ἐμφανίζεται, περὶ τὸ 1415, ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς. 'Αργότερα ήλθεν ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς, ὁ δόποιος εἶχε μαθητήν τὸν Φραγκίσκον Φίλελφον (Filelfo, Philephus, 1388-1481), ὁ δόποιος διεκρίθη ὡς ἐλληνιστής καὶ συνεζεύχθη τὴν λογίαν θυγατέρα τοῦ διδασκάλου του Θεοφανῶ.

Εἰς τὸ Μιλάνον ἐδίδαξεν ὁ Κωνσταντινουπολίτης Κωνσταντῖνος Λάσκαρης. Τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην ἔστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ σουλτάνου Βαγιαζίτη, διαδόχου τοῦ Μωάμεθ, ὁ Λορέντζος Μέδικος διὰ νὰ ἀγοράσῃ ἐλληνικὰ χειρόγραφα.

Αἱ δύο σύνοδοι πρὸς ἔνωσιν τῶν ἑκκλησιῶν (Φερράρας-Φλωρεντίας, 1439) ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Ἰταλίαν πολλοὶ ἐπίσημοι "Ἐλληνες. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο ὁ ἔξοχώτερος τῶν Ἐλλήνων λογίων τῆς ἐποχῆς, ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλήθων (1355-1450), ὁ πλατωνικὸς ἢ, ὁρθότερον, νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος, ἐμπνεόμενος ἀπὸ θερμὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν Πλάτωνα. 'Ητο ἐπιβλητικὴ φυσιογνωμία καὶ πολυμαθής, μὲ θρησκευτικὰς τάσεις: 'Ο Πλήθων παρέμεινεν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Μεδίκων καὶ εἰς αὐτὸν ὀφελεται ἡ ἀγάπη τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τοὺς λογίους τῆς Ἰταλίας.

Φίλος καὶ δμοϊδεάτης του ἦτο ὁ Βασίλειος Βησσα-

ρίων, γεννηθεὶς εἰς τὴν Τραπεζούμντα (1395 - 1475). Ἡ κολούθησε τὸν βασιλέα Ἰωάννην Παλαιολόγον εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἡγωνίσθη διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν ἑκκλησιῶν (1439). Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς προσπαθείας ἡναγκάσθη νὰ μείνῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διόπου προήχθη εἰς καρδινάλιον καὶ διλίγον ἔλειψε νὰ γίνη Πάπας. Διαλακτικός φύσει καὶ ἀγαθός, ἐστενοχωρεῖτο διὰ τὴν ἐμπάθειαν τῶν προσφύγων λογίων εἰς τὰς συζητήσεις των, ἡ ὁποία ἐκινδύνευε νὰ τούς ἐκθέσῃ πρὸ τῶν ξένων. Οἱ "Ἐλληνες λόγιοι δηλαδή, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἥσαν διηρημένοι εἰς Ἀριστοτελικούς καὶ Πλατωνικούς καὶ ἔξηκολούθησαν καὶ ἐκεῖ τὰς φιλονεικίας των." Ἡθελον μάλιστα νὰ περιπλέξουν καὶ τὸν Βησσαρίωνα, ἐπειδὴ ἔτρεφεν, δπως δὲ Πλήθων, μεγαλυτέραν συμπάθειαν πρὸς τὸν Πλάτωνα. Ὁ ἴδιος ἥθελε μὲν πάντα τρόπον νὰ κατευνάσῃ τὰ πνεύματα: «Ἐμὲ δέ, γράφει, φιλοῦντα μὲν ἵσθι Πλάτωνα, φιλοῦντα δὲ Ἀριστοτέλη καὶ ὡς σοφωτάτῳ σεβόμενον Ἑκατέρῳ».

Χάρτης. Τυπογραφία

Τὴν διάδοσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν γραμμάτων διηυκόλυναν ἡ γενίκευσις τῆς χρήσεως τοῦ χάρτου καὶ ἡ τελειοποίησις ὀρισμένων τεχνικῶν μέσων, ἰδίως ἡ ἀνακάλυψις τῆς τυπογραφίας.

Ο χάρτης ἥτο γνωστὸς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ παλαιοτέρων χρόνων. Οἱ "Ἀραβες ἔμαθαν αὐτὸν ἀπὸ Σίνας αἰχμαλώτους τὸ 751 καὶ πρώτην φοράν τὸν 11ον αἰῶνα ἔγινε γνωστὸς εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ χρήσις του δημοσιεύθη πολὺ ἀργότερα, κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα.

Ἡ τυπογραφία ἀνεπτύχθη ἀπὸ τὴν ἔυλογην πτικὴν καὶ ἐυλογηραφίαν. Ἀπὸ μακροῦ δηλαδὴ ἔγνωριζον νὰ σκαλίζουν ἐπὶ ξύλου εἰκόνας μετὰ ρητῶν, ἀρχικὰ χειρογράφων, κοσμήματα καὶ δλοκλήρους φράσεις καὶ νὰ ἀποτυπώνουν αὐτὰ ἐπὶ πανίου καὶ βραδύτερον ἐπὶ χάρτου. Ἐσκάλιζον ἀκόμη δλοκλήρους σελίδας καὶ τὰς ἐπολλαπλασίαζον διὰ τῆς ἀποτυπώσεως. Ἡ τυπογραφία δημοσιεύθη δταν κατεσκεύασαν κινητὰ στοιχεῖα καὶ μὲ τὸν συνδυασμὸν τῶν ἐσχημάτιζαν τὰς λέξεις. Τοῦτο φαίνεται δτι ἔπραξεν ἔνας Ὄλλανδός. Ὁ Ἰωάννης Γούτεμπεργ (Gutenberg, 1397 - 1468) εἰς τὴν Μαγεντίαν (Mainz, ἐπὶ τοῦ

Ρήνου) κατεσκεύασε πρώτος μετάλλινα στοιχεῖα. Συνεταιρίσθεις μετά τοῦ χρυσοχόου Φούστ (Fust), ἐπειδὴ δὲ ἵδιος δὲν εἶχε κεφάλαια, ἐτελειοποίησε τὴν τέχνην αὐτὴν καὶ ἔξεδωκε τὸ πρῶτον ἔντυπον βιβλίον, τὴν Ἀγίαν Γραφὴν (Biblia latina vulgata). Εἰς αὐτὸν ἀναγνωρίζομεν διὰ τὸῦτο τὸν ἐφεύρετην τῆς τυπογραφίας. Ἡ σπουδαιοτάτη ἐφεύρεσις διεδόθη ταχέως εἰς δλῆν τὴν Εὐρώπην, λόιως εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν, δπου δὲ Ἀλδος Μανούτιος (Aldus Manutius) ἐπωσεν ἀρχαίους συγγραφεῖς (editiones principes, Βενετία περὶ τὸ 1470).

Διὰ τῆς τυπογραφίας τὸ βιβλίον ἐπαυσε νὰ εἶναι κτῆμα τῶν πλουσίων καὶ ἔγινε προσιτὸν εἰς τοὺς πολλούς.

III. ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΑΙ

Τὰ κλασσικὰ γράμματα

Οἱ λόγιοι ἔξέθαψαν ἀπὸ τὰς βιβλιοθήκας τῶν μοναστηρίων τὰ κείμενα τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος (Πλάτωνος, Πινδάρου, Λουκιανοῦ, Λουκρητίου, Κικέρωνος κτλ.), τὰ ἔξεδωσαν καὶ τὰ ἐσχολιασταν καὶ ἔθαύμασαν τὸ ὄψος καὶ τὰς ίδεας των. Ὁ Πλάτων καὶ δὲ Κικέρων ἀπεθεώθησαν. Ὁ Μαρσίλιος Φικίνος (Marsilio Ficino, 1433 - 1499) παρέστησε τὸν Πλάτωνα ὡς ἀρχαίον θεόν, δὲ ποιῶς προανήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς καὶ οἱ φίλοι του ἴδρυσαν εἰς τὴν Φλωρεντίαν τὴν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, τῆς δόποιας τὰ μέλη ἐπεδίδοντο εἰς σοφάς συνομιλίας εἰς τὴν πόλιν καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν δδῶν τῆς Τοσκάνης, τῶν φυτευμένων μὲ ἐλαίας καὶ κυπαρίσσους.

Αἱ δύο κλασσικὰ γλῶσσαι ἔθεωρήθησαν αἱ μόναι ἄξιαι νὰ γραφοῦν. Ὁ Κικέρων ἔγινε πρότυπον κλασσικοῦ ὅφους. Ἡ μεσαιωνικὴ λατινικὴ τῆς ἐκκλησίας περιεφρονήθη.

Εἰς τὴν ἐκκαθαρισθεῖσαν αὐτὴν λατινικὴν ἔγραψαν οἱ λόγιοι τῆς ἐποχῆς ἱστορίας καὶ ἀφθονα ποιήματα. Εἰς τὰ ἀνθρωπιστικὰ σχολεῖα ἔγραφον καὶ ἔπαιζον δράμματα εἰς τὴν λατινικὴν ἐλληνικαὶ καὶ λατινικαὶ λέξεις εἰσῆλθον εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς

γλώσσας καὶ οἱ λόγιοι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἔξελληνίσουν ἢ νὰ ἐκλατινίσουν τὰ δνόματά των. ·Ο Hauslicht ἔγινεν Οἰκολαμπάς, δ Schwarzerd Μελάγχων, δ Schmidt Faber καὶ δ Weber Textor.

·Αλλὰ πέρα ἀπ' αύτὰς τὰς ἔξωτερικότητας ἔγινεν ἀληθινὴ διανοητικὴ ἐπανάστασις εἰς τὸ μεσαιωνικὸν πνεῦμα καὶ ἀνατολὴ τοῦ νεωτέρου πνεύματος, ἐπιστροφὴ εἰς τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν. ·Η Ἀναγέννησις ἐζωγόνησε τὴν ἐπιστήμην. Πολλοὶ ἀνθρωποι σταὶ ἀπέρριψαν τὴν ἐπιβολὴν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας καὶ ἤνοιξαν τὸν δρόμον πρὸς τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν εἴτε τὴν ἐλευθέραν διανόησιν.

·Ο Ἐρασμος (1467-1536)

Πολλαὶ χῶραι τῆς Εὐρώπης εἶχον λατινιστάς καὶ Ἑλληνιστάς. "Ολους ὅμως ὑπερέβη εἰς τὴν φήμην δ 'Ολλανδὸς λόγιος

ἀπὸ τὸ Ρόττερδαμ, δ γνωστὸς μὲ τὸ ἔξελληνισμένον ὄνομά του "Ἐρασμος (Desiderius). Προωρισμένος διὰ τὸ Ιερατικὸν στάδιον, ἐστράφη εἰς τὰ κλασσικὰ συγγράμματα καὶ μὲ τὴν ἔξαιρετικὴν του εύφυταν ἔγινεν ἐντριβέστατος γνώστης τῶν ἀρχαίων. "Ἐγραφε τὴν λατινικὴν εἰς ὑφος Κικερώνειον, ἔγραφε τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἤθελε νὰ τὴν προφέρῃ διπλῶς οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἰσοκράτους. Αὐτὸς εἰσήγαγε τὴν γνώστὴν μὲ τὸ ὄνομά του προφορὰν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς.

7. ·Ο Ἐρασμος
(Χόλμπαϊν, Μουσεῖον Λούβρου)

"Ἐκαμεν ἔξαιρέτους ἐκδόσεις τῶν καλυτέρων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων, καθὼς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῶν Πατέρων. Εἰς ἴδιαίτερον σύγγραμμα συνεπύκνωσε τὰς σοφάς

γνώσεις τῶν ὀρχαίων καὶ τὰς ἔξελατκευσε διὰ τῶν ἐγχειριδίων του. Οἱ λιβελλοὶ καὶ αἱ σάτιραι του μὲ τὸ ἔξαιρετικὸν διὰ τὴν ἐποχὴν πνεῦμα καὶ καυστικότητα ἀνεγινώσκοντο ἀπλήστως. Ἡ ὀνομαστοτέρα ἔξι αὐτῶν εἶναι δὲ Ἐπαινος τῆς μωρίας (*Laus stultitiae*), διὰ τοῦ ὅποιου σατιρίζει ὅλα τὰ εἴδη τῆς ἀνθρωπίνης μωρίας καὶ τὴν σχολαστικότητα καὶ ἀμάθειαν τῶν καθηγητῶν τῶν μεσαιωνικῶν πανεπιστημάτων. Οἱ Ἐρασμος ἔμεινεν ἐν τούτοις πιστὸς εἰς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἔγραψε μόνον εἰς τὴν λατινικήν. Διὰ τοῦτο δὲν ὑπολογίζεται εἰς καμμίαν ἀπὸ τὰς ἔθνικὰς λογοτεχνίας. Οὕτε ἀναγνωρίζομεν σήμερον λογοτεχνικὰς ἀρετὰς εἰς τὸ ἔργον του.

IV. ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Τὰ Ἰταλικὰ γράμματα

Ἄλλα δὲν ἥργησε νὰ γίνῃ ἀντίδρασις⁵ κατὰ τοῦ κλασσικισμοῦ. Οἱ εύρωπαῖοι, παρατηρήσαντες διὰ εἰς ἔνην καὶ νεκράν γλῶσσαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γραφοῦν ἔργα ζωντανά, ἐστράφησαν πρὸς τὴν γλῶσσάν των καὶ ἐντὸς δλίγου τὰ λαϊκὰ ἴδιωματα, ἡ Ἰταλική, ἡ γαλλική, ἡ ισπανική, ἡ ἀγγλικὴ κτλ. Ὅψωθησαν εἰς γραφομένας γλώσσας καὶ ἀνέδειξαν ἀξιολόγους συγγραφεῖς. Τοιουτοτρόπως ἐγεννήθησαν αἱ ἔθνικαι λογοτεχνίαι.

Ἡ Ἰταλία εἶχε μεγάλους συγγραφεῖς εἰς τὴν ἔθνικὴν γλῶσσαν πολὺ πρὸ τοῦ 15ου αἰώνος. Οἱ ἐπιβλητικώτερος ἔξι αὐτῶν, δὲ Δάντης (1265 - 1321), ἔγραψε τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν καὶ ἔγινεν ὑπόδειγμα τῆς γραπτῆς Ἰταλικῆς, ἡ δοποία ἀπέβη τὸ μέσον διὰ τὴν πνευματικὴν ἐνότητα τῆς κατατεμαχισμένης πατρίδος του. Ο Πετράρχης (1304 - 1374) εἰς τοὺς Ἰταλικοὺς στίχους διεύλει τὴν φήμην ὡς λυρικὸς ποιητής, ἐνῷ τὰ λατινικά του ποιήματα ἐλησμονήθησαν.

Εἰς τὸν 14ον αἰώνα ἀνήκει ἐπίσης δὲ Βοκκάκιος (1313 - 1367), λατινιστής καὶ ἐλληνιστής, πολυμαθής καὶ εὐφύεστας, ἔργαζεται διὰ τὴν διάδοσιν ἀνθρωπιστικῶν γνώσεων εἰς εὐρύτερους κύκλους, γράφει λατινικὰ συγγράμματα καὶ ποιήματα,

Έγινεν δῆμος ἀθάνατος μὲν τὰ εὐφυέστατα εἰς τὴν Ἰταλικὴν γλώσσαν διηγήματά του, τὴν Δεκαήμερον.

Μετά τὴν διάδοσιν τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν οἱ λόγιοι ἐπανῆλθον εἰς τὰς κλασσικὰς γλώσσας καὶ ἐμεσολάβησε παροδικὴ ἀναβίωσις τῆς λατινικῆς. 'Αλλ' ἡ προσπάθεια νὰ ἀναστήσουν τὴν γλώσσαν τοῦ Κικέρωνος ἀπέτυχε καὶ ἐπεκράτησεν ὅριστικῶς ἡ Ἰταλικὴ, ἡ διάλεκτος τῆς Φλωρεντίας, ἡ τοσκανικὴ, ἡ δούλια ἐπεβλήθη ὡς γραφομένη καὶ ὡς πνευματικὸς σύνδεσμος τοῦ Ἰταλικοῦ ἔθνους. Τὸν 16ον αἰώνα ἡ Ἰταλία ἀνέδειξεν ἀξιολόγους πεζογράφους καὶ ποιητάς.

Ο Νικόλαος Μακιαβέλλι (Nicolas Machiavelli, 1469 - 1527), διοικητικὸς καὶ διπλωματικὸς ὑπάλληλος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος του Φλωρεντίας, ἐμελέτησε τὴν πολιτικὴν τῆς ἐποχῆς του, ἔγραψεν τὴν Ἰστορίαν τῆς φλωρεντινῆς πολιτείας καὶ εἰς τὸ περιβόητον βιβλίον του 'Ο Ἡγεμὼν (Il Principe, 1513) ἔξεθεσε τὴν ἀποψίν του περὶ τῆς διοικήσεως τῶν πολιτειῶν. Πατριώτης θερμός, ἐπόνει διὰ τὴν διαιρεσίν τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπεθύμει τὴν ἐπικράτησιν ἐνδὸς οἰουδήποτε ἡγεμόνος καὶ μὲ δοπιονδήποτε μέσον. Διὰ τοῦτο θέτει ὑπεράνω πάντων, ὑπὲρ τὴν ἡθικὴν καὶ φιλανθρωπίαν, τὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα (ὅπως εἰδαμεν εἰς τὸ ἀνωτέρω σελίς 29 ἀπόσπασμα). Τὴν ἀποκρουστικὴν αὐτὴν ἀποψιν ὠνόμασαν μακιαβελισμόν. 'Ο Μακιαβέλλι γράφει εἰς ὑφος λιτόν, σταθερόν, ἐκφραστικὸν καὶ ζωηρόν.

'Ονομαστοί εἶναι οἱ Ἰταλοί ποιηταὶ τοῦ 16ου αἰώνος. 'Ο Άριόστο (Ariosto, 1474 - 1533), μὲ ρωμαντικὴν φαντασίαν, μὲ τὸ χάρισμα ἀκριβοῦς παρατηρήσεως, μὲ οἰστρον ἀπαράμιλλον καὶ σπάνιον αἰσθῆμα τῆς ἀρμονίας καὶ τοῦ μέτρου, διηγήθη εἰς τὸ εὐθυμογραφικὸν ἔπος Ρολάνδος μαΐνδονος (Orlando Furioso) τὴν περιπέτειαν τοῦ γάλλου μεσαιωνικοῦ ἥρωος, τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, δ ὅποῖος, ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν ἀδιαφορίσιν μιᾶς εἰδωλολάτριδος, χάνει τὸ λογικόν του καὶ διέρχεται μανιώδης, ἀναστατώνων τὰ πάντα, τὴν Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Βόρειον Ἀφρικήν. Θεραπεύεται δὲ μόλις ἐπανευρίσκει τὸν ἔγκεφαλόν του, δ ὅποῖος ἐπὶ μακρὸν ἐμεινε κρυμμένος εἰς τὴν σελήνην, μεταξὺ πλήθους ἀλλών ἔξαφανισθέντων

πραγμάτων, διακρύων έραστῶν, αὐταπάτης, εύγνωμοσύνης καὶ ἀναριθμήτων ἔγκεφάλων.

‘Ο Τορκοάτος Τάσσος (Torquato Tasso, 1544-1595) ἔγινεν ἔνδοξος ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἥδη ἔτους. Εἰς τὸ θελκτικώτατον ἔπος ’Ἐλευθερω μένη Ιερούσαλη μὲν ἔξυμνησε τοὺς ἵππότας τῆς πρώτης Σταυροφορίας καὶ περισσότερον ἀκόμη τὰς φανταστικὰς περιπετείας τῆς μαγισσῆς Ἀρμίδας. ‘Η ύποβλητικὴ μαγεία τοῦ ὑφους, ἡ μουσικὴ τοῦ στίχου, ἡ ζωηρότης τῆς περιγραφῆς τῶν μαχῶν καὶ αἱ συναισθηματικαὶ περιπέτειαι θέτουν τὸ ἔργον εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ὑψηλοτέρας κορυφάς τῆς ἴταλικῆς λογοτεχνίας.

‘Η Ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Γαλλίαν

‘Η ἐπίδρασις τῆς ἀνθρωπιστικῆς κινήσεως ἔγινε μόλις τὸν 16ον αἰώνα πραγματικῶς αἰσθητὴ εἰς τὰ γαλλικὰ γράμματα, διότι αὐτά εἶχον μακρὰν παράδοσιν ἀπὸ τὸν μεσαίωνα. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀλλαγῆς μεθόδων διδασκαλίας ὁ Φραγκίσκος Α΄ ἤδρυσε τὸ Collège de France (1530), τὸ δποῖον εἶχεν ὡς ἔμβλημα νὰ διδάσκωνται τὰ πάντα (oīpiā docere).

‘Η τυπογραφία ἐβοήθησε τὴν ἔκδοσιν διαρκῶς νέων κειμένων. Λεξικά, γραμματικαὶ καὶ μεταφράσεις ἐπολλαπλασιάσθησαν. Τῆς κινήσεως προϊστάτο ὁ ἔξοχος λατινιστὴς καὶ ἐλληνιστὴς Γουλιέλμος Μπυντέ (Guillaume Budé, 1468 - 1540), ὁ Ἐρασμος τῆς Γαλλίας, γραμματεὺς τοῦ Βασιλέως καὶ ἐμψυχωτὴς τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Κατὰ προτροπήν του ὁ Ἄμυοτ (Amyot) ἤρχισε τὴν δινομαστὴν μετάφρασιν τοῦ Πλουτάρχου.

Παρὰ τὴν μεγάλην του οἰκειότητα μὲ τὰ κλασσικὰ γράμματα, γνήσιος γάλλος συγγραφεύς, ἀπὸ τοὺς γνησιωτέρους δλῶν τῶν χρόνων, ἔμεινεν ὁ Φραγκίσκος Ραμπελά (François Rabelais, 1494 - 1553), ὁ δποῖος εἰς τὸ σατιρικὸν μυθιστόρημά του Gargantua et Pantagruel περιγράφει ὑπὸ μορφὴν χονδρῆς σατίρας τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του καὶ διασύρει τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον τῶν μέσων χρόνων.

‘Η νεοκλασσικὴ παιδεία ἐθριάμβευσε κατὰ τὸ μέσον τοῦ

αἰώνος, ἀφοῦ εύρεθη δὲ ἐπιτυχῆς συμβιβασμὸς τῶν δύο τάσεων. Ἡ ἀρχαιότης τοῦ λοιποῦ δὲν εἶναι σκοπός, ἀλλὰ μέσον διὰ νὰ πλουτίσῃ τὴν γαλλικὴν γλώσσαν καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν δλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν λάμψιν της. Ἀντὶ νὰ πνίγῃ τὴν γαλλικὴν ἰδιοφυῖαν, παιδεύει καὶ ἀναπτύσσει αὐτήν. Τὸ δόγμα τῆς νέας αἰσθητικῆς ἐσάλπισε τὸ 1549 δὲ νεαρός Ἰωακείμ ντε Μπελαί (Joachim du Bellay) εἰς τὸ περίφημον μανιφέστο *"Ἀμυνα καὶ στολισμὸς τῆς γαλλικῆς γλώσσης* (Défense et illustration de la langue française).

Ὕπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸν ειργάσθη ἡ δύμας τῶν ἐπτά ποιητῶν περὶ τὸν Πιέρ Ρονσάρ (Pierre Ronsard, 1524 - 1585), ἡ λεγομένη Πλειάδας (Pleiade), τῶν δποῖων ἡ γαλλικὴ μοῦσα ἑλλήνιζε καὶ ἐλατίνιζε.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἰώνος ἐσημείωσε μεγάλην ἀνάπτυξιν ἡ γαλλικὴ πεζογραφία, ἀντιπροσωπευθείσα ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς. Ὁ ἔξοχώτερος ἀπὸ αὐτοὺς Μιχαήλ Μοντάγνη (Michel Montaigne, 1533 - 1592) εἰς τὰ Δοκίμιά του (Essais) ἐκθέτει τὰς γνώμας του περὶ διαφόρων συγχρόνων προβλημάτων, ἀποδοκιμάζων τὰς θεολογικὰς συζητήσεις, αἱ δποῖαι φέρουν τὰς διαιρέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ κρίνων μετ' ἐπιεικείας τὰς ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας. Ὅπὸ τὸν ἐλαφρὸν σκεπτικισμὸν του κρύπτεται ἀκριβῆς γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ πολλὴ φιλανθρωπία.

Ἡ Ἀναγέννησις εἰς τὴν Ἰσπανίαν, Ἀγγλίαν, Γερμανίαν

Παραλλήλως πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς τὰ γράμματα ἀνεπτύχθησαν καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἔδωσαν τροφὴν τὰ καταπληκτικὰ γεγονότα τῶν ἀνακαλύψεων. Μετὰ πολλὰς ἀποπελρας, ἡ γλώσσα κατέστη δριμος καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 16ου αἰώνος ἔγινεν ὅργανον πρὸς σπουδαίαν παραγωγὴν. Τὸ θέατρον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Λόπε ντέ Βέγκα (Lope de Vega, 1562 - 1635) παρουσίασε πραγματικὸν θαῦμα. Ὁ γονιμώτατος συγγραφεὺς ἐμελέτησε τὴν Ἰσπανικὴν κοινωνίαν, ἐσχεδίασε τοὺς τύπους της, μὲ τὴν αὐτὴν

ίκανότητα έχρησιμοποίησε ποικιλωτάτους ρυθμούς τοῦ στίχου και συνέγραψε 1800 δράματα.

Αλλ' εἰς τὸν πεζὸν δὲ Μιχαὴλ Θερβάντες (Miguel de Cervantes, 1547 - 1616), ἔγραψε, μεταξὺ τοῦ 1604 καὶ 1614, τὸ ἀληθινὸν ἀριστούργημα τῆς ἐποχῆς καὶ δλης τῆς ἴσπανικῆς καὶ γενικῶτερον τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας, τὸν περίφημον Δὸν Κιχώτην (Don Quixote), διὰ τοῦ δποίου παρώδησε τὰ περὶ ἵπποτῶν μυθεύματα τῶν χρόνων του. Ο φαντασιόπληκτος ἥρως του, παρὰ τὴν ἡμιπαραφροσύνην, τὰς ἀτυχεῖς περιπετείας καὶ τὰς κωμικάς τύχας του, μένει ἔξαιρετικὸν πρόσωπον, τύπος αὐτοθυσίας καὶ εὐγενοῦς φρονήματος.

Η Ἀγγλία ἔδυσκολεύθη νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὴν νέαν παιδείαν καὶ τεχνοτροπίαν. Οἱ ἀγγλοσάξωνες συγγραφεῖς ἔμιμήθησαν τὸν 16ον αἰώνα περισσότερον τοὺς κλασσικίζοντας συγγραφεῖς τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας παρὰ τῆς ἀρχαιότητος ἀπ' εύθειας. Διὰ τοῦτο δὲν ἦτο σημαντικὴ ἡ ἀπόδοσίς των εἰς τὰ κλασσικὰ γράμματα κυρίως. Πρὸς τὸ τέλος δημοσίευσε τοῦ 16ου αἰώνος καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου, ἐπὶ τῆς βασιλίσσης Ἐλισάβετ, δ. Γουλιέλμος Σαίξπηρ

(William Shakespeare, 1564-1616), παρορμθεὶς ἀπὸ τὴν ἀναγέννησιν, ἀκολουθῶν δημοσίευσιν τῆς μεγάλης του διανοίας καὶ δλιγώτερον τὰ διδάγματα καὶ τοὺς κανόνας τῶν ἀνθρωπιστῶν, ἔδημοιούργησε τὰ ἀθάνατα δράματά του, τῶν δποίων τὰς ὑποθέσεις ἔλαβεν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν ἴστορίαν, ἀπὸ τοὺς μύθους τῶν μέσων χρόνων καὶ τῆς ἀρχαιότητος ἀκόμη.

Η Γερμανία ἤλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ πνεῦμα τῶν δυτικωτέρων εὐρωπαϊκῶν λαῶν διὰ τῆς ἐκ τῶν ἄνω ἐπιβολῆς, τῆς ἰδρύσεως δηλαδὴ ἀνωτάτων ἐκπαιδευτηρίων ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων. Ο

αύτοκράτωρ Κάρολος Δ' ίδρυσε τὸ 1348 τὸ πρώτον Γερμανικὸν Πανεπιστήμιον εἰς τὴν Πράγαν, εἰς τὸ δόποιον προσεκάλεσε διδασκάλους ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, οἱ δόποιοι ἔφεραν μαζὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ ἐπέβαλον αὐτὸν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ὑπαλληλίαν.

Οἱ Γερμανοὶ λόγιοι δηλαδὴ ἡρχισαν νὰ ἔξεγείρωνται κατὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν δυτικῶν λαῶν, κατὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Τὸν χαρακτῆρα αὐτὸν τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὰς δυτικὰς δυνάμεις διετήρησεν ἡ γερμανικὴ διανόησις εἰς δλην τὴν ζωὴν της. 'Αλλ' οἱ Γερμανοὶ λόγιοι, ἐπειδὴ ἔμειναν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν λατινικὴν γλώσσαν, δὲν ἔδωσαν ἀξιόλογα λογοτεχνικὰ ἔργα κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν.

'Η ἐπιστήμη

Ἡ ἀνακάλυψις τῶν νέων χωρῶν ἀνεστάτωσε τὴν εἰκόνα, τὴν δόποιαν εἶχον περὶ τοῦ κόσμου οἱ ἄνθρωποι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, καὶ ἀφύπνισε τὸ ἔρευνητικὸν πνεῦμα, τὸ δόποιον μετὰ μακρούς ἐνδοιασμούς ἔκαμνε τὴν πρώτην προσπάθειαν νὰ στηρίξῃ τὰς γνώσεις ἐπὶ παρατηρήσεως καὶ ἀκριβοῦς ὑπολογισμοῦ.

Ἡ ἀξιωσις αὐτὴ ὠδήγησε τοὺς σοφοὺς τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν προϋπόθεσιν πάσης ἐπιστήμης, τὰ μαθηματικά. Ἡ ἀριθμητική, ἡ ἀλγεβρα, ἡ γεωμετρία ἐκαλλιεργήθησαν μὲ ἀγάπην.

Τὸ πείραμα προβάλλει ἀκόμη δειλὰ εἰς τὴν φυσικήν. Οἱ Λεονάρδοις δὰ Βίντσι ἐπιδίδεται εἰς ἔρεύνας ἐπὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ, ἐπὶ τῶν μέσων τῆς κατασκευῆς μηχανῶν, πλοίων, φρουρῶν, ἀκόμη καὶ τῆς πτητικῆς μηχανῆς. Ἀσχολεῖται εἰς ἀνατομικὴν ἔρευναν ἐπὶ πτωμάτων. Οἱ μὲ τὸ ἐκκλασικισμένον δνομά του γνωστὸς ἐλβετὸς ἱατρὸς καὶ ἀλχημιστὴς Θεόφραστος Παράκελσος (1493 - 1541) ἔξωρίσθη, διότι ἔκαμε μαθήματα εἰς γερμανικὴν γλώσσαν, καὶ ἔξήγειρε

τὸ μῆσος τῶν δμοτέχνων του, διότι ἐκηρύχθη κατὰ τῶν μεθόδων τῆς παλαιοτέρας Ιατρικῆς. Καταδιωκόμενος ἐφονεύθη κατόπιν εἰς τὴν Γερμανίαν. Αὐτὸς δμως ἐβελτίωσε πρῶτος τὴν χημείαν καὶ τὴν τέχνην τοῦ φαρμακοποιοῦ καὶ μετερρύθμισε τὴν Ιατρικήν, δνομασθεὶς διὰ τοῦτο Λούθηρος τῶν Ιατρῶν.

‘Η σημαντικωτέρα δμως ἐπιστημονικὴ κατάκτησις τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Κοπερνίκου περὶ τοῦ ἥλιοκεντρικοῦ συστήματος.

‘Ο Νικόλαος Κοπέρνικος (*Copernicus*, 1473 - 1543) ἔγεννηθε εἰς τὸ Θύρων τῆς Πολωνίας, ἀλλ’ εἶναι κυρίως μαθητὴς τῆς Ιταλικῆς ἐπιστήμης. Ἐσπούδασεν Ιατρικὴν καὶ μαθηματικὰ εἰς τὴν πατρίδα του, ἥκουσεν δμως ἐπὶ σειρὰν ἑτῶν ἀστρονομίαν καὶ μαθηματικὰ εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Ἰταλίας. Ἀφοῦ ἔγινε διδάκτωρ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρωθιερεὺς εἰς μίαν πόλιν τῆς Ἀνατολικῆς Πρωσίας. Ἀπὸ παρορμήσεις, τὰς δόποιας ἔλαβεν ἀπὸ τοὺς Ιταλοὺς διδασκάλους του, διεμόρφωσε τὴν θεωρίαν, δτι κέντρον τοῦ πλανητικοῦ μας συστήματος εἶναι ὁ ἥλιος καὶ δχι ἡ γῆ καὶ δτι περὶ αὐτὸν στρέφονται ἡ γῆ καὶ οἱ πλανῆται.

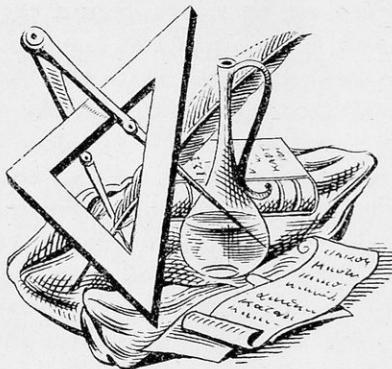
Τὸ κύριον ἔργον του *De evolutionibus orbium celestium* εἶδε τὸ φῶς μδλις κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του, ἐκδοθὲν εἰς τὴν Χατζελβέργην. Εἰς αὐτὸ δ Κοπέρνικος ἀπεδείκνυε τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς, τὴν περὶ τὸν ἄξονα στροφὴν αὐτῆς, τὴν κεντρικὴν θέσιν τοῦ ἥλιου, τὴν στροφὴν τῶν πλανητῶν περὶ τὸν ἥλιον κτλ.

Σημειωτέον δτι εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἶχαν φθάσει οἱ ἀρχαῖοι ‘Ἐλληνες ἡδη τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα, δπως βλέπομεν εἰς τὸ γεροντικὸν σύγγραμμα τοῦ Πλάτωνος, τοὺς Νόμους. Περὶ τὸ 280 π. Χ. διετύπωσε καθαρὰ τὴν ἥλιοκεντρικὴν ἀποψιν δ ἀστρονόμος Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος. ‘Η διδασκαλία του ἔγινε γνωστὴ εἰς κύκλον ἐκλεκτῶν ἀπὸ ἀνακοινώσεις τοῦ ίδιου ἡ περιλήψεις τῶν ἀπόψεών του ἀπὸ μαθητᾶς καὶ φίλους.

Τὸ αὐτὸ ἔτος (1543) ἔξεδόθη τὸ κύριον ἔργον τοῦ βέλγου Ιατροῦ Ἀντρέ Βεζάλ (André Vésal), δ ὅποιος προήγαγε σημαντικῶς τὴν ἀνατομίαν καὶ ἐπολέμησε τὰς θεωρίας τοῦ ‘Ἐλληνος Ιατροῦ τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος Κλαυδίου Γαληνοῦ, δ

δόποιος ἔξηκολούθει νὰ θεωρήται σύθεντία εἰς τὰ Ιατρικὰ ζητήματα, δπως δὲ Πτολεμαῖος εἰς τὰ κοσμογραφικά.

’Αλλ’ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ζάλην τῶν θρησκευτικῶν διενέξεων μικράν προσοχὴν ἔδωσαν εἰς τὰς ἀνακαλύψεις αὐτάς, αἱ δόποιαι ἔφεραν λαμπροὺς καρποὺς κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰώνας.

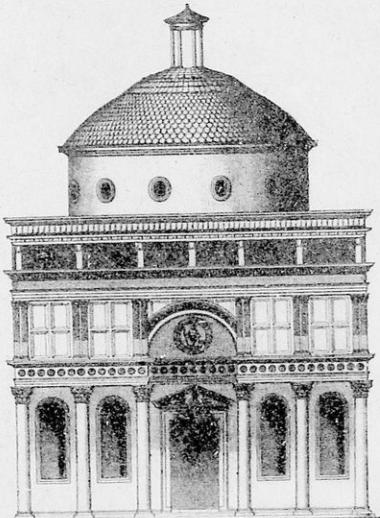

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ
ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Αἱ τέχναι

FΓΝΗΣΙΩΤΕΡΑ καὶ ἀξιολογωτέρα ἐκδήλωσις τῆς Ἀναγεννήσεως εἶναι αἱ καλαὶ τέχναι. Λέγοντες ἀναγέννησιν ἀναπολοῦμεν ίδιως καλλιτεχνίαν, πολυτελὴ μέγαρα, μαρμαρίνους ναούς καὶ κίονας, γοητευτικούς πίνακας ζωγραφικῆς καὶ ἀγάλματα. Συγχρόνως μὲ τὴν διανοητικὴν ζωὴν ἀνακαινίζεται ἡ καλλιτεχνικὴ.

Ἡ Εύρωπη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους εἶχε προηγμένην τέχνην. Ἰδίως ἥκμασεν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐκτισθησαν ἀξιόλογοι ναοὶ γοθικοῦ ρυθμοῦ, δπως οἱ δινομαστοὶ καθεδρικοὶ τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων, τῆς Κολωνίας, τῆς Ρέμς, τῆς Οῦλμ κτλ. Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν οἱ καλλιτέχναι τῆς Ἰταλίας ἐπανῆλθον εἰς τὸν ρωμαϊκὸν καὶ ἔλληνικὸν ρυθμὸν καὶ διὰ νέων συνδυασμῶν ἐδημιούργησαν τὸν λεγόμενον Ρυθμὸν τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐπίσης εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ γλυπτικὴν ἔλαβον ὡς πρότυπα

9. Μπρουνελλέσκι
(Φλωρεντία, παρεκκλήσιον Pazzi)

τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ τέχνη τῶν μέσων χρόνων, ἐπειδὴ δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὰς περὶ ρυθμοῦ ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων περιεφρονήθη ὡς τέχνη βαρβάρων, τῶν Γότθων, ἐξ οὗ ἡ ὀνομασία γοτθικὴ τέχνη.

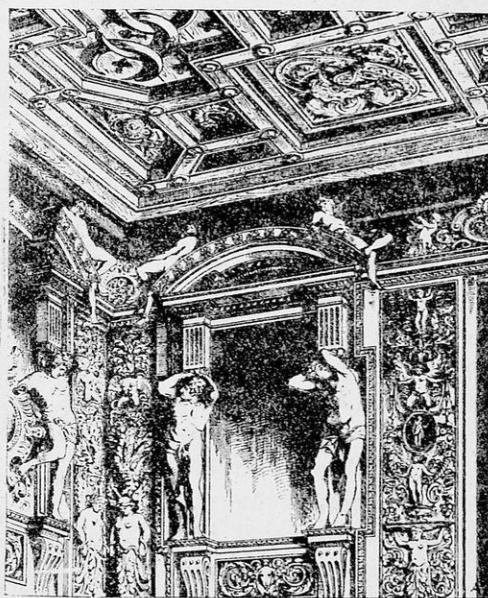

10. Μέγαρον Βενταρμίν Καλέργι (Βενετία)

15ος αἰών, τὸν δποῖον οἱ Ἰταλοὶ καὶ μὲ αὐτοὺς οἱ ιστορικοὶ τῆς τέχνης δνομάζουν Quattrocento, δηλαδὴ αἰώνα, ὁ δποῖος ἀρχίζει μὲ τὸ 14, εἶναι περίοδος μεταβατική. Ἡ ἀρχαία καὶ ἡ μεσαιωνικὴ παράδοσις συνυπάρχουν ἐνίστε εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον. Ἰδιαιτέρως διέπρεψε τότε ἡ Φλωρεντία κυβερνώμένη ύπό τῶν Μεδίκων. Πρώτη ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπανέρχεται εἰς μεθόδους οἰκοδομήσεως καὶ εἰς διακόσμησιν, αἱ δποῖαι μιμοῦνται ἀρχαῖα πρότυπα. Οἱ ζωγρά-

Φλωρεντία, τὸ Κουτροτσέντο

Εἰς τὴν ιστορίαν τῆς ιταλικῆς τέχνης ὁ

11. Ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου Σπάντα (Ρόμη)

φοι κατορθώνουν νὰ δώσουν εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ζωὴν καὶ εὔκαμψιαν ἀγνώστους ἔως τότε. Ὁ Ντονατέλλο (Donatello, 1386 - 1466) πρῶτος, εἰς τοὺς νέους χρόνους, ἐτόλμησε νὰ παρουσιάσῃ γυμνὰ σώματα καὶ νὰ στήσῃ εἰς πλατείαν ἔφιππον ἄγαλμα. Τὰ ἔργα του, δπως δὲ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, δὲ Δαυίδ, συνενώνουν τὴν ἀρχαίαν ἀπλότητα μὲ τὸν μεσαίωνικὸν ρεαλισμόν. Εἰς τὴν ζωγραφικὴν δὲ ἴσχυρὸς δημιουργὸς Φρά Αντζέλικο (Fra Angelico, 1387 - 1455), δὲ ζωγράφος δηλαδὴ τῶν ἀγγέλων, εἶναι ἐκ τῶν τελευταίων ἀντιπροσώπων

12. Ἡ Ἀνοιξη
(Μποτιτσέλλι—Φλωρεντία, Ἄρχαια Πινακοθήκη)

τοῦ μεσαίωνος τοῦ δποίου τὸ ἔργον διαπρέπει μὲ τὴν χάριν τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τὸν ἀμίμητον χρωματισμόν, ἐνῷ δὲ Μποτιτιτσέλλη (Botticelli, 1444 - 1510) ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα.

Τὸ Κουαττροτσέντο εἶναι εἰς δλην τὴν Ἰταλίαν ἡ ἐποχὴ μεγάλης τεχνικῆς προόδου. Κατ' αὐτὴν μεταξὺ ἄλλων, ἀνεκαλύφθη δὲ νόμος τῆς προοπτικῆς καὶ ἐμελετήθη λεπτομερῶς ἡ ἀνατομία τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

Οι τέσσαρες κορυφαίοι

‘Η μακρά προπαρασκευή καὶ ἡ ἔργασία γνωστῶν καὶ ἀγνώστων προδρόμων ἥνοιξε τὴν ὁδὸν εἰς τοὺς τέσσαρας μεγάλους: Λεονάρδο δὰ Βίντσι, Μιχαήλ “Ἀγγελον, Ραφαήλ, Τίτσιάνο.

‘Ο Λεονάρδο δὰ Βίντσι (Leonardo da Vinci, 1452-1519) παρουσιάζεται μὲ τὴν πολυμερεστάτην μόρφωσιν ἀπό τοὺς ἀντιπροσωπευτικούτερους τύπους τῆς Ἀναγεννήσεως.

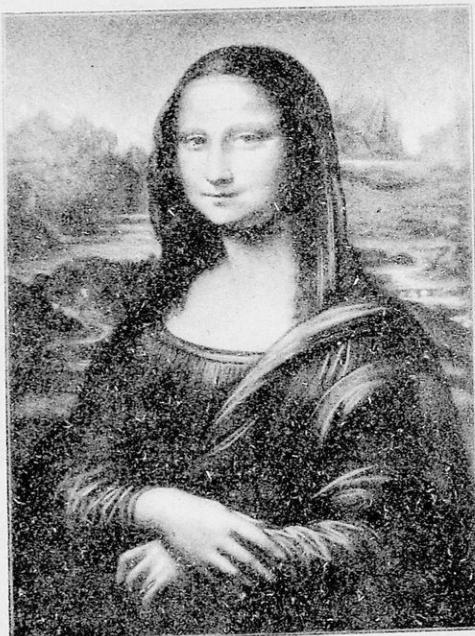
13. ‘Η Παρθένος, ἡ Ἁγία Ἄννα καὶ ὁ Χριστὸς (Λεονάρδο δὰ Βίντσι-Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

ὅπως π.χ. τῆς πιτητικῆς μηχανῆς. ‘Ο Λεονάρδο εἰργάσθη εἰς τὸ Μεδιόλανον, ὅπου ὁ Δούξ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν κατασκευὴν οἰκογενειακοῦ μνημείου μετ’ ἐφίππου ἀνδριάντος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας. Τὸ σημαντικώτερον ἔργον κατὰ τὴν διαμονὴν του εἰς τὸ Μεδιόλανον εἶναι ὁ Μυστικὸς Δεῖ-

πνοις, τὸν ὅποιον ἔζωγράφισεν εἰς τὸν τοῖχον τοῦ ἐστιατορίου μιᾶς μονῆς.

Εἰς τὴν Ρώμην ἐφιλοτέχνησε τὴν προσωπογραφίαν τῆς ὥραιας φλωρεντινῆς κυρίας, τῆς Mona Lisa, τῆς ὅποιας ἀπέδωκε πιστῶς τὰ χαρακτηριστικά ἔξιδανικεύσας συγχρόνως αὐτά. Ἡ εἰκὼν αὐτὴ εἶναι ἡ δόνομαστὴ Gioconda, εύρισκομένη εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου. Ὁ Λεονάρδο εἶναι ἀρχηγός τῆς λεγομένης Λούμπαρδικῆς σχολῆς.

Ο Μιχαήλ "Αγγελος" (Michel Angelo Buonarotti, 1475-1564) ἦτο μεγάλος δημιουργός, γλύπτης κυρίως, ἀλλὰ καὶ ζωγράφος καὶ ποιητής, συνθέσας ὠραῖα ποιήματα, ἐπίσης νομις πολυμερής, δπως ὁ Λεονάρδο. Μετὰ μακράς ἀνατομικάς μελέτας ἀπέβη γνώστης τοῦ γυμνοῦ σώματος. Ἡ βαθύτερα του τάσις ἦτο νὰ αἰσθητοποιήσῃ ύψηλάς ἐννοίας μὲ πλαστικὴν μορφήν, κατώρθωνε δὲ τοῦτο δίδων τολμηράς στάσεις εἰς τὰ πρόσωπα τῶν παραστάσεων του καὶ δὲν ὑπεχώρει πρὸ τῶν μεγίστων δυσχερειῶν. Διὰ τοῦτο τὰ ἔργα του περισσότερον συγκινοῦν καὶ ταράττουν καὶ δλιγώτερον δίδουν τὴν ἡρεμον ἀπόλαυσιν τοῦ ὥραιου. Τοιοῦτον δημιούργημα εἶναι ἡ γιγαντιαία μορφὴ τοῦ Μωϋσέως, τὴν ὅποιαν ἔστησεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ πάπα Ἰουλίου Β', καθὼς

14. Τζιοκόντα
(Λεονάρδο δὰ Βίντσι—Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

καὶ ἡ νεανικὴ μορφὴ τοῦ Δαυΐδ, αἱ μορφαὶ τῶν Μεδίκων ἐπὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ μαυσωλείου αὐτῶν καὶ ἡ Μαρία πρὸ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἡ λεγομένη Pietà.

‘Ο πάπας Ἰούλιος Β’ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν νὰ κοσμήσῃ μὲ τοιχογραφίας τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἀγίου Σίξτου ἐντὸς τοῦ Βατικανοῦ. ‘Ο Μ. “Ἄγγελος εἰργάσθη ἐπὶ τέσσαρα καὶ ἥμισυ ἔτη δυσανασχετῶν πολλάκις, διότι ἦναγκάζετο νὰ ζωγραφίζῃ

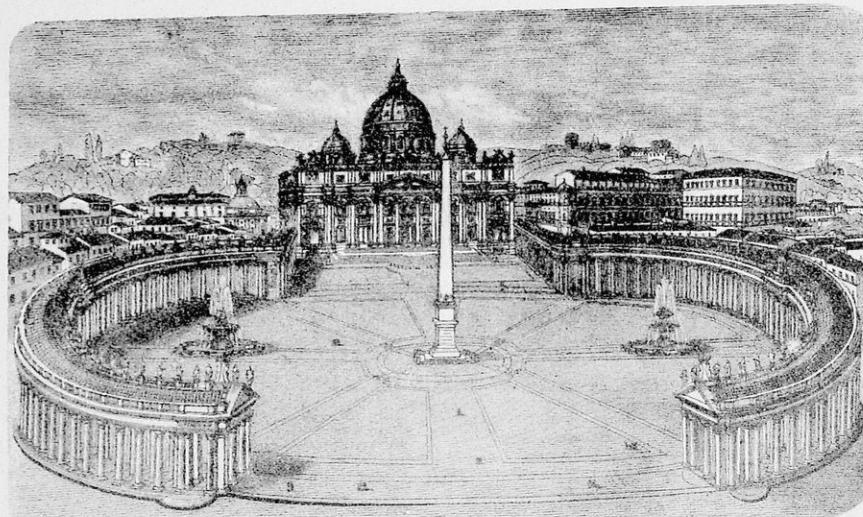

15. Ἡ Πιετὰ τοῦ Ἀγίου Πέτρου
(Μιχαὴλ Ἄγγελον)

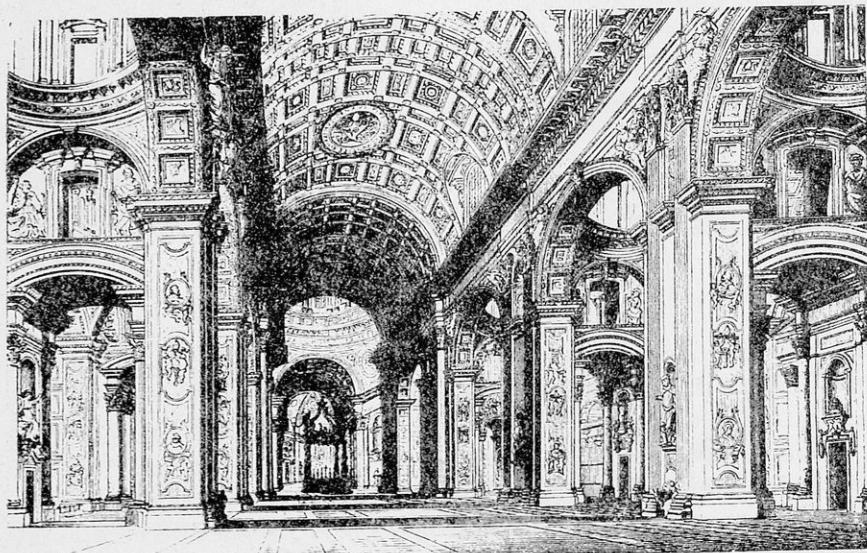

16. Ὁ Ἀναστάς Χριστὸς
(Μιχαὴλ Ἄγγελον)

τὴν στέγην ὅπτιος ἐπὶ Ικριώματος. Εἰς τὴν ὁροφὴν εἰκόνισε σκηνὰς ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τὴν Δημιουργίαν, τὴν Παρακοήν, εἰς τὰς γωνίας κολοσσιαίας μορφὰς Προφητῶν καὶ Σιβυλλῶν καὶ εἰς τὸν τοῖχον τοῦ θυσιαστηρίου τὴν Δευτέραν Παρούσιαν μὲ τὴν ἡράκλειον παράστασιν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ μέσον καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τοὺς δικαίους ἀνερχομένους εἰς τοὺς οὐρανούς καὶ τοὺς ἀμαρτωλούς κατακρημνιζομένους εἰς τὴν κόλασιν. Τὰ πρόσωπα ἐνθυμίζουν ἀρχαῖκας μορφὰς καὶ ἐπανευρίσκομεν εἰς αὐτὰς τὸ μεγαλειώδες, τὸ δποῖον

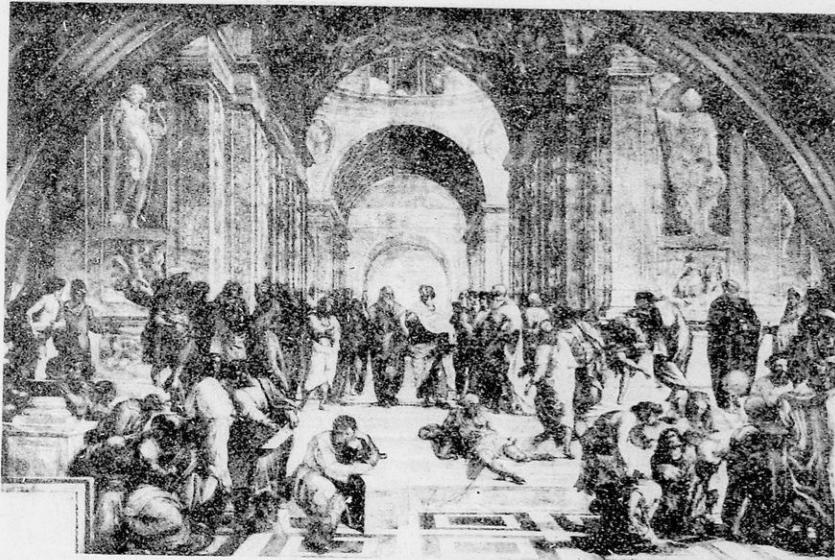
17. Πλατεῖα Ἅγιου Πέτρου (Ρώμη)

18. Τὸ εσωτερικὸν τοῦ Ἅγιου Πέτρου (Ρώμη)

χαρακτηρίζει τὴν γλυπτικὴν τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου. 'Ο Μ. "Αγ-
γελος εἶναι ἀρχηγὸς τῆς λεγομένης Φλωρεντιανῆς Σχολῆς.

Εἰς τὸν Μ. "Αγγελον ἀνετέθη ἡ ἔξακολούθησις τῆς οἰκο-
δομῆς τοῦ μεγάλου Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου, τὴν δποίαν εἶχεν
ἀρχίσει τὸ 1505 ὁ δονομαστὸς ἀρχιτέκτων Μπραμάντε (Bra-
mante) καὶ τὰς ἐργασίας εἶχε διευθύνει ἐπὶ τινα χρόνον ὁ Ρα-
φαήλ. 'Ο Μ. "Αγγελος ἔδωκε νέον σχέδιον εἰς τὸν ναόν, τὸ
δποίον δμως δὲν ἤκολούθησαν πιστῶς οἱ διάδοχοί του. 'Ο ναὸς

19. Σχολὴ Ἀθηνῶν
(Ραφαήλ, Τοιχογραφία εἰς αὐθούσαν τοῦ Βατικανοῦ)

συνεπληρώθη μετά δύο μόλις αἰώνας καὶ ἔγινεν ἐν ἀπὸ τὰ ση-
μαντικώτερα ἔργα τέχνης, ἐμπνέων σεβασμὸν καὶ κατάνυξιν
διὰ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ μυθώδους πλούτου τοῦ ἐσωτερικοῦ
διακόσμου.

'Ο Ραφαήλ Σάντι (Raffaello Santi, 1483 - 1520) ἀποτε-
λεῖ τὸ κορύφωμα τῆς Ἰταλικῆς ζωγραφικῆς. 'Ο βραχὺς βίος του
(διότι ἀπέθανε 37 ἔτῶν) ὑπῆρξε διαρκῆς δημιουργία. 'Ο Ρα-
φαήλ ἥτο φύσις καλλιτεχνικὴ ἀπὸ τὰς σπανίας, προικισμένος

μὲ λεπτὴν αἴσθησιν τοῦ ὥραίου καὶ ἀρμονικοῦ. Μὲ ἀπερίγρα-
πτον εὐχέρειαν καὶ κυριαρχίαν τοῦ χρωστῆρος ἔζωγράφισεν
εἰκόνας ἀποπνεούσας εὐλάβειαν καὶ χάριν συγχρόνως, καθὼς
καὶ δραματικὰ συμπλέγματα καὶ προσωπογραφίας πλήρεις ζωῆς.

‘Ο Ραφαήλ, τοῦ δποίου ή Ἰδιοφυΐα εἶχεν ἐκδηλωθῆ εἰς νεα-
ρωτάτην ἡλικίαν, προσεκλήθη μόλις 25ετής ύπὸ τοῦ πάπα
’Ιουλίου Β' εἰς Ρώμην, ὅπου ἐκόσμησε τοὺς τοίχους διαμερί-
σμάτος τοῦ Βατικανοῦ. Εἰς τὰς τοιχογραφίας ταύτας εἰκονί-
σματος

20. Μία Μαντόνα (Ραφαήλ)

ζονται συμπλέγματα παριστῶντα τὴν Θεολογίαν, τὴν Πολ-
ησιν, τὴν Φιλοσοφίαν, καὶ τὴν Δικαιοσύνην. (Dis-
puta, Σχολὴ Ἀθηνῶν κτλ.).

‘Ο Ραφαήλ εἶναι δ κατ’ ἔξοχὴν ζωγράφος ἵερῶν εἰκόνων,
τὰς δποίας χαρακτηρίζουν οἱ στρογγυλοπρόσωποι μικροὶ ἄγ-
γελοι καὶ οἱ πλήρεις παιδικῆς ἀθωάτητος καὶ εύρωστίσας μικροὶ
Χριστοὶ καὶ ἴδιως αἱ δμοίας τεχνοτροπίας Παναγίαι, τὰς δποίας
παριστᾶ νεαράς καὶ ὥραίας ἐντὸς γλυκυτάτου φωτὸς καὶ ἀπα-

ραμίλλου χρωματισμού. 'Εζωγράφισε μέγα πλήθος εικόνων της Παναγίας μετά τοῦ παιδός Χριστοῦ, αἱ δόποῖαι εἶναι γνωσταὶ ύπο τὸ δνομα Madonna. 'Ονομαστοτάτη ἀπ' αὐτὰς εἶναι ἡ Παναγία τοῦ Ἀγίου Σίξτου (Madonna Sixtina), τῆς δόποίας τὸ πρωτότυπον εύρισκεται εἰς τὴν Πινακοθήκην τῆς Δρέσδης. 'Ο Ραφαήλ εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ρωμαϊκῆς σχολῆς καὶ ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς Ιταλικῆς ἀναγεννήσεως.

21. Τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου
(Τιτσιάνο—Μουσεῖον Δρέσδης)

Ἐποχῆς τοῦ ζωγράφου πολυτελεστάτας καὶ παραστάσεις διακρίνονται διὰ τὴν φυσικὴν ζωηρότητα καὶ χάριν. ("Ἐργα: Ἡ ταφὴ τοῦ Χριστοῦ, ἡ Μαδόννα τοῦ οἴκου Pesaro, Ούρανιος καὶ Ἐπίγειος" Ερως, τὸ Νόμισμα τοῦ Κήνσου κτλ.). 'Ο Τιτσιάνο διεκρίθη καὶ ὡς προσωπογράφος καὶ εἶναι δονομασταὶ αἱ εἰκόνες τῶν δύο ἀντι-

κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἡ Βενετία εἶχε μεγάλους καλλιτέχνας καὶ ἴδιας ζωγράφους. 'Ο δονομαστότατος ἔξ αὐτῶν Τιτσιάνο (Titiano, 1477 - 1576) ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας καὶ ἐφιλοτέχνησε πλήθος εικόνων. 'Εζωγράφιζε συνήθως ἐπὶ τοίχων πλατυτάτας παραστάσεις, σκηνὰς ἀπὸ τὴν μυθολογίαν ἢ ἀπὸ τὴν ιερὰν ἱστορίαν. 'Αλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εικόνων τούτων ἦσαν σύγχρονοι ἄνθρωποι φέροντες στολὰς τῆς

ζήλων τότε ήγεμόνων: τοῦ Καρόλου Ε' τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ Φραγκίσκου Α' τῆς Γαλλίας.

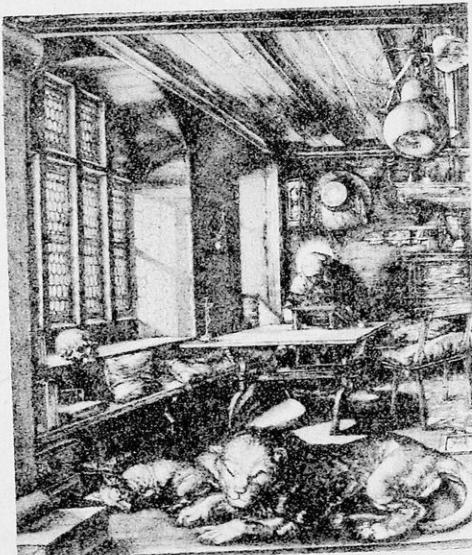
Ἡ τέχνη ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας

Ἡ Ἰταλία δὲν ήτο ἡ μόνη χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἤκμασαν αἱ τέχναι. Ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία, αἱ Κάτω Χώραι κ.ἄ. ἤκμασαν αἱ τέχναι τὴν πρόσδον τῶν τεχνῶν. Ἱδίως εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν, ὅπου ὑπῆρχε παλαιοτάτη παράδοσις τῆς τέχνης, παρήχθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀξιόλογα ἔργα.

Εἰς τὴν Γερμανίαν ἀνεπύχθη ἴδιαιτέρως ἡ ξυλογλυπτική. Ὁ Ἀλμπρεχτ Ντύρερ (Albrecht Dürer, 1471 - 1528) ἐφιλοτέχνησε μερικὰ ἔρ-

22. Οἱ Ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Μᾶρκος ("Ἀλμπρεχτ Ντύρερ")

23. Ὁ Ἅγιος Ἱερώνυμος ("Ἀλμπρεχτ Ντύρερ")

γα πολὺ χαρακτηριστικά, δπως είναι δ Ἰππότης, Θάνατος και Διάβολος και ή περίφημος Μελαγχολία, ή όποια θεωρεῖται ως ἐν τῶν βαθυτάτων ἔργων τῆς Ἀναγεννήσεως, δ δὲ Ἰωάννης Χόλμπαϊν (Holbein, 1497 - 1543), δ νεώτερος, διεκρίθη ως προσωπογράφος και μερικά ἀπό τὰ ἔργα του θεωροῦνται ἀπό τὰ τελειότερα τῆς Ἀναγεννήσεως ("Ἐρασμος, δ Δήμαρχος Meyer, Georg Gisze κτλ.).

Αι δὲ θρησκευτικού περιεχομένου εἰκόνες του διακρίνονται διά τὴν αὐτηράν ἀπόδοσιν τῆς πραγματικότητος (Madonna τοῦ δημάρχου Meyer, δ Χριστός νεκρός κτλ.).

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἔξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ή Ἕγχωριος γλυπτική, ή όποια προσεπάθει νὰ ἀπομιμηθῇ φυσικά ἀντικείμενα, δπως ἐπίσης και οἱ ἀρχιτέκτονες ἔξηκολούθησαν νὰ κτίζουν κατὰ τὸν γοτθικὸν ρυθμόν.'Αλλὰ βαθμηδὸν καλλιτέχναι ἀπό τὴν Ἰταλίαν εἰσήγαγον τὴν

24. 'Ο Πιλάτος νίπτει τὰς χεῖρας
(Χάνς Χόλμπαϊν—Βασιλεία, Μουσείον)

Ιταλικὴν τέχνην εἰς τὴν Γαλλίαν. 'Ο Μιχαήλ Κολόμπ (Michel Colombe) συνδυάζων τὰς δύο τάσεις ἐφιλοτέχνησε τὸν τάφον τοῦ δουκὸς τῆς Bretagne, ἐν τῶν χαριεστάτων ἔργων τῆς Ἀναγεννήσεως. 'Ἐπίσης και εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐπέδρασεν ή Ιταλικὴ τέχνη, ίδιως εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος τῶν οἰκοδομῶν.

25. Εἰκὼν νέου
(Χάνς Χόλμπαου)

26. Διάκοσμον πινάκιον του
16ου αιώνος

27. Ο Ἰησοῦς εἰς τὸ ὅρος τῶν ἔλαιων
(Θεοτοκόπουλος — Λίλη, Μοισείον)

Μεταξύ τῶν ζωγράφων τῆς Ἰσπανικῆς ἀναγεννήσεως ἔξεχουσαν θέσιν κατέχει ὁ Ἑλλην ζωγράφος Κυριακὸς Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, ὁ γνωστὸς ύπό τὸ δνομα El Greco (1545 - 1614). "Εγινεν ἐνωρὶς τέλειος κάτοχος τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς καὶ εἰς τὸ 20ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐγκατέλειψε τὴν πατρίδα του, τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης, καὶ μετέβη εἰς τὴν Βενετίαν, δπου εἰργάσθη πλησίον τοῦ γέροντος ἥδη Τιτσιάνο. Ἐμεινεν ἐπίσης εἰς τὴν Ρώμην καὶ βραδύτερον μετέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Τολέδον. Ἐκεῖ συνεδέθη μὲ ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, στρατιωτικούς καὶ ἐπιστήμονας καὶ ἔγινε γνωστὸς ὡς περίφημος ζωγράφος. «Ἡ ζωγραφική, ἔλεγεν ὁ Γκρέκο, δὲν εἶναι τεχνική, δηλαδὴ συνταγαὶ καὶ κανόνες, ἀλλὰ ἄθλος, ἔμπνευσις, ἐνέργεια ἀπολύτως προσωπική». Τὸ ἔργον του ὑπῆρξε πλουσιώτατον. Ἐπὶ πολὺ ὅμως ἔμεινεν ἄγνωστον ἢ περινακοθῆκαι τῆς Εὐρώπης εἶναι πλήρεις ἀπὸ ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου, ὁ δποῖος θεωρεῖται ὡς πρόδρομος τοῦ ἔξπρεσιονισμοῦ, τῆς τεχνοτροπίας, ἢ δποία θέλει νὰ παραστήῃ τὴν ἔκφρασιν (expression) τῶν πραγμάτων, τὰ δποία αἰσθάνεται ὡς ἔμψυχα, καὶ εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ζωγράφους τοῦ κόσμου.

28. Ὁ Αἴρων τὸν Σταυρὸν αὐτοῦ
(Θεοτοκόπουλος — Μαδρίτη, Μουσεῖον)

Φρονημένον. Σήμερον διεγείρει ἀπειρον ἐνθουσιασμόν, αἱ δὲ πινακοθῆκαι τῆς Εὐρώπης εἶναι πλήρεις ἀπὸ ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου, ὁ δποῖος θεωρεῖται ὡς πρόδρομος τοῦ ἔξπρεσιονισμοῦ, τῆς τεχνοτροπίας, ἢ δποία θέλει νὰ παραστήῃ τὴν ἔκφρασιν (expression) τῶν πραγμάτων, τὰ δποία αἰσθάνεται ὡς ἔμψυχα, καὶ εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ζωγράφους τοῦ κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

·Η ἔννοια τῆς μεταρρυθμίσεως

ΑΤΑ τούς πρώτους αἰῶνας τῶν νέων χρόνων, τὰ θρησκευτικά ζητήματα ἀπησχόλησαν πολὺ τοὺς ἀνθρώπους.

Πολλοὶ ἐπέκριναν τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας, τὸν βίον τοῦ ἀνωτέρου Κλήρου, τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ Πάπα καὶ γενικῶς τὰς καταχρήσεις, αἱ δποῖαι εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν. Τοιουτοτρόπως ἥρχισε σημαντική κίνησις, ἡ ὅποια ὠνομάσθη μεταρρύθμισις, διότι σκοπὸν εἶχε νὰ διορθώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

·Η μεταρρύθμισις ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς δξείας θρησκευτικάς δάντιθέσεις, ἐπροκάλεσεν αἰματηροὺς πολέμους καὶ τέλος ἐπέφερε τὴν διάσπασιν τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος εἰς τὴν Δύσιν.

Τὰ αἴτια

Οἱ εἰσηγηταὶ τῶν μεταρρυθμίσεων δὲν ἤθελαν νὰ ἴδρυσουν νέαν θρησκείαν. Διετείνοντο δτι ἀποκαθιστοῦν τὸν Χριστιανισμὸν τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, δ ὅποῖος εἶχε χάσει τὴν γνησιότητα εἰς τὸ δόγμα καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν. Ἡτο λοιπὸν πάλιν ἐπάνοδος εἰς τὸ παλαιόν, τὸ γνήσιον, τὸ κλασσικόν, δπως εἰς τὴν γλῶσσαν (τὰ καλὰ λατινικά), εἰς τὴν ἔμπνευσιν καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν ἡ τὸ ύπόδειγμα τῆς τέχνης. ·Η ἔμπνευσις ἐπίσης ἦτο δμοία.

·Η θρησκευτικότης τῶν μέσων χρόνων ἦτο μᾶλλον θρησκοληψία καὶ δεισιδαιμονία. ·Ο μεσαιωνικὸς ἀνθρωπὸς ἔζη διαρκῶς ύπο τὸν φόβον τοῦ Σατανᾶ καὶ ἐνόμιζεν δτι ἀμαρτάνει

εἰς κάθε βῆμα. Τὸ κυριώτερον μέλημά του ἦτο πῶς νὰ ἀποφύγῃ τὸ πῦρ τῆς Κολάσεως. Ἐπίστευεν δτι σώζεται ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν καὶ ἀπὸ τὸ πῦρ τῆς Κολάσεως μὲ τὴν θαυματουργὸν δύναμιν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων. Διὰ τοῦτο ἐπεχείρει μακρινὰς ἀποδημίας καὶ ἐπήγαινεν εἰς τοὺς Ἱεροὺς τόπους, διὰ νὰ προσκυνήσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ ἀφεσιν ἀμαρτιῶν. Κύριος τόπος προσκυνήματος τῶν πιστῶν ἦσαν οἱ "Ἄγιοι Τόποι. 'Αλλ' ἀφότου οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Παλαιστίνην, ἥρχισαν νὰ πηγαίνουν εἰς ἄλλα μέρη, ἰδίως εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου τοὺς ἔδιδον γραπτὴν ἀφεσιν ἀμαρτιῶν, τὰ περίφημα συγχωροχάρτια (indulgentia).

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων, ἔνεκα διαφόρων λόγων, ἀφυπνίσθη τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εἰς τὴν Δύσιν, ἰδίως εἰς τὰς γερμανικὰς χώρας. Ἡ κατάστασις τῆς Ἔκκλησίας ἥρχισε νὰ μὴ ίκανοποιῇ πολλούς. Οἱ εὐφύέστεροι, μελετῶντες τὰς Γραφάς, ἔβλεπον δτι ὁ βίος τῶν χριστιανῶν δὲν ἦτο σύμφωνος μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἰδίως ἐσκανδάλιζε τὴν συνείδησιν τῶν αὐστηροτέρων ἡ πολιτεία τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, οἱ ὅποιοι ἔζων βίον πολυτελῆ, ὅπως οἱ κοσμικοὶ ἄρχοντες, ἔνεδύοντο ὅπως οἱ ἵπποται, ἐθήρευον καὶ ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς πολέμους, μετὰ τὴν διάδοσιν δὲ τῆς παιδείας πολλοὶ ἔξ αὐτῶν ἀνεγίγνωσκον τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ εἶχον ἐμπνευσθῆ τὴν ἀγάπην τῆς κοσμικῆς ζωῆς, ἡ δόποισα χαρακτηρίζει τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀσκητικὴν τάσιν τῶν μέσων χρόνων.

Ἐντύπωσιν ἐπροξένει ἐπίσης ἡ κατάστασις τοῦ κατωτέρου Κλήρου, ὁ ὅποιος ἐστερεῖτο μονίμου εἰσοδήματος, διετηρεῖτο ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνην τῶν πιστῶν, ἦτο ἀμαθής, ἔζη ὅπως οἱ πτωχοὶ χωρικοί, ἐσύχναζεν εἰς τὰ λαϊκὰ κέντρα, ἐπινε καὶ ἔχαρτοπαίκτει.

Ἡ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Γερμανίαν

Πολλοὶ κατὰ διαφόρους καιρούς εἶχον αἰσθανθῆ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναμορφώσεως εἰς τὴν Ἔκκλησίαν, ὅπως π.χ. ὁ Ἰωάννης Οὐτκλεφ (Wiclef, 1324 - 1384) εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ὁ

Ιωάννης Χούς (Hus, 1369 - 1413) είς τὴν Βοημίαν. 'Αλλ' ἡ φωνή των δὲν εὕρισκεν εύρυτέραν ἀπήχησιν, ἐνῷ ὁ Κλήρος, πανίσχυρος ἀκόμη καὶ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του τὴν κοσμικὴν ἔξουσίαν, κατέπνιγε τὰς διαμαρτυρίας πολλάκις κατὰ τρόπον ἄγριον. 'Ο Χιούς π. χ. ἐκάη ζῶν, κατ' ἀπόφασιν τῆς ἐν Κωνσταντίᾳ συνόδου.

'Αλλὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ ἀναβρασμὸς ἦτο πολὺ ζωηρότερος. 'Ιδιώς ἔξημένα ἦσαν τὰ πνεύματα εἰς τὴν Γερμανίαν, ἡ δποία ἐπιεζέτο βαρύτερον ἀπὸ τὰς καταχρήσεις τοῦ Κλήρου, διότι ἡ γερμανικὴ Ἔκκλησία ἔξηρτάτο ἀμέσως ἀπὸ τὸν Πάπαν.

'Ο πάπας Λέων I', ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ χρήματα διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ 'Αγίου Πέτρου, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μαγεντίας τὴν ἔκδοσιν συγχωροχαρτίων ἐπὶ 8 ἑτη, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μοιρασθοῦν τὰ κέρδη. 'Η πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων ἐγίνετο κατὰ τρόπον σκανδαλώδη. 'Ο δομινικανὸς μοναχὸς Τέτζελ (Tetzel) ἐκήρυξε τὴν ἄφεσιν ἀμαρτιῶν. 'Αντιώρισμένου τιμήματος, ἥδυνατά τις νὰ ἔξαγοράσῃ δχι μόνον τὰς ἀμαρτίας του, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀμαρτίας ἀποθανόντων συγγενῶν. «Μόλις ἀκουσθῇ ὁ ἦχος τοῦ χρήματος, ἔλεγεν, νὴ ψυχὴ ἀναπηδᾷ ἀπὸ τὸ καθαρτήριον».

'Ο Αύγουστινιανὸς μοναχὸς Μαρτῖνος Λούθηρος, ἵεροκήρυξ καὶ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιτεμβέργης, ἔξηγέρθη κατὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς συγχωρήσεως τῶν ἀμαρτιῶν. 'Ἐπετέθη κατὰ τοῦ Τέτζελ εἰς τὰ κηρύγματά του καὶ, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀνήρ τησε τὴν 31 'Οκτωβρίου 1517 εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας τῶν

29. 'Ο Λούθηρος
(τοῦ Λουκᾶ Κράναχ, "Αουσμπούργκ")

άνακτόρων 95 θέσεις⁽¹⁾, διά τῶν δποίων κατέκρινε τὸν τρόπον τῆς πωλήσεως τῶν συγχωροχαρτίων καὶ ἄλλας καταχρήσεις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ προεκάλει τὸν Τέτζελ εἰς δημοσίαν συζήτησιν. Ἡ πρᾶξις τοῦ Λουθήρου εἶχε, μεγάλην ἀπήχησιν εἰς τὴν Γερμανίαν.

Ο Μαρτίνος Λούθηρος (Martin Luther, 1483 - 1546) ἐγεννήθη εἰς "Αἰσλεμπεν (Eisleben) τῆς Σαξονίας ἀπὸ γονεῖς πτωχούς. Ἐλαβε τὴν ξηράν λατινικήν καὶ σχολαστικήν μόρφωσιν τῶν χρόνων ἑκείνων, ἡ δποία παρείχετο δι' ἀφθόνων ραβδισμῶν. Διῆλθεν εὐθυμοτέρας ἡμέρας ὡς φοιτητὴς εἰς τὴν πόλιν Erfurte. Ἀλλὰ περιστατικά τινα συνετέλεσαν νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ τάγμα τῶν Αύγουστίνων. Βραδύτερον ἐσπούδασε Θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης καὶ διωρίσθη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ συγχρόνως ιεροκήρυξ τῆς πόλεως αὐτῆς.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου

"Οπως δλοι οἱ ἐμπνευσμένοι ἰδρυται θρησκειῶν καὶ ἀναμορφωται, ὁ Λούθηρος δὲν ἔδωσε πλῆρες καὶ ὅριστικὸν σύστημα τῶν δοξασιῶν του. Αἱ βασικαὶ ἀντιλήψεις τῆς διδασκαλίας του εἶναι ἡ τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἐλευθέρας ἐρευνης.

Τὸ κυριώτερον μέλημα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του ἦτο τὸ πῶς νὰ σώσουν τὴν ψυχήν των. Εἰς τὸ πρόβλημα αὐτὸ δ Λούθηρος ἔδωσεν ἴκανοποιητικὴν λύσιν, διδάξας ὅτι δ ἀνθρώπος δὲν σώζεται δι' ἔργων νόμου (ἀσκήσεων, νηστειῶν, προσευχῶν, προσκυνημάτων κλπ.), ἀλλὰ διὰ τῆς θερμῆς πίστεως καὶ δι' ἀμέσου ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀνευ μεσολαβήσεως ιερέων, ἐπισκόπων ἢ τοῦ Πάπα, καὶ ὅτι τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ εὑρίσκει κανεὶς μελετῶν ἀπ' εὐθείας τὴν Ἀγίαν Γραφήν, διότι ἡ παράδοσις, εἰς τὴν δποίαν ἐστηρίζετο ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, δὲν ἔχει ἀξίαν, ἐφ' ὅσον δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν Γραφήν.

Αὐτὰ εἶναι τὰ δύο γονιμώτερα σημεῖα τῆς νέας διδασκαλίας, τὰ δποία ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν καὶ προσείλκυσαν δπαδούς.

1. Θέσεις (thèses, Thesen) ήσαν θέματα προτεινόμενα πρὸς δημοσίαν συζήτησιν.

Ἐκ τῶν μυστηρίων δὲ Λουύθηρος ἔδέχετο δύο, τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν. Ἡ τελευταία εἶναι τελετή, κατὰ τὴν δόποιαν δὲν γίνεται μετουσίωσις, ἀλλ' ἀπλῶς παρουσία τοῦ Θεοῦ. Ἡ λατρεία πρέπει νὰ γίνεται εἰς τὴν διμιλουμένην γλώσσαν τοῦ τόπου καὶ ὅχι εἰς τὴν λατινικήν. Κέντρον αὐτῆς εἶναι τὸ κήρυγμα. Διὰ τοῦτο ἡ Προτεσταντικὴ Ἔκκλησία ἔχει ἵεροκήρυκας ἀντὶ ἱερέων καὶ καταργεῖ τὰς πομπώδεις τελετάς. Ὡς συμπλήρωμα αὐτοῦ ἔρχονται τὰ ἄσματα. Τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα δὲν ἔχουν δικαιολογίαν, ὅπως καὶ ἡ ἀγαμία τῶν ἱερέων, καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἀγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν.

Κατὰ ταῦτα, ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου δὲν εἶναι προϊὸν ἐπιστημονικῆς ἔρεύνης, ἀλλὰ γέννημα ζωηρᾶς θρησκευτικῆς συγκινήσεως. Ὁμιλεῖ μὲν περιφρόνησιν διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀποστρέφεται τὴν ὁρμὴν πρὸς ἔρευναν καὶ μάθησιν, ἡ δόποια χαρακτηρίζει τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ μεταρρύθμισις στρέφεται κατὰ τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων εἰδωλολατρικῶν συγγραφέων καὶ κατὰ τῆς εὐθύμου ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς, ἡ δόποια ἦτο συνέπεια αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δὲ Ἐρασμος ἔγραφεν ὅτι, δῆπου διαδίδεται δὲ λουθηρανισμός, καταστρέφονται αἱ ἐπιστήμαι. Κατ' οὐσίαν δὲ Λουύθηρος θέλει νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν Ἔκκλησίαν εἰς τὴν παλαιὰν ἀπλότητα καὶ αὐστηρότητα.

Ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως μόνον ἡ μεταρρύθμισις εἶχε γόνιμον ἐπίδρασιν. Ἐπειδὴ ἔδιδεν εἰς τὸν ἀνθρωπὸν τὴν ἐλευθερίαν νὰ μορφώσῃ τὴν πλοτίν του διὰ τῆς ἀμέσου μελέτης τῆς Γραφῆς, ἐνίσχυε τὴν ἀτομικότητα καὶ τὸ θάρρος τῆς γνώμης καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ ἐφάνησαν βραδύτερον.

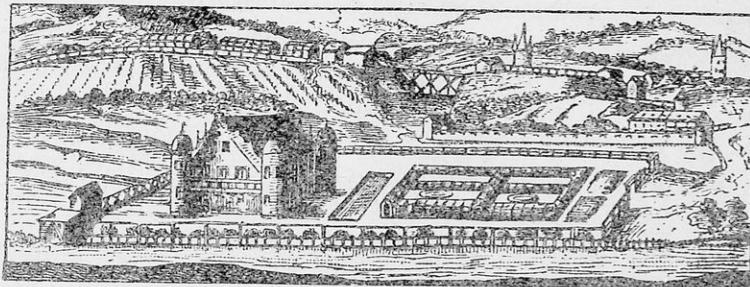
Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου διεδόθη εἰς τὴν μέσην καὶ εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν, εἰς τὴν Σουηδίαν καὶ εἰς τὴν Δανίαν, δῆπου ἔδέχθησαν αὐτὴν οἱ ἡγεμόνες καὶ τὴν κατέστησαν θρησκείαν τοῦ κράτους.

Ἡ ἔξαπλωσις τῆς μεταρρυθμίσεως

Ἡ μεταρρύθμισις εὗρεν πρόσφορον ἕδαφος εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἔξηπλώθη κυρίως, διότι ὑπεστηρίχθη, διὰ λόγους πολι-

τικούς, ύπό τῶν μικρῶν ἡγεμόνων. Συνήντησεν δῆμος καὶ μεγάλα ἐμπόδια καὶ ἴσχυρούς ἀντιπάλους, τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν Ἑκκλησίαν τῆς Ρώμης.

Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Λουθήρου (1519) ἀνηγορεύετο αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ὁ περίφημος Κάρολος Ε', τὸν δποῖον θά γνωρίσωμεν καλύτερα κατωτέρω. Ὁ Κάρολος ἔτρεφε τὸ σχέδιον νὰ ταπεινώσῃ τοὺς μικρούς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἔξουσίαν εἰς χεῖράς του καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας. Διὰ τοῦτο εἶχε λόγους νὰ ἀντιπαθῇ τὴν μεταρρυθμισιν, ἡ δποία θά προεκάλει νέαν διαιρεσίν εἰς τὴν διηρημένην ἥδη Γερμανίαν καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς στήριγμα εἰς τοὺς φεουδάρχας.

30. Κατοικία γερμανοῦ εύγενοῦς τὸν 16ον αἰώνα

‘Ο Πάπας ἐπίσης, μετά τινας ἐνδοιασμούς, ἐκηρύχθη κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἀφώρισε τὸν Λούθηρον. Ἐκεῖνος δῆμος ἔκαυσε τὴν «βούλλαν» τοῦ Πάπα πανηγυρικῶς πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως, συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς μαθητάς του καὶ ἀπὸ πλήθος λαοῦ, ὡς ἔγγραφον αἱρετικὸν (1520).

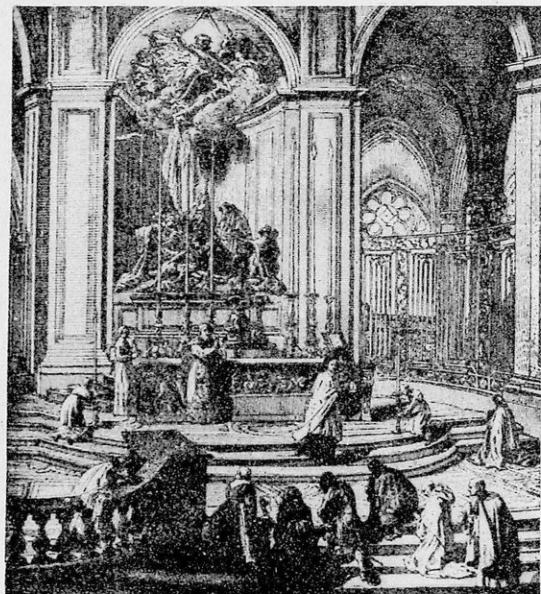
Εἰς τὴν πρώτην συνέλευσιν τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, τὴν διαιταν ἡ Reichstag, ὅπως ὀνομάζεται αὕτη, τὴν δποῖαν συνεκάλεσεν εἰς τὴν πόλιν Worms τὸ 1521, ὁ αὐτοκράτωρ ἡθέλησε νὰ λύσῃ καὶ τὸ θρησκευτικὸν ζῆτημα. Ἐκάλεσε τὸν Λούθηρον πρὸ τοῦ συνεδρίου, ὁ δποῖος, ἀφοῦ συνήλθεν ἀπὸ τὴν ταραχὴν τῆς πρώτης ἡμέρας, ἐδήλωσεν δτι ἀρνεῖται νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς γνώμας του, ἀν δὲν ἀνεσκεύαζε κανεὶς αὐτὰς διὰ τῶν γρα-

φῶν ἡ τοῦ λογικοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκήρυξεν αὐτὸν ἑκτὸς νόμου καὶ διέταξε νὰ καίωνται τὰ συγγράμματά του.

Καταδικασθεὶς τοιουτοτρόπως ύπό τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Πάπα, δὲ Λούθηρος ἐφαίνετο διατρέχων τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀλλ' ἔσωσαν αὐτὸν οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες. Ὁ ἑκλέκτωρ τῆς Σαξονίας ἔκρυψεν αὐτὸν ἐπὶ δύο ἔτη εἰς ἕνα πύργον ἐντὸς τοῦ θουριγκικοῦ δάσους, δῆποι δὲ Λούθηρος μετέφρασε τὴν Ἀγίαν Γραφὴν εἰς τὴν γερμανικήν.

‘Ο αὐτοκράτωρ ἦθελε νὰ πλήξῃ τὴν μεταρρύθμισιν, ἀλλὰ τὸν ἡμπόδισεν ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ ὁ τουρκικὸς κίνδυνος. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ πανίσχυρος σουλτάνος τῶν Τούρκων Σουλεϊμάν Β' ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης καὶ δὲ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἡνωμένης Γερμανίας.

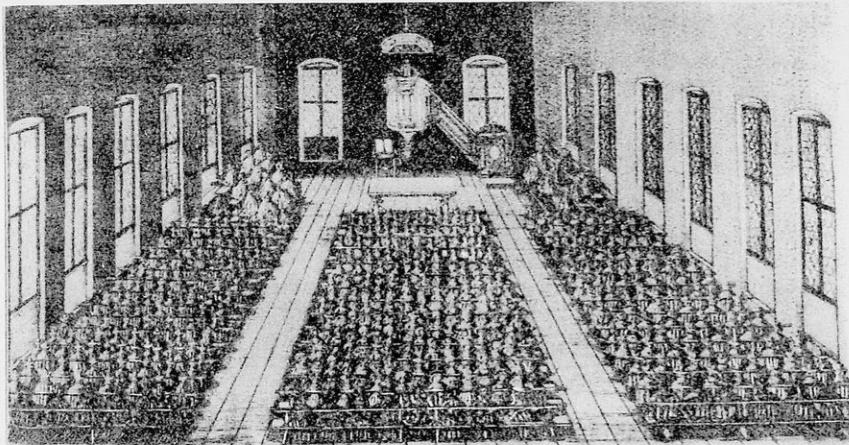
Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ μεταρρύθμισις κατέκτησεν ἔδαφος. Πολ-

31. Καθολικὴ ἐκκλησία

λοὶ ἡγεμόνες εἰσήγαγον αὐτὴν εἰς τὴν χώραν των, κατέλαβον τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα καὶ ἐκήρυξαν ἐαυτοὺς ἀρχιγοὺς τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους των. Τοιουτοτρόπως ἔδημιουργήθησαν αἱ κρατικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Γερμανίας. “Οταν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπείχειρησε νὰ περιορίσῃ τὴν ἔξαπλωσιν τῆς μεταρρυθμίσεως, οἱ λουθηρανοὶ κατέθεσαν ἔγγραφον διαμαρτυρίαν καὶ ὠνομάσθησαν διὰ τοῦτο Διαμαρτυρόμενοι (Protestantes), ἐνῷ οἱ ἔδιοι ἐκάλουν ἐαυτοὺς Εὐαγγελικούς.

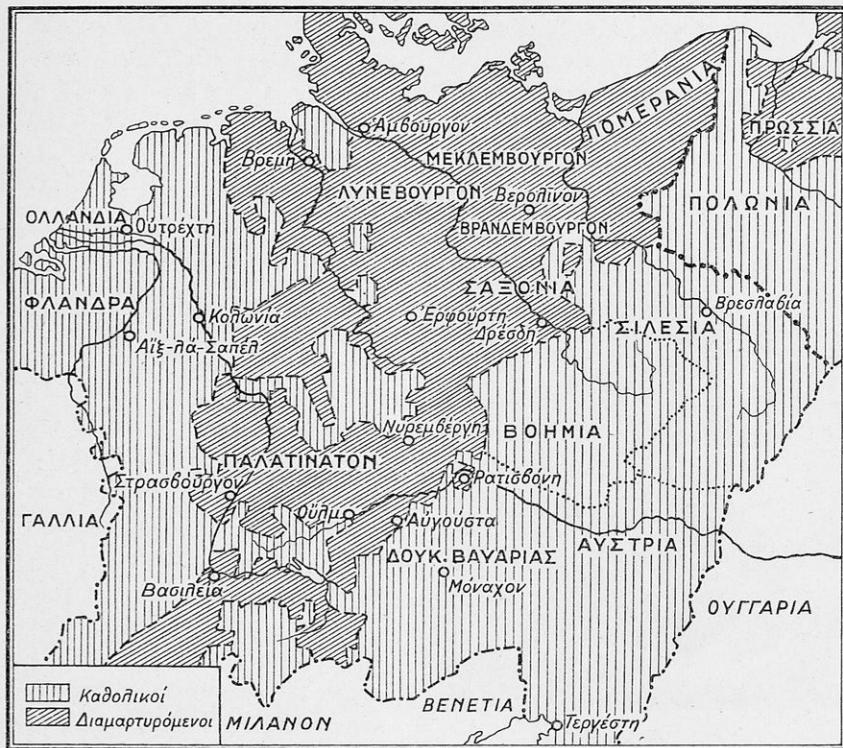
Τό έπομενον έτος (1530) είς τὴν διαιταν τῆς Αύγουστας οἱ διαμαρτυρόμενοι ύπεβαλον ἔγγραφον δμολογίαν πίστεως, τὴν ὀνομασθεῖσαν Αὐγουσταίαν δμολογίαν (Confessio augustana), διὰ τῆς δποίας ἥθελον νὰ δείξουν δτι οἱ μεταρρυθμισταὶ δὲν εἶναι κακόδοξοι αἱρετικοί, ἀλλ' δτι θέλουν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν γνησίαν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας. Τὴν δμολογίαν εἶχε συντάξει δ ὀνομαστὸς ἔλληνιστής, γνωστὸς μὲ τὸ ἔξελληνισθέν, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως, ὄνομά του Φίλιππος Μελάγχθων (1497 - 1560), ὁ δποῖος ἔγινε πολύτιμος συνεργάτης τοῦ Λουθήρου.

32. Λειτουργία εἰς ἐκκλησίαν διαμαρτυρομένων

Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες ἔλαβον διαστάσεις εἰς τὴν Γερμανίαν, οἱ δπαδοὶ τῶν δύο δογμάτων ὡργανώθησαν καὶ δ ἐμφύλιος πόλεμος ἐφαίνετο ἔτοιμος νὰ ἐκραγῇ. Ἀλλ' ὁ Κάρολος Ε', βλέπων δτι ἡτο ἀδύνατον νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα, ἐπροτίμησε νὰ ἔλθῃ εἰς συμβιβασμὸν πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἡγεμόνας. Διὰ τῆς λεγομένης Θρησκευτικῆς εἰρήνης τῆς Αὐγούστης (1555) ὠρίσθησαν τὰ ἔξῆς: 1) Τὰ δύο δόγματα ἔχουν ἵσα δικαιώματα, 2) οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ πολιτεῖαι δικαιοῦνται νὰ ἐπιβάλλουν τὸ δόγμα των εἰς τοὺς ὑπηκόους των (eius regio, ejus religio), καὶ 3) τὰ μέχρι τοῦ

1552 κατασχεθέντα ἐκκλησιαστικά κτήματα μένουν εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους.

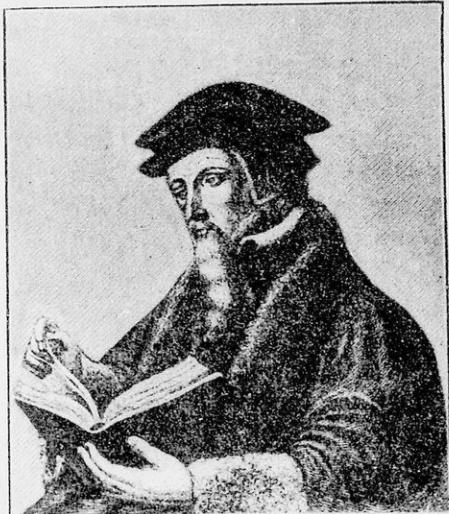
33. Ἡ Γερμανία μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Αύγουστας

Διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἀπεσοβήθη εἴτε ἀνεβλήθη ὁ ἔμφύλιος πόλεμος.

Ἡ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἐλβετίαν καὶ τὴν Γαλλίαν

Σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὸν Λούθηρον καὶ λαβὼν ἀφορμὴν ἐπίσης τὰ συγχωροχάρτια, ἐκήρυξε τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Ζυρίχην ὁ ἐλβετὸς ἵερεὺς Οὐλριχ Ζβίγγλιος (Zwingli, 1484-

1531). Πολιτικώτερος από τὸν Λούθηρον, ἐσκέφθη νὰ ἐνώσῃ τὰς περιφερείας, αἱ ὅποιαι εἰχον δεχθῆ τὴν μεταρρύθμισιν, κατὰ τῆς καθολικῆς Αὐστρίας καὶ τῆς συγκεντρωτικῆς τάξεως τοῦ Ἀψβουργικοῦ Οἴκου. Κατὰ παρακίνησιν του, ἡ Ζυρίχη κατήργησε μοναστήρια, εἰκόνας, λειτουργίαν. Συνταυτίζων κρατικὴν καὶ θρησκευτικὴν κοινότητα, ἴδρυσε κρατικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ διδασκαλία του, ἡ ὅποια διέφερεν ἀπὸ τοῦ Λουθῆρου κυρίως εἰς τὸ ζήτημα τῆς θείας εὐχαριστίας, διεδόθη εἰς

34. Ὁ Καλβῖνος

Λουθῆρου. Ἐπειδὴ ἐκινδύνευεν εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ τὰς θρησκευτικὰς του ἀντιλήψεις, κατέφυγεν εἰς τὴν Γενεύην, ὅπου εὗρε πρόσφορον ἔδαφος διὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν του, ἡ ὅποια ὠνομάσθη Καλβῖνισμὸς καὶ οἱ ὅπαδοι του Καλβῖνισται. Ὁ Καλβῖνος ἐδίδαξε τὸν προορισμόν, ὅτι δηλαδὴ δὲ ἀνθρωπος πρὸ τῆς γεννήσεώς του προορίζεται ἀπὸ τὸν Θεόν ἀν θὰ σωθῇ ἢ θὰ καταδικασθῇ. "Ηθελε νὰ ἐπιβάλῃ μεγαλυτέρων αὐστηρότητα εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Κατήργησε τὸν κλῆρον καὶ ὤρισε τὴν ἐκκλησίαν νὰ διοικοῦν οἱ γέροντες τῆς κοινότη-

τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν Ἑλβετίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν νότιον Γερμανίαν, ἐνῷ ἡ δρεινὴ Ἑλβετία ἔμεινε πιστὴ εἰς τὸν Πάπαν. Ὁ Ζβίγγλιος ἐφονεύθη εἰς μίαν σύγκρουσιν ὁπαδῶν του μὲ τοὺς κατοίκους τῆς περιφερείας αὐτῆς (1531).

Περισσότερον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Λούθηρον ὁ γάλλος μεταρρυθμιστὴς Καλβῖνος (Jean Calvin, 1509 - 1564). Γεννηθεὶς εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, ἔλαβεν ἀνθρωπιστικὴν μόρφωσιν καὶ νέος ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ

τος (πρεσβύτεροι). Διὰ τοῦτο ἡ καλβινικὴ ἐκκλησία δνουμάζεται Πρεσβυτεριανή.

Εἰς τὴν Γενεύην ὁ Καλβῖνος ἀπέκτησε δικτατορικὴν ἔξουσίαν, διωργάνωσε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν κοινότητα καὶ ἐκανόνισε τὸν δημόσιον καὶ ἴδιωτικὸν βίον. Ἀπηγόρευσε τοὺς χορούς, τὰ παιγνίδια, τὰς διασκεδάσεις, ὥρισε τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν τροφήν, ἔκλεισε τὰ θέατρα καὶ τὰ καπηλεῖα καὶ ὑπεχρέωσεν δσους δὲν ἥθελον νὰ συμμορφωθοῦν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν.

‘Ο Καλβῖνος ἦτο ἐμπαθῆς καὶ μισαλλόδοξος, δσον ὁ χειρότερος τῶν ιεροεξεταστῶν. Συνέλαβε μὲ δόλον τὸν Ιατρὸν Σερβέ (Michel Servet), ὁ ὅποιος εἶχε γράψει κατὰ τοῦ δόγματος τῆς ‘Αγίας Τριάδος, καὶ τὸν ἔκαυσε (1553).

‘Η μεταρρύθμισις τοῦ Καλβίνου διεδόθη εἰς τὰς νεολατινικὰς χώρας, ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν, καθὼς καὶ εἰς τὰς Κάτω Χώρας, εἰς τὴν Σκωτίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ λαὸς δὲν ἥθελε κυρίως θρησκευτικὸν νεωτερισμὸν καὶ οἱ βασιλεῖς κατεδίωξαν ἀμειλίκτως τὴν αἵρεσιν, ἡ δποία ἥπειλει νὰ διασπάσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Μολατατά, ἡ μεταρρύθμισις ἀπέκτησε θερμούς δπαδούς εἰς πολλὰ μέρη τῆς Γαλλίας, ἰδίως εἰς τὰς πόλεις καὶ μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων. Οἱ καλβινισταὶ τῆς Γαλλίας ἀνέπτυξαν ζωηράν δρᾶσιν καὶ ὀνομάσθησαν Οὐγενότοι (Huguenots).

‘Η μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Σκωτίαν

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν, δπου τὰ πνεύματα ἥσαν ἀπό μακροῦ προπαρασκευασμένα διὰ τὴν θρησκευτικὴν μεταβολὴν, τὴν μεταρρύθμισιν εἰσήγαγεν δραστήριος καὶ ἴδιότροπος βασιλεὺς ‘Ἐρρίκος ὁ Η’. Ο ‘Ἐρρίκος ἥθελε νὰ διαζευχθῇ τὴν σύζυγόν του Αικατερίνην τῆς Ἀραγωνίας, θείαν τοῦ Καρόλου Ε’, καὶ νὰ συζευχθῇ μίαν κυρίαν τῶν τιμῶν, τὴν “Ἀνναν Μπόλεϋν (Boleyn)”. ‘Αλλ’ ἐπειδὴ δ. Πάπας παρείλκυε τὴν ὑπόθεσιν, ἐκῆρυξε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀνεξάρτητον καὶ ἐαυτὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας (1531).

‘Η θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἀγγλίαν διῆλθε σει-

ράν περιπετειών. 'Οριστικήν μορφήν ἔλαβεν ἐπὶ τῆς περιφήμου βασιλίσσης Ἐλισάβετ, θυγατρός τοῦ 'Ερρίκου Ή' καὶ τῆς "Αννας Μπόλεϋν. 'Ο βασιλεὺς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἑκκλησίας, οἱ ἐπίσκοποι διετηρήθησαν, εἰσήχθη ἡ λειτουργία εἰς ἀγγλικὴν γλῶσσαν, ἐνῷ κατὰ τὰ ἄλλα ἔγινε δεκτὸν τὸ καλβινικὸν δόγμα. 'Αλλὰ συγχρόνως διετηρήθησαν τύποι τινὲς τῆς καθολικῆς ἑκκλησίας, διαταράσσονται, τὸ δργανον, ἡ στολὴ τῶν λειέων κλπ. Τοιουτοτρόπως διεμορφώθη ἡ ἀγγλικὴ 'Ἐπισκοπικὴ Ἐκκλησία.

'Η Σκωτία εἰσήγαγε ριζίκωτέραν μεταρρύθμισιν. Κατήργησε τοὺς ἐπισκόπους καὶ δλους τοὺς ἔξωτερικούς τύπους, οἱ δόποῖοι ύπενθύμιζον τὴν καθολικὴν ἑκκλησίαν. 'Η σκωτικὴ ἑκκλησία διεμορφώθη κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐν Γενεύῃ καλβινικῆς (πρεσβυτεριανή).

'Απὸ τὴν ἐπίσημον ἀγγλικὴν καὶ σκωτικὴν ἑκκλησίαν ἀπεσχίσθησαν δύο ὁμάδες αὐστηροτέρων μεταρρυθμιστῶν, οἱ Πουριτανοὶ καὶ οἱ Ἀνεξάρτητοι, οἱ δόποῖοι ἀπέρριπτον πᾶσαν τελετὴν καὶ ἐδέχοντο ἴσοτητα μεταξὺ τῶν πιστῶν.

'Η Ἰρλανδία ἔμεινε καθολικὴ καὶ οὕτω εἰς τὴν ἔθνικὴν διαφορὰν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν προσετέθη καὶ ἡ θρησκευτική.

'Η ἀντιμεταρρύθμισις

Αἱ ἐπιθέσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν ἐπροκάλεσαν τὴν ἀντίδρασιν τῆς καθολικῆς ἑκκλησίας, ἡ δόποια ἡγέρθη μετ' δλίγον, διὰ νὰ πολεμήσῃ τὴν αἵρεσιν. Οὕτω ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰώνος ἥρχισε ζωηρὰ κίνησις εἰς τὴν παπικὴν ἑκκλησίαν, τὴν δόποιαν ὀνομάζουν 'Ἀντιμεταρρύθμισιν'. Η Καθολικὴν μεταρρύθμισιν. 'Ως μέσα διὰ τὴν ἄμυναν καὶ τὴν ἐπίθεσιν ἔχρησίμευσαν εἰς τὴν παπικὴν ἑκκλησίαν:

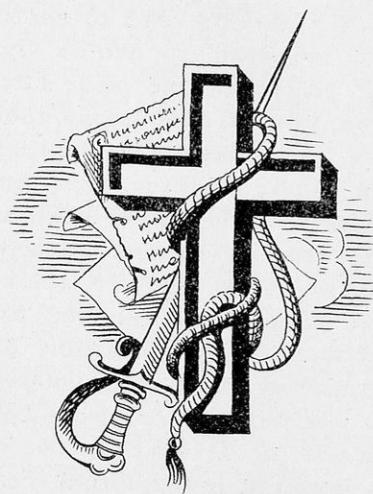
1) 'Η ἐν Τριδέντῳ Σύνοδος, ἡ δόποια συνῆλθεν εἰς τρεῖς περιόδους, ἀπὸ τὸ 1545 - 1563, διετύπωσε τὸ καθολικὸν δόγμα εἰς ἐνιαῖον σύστημα καὶ ἔξῆρε σκοπίμως τὰ σημεῖα, εἰς τὰ δόποια ἡ καθολικὴ ἑκκλησία διεφώνει πρὸς τὴν διαμαρτυρομένην. 'Ανεγνώρισε τὸν Πάπαν ἀνώτερον τῶν συνόδων καὶ ἐνέκρινε τὴν δίωξιν τῶν αἱρετικῶν.

2) Τὸ τάγμα τῶν Ἰησουΐτῶν (Societas Jesu, 1540), τὸ ὄποιον ἕδρυσεν δὲ ἰσπανὸς Λούόλα (Loyola), ὀργανώσας αὐτὸν στρατιωτικῶς. Ὁ Ἰησουΐτης εἶναι καλόγηρος καὶ συγχρόνως στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας. Ἐκτὸς τῶν μοναχικῶν ἀρετῶν, τῆς πενίας καὶ τῆς παρθενίας, πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ἀρετὴν τῆς ὑπακοῆς, τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς (ώς πτῶμα) πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ τάγματος καὶ πρὸς τὸν Πάπαν. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τάγματος ὑπῆρξε καταπληκτική. Προτοῦ συμπληρωθῆι αἱών, οἱ Ἰησουΐται εἶχον ἔκπλωθῆι εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ἐπειδὴ δὲ ἀντελήφθησαν ὅτι ἴσχυρὸν ὅπλον ἦτο ἡ διαπαιδαγώγησις τῆς νεολαίας, κατώρθωσαν νὰ λάβουν εἰς χεῖράς των μέγα μέρος τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς Εὐρώπης.

3) Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις (Inquisitio). Ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἔξι καρδιναλίους καὶ εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Κατηρτίσθη κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῆς Ἰσπανίας, τὸ ὄποιον εἶχον χρησιμοποιήσει οἱ βασιλεῖς τῆς χώρας ταύτης πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀνυποτάκτων φεουδαρχῶν καὶ βραδύτερον πρὸς καταδίωξιν τῶν ἀλλοδόξων ἐβραίων, μωαμεθανῶν, διαμαρτυρομένων. Κατεδίκαζεν εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον τοὺς ἀπομακρυνομένους ἀπὸ τὴν ὁρθὴν πίστιν. Ἡ ἀπάνθρωπος αὐτὴ πρᾶξις ἐθεωρεῖτο ὡς κατ' ἔξοχὴν θεάρεστος, ἔργον πίστεως (actus fidei, ἔξ οὖ τὸ ἴσπανικὸν autodafé), καὶ εὐεργετικὴ διὰ τὸν καταδικαζόμενον, διότι οὗτος διὰ τῆς προσκαίρου βασάνου ἀπηλλάσσετο ἀπὸ τὴν αἰωνίαν καταδίκην. Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐκτύπωσιν συγγραμμάτων ἀνευ προηγουμένης ἐγκρίσεως ἢ ἀπηγόρευε τὴν ὑπὸ τῶν πιστῶν ἀνάγνωσιν ὀρισμένων βιβλίων. Ἐκ τούτων προϊῆθον οἱ Πίνακες ἀπηγορευμένων βιβλίων (Indices librorum prohibitorum ἢ ἀπλῶς Index), πίνακες, δηλαδή, εἰς τοὺς δόποιους ἀνέγραφε καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ ἀναγράφῃ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία τὰ ἀνεπιθύμητα συγγράμματα. Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις διέπραξε φρικτὰς ἀγριότητας καὶ παρεκώλυσε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου.

Πλὴν τῶν ἔξωτερικῶν τούτων ἀμυντικῶν μέτρων, ἔγινε βαθυτέρα μεταβολὴ εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ ἀντίδρασις εἰς

τὴν μεταρρύθμισιν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀφύπνισιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος εἰς τὸν καθολικὸν κόσμον. Ζωηρὰν ἐκδήλωσιν τούτου βλέπομεν εἰς τὴν τέχνην καὶ τὴν λογοτεχνίαν τῶν μετά τὴν μεταρρύθμισιν χρόνων, εἰς τὰ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς, ἰδίως εἰς τὸν νέον, τὸν βαρὺν καὶ ἐπιβλητικὸν ρυθμὸν τῶν ναῶν, τὸν λεγόμενον Μπαρόκ, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν ποίησιν, τῆς ὁποίας κορύφωμα εἶναι ἡ «Ἐλευθερωμένη Ἱερουσαλήμ» τοῦ Τάσσο.

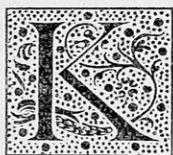
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

I. ΚΑΘΟΛΙΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑΙ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

‘Η μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης (Πυροῖτις - Ηεζός στρατὸς)

ΑΤΑ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἔγιναν δύο σημαντικοὶ νεωτερισμοὶ εἰς τὴν τέχνην. τοῦ πολέμου, ἡ χρησιμοποίησις τῆς πυρίτιδος διὰ πολεμικούς σκοπούς καὶ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἵπποτικοῦ στρατοῦ διὰ τοῦ μισθοφορικοῦ πεζικοῦ.

“Αλλοτε ἐπίστευον γενικῶς ὅτι οἱ Σῖναι ἀνεκάλυψαν τὴν πυρίτιδα καὶ ὅτι ἀπ’ αὐτοὺς τὴν παρέλαβον οἱ “Αραβεῖς καὶ μετέδωσαν αὐτὴν εἰς τὴν Εύρωπην. Σήμερον πολλοὶ παραδέχονται ὅτι εἶναι ἔφεύρεσις τῶν Εύρωπαίων καὶ συνδέουν αὐτὴν μὲ τὸ ὑγρὸν ἡ ἐλληνικὸν πῦρ τῶν Βυζαντινῶν, τὸ δόπιον ἥτο μεῖγμα ρητίνης, νίτρου καὶ θείου.

Τὸν 13ον αἰῶνα εἰς τὴν Εύρωπην ἐπεχείρησαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν δύναμιν τῆς πυρίτιδος, διὰ νὰ ἐκσφενδονίζουν βλήματα, καὶ κατεσκεύασθη νέον ὄπλον, ἀπὸ σίδηρον καὶ δρείχαλκον, τὸ τηλεβόλον ἡ μπομπάρδα (canon, bombarde), τὸ δόπιον ἔγινε γνωστὸν τὸν 14ον αἰῶνα εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εύρωπης.

Τὸν 15ον αἰῶνα τὰ ἔφωδίασσαν μὲ τροχούς, τέσσαρας κατ’ ἀρχὰς, βραδύτερον δύο.

‘Αργότερα κατεσκεύασσαν πυροβόλα τῆς χειρός, εἶδος μικροῦ τηλεβόλου (mousquet), τὰ δόπια δύμας ἥσαν βαρέα καὶ δύσ-

χρηστα, ώστε έπι μακρόν τὸ δόρυ ἔμεινε τὸ κυριώτερον ὅπλον. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος μόλις τὸ ἥμισυ τοῦ πεζικοῦ ἦτο ἐφωδιασμένον μὲ πυροβόλα ὅπλα. Δέν ἤργησεν ὅμως νὰ φανῇ ὅτι τὸ πυροβολικὸν θὰ ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ πολέμου. "Ηδη κατὰ τὸν Ἐκατονταετῆ πόλεμον τὸ τηλεβόλον ἐβοήθησε τοὺς "Αγγλους νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ βραδύτερον τοὺς Γάλλους, διὰ νὰ τοὺς ἐκδιώξουν.

Τὸ πυροβόλον ἀνεστάτωσε τὴν πολεμικὴν τέχνην, διότι τὰ σιδηρᾶ ἀμυντικὰ ὅπλα δὲν ἔξησφάλιζον πλέον τοὺς πολεμιστὰς καὶ ἔπεισαν εἰς ἀχρηστίαν. Ἡ προσωπικὴ ἀνδρεία δὲν ἦτο ἀποτελεσματικὴ καὶ οἱ ἀγέρωχοι ἵπποτικοὶ πύργοι δὲν ἀντεῖχον εἰς τὴν δύναμιν τῶν τηλεβόλων. "Αμεσον ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ παρακμὴ τοῦ στρατοῦ τῶν εὐγενῶν, τῶν δποίων ἡ κυρία δύναμις ἦτο τὸ ἵππικόν.

Ἡ ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας

Ἡ μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης, συνδυαζομένη μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πλούτου, προεκάλεσεν οὐσιώδη πολιτικὴν μεταβολὴν. Εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης οἱ ἡγεμόνες, διαθέτοντες ἀφθονώτερα χρήματα διὰ τῆς τακτικῆς φορολογίας, κατήρτισαν στρατὸν ἀπὸ μισθοφόρους χωρικούς, δ ὁ δποῖος ἐφάνη ἀποτελεσματικώτερος ἀπὸ τὸ ἵππικόν. Ἰσχυροὶ διὰ τοῦ χρήματος καὶ τοῦ στρατοῦ οἱ ἡγεμόνες ἥθελησαν νὰ παραμερίσουν πάντα περιορισμὸν τῆς ἔξουσίας των καὶ νὰ κυβερνήσουν αύταρχικῶς.

Διὰ τοῦ μονίμου στρατοῦ οἱ βασιλεῖς συνέτριψαν τὴν ἐσωτερικὴν ἀντίδρασιν. Ἐπεβλήθησαν δηλαδὴ εἰς τοὺς φεουδάρχας καὶ εἰς τὰς δργανώσεις (κοινότητας καὶ ἀντιπροσωπείας τῶν τάξεων), αἱ δποῖαι κατὰ τὸν Μεσαίωνα παρενέβαινον εἰς τὴν διοικησιν. Ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας καὶ ἡ κατάλυσις τῆς φεουδαρχίας. Γενικῶς ὅμως οἱ ἄρχοντες μεγάλου εἴτε μικροσκοπικοῦ κράτους εἰς δλην τὴν Εὐρώπην ἐπέμενον νὰ κυβερνήσουν αύταρχικῶς, χωρὶς περιορισμὸν τῆς ἔξουσίας των. Οὕτω κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων ἥρχισε νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ Ἀπόλυτος μοναρχία.

Τὸ παράδειγμα ἔδωσαν οἱ μικροὶ ἡγεμόνες καὶ τύραννοι

τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς εύρυτέραν κλίμακα τὸ ἡκολούθησαν οἱ κυβερνήται τῶν μεγάλων κρατῶν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας πρώτοι τὸν 15ον αἰῶνα ἀπέκτησαν μόνιμον στρατὸν καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἡκολούθησαν ἄλλοι ἡγεμόνες, οἱ βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἀγγλίας κλπ.

‘Η ἀπόλυτος μοναρχία ἦτο κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα τὸ ἰδανικὸν διὰ τοὺς διανοούμενους, διότι ἔθετε τέρμα εἰς τὴν μεσαιωκήν διάσπασιν τῆς ἔξουσίας καὶ τοῦ ἔθνους καὶ ἀπήλλασσε τὴν χώραν ἀπὸ τὸ πλήθος τῶν μικρῶν τυραννίσκων.

Δυναστικὰ καὶ Ἐθνικὰ κράτη

‘Η νέα αὐτὴ κατάστασις προεκάλεσε μεγάλην μεταβολὴν εἰς τὴν σύστασιν τῶν κρατῶν. Τὸν Μεσαίωνα, καθὼς γνωρίζομεν, ἐπεβλήθησαν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς μεγάλης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, καθολικαὶ ὑπερεθνικαὶ ἔξουσίαι, ἀρχοντες δηλαδή, οἱ ὅποιοι ἔξουσίαζον λαοὺς διαφέροντας εἰς τὴν γλώσσαν, τὴν θρησκείαν κλπ. Τὸ ἔθνικὸν αἰσθημα δὲν ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ως διακριτικὸν γνώρισμα τῶν λαῶν ἔχροσίμευεν ἡ θρησκεία.

Εἰς τὴν Δύσιν λοιπόν, μετά τὴν κατάλυσιν τῆς Δυτικῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀρχηγὸς τῶν χριστιανικῶν λαῶν ἔμεινεν δὲ Πάπας. Ισχυροὶ ἡγεμόνες δύμας ἐπεχείρησαν νὰ ἀνασυστήσουν τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν, δπως δὲ Κάρολος Μέγας τῆς Γαλλίας (800) καὶ οἱ αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας, τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους (ἀπὸ τὸ 962). Αἱ δύο ἔξουσίαι, αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ Πάπας, διετέλεσαν εἰς διαρκεῖς ἔριδας. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας ἀπέκτησαν κατὰ καιροὺς μεγάλην ἐπιβολὴν καὶ ἔξουσίασαν πολλὰς χώρας, ἵδιως τὴν Ἰταλίαν.

‘Απὸ τοῦ 13ου δύμας αἰῶνος αἱ ὑπεράνω τῶν ἔθνῶν ἔξουσίαι αὐταὶ ὑποχωροῦν. ‘Η Γερμανικὴ αὐτοκρατορία ἔξασθενεῖ διὰ τῆς ἐπεκτάσεως καὶ ἐνισχύσεως τῶν μικρῶν κρατῶν καὶ μετά τὴν ἔξαφάνισιν τῆς οἰκογενείας τῶν Στάουφεν (1250) ἡ ἔξουσία της καταντᾷ σκιώδης. ‘Ο Πάπας, πρόσφυξ ἢ αἰχμάλωτος τῶν Γάλλων βασιλέων εἰς τὴν Ἀβινιόν (ἀπὸ τοῦ 1309-

1377), βλέπει νά διαλύεται τό δνειρον τής παγκοσμίου μοναρχίας.

Από τά έρείπια τῶν μεσαιωνικῶν ἔξουσιῶν προβάλλει ἡ ὅρμη τῶν λαῶν νά συγκροτηθοῦν εἰς ἔθνικά κράτη. Ασθενῆς ἀκόμη καὶ ἀκαθόριστος ἡ τάσις αὐτῆς, ἐμπλέκεται κατ' ἀρχὰς εἰς πολλὰ κωλύματα. Τὰ συμφέροντα τῶν ἡγεμόνων ἀλλαχοῦ βοηθοῦν τὴν κίνησιν, ἀλλαχοῦ ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς αὐτήν. Αποτελεσματική εἶναι εἰς ώρισμένας χώρας, Γαλλίαν, Ισπανίαν καὶ Ἀγγλίαν, αἱ δποῖαι συμπληρώνουν τὴν ἔθνικήν των ἔνωσιν καὶ ἀναπτύσσονται εἰς μεγάλα κράτη. Ανυπέρβλητα προσκόμματα συναντᾶ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν.

Ἐξακολούθοῦν δῆμος οἱ ἡγεμόνες νά θέτουν τὰ δυναστικὰ συμφέροντα ὑπεράνω τοῦ συμφέροντος τῶν λαῶν. Χῶραι καὶ λαοὶ κληρονομοῦνται, δίδονται ὡς προϊξ ἡ ἀνταλλάσσονται εἴτε προσαρτῶνται διὰ τῆς Ισχύος τῶν ὅπλων. Ή Εύρωπη λοιπὸν ταράσσεται ἀπό δυναστικοὺς πολέμους, οἱ δποῖοι περιπλέκονται πρὸς τὰς θρησκευτικὰς διενέξεις καὶ τὸ σύνολον τῶν συγκρούσεων αὐτῶν δίδει τὴν χαρακτηριστικὴν μορφὴν εἰς τὸν 16ον αἰώνα.

II. ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία

Προέλευσις. Ή Γερμανία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη, τῶν δποίων οἱ ἡγεμόνες είχον διαφόρους τίτλους (βασιλεῖς, δούκες, κόμιτες κτλ.). Τὸν 10ον αἰώνα, πρὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ούγγρων, οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες ἥσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νά ἐνωθοῦν ὑπὸ κοινὸν ἄρχοντα, δ ὁ δποῖος νά διευθύνῃ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐξέλεξαν τὸν Ισχυρότατον ἡγεμόνα τῆς ἐποχῆς, τὸν Ἐρρίκον τῆς Σαξονίας, ὡς ἀνώτατον ἄρχοντα τῆς Γερμανίας (919-936). Από τότε τὰ γερμανικὰ κράτη ἀπετέλεσαν δμοσπονδίαν, ὑπὸ τὸ δνομα 'Αγία Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους. Οἱ σημαντικῶτεροι γερμανοὶ ἡγεμόνες, ἐπτὰ τὸν ἀριθμὸν κατ' ἀρχὰς, βρα-

δύτερον δικώ, οι καλούμενοι ἐκλέκτορες, ἔξελεγον ἐκάστοτε ως αὐτοκράτορα ἔνα ἀπό τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, τὸν ἴσχυρότερον συνήθως, δ ὁποῖος ἔξηκολούθει νὰ εἰναι ἡγεμῶν τῆς ἑπικρατείας του μὲ τὸν παλαιὸν τίτλον του καὶ συγχρόνως εἶχε τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα.

Οἱ Ἀψβούργοι. Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία, ἐνῷ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων εἶχε περιπέσει εἰς ἀφάνειαν, ἥρχιζε πάλιν νὰ ἀκμάζῃ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα, μὲ τοὺς Ἀψβούργους ἐπὶ κεφαλῆς.

Ἄπο τὸ τέλος δηλαδὴ τοῦ 14ου αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ἐκλέγουν αὐτοκράτορας κανονικῶς πρίγκιπας ἀπὸ τὸν Ἀψβουργικὸν οἶκον (Habsburg). Οἱ Ἀψβούργοι ἦσαν ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας καὶ εἶχον τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιδουκός. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 16ου αἰῶνος, δ Ἀψβουργικὸς οἶκος ἔγινε κύριος ἐκτεταμένων χωρῶν διὰ κληρονομίας καὶ πρὸ πάντων δι' ἐπιτυχῶν ἐπιγαμιῶν.

‘Ο Μαξιμιλιανὸς Α’ (1493 - 1519), εύφυής καὶ δραστήριος, ἥτο ἀξιον τέκνον τῆς Ἀναγεννήσεως. Μορφωμένος, κομψός, εὔγλωττος, συγγραφεὺς καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων, καλὸς στρατηγὸς καὶ δημοφιλής, ἔλαβε διὰ τοῦ γάμου του μὲ τὴν κληρονόμον τῆς Βουργουνδίας (Bourgogne) ὡς προΐκα τὸ Ἀρτοά, τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, τὸ Λουξεμβούργον καὶ τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν (Franche Comté). Νυμφεύσας τὸν υἱόν του Φίλιππον μὲ τὴν Ἰωάνναν τὴν Τρελλήν, κληρονόμον τῶν βασιλέων τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλας, κατώρθωσε νὰ περιέλθῃ εἰς τὸν οἶκόν του ἡ Ἰσπανία, ἥ μεσημβρινὴ Ἰταλία καὶ ἥ Ἀμερική. «Ἄς κάμουν πόλεμον ἄλλοι» σύ, εὐτυχῆς Αὐστρία, νυμφεύσου! » ἔλεγε λατινικὸν ἐπίγραμμα τῆς ἐποχῆς (bella gerant alii, tu felix Austria, nube).

Κάρολος Ε’ (1519 - 1556). ‘Ο Κάρολος Ε’, υἱὸς τῆς Ἰωάννας τῆς Τρελλῆς καὶ τοῦ Φιλίππου, υἱοῦ τοῦ Μαξιμιλιανοῦ, ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας 16 ἑτῶν. “Οταν μετ’ ὀλίγον ἔχῃ ρευσε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μαξιμιλιανοῦ δ θρόνος τῆς Γερμανίας, οἱ ἐκλέκτορες ἔσπευσαν νὰ ἐκλέξουν αὐτόν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν Φραγκῆσκον Α’ τῆς Γαλλίας, δ ὁποῖος ἥτο συνυποψήφιος, ὡς συγγενεύων ἐπίσης πρὸς τὸν Ἀψβουργικὸν οἶκον.

‘Ο Κάρολος ύπό τὸ δνομα Κάρολος Ε’ (Carolus Quintus, Charles-Quint) ἔγινεν δὲ πρῶτος ἡρως τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀψβούργων. ‘Υπερήφανος, ψυχρός, ὑπολογιστικός, ὑποκριτής, πείσμων δμως, τολμηρός καὶ σταθερός εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς τύχης εἶχε θαυμαστὴν εὔκολίαν εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ χάρισμα τῆς γλωσσομαθείας. ‘Ωμίλει τὴν γλώσσαν δλῶν τῶν ὑπηκόων του, γερμανικά, Ισπανικά, Ιταλικά, φλαμανδικά, τσεχικά καὶ ούγγρικά.

35. Κάρολος Ε'

(Τιτιάνο — Μαδρίτη, Μουσείον Πράντο)

Δικαίως ἔλεγον δτι εἰς τὸ κράτος του δ ἥλιος δὲν δύει.

Ἡ βασιλεία του συνέπεσε μὲν ἔξαιρετικῶς δραματικὰ γεγονότα, τὴν διάδοσιν τῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν προέλασιν τῶν Τούρκων πρὸς τὴν Εὐρώπην. Αἱ κυριαρχικαὶ καὶ κατακτητικαὶ τάσεις του ἀφ' ἐτέρου ἐδημιούργησαν μεγάλης σημασίας γεγονότα εἰς τὴν Εὐρώπην. *

Τὸ δνειρὸν τοῦ Καρόλου ἦτο νὰ κάμη τὴν Ισπανίαν κοσμοκράτειραν. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ συντρίψῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων καὶ νὰ καταπνίξῃ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν. Ἐπειδὴ δμως τὰ σχέδιά του ἀνησύχησαν τοὺς

Αἱ κτήσεις του ἥσαν ἀπέραντοι. ‘Ως βασιλεὺς τῆς Ισπανίας ἔξουσίαζε τὴν Ισπανίαν, τὴν Νεάπολιν καὶ Σικελίαν καὶ τὰς ἀπεράντους κτήσεις τῆς Αμερικῆς, ἐπίσης τὰς Κάτω Χώρας, τὰς κτήσεις τοῦ δουκὸς τῆς Βουργουνδίας, ὡς ἀρχιδούξ τῆς Αύστριας τὰς κληρονομικὰς κτήσεις τοῦ Αψβουργικοῦ οἴκου, τὴν Αύστριαν, εἰς τὴν δποίαν προσετέθησαν ἀπὸ τοῦ 1526 τὸ βασίλειον τῆς Ούγγαρίας καὶ τῆς Βοημίας, καὶ ἦτο συγχρόνως αύτοκράτωρ τῆς Γερμανίας.

γείτονας, περιήλθεν εἰς μακρὸν πόλεμον πρὸς τὸν Φραγκίσκον Α' τῆς Γαλλίας, προεκάλεσε συνασπισμούς ἐναντίον του, ἡ δὲ θρησκευτικὴ πολιτικὴ του ἔξήγειρε σειρὰν ἐσωτερικῶν ταραχῶν εἰς τὴν Γερμανίαν.

Ο Κάρολος δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ τοὺς σκοπούς του, κατελήφθη ἀπὸ μελαγχολίαν, ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐμοίρασε τὸ κράτος του μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ του Φερδινάνδου καὶ τοῦ υἱοῦ του Φιλίππου, ἐκ τῶν δποίων δ πρῶτος ἔλαβε τὴν Γερμανίαν καὶ δ δεύτερος τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξηκολούθησεν δμως νὰ διευθύνῃ ἀπὸ τὰ παρασκήνια.

36. 'Η Εὐρώπη καὶ ἡ Γερμανία ἐπὶ Καρόλου τοῦ Ε'

Οι διάδοχοι τοῦ Καρόλου Φερδινάνδος Α' (1558 - 1564), Μαξιμιλιανὸς Β' (1564 - 1576) καὶ Ροδόλφος Β' (1576 - 1612) ὑπῆρξαν δλιγώτερον φιλόδοξοι καὶ δλιγώτερον λασμπροί, ἐκυβέρνησαν δμως μὲ σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν. Εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἥσαν δλιγώτερον φανατικοί. Ο Μαξιμιλιανὸς Β', ἀνεκτικώτερος καὶ μὲ εύρυτερον πνεῦμα, ἐπροστάτευσε τοὺς καλλιτέχνας καὶ τοὺς λογίους.

Γαλλία

Σύστασις τοῦ Κράτους. Ἡ Γαλλία εἶχε τὸ πλεονέκτημα νὰ κατοικήται ἀπὸ δμοιογενῆ πληθυσμόν. Ὁ βασιλικὸς οἰκος δὲν εἶχε διακοπήν, ἀλλὰ ἔδωσε σειράν ἐπιβλητικῶν βασιλέων, ὅστε εἰς τὴν Γαλλίαν δὲν ἐπῆλθε παράλυσις τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας, δπως ἔγινε τοῦτο εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Ἡ χώρα τούναντίον συνεσφίγγετο περὶ τὸν βασιλικὸν οἶκον.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἑκατονταετοῦ πολέμου (1453) ἐξαιρετικὰ γεγονότα ἔνισχυσαν τὴν ἔξουσίαν τῶν γάλλων βασιλέων.

Οἱ βασιλεῖς τοῦ 15ου αἰώνος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 15ου αἰώνος σειρά δραστηρίων βασιλέων ἐθεμελίωσε τὴν βασιλικὴν ἔξουσίαν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ Κάρολος Ζ' (1422-

37. Πόλις τῆς Γαλλίας τοῦ 16ου αἰώνος
(Ἡ Ἀνζέ Angers, Χαλκογραφία τῆς ἐποχῆς)

1461), ἐνῷ εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν "Αγγλῶν εἶχε δεῖξει ὀσύγγνωστον χαλαρότητα, ἐφάνη δραστήριος καὶ ὀργανωτικὸς μετὰ τὴν ειρήνην. Ἐλαβεν ἀστοὺς συμβούλους καὶ, στηριζόμενος εἰς τὰ καλῶς ὀργανωμένα οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ἐδημιούργησε πρῶτος μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης μόνιμον στρατόν, καλῶς μισθοδοτούμενον, καὶ ἐγκατέστησε φρουράς εἰς δλην τὴν χώραν. Ἐπέβαλε φόρους χωρίς νὰ ζητῇ τὴν ἔγκρισιν τῶν γενικῶν τάξεων. Διὰ συμβάσεως ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰς ἐπεμβάσεις τοῦ Πάπα. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἡ Γαλλία παρουσιάσθη τὸ Ισχυρότερον στρατιωτικῶς κράτος τῆς Εὐρώπης.

Τὴν προσπάθειάν του ἔξηκολούθησεν ὁ υἱός του Λουδοβίκος ΙΑ' (1461 - 1483), σκληρός καὶ ὑπουλος δπως ὁ πατήρ

του, νευροπαθής, φιλόδοξος και έκδικητικός, έκαμεν ἀμείλικτον πόλεμον κατά τῶν Ισχυρῶν εὐγενῶν τῆς χώρας, οἱ δποῖοι διωργάνωσαν πολλὰς συνωμοσίας και ἔξεγέρσεις ἐναντίον του. 'Ο Λουδοβίκος ἐκινδύνευσεν, ἀλλὰ διὰ τῆς διπλωματίας του κατώρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ. 'Εξωλόθρευσε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, τέλος τὸν Ισχυρὸν και ἐπικίνδυνον δοῦκα τῆς Βουργουνδίας Καρολον (Charles le Téméraire) και συνήνωσε τὰς κτήσεις του μετά τῶν κτήσεων τοῦ στέμματος. 'Εβοήθησε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων, τοῦ ἐμπορίου και τῆς βιομηχανίας και ἐδιπλασίασε τὰ εἰσοδήματα τοῦ δημοσίου δι' ἐπιμελοῦς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν. Απεμάκρυνε τοὺς συμβιόλους και ἐκυβέρνησε προσωπικῶς και αὐταρχικῶς. Κλῆρος, εὔγενεῖς, ἀστοὶ και λαδὲς ἐδοκίμασαν τὴν ἐπιβολὴν τῆς αὐθαιρεσίας του. 'Ο Λουδοβίκος ήτο ἐπίφοβος, δχι ἀγαπητός.

'Η ἀπολυταρχία ἔγινεν ἡπιωτέρα ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Καρόλου Η' (1483-1498) και Λουδοβίκου ΙΒ' (1498-1515). Στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς και στρατιωτικῆς Ισχύος τῆς χώρας, οἱ δύο ἡγεμόνες ἐσκέφθησαν δι' ἔξωτερος κατακτήσεις, ιδίως εἰς τὴν Ιταλίαν. 'Αλλ' ή πολιτικὴ των αὐτὴ περιέπλεξε τὴν Γαλλίαν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Πάπαν, τὸν αὐτοκράτορα και βραδύτερον και πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ισπανίας. Οἱ Ιταλικοὶ πόλεμοι διήρκεσαν 21 ἔτη (1494-1515), ἔξετροχίασαν τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας και ἐσπατάλησαν ἀσκόπως και ἐπιβλαβῶς τὴν δύναμιν τῆς χώρας.

38. Φραγκίσκος Α'
(Παρίσιοι, Μουσεῖον τοῦ Λούβρου)

Φραγκισκος Α'—Ερρίκος Β'. 'Ο Φραγκισκος Α' (1515 - 1547), ήτο φιλομαθής, ταχύς εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὴν ἀπόφασιν καὶ ἀνῆλθε νεώτατος εἰς τὸν θρόνον. Ἡ βασιλεία του εἶναι μία ἀπὸ τὰς δονομαστοτέρας τῆς γαλλικῆς ἴστορίας, διότι συνέπεσεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, διὰ τὴν δποίαν ἐφρόντισε μὲ ἀγάπην. 'Ἐπ' αὐτοῦ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ ἡ Αὐλὴ ἔλαβαν μεγίστην λαμπρότητα. 'Ονομαστὸς ἔγινε κυρίως διὰ τοὺς μακρούς καὶ περιπετειώδεις πολέμους τού πρὸς τὸν Κάρολον Ε', τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, καὶ διὰ τὴν συνεννόησιν μὲ τὸν περίφημον Σουλτάνον τῶν Τούρκων Σουλεύμαν τὸν Μεγαλοπρεπῆ.

'Ο υἱός του 'Ερρίκος Β' (1547 - 1559) ήτο δλιγώτερον λαμπρός, ἀλλὰ σοβαρώτερος καὶ ἔξηκολούθησε μὲ μεγαλυτέραν ἐπιτυχίαν τοὺς πολέμους τοῦ πατρός του. Διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βρετανῆς, τοῦ Μέτες, τῆς Τούλ καὶ τοῦ Καλαί, τὸ δποίον ἀφήρεσε τελειωτικῶς ἀπὸ τοὺς "Αγγλους, ἔδωσε μεγάλην συνοχὴν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ διοίκησις ἡσκεῖτο διὰ τοῦ συμβουλίου τοῦ βασιλέως εἰς τὸ κέντρον καὶ διὰ τῶν συμβουλίων τῶν νομαρχῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ δικαιοσύνη, ἡ φορολογία καὶ τὸ δικαίωμα πολέμου περιῆλθον δλίγον κατ' δλίγον εἰς τὸν βασιλέα.

'Απὸ τοῦ 1461 μέχρι τοῦ 1560, κατὰ τὴν διάρκειαν ἐνὸς αἰῶνος, ἡ Γαλλία ἔγινεν αύστηρῶς συγκεντρωμένον κράτος. Ἡ φεουδαρχία, ἡ δποία κατὰ τὸν Μεσαίωνα διέσπα τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, ἔχασε τὴν δύναμιν της. Διὰ τοῦτο τὸ γαλλικὸν κράτος κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς σκληρὰς δοκιμασίας τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ αἰῶνος.

Τισπανία

Προέλευσις. Οἱ παλαιότατοι κάτοικοι τῆς χερσονήσου "Ιβηρες ἔξελατινίσθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Οἱ Βησιγότθοι, οἱ δποῖοι τὸν καιρὸν τῆς μεγάλης μεταναστεύσεως τῶν γερμανικῶν λαῶν κατέλαβον τὴν χώραν, ἀφωμοιώθησαν πρὸς τοὺς παλαιούς κατοίκους, ὥστε οἱ 'Ισπανοὶ ἔξακολουθοῦν μέχρι σήμερον νὰ δμιλοῦν μίαν ἀπὸ τὰς νεολατινικὰς γλώσσας.

Τὸν 8ον αἰῶνα ἥλθον οἱ "Αραβεῖς, ἐνίκησαν τοὺς Βησιγότθους, κατέλαβον τὰ εὐφορώτερα μέρη τῆς χώρας καὶ περιώρισαν τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὰς δρεινὰς περιοχάς. Ἐκεῖ οἱ χριστιανοὶ ἴδρυσαν κράτη, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς πολεμιστάς, καὶ διετέλουν εἰς διηγεκεῖς πολέμους πρὸς τοὺς "Αραβαῖς, ὅπως ὠνομάσθησαν οἱ ἀφρικανοὶ ἐπιδρομεῖς.

Οἱ Μουσουλμάνοι εἰσήγαγον τὸν ἀνατολικὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐκαλλιέργησαν μὲν ἐπιμέλειαν τὴν γῆν, εἶχον ἔξαιρετον σύστημα ὑδρεύσεως, προήγαγον τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἔκτισαν ἔξαιρέτους οἰκοδομάς, ὅπως τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας εἰς τὴν Γρενάδαν (13ος αἰών).

Τὸν 11ον αἰῶνα διελύθη τὸ χαλιφᾶτον τῆς Κορδούνης καὶ προῆλθον διάφορα μουσουλμανικὰ κράτη, τὰ δποῖα περιῆλθον εἰς πόλεμον πρὸς ἄλληλα. Οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες ἐπωφελήθησαν ἀπ' αὐτὸν καὶ ἔξετειναν τὰς κτήσεις τῶν πρὸς νότον. Ὁ πόλεμος τῶν χριστιανῶν τῆς Ἰσπανίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἦτο συμπαθῆς εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης, εἴδος σταυροφορίας, καὶ ἐνισχύετο ἀπὸ τὸν Πάπαν.

Ἡ ἔνωσις τῆς Ἰσπανίας. Ἰσαβέλλα - Φερδινάνδος. Τὸν 15ον αἰῶνα τὰ δύο χριστιανικὰ κράτη, τῆς Καστίλλης καὶ τῆς Ἀραγωνίας, παρουσίαζον ἀρκετὴν ἀνάπτυξιν. Ἡ βασιλισσα τῆς Καστίλλης Ἰσαβέλλα ἦτο ἐνεργητική, εὔσεβής, μὲν βλέψεις, αἱ δποῖαι ἔφθανον πέραν τῶν μικρῶν ἐδαφίκων ἐπιτυχιῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας Φερδινάνδος ἦτο ρωμαλέος, δεξιός, πονηρός καὶ φιλόδοξος. Οἱ δύο ἡγεμόνες συνεζεύχθησαν καὶ ἤνωσαν τὰ κράτη τῶν (1469), δηλαδὴ τὰ τέσσαρα πέμπτα τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου. Ἀνέλαβον τότε μὲν περισσοτέραν διάθεσιν καὶ μεγαλύτερα μέσα τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Μουσουλμάνων. Ἐχρειάσθησαν δέκα ἔτη διὰ νὰ καταβάλουν τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τῆς πρωτευούσης τῶν Γρενάδας. Ἡ πτῶσις τοῦ τελευταίου προπυργίου τῶν Μωαμεθανῶν (1492) εἶχε τεραστίαν ἀπήχησιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ἡτο μία ἀνακούφισις μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κων/πόλεως καὶ τὴν ἀνησυχητικὴν ἔξαπλωσιν τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Πάπας ὠνόμασε τὸν Φερδινάνδον Καθολικόν.

Οἱ δύο βασιλεῖς, δ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα, ἤνωσαν

8λην τὴν χερσόνησον, πλὴν τῆς Πορτογαλίας, ύπό τὸ σκῆπτρόν των. Ἐστηρίχθησαν εἰς τὴν ἀναπτυσσομένην ἀστικὴν τάξιν καὶ συνέτριψαν τοὺς εὐγενεῖς. Πρὸς τὸν σποπὸν τοῦτον ἐδημιούργησαν ἴδιαίτερον δικαστήριον, τὴν Ἱερὰν Ἐξέτασιν, τὸ δόποιον κατεδίωξε τοὺς ἀνυποτάκτους φεουδάρχας.

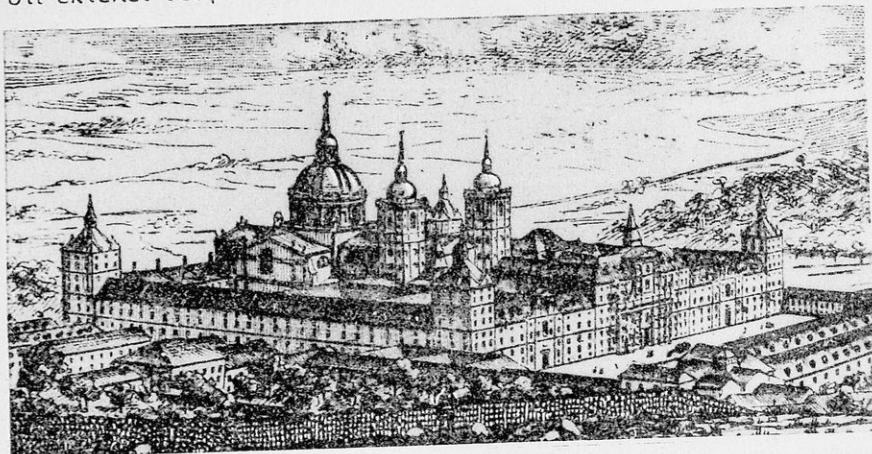
Ἡ Σικελία καὶ ἡ Σαρδηνία ἀνῆκον ἀνέκαθεν εἰς τὸν οἶκον τῆς Ἀραγωνίας. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 16ου αἰώνος ὁ Φερδινάνδος κληρονομικῷ δικαιώματι κατέλαβε τὸ κράτος τῆς Νεαπόλεως, ἐνῷ δὲ Κολόμβος εἶχεν ἀνακαλύψει τὴν Ἀμερικήν. Ἐφάνη τότε δτὶ ἀνοίγεται εὐρὺ μέλλον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἡ δόπια πράγματι ἔφθασεν εἰς μεγάλην λαμπρότητα ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τῶν δύο βασιλέων Καρόλου.

Κάρολος Α'. Ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα κληρονόμον εἶχον μίαν κόρην, τὴν λεγομένην Ἰωάνναν τὴν Τρελλήν, τὴν δόπιαν συνεζεύχθη (1496) ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Μαξιμιλιανοῦ Φίλιππος (βλ. σελ. 77). Τοιουτότρόπως ὁ Ἀψβουργικὸς οἶκος, ἀπὸ τὸν δόποιον κατήγετο ὁ Μαξιμιλιανός, ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὸν Ἰσπανικὸν θρόνον. Ἀπὸ τὸν γάμον αὐτὸν ἐγεννήθη τὸ 1500 ὁ διάσημος Κάρολος Α' (1516-1556), ὁ δόποιος τὸ 1519 ἔξελέγη αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, ὡς γόνος τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, καὶ ἔγινεν ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, γνωστὸς ὑπὸ τὸ δνομα Κάρολος Πέμπτος (βλ. σελ. 78). Συνήνωσε μὲ τὰς κτήσεις τῆς Ἰσπανίας τὰς ἀπεράντους κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ ἐπεδίωξε νὰ καταστήσῃ τὴν Ἰσπανίαν κοσμοκράτειραν.

Φίλιππος Β'. Ὁ Φίλιππος Β' (1556-1598), υἱὸς τοῦ Καρόλου καὶ διάδοχος του ἐπὶ τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου, ἥτο δὲ πλουσιώτερος καὶ Ισχυρότερος ἡγεμὼν τῆς ἐποχῆς του εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐξουσίαζε, πλὴν τῆς Ἰσπανίας, τὰς Κάτω Χώρας (Βέλγιον καὶ Ὀλλανδίαν), τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, τὴν Σικελίαν καὶ τὸ Μεδιόλανον καὶ κατεῖχεν ἀπεράντους χώρας εἰς τὴν Ἀμερικήν, διέθετε δὲ ἀφθόνους πόρους, στρατὸν καὶ στόλον.

Ψυχρὸς καὶ δυσπρόσιτος, ἐργατικὸς εἰς ἄκρον, ως ὁ πατήρ του, βραδὺς ὅμως εἰς τὴν ἐργασίαν δσον καὶ εἰς τὴν σκέψιν, ἔζησε μονήρη βίον εἰς τὰ δνομαστὰ ἀνάκτορα τοῦ Ἐσκουριάλ (Escorial), τὰ

δποῖα ἔκτισεν δ ἴδιος. Προσηλωμένος, δπως δ πατήρ του, εἰς τὴν καθολικὴν θρησκείαν, μὴ ἔχων ὅμως τὴν πολιτικότητα ἐκείνου, ἐνόμιζεν δτι ἔκτελεῖ θεάρεστον πρᾶξιν καταδιώκων τὴν θρησκευτικὴν μεταρ-

39. Τὸ Ἐσκούριαλ

ρύθμισιν. Ἔλαβε ζωηρὸν μέρος εἰς τὰς θρησκευτικὰς διαμάχας τῆς ἐποχῆς, κατεδίωξε τοὺς ἀλλοδόξους πάσης ἀπόχρωσεως εἰς τὸ κράτος του καὶ περιεπλάκη εἰς ἔξωτερικούς πολέμους, οἱ δποῖοι ἔξήντλησαν τὴν δύναμιν τῆς Ἰσπανίας.

·Ο λλανδία

·Η διαμόρφωσις τοῦ κράτους. Τὰς περιοχάς, αἱ δποῖαι ἀποτελοῦν σήμερον τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, ὀνόμαζον κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων Κάτω Χώρας. Εἰς τὴν πρώτην κατοικοῦν γαλλόφωνοι, εἰς τὴν δευτέραν δραστηρία καὶ ἐργατικὴ γερμανικὴ φυλή, ἡ δποία δμιλεῖ κλάδον τῆς γερμανικῆς. ·Η εύνοϊκὴ θέσις τῆς χώρας εἰς τὴν ἑκβολὴν μεγάλων ποταμῶν (Ρήνου, Μάας, Σέλδε) καὶ τὸ σχεδόν μονοπωλιακὸν μεταπρατικὸν ἐμπόριον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπλούτισαν τὴν χώραν καὶ ἀνέπτυξαν εἰς αὐτὴν εύπορούσαν ἀστικὴν τάξιν. Αἱ Κάτω Χώραι, ἀνήκουσαι εἰς τὸ στέμμα τῆς Βουργουνδίας, περιήλθον δι' ἐπιγαμίας εἰς τὸν Μαξιμιλιανὸν καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν Φίλιππον B' τῆς Ἰσπανίας.

‘Η μεταρρύθμισις διεδόθη εις αύτάς ἐκ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ιδίως δὲ Καλβινισμὸς ἀπέκτησε φανατικοὺς ὄπαδούς.

‘Η ἀνεξαρτησία. Η ἐπιμονὴ τοῦ Φιλίππου νὰ ἔκριζωσῃ τὴν αἱρεσιν, ὅπως ἀπεκάλει τὴν μεταρρύθμισιν, προεκάλεσε τὴν ἔξεγερσιν εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας, ἐνῷ τὸ καθολικὸν Βέλγιον ἔμεινε πιστὸν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Αἱ ἐπτὰ βόρειοι ἐπαρχίαι ἐσχημάτισαν, τὸ 1579, τὴν “Ἐνωσιν τῆς Οὔτρεχτ καὶ τὸ 1581, ἐκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν. Η ἀνακήρυξις ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα, διότι εἰς αὐτὴν πρώτην φορὰν ἐμφανίζεται ἡ ίδεα τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ ἀπέναντι τοῦ ἡγεμόνος, καθὼς καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἀντιστάσεως.

“Ο Λαός δὲν ἔπλασθη χάριν τοῦ ἡγεμόνος, ἀλλ’ δὲν ἡγεμών χάριν τοῦ λαοῦ, διότι χωρὶς τὸν λαὸν δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἡγεμών. ”Εργον τοῦ ἡγεμόνος εἶναι νὰ κυβερνᾷ τοὺς ὑπηκόους μὲ δικαιοσύνην καὶ ἐπιείκειαν καὶ νὰ τοὺς ἀγαπᾷ ὡς πατήρ τὰ τέκνα του... ”Αν δὲν τοὺς μεταχειρίζεται κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀλλὰ ὡς δούλους, τότε παύει νὰ εἶναι ἡγεμών καὶ γίνεται τύραννος. Οἱ ὑπήκοοι του ὅμως ἔχουν τὸ δικαίωμα, μετὰ νόμιμον ἀπόφασιν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν, ἀν δὲν μένῃ πλέον ἀλλο μέσον νὰ ἐπιτύχουν ἀπὸ τὸν τύραννον ἔξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας διὰ τὴν ζωὴν καὶ περιουσίαν, διὰ τὰς γυναικας καὶ τὰ τέκνα, νὰ τὸν ἔγκαταλείψουν». (Διακήρυξις ἐλευθερίας, 26 Ἰουλίου 1581).

Αἱ ‘Ηνωμέναι ἐπαρχίαι, μετὰ μακρὸν καὶ περιπετειώδη ἀγῶνα ὁγδοήκοντα περίου ἐτῶν, ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς συνθήκης τῆς Βεστφαλίας (1648) ὡς ἀνεξάρτητον κράτος, τὸ δοποῖον ἀπὸ τὴν μεγαλυτέραν καὶ ἐπικρατεστέραν ἐπαρχίαν ὀνομάσθη ‘Ολλανδία.

Τὸ διμοσπονδιακὸν σύστημα. Η ‘Ολλανδία ἔδωσεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὸ παράδειγμα τοῦ διμοσπονδιακοῦ κράτους. Αἱ ἐπαρχίαι διετήρησαν τὴν αὐτοδιοίκησίν των, τὰς ἐπαρχίακας τὰξ εἰς, δηλαδὴ συμβούλιον ἀντιπροσωπείας τῶν πόλεων, καὶ τοὺς Διοικητὰς των. Τὴν ἀνωτάτην ὅμως ἔξουσίαν τῶν ‘Ηνωμένων ἐπαρχιῶν εἶχον αἱ Γενικαὶ τὰξ εἰς, ὡς νομοθετικὴ ἔξουσία, καὶ τὸ ‘Ανώτερον Συμβούλιον μὲ τὸν Κυβερνήτην (Stathouder), ὡς ἐκτελεστική. Τὸ ἀξιωμα τοῦ Κυβερνήτου ἔγινε κληρονομικὸν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς Ὀρανίας, τῆς δοποίας οἱ ἀρχηγοὶ εἶχον προσφέρει μεγάλας ύπηρεσίας κατὰ τὸν ἀγῶνα ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας. ‘Ως

διοικητής τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου δικυβερνήτης ἥτο διάνω-
τατος ἄρχων τῆς χώρας καὶ οἱ Ὀράνιοι ἀπέκτησαν ἡγεμονικὴν
ἔξουσίαν.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος, ἡ ἀκμή. Εἰς τὸ νέον κράτος
ῆκμασε τὸ ἐμπόριον, ιδίως τὸ μεταπρατικόν, καὶ αἱ τέχναι.
Τὸ χρηματιστήριον τοῦ "Αμστερνταμ (1609) ἔγινε μεγάλη χρημα-
ταγορά. Ἡ ἔξασθένησις τῆς Ἰσπανίας ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ὁλ-
λανδοὺς νὰ ἰδρύσουν ἑκτεταμένον ἀποικιακὸν κράτος. Ἰδρυ-
σαν ἀποικίας εἰς τὴν Κευλάνην, εἰς τὰς νήσους τῆς Σόνδης, εἰς
τὴν Νότιον Ἀφρικήν (Ἀκρωτήριον) καὶ εἰς τὴν θέσιν τῆς σημε-
ρινῆς Νέας Υόρκης ἔκτισαν τὸ Νέον "Αμστερνταμ.

Δύο ἐμπορικαὶ καὶ ναυτικαὶ ἔταιρεῖαι, ἰδρυθεῖσαι κατὰ τὴν
ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος, ἡ Ἐταιρεία τῶν Ἀνατολικῶν
Ἰνδιῶν (1602) καὶ ἡ Ἐταιρεία τῶν Δυτικῶν Ἰνδιῶν
(1621), 20.000 πλοῖα καὶ 168.000 ναυτικοί, μὲ τὸ "Αμστερνταμ
ῶς κέντρον, ὑπηρέτουν τὴν συγκοινωνίαν εἰς δλας τὰς θαλάσ-
σας τοῦ κόσμου.

Ἄποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς καὶ τῆς γνωριμίας τοῦ
κόσμου ἦτο ἡ ἀνύψωσις τοῦ δλανδικοῦ λαοῦ ἀπὸ πολλὰς ἀπό-
ψεις. Τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ἔβοήθησεν ἡ ἰδρυσις τοῦ Πα-
νεπιστημίου τοῦ Λαζίντεν (Leiden), ὅπου ἐδίδαξεν ὁ περίφημος
φιλόλογος καὶ νομικός Οὐγκοὶ Γκρότιους (Hugo Grotius),
ὅ δποτος ἀνενέωσε τὴν περὶ φυσικοῦ δικαίου διδασκαλίαν τῶν
ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὧνειρεύετο τὴν "Ενωσιν τῆς Εύρωπης εἰς
μίαν μεγάλην Ὀμοσπονδίαν καὶ ὑπεστήριξεν διτὶ τὸ κράτος εἶναι
συμβόλαιον μεταξὺ κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων. Εἰς τὴν
Ὀλλανδίαν ἔζησεν ὁ Ἐβραῖος φιλόσοφος Σπινόζα, ὁ κατα-
διωκόμενος ἀπὸ τοὺς δμοθρήσκους του, καὶ ἐκεῖ ἐδημιουργήθη-
σαν μερικά ἀπὸ τὰ ἔξοχώτερα ἔργα ζωγραφικῆς.

Α γ γ λ ί α

Προέλευσις. Τὸ δραστήριον ἀγγλικὸν ἔθνος προῆλθεν
ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν τῶν παλαιοτέρων κατοίκων τῆς μεγάλης Βρε-
ταννίας, τῶν Βρεταννῶν, ἐκ τοῦ κελτικοῦ κλάδου τῆς Ἰνδοευρω-
παϊκῆς φυλῆς, μετὰ τοῦ δρμητικοῦ γερμανικοῦ φύλου τῶν Ἀγ-

γλοσσαξώνων, οι δύοι οι περὶ τὰ μέσα του 5ου αἰώνος μ. Χ. μετηνάστευσαν ἀπὸ τὴν βόρειον Γερμανίαν εἰς τὴν Μ. Βρεταννίαν καὶ ίδρυσαν εἰς αὐτὴν διάφορα κράτη. Κατὰ τὰς ἀρχὰς ἥδη τῶν μέσων χρόνων οἱ "Αγγλοι ἦσαν ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένοι.

Βραδύτερον ύπεστησαν Ισχυράν ἐπίδρασιν τῶν Γάλλων, ἵδιως δταν οἱ δοῦκες τῆς Νορμανδίας (Γουλιέλμος δ κατακτητής, 1066) ἔγιναν βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ Διοίκησις—Τὸ Κοινοβούλιον. Τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα ἐπεκράτησε καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλ' ἡ βασιλεία ἔμεινε πάντοτε ἀρκετὰ Ισχυρά, διότι ἡ ἀριστοκρατία ούδέποτε ἔγινε κυρίαρχος εἰς τὴν χώραν καὶ οἱ κόμιτες ἦσαν μᾶλλον ὑπάλληλοι τοῦ βασιλέως.

Τὸ Κοινοβούλιον. εἶναι τὸ ἴδιαζον γνώρισμα εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς Ἀγγλίας. Παρὰ τὴν βασιλικὴν δηλαδὴ ἔξουσίαν, ἀνεπτύχθη Συμβούλιον τῶν γαιοκτημόνων (Parlement), τὸ δύοιον εἶχε γνώμην ἵδιως ἐπὶ φορολογικῶν ζητημάτων. Ὁ βασιλεὺς δηλαδὴ δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπιβάλῃ φόρους χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ σώματος τούτου, τὸ δύοιον τοιουτοτρόπως περιώριζε τὴν ἔξουσίαν του. "Οταν δ βασιλεὺς Ἰωάννης δ Ἀκτήμων, τὸν 13ον αἰώνα, ἐπεχειρησε νὰ καταργήσῃ τὸ δικαίωμα τοῦτο, οἱ εὐγενεῖς ἔξηγέρθησαν καὶ τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ ἐπικυρώσῃ τοῦτο δι' ἐπισήμου ἔγγραφου, τῆς Magna Charta (1215), ἡ δύοια εἶχε σοβαρωτάτην σημασίαν εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος.

"Ἐξω τερικοὶ καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας περιεπλάκησαν εἰς μακρότατον πόλεμον πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, δ δύοις διήρκεσε μετὰ διαλειμμάτων περισσότερον ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ὠνομάσθη 'Εκατονταετῆς πόλεμος (1337 - 1453). Μετά πολλὰς φάσεις καὶ περιπτετείας οἱ "Αγγλοι, οἱ δύοιοι εἶχον καταλάβει σημαντικὸν μέρος τῆς Γαλλίας, ἐξεδιώχθησαν ἐξ αὐτῆς. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀπήλλαξε τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὴν ξένην ἐπιδρομὴν καὶ δὲν ἦτο δλιγύτερον εὐεργετικὸν διὰ τὴν Ἀγγλίαν, διότι ἐσώθη ἀπὸ τὰς περιπτετείας καὶ τὴν σπατάλην τῶν δυνάμεων τῆς εἰς ἄσκοπον πόλεμον, συνεκεντρώθη εἰς ἔαυτὴν καὶ ἔστρεψε τὴν δραστηριότητά της πρὸς ἄλλην κατεύ-

θυνσιν, τὴν θάλασσαν, δῆτα ἐπεφυλάσσετο δι' αὐτὴν λαμπρότατον μέλλον, καθὼς καὶ εἰς τὰ ζητήματα τῶν δύο γειτονικῶν κρατῶν, Σκωτίας καὶ Ἰρλανδίας.

Κατὰ τὰ ἐπόμενα τριάκοντα ἔτη ἡ Ἀγγλία ἐταράχθη ἀπὸ αἱματηρὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἔνεκα τῆς ἀντιθέσεως τῶν δύο βασιλικῶν οἴκων Λανκάστερ καὶ Υόρκ διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου, τὸν δόνομασθέντα

Πόλεμον τῶν Δύο Ρόδων (1455 - 1485), ὁ ὅποιος εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἑξαφάνισιν μεγάλου μέρους τῶν εὐγενῶν καὶ τὴν ἑξασθένησιν τοῦ Κοινοβουλίου καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν ἐνίσχυσιν τῆς βασιλείας.

Ἡ βασιλεία τὸν 16ον αἰώνα. ‘Ἐρρίκος Η’. Ο ‘Ἐρρίκος Ζ’ Τυδώρ (Tudor, 1457 - 1509) ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ ἐστερέωσε τὴν οἰκογένειαν τῶν Τυδώρ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὥστε ὁ ἄμεσος διάδοχός του ἦτοι Ισχυρὸς ἡγεμών.

‘Ο ‘Ἐρρίκος Η’ (1509-1547) εἶναι ὁ περίφημος ἄγγλος βασιλεὺς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Δεκαοκτώ ἔτῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου, προκισμένος μὲν ἑξαφετικὰ χαρίσματα, νεότητα, κάλλος, ἀθλητικὴν ρώμην καὶ δεξιότητα, ἀντίληψιν διὰ τὴν τέχνην, τὴν ἀνθρωπιστικὴν παιδείαν, τὴν θεολογίαν καὶ τὰς ξένας γλώσσας, ἀλλὰ

40. Ἐρρίκος Η
(Ἀγγλία, Ἀνάκτορα τοῦ Οὐένδσορ)

θρησκόληπτος συγχρόνως, νωχελής, φιλόδοξος, ώστε νά θέλῃ νά κυριαρχήσῃ ἐπί μέρους τῆς Εύρώπης ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας, εἶχεν ἀνήσυχον καὶ ταραχώδη βασιλείαν. Αἱ διαζεύξεις καὶ οἱ ἔξ γάμοι του ἔξέθεσαν τὴν δυναστείαν του. Εἶχε συζευχθῆ εἰς πρῶτον γάμον μὲ τὴν ἀδειαν τοῦ Πάπα τὴν νύμφην του, σύζυγον τοῦ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του, Αἰκατερίνην πριγκίπισσαν τῆς Ἀραγωνίας, ἀδελφὴν τοῦ Καρόλου Ε'. Μετὰ 18 ἔτη (1527) ἀντελήφθη ὅτι τὰ ἵερά κείμενα δὲν ἐπέτρεπον τοιοῦτον γάμον. Ἡ ἐπιμονὴ του νά τὴν χωρίση τὸν ἔφερεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Πάπαν καὶ τὸν ὀδήγησεν εἰς τὴν ἀπόφασίν του νά εἰσαγάγῃ τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ δευτέρα σύζυγός του, ἡ "Αννα Μπόλεϋν, μία ὥρατα Ιρλανδίς, τοῦ ἔδωσε μίαν κόρην, τὴν Ἐλισσάβετ, ἀλλὰ τοῦ ἐφάνη πολὺ φιλάρεσκος καὶ τὴν κατεδίκασεν εἰς θάνατον (1536). Ἡ τρίτη ἀπέθανεν, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς αὐτὸν υἱόν, τὸν Ἐδουάρδον. Τὴν τετάρτην διεζεύχθη, τὴν πέμπτην ἐκρέμασεν ἐπίσης, ἡ ἕκτη (1543) ἐπέζησε τοῦ τρομεροῦ συζύγου.

Διὰ νά ἐπιβάλῃ τὴν ἀπειρότερον κυβέρνησιν, ὑπεχρέωσεν εὐγενεῖς καὶ Κοινοβούλιον εἰς ὑπακοὴν καὶ ἔχωρισε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τὴν Ρώμην, κατέσχε τὴν περιουσίαν τῶν μοναστηρίων καὶ ἔδειξε μεγάλην σκληρότητα πρὸς τοὺς ἀντιτιθεμένους.

'Ἐδουάρδος ΣΤ' — Μαρία Τυδώρ. 'Ο 'Ἐδουάρδος ΣΤ' (1547 - 1553), υἱὸς τοῦ 'Ἐρρίκου Ή' ἀπὸ τὴν τρίτην γυναῖκα του, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον 13 ἔτῶν. Ἀδύνατος καὶ ἀσθενικός, ἀπέθανε 17 ἔτῶν.

'Η Μαρία Τυδώρ (1553 - 1558), κόρη τῆς Αἰκατερίνης τῆς Ἀραγωνίας, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον 37 ἔτῶν. Κοθολικὴ ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς μητρός της καὶ ἀπὸ πεποιθησιν, εἶχε μνηστευθῆ τὸν Φίλιππον τῆς Ἰσπανίας, τὸν δόποῖον συνεζεύχθη μόλις ἔγινε βασίλισσα (1554), καί, παρακινουμένη ὑπ' αὐτοῦ, ἐπεχειρησε νά ἀναστηλώσῃ τὸν καθολικισμὸν εἰς τὴν χώραν της καὶ περιεπλάκη εἰς ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν χώραν της ἔξωτερικούς πολέμους. 'Ο ἀνεπιθύμητος γάμος της μὲ τὸν καθολικώτατον ἡγεμόνα καὶ ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ της προεκάλεσαν ἔξεγέρσεις εἰς τὴν χώραν. Εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ "Ἀγγλοι ἔχασαν τὸ Καλαί, τὸ τετελευταῖον φρούριον, τὸ δόποῖον κατεῖχον ἐπὶ τῆς ἡπείρου.

Ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων ἡ Ἀγγλία ἐφαίνετο ὅτι παρητήθη ἀπὸ τὰς παλαιάς ἐλευθερίας της καὶ ὅτι ἀνέχεται πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν δεσποτείαν. Ἡ θρησκεία της ἥλλαζε μὲ τοὺς βασιλεῖς. Ἐζήτει ὅμως δοκιμαστικῶς τὸν δρόμον της, τὸν δποῖον εὑρεν ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ.

Ἐλισάβετ. Ἡ Ἐλισάβετ (1558 - 1603), κόρη τῆς "Αννας Μπόλεϋν, ἐγκαινιάζει τὴν περίοδον τῆς δόξης εἰς τὴν ἴστορίαν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. "Οταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἡ Ἀγγλία ἦτο πτωχὴ ἀγροτικὴ χώρα μὲ 3 ἑκατομμύρια κατοίκους. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας της οἱ "Ἀγγλοι ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς βιομηχανίας, τοῦ ναυτικοῦ καὶ τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους των.

Ἡ Ἐλισάβετ ἦτο ἰδιόρρυθμος χαρακτήρ. Εἴκοσι πέντε ἐτῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀφοῦ εἶχε δοκιμάσει πικρίας ἐπὶ τῶν προκατόχων της, ἥτο ζωηρά, φιλάρεσκος καὶ ματαιόδοξος, χωρὶς νὰ εἰναι ὀραία μὲ τοὺς μικροὺς εὐκινήτους διθαλμούς της, οἱ δποῖοι ἐφώτιζον πρόσωπον μακρὸν καὶ δστεῶδες. Ἐπίμονος καὶ ἐργατική, ἐγνώριζε νὰ ὑποκρίνεται. Εἰς αἰώνα θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἔμεινε σκεπτικίστρια καὶ οὐδέποτε παρεφέρετο. Εἶχε λάβει ἀνθρωπιστικὴν μόρφωσιν καὶ ἦτο ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν Ἀναγέννησιν, ἔμεινεν ὅμως βαθύτατα ἀγγλίς, ἐννοοῦσα καὶ ἐννοουμένη ἀπὸ τὸν λαόν της.

Ἐκβέρνησεν ἀπολυταρχικῶς μὲ προσωπικὸν συμβούλιον, χωρὶς Κοινοβούλιον. Ἐπέβαλε τὴν εὐεργετικὴν διὰ τὴν χώραν θρησκευτικὴν γαλήνην, διὰ τῆς δριστικῆς διαμορφώσεως τῆς Ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας, μὲ τὸν βασιλέα ἐπὶ κεφαλῆς. Πράγματι, καθ' ὃν χρόνον αἱ γειτονικαὶ χώραι τῆς ἤπειρωτικῆς

41. Ἡ βασίλισσα Ἐλισάβετ

Εύρωπης ήρημώνοντο ἀπό τοὺς θρησκευτικούς πολέμους, ἡ Ἀγγλία διῆλθε περίοδον ἐσωτερικῆς εἰρήνης καὶ οἰκονομικῆς ἀκμῆς.

Περίφημος ἔγινεν ἡ ἀντιζηλία της πρὸς τὴν ἔξαδέλφην τῆς (ἀπό τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρός της, ἡ δοῖα εἶχε συζευχθῆ τὸν βασιλέα τῆς Σκωτίας Ἰάκωβον Ε' Στούαρτ), τὴν Μαρίαν Στούαρτ, βασίλισσαν τῆς Σκωτίας, ὡς νεωτέραν καὶ θελκτικωτέραν. Ἡ Μαρία εἶχε συζευχθῆ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον Β', ἔζησεν εἰς τὴν περίφημον διὰ τὴν λαμπρότητά της γαλλικὴν αὐλὴν καὶ, μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον ἐκείνου, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σκωτίαν, ὡς διάδοχος τοῦ θρόνου. Οἱ καθολικοὶ μάλιστα αὐτὴν ἔθεώρουν ὡς νόμιμον διάδοχον τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου, ἐπειδὴ δὲν ἀνεγνώριζον ὡς κανονικὸν τὸν γάμον τοῦ Ἐρρίκου Η' μὲ τὴν Ἀνναν Μπόλεϋν.

Κατόπιν περιπετειῶν εἰς τὴν χώραν της, ἡ Μαρία ἤναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, διό τοι ἡ Ἐλισάβετ τὴν ὑπεδέχθη

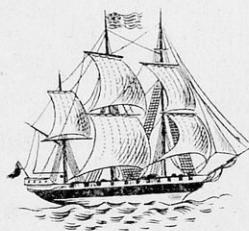
42. Μαρία Στούαρτ

φιλικῶς, κατόπιν τὴν ἔθεσεν εἰς μακροχρόνιον περιορισμὸν καὶ τέλος τὴν κατεδίκασεν εἰς θάνατον (8 Φεβρουαρίου 1587).

Νηφαλία εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, ἀποστρέφεται τὰ μεγάλα σχέδια καὶ τὰς περιπλοκὰς διὰ θρησκευτικούς λόγους. Ἀναγκάζεται ἐν τούτοις εἰς τὴν Σκωτίαν, τὰς Κάτω Χώρας καὶ

τὴν Γαλλίαν νὰ εύρεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαμαρτυρομένων κατὰ τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας. Τὸν ἀγγλογαλλικὸν ἀνταγωνισμὸν ἀντικαθιστᾷ ὁ ἀγγλοϊσπανικός.

Ἡ ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ δύναμις τῆς Ἀγγλίας ἀνεπτύχθη μετὰ τραχὺν ἀγῶνα πρὸς τὴν Ἰσπανίαν. Διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἀητήτου Ἀρμάδας (1588, πρβλ. σελ. 101) ἐκρίθη ἡ ἐπικίνδυνος πάλη πρὸς τὴν ἰσπανικὴν κοσμοκρατορίαν, ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἔλαβε συνείδησιν τῆς σημασίας του καὶ τὴν δριστικήν του θέσιν μεταξὺ τῶν ἀποικιακῶν δυνάμεων. Εἰς τὴν παραλίαν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς οἱ Ἀγγλοι ἵδρυσαν τὴν πρώτην ἀποικίαν, τὴν δπολίαν πρὸς τιμὴν τῆς ἀνυπάνδρου βασιλίσσης ὠνόμασαν Βιργινίαν. "Ἐν ἑτοῖς μετὰ τὴν μεγάλην ἐπιτυχίαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἵδρυσαν τὴν Ἐταιρείαν τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, κατὰ παράδειγμα τῆς ὁλλανδικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΟΙ ΔΥΝΑΣΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Αἱ διεύθνεῖς περιπλοκαὶ

ΟΝ 16ον αἰώνα ύπαρχουν πολλαὶ ἀφορμαὶ πρὸς διεύθνεῖς συρράξεις. "Αλλαι ἀπ' αὐτὰς ἐκληρονομήθσαν ἀπὸ τὸ παρελθόν καὶ ἄλλαι προέκυψαν ἀπὸ τὴν νέαν μορφῆν, τὴν δποίαν ἔλαβεν ἡ Εύρωπη.

Εἰς τὰς πρώτας ἀνήκει τὸ τουρκικὸν πρόβλημα καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κληρονομίας ὡρισμένων χωρῶν. Πῶς νὰ ἀναχαιτίσουν δηλαδὴ τοὺς Τούρκους; Θὰ ἀναλάβουν σταυροφορίαν; Πῶς θὰ συμβιβάσουν τὴν Ἀνατολικὴν καὶ τὴν Δυτικὴν Ἔκκλησίαν; Ὁξύτερα διὰ τὴν Εύρωπην εἶναι τὰ ζητήματα, ἀν εἰς τὴν Γερμανίαν ἢ εἰς τὴν Γαλλίαν θὰ περιέλθουν αἱ κτήσεις τῆς Βουργουνδίας, τί θὰ γίνουν αἱ διαφιλονικούμεναι περιοχαὶ Νεαπόλεως, Σικελίας, Μιλάνου.

Νέα προβλήματα γεννῶνται ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴν εἰς τὴν ἑσωτερικὴν δργάνωσιν ὡρισμένων κρατῶν καὶ τὴν αὔξησιν τῶν δυνάμεων μερικῶν ἐξ αὐτῶν, ἀπὸ τὴν σχέσιν βασιλέων καὶ τῶν φεουδαρχικῶν ἀρχόντων, μὲ τὴν δποίαν ἀμέσως συνδέεται τὸ πρόβλημα τῆς θέσεως τοῦ προτεσταντισμοῦ.

Τὰ προβλήματα δὲν παρουσιάζονται μεμονωμένα. Περιπλέκονται καὶ δημιουργοῦν συγκεχυμένας καταστάσεις, διότι τὰ πολιτικά, θρησκευτικά, οἰκονομικά καὶ κοινωνικά συμφέροντα ἐπιδρῶσι διαρκῶς τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου.

Ο 16ος αἰών εἶδε τὰς πρώτας πραγματικὰς διεύθνεῖς συρράξεις, εἰς τὰς δποίας δλοι αὐτοὶ οἱ παράγοντες εἶχον τὸ μέρος των. Εἰς αὐτὰς ἔδωσαν ἀφορμὴν κατ' ἀρχὰς τὰ κληρονομικά ζητήματα καὶ αἱ κατακτητικαὶ τάσεις ὡρισμένων ἡγεμόνων. Αἱ θρησκευτικαὶ διενέξεις ἔπειτα ἔδημιούργησαν πραγμα-

τικάς διεθνεῖς ἀντιπάλους παρατάξεις. Αἱ διεθνεῖς αὐταὶ σχέσεις ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν διεθνοῦς διπλωματίας. Τὰ κράτη, ἀκολουθοῦντα τὸ παράδειγμα τοῦ Πάπα καὶ τῶν Ἰταλικῶν πόλεων, ἥρχισαν νὰ διατηροῦν εἰς τὰς ξένας ἐπικρατείας κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἡττον μυστικοὺς ἀντιπροσώπους, τοὺς πρεσβευτὰς (*ambassadeurs*). Ἐγεννήθη δὲ μεταξὺ τῶν ἔθνῶν δίκαιον, τὸ λεγόμενον Διεθνὲς Δίκαιον.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, τοὺς πολέμους τοῦ 16ου αἰώνος διακρίνομεν εἰς δυναστικούς καὶ θρησκευτικούς.

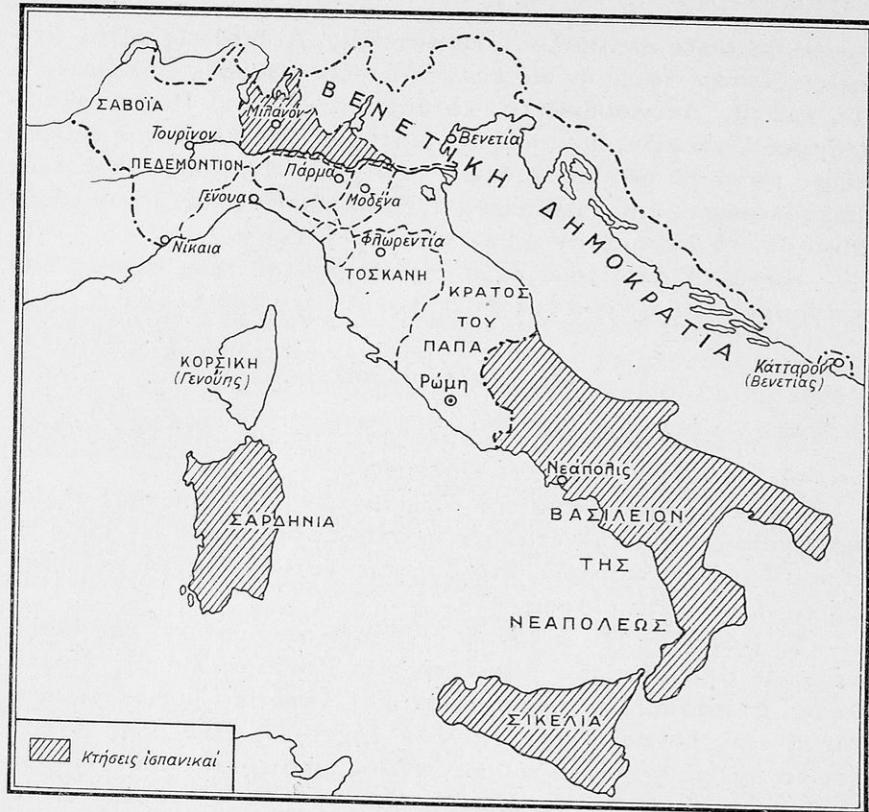
Oἱ Ἰταλικοὶ πόλεμοι

Οἱ πρῶτοι διεθνοῦς χαρακτῆρος πόλεμοι τῆς Εύρωπης εἶναι οἱ λεγόμενοι Ἰταλικοὶ Πόλεμοι.

Προεκλήθησαν ἀπὸ τὴν ἀξιώσιν τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας νὰ ἔξουσιάσουν τὴν Ἰταλίαν, ἡ δόποια, διηρημένη εἰς τρεῖς περίου δεκάδας κρατῶν, ἥτο διαρκῆς ἐστία ταραχῶν καὶ ἀφορμὴ εἰς ξένας ἐπεμβάσεις.

‘Ο Κάρολος Η’, φιλόδοξος, ἵπποτικός, διεκδικεῖ τὰς κληρονομικὰς ἀξιώσεις τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς Νεαπόλεως, δνειροπολῶν περιπετείας καὶ ἵπποτικὰ μυθιστορήματα. Μετὰ τὴν Νεάπολιν καὶ Ἰταλίαν ἔρχεται ἡ Ἀνατολή. ‘Αγοράζει τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαιώματα τοῦ Ἀνδρέου Παλαιολόγου, θέλει νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Κων/πολιν καὶ νὰ στεφθῇ εἰς τὴν ‘Ιερουσαλήμ. ‘Η προέλασίς του διὰ μέσου τῆς Ἰταλίας λαμβάνει κατ’ ἀρχὰς μορφὴν θριαμβευτικῆς πορείας (1494).

‘Υπὸ τὸ πρόσχημα δτὶ ἐνώνονται ἐναντίον τῶν Τούρκων, συνησπίσθησαν κατ’ αὐτοῦ Βενετία, Γένουα, δ πάπας Ἀλέξανδρος ΣΤ’, δ Φερδινάνδος τῆς Ἀραγωνίας, δ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανὸς καὶ δ ‘Ερρίκος Η’ τῆς Ἀγγλίας (1495). ‘Ἐχρειάσθη δλη ἡ γαλλικὴ ὁρμή, διὰ νὰ διανοίξουν τὸν δρόμον τῆς ἐπιστροφῆς. ‘Η ἐπιχείρησις τοῦ Καρόλου ἐνεκαίνιασε περίοδον ἔξαντλητικῶν περιπετειῶν διὰ τὴν Γαλλίαν. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΒ’ κυριεύει καὶ χάνει δύο φοράς τὸ Μιλάνον, δ Φραγκίσκος Α’ τὸ ἀνακτᾶ (1521). ‘Αλλὰ μετὰ τὴν ἄνοδον τοῦ Καρόλου Ε’ εἰς τὸν θρόνον τῆς Γερμανίας (1519), δ γαλλικὸς ἴμπεριαλισμὸς

43. Η ιταλία κατά τὸν 17ον αἰώνα

εύρισκει ἀντιμέτωπον τὸν Ισχυρότερον Ισπανογερμανικὸν ἐμπειριαλισμόν.

Ἡ προέλασις τῶν Τούρκων

Περὶ τὸ 1520 τρεῖς νεαροὶ καὶ φιλόδοξοι ἡγεμόνες ἔκυβέρνων τὰ τρία Ισχυρότερα κράτη, ὁ Φραγκῆσκος Α' τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὸ 1515, ὁ Κάρολος Ε' τὴν Γερμανίαν ἀπὸ τὸ 1519 καὶ μετά ἐν ἔτος ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον τῶν Ὀθωμανῶν ὁ διαπρεπέστερος τῶν σουλτάνων Σουλεύμαν Β' ὁ Μεγαλοπρεπής (1521 - 1566). Χρησιμοποιῶν τὴν τεραστίαν δύναμιν τῶν Ὀθω-

μανῶν δὲ Σουλεύμαν ἔκαμε τὴν πρώτην ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Εύρωπης. Ἡδη εἶχε καταβάλει τὰ δύο προπύργια τῶν Χριστιανῶν, τὸ Βελιγράδιον καὶ τὴν Ρόδον (1522), καὶ ἐνῷ οἱ δύο Ισχυρότεροι ἡγεμόνες τῆς Εύρωπης, δὲ Κάρολος καὶ δὲ Φραγκίσκος, εἶχον περιπλακῇ εἰς δεινὸν μεταξύ των ἀγῶνα, δὲ σουλτάνος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ ἐνίκησε τοὺς Οῦγγρους εἰς τὴν καταστρεπτικὴν μάχην τοῦ Μοχάτες (1526). Οἱ βασιλεὺς τῶν Λουδοβίκος, δὲ δόποῖος ἥτο συγχρόνως βασιλεὺς τῆς Βοημίας, ἐφονεύθη. Οἱ εὐγενεῖς τῶν δύο χωρῶν προσέφερον τότε τὰ δύο στέμματα, τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Βοημίας, εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Καρόλου Ε΄ Φερδινάνδον, εἰς τὸν δόποῖον ἐκεῖνος εἶχε δώσει ὡς φέουδον τὰς αὐστριακὰς κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ δὲ δόποῖος ἐκυβέρνα τὴν Γερμανίαν ἀντὶ ἐκείνου. Ἡ Βοημία περιήλθεν ἀμέσως εἰς τὸν Ἀψβουργικὸν οἴκον, σημαντικὸν δῆμος μέρος τῶν Οῦγγρων ἐξέλεξεν ἔγχωριον ἄρχοντα καὶ ἔθεσαν αὐτὸν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ σουλτάνου. Οἱ Σουλεύμαν δῆμος ἤθελε πολὺ περισσότερα. Ἀνεκήρυξεν ἐαυτὸν Χαλίφην τῆς Ρώμης καὶ τὸ 1529 ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης. Οἱ Κάρολος ἀνήσυχος ἔβλεπεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν τὸν κίνδυνον εἰς τὰ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους.

Κοσμοκρατορικὴ πολιτικὴ Καρόλου Ε'

Κυρίαρχος τοῦ ἀχανοῦς κράτους δὲ Κάρολος ὠνειρεύθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν προσφιλῆ εἰς τὸν μεσαίωνα ἰδέαν τῆς καθολικῆς χριστιανικῆς μοναρχίας.

Πρῶτον σταθμὸν ἐπικρατήσεως ἔθεωρε τὴν Ἰταλίαν, ἡ δόποια ἔξησφάλιζε τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Μεσόγειον, ἥνοιγε τὴν δόδον πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ διηκόλυνε τὴν συγκοινωνίαν τῆς Τεργέστης, τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ Παλέρμου μὲ τὴν Βαρκελώνην καὶ τὴν Βαλτικήν.

Ἄλλὰ μεταξύ τῶν μεγάλων κτήσεών του τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας, Γερμανίας καὶ Κάτω Χωρῶν παρενεβάλλετο ὡς συμπαγῆς ὅγκος ἡ Γαλλία, τῆς δόποιας δὲ βασιλεὺς ἔτρεφεν ἐπίσης κυριαρχικὰ σχέδια καὶ εἶχε παρουσιασθῆ ἀντίπαλός του, ἀπαιτητὴς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου.

Οι δύο ήγεμόνες περιεπλάκησαν εἰς μακρὸν πόλεμον, τὸν δποῖον συνέχισαν οἱ διάδοχοι τῶν. Τοιουτορόπως ἥρχισεν ἡ πάλη μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Ἀψθούργικοῦ οἴκου, ἡ δποία διήρκεσεν ἐπὶ αἰώνας, συνετάραξε τὴν Εὐρώπην καὶ συνεχίζεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ γαλλογερμανικοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

‘Ο Κάρολος, ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν Ἐρρίκον Η’ τῆς Ἀγγλίας, προσέβαλε τὸν Φραγκīσκον· εἰς τὸ κράτος του καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. ‘Η ἐπίθεσις εἰς τὰ δυτικὰ σύνορα ἀνεχαῖτισθη, καθὼς καὶ ἡ προσπάθειά του νά εἰσβάλῃ εἰς τὴν Νότιον Γαλλίαν δὲν ἐπέτυχεν. ‘Αλλ’ ὁ ἴπποτικὸς στρατὸς τῶν Γάλλων συνετρίβη παρὰ τὴν Παβίαν ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ πεζικοῦ καὶ ὁ Φραγκīσκος, πολεμῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν γάλλων εὐγενῶν, συνελήφθη αἰχμάλωτος (1525).

Μετὰ σκληράν αἰχμαλωσίαν ὁ Φραγκīσκος ὑπέγραψε τὴν Συνθήκην τῆς Μαδρίτης (Ἰανουάριος 1526), διὰ τῆς δποίας παρητεῖτο τῶν δξιώσεών του ἐπὶ τῆς Βουργουνδίας, τῆς Ναβάρρας, τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ Μιλάνου.

‘Ο συνασπισμὸς κατὰ τοῦ Καρόλου Ε’

‘Η ἐπιτυχία τοῦ Καρόλου ἀνησύχησεν δλην τὴν Εὐρώπην. ‘Ο ‘Ἐρρίκος Η’ εἶπεν: «‘Η συνθήκη αὗτὴ θὰ ὀδηγήσῃ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν χριστιανικὴν μοναρχίαν». ‘Η Ἰταλία ἔτρεμε μήπως ὑποδουλωθῇ εἰς τὸν νικητήν, ὅστε δλοι ἐπεδοκίμασαν τὸν Φραγκīσκον Α’, δταν ἐδήλωσεν δτι ἀδυνατεῖ νά ἀποξενωθῇ παρὰ τὴν θέλησίν των τοὺς ὑπηκόους τῆς Βουργουνδίας καὶ δταν ἡ Βουργουνδία ἐβεβαίωσεν δτι μένει γαλλική. Περὶ τὸν ἡττημένον τῆς Παβίας συνησπίσθησαν ὁ Πάπας, ὁ ‘Ἐρρίκος Η’, ἡ Βενετία, ἡ Φλωρεντία. Μανιώδης ὁ Κάρολος, ίδιως ἐναντίον τοῦ Πάπα, ὁ δποῖος, ἐκτὸς τούτου, εἶχεν ἀπαλλάξει τὸν Φραγκīσκον ἀπὸ τὸν δρκον του νά μείνη πιστὸς εἰς τὴν συνθήκην τῆς Μαδρίτης, ἐρρίφθη κατὰ τῆς Ρώμης, τὴν δποίαν ἀγρίως ἐλεηλάτησαν οἱ γερμανοὶ στρατιῶται (6 Μαΐου 1527).

‘Η πρᾶξις προεκάλεσε γενικὴν ἀγανάκτησιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. ‘Ο Κάρολος, πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ καὶ

τοῦ νέου τουρκικοῦ κινδύνου, περιώρισε τάς ἀξιώσεις του καὶ ἔκλεισεν εἰρήνην, διὰ τῆς δόποιας ὁ Φραγκίσκος ἐκράτει τὴν Βουργουνδίαν, ἔγκατέλειψεν δμως τὴν Ἰταλίαν (1529). ‘Ο Πάπας ἔστεψε τὸν Κάρολον Ε’ εἰς Βολωνίαν, ἐν μέσῳ ἴσπανικῆς φρουρᾶς, αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης. Διὰ τῆς στέψεως αὐτῆς, ἡ δόποια εἶναι ἡ τελευταῖα γενομένη ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἡ ‘Αγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἔγινε τοῦ ἴσπανικοῦ ἔθνους.

Διὰ νὰ κρατήσῃ ἴσορροπίαν εἰς τὴν Εύρωπην, ὁ Φραγκίσκος Α’ δὲν ἔδιστασε νὰ ἐνώσῃ εἰς ἔνα συνασπισμὸν τοὺς Διαμαρτυρομένους τῆς Γερμανίας καὶ Σουηδίας, τὸν Σουλεύμαν Β’, τὸν ‘Ἐρρίκον Η’ καὶ τὸν Πάπαν. Καὶ ὁ κόσμος εἶδε τὸν «χριστιανικῶτατον» βασιλέα τῆς Γαλλίας νὰ κλείῃ συμμαχίαν μὲ τὸν τρομερὸν ἀρχηγὸν τῶν ἀπίστων καὶ νὰ ὑποκινῇ αὐτὸν εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν χριστιανῶν. ‘Ο μωαμεθανικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Χαῖρεντὶν Βαρβαρόσσαν ἐλεηλάτησε τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ ἀπήγαγε πολλοὺς αἰχμαλώτους.

Διὰ τοῦτο ὁ Κάρολος ἐπεχείρησε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τύνιδος, ἡ δόποια ἔλαβε χαρακτῆρα σταυροφορίας. Εἰς αὐτὴν μετέσχον κυρίως Ἱσπανοί, ἀλλὰ καὶ Ἰταλοί καὶ Γερμανοί (1535). Τὴν 14 Ιουλίου κατελήφθη ἡ Γολέττη, τὴν 20ὴν συνετρίβη ὁ ἀριθμητικῶς ἀνώτερος στρατὸς τοῦ Χαῖρεντὶν πρὸ τῆς Τύνιδος. Οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως κρατούμενοι 20.000 αἰχμαλώτοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἐπιτεθέντες ἐκ τῶν δημιουργῶν κατά τῶν Μωαμεθανῶν διηυκόλυναν τὸν Κάρολον νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν.

‘Ο πόλεμος συνεχίσθη ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Φραγκίσκου ‘Ἐρρίκου Β’. Εἰς τὸ τέλος ἐπεκράτησε νέα τάξις εἰς τὴν Εύρωπην. ‘Αντὶ τῆς μονοκρατίας ἐπεβλήθη τὸ σύστημα τῆς Εύρωπαϊκῆς ἴσορροπίας. ‘Ο Κάρολος, μολονότι ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς συνησπισμένους Διαμαρτυρομένους τῆς Γερμανίας (1547), ὑπεχρεώθη νὰ συνομολογήσῃ τὴν Θρησκευτικὴν Εἰρήνην τῆς Αύγουστης (Augsburg, 1555) καὶ, ἀπογοητευμένος, διότι κανὲν ἀπὸ τὰ μεγάλα σχέδιά του δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ, παρητήθη ἀπὸ τὸν θρόνον, τὸ 1556 (πρβλ. σελ. 79).

Τὴν μακράν σειράν τῶν πολέμων αὐτῶν ἔκλεισεν ἡ εἰρήνη τοῦ 1559 μεταξὺ τοῦ Φερδινάνδου Β’ καὶ τοῦ ‘Ἐρρίκου Β’, δ

δποίος ἐγκατέλειψε τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ συγκεντρωθῇ εἰς τὰ νοτιοανατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους του, ἀφοῦ ἐκράτησε τὸ Μέτς, Τούλ καὶ Βερντέν.

‘Η πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου Β’ τῆς Ἰσπανίας (1556 - 1598)

Εἰς τὰς ἀπεράντους κτήσεις, τὰς δποίας ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν πατέρα του, προσέθεσεν δὲ Φίλιππος τὰς Φιλιππίνας (1565 - 1571), δνομασθείσας οὕτω ἐκ τοῦ δνόματός του, καὶ τὴν Πορτογαλίαν (1580), ἡ δποία ἔμεινεν ἐπὶ 60 ἔτη Ἰσπανική.

‘Ο Φίλιππος Β’ ἔγινεν ἀπὸ πεποίθησιν ὑπέρμαχος τοῦ καθολικισμοῦ, ἡ Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας ἔγινε, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, ὑπέρμαχος τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἐνῷ ἡ Γαλλία ἔγινεν ἡ παλαιστρα, εἰς τὴν δποίαν συνεκρούσθησαν δὲ καθολικισμὸς καὶ δὲ προτεσταντισμός. ‘Ο Φίλιππος ὑπέτασσε τὴν πολιτικὴν εἰς τὴν θρησκείαν. ‘Εθεώρει ἐσυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπίστευεν δτι ἡτο ὑποχρεωμένος νὰ ἔξοντῶσῃ διὰ παντὸς μέσου τοὺς ἔτεροδόξους. Διηύθυνεν δὲ ἰδιος τὴν Ἱεράν Ἐξέτασιν καὶ εἰς δλην τὴν ζωὴν του διετέλεσεν εἰς σταυροφορίαν ἐναντίον 1) τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Ἰσπανίας· 2) τῶν Τούρκων· 3) τῶν Διαμαρτυρομένων τῆς Ἰσπανίας· 4) τῶν αἵρετικῶν ἄλλων χωρῶν.

1) Οἱ ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν κατακτητῶν, οἱ περισσότεροι ἔξαραβισμένοι Βέρβεροι, εἶχον βαπτισθῆ πρὸ τῆς ἀπειλῆς τῶν διωγμῶν τοῦ 1521, διετήρουν δμως μυστικῶς τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἥθη των. ‘Ο Φίλιππος ἐκήρυξεν ἔξοντωτικὸν διωγμὸν ἐναντίον των. ‘Απορεῖ κανεὶς διὰ τὴν ἐφευρετικότητα εἰς ἀπάνθρωπα μέσα. Κατόπιν ἀγρίας ἔξεγέρσεως, εἰς τὴν δποίαν ἔξωθησαν αὐτοὺς τὰ φρικτὰ παθήματα, ἔξοντῶθησαν σχεδὸν δλοι. ‘Οσοι τοὺς ἀντικατέστησαν «δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν οὕτε τὰ ἄνθη εἰς τοὺς κήπους οὕτε τὰ σπαρτά εἰς τὰ ὑψώματα οὕτε τοὺς φράκτας εἰς τὰς κοιλάδας» (1571).

2) ‘Ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν Πάπαν, κατήρτισε τὸν στόλον, δὲ δποίος, ἐνισχυθεὶς μὲ πλοῖα τῆς Βενετίας καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Πάπα πύπο τὸν ἐτεροθαλῆ ἀδελφὸν τοῦ Φιλίππου Ντόν Ζουάν τῆς Αύστριας (Don Juan d’Austria), κατεναυμάχησε τὸν τουρκι-

κὸν στόλον εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Λεπάντε ἢ τῆς Ναυπάκτου, δπως λέγομεν ἡμεῖς (1571).

3) Θέλων, δπως ὁ πατήρ του, νὰ προφυλάξῃ τὴν χώραν του ἀπὸ τὸ μόλυσμα τοῦ προτεσταντισμοῦ ἢ καὶ νὰ ἔκριζώσῃ τὸν ὑπάρχοντα, ἔλαβεν αὐστηρότατα μέτρα. 'Ο ἕδιος διηύθυνε τὴν Ἱεράν Ἑξέτασιν. 'Η Ἰσπανία ὑπεβλήθη εἰς πνευματικὸν ἀποκλεισμόν. Οὐδεὶς φοιτητὴς ἢ καθηγητὴς ἐπετρέπετο να φοιτήσῃ εἰς ξένον πανεπιστήμιον.

4) Ἐπιχειρήσας νὰ ἔκριζώσῃ τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὰς Κάτω Χώρας καὶ νὰ κυβερνήσῃ αὐτὰς ἀπολυταρχικῶς, προσέκρουσεν εἰς ζωηρὰν ἀντίστασιν, ἢ ὅποια κατέληξεν εἰς ἔξεγερσιν. 'Ο Φίλιππος μετῆλθε βίαια μέτρα. 'Ο στρατηγός του κόμης "Αλβα" ἔγινε περιβόητος διὰ τὰς ώμοτητάς του. Εἰς τὸ τέλος ἡ 'Ολλανδία ἀνέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς μετὰ μακροχρόνιον καὶ τραχὺν ἄγωνα.

5) Εἰς τὴν Γαλλίαν, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς καθολικοὺς ἐναντίον τῶν διαμαρτυρομένων, κατέβαλεν ἐπίμονον καὶ ἀδέξιον ἄγωνα διὰ τῆς διπλωματίας ἢ τῶν μυστικῶν συνεννοήσεων μὲ τοὺς Γκυτζας.

6) Συνεζεύχθη τὴν βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας Μαρίαν Τυδώρ, διὰ νὰ συνεργασθῇ μὲ αὐτὴν πρὸς παλινόρθωσιν τοῦ καθολικισμοῦ εἰς τὴν χώραν. 'Υπεστήριξε κατόπιν τὴν Μαρίαν Στούαρτ καὶ μετὰ τὴν θανάτωσιν ἐκείνης ἀνέλαβεν ἐπιχειρησιν μεγάλην. 'Ο Ἰσπανικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἀπὸ 130 πλοῖα, τῶν ὅποιων ἐπέβαινον 19 χιλιάδες πολεμισταί, καὶ φέρων 2700 τηλεβόλα, ἐπρόκειτο νὰ παραλάβῃ ἄλλας 30000 ἄνδρας ἀπὸ τὴν βελγικὴν ἀκτὴν καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρετανίαν. 'Αλλ' ἢ 'Αήτητος 'Αρμάδα (Invincibile Armada), δπως ὠνομάσθη ὁ στόλος αὐτός, προσεβλήθη αἰφνιδιαστικῶς ἀπὸ τὰ μικρὰ ἀγγλικὰ πλοῖα καὶ πυρπολικά, ὑπέστη μεγάλας ζημίας καὶ τὴν καταστροφὴν συνεπλήρωσεν ἡ τρικυμία (1588). Οὕτω διεσπάσθη ἡ κυριαρχία τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ οἱ "Ἀγγλοι ἐπέτυχον ἐλευθερίαν κινήσεως.

'Ο Φίλιππος, παρὰ τὰ ὡρισμένα προσόντα του, τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς μίαν ἰδέαν, ἐπεσώρευσε μόνον ἀτυχήματα εἰς τὴν χώραν του, τὴν δποίαν ἔξήντλησε μὲ τοὺς

μακρούς και ἀσκόπους πολέμους του, ώστε ή δόνομαστή ἄλλοτε
διά τὰ πλούτη Ἰσπανία νὰ καταντήσῃ ή χώρα τῆς πείνης.

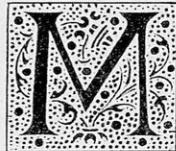
Ἐπὶ τῶν διαδόχων του Φιλίππου Γ' και Φιλίππου Δ'
ἔξηκολούθησεν ή παρακμή. Ή γῆ ἐκαλλιεργεῖτο κακῶς, ἀφ' θτου
ἢ μισαλλοδοξία ἔξεδίωξεν ἀπὸ τὴν χώραν τοὺς Μωαμεθανούς,
οἱ δποῖοι ἥσαν καλοὶ γεωργοὶ και τεχνῖται. Ο κλῆρος ἐπεκρά-
τησε, σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ύπουροι, διοικηταὶ ἐπαρχιῶν
ἥσαν κληρικοὶ και τὸ 1700 τὸ ἥμισυ τῆς γῆς ἀνήκεν εἰς τὸν
κλῆρον και τὰ μοναστήρια.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗΣ

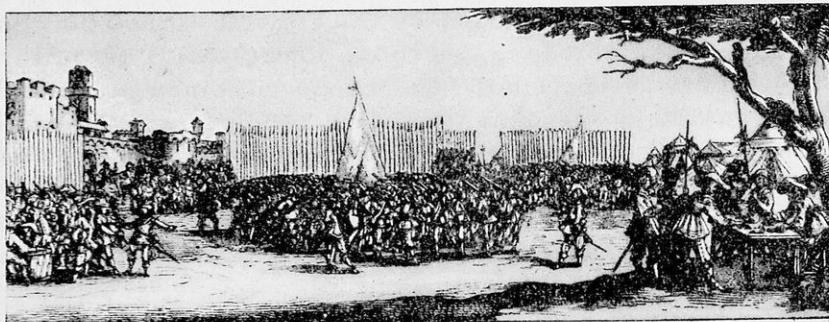
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Μορφὴ τῶν νέων πολέμων

EXPI τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰώνος ἡ μεταρρύθμισις ήτο κυρίως θρησκευτικὸν ζήτημα. "Οταν δῆμος διεδόθη πλατύτερον καὶ ἀντεμετώπισε διωγμούς, ἔγινεν δργάνωσις καὶ παράταξις. 'Εφάνη πρὸς στιγμὴν ὅτι παρεμερίσθησαν αἱ ἀντιθέσεις διὰ τὰ δυναστικὰ καὶ τὰ ἑθνικὰ συμφέροντα καὶ δ ἀνταγωνισμὸς ἔλαβε τὸν χαρακτῆρα πάλης μεταξὺ δύο ἀντιθέτων θρησκευτικῶν παρατάξεων.

'Απὸ τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰώνος σχεδὸν ἐπὶ ἓνα αἰώνα ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ θρησκευτικᾶς ἔριδας.

44. Στρατὸς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 17ου αἰώνος

'Ιδιως δῆμος θέστρον αἰματηρῶν πολέμων ἔγινε κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰώνος ἡ Γερμανία. 'Η ἐπέμβασις ξένων δυνάμεων ἐπεδείνωσε τὴν κατάστασιν. 'Ἐπὶ τριάκοντα ἔτη ἡ χώρα ἔγινε τὸ πεδίον τῶν μαχῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ὑπέστη φρικτὰς καταστροφάς (1618 - 1648).

Οι θρησκευτικοί πόλεμοι τής Γαλλίας

Οι βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπολέμησαν σφοδρότατα τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν, διὰ νὰ προλάβουν τὴν διάσπασιν, τὴν δποίαν ἡπειλεῖ νὰ φέρῃ εἰς τὸ κράτος των. Ἐν τούτοις ἡ Γαλλία κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 16ου αἰώνος ἐταράχθη σχεδὸν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ὑπὸ ἐμφυλίων θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι τὰς θρησκευτικὰς ἀντιθέσεις ἔξεμεταλλεύθησαν οἱ εὐγενεῖς, διὰ νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἰσχὺν καὶ τὰ παλαιὰ δικαιώματά των.

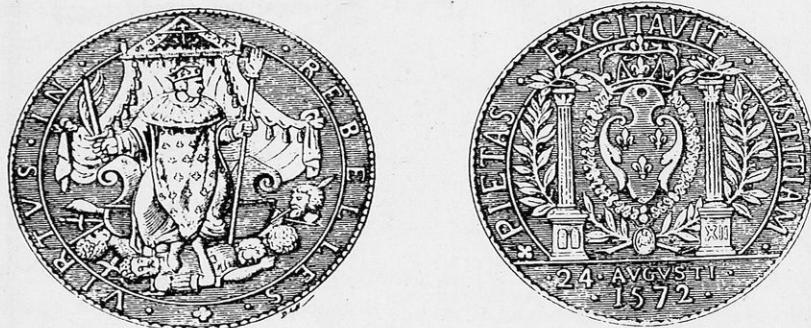
Τὴν βασιλείαν τοῦ 'Ἐρρίκου Β' ἡκολούθησεν ἡ ἀσθενῆς βασιλεία τῶν υἱῶν του Φραγκίσκου Β' (1559), Καρόλου Θ' (1560-1574) καὶ 'Ἐρρίκου Γ' (1574-1589), ἐκ τῶν δποίων οἱ δύο ἀνήλιθον ἀνήλικοι εἰς τὸν θρόνον. Διὰ τοῦτο ἴσχυσε μεγάλως ἡ μήτηρ των, ἡ πονηρὰ καὶ φίλαρχος Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων. Ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων διεφιλονείκουν τὴν ἐπιρροὴν εἰς τὴν αὐλὴν δύο ἴσχυραι οἰκογένειαι, οἱ Βουρβόνοι (Bourbons) καὶ οἱ Γκυζίαι (Guises). Οἱ Γκυζίαι ἦσαν ἀδιάλλακτοι καθολικοί, ἐνῷ οἱ Βουρβόνοι ἔκλιναν πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν.

Διὰ νὰ παγιωθῇ ἡ εἰρήνη, οἱ περὶ τὴν Αἰκατερίνην ἐμνήστευσαν τὴν ἀδελφὴν τοῦ Καρόλου Θ' μετὰ τοῦ νεαροῦ βουρβόνου 'Ἐρρίκου τῆς Ναυάρας, δ ὁποῖος, δπως καὶ δ οἰκός του, ἀνῆκον εἰς τὴν μεταρρύθμισιν. Οἱ Βουρβόνοι λοιπὸν καὶ οἱ Ούγενότοι ἀπέκτησαν μεγάλην ἰσχὺν ἐπὶ τοῦ βασιλέως. 'Αλλ' ἡ Αἰκατερίνη, φοβουμένη μήπως παραγκωνισθῇ τελείως, συνεννόηθη μὲ τοὺς Γκυζίας καὶ τὸ καθολικὸν κόμμα. Κατὰ τὴν τέλεσιν λοιπὸν τῶν γάμων τοῦ 'Ἐρρίκου συνέβησαν εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν σκηναὶ τρομακτικαὶ, ἐκ τῶν βαρβαρωτάτων τῆς ἴστορίας. Οἱ καθολικοί, τῇ ὑποκινήσει τῆς Αἰκατερίνης, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ούγενότων, οἱ ὁποῖοι εἶχον συρρεύσει εἰς Παρισίους ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γάμων, καὶ κατέσφαξαν δύο χιλιάδας ἐξ αὐτῶν. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη Νῦξ τοῦ ἀγίου Βαρθολομαίου (23 Αὔγ. 1572). 'Η καταδίωξις τῶν Ούγενότων ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, δπου ἐφονεύθησαν περὶ τὰς 30.000.

Οἱ καθολικοί συνηνώθησαν εἰς τὴν λεγομένην Liga καὶ δ ἀγῶν ἐπανελήφθη μετὰ πείσματος, διότι οἱ καθολικοί ἤθελον νὰ

έμποδίσουν τὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἄνοδον τοῦ ‘Ερρίκου τῆς Ναυάρας, δὸποιος ἦτο νόμιμος διάδοχος τοῦ ἀτέκνου ‘Ερρίκου Γ’. Μετὰ πεισματώδη πάλην, ἐπεκράτησεν δὸ ‘Ερρίκος τῆς Ναυάρας, δὸ δόποιος ἐδέχθη τὸ καθολικὸν δόγμα, εἰσῆλθεν εἰς Παρισίους καὶ ἐστέφη βασιλεὺς ύπό τὸ δονομα ‘Ερρίκος Δ’ (1589).

Διὰ τοῦ ‘Ερρίκου Δ’ (1589 - 1610), δὸ δόποιος εἶναι εἰς τῶν σοβαρωτέρων βασιλέων τῆς Γαλλίας, ἐτέθη τέρμα εἰς τοὺς θρη-

45. Μετάλλιον ἀναμνηστικὸν τῆς Νυκτὸς τοῦ Ἀγ. Βαρθολομαίου

σκευτικούς πολέμους καὶ ἡ Γαλλία, ἡσυχάσσασα πάλιν, εἰσῆλθεν εἰς περίοδον ἀκμῆς. Πρὸς δριστικὴν κατάπαυσιν τῶν θρησκευτικῶν ἔριδων, ἐξέδωκεν δὸ ‘Ερρίκος Δ’ τὸ Διάταγμα τῆς Νάντης (1598), διὰ τοῦ δόποιου παρεχωρεῖτο θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ ἴσοτης πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τοὺς Οὐγεντούς, οἱ δόποιοι πρὸς τούτοις διετήρησαν δχυράς τινας θέσεις. Διὰ τοῦ ‘Ερρίκου Δ’ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας δὸ Βουρβονικὸς οἶκος.

‘Ο Τριακονταετὴς πόλεμος (1618 - 1648)

‘Η θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αύγούστης (1555) εἶχεν ἀποκαταστήσει τὴν γαλήνην εἰς τὴν Γερμανίαν, ἡ δόποια διετηρήθη πλέον τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ μεταρρύθμισις προώδευσε πολὺ. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες ἀπετέλεσαν συνασπισμόν, δὸ δόποιος ὧνομάσθη Οὐνιόν (Ἐνωσίς),

τῆς δποίας ἀρχηγὸς ἦτο δ Φρειδερίκος Δ', ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου. Συνεννοήθησαν καὶ μετὰ ξένων δμοφόρων ἡγεμόνων, τῆς Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας, τοῦ πρίγκιπος

46. Χάρτης τριακονταετοῦ πολέμου

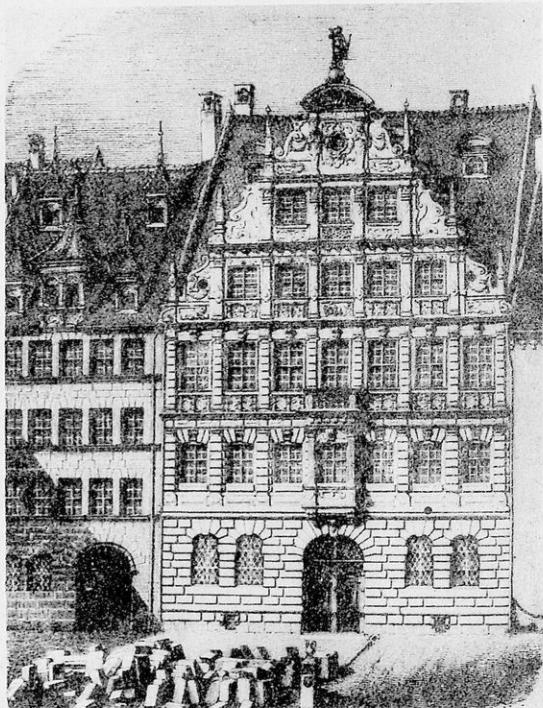
τῆς Ὁρανίας, ἄρχοντος τῆς Ὄλλανδίας, καὶ μετὰ τοῦ Ἐρρίκου Δ' τῆς Γαλλίας. Οἱ δὲ καθολικοὶ ἡγεμόνες συνέστησαν τὴν Liga (σύνδεσμον), τοῦ δποίου προΐστατο δ ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανός.

‘Η άπό μακρού ἀπειλουμένη σύρρας εἰς ἥρχισε τὸ 1618 ἐξ ἀφορμῆς τῶν ταραχῶν τῆς Βοημίας. Οἱ αὐτοκράτωρ συνέτριψε τοὺς διαμαρτυρομένους τῆς Βοημίας καὶ σχεδὸν ἔξερριζώσε τὴν μεταρρύθμισιν ἀπὸ τὴν χώραν τῶν. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας εἰσῆλθον δὲ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ εἰς βοήθειαν αὐτῶν ἔσπευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς Δανίας καὶ Σουηδίας. Τέλος εἰσῆλθεν εἰς τὸν πόλεμον ἡ Γαλλία. Οἱ ἀγῶνες διήρκεσε τριάκοντα ἔτη καὶ ὠνομάσθη τριακονταετῆς πόλεμος (1618 - 1648).

Διαιροῦν αὐτὸν εἰς τέσσαρας περιόδους, τὴν Παλατινικήν, τὴν Δανικήν, τὴν Σουηδικήν καὶ τὴν Γαλλοσουηδικήν.

‘Ο πόλεμος ἥρχισε δι’ ἔξεγέρσεως τῶν Διαμαρτύρομένων τῆς Πράγας κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ματθία. Οἱ ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου Φρειδερίκος

Δ’ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος. Τὸν αὐτοκράτορα, ὁ δοποῖος δὲν εἶχε στρατόν, ὑπεστήριξεν δὲ ἔξαδελφός του ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας καὶ ἡ Liga. Οἱ στρατηγὸς τῆς Liga Τίλλυ (Tilly) ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας, ὑπεχρέωσε τὸν Φρειδερίκον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Όλλανδίαν καὶ προήλασε πρὸς τὴν Βόρειον Γερμανίαν, ἀπειλῶν ὅχι μόνον τοὺς διαμαρτυρομένους

47. Οἰκία Νυρεμβέργης
(Ἄρχη τοῦ 17ου αἰώνος)

ήγεμόνας τῆς Γερμανίας, ἀλλὰ καὶ τὴν Δανίαν, Σουηδίαν καὶ τὰς Κάτω Χώρας.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπενέβη δὲ βασιλεὺς τῆς Δανίας Χριστιανὸς Δ', δραστήριος καὶ ἐπιχειρηματικὸς ἡγεμών. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ματθίαν αὐτοκράτωρ Φερδινάνδος Β', θέλων ν' ἀποκτήσῃ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τὸν Μαξιμιλιανὸν καὶ τὴν καθολικὴν οἰνωσιν (*Liga*), ἀπεφάσισε νὰ ἀποκτήσῃ ἴδιον στρατόν. Τότε παρουσιάσθη δὲ περίφημος βοημός εύπατρίδης "Αλμπρεχτ

48. Στρατόπεδον τριακονταετοῦ πολέμου

('Απὸ τὴν συλλογὴν J. Callot < Αἱ ἀθλιότητες τοῦ πολέμου >, 1633)

Βαλλενστάϊν (Wallenstein), δὲ ὅποῖς ἀνέλαβε νὰ σχηματίσῃ στρατὸν διὰ τὸν αὐτοκράτορα.

Οἱ γερμανοὶ ἴστορικοὶ ἔξυμνοιν ὡς μέγαν δργανωτὴν καὶ στρατηγὸν τὸν Βαλλενστάϊν. Κατήρτισε πράγματι ἀξιόλογον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στρατιωτικὴν δύναμιν ἀπὸ μισθοφόρους πάσης προελεύσεως. Ὁ δπλισμός του, δπως ὅλων τῶν στρατῶν τῆς ἐποχῆς, ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ μεσαιωνικός, διότι δὲ πεζὸς στρατὸς ἦτο ὠπλισμένος μὲ λόγχας καὶ δλίγα μόνον τάγματα

έφερον πυροβόλα δπλα. Ἐγκαινίασε τὸ σύστημα νὰ συντηρῇ τὸν στρατὸν ἐπὶ τόπου, διὰ βιαλῶν ἐπιτάξεων καὶ διαρπαγῆς τῆς ἔχθρικῆς καὶ τῆς ἰδίας χώρας.

Διὰ τῆς μεθόδου αὐτῆς κατήρτισε στρατόν, δ ὁποῖος κατὰ καιροὺς ἔφθασε τὰς 70 καὶ 100 χιλιάδας, ἐπέτυχε σημαντικά κατορθώματα καὶ ἀπέκτησε φήμην μεγάλου στρατηγοῦ.

Ο Χριστιανὸς τῆς Δανίας ἡττήθη καὶ ἤναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ κράτος του καὶ ὁ Βαλλενστάϊν νικητὴς κατῆλθε πρὸς τὴν Βαλτικήν, ἔλαβεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τὸν τίτλον τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου καὶ ἀρχηγοῦ τοῦ Ὁκεανοῦ καὶ τῆς Βαλτικῆς καὶ ἐπεχείρησε νὰ ναυπηγήσῃ στόλον.

Ο Βαλλενστάϊν, μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν, συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ συντρίψῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας καὶ νὰ μεταβάλῃ αὐτὴν εἰς μέγα, ἔνιαῖν καὶ συγκεντρωμένον κράτος. Διὰ τοῦτο ἐτιμήθη ἔξαιρετικῶς ἀπὸ τοὺς νεωτέρους Γερμανούς πατριώτας ὡς ὁ πρόδρομος τοῦ Βίσμαρκ.

Τοῦτο ὅμως ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν ἀκόμη καὶ τοὺς καθολικοὺς ἡγεμόνας, τοὺς συμμάχους τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ ὁποῖοι ἀπήτησαν τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Βαλλενστάϊν, ἀπειλοῦντες δτὶ θά συμπράξουν μὲ τὴν Γαλλίαν. Ο αὐτοκράτωρ, μετά τινας δισταγμούς, ἔθυσίασε τὸν Βαλλενστάϊν καὶ ἀνέθεσε τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων εἰς τὸν Τίλλυ.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην διὰ τοὺς Διαμαρτυρομένους στραγμὴν (1630) ἐπενέβη ὁ ἡρωϊκὸς βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γου-

49. Βαλλενστάϊν
(τοῦ Βάν Ντάϊκ, Μόναχον, Μουσείον)

σταῦρος Ἀδόλφος (1611-1632), διά νὰ ύποστηρίξῃ τοὺς δομοδόξους του καὶ νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐπικράτησιν τῆς Γερμανίας εἰς τὴν Βαλτικήν. Ἡ Γαλλία, τῆς δποίας τὴν πολιτικὴν διηγύθυνεν δ περίφημος καρδινάλιος Ρισελιέ, ύπεστήριξεν αὐτὸν χρηματικῶς.

Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1632 δ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας προήλασε νικηφόρως πρὸς τὴν Βαυαρίαν. Ὁ Τίλλυ, προσπαθήσας νὰ ύπερασπίσῃ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Λέχ, ἡττήθη καὶ ἔφονεύθη, οἱ δὲ Σουηδοὶ κατέλαβον τὸ Μόναχον καὶ ἡπείλουν τὴν Βιέννην. Τότε δ αὐτοκράτωρ ἀνεκάλεσε τὸν Βαλλενστάϊν, δ δόποῖος δμως ἡναγκάσθη νὰ κρατήτῃσῃ ἀπέναντι τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου ἐφεκτικὴν στάσιν. Εἰς τὴν παρὰ τὴν πόλιν Λούτζεν (Lützen) τῆς Σαξωνίας μάχην (1632) ἔφονεύθη δ Γουσταῦος Ἀδόλφος. Οἱ Σουηδοὶ δμως, ύπὸ τὸν Βερνάρδον τῆς Βαΐμάρης, ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Βαλλενστάϊν καὶ, ύποστηριζόμενοι ύπὸ τῆς Γαλλίας, ἔξηκολούθησαν τὸν πόλεμον.

50. Γουσταῦος Ἀδόλφος
(Τοῦ Βάν Ντάϊκ, Μόναχον Μουσεῖον)

Ἡ Γαλλία ἔκρινε κατάλληλον τὴν στιγμὴν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὸν πόλεμον. "Οταν δὲ ὁ Βερνάρδος ἀπέθανεν αἰφνιδίως, δ Ρισελιέ ἤγόρασε τὸν στρατὸν του καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε κύριος τῆς Ἀλσατίας, τὴν δποίαν εἶχε καταλάβει ἐν τῷ μεταξὺ δ στρατὸς τοῦ Βερνάρδου. Ὁ ἀγώνων περιεπλάκη περισσότερον, ὅταν ἡ Ἰσπανία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, καὶ ἔλαβε χαρακτῆρα βάρβαρον, συνοδευόμενος ἀπὸ καταστροφὰς καὶ ἐρημώσεις. Ἄλλ' ἀφοῦ δ νεαρὸς πρῆγκιψ Κονδὲ

(Condé) συνέτριψε τὸ 1643 τὸν Ισπανικὸν στρατὸν παρὰ τὸ Ροκρό (Rocroi, Β. Γαλλία παρὰ τὰ Βελγικά σύνορα), ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἐστράφη κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ ἥδη ἤπειλεῖτο ἡ Βιέννη. 'Ο αὐτοκράτωρ Φερδινάνδος Γ', διάδοχος τοῦ Φερδινάνδου Β', ἡναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν εἰρήνην, διὰ τὴν ὅποιαν εἶχον ἀρχίσει διαπραγματεύσεις ἀπὸ τὸ 1641. Οὕτω τὸ 1648 ἡ Βεστφαλικὴ εἰρήνη ἐτερμάτισε τὸν μακρὸν καὶ καταστρεπτικὸν πόλεμον.

Εἰρήνη Βεστφαλίας

Διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας :

1) 'Η Γαλλία ἐκράτησεν δριστικῶς τὸ Μέτσο, Τούλ καὶ Βερδέν καὶ προσήρτησε τὴν Αλσατίαν. 'Η Σουηδία ἔλαβε τὰς ἀκτὰς τῆς Πομερανίας καὶ ἄλλας ἐπικαίρους θέσεις εἰς τὰς γερμανικὰς ἀκτὰς, οὕτως ὥστε ἔξησφαλίζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Βαλτικῆς καὶ ἔξουσίαζε τὰς ἐκβολὰς τῶν γερμανικῶν ποταμῶν. 'Ανεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ελβετίας ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν ἀπὸ τῆς Ισπανίας.

2) 'Ως πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα, ἀνεγνωρίσθησαν οἱσα δικαιώματα εἰς τὰ διάφορα δόγματα καὶ ἀποκατεστάθη ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη.

3) 'Ανεγνωρίσθη πλήρης αύτοτέλεια τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας ἐντὸς τῶν κτήσεών των καὶ ἔδόθη εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ συνάπτουν συμμαχίας μεταξύ των καὶ μεταξὺ ξένων κρατῶν.

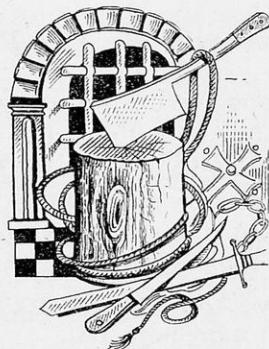
Αποτελέσματα τοῦ πολέμου

'Ο τριακονταετῆς πόλεμος μετέβαλε τὴν Γερμανίαν εἰς ἐρεποια. 'Η χώρα ἐλεηλατήθη, τὰ χωρία κατεστράφησαν, οἱ ἄγροι ἔμειναν ἀκαλλιέργητοι, αἱ πόλεις ἡρημώθησαν καὶ σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει οἱ τεχνίται. 'Ο πληθυσμὸς εἶχεν ἐλαττωθῆνεις βαθμὸν ἀπίστευτον. Τοιουτοτρόπως ἡ χώρα υπέστη ισχυρὸν πληγμα, ἡ ἀνάπτυξις τῆς καθυστέρησε τούλαχιστον ἐπὶ ἓνα καὶ ἡμίσυ αἰώνων καὶ μόλις περὶ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνος ἡ Γερμανία κατώρθωσε νὰ συνέληθη καὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πρόσοδον τῶν δυτικῶν λαῶν.

51. Η Ευρώπη μετά την Συνθήκην της Βεστφαλίας (1648)

‘Η ειρήνη δημοσίευσε αύτή ήτο από αλληγορίαν που απόψεως άρχη νέας ζωῆς διά τὴν Γερμανίαν, διότι ἔκλεισε τὴν ἑκατονταετή περίοδον τῶν θρησκευτικῶν διενέξεων καὶ ἐξησφάλιζε τὸ πολύτιμον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως. ‘Η Αὐστρία, καταπνίξασα τὴν ἐλευθερίαν ταύτην, ἔφερε τὴν πνευματικὴν ἀποτελμάτωσιν εἰς τὴν χώραν καὶ ἀπεξενώθη δλίγον κατ’ δλίγον από τὴν ζωὴν τῆς λοιπῆς Γερμανίας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ (ΙΖ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

I. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΓ' - ΡΙΣΕΛΙΕ, ΜΑΖΑΡΕΝ

'Η άπολυταρχία εἰς τὴν Γαλλίαν

ΕΤΑ προσωρινάς διακοπάς κατά τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' (1610 - 1624) καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' (1643 - 1653), ἡ ἀπόλυτος μοναρχία ἐστερεώθη εἰς τὴν Γαλλίαν κατά τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰώνος διὰ τῶν ὑπουργῶν Ρισελιέ (1624 - 1642) καὶ Μαζαρέν (1643 - 1661) καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν μεγάλην αὐτῆς ἰσχύν κατά τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ αἰώνος ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ'.

'Η Γαλλία ἔγινε τότε πρώτη δύναμις τῆς Εύρωπης, ἡ βιομήχανία καὶ τὸ ἐμπόριόν της ἀνεπτύχθησαν καὶ ἥκμασαν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. 'Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἡ Γαλλία εἶχε τὸν λεγόμενον χρυσοῦν αἰῶνά της.

'Αλλ' ἡ ἀποκλειστικὴ συγκέντρωσις ὅλων τῶν ἔξουσιῶν, ἡ κατάπνιξις πάσης πρωτοβουλίας εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἡγεμονίας εἰς τὸ ἐξωτερικόν καὶ οἱ μακροὶ καὶ ἔξαντλητικοὶ διὰ τὴν χώραν πόλεμοι ἐπιφέρουν τὸν βαθμιαῖον κλονισμὸν τοῦ καθεστῶτος. Διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματός του

δ Λουδοβίκος ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ζύμωσιν, ἡ δποία κατέληξεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

Ἡ Γαλλία τὸ 1610

‘Ο ‘Ἐρρīκος Δ’, βασιλεὺς ἀπὸ τοῦ 1589, ἔδολοφονήθη τὸ 1610 ύπὸ φανατικοῦ καλογήρου, ὁ δποῖος ἔβλεπεν εἰς αὐτὸν ἐκπρόσωπον τοῦ Σατανᾶ, ἔτοιμον νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἰσπανίας.

‘Ο «ἄγαθός», δπως ὧνομάσθη δ ‘Ἐρρīκος, ἔθεσε τέρμα εἰς τὰς καταστροφὰς τεσσαρακονταετοῦ περίπου πολέμου καὶ ἀπέδωσεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς. Ἀφοῦ δὲ διὰ τοῦ εὐεργετικωτάτου Διατάγματος τῆς Νάντης (1598) ἀποκατέστησε τὴν θρησκευτικὴν γαλήνην, ἔβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῆς γεωργίας καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐμπορίου. Ἐνίσχυσε τὴν ἐπικινδύνως κλονισθεῖσαν βασιλικὴν ἔξουσίαν καὶ ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς εἰς τὴν Εύρωπην (πρβλ. σελ. 105).

Τὸ 1610 ἡ κατάστασις ἐφαίνετο ἔξαίρετος. Οἱ εὔγενεῖς ἥσαν ἡττημένοι, οἱ Διαμαρτυρόμενοι εύχαριστημένοι ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἀνοχήν, δ λαδὸς ἦτο προσηλωμένος εἰς τὴν βασιλείαν ἀπὸ εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν εἰρήνην καὶ εὐημερίαν, τὴν δποίαν εἶχεν ἐπανεύρει.

‘Ἐν τούτοις ἡ ἀντίδρασις παρεμόνευεν. Οἱ εύγενεῖς ἐνοστάλγουν κρυφίως τὴν ἐπιρροὴν τῶν προγόνων των καὶ λόγῳ τῆς κοινότητος τῶν συμφερόντων ἀπετέλουν ὡργανωμένην δύναμιν. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι, χάρις εἰς τοὺς δρους τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης, ἀπέβησαν «κράτος ἐν κράτει, «μία μικρὰ Ὀλλανδία ἐντὸς τῆς μεγάλης Γαλλίας».

Ἐξασθένησις τῆς βασιλείας (1610-1624)

‘Ο ‘Ἐρρīκος ἀπέθανε, προτοῦ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον του, καὶ ἡ ἀντικατάστασις ἀνδρὸς εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας ύπὸ τοῦ ἐννεαετοῦ υἱοῦ του Λούδοβίκου ΙΓ’ ἔφερε κλονισμὸν εἰς τὸ καθεστώς.’ Εφ’ ὅσον τὸν ἀνήλικον βασιλέα ἐπετρόπευεν ἡ βα-

σιλομήτωρ Μαρία τῶν Μεδίκων, ἐπεκράτησαν οἱ εύνοούμενοι καὶ οἱ αὐλοκόλακες. Ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὴν κατάστασιν ἥρχισαν νὰ κινοῦνται οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ καλβινισταί. Διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ πᾶσαν πρόφασιν πρὸς ἔξεγερσιν, ἡ Μαρία ἐκάλεσε τὰς Γενικὰς Τάξεις, τοὺς ἀντιπροσώπους δηλαδὴ τῶν τριῶν τάξεων (1614), οἱ ὅποιοι ὅμως ἐφάνησαν ἀνίκανοι νὰ θεραπεύσουν τὴν κακὴν διοίκησιν. Οἱ ἀντιπρόσωποι, ύπερβολικά εὐλαβεῖς πρὸ τῆς βασιλείας, περιωρίσθησαν εἰς συζητήσεις διὰ τὰ προνόμια τῶν. Ἡ Μαρία, ἀφοῦ ἐπέτυχεν δ, τι ἀνέμενεν ἀπὸ τὴν συνέλευσιν, διέκοψε τὰς ἔργασίας αὐτῆς (24 Φεβρουαρίου 1615). "Οταν τὴν ἐπομένην οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν τάξεων εἶδον κλεισμένην τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, διελύθησαν ἡσύχως. Ἀπὸ τότε αἱ γενικαὶ τάξεις δὲν συνεκλήθησαν μέχρι τοῦ 1789.

52. Ὁ Ρισέλιέ
(Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

σωματικὰς ἀσκήσεις. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχρειάσθη νὰ καταλάβῃ τὴν ἐπισκοπήν, τὴν ὅποιαν ἐλάμβανον οἱ δευτερότοκοι τῆς οἰκογενείας του,

·Ο Ρισέλιέ (1624 - 1642)

Ἡ κατάστασις ἐφαίνετο ἔξελισσομένη εἰς ἀναρχίαν, ἰδίως μετὰ τὴν διένεξιν τοῦ Λουδοβίκου II πρὸς τὴν μητέρα του, ὅπότε τὴν ἔξουσίαν ἔλαβεν εἰς τὰς στιβαράς του χεῖρας δό καρδινάλιος Ρισέλιέ (1624).

‘Ο Armand du Blessis κόμης τοῦ Richelieu (1585 - 1642) κατήγετο ἀπὸ εὐγενῆ οἰκογένειαν καὶ ἔλαβε τὴν ἀνατροφὴν τῶν εὐγενῶν. Ἀρχικῶς πρωρίζετο διὰ τὸ στρατιωτικὸν στάδιον καὶ ἔμαθε ἑιφασκίαν, ἵππασίαν καὶ ἄλλας

κατέγινεν εἰς θεολογικάς μελέτας καὶ εἰκοσιν ἔτῶν ἔχειροτονήθη ἐπίσκοπος. Ἐξησεν δημος εἰς τὴν αὐλήν, δηπως πολλοὶ κληρικοὶ τῆς ἐποχῆς. Τὰ προσόντα του διέκρινεν ἡ βασιλομήτωρ, ἡ δποία διώρισεν αὐτὸν ύπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἔξωτερικῶν. Μετὰ τὴν διένεξιν δημος πρός τὸν υἱόν της, δη Ρισελιέ ἔξορίζεται ἐπὶ τὶ διάστημα. Ἀνακληθεὶς, κατώρθωσε νὰ συμφιλιώσῃ τὸν υἱὸν μὲ τὴν μητέρα καὶ διὰ τὴν ἐκδούλευσιν αὐτὴν ὀνομάσθη καρδινάλιος. Κληθεὶς εἰς τὸ Συμβούλιον τοῦ βασιλέως, ἔλαβε μετ' δλίγον τὴν πρώτην θέσιν εἰς αὐτὸν (13 Αὔγουστου 1624), τὴν δποίαν διετήρησεν μέχρι τοῦ θανάτου του (1642).

Εύφυής, διορατικός, κρυψίνους καὶ σκοτεινός, γνώστης τῶν ἀνθρώπων, ἰδίως γνωρίζων νὰ ἔκμεταλλεύεται τὸν Λουδοβίκον ΙΓ', ψυχρὸς καὶ ἄτεγκτος, ὥστε νὰ φαίνεται ἐστερημένος ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων, ἐπεβλήθη διὰ τῆς θελήσεώς του, ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς ἐπὶ δεκαοκτὼ ἔτη καὶ ἐπέβαλε τὴν βασιλικὴν ἔξουσίαν εἰς τὸ ἔσωτερικὸν καὶ τὴν ἴσχυν τῆς Γαλλίας εἰς τὸ ἔξωτερικόν, ὥστε ἡ διοίκησίς του νὰ θεωρήται μία ἀπὸ τὰς χαρακτηριστικωτέρας περιόδους τῆς Γαλλικῆς ιστορίας καὶ διδιος ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους ἄνδρας τῆς ιστορίας.

Δι' αὐτοῦ ἥρχισε νὰ μορφώνεται τὸ δόγμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας. Κατὰ τὸν καρδινάλιον, ἡ βασιλικὴ ἔξουσία, ἡ «ζωντανωτέρα εἰκὼν τοῦ Θεοῦ», δὲν ἡμπορεῖ νὰ περιορίζεται ἀπὸ καμμίαν κοσμικὴν ἢ πνευματικὴν ἔξουσίαν. Διὰ νὰ διατηρήσῃ καὶ ἔχασφαλίσῃ τὰ συμφέροντα, μὲ τὰ δποία εἰναι ἐπιφορτισμένος ὁ ἡγεμών, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μεταχειρίζεται δλα τὰ μέσα, νόμιμα καὶ μή. Ὡς ἀντάλλαγμα δημος διὰ τὴν ἀπόλυτον αὐτὴν ὑπακοήν εἰς τὰ θελήματά του, δ βασιλεύς ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ προστατεύῃ τοὺς ὑπηκόους του καὶ νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν εὐτυχίαν των. «Οσοι ἀντιτάσσονται εἰς τὸ ἔργον αὐτό, εἰναι ἔνοχοι τοῦ ἐγκλήματος καθοσιώσεως.

Ο Ρισελιέ, δηπως διδιος ἐγραψεν ἀργότερα εἰς τὴν Πολιτικὴν Διαθήκην του, ἐπεδίωξε: 1) νὰ καταστρέψῃ τὸ κόμμα τῶν Ούγενότων· 2) νὰ ταπεινώσῃ τοὺς εύγενεῖς, καὶ 3) νὰ ἀνυψώσῃ τὸ ἀξιωμα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, συντρίβων τὴν δύναμιν τῶν 'Αψβούργων. Ἐπέτυχε καὶ τὰ τρία, παρὰ τὰς ἀμέτρους δυσκολίας καὶ τοὺς πολυαρίθμους καὶ ἐπικινδύνους ἔχθρούς, χάρις εἰς τὴν ἀκλόνητον καὶ πολλάκις σκληρὰν δραστηριότητά του.

Τὸ 1628, μετὰ ἐπίμονον πολιορκίαν, ἐκυριεύθη ἡ Λαροσὲλ

(La Rochelle), έπι τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Γαλλίας, τὸ ἰσχυρότερον προπύργιον τῶν καλβινιστῶν, παρὰ τὴν ζωηρὰν ἀντίστασιν τῶν ύπερασπιστῶν τοῦ φρουρίου καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Ὁ Ρισελιέ ὅμως εἶχε τὴν περίνοιαν νὰ διατηρήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἵστηται τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Οὐγενότων.

Συγχρόνως ἐστράφη ἐναντίον τῶν εὐγενῶν, οἱ δόποιοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν εἶχον ἀποβῆ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ κατέβαλεν αὐτοὺς διὰ τῶν δπλῶν καὶ τῶν θανατώσεων. Διέταξε νὰ καταστρέψουν τοὺς ὡχυρωμένους πύργους, δοσὶ δὲν ἔχρησίμευον διὰ τὴν ἄμυναν τῆς χώρας. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀνετίναξαν πολλοὺς πύργους.

Διὰ τῶν μέσων αὐτῶν καὶ τῆς συνεχοῦς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματός του ἐστερέωσε τὴν βασιλικὴν ἀπολυταρχίαν. Δὲν συνεκάλεσε τὰς Γενικὰς τάξεις καὶ κατέπνιξε δι' αὐτηρῶν μέτρων τὴν ἀντίστασιν τοῦ Κοινοβουλίου (Parlement), δηλαδὴ τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῶν Παρισίων, τὸ δόποιον, κατὰ παλαιάν συνήθειαν, εἶχεν ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφέρῃ κρίσεις ἐπὶ τῶν διαταγμάτων τῆς κυβερνήσεως.

Ο Ρισελιέ ἔμισε ἄποδον ἐχθρὸν τὴν βασίλισσαν καὶ ἥτο ἐπισφαλῆς. Εἶχεν ἀσπόνδον ἔχθρὸν τὴν βασίλισσαν καὶ ἥτο κίνδυνος εἰς πᾶσαν στιγμὴν οἱ ἀντίθετοι νὰ ἀποκτήσουν τὴν εὑνοίαν τοῦ βασιλέως καὶ νὰ ἐπιτύχουν τὴν καταστροφήν του. Διὰ τῆς ἀπαραμίλλου ἐπιτηδειότητός του διέλυε τὰς δολοπλοκίας. Διὰ μυστικῶν δργάνων ἐπέβλεπε τὰ πάντα, ἔκυβέρνα τυραννικῶς καὶ ἔφονευσεν ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα ἀνθρώπους, ὡς ἐπιβουλευομένους τὴν ζωήν του.

Εἰς τὴν ἔξωτερηκὴν πολιτικὴν ἔξεμεταλλεύθη τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς τῆς Γερμανίας, διὰ νὰ ταπεινώσῃ τὸν αὐστριακὸν οἶκον. Ἐβοήθησεν, δπως εἶδομεν, κατ' ἀρχὰς τὸν Γουσταύον Ἀδόλφον καὶ βραδύτερον εἰσῆλθεν ὁ Ἰδιος εἰς τὸν Τριακονταετῆ πόλεμον.

Ο Ρισελιέ κατ' ούσιαν ἔκυβέρνησε κακῶς. Ἡτο μισάνθρωπος, ἐγωῖστής, δ ὁ δόποιος διὰ τῆς ψυχρᾶς ἐπιβολῆς καὶ τῆς ραδιουργίας ἐπέβαλε τὴν αὐθαίρεσίαν του καὶ παρεκώλυσε τὴν ἀνάπτυξιν προσωπικοτήτων καὶ εὐγενεστέρων χαρακτήρων.

Κάταστρεπτική ήτο Ιδίως ή οικονομική πολιτική του. "Οταν άπέθανεν, είχε προεξοφλήσει τὰ ἔσοδα πολλῶν ἔτῶν. Τὰ ἔξοδα ύπερέβαινον κατὰ 50 ἑκατομμύρια τὰ ἔσοδα, ἐνῷ οἱ γεωργοὶ κατεστρέφοντο ἀπὸ τὴν φορολογίαν. 'Ο καρδινάλιος ἀπέθανε μισούμενος ἀπὸ δλους.

Βραδύτερον, Ιδίως τὸν 19ον αἰῶνα, ἔξεθείσασαν αὐτὸν οἱ Γάλλοι πατριώται, διότι συνέτριψε τὴν δύναμιν τῆς Γερμανίας, διὰ τὸν ἀντίθετον λόγον οἱ Γερμανοὶ τὸν Βαλλενστάτην καὶ τὸν Βίσμαρκ.

'Επὶ τοῦ Ρισελιέ ιδρύθη ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία (1635) καὶ ἡ Γαλλία εἶδε τὴν πρώτην μεγάλην ἀκμὴν τῶν γραμμάτων.

‘Ο Μαζαρέν (1642 - 1661),

‘Ο Ρισελιέ δὲν εἶδε τὸ τέλος τοῦ Τριακονταετοῦ πόλεμου. Τὴν πολιτικήν του δῆμος συνέχισεν διάδοχός του καρδινάλιος Μαζαρέν.

‘Ο Μαζαρέν (Mazarin), ἵταλός τὴν καταγωγήν, γεννηθεὶς τὸ 1602, ἀνετράφη εἰς τὴν Ρώμην καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του εἰς τὴν Σαλαμάγκαν τῆς Ἰσπανίας, ὅπου κατώρθωσε νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ἰσπανίας. Κατ’ ἀρχὰς στράτιωτικὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Πάπα, ἐστράφη εἰς τὴν διπλωματίαν, ἐγνώρισεν εἰς τὰς ἀποστολάς του τὸν Ρισελιέ, ἔχειροτονήθη περισσότερον ἀπὸ ὑπολογισμὸν παρὰ ἀπὸ πεποίθησιν, ἐπολιτογραφήθη γάλλος, ἐκέρδισε τὴν φιλίαν τοῦ Ρισελιέ, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Συμβούλιον (1642) καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ καρδιναλίου. Ἐντελῶς ἀντίθετος τοῦ Ρισελιέ, ὑποχρεωτικὸς καὶ γλυκύς, μετριοπαθής, οὐδένα κατεδίκασεν εἰς θάνατον, ἔξαιρετικά εὐλύγιστος καὶ δεξιός, δὲν ἀπέφευγε τὴν ὑποκρισίαν καὶ τὸ ψεῦδος.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΓ' ἀπέθανεν δλίγον μετά τὸν περίφημον πρωθυπουργόν του (1643) καὶ ἄφησε κατάστασιν δμοίσαν πρὸς τὴν τοῦ 1610, διότι διάδοχός του Λουδοβίκος ΙΔ' ήτο πέντε ἔτῶν. Τὴν ἀντιβασιλείαν ἔλαβεν ἡ μήτηρ του "Αννα η Αύστριακή" (Anne d'Autriche) καὶ αὐτὴ διώρισε πρωθυπουργόν τὸν Μαζαρέν.

‘Εξέγερσις τῶν εὐγενῶν (1648 - 1653)

‘Ο νέος πρωθυπουργός ἔξηκολούθησε τὸν πόλεμον, δόποῖος εἶχεν ως ἀποτέλεσμα τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας τοῦ γαλλι-

κοῦ στρατοῦ καὶ τὴν εἰρήνην τῆς Βεστφαλίας. 'Αλλ' ἀκριβῶς τὸ ἔτος, κατὰ τὸ δόποῖον ὑπεγράφη ἡ τόσον εύνοϊκὴ διὰ τὴν Γαλλίαν εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας, ἡ χώρα ἐταράχθη ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἔξεγερσιν. Ἡ βαθυτέρα αἰτία ἦτο ἡ ἀντιπολιτευτικὴ κατὰ τῆς ἀπολυταρχίας διάθεσις. 'Αφορμὴν δημως ἔδωκεν ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ καρδιναλίου. 'Ο λαὸς ἐστέναζεν ἥδη ὑπὸ τὸ βάρος τῆς φορολογίας ἔνεκα τῆς κακῆς διαχειρίσεως τοῦ Ρισελιέ. Τὸ Κοινοβούλιον τῶν Παρισίων διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν νέων φορολογικῶν νομοθετημάτων. "Οταν δὲ ὁ Μαζαρέν διέταξε τὴν σύλληψιν μερικῶν ἀπὸ τὰ ζωηρότερα μέλη του, δλαδὸς τῶν Παρισίων ἐπανεστάησεν, ὑποκινούμενος ὑπὸ τῶν εὐγενῶν. Ἡ ἔξεγερσις διήρκεσε πέντε ἔτη (1648 - 1653) καὶ ὠνομάσθη Fronde (Σφενδόνη), κατὰ τὴν σκωπτικὴν διάθεσιν τῆς ἐποχῆς, ἐπειδὴ εἶχε πολλὰ εὐτράπελα ἐπεισόδια, δπως ἐκθέτει εἰς τὰ περίφημα ἀπομνημονεύματά του ὁ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν καρδινάλιος τοῦ Ρέτζ (Mémoires du cardinal de Retz).

'Η ἀντίστασις τοῦ Κοινοβουλίου συνετρίβη εύκόλως. 'Επικινδυνωδεστέρα δημως ἦτο ἡ ἐμφάνισις ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν εὐγενῶν, οἱ δόποιοι ἔδωσαν τὴν τελευταίαν μάχην διὰ τὰ προνόμια των. 'Αποτέλεσμα τῆς στάσεως αὐτῆς ἦτο ἡ μεγάλη πενία τοῦ λαοῦ καὶ ἡ τελειωτικὴ ἐπιβολὴ τῆς ἀπολυταρχίας.

II. Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

Λουδοβίκος ΙΔ' (1661 - 1715)

"Οταν ἀπέθανεν ὁ Μαζαρέν, ὁ Λουδοβίκος ἦτο 22 ἔτῶν καὶ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης δὲν εἶχε λάβει ἐνεργόν μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐνόμιζον ὅτι δὲν θὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Τὴν ἡμέραν δημως τοῦ θανάτου τοῦ Μαζαρέν προσεκάλεσε τοὺς ὑπουργοὺς καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἀπεφάσισε νὰ εἶναι ὁ Ἰδιος πρωθυπουργός του καὶ ἀνέλαβε προσωπικῶς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, τὴν δποίαν διεχειρίσθη μέχρι τέλους τῆς μακρᾶς βασιλείας του. Τὰ δὲ ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Λουδοβίκου ἀποτελοῦν μίαν τῶν ἀξιοσημειώτων περιόδων τῆς εύρωπαϊκῆς ἱστορίας.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ (Louis XIV) δὲν διεκρίνετο διὰ τὸν πλούτον τῶν ίδεων, ἀλλ’ εἶχε διαυγεστάτην ἀντίληψιν, ἵσχυροτάτην βούλησιν καὶ τὰ προσόντα τοῦ ἀρχοντος εἰς ὕψιστον βαθμόν. Τὸ πρόσωπον καὶ αἱ κινήσεις του εἶχον κάτι τὸ ἐπιβλητικὸν καὶ μεγαλοπρεπές, εἰς τοὺς τρόπους του εἶχεν ἐπισημότητα, ἥτο κύριος τῶν κινήσεων καὶ τῶν λόγων του καὶ σχεδὸν οὐδέποτε ἐγέλα οὔτε ὠργίζετο, ὅμιλει δλίγον καὶ ἥκουε μετὰ προσοχῆς τοὺς ἄλλους. Κατὰ βάθος δὲν ἥτο κακός, ἀλλ’ ὁ ἀμετρος ἔγωγίσμος του, αἱ ἐπιτυχίαι καὶ τὰ θυμιάματα, τὰ δποῖα προσέφερε προθύμως τὸ σμῆνος τῶν αὐλικῶν, συνετέλεσαν ὡστε νὰ ἀγαπᾶ μόνον τὸν ἑαυτόν του.

Τὸ δόγμα τῆς ὀλοκληρωτικῆς μοναρχίας διετύπωσεν δῆδιος καθαρώτατα εἰς τὰ δύο συγγράμματα, ‘Α πομνημονεύματα διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ διαδόχου καὶ Στοχασμοὶ ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ ἐπαγγέλματος.

‘Ο Λουδοβίκος ἔθεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὑπεύθυνον καὶ ὑπόλογον μόνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἐφρόνει δτι ἡ ἔξουσία τοῦ βασιλέως οὐδένα ἔχει περιορισμόν, δτι εἰς αὐτὴν ἀνήκει ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων. ‘Ο βασιλεὺς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ κράτους. «Ἐγὼ είμαι τὸ κράτος» (L'étais c'est moi), συνήθιζε νὰ λέγῃ, καὶ τὰ βασιλικὰ διατάγματα συνήθως τελείωναν διὰ τῆς φράσεως *car tel est mon plaisir*. ‘Ο βασιλεὺς τῆς Γαλλίας εἶναι ὁ «χριστιανικώτατος», ὁ «πρεσβύτερος» υἱὸς τῆς Ἐκκλησίας. Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν συμμερίζεται ἡ πλειονότης τῶν συγχρόνων. ‘Ο περιφημός θεολόγος Μποσουέ τὴν στηρίζει εἰς τὰς ‘Αγίας Γραφάς.

53. Λουδοβίκος ΙΔ'
(Παρίσιοι, Μουσεῖον Αούβρου)

‘Η κυβέρνησις τῆς Γαλλίας ἐπὶ Λουδοβίκου ἔγινεν αὐταρχική, ἔξησκεῖτο αὐστηροτάτη ἀστυνομικὴ ἐπίβλεψις, οἱ ὑποπτοὶ καὶ οἱ ύποπίτοντες εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν ἀρχόντων συνελαμβάνοντο διὰ τῶν μυστικῶν ἐνταλμάτων (lettres de cachet) καὶ ἐνεκλείοντο, χωρὶς νὰ δικασθοῦν, εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ κράτους, τῶν δποίων ὀνομαστοτάτη ἥτο ἡ Βαστίλη (Bastille), ἀρχαῖον φρούριον τῶν Παρισίων. ‘Ο Λουδοβίκος ἔγκατεστάθη εἰς τὰ πολυτελῆ ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν, τὰ δποῖα ἔκτισεν διδιος. Περὶ αὐτὰ ἔκτισαν τὰ μέγαρά των οἱ εύγενεῖς, οἱ δποῖοι ἀνέμενον τὰ πάντα ἐκ τῆς εύνοίας τοῦ ἀρχοντος. ‘Ο βασιλεὺς περιεστοιχίσθη ἀπὸ πολυτελεστάτην καὶ δαπανηροτάτην αὐλήν. ‘Υπὲρ τὰς τρεῖς χιλιάδας πρόσωπα ἀπετέλουν τὴν ὑπηρεσίαν του. ‘Η ζωὴ τῆς αὐλῆς ἔκανονίζετο ἀπὸ αὐστηράν ἐθιμοτυπίαν. ‘Ητο ὁρισμένον πότε θὰ σηκωθῇ ὁ βασιλεὺς, πότε θὰ ἔξελθῃ ἀπὸ τὸν κοιτῶνα, πότε θὰ δεχθῇ τοὺς οἰκείους, ποῖος θὰ προσφέρῃ τὸν νυκτερινὸν ἔνδυμα, ὅταν μετέβαινεν εἰς τὴν κλίνην, ἢ τὸν πῖλον, ὅταν ἔξηρχετο.

Μὲ τὴν ἴδιαν αὐστηρότητα κανονίζεται καὶ ἡ ἐνασχόλησις τοῦ βασιλέως, ἡ λειτουργία τῶν γραφείων τῆς αὐλῆς. ‘Ο Λουδοβίκος εἰς τὸ ὑψος τῶν ἀνακτόρων του περιστοιχισμένος ἀπὸ τοὺς αὐλικούς του εἶναι ὁ βασιλεὺς ἥλιος εἰς τὸ μέσον τῶν ἀστερισμῶν.

‘Υπὸ τὴν λαμπρότητα δμως αὐτὴν, τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν πρόθυμον ὑπόκλισιν, ἐκρύπτετο πολλὴ ὑποκρισία, ψεῦδος καὶ διαφθορά.

Διοίκησις

‘Η αὐταρχία ἔκτείνεται εἰς δλους τοὺς κλάδους τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. ‘Έχομεν λοιπὸν ἀπολυταρχίαν διοικητικήν, τοῦ κέντρου καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, βιομηχανικὴν καὶ οἰκονομικήν, στρατιωτικήν, θρησκευτικήν.

‘Η διοίκησις τοῦ κέντρου ὠργανώθη τελειωτικῶς χωρὶς πολλοὺς νεωτερισμούς. Αἱ κυριώτεραι ὑπηρεσίαι, συμβούλια, ὑπουργεῖα, συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς Βερσαλλίας. Εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν δλαι αἱ παλαιαι ἐλευθερίαι κατηργήθησαν. Κυβερνήται, δικαστικὰ σώματα (Parlements), ἐπαρχιακαὶ

τάξεις καὶ πόλεις ἔχασσαν τὰ προνόμιά των. "Ολη ἡ ἔξουσία περιῆλθεν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ βασιλέως, τὸν intendant.

'Ο Λουδοβίκος εἶχεν ἵκανότητα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς συνεργάτας του. Διὰ τὴν διαχείρισιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους ἔχρησι- μοποίησεν ἐκ συστήματος ἄνδρας ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν, υἱοὺς ἐπιχειρηματιῶν καὶ τραπεζιῶν, διότι ἥσαν ἐργατικώτεροι καὶ πειθαρχικώτεροι. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὑπουργούς του ἔδει- ξαν ἔξαιρετικὴν ἰδιοφυΐαν καὶ ἔγιναν δονομαστοί, δπως π. χ. ὁ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν Κολμπέρ καὶ δ ὑπουργὸς τῶν στρα- τιωτικῶν Λουβιόα.

Τὰ οἰκονομικὰ

'Ο Κολμπέρ (Colbert) διεχειρίσθη ἐπὶ μακρὸν τὰ οἰκονο- μικά. 'Ἐργατικώτατος, μὲ ἀσυνήθη ἀντοχὴν, συνεκέντρων τὰς ὑποθέσεις ἐπτὰ σημερινῶν ὑπουργείων. 'Ο Κολμπέρ εἶναι ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῶν οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς του. 'Ἐφρόνει δτὶ δ πλοῦτος μιᾶς χώρας ἔξαρταται ἀπὸ τὸ ποσὸν τοῦ ὑπάρχοντος εἰς αὐτὴν χρήματος. Διὰ νὰ αὐξηθῇ δ πλοῦτος τῆς Γαλλίας, ἐπρεπε νὰ εἰσάγεται δσον τὸ δυνατὸν περισσότερον χρῆμα. Τοῦτο θὰ κατωρθοῦτο, ἀν ἡ ἔξαγωγὴ ὑπε- ρέβαινε τὴν εἰσαγωγὴν, μὲ ἄλλας λέξεις, ἀν ἡ Γαλλία εἶχεν ἀκμαίαν βιομηχανίαν. 'Ο Κολμπέρ ἐπίστευεν δτὶ ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσεται μόνον μὲ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ κράτους. Τὸ κράτος ἐπρεπε νὰ λάβῃ προστατευτικὰ μέτρα, νὰ ἐμποδίζῃ δη- λαδὴ τὴν εἰσαγωγὴν δένων βιομηχανικῶν προϊόντων, νὰ διευ- κολύνῃ τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ύλων, νὰ κανονίζῃ τὴν παρα- γωγὴν. Τὴν οἰκονομικὴν αὐτὴν ἀντίληψιν, ἡ δποία χαρακτηρί- ζει τὸν 17ον αἰώνα, ὧνδμασσαν μερκαντιλισμόν.

Συγχρόνως δ Κολμπέρ κατήργησε τοὺς ἐντὸς τῆς Γαλλίας περιορισμοὺς τοῦ ἐμπόριου, κατεσκεύασεν δδούς, διώρυγας κτλ. Εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία τῆς Γαλλίας ἔφθασσαν εἰς μεγά- λην ἀκμὴν καὶ ἡ Γαλλία ἀπέκτησεν ἀξιόλογον ἀποικιακὸν κρά- τος, τὸν Καναδᾶν καὶ τὴν Λουιζιάναν ἐπὶ τοῦ Μισσισιπῆ.

·Ο στρατός

Συνέπεια τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς ἦτο ἡ μεγάλη στρατιωτικὴ ἴσχυς τοῦ Λουδοβίκου. 'Ο βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐπὶ δεκαετίας ἦτο δ πλουσιώτερος ἡγεμῶν τῆς Εύρωπης. 'Εδημιούργησεν ἴσχυρὸν στρατόν, δ ὅποιος ἦτο τὸ στήριγμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας εἰς τὸ ἑσωτερικὸν καὶ τῆς ἐπιβολῆς εἰς τὸ ἑξωτερικόν. 'Οργανωτής τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἦτο δ Λουβιός (*Louvois*).

'Η στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Γαλλίας ἐπὶ Λουδοβίκου ἀνῆλθεν εἰς 220 χιλιάδας ἄνδρας, ἐνῷ ἡ χώρα δὲν εἶχε περισσότερον ἀπὸ 15-20 ἑκατόμ. κατοίκους. Οἱ στρατιώται ἦσαν δπως εἰς δλην τὴν Εύρωπην μισθωτοί. 'Αλλ' δ Λουδοβίκος ἐστρατολόγηει μόνον Γάλλους, Ιδίως χωρικούς. 'Ο γαλλικὸς στρατός ἦτο προηγμένος πολὺ ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως (πυροβολικόν, τελειότερα ὅπλα, συνένωσις πυροβόλου ὅπλου καὶ λόγχης). 'Αντιθέτως εἰς ἀνωτέρας θέσεις τοῦ στρατοῦ δ Λουδοβίκος μετεχειρίσθη μόνον εὐγενεῖς. 'Ο στρατός ἦτο καθαρῶς βασιλικός, δ ἔδιος δ βασιλεὺς διώριζε τοὺς ἀξιωματικούς καὶ ἐμισθοδότει αύτούς ἐκ τοῦ ταμείου του.

'Ο Λουδοβίκος ἀπέκτησε πολλούς δόνομαστούς στρατηγούς, δπως τὸν Condé, Turenne, Luxembourg, Catinat κ.ἄ., καθὼς καὶ τὸν διάσημον μηχανικὸν Vauban, δ ὅποιος ὠχύρωσε τὰ βόρεια καὶ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους μὲν νέου τύπου ὠχυρώματα, χαμηλὰ καὶ παχέα, καλυπτόμενα μὲ πυκνὸν χῶμα καὶ χλόην. 'Η Γαλλία ἐπὶ Λουδοβίκου ἀπέκτησεν ἐπίσης σημαντικὴν ναυτικὴν δύναμιν.

Τὰ θρησκευτικά. 'Ανάκλησις τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης

'Ο Λουδοβίκος ἤθελε νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διότι εἶχε τὴν γνώμην ὅτι ἐπρεπεν εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ βασιλεύῃ μία πίστις, εἰς βασιλεὺς καὶ εἰς νόμος (սη τοὶ, υπε λοὶ, υπε φοὶ). Διὰ τοῦτο ἥλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Πάπαν, τοῦ δποίου ἤθελησε νὰ περιορίσῃ τὸ δικαίωμα εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν τῶν ἐπισκόπων. 'Ο βασιλεὺς ἐστηρίχθη ἐπὶ σημαντικοῦ μέρους τοῦ γαλλικοῦ κλήρου καὶ πρόθυμον ἀπολογητὴν

τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς του εἶχε τὸν δόνομαστὸν ρήτορα καὶ συγγραφέα Μποσουέ (Bossuet).

’Απάνθρωπος καὶ συγχρόνως ἀσύνετος ἦτο ἡ συμπεριφορά τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τοὺς καλβινιστάς. Παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ κλήρου, ἰδίως ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν, ἀπεφάσισε να ἐκριζώσῃ τὴν αἵρεσιν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. ’Αφοῦ μετεχειρίσθη πολλὰ βίαια μέτρα κατ’ αὐτῶν, ἀνεκάλεσε τὸ Διάταγμα τῆς Νάντης (1685). Οἱ καλβινισταὶ ἦ ἔπρεπε νὰ δεχθοῦν τὸν καθολικισμὸν ἢ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας. Τὴν διαταγὴν συνώδευσαν ἀπάνθρωπα καὶ ἔξευτελιστικά μέτρα. Χιλιάδες καλβινισταί, ὑπὲρ τὰς 100 χιλιάδας, ἀφησαν τὴν πατρίδα των. ’Ο βασιλεὺς ἐφάνη δὲν ἔθριαμβευσε καὶ μετ’ αὐτοῦ ἐπανηγύριζεν δικαστικὸν κλήρον.

’Αλλ’ ἡ ἀνάκλησις τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης (Révocation de l' Édit de Nantes) ἦτο καταστρεπτικὴ διὰ τὴν Γαλλίαν καὶ εἶχε διὰ τὴν ιστορίαν τῆς Εὐρώπης συνεπείας, τὰς δοποίας δὲν ἦτο δυνατὸν

νὰ προτίθῃ τις. Οἱ Οὐγενότοι διεσκορπίσθησαν εἰς τὰς διαφόρους χώρας, ἰδίως εἰς τὰς δυμοδόξους, φέροντες τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιμέλειάν των εἰς αὐτάς, διότι πολλοὶ ἀπ’ αὐτοὺς ἦσαν ἀριστοὶ τεχνῖται. Εἰς τὴν Πρωσίαν μόνον ἐγκατεστάθησαν ὑπὲρ τὰς 20 χιλιάδας, οἱ δόποιοι ἐδημιούργησαν πυρῆνα τεχνικῆς, βιομηχανικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Οἱ ἐγγράμματοι, οἱ λόγιοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ’Ολ-

54. Ὁ Μποσουέ
(Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

λανδίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ θρησκευτικὸς ζῆλος καὶ τὸ πάθος κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ἔκαμαν αὐτοὺς καλούς συγγραφεῖς. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἦτο δὲ περίφημος Πιέρ Μπάϋλ (Pierre Bayle, 1647 - 1706), δημοσιογράφος, σατιριστής καὶ φιλόσοφος. Αὗτοι ἔξέδωκαν ἐφημερίδας, περιοδικά καὶ βιβλία, διὰ τῶν δποίων ἥνοιξαν σφοδρὰν πολεμικὴν κατὰ τοῦ Λουδοβίκου καὶ διέσυραν αὐτὸν καὶ τὸ καθεστώς του. Στήριγμα εἶχον τὸν ἀντίπαλόν του βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμον τῆς Ὀρανίας καὶ τὸ μῆσος, τὸ δποῖον ἀπέλυσαν εἰς τὴν Εύρωπην οἱ πόλεμοι τοῦ Λουδοβίκου.

Θάνατος τοῦ Λουδοβίκου (1715)

Ο Λουδοβίκος ΙΔ' ἀπέθανεν 77 ἔτῶν, τὸ 1715, ἀφοῦ ἔμεινεν εἰς τὸν θρόνον 72 ἔτη καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν 54 ἔτη.

55. Ὁ ἄρτος τοῦ βασιλέως
(Χαλκογραφία τῆς ἐποχῆς)

ρολογία ἀπεμύζησε τὸ αἷμα τῶν χωρικῶν, ἡ καταδίωξις τῶν

ἀντιπρόσωπος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, δὲ βασιλεὺς "Ἡλιος, ἀποθνήσκων, ἀφηνετὴν χώραν του κατεστραμμένην, δπως δὲ Φίλιππος Β' τὴν Ἰσπανίαν πρὸ ἐκατὸν ἔτῶν. Ἐδαπάνησε κολοσσιαῖα ποσὰ διὰ νὰ ίκανοποιήσῃ τὰς δρέξεις του. Ἀπὸ τοῦ 1689 διεξῆγε διαρκῇ πόλεμον κατὰ τῆς Εύρωπης, ἐνῷ αἱ δαπάναι διὰ τὰς οἰκοδομάς, τὰ δῶρα εἰς τοὺς εύνοουμένους καὶ δὲ πολυτελῆς βίος τῆς αὐλῆς ἐσπατάλησαν μυθώδη ποσά.

Ἡ ἀκαταλόγιστος φο-

Ούγενότων ἔστέρησε τὴν χώραν τεχνιτῶν καὶ κατέστρεψε τὴν βιομηχανίαν. Ὁ βίος εἰς τὴν ὑπαιθρὸν ἦτο θλιβερός. Εἰς πολλὰ μέρη οἱ χωρικοὶ μόλις εὕρισκον ἄρτον καὶ εἰς ὅλην τὴν Γαλλίαν παρετηρήθη ἐλάττωσις πληθυσμοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ λαός ἡσθάνθη, ἀνακούφισιν, δταν ἔμαθε τὸν θάνατόν του, καὶ ηὐχαριστήθη, διότι ἔληξεν ἡ μακρὰ βασιλεία του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑΝ

Πολιτικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας

ΑΓΓΛΙΚΟΣ λαός ἀνεπτύχθη πολιτικῶς ἐνωρίτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. "Ηδη κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἐτέθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν αἱ βάσεις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.

Τὸν 17ον αἰῶνα οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Στούαρτ βασιλεῖς ἐπεχείρησαν, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τῶν γάλλων βασιλέων, νὰ καταργήσουν τὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ νὰ κυβερνήσουν ἀπολυταρχικῶς. 'Αλλ' οἱ Ἀγγλοὶ διὰ δύο ἐπαναστάσεων, τοῦ 1648 καὶ 1688, ἐματαίωσαν τὴν προσπάθειαν αὐτῶν.

Οὕτως ἡ χώρα διῆλθε περίοδον πολιτικῶν ἀναστατώσεων, διὰ τῶν δρόμων ἐπαγγέλθη καὶ διεμορφώθη περαιτέρω τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα.

'Απὸ τότε ἡ Ἀγγλία, εἰρηνεύσασα καὶ εύνομουμένη, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς μεγάλης ύλικῆς καὶ διανοητικῆς προόδου.

Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ

'Η πολιτικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο ούσιωδῶς διάφορος τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Οἱ βασιλεῖς αὐτῆς διετήρησαν πάντοτε μεγάλην ἴσχυν, ἐνῷ οἱ εὐγενεῖς οὐδέποτε ἀπέκτησαν κυριαρχικὰ δικαιώματα.

'Η βασιλικὴ ἔξουσία δμως ὑπεβάλλετο ἀνέκαθεν εἰς μερικοὺς περιορισμούς. 'Ιδιως εἰς ζητήματα φορολογίας δ βασιλεὺς ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην τῶν φορολογουμένων. 'Οσάκις

έπρόκειτο νά έπιβάλη νέον φόρον, έκάλει είς συμβούλιον τούς γαιοκτήμονας, τούς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν μοναστηρίων. Οὕτω διεμορφώθη τὸ πρῶτον κοινοβούλιον (Parlement) ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων.

“Οταν τὸν 13ον αἰῶνα ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμων (1199 - 1216) ἡθέλησε νά κυβερνήσῃ τὴν χώραν κατὰ τὰς δρέξεις του, οἱ εὐγενεῖς ἔξανέστησαν καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ τὴν δύναμαστὴν Magna Charta (1215), τὸν πρῶτον δηλαδὴ συνταγματικὸν χάρτην τῆς Ἀγγλίας, ὃ δποῖος ἐξησφάλιζε τὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ (συγκατάθεσις διὰ τὴν φορολογίαν, προσωπικὴ ἐλευθερία, δικαιώματα ἀντιστάσεως).

Βραδύτερον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια ὁ βασιλεὺς νὰ συμβουλεύεται, ἐπὶ οἰκονομικῶν ἰδίως ζητημάτων, ἀντιπροσώπους τῶν συμβουλίων τῶν κομητειῶν καὶ τῶν κοινοτήτων. Τοιουτοτρόπως προῆλθε δεύτερον συμβούλιον, ἡ δευτέρα ἀγγλικὴ Βουλὴ, ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων, ἡ δποία σὺν τῷ χρόνῳ ἐλαβε μεγαλυτέραν σπουδαιότητα, διότι ἀντεπροσώπευε μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ.

Τοιουτοτρόπως ἡ βασιλεία είς τὴν Ἀγγλίαν ἐτέθη ὑπὸ τὸν νόμον, ἐνῷ ἡ βασιλεία είς τὴν Γαλλίαν ἦτο ὑπὲρ τὸν νόμον.

‘Απολυταρχικαὶ τάσεις τῶν Στούαρτ

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἐλισάβετ (1603), είς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας προσεκλήθη ὁ βασιλεὺς τῆς Σκωτίας Ἰάκωβος, ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας Στούαρτ. Τοιουτοτρόπως ἀνῆλθεν ἡ δυναστεία τῶν Στούαρτ είς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον καὶ ἡνώθησαν ὑπὸ τὸ αὐτὸςκῆπτρον Ἀγγλία καὶ Σκωτία.

Οἱ Στούαρτ, ἀκολουθοῦντες τὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς των, ἰδίως τὸ παράδειγμα τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας, ἐπεχειρήσαν νὰ κυβερνήσουν τὴν Ἀγγλίαν ἀπολυταρχικῶς. Ἀλλὰ προσέκρουσαν είς τὰς συνηθείας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ ἐξήγειραν ἴσχυρὰν ἀντίδρασιν. ‘Ἐπιχειρήσαντες ἀφ’ ἐτέρου νὰ κανονίσουν αὐθαίρετως τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, ἐξηρέθισαν τοὺς δπαδοὺς καὶ τῶν δύο διογμάτων.

Διὰ τοῦτο εἶχον διαρκεῖς προστριβάς πρὸς τὸ κοινοβού-

λιον. Πολλάκις διέλυσαν αύτό, ἀλλ' ἡγαγκάσθησαν πάλιν νά τὸ συγκαλέσουν, διδτὶ εἶχον ἀνάγκην χρημάτων. Ἡ τακτικὴ τῶν γενικῶν δὲν εἶχε σταθερότητα καὶ συνέπειαν.

‘Ο Ἰάκωβος Α’ (1603 - 1625) εἶχε μεγάλην ἰδέαν διὰ τὸ βασιλικὸν ἀξιώματος. Ἐφόρονει δτὶ ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἔξουσίαν ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν ὑπηκόδων τού.

Υἱὸς καθολικῆς, ἀνατραφεῖς εἰς τὸ καλβινικὸν δόγμα, ἦτο ἀρκετὰ ἔχυπνος καὶ μορφωμένος, ἀλλὰ στενὸς εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ σχολαστικός. Ἰδίως ἐνόμιζεν ἐαυτὸν ἀρμόδιον εἰς τὰ θεολογικὰ ζητήματα. Διὰ νὰ κανονίσῃ τὰ θρησκευτικά, ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἐκκλησίαν, τῆς δποίας ἦτο ἀρχηγός, καὶ ἐπίεσε τοὺς καθολικούς καὶ πουριτανούς. Οἱ καθολικοί, κατόπιν σκοτεινῆς συνωμοσίας, ἀποδοθείσης εἰς αύτούς, κατεδιώχθησαν ἀπηνέστατα. Ἐναντίον τῶν πουριτανῶν, οἱ δποῖοι δὲν ἤθελον ἐπισκόπους, ἐπίσημα προσευχητάρια καὶ διασκεδάσεις τῆς Κυριακῆς, ἔλαβε τοιαῦτα μέτρα, ὥστε

56. Κάρολος Α’

(Βὰν Ντάϊκ, Παρίσιοι, Μουσείον Λούβρου)

μετηνάστευσαν οὗτοι ὅμαδικῶν εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ ἔδρυσαν τὰς πρώτας ἀγγλικάς ἀποικίας. ‘Ο Ἰάκωβος διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς προστριβάς πρὸς τὸ Κοινοβούλιον καὶ ἐσώρευσε σφάλματα, τὰ δποῖα ἐπλήρωσεν διαδεχθεὶς αύτὸν εἰς τὸν θρόνον υἱός του Κάρολος δ Α’

‘Ο Κάρολος Α’ (1625 - 1649) ἦτο διάφορος τοῦ πατρός του. Εύκινητος, ὡραῖος καὶ ἵπποτικὸς τὴν ἐμφάνισιν, κατὰ βάθος ἦτο ἀδύνατος χαρακτήρ καὶ δὲν ἀπέφευγε τὸ ψεῦδος. Ἐ-

πολιτεύθη κακῶς, δπως δ πατήρ του. . Διέλυσεν ἐπανειλημμένως τὸ Κοινοβούλιον, ἐκυβέρνησεν ἐπὶ ἔνδεκα ἔτη ἀπολυταρχικῶς, ἀλλ' ὅταν τέλος ἡναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ τὸ ὄνομασθὲν Μακρὸν Κοινοβούλιον, ἔνεκα τῆς μακρᾶς διαρκείας (1640 - 1653), προσέκρουσεν εἰς σφοδρὰν ἀντίδρασιν. 'Η βουλὴ κατεδίκασεν εἰς θάνατον ὑπουργοὺς τοῦ βασιλέως, οἱ ὅποιοι ἦσαν συνένοχοι εἰς τὰ ἀπολυταρχικὰ μέτρα καὶ τὰς θρησκευτικὰς καινοτομίας. 'Ο Κάρολος ἥλθε τέλος εἰς φανεράν ρῆξιν πρὸς τὸ Κοινοβούλιον καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν ὅπαιθρον, διὰ νὰ δργανώσῃ τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ.

'Η ἐπανάστασις τοῦ 1648. Κρόμβελ

Οὕτως ἥρχισεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ βασιλέως καὶ Κοινοβουλίου. Μετὰ τοῦ βασιλέως ἐτάχθησαν οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὅπαδοὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἐν γένει αἱ δυτικαὶ καὶ βόρειοι ἐπαρχίαι, ἐνῷ τὸ πολυπληθέστερον καὶ πλουσιώτερον μέρος τῆς Ἀγγλίας, τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ νότιον, ύπεστήριξε τὸ Κοινοβούλιον. 'Ο στρατὸς τοῦ βασιλέως ἦτο μαχιμώτερος, διότι ἀπετελεῖτο ἀπὸ εὐγενεῖς ἵππεῖς, ἐξησκημένους καὶ τολμηρούς, καὶ τὸ ἵππικὸν ἀπετέλει ἀκόμη τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ τότε στρατοῦ. Διὰ τοῦτο δ στρατὸς τοῦ Κοινοβουλίου, ὁ ὅποιος ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀστούς μὴ ἐξησκημένους εἰς τὸν πόλεμον, εἶχε πολλὰς ἀποτυχίας.

Τότε δ Κρόμβελ, βουλευτὴς καὶ ἀξιωματικὸς εἰς τὴν ὅπηρεσίαν τοῦ Κοινοβουλίου, εἰσήγαγε νέαν τακτικήν. Κατήρτισεν ἵππικὸν ἀπὸ δρεινούς πουριτανούς, φανατισμένους εἰς τὴν πίστιν των, οἱ ὅποιοι δὲν ἐπολέμουν, δπως οἱ μισθοφόροι, διὰ τὸ χρῆμα, ἀλλὰ ἀπὸ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν θρησκείαν. Οἱ πολεμισταὶ αὐτοὶ, δπως καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἥσθάνετο βαθεῖσαν ἀποστροφὴν πρὸς πᾶν καθολικόν. 'Ο Κρόμβελ κατώρθωσε νὰ διεγείρῃ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα μὲ βίον αὐστηρόν, μὲ προσευχάς, μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ μὲ ἕσματα τοῦ ψαλτηρίου. 'Ο στρατὸς αὐτὸς δὲν ἤργησε νὰ φανῇ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως. 'Ο Κρόμβελ διωρίσθη στρατηγὸς καὶ ἐνίκησε τὸν βασιλέα, ὁ

δποίος ἡναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Σκωτίαν. 'Αλλ' οἱ Σκῶτοι παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τὸ ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον.

'Ο Ὀλιβιέρος Κρόμβελ (Olivier Cromwell, 1599 - 1658) ἦτο υἱὸς εὐ- πόρου γαιοκτήμονος, μεγαλόσωμος καὶ ρωμαλέος, δραστηριώτατος, μὲ αὐστηράν φυσιογνωμίαν καὶ ρήτωρ νευρώδης. Ἐνεπνέετο ἀπὸ θερ- μὸν θρησκευτικὸν ζῆλον καὶ διετήρει τὴν ὀμότητα τῆς ἀγγλικῆς φυ- λῆς κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους. 'Ανεδείχθη ἀξιος δργανωτῆς καὶ διπλωμάτης δξυδερκής, ὥστε νὰ θεωρήται ἀπὸ τοὺς θεμελιωτὰς τοῦ ἀγγλικοῦ με- γαλείου.

57. 'Ο Κρόμβελ
(κατὰ προσωπογραφίαν τοῦ 1657, Λονδίνον,
'Εθνικὴ Πινακοθήκη)

βούλιον (Rump-parliament), κατὰ τὴν σκωπτικὴν τάσιν τῶν χρόνων ἐκείνων. 'Υπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ὡρίμασεν εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ἡ Ἰδέα ὅτι πᾶσα κυριαρχία στηρίζεται εἰς τὸν λαὸν καὶ πηγάζει ἀπὸ τὸν λαόν. Τοιουτοτρόπως ἐγεννήθη, ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἀξιωμα- τῆς ἐλέω Θεοῦ κυριαρχίας, τὸ ἀξιωμα τῆς κυριαρ- χίας τοῦ λαοῦ.

'Ο βασιλεὺς εἰσήχθη εἰς δίκην πρὸ ἐκτάκτου στρατοδικείου,

Τοιουτοτρόπως ἐπε-
κράτησε τὸ Κοινοβούλιον.
Δὲν ἥργησεν δῆμος νὰ ἔλθῃ
εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν νικητὴν
στρατηγόν. 'Η πλειοψηφία
τοῦ Κοινοβουλίου ἦτο ἐ-
ναντίον τοῦ Κρόμβελ καὶ ἤ-
θελε νὰ περιορίσῃ τὰς αὐ-
θαίρεσίας του. 'Εκεῖνος
εἰσῆλθε μὲ τὸν στρατὸν του
εἰς τὸ Λονδίνον καὶ ἀπέ-
βαλε τοὺς ἀντιπολιτευομέ-
νους ἀπὸ τὴν Βουλήν. Τοῦ-
το ὠνομάσθη κάθαρσις
τοῦ Κοινοβουλίου καὶ
τὸ οὕτως ἀκρωτηριασθὲν
σῶμα Κολοβὸν Κοινο-

κατεδικάσθη εἰς θάνατὸν, ὡς τύραννος, προδότης καὶ ἔχθρὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ἀπεκεφαλίσθη (1649).

Ἡ Δημοκρατία (1649 - 1660)

Ἡ μερίς, ἡ ὅποια εἶχε γίνει κυρία τῆς καταστάσεως μετὰ τοῦ Κρόμβελ, ἀπετέλει μειοψηφίαν. Ἀλλ’ ἔδειξε μεγίστην δραστηριότητα καὶ διετηρήθη ἐπὶ ἔνδεκα ἔτη εἰς τὴν ἀρχήν. Ἡ Ἀγγλία ἀνεκηρύχθη δημοκρατία, ἡ Ἀνω Βουλὴ διελύθη, ἀνετέθη δὲ εἰς ἕκτακτον συμβούλιον ἡ κυβέρνησις. Ἀλλ’ ἐπειδὴ ἡ Σκω-

58. Ὁ Κρόμβελ συνομιλῶν μὲ τοὺς δικηγόρους
(Λονδῖνον, Πινακοθήκη)

τία καὶ ἡ Ἰρλανδία δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπανάστασιν, δ Κρόμβελ ἀπεβιβάσθη μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν καὶ κατέπνιξεν εἰς τὸ αἷμα τὴν ἀντίστασιν. Ἐπίσης κατεστάλη ἡ ἔξεγερσις τῆς Σκωτίας.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτάς, δ Κρόμβελ ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως καὶ ἤρχισε νὰ ἐργάζεται πρὸς ἔξυψωσιν τῆς δυνάμεως τῆς Ἀγγλίας.

Ἐπειδὴ ἡ δλλανδικὴ δημοκρατία ὑπεστήριξε τοὺς ἄγγλους βασιλόφρονας, ὁ Κρόμβελ ἐστράφη κατ' αὐτῆς. Τὸ 1651, τὸ Κοινοβούλιον ἐψήφισε τὴν περίφημον περὶ θάυτιλίας πρᾶξιν, ἡ δποία ἀπηγόρευεν εἰς ἔνα πλοῖα νὰ μεταφέρουν εἰς ἄγγλικοὺς λιμένας προϊόντα ἄλλα ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ Ἰδίᾳ χώρα παραγομένων. Τοῦτο ἔβλαπτεν Ιδίως τὴν δλλανδικὴν ναυτιλίαν, ἡ δποία τότε διεξήγε σχεδόν ἀποκλειστικῶς τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς ύφηλου. Διὰ τοῦτο ἡ Ὀλλανδία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἄλλ' ὁ ἄγγλικὸς στόλος εἶχε σειράν ἐπιτυχιῶν καὶ ἡ Ὀλλανδία ἤναγκάσθη νὰ είρηνεύσῃ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν πρᾶξιν τῆς ναυτιλίας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κρόμβελ διέλυσε βιαίως τὸ Κολοβὸν Κοινοβούλιον καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν ἀνώτατον ἀρχοντα Ἰσοβίως, ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ Λόρδου Προστάτου (Lord Protector). Ὁ Κρόμβελ ἀπέκτησε μεγίστην δύναμιν καὶ ἐκυβέρνα τὴν χώραν ὡς δικτάτωρ μὲ συμβούλιον, τοῦ δποίου αὐτὸς διώριζε τὰ μέλη. Ἡ Ἀγγλία κατέστη ἐπ' αὐτοῦ τὸ Ισχυρότερον διαμαρτυρόμενον κράτος, αἱ δὲ αὐλαὶ τῆς Εὐρώπης ἐζήτουν τὴν συμμαχίαν του, μολονότι ἀπεστρέφοντο αὐτὸν ὡς βασιλοκτόνον.

Ο Κρόμβελ ἀπέθανε τὸ 1658 καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Ριχάρδος Κρόμβελ ὡς λόρδος προστάτης. Ἄλλα, λεπτὸς καὶ εύγενης ἐκ φύσεως, δὲν εἶχεν οὕτε σθένος οὕτε τὰ ἀρχικὰ προσόντα τοῦ πατρός του. Διὰ τοῦτο παρητήθη οἰκειοθελῶς.

Παλινόρθωσις τῶν Στούαρτ

Τότε ὁ στρατηγὸς Μούνκ (Monk), ὁ δποῖος εἶχε καταστεῖλει νέαν ἐπανάστασιν τῆς Σκωτίας, ἐβάδισε μετὰ τοῦ στρατοῦ του κατὰ τῆς πρωτευούσης, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἀντιστάσεως καὶ ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τῆς πλειοψηφίας, ἡ δποία ἐπεθύμει τὴν κατάλυσιν τῆς στρατοκρατίας καὶ τὴν παλινόρθωσιν τῆς βασιλείας. Τὸ νέον Κοινοβούλιον ἐκάλεσεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Κάρολον Β', τὸν δποῖον δ λαδὸς ἐδέχθη μὲ ζωηρὰς ἐκδηλώσεις χαρᾶς.

Ἄλλ' οἱ Στούαρτ δὲν εἶχον σύνετισθῆ εἰς τὴν ἐξορίαν. Ὁ

Κάρολος Β' καὶ δ ἀδελφός του Ἰάκωβος Β' ἐπανέλαβον τὰ σφάλματα τῶν προκατόχων καὶ υπερέβησαν αὐτά. Ἐπειδὴ ἔζησαν ώς φυγάδες εἰς τὴν αὐλήν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', εἶχον προσοικειωθῆ ἡ τὰς συνηθείας τῆς γαλλικῆς αὐλῆς καὶ ἤθελον νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τοὺς ἀπολυταρχικούς τρόπους καὶ τὸν αὐλικὸν βίον τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἐκτὸς τούτου, εἰργάσθησαν ἀναφανδὸν ύπὲρ τοῦ καθολικοῦ δόγματος.

Ἡ βασιλεία τοῦ Καρόλου Β' διῆλθε μὲ συνεχεῖς προστριβὰς πρὸς τὸ Κοινοβούλιον. Ὁ Κάρολος εἰργάσθη διὰ νὰ βελτιώσῃ τὴν θέσιν τῶν καθολικῶν. Ἄλλα τὸ Κοινοβούλιον ἐψήφισεν δτὶ μόνον δπαδοὶ τῆς ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας διορίζονται εἰς δημοσίας θέσεις. Ὁλίγον βραδύτερον ἐψήφισε τὸν περίφημον νόμον *Habeas corpus*, δ δποῖος ἐξησφάλιζε τοὺς πολίτας ἀπὸ τὴν αὐθαίρετον φυλάκισιν, διότι κατήργησε τὴν προφυλάκισιν, δρίσας δπως πᾶς πολίτης συλλαμβανόμενος προσάγεται εἰς δίκην ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὥρων.

Κατὰ τὸν χρόνον τούτους τῆς πολιτικῆς διαμάχης ἐμφώθησαν τὰ δύο μεγάλα κόμματα τοῦ ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου, τὰ δποῖα ἐπὶ δύο καὶ πλέον αἰῶνας ἐκυβέρνησαν τὴν Ἀγγλίαν, τὸ κόμμα τῶν φιλοβασιλικῶν, οἱ δποῖοι ὠνομάσθησαν Τόρις (*Tories*, οἱ σημερινοὶ συντηρητικοὶ) καὶ τὸ κόμμα τῶν συνταγματικῶν, οἱ δποῖοι ὠνομάζοντο Οὔτε (*Whigs*, οἱ σημερινοὶ φιλελεύθεροι).

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688

Ο διαδεχθεὶς τὸν Κάρολον Β' Ἰάκωβος Β' ύπεστήριξεν ἀναφανδὸν τὸν κοθολικισμόν, ἐπέτρεπεν ἐπισήμως τὴν καθολικὴν λειτουργίαν καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὰ ὑψιστα ἀξιώματα καθολικούς. Ὁ λαός ἤλπιζεν δτὶ θὰ ἀπαλλαγῇ, ἀπὸ τὰς ὑπερβασίας αὐτᾶς μὲ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως, διότι αἱ δύο θυγατέρες τοῦ Ἰακώβου, αἱ δποῖαι ἔμελλον νὰ διαδεχθοῦν αὐτόν, ἥσαν διαμαρτυρόμεναι. Ἄλλα, παρὰ προσδοκίαν, ἡ βασίλισσα ἐγέννησεν υἱόν, δ δποῖος ἀσφαλῶς θὰ ἀνετρέφετο εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα. Τότε συνεννοήθησαν Τόρις καὶ Οὔτε καὶ προσεκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τὴν μεγαλυτέραν κόρην τοῦ Ἰακώβου Μαρίαν καὶ τὸν σύζυγόν της Γουλιέλμον τῆς Ὁρανίας,

τὸν κυβερνήτην τῆς Ὀλλανδίας. Καὶ δταν ἐκεῖνοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς Ἀγγλίαν, ὅλη ἡ χώρα προσεχώρησεν εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ Ἰάκωβος ἔφυγεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου δὲ Λουδοβίκος τὸν ἔδέχθη ἡγεμονικῶς.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688 ἦτο ἔργον τῆς εὐπορούσης τάξεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1648, ἡ δποια εἶχε προέλθει ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα. Διὰ τοῦτο ἡ δευτέρα ἐπανάστασις ἐστερεώθη καὶ οἱ Ἀγγλοι ὠνόμασαν αὐτὴν ἔνδοξον ἐπανάστασιν.

Ο Γουλιέλμος καὶ ἡ Μαρία ἔγιναν βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ἀφοῦ ὑπέγραψαν τὴν Διακήρυξιν τῶν Δικαιωμάτων (Bill of rights), διὰ τῆς δποιας ἔξησφαλίζοντο τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ (1688). Ἡ διακήρυξις εἶναι συμβόλαιον μεταξὺ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ βασιλέως, δὲ δποιος δὲν δικαιοῦται, χωρὶς ἔξουσιοδότησιν τοῦ Κοινοβουλίου, νὰ ἀναστείλῃ ἢ νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς νόμους, νὰ ἐπιβάλῃ νέους φόρους ἢ νὰ συλλέξῃ στρατεύματα. Αἱ δύο Βουλαὶ πρέπει νὰ συγκαλοῦνται κανονικῶς καὶ νὰ ἀποφασίζουν χωρὶς νὰ παρεμβάλλωνται κωλύματα εἰς τὸ ἔργον των. Ἐπιτρέπεται ἡ ἐλευθέρα ἀσκησίς δλων τῶν δογμάτων, τὰ δποια προήλθον ἀπὸ τὴν μεταρρύθμισιν. Ὁ βασιλεὺς ὑποχρεοῦται κατὰ τὴν στέψιν του νὰ δρκίζεται δτι θὰ διατηρήσῃ τὸν προτεσταντισμὸν καὶ τοὺς θεμελιώδεις νόμους.

Ο Κοινοβουλευτισμὸς

Αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογήν, χωρὶς πολλοὺς κλονισμούς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γουλιέλμου Γ' (1689 - 1702) καὶ τῆς Ἀννης (1702 - 1714).

Ἡ ἐκτελεστικὴ ἔξουσία ἡσκήθη ὑπὸ ὑπουργῶν ὑπευθύνων πρὸ τοῦ Κοινοβουλίου. Ἀπὸ τοῦ 1694 ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια δὲ βασιλεὺς νὰ λαμβάνῃ τοὺς ὑπουργούς του ἀπὸ τὸ πλειοψηφοῦν εἰς τὴν Βουλὴν κόμμα. Δύο μεγάλα, Ισχυρῶς ὠργανωμένα κόμματα, οἱ Οὐτές καὶ οἱ Τόρις, παρακάθηνται εἰς τὴν Βουλὴν, τὸ ἔν εἰς τὴν ἔξουσίαν καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν. Καὶ τὰ δύο εἶναι διληγαρχικά, ἀντιπροσωπεύουν τὴν μεγάλην ιδιοκτησίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν,

αλλά προστατεύουν μαζί μὲ τὰ ιδιαίτερα συμφέροντά των καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους.

‘Η Ἀγγλία πρώτη ἔγινε συνταγματικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ μοναρχία.

Γουλιέλμος Γ' (1689 - 1702)

“Οταν ἐκλήθη εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας διὰ Γουλιέλμος, ἥτο τῷ ἀνὴρ μεγάλης δράσεως καὶ φήμης. Ἀρκετά καλός στρατηγός, ἔξαιρετος διπλωμάτης, ἔδοξασθη κυρίως εἰς τὴν ἄμυναν τῆς Ὀλλανδίας κατὰ τῆς γαλλικῆς εισβολῆς καὶ διετέλεσεν εἰς δλην τὴν ζωήν του διὰ δραστήριος καὶ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ἡ ψυχὴ τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς καταπληκτικῆς πολιτικῆς του καὶ πρόμαχος τῆς προτεσταντικῆς ύποθέσεως.

‘Απέκρουσεν ἀπόπειραν τοῦ Ἰακώβου Β', διὸ ποῖος, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου καὶ, ἔχων ὀρμητήριον τὴν καθολικὴν Ὀλλανδίαν, ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σκωτίαν, διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του.

‘Η πρᾶξις τῆς διαδοχῆς. ‘Η βασίλισσα Ἀννα (1702 - 1714)

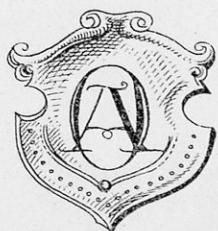
‘Η Μαρία, σύζυγος τοῦ Γουλιέλμου Γ' καὶ πρωτότοκος κόρη τοῦ Ἰακώβου Β', ἀπέθανε τὸ 1695 καὶ, ἐπειδὴ ἡ δευτέρα κόρη τοῦ Ἰδίου Ἀννα ἦτο ἀτεκνος, τὸ Κοινοβούλιον διὰ τῆς Πράξεως τῆς Διαδοχῆς (1701) ἀπέκλεισεν ἐκ τοῦ θρόνου τὸν καθολικὸν υἱὸν τοῦ Ἰακώβου καὶ ὤρισε διάδοχον πρῶτον τὴν “Ἀνναν καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐγγονὴν τοῦ Ἰακώβου Α' Σοφίαν, ἡ δοπία εἶχε συζευχθῆ τὸν ἐκλέκτορα τοῦ Ἀννοβέρου τῆς Γερμανίας.

Μετὰ τὸν Γουλιέλμον Γ' ἐβασίλευσεν ἡ Ἀννα Στούαρτ, δπως λέγεται, τῆς δοπίας τὴν σύντομον βασιλείαν μὲ εύχαριστησιν ἐνθυμοῦνται οἱ Ἀγγλοι.

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς βασιλείας της, ἡ δοπία εἶναι ἡ μακροτέρα καὶ ἐνδοξοτέρα, ἡ βασίλισσα εύρισκεται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν Οὐτές καὶ διευθύνεται ἀπὸ τὴν δούκισσαν τοῦ Μάρλμπορω (Marlborough). Ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς

Ίσπανίας είχεν άρχισει δταν άνέβη εις τὸν θρόνον. Ἐδέχθη νὰ λάβῃ μέρος εις τὸν κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' συνασπισμόν. Διπλωμάτης καὶ στρατηγός της ἦτο δ σύζυγος τῆς εύνοουμένης της Μάρλμπορω, δ δποῖος ἀνεδείχθη ἔξοχος στρατηγός. Οἱ Ἀγγλοι είχον μεγάλας ἐπιτυχίας κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ίσπανίας. Ἀπὸ τὴν τελευταίαν ἀφήρεσαν τὸ Γιβραλτάρ, τὸ δποῖον είναι δι κλεις τῆς Μεσογείου εις τὰς χεῖρας τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ καὶ τὸ δποῖον κατέχουν ἔκτοτε (1704). Συγχρόνως κατέστησαν σχεδόν ύποτελῆ τὴν Πορτογαλίαν. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔγινεν δι δριστικὴ ἐνωσις τῆς Σκωτίας μὲ τὴν Ἀγγλίαν καὶ δι Ἀννα ἔλαβε τὸν τίτλον τῆς βασιλίσσης τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Η Ἀγγλία ἀπέκτησε μεγάλην οἰκονομικὴν ἀκμὴν καὶ ἀνέδειξεν ἀξιολόγους συγγραφεῖς, ὡστε δι βασιλεία τῆς Ἀννας θεωρεῖται μία ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας περιόδους τῶν ἀγγλικῶν γραμμάτων.

Λόγοι ἔξωτερικῆς πολιτικῆς, ίδιως δι ἐπιθυμία της νὰ παλινορθώσῃ εις τὸν θρόνον τὸν ἀδελφόν της Ἰάκωβον Γ', διαμένοντα ἀπὸ τοῦ ἑκθρονισμοῦ τοῦ πατρός του εις τὴν Γαλλίαν, τὴν παρεκίνησαν νὰ διακόψῃ ἀποτόμως τὴν φωνεργασίαν μὲ τοὺς Οὐτές καὶ νὰ προσεγγίσῃ τοὺς Τόρις. Διέκοψεν ἐπίσης τὸν πόλεμον πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ, καταλλήλως ἐργασθεῖσα, ἔξησφάλισε τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Τόρις κατὰ τὰς ἐκλογάς. Ἀλλ' δι βασιλισσα ἀπέθανεν ἐν μέσῳ τῆς προσπαθείας ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΤΟΝ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

Τὰ αἴτια

ΟΝ 17ον αιώνα δ πόλεμος ἔξηκολούθησε νὰ εἰναι ἐνδημικὴ κατάστασις, ή δὲ εἰρήνη βραχυχρόνιον διάλειμμα μεταξὺ τῶν συγκρούσεων.

‘Ο Τριακονταετῆς πόλεμος (1618 - 1648) είχεν ώς συνέχειαν τὸν πόλεμον μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας (1648 - 1659) καὶ ἀπὸ τοῦ 1667 ἥρχισεν ἡ σειρὰ τῶν πολέμων τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', οἱ δποῖοι ἐπλήρωσαν μετὰ διαλειμμάτων τὰς τρεῖς τελευταίας δεκαετίας τοῦ αἰώνος καὶ συνεχίσθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 18ου αἰώνος. Ἡ εἰρήνη λοιπὸν τὸν 17ον αιώνα ἐταράχθη 60 περίπου ἔτη ἀπὸ διεθνεῖς περιπλοκάς.

‘Αφορμὴν εἰς τὴν σύρραξιν ἔδωσαν κατ’ ἀρχὰς αἱ κυριαρχικαὶ διαθέσεις τῶν ‘Ἀψβούργων καὶ κατόπιν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’. Κατὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς ἡγεμονίας ἐνὸς ἴσχυροῦ ἄρχοντος συνησπίσθησαν αἱ ἄλλαι δυνάμεις. “Οπως παλαιότερον ἡ Γερμανία, οὕτω καὶ ἡ Γαλλία ἔξηλθεν ἔξηντλημένη ἀπὸ τὴν ἀσύνετον ἐπιχείρησιν τοῦ βασιλέως τῆς.

‘Ισπανικὸς πόλεμος. Ἡτα τῶν ‘Ἀψβούργων

Αἱ συμπαγεῖς κτήσεις τοῦ αὐστριακοῦ οἴκου εἰς τὴν Κεντρικὴν Εύρωπην (Αὐστρία, Βοημία, Ούγγαρα) ἀπετέλουν βάσιν ἴσχυρᾶς δυνάμεως. ‘Απόλυτοι κύριοι εἰς αὐτὰς οἱ ‘Ἀψβούργοι, ἐπεχειρησαν νὰ μεταβάλουν τὴν αἰρετὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Γερμανίας εἰς κληρονομικὴν μοναρχίαν. ‘Εκ τούτου προήλθεν ὁ μακρὸς καὶ περιπετειώδης Τριακονταετῆς πόλεμος (1618 -

1648), δύο ποιος, ένεκα τῶν γνωστῶν ἐν Γερμανίᾳ συνθηκῶν, ἔλαβε τὴν μορφὴν σκληροῦ θρησκευτικοῦ πολέμου καὶ εἶχεν ώς ἀποτέλεσμα τὴν ἤτταν καὶ ἔξασθένησιν τῶν Ἀψβούργων τῆς Βιέννης.

‘Ο βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Δ’, ἔγγονος τοῦ Φιλίππου Β’, δὲν προσεχώρησεν εἰς τὴν συνθήκην τῆς Βεστφαλίας, διότι, ἀκριβῶς κατὰ τὸ ἔτος τῆς ὑπογραφῆς της, ἡ Γαλλία ἤρχισε νὰ ταράσσεται ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἔξεγερσιν τῆς Fronde, τῆς δοπίας ἥλπιζε νὰ ἐπωφεληθῇ.

‘Ο πόλεμος μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας (1648 - 1659) ἔγινε κυρίως εἰς τὰ βόρεια σύνορα τῆς Γαλλίας, μὲ ἀφετηρίαν τὸ Βέλγιον, τὸ δύο ποιον ἥτο κτῆσις Ἰσπανική. Κύριοι εἰς τὴν θάλασσαν οἱ Ἰσπανοί, εἶχον τὴν εύκολιαν νὰ μεταφέρουν διὰ θαλάσσης στρατεύματα καὶ νὰ στρατολογοῦν μισθοφόρους ἀπὸ τὴν Γερμανίαν.

‘Η διπλωματία δμως τοῦ Μαζαρέν κατώρθωσε, παρὰ τὴν ἀντιπάθειαν τῆς γαλλικῆς αὐλῆς πρὸς τὸν φονέα τοῦ Καρόλου Α’ τῆς Ἀγγλίας, θείου τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’, νὰ προσελκύσῃ τὸν Λόρδον Προστάτην (τὸν Κρόμβελ) καὶ συγχρόνως νὰ ἐνώσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δυτικῆς Γερμανίας εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Ρήνου (1658). Τοιουτορόπως ἀπεκλείσθη ἡ θαλασσία δόδος εἰς τοὺς Ἰσπανούς καὶ ἔξησφαλίσθη ἡ οὐδετερότης τοῦ αὐτοκράτορος.

Διὰ ζωηρᾶς ἐπιθέσεως δ στρατηγὸς Turenne, ἐπὶ κεφαλῆς γαλλικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, ἀπέκλεισεν ἥ κατέλαβεν ἐπικαίρους θέσεις καὶ ἔβαδισε κατὰ τῶν Βρυξελλῶν. ‘Ο βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας ἐδέχθη τὴν ειρήνην.

‘Η Συνθήκη τῶν Πυρηναίων (7 Νοεμ. 1659) ἔξησφάλισεν ἀξιόλογα ἀδαφικά ὀφελήματα εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐσημείωσε τὴν δριστικὴν ὑποχώρησιν τῆς Ἰσπανικῆς δυνάμεως. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ συνεζεύχθη τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν, κόρην τοῦ Φιλίππου Δ’, ἡ δύο παρηγήθη ἀπὸ πᾶσαν ἀξιώσιν ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας, ἔναντι πληρωμῆς 500.000 ταλήρων ἐν τοῖς ἔξαμνοις, ὑποσχέσεως δυσεκπληρώτου διὰ τὴν οἰκονομικῶς ἔξηντλημένην Ἰσπανίαν.

Έξωτερική πολιτική του Λουδοβίκου ΙΔ'

Αι δύο μεγάλαι δυνάμεις τῆς Εύρωπης, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ Ἰσπανία, ἔξηλθον ἐξηντλημέναι ἀπὸ τοὺς δύο πολέμους, τὸν Τριακονταετῆ καὶ τὸν Ἰσπανικόν. Ἡ Ἀγγλία δὲν εἶχε μόνιμον στρατὸν καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἀκαταστασίας, ἡ δοποία ἐπεκράτει ὑπὸ τοὺς Στούαρτ, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐπέμβῃ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὰ πράγματα τῆς Εύρωπης. Διὰ τοῦτο δὲ βασιλεύς τῆς Γαλλίας ἔγινεν δὲ Ἰσχυρότερος ἡγεμὼν τῆς Εύρωπης καὶ ἐκυριάρχησεν ἐπὶ μακρόν. 'Αλλ' ὁ Λουδοβίκος ἔχρησιμοποίησε κακῶς τὴν δύναμίν του, διότι ἥθελησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του εἰς βάρος τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ὡς ἀνώτατος δεσπότης εἰς τὴν Εύρωπην. Οἱ ἄλλοι λαοὶ συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ 23 ἔτη διεξῆγε πολέμους ἐναντίον τῆς Εύρωπης. Κίνητρον διὰ τοὺς πολέμους ἦτο ἡ ἐπιθυμία νὰ δοξασθῇ καὶ φθάσῃ τὰ φυσικὰ σύνορα, δπως ἔλεγον εἰς τὴν Γαλλίαν, δηλαδὴ τὸν Ρήνον. 'Ο Λουδοβίκος ὑπηρετήθη ἀπὸ ἔξοχους διπλωμάτας καὶ στρατιωτικούς. Οἱ ἔχθροί του ὠνόμασαν αὐτούς ληστρικούς πολέμους, διότι σκοπὸν εἶχον τὴν ἀρπαγὴν ξένων χωρῶν.

Πόλεμος περὶ διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας (1667-1668)

"Οταν τὸ 1665 ἀπέθανεν δὲ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Δ', δὲ Λουδοβίκος ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς κληρονομίας του, παρὰ τὴν ἐπίσημον παραίτησιν τῆς συζύγου του ἀπὸ παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῶν Ἰσπανικῶν κτήσεων. 'Ο στρατός του εἰσῆλθεν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὰς Ἰσπανικὰς Κάτω Χώρας καὶ κατέλαβε τὴν Φλάνδραν καὶ τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν. 'Αλλ' ἡ Ὀλλανδία κατώρθωσε νὰ συνεννοθῇ μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ Σουηδίας καὶ ἡ τριπλῆ συμμαχία ἤναγκασε τὸν Λουδοβίκον νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ἡ δοποία δμως ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ δώδεκα στρατηγικὰς θέσεις εἰς τὰ σύνορα (Εἰρήνη Αἴξ - λα - Σαπέλ, 2 Μαΐου 1668).

'Ο πόλεμος της Όλλανδίας (1672 - 1678)

Διψῶν ἑκδίκησιν δὲ Λουδοβίκος, ἐστράφη κατὰ τῆς δημοκρατικῆς, καλβινικῆς καὶ ἐμπορικῆς Όλλανδίας. Κατώρθωσε νὰ τὴν ἀπομονώσῃ καὶ τὴν προσέβαλε μὲν πρωτοφανῆ διὰ τοὺς χρόνους ἔκείνους δύναμιν, μὲν 90 χιλιάδας ἄνδρας, τοὺς δόποίους ἐνίσχυσαν 30 χιλιάδες τῶν συμμάχων γερμανῶν ἡγεμόνων. Ή Όλλανδία διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον. Άλι πόλεις ἐδέχοντο τοὺς Γάλλους χωρίς ἀντίστασιν, φοβούμεναι τὸν βομβαρδισμόν. Ο δλλανδικὸς λαὸς ἀνέτρεψε τὴν κυβέρνησιν τῶν μεγαλεμπόρων, ἔδωκε τὴν ἔξουσίαν εἰς τὸν 22ετή Γουλιέλμον τῆς Ὀρανίας

59. Γουλιέλμος τῆς Ὀρανίας
(κατὰ χαλκογραφίαν τοῦ Romain Hooghe)

γλίας, ἔξηκολούθησε νὰ συνασπίζῃ διάφορα κράτη κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Γουλιέλμου στρατὸς βραδεμβουργικὸς καὶ αὐτοκρατορικὸς ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Βεστφαλίαν καὶ μετ' ὀλίγον συνήφθη συμμαχία κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, τὴν δόποίαν ἀπετέλεσεν δὲ αὐτοκράτωρ, ἡ Όλλανδία καὶ ἡ Ἰσπανία. Ο γαλλικὸς στρατὸς ἦν αγκάσθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Όλλανδίαν, ἀφοῦ ἐλεηλάτησεν ἀγρίως τὴν χώραν κατὰ διαταγὴν τοῦ Λουδοβίκου (manger le pays). Ἐπηκολούθησε πόλεμος εἰς τὰ διά-

νίας καὶ κατέρριψε τοὺς ύδατοφράκτας, οἱ δόποῖοι προασπίζουν τὴν Όλλανδίαν ἀπὸ τὴν θάλασσαν, οὕτω δὲ ὅλη ἡ χαμηλὴ χώρα κατεκλύσθη ἀπὸ τὰ ύδατα.

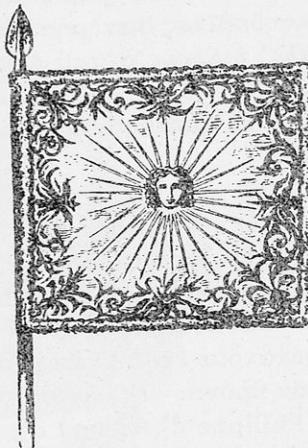
Ο Γουλιέλμος (1650 - 1702) κατήγετο ἀπὸ τὸν οἶκον τῆς Ὀρανίας (Orange). Οἱ πρόγονοί του είχον γίνει ἔνδοξοι εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Κάτω Χωρῶν κατὰ τῆς Ἰσπανίας. Ἀναλαβών τὴν ἀρχὴν κατὰ τὰς κρισίμους στιγμάς, δὲ νέος Γουλιέλμος ἐκυβέρνησε τὴν Όλλανδίαν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη καὶ ἀνεδείχθη ἔξιοχος διπλωμάτης. Ως κυβερνήτης τῆς Όλλανδίας καὶ ἀργότερα, ὡς βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, ἔξηκολούθησε νὰ συνασπίζῃ διάφορα κράτη κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

φορα μέτωπα, νικηται ἀνεδείχθησαν οι Γάλλοι και τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου ἐπλήρωσε πάλιν ἡ Ἰσπανία, παραχωρήσασα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν καὶ συνοριακάς θέσεις εἰς τὸ Βέλγιον (Συνθήκη Νιμέγκ, Nîmègue, 10 Αύγ. 1678).

‘Ο πόλεμος τοῦ Συνασπισμοῦ τῆς Αύγουστης (1688-1697)

‘Ο Λουδοβίκος εἶχε κατισχύσει τοιουτορόπως πολεμῶν ἐναντίον τοῦ ἡμίσεος τῆς Εύρωπης. Ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως καὶ ἔδέσποζε τῆς Εύρωπης. Διὰ τοῦτο ἐνόμισεν ὅτι ἥδυνατο νὰ καταλάβῃ χώρας ἄνευ ἀντιστάσεως. Συνέστησεν Ιδιαίτερα συμβούλια (Chambres de réunion), διὰ νὰ ἔξετάσουν τίνες πόλεις ἢ χωραὶ εἶχον ἀποτελέσει ἄλλοτε ἔξαρτήματα τῆς Γαλλίας. Τὰ συμβούλια ταῦτα ἀνεζήτησαν παλαιοὺς τίτλους, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ἀνήρχοντο μέχρι Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ βασιλέως Δαγοβέρτου. ‘Ο Λουδοβίκος κατελάμβανε διὰ τοῦ στρατοῦ ἐν πλήρει εἰρήνη τὰς ἐπιδικαζομένας εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν συμβουλίων πόλεις. Οὕτω κατέλαβε κατ’ ἀρχὰς δέκα πόλεις τῆς Ἀλσατίας, κατόπιν τὸ Στρασβούργον (1681), χώρας ἀνηκούσας εἰς τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. ‘Αλλ’ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αύστριας ἦτο ἀπησχολημένος, λόγῳ τῶν ταραχῶν τῆς Ούγγαριας καὶ τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου, καὶ δὲν ἥδυνήθη ν’ ἀντιταχθῆ κατά τοῦ Λουδοβίκου.

‘Ο Λουδοβίκος δὲν ἤργησε νὰ εὑρεθῇ πρὸ δευτέρου συνασπισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀφορμὴν ἔδωκεν, δπως πάντοτε, ὁ ἴδιος, διότι, διεκδικῶν τὴν κληρονομίαν τοῦ ἀποθανόντος ἐκλέκτορος τοῦ Παλατινάτου ὑπὲρ τῆς Ἐλισάβετ Σαρλόττε (Charlotte

60. Στρατιωτικὴ σημαία τοῦ Λουδοβίκου

lotte), συζύγου τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ἀδελφῆς τοῦ ἐκλέκτορος, κατέλαβε τὴν χώραν. Τοιουτοτρόπως ἥρχισεν δὲ τρίτος ληστρικὸς πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου. Ἀλλὰ τὰ πράγματα ἐστράφησαν αἰφνιδίως κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, διότι, κατόπιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔξεδιώχθη δὲ φίλος του βασιλεὺς Ἰάκωβος Β' καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον δὲ Γουλιέλμος τῆς Ὀρανίας, δὲ δοπίος συνήνωσε κατὰ τοῦ Λουδοβίκου τὸν αὐτοκράτορα, νικητὴν ἥδη εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ὀλλανδίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Σαβοΐαν. Ὁ πόλεμος διεξήχθη εἰς διάφορα μέτωπα. Οἱ Γάλλοι, ἀναγκασθέντες νὰ ἐκκενώσουν τὸ Παλατινᾶτον, ἡρήμωσαν τὴν χώραν κατὰ τρόπον βάρβαρον. Ὁ Λουδοβίκος διετήρησε τὰς κτήσεις, ὡς καὶ τὸ Στρασβούργον, ἀλλ’ ἡ ὁφρὺς αὐτοῦ ἐταπεινώθη.

‘Ο πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου (1701 - 1713)

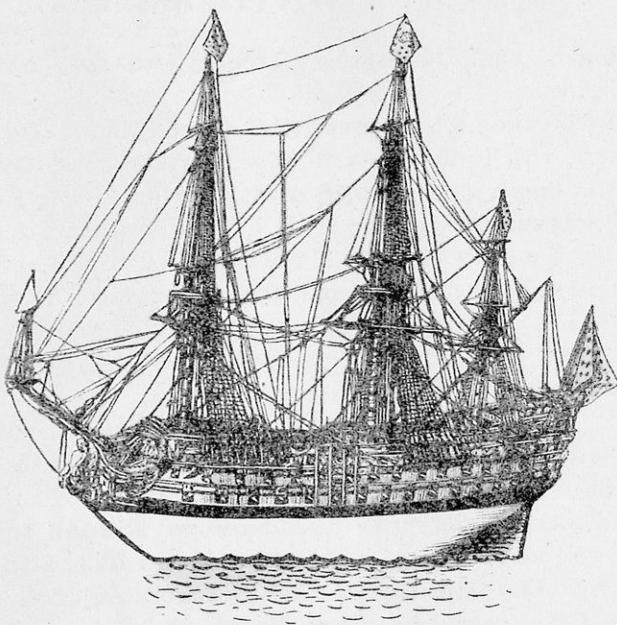
‘Ο τέταρτος καὶ τελευταῖος πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου ὑπῆρξε καταστρεπτικὸς διὰ αὐτὸν καὶ ἐσημείωσε τὴν κατάρρευσιν τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς εἰς τὴν Εὐρώπην.

‘Ο πόλεμος ἥρχισεν εὐθὺς μὲ τὸν νέον αἰῶνα καὶ διήρκεσε δεκατρία ἔτη. Ὁ Λουδοβίκος ἐπεχείρησε νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἰσπανίας τὸν ἔγγονόν του Φίλιππον δ' Ἀνζού (Philippe d' Anjou) ὡς διάδοχον τοῦ ἀσθενικοῦ καὶ ἀπαιδος βασιλέως Καρόλου Β'. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοιουτοτρόπως ἥδυναμις τῆς Γαλλίας θὰ ἀπέβαινε μεγίστη, συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ αἱ σημαντικῷτεραι δυνάμεις τῆς Εὐρώπης. Μόνον ἡ Ἰσπανία ἐτάχθη μὲ τὸν Λουδοβίκον. Οὕτω προῆλθεν νέος πόλεμος, δὲ λεγόμενος Πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου, δὲ δοπίος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καὶ χαρακτῆρα παγκοσμίου πολέμου.

‘Η Γαλλία δὲν διέθετε πλέον τὰ ἄκθονα μέσα, δὲ Λουδοβίκος ἦτο γέρων καὶ εἶχον ἀποθάνει οἱ καλύτεροι στρατηγοὶ του, ἐνῷ οἱ ἔχθροι του ἀνέδειξαν δύο ἔξαιρέτους στρατηγούς, οἱ Αὐστριακοὶ τὸν πρίγκιπα Εύγενιον τῆς Σαβοΐας, δὲ δοπίος εἶχε δοξασθῆ εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων πολέμους, καὶ οἱ ‘Αγ-

γλοι τὸν Μάρλμπορω (Marlborough), τὸν σύζυγον τῆς εύνο-
ουμένης τῆς βασιλίσσης "Αννας (σελ. 137).

'Ο πόλεμος ἐλάμβανε κατ' ἀρχὰς εύνοϊκὴν τροπὴν διὰ τὸν
Λουδοβῖκον, ἀλλ' ἀφοῦ οἱ δύο στρατηγοί, Εὐγένιος καὶ Μάρλ-
μπορω, μετέφεραν κρυφῶς τὸν ἀγγλοολλανδικὸν στρατὸν ἀπὸ
τὰς Κάτω Χώρας εἰς Βαυαρίαν, δὲκεῖ εὑρισκόμενος γαλλικὸς
στρατὸς ύπεστη δεινὴν ἡτταν. Τότε ἀκριβῶς (1704) ὁ ἀγγλικὸς

61. Πολεμικὸν τοῦ ΙΖ' αἰώνος «Λουδοβῖκος ΙΔ'»

στόλος κατέλαβε τὸ Γιβραλτάρ, τὸ δποῖον διατηροῦν οἱ "Αγ-
γλοι μέχρι σήμερον. Μετὰ νέαν νίκην τοῦ ἡνωμένου στρατοῦ εἰς
Βέλγιον, οἱ δύο στρατηγοὶ ἔβαδιζον ἡδη κατὰ τῶν Παρισίων.
'Απὸ τὴν κρίσιμον αὐτὴν θέσιν ἔσωσε τὸν Λουδοβῖκον αἴφνιδία
πολιτικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

'Η Κυβέρνησις Οὐτὲς ἀνετράπη, ὁ στρατηγὸς Μάρλμπορω
ἀπώλεσε τὴν Ισχὺν καὶ ἡ νέα κυβέρνησις, τῶν Τόρις, ἔκλινε πρὸς

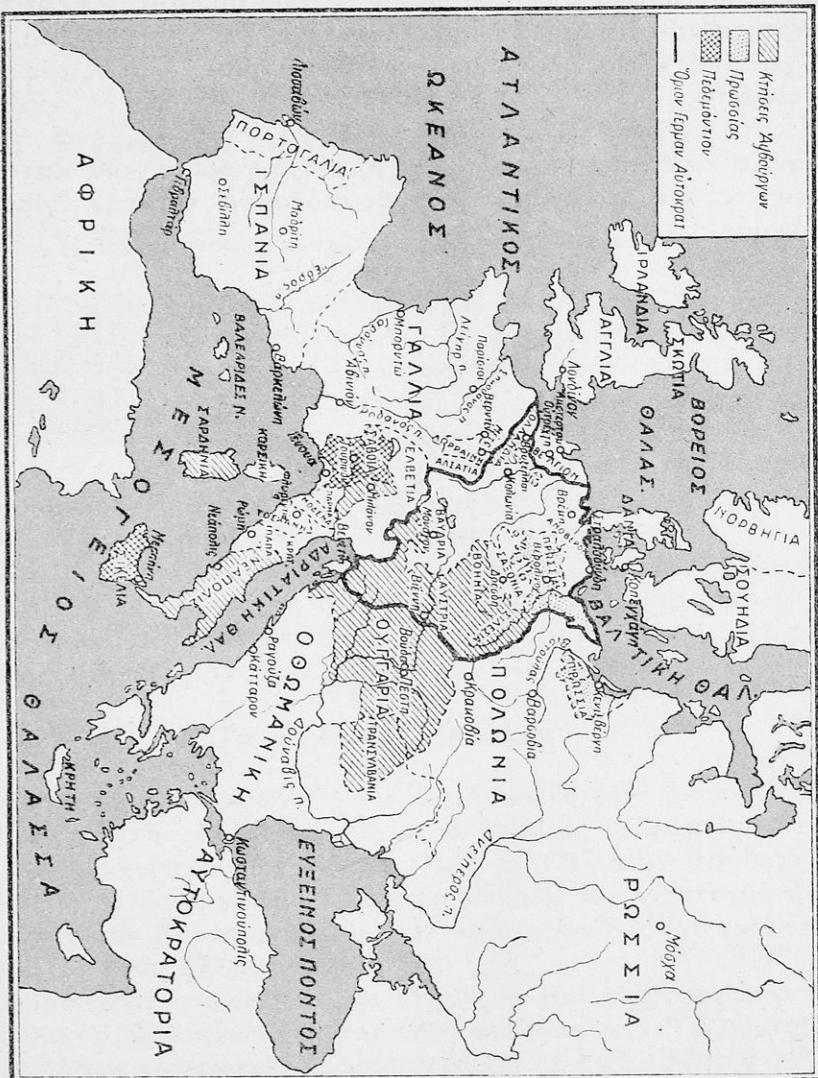
τὴν εἰρήνην. Συγχρόνως εἶχεν ἀποθάνει ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ Α' καὶ ὁ ἀδελφός του Κάρολος, ὁ ἀπαιτητὴς τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ὀλλανδία δὲν εἶχον συμφέρον νὰ ἐνωθῇ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰσπανία καὶ νὰ ἀναστηθῇ τὸ Κράτος Καρόλου Ε'. Τοιουτο-τρόπως ἡ συμμαχία διεσπάσθη.

Εἰρήνη τῆς Οὐτρεχτ (11 Απρ. 1713)

Ἡ εἰρήνη τῆς Οὐτρεχτ (Utrecht, πόλεως δλλανδικῆς) ὅρισε τὰ ἔξης:

- 1) 'Ο Φίλιππος Ε', ἔγγονος τοῦ Λουδοβίκου, ἀναγνωρίζεται βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας καὶ τῶν Δυτικῶν Ἰνδιῶν ('Αμερικῆς), ἐπὶ τῷ δρφ νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὸ στέμμα τῆς Γαλλίας.
- 2) Άλι Ἰσπανικαὶ κτήσεις τῆς Εύρωπης (Κάτω Χώραι, Μιλάνον, Σαρδηνία καὶ Νεάπολις) παρεχωρήθησαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας καὶ τὸν πρίγκιπα τῆς Σοβιοτας.
- 3) 'Ο δούξ τῆς Σαβοΐας Εύγενιος ἔλαβεν τὴν Σικελίαν καὶ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, ὑπεχρεώθη δμως ν' ἀνταλλάξῃ τὴν Νεάπολιν ἔναντι τῆς Σαρδηνίας.
- 4) Ἡ Ἀγγλία ἔλαβε τὸ Γιβραλτάρ, τὴν Μινόρκαν καὶ πλεονεκτήματα ἐμπορικά, ἵδιως τὸ ἐμπόριον τῶν δούλων εἰς τὰς Ἰσπανικὰς κτήσεις τῆς Ἀμερικῆς.
- 5) Ἡ Γαλλία ἐκράτησεν ἀκέραιον τὸ ἔδαφός της εἰς τὴν Εύρωπην, τὰς κατακτήσεις τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', παρεχώρησεν δμως εἰς τὴν Ἀγγλίαν σημαντικάς ἀποικίας τοῦ Καναδᾶ, τὴν Νεαν Γῆν (μεγάλην νῆσον εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Σαιν-Λοράν), τὴν Ἀκαδίαν (ἀπέναντι αὐτῆς, σήμερον Νέα Σκωτία). Ἀνεγνώρισε τὴν κλειδα τοῦ Καναδᾶ. Ἀνεγνώρισεν ἐπίσης τὸν Γεώργιον Α' τοῦ Ἀννοβέρου ὡς βασιλέα τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐδέχθη νὰ ἐκτοπισῃ τὸν ἀπαιτητὴν τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου Στούαρτ.

Ἡ εἰρήνη τῆς Οὐτρεχτ ἔχει διὰ τὸν 18ον αἰῶνα τὴν σημασίαν, τὴν δποιαν εἶχεν ἡ εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας διὰ τὸν 17ον. Ἐπεσφράγισε τὴν γαλλοϊσπανικὴν ἡτταν. Διὰ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ἐσήμαινεν ἐπανόρθωσιν τῆς καταστροφῆς,

62. Ἡ Εὐρώπη μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Οὔτρεχτ (1713)

τὴν δποίαν εἶχεν ύποστη ἐκ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας. Δι’ αὐτῆς ἡ Αύστρια ἀπέβαινε πάλιν Ισχυρὰ δύναμις. Ἐξουσίαζε μέρος τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ ἐκυριάρχει ἐπὶ τῆς Ἰταλίας, ἐνῷ εἶχε γίνει κυρία δλοκλήρου τῆς Ούγγαρίας ἐκδιώξασα τοὺς Τούρκους.

Ἡ Ἀγγλία ἐπεξετάθη πολὺ εἰς τὰς ἀποικίας, ἐνῷ ἡ Ὁλανδία κατέπιπτε διαρκῶς. Ἡ Γαλλία διετήρησε τὰς κατακτήσεις της, δὲν ἥτο δμως πλέον δεσπόζουσα εἰς τὴν Εύρωπην δύναμις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ Ο ΑΙΩΝ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

'Η πνευματική κίνησις κατά τὸν 17ον αἰώνα

ΕΤΑ τὴν μεγάλην ζύμωσιν, ἡ δποία ἔγινε κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν, τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀπέκτησαν ἀξιόλογον ὀριμότητα τὸν 17ον αἰώνα. Εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἐφθασαν ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία καὶ ἡ Ἰσπανικὴ καὶ δλλανδικὴ ζωγραφική. Παραλλήλως ἔγινε σημαντικὴ πρόοδος εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ ἀνεπτύχθησαν τὰ πρῶτα μεγάλα φιλοσοφικά συστήματα τῶν νέων χρόνων.

'Επειδὴ κέντρον τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὴν Εὐρώπην κατά τὸν 17ον αἰώνα ἦτο ἡ Γαλλία καὶ ὁ περίφημος βασιλεὺς αὐτῆς παρουσιάσθη ὡς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν, δλόκληρος ἡ περίοδος ὧνομάσθη αἰών τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Τὰ Γαλλικὰ γράμματα

Κατὰ τὸν 17ον αἰώνα ἡ Γαλλία ἔγινε κέντρον διανοητικῆς κινήσεως εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἰδίως ἀνεπτύχθη πολὺ ἡ λογοτεχνία. Οἱ ἔξοχώτεροι τῶν συγγραφέων τοῦ 17ου αἰώνος ὑπῆρχαν Γάλλοι, ἡ γαλλικὴ γλωσσα ἀπέβη ἡ γλωσσα τῶν ἀνεπτυγμένων καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς ἔγιναν ὑπόδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους λαούς.

Βραδύτερον ὑπέθεσαν δτι τὴν ἀκμὴν αὐτὴν προεκάλεσεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', προστατεύσας τοὺς συγγραφεῖς, καὶ ὁ Βολταΐρος ὠνόμασε τὴν ἐποχὴν αὐτὴν Αἰώνα Λουδοβίκου ΙΔ'. 'Αλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι καθ' ὅλα ἀκριβές, διότι ἡ Γαλλία εἶχεν μεγάλους συγγραφεῖς ἥδη πρὸ τοῦ Λουδοβίκου καὶ ἡ λεγομένη

ἐπίδρασις τοῦ βασιλέως ἢτο πολὺ μικροτέρα παρ' ὅσον ύπεθεσαν. 'Η ἀνάπτυξις ἢτο κυρίως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἔξωτερικῆς ισχύος τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν 17ον αἰώνα. 'Αλλ' εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ Γαλλικὴ σύλη, σκορπίσασα πλουσίως τὰ μέσα τῆς εὐεξίας εἰς τὰς Βερσαλλίας καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐδημιούργησεν ἐκλεκτὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας τὸ ἄνθισμα ἢτο ἡ ἀκμὴ τῶν γραμμάτων.

'Η κοινωνία ἐκείνη ἢτο κομψὴ καὶ ἀνυπέρβλητος εἰς λεπτότητα, ἀλλὰ καὶ ὑπερβολικὰ πειθαρχική, ἀνευ ισχυρᾶς ἐσωτερικῆς δρμῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ λογοτεχνία τῆς διακρίνεται διὰ τὴν κομψότητα καὶ τὴν συμμετρίαν τῆς μορφῆς, ἀλλὰ δὲν διαπνέεται ἀπὸ ισχυρὰν δημιουργικὴν πνοήν.

'Η γαλλικὴ 'Ακαδημία

'Η Γαλλικὴ 'Ακαδημία ἢτο κατ' ἀρχὰς συνάθροισις ἴδιωτων. 'Αλλ' ὁ Ρισελιέ ἀνεγνώρισεν αὐτὴν ὡς ἐπίσημον σωματεῖον ὅπο τὸ δνομά «Γαλλικὴ 'Ακαδημία» καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ προστάτου αὐτῆς (1635). 'Ἐπίσης καὶ δ Λουδοβίκος ΙΔ' ἐπροστάτευσεν αὐτὴν, δταν δὲ τελειωτικῶς ὠργανώθη, ἀπετέλεσθη ἀπὸ τεσσαράκοντα μέλη, τὰ δποῖα βραδύτερον ώνομάσθησαν ἀθάνατοι. 'Ο Ρισελιέ ἐπεφόρτισεν αὐτὴν νὰ κανονίσῃ τὴν γλῶσσαν, ώστε νὰ ἔξαρκῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης. Πρὸς τοῦτο ἐπρεπε νὰ συντάξῃ λεξικόν, γραμματικήν, ρητορικήν καὶ ποιητικήν, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ συμπληρώσῃ μόνον τὸ λεξικόν. Οὕτω προϊήλθε τὸ δνομαστὸν Λεξικὸν τῆς Γαλλικῆς 'Ακαδημίας (1η ἔκδοσις, 1694).

Οἱ συγγραφεῖς

Τὸν ΙΖ' αἰώνα δὲν ύπηρχεν εἰς τὴν Εύρωπην ἴδιαιτέρα τάξις συγγραφέων, διότι δὲν ύπηρχεν ἀναγνωστικὸν κοινὸν καὶ τὰ ἔργα ἀπέφερον ἐλάχιστον κέρδος. Οἱ λογοτέχναι τοῦ 17ου χιλίων ἥσαν εύκατάστατοι ἀστοί, καλλιεργοῦντες ἔρασιτεχνικῶς τὰ γράμματα. 'Ο Λουδοβίκος ΙΔ' εἶχε τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἔδῃ λαμπρυνομένην τὴν βασιλείαν του ἀπὸ μεγάλους συγγραφεῖς, ὡς καὶ ἀπὸ μεγάλας νίκας. Διὰ τοῦτο ἤθέλησε νὰ προστα-

τεύση τούς συγγραφεῖς, ἀλλὰ τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διδόμενα ἐπιδόματα διενέμοντο ἀδεξίως, ὥστε οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς δὲ λίγον ὠφελήθησαν ἀπ' αὐτά.

Εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου γενεάν ἀνήκουν τρεῖς μεγάλοι συγγραφεῖς.

‘Ο Πέτρος Κορνέϊγ (Pierre Corneille, 1606 - 1684), ἀφοῦ προηγούμενώς συνέγραψε περιπλόκους κωμῳδίας, παρουσίασε τὸ 1653 τὸν Cid, δρᾶμα ἱπποτικόν, τοῦ ὅποιου ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε πρωτοφανής. ‘Ο Κορνέϊγ ἐκαλλιέργησε τὸ ἡρωϊκὸν δρᾶμα. “Οπως δὲ οἱ δραματικοὶ συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, πρότυπον εἶχε τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα. Τὰς ὑποθέσεις του ἐλάμβανε κατὰ προτίμησιν ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ἴστοριαν, διότι οἱ Ρωμαῖοι, δπως ἔλεγεν, εἶχον ὕφος μεγαλοπρεπές. ‘Ο Ὁράτιος, ὁ Κίνας, ὁ Πολύευκτος εἶναι τὰ ἄριστα τῶν δραμάτων του.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ Ντεκάρτ (René Descartes, 1596 - 1650) ἔξεδωκε τὸ πρώτον σημαντικὸν ἔργον φιλοσοφίας εἰς γαλλικὴν γλώσσαν, τὸν Περὶ μεθόδου λόγου, διὰ τοῦ ὅποιου ἔγινεν εἰς τῶν θεμελιωτῶν τοῦ γαλλικοῦ λόγου.

‘Ολίγον βραδύτερον ὁ Πασκάλ (Blaise Pascal, 1623 - 1662), δός ὅποιος σχεδὸν παῖς εἶχε δεῖξει σπανίαν ἰδιοφυΐαν εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν φυσικήν, ἐδημοσίευσε σειρὰν ἐπιστολῶν κατὰ τῶν Ἰησουΐτῶν, αἱ ὅποιαι ὀνομάσθησαν Provinciales καὶ ἐθεωρήθησαν ὡς πρότυπον τοῦ γαλλικοῦ πεζοῦ λόγου. Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ συγγραφέως, οἱ φίλοι του ἐδημοσίευσαν, ὑπὸ τὸν τίτλον Pensées, τὰ ἀποσπάσματα συγγράμματος, τὸ δόποιον συνέταξε, διὰ νὰ ἀποδεῖξῃ τὴν δρθότητα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

63. Ὁ Μολιέρ
(Παρίσιοι, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη)

Κατά τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου διεκρίθησαν τέσσαρες ποιηταί, δ Μολιέρ, δ Λαφονταίν, δ Μπουαλό καὶ δ Ρασίν.

‘Ο Μολιέρ (Molière, 1622 - 1673) ήτο ἔξαιρετικὴ ἴδιοφυῖα, δ μόνος ἀληθινὸς δημιουργὸς ἀπὸ τοὺς γάλλους συγγραφεῖς τοῦ 17ου αἰώνος. Αἱ 29 κωμῳδίαι του εἶναι ἀπὸ τὰ τελειότερα δημιουργήματα τοῦ εἴδους. ‘Ο Μολιέρος ἐγνώριζε καλῶς τὸν ἄνθρωπον, κατεῖχε τὴν σκηνικὴν τέχνην καὶ διέσυρε τὰ ἀλαττώματα τῶν συγχρόνων του. ’Αλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν κωμῳδῶν του ὑπερβαίνουν τὰ δρια τῶν χρόνων του καὶ ἀποβαίνουν αἰώνιοι τύποι. ’Ο Ἀρχοντοχωριάτης, αἱ Σοφαὶ Γυναῖκες, δ Κατὰ φαντασίαν ἀσθενῆς εἶναι θεστρικὰ ἔργα πλήρη χάριτος, δεικνύοντα τὰς διαφόρους δψεις τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτῆρος, ἐνῷ δ Μισάνθρωπος καὶ δ Ταρτοῦφος εἶναι μεγάλα ἀριστουργήματα, εἰς τὰ ὅποια τὸ κωμικὸν ἐγγίζει τὰ δρια τοῦ τραγικοῦ.

‘Ο Λαφονταίν (Jean La Fontaine, 1621 - 1695) ήτο ἀριστοτέχνης τοῦ γαλλικοῦ στίχου. Διεκρίθη κυρίως ὡς ποιητὴς μύθων, τῶν δποίων τὰς ὑποθέσεις ἐλάμβανεν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μυθογράφους. ’Υπὸ τὴν μορφὴν δμως τῶν ζῷων ἐζωγράφισε τὰ ήθη καὶ τὰ ἀλαττώματα τῶν ἀνθρώπων, ὥστε οἱ μῆθοι του εἶναι ἀληθῆ μικρὰ δράματα, διακρινόμενα διὰ τὴν ζωηρότητα καὶ λεπτότητα τῶν παρατηρήσεων. ’Ο Λαφονταίν θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς γηγησιωτέρους ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος καὶ οἱ μῆθοι του τάσσονται μεταξὺ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

‘Ο Μποαλώ (Nicolas Boileau, 1636 - 1711) δὲν ήτο κυρίως ποιητής, ἀλλ’ εἶχε λεπτὴν καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν. Εἶναι δ ἀνεγνωρισμένος κριτικὸς τῶν χρόνων τούτων. ’Ητο θαυμαστὴς τοῦ ‘Ορατίου καὶ κατ’ ἀπομίησιν ἐκείνου ἔγραψε Σατίρας καὶ ’Ἐπιστολὰς καὶ τὴν Ποιητικὴν τέχνην. ’Ο Λουδοβίκος διώρισεν αὐτὸν ἴστοριογράφον τῆς αὐλῆς.

‘Ο καλλιτεχνικώτερος ἀπὸ τοὺς λογοτέχνας τῆς σειρᾶς αὐτῆς ήτο δ νεώτερος Ρασίν (Jean Racine, 1639 - 1699). ’Εκπαιδευθεὶς εἰς σχολὴν μοναχῶν, προσωρίζετο διὰ τὸ ἱερατικὸν στάδιον, ἀλλ’ ἡγάπησε τὸ θέατρον καὶ ἔγραψε τραγῳ-

δίας ἀπομιμούμενος τὸν Εύριπίδην, τὸν δποῖον ἐγνώριζεν ἀπὸ τὸ πρωτότυπον, χωρὶς νὰ τὸν ἔννοιη πάντοτε καλῶς. Ἐντὸς δε-καετίας παρήγαγε τὰ ἄριστα τῶν ἔργων του, τὴν Ἀνδρομά-χην καὶ τὴν Ἰφιγένειαν, τὸν Βρεταννικὸν καὶ τὴν Φαίδραν, γράφων μὲ παραδειγματικὴν εὐχέρειαν στίχους ἀπαλοὺς καὶ ἐπιτυγχάνων ἀμεμπτὸν συμμετρίαν τοῦ συνόλου. Ὁ Ράκινας θεωρεῖται τὸ πρότυπον τοῦ κλασσικοῦ ὅφους καὶ τῆς κλασσικῆς τέχνης. Πικρανθεὶς ἀπὸ τὴν κακὴν ὑποδοχὴν τῆς Φαίδρας, ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸ θέατρον καὶ ἀφιερώθη εἰς τὴν σύνθεσιν θρησκευτικῶν ποι-ημάτων. Μόλις βραδύτερον καὶ κατὰ παράκλησιν τῆς κυρίας Μαιντενὸν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ θέ-ατρον καὶ ἔγραψε τὰ δύο θρη-σκευτικὰ δράματα, τὴν Ἐσθήρ καὶ τὴν Ἀθαλίαν, τὰ δποῖα δεικνύουν ἀλλην ὅψιν τῆς Ιδιο-φυΐας τοῦ ποιητοῦ καὶ εἶναι ἔρ-γα λεπτῆς θρησκευτικῆς συγκι-νήσεως, ἐνθυμίζοντα εἰκόνας τοῦ Ραφαήλ.

Οἱ τέσσαρες οὕτοι συγγρα-φεῖς ἐπεβλήθησαν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, τὰ ἔργα των ἔθεωρήθη-σαν ὑποδειγματικά, οἱ δὲ κανό-νες, τοὺς δποῖους ἔθέσπισεν ὁ Μποσλὼ εἰς τὴν Ποιητικὴν Τέ-χνην, ἵσχυσαν ἐπὶ πολὺν καιρὸν ὡς αἱ τελευταῖαι λέξεις τῆς αἰσθητικῆς. Αὕτη εἶναι ἡ κατ' ἔξοχὴν κλασσικὴ λογοτε-χνία τῆς Γαλλίας.

Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἥκμασαν ἀξιόλογοι ἐκκλησιαστικοὶ ρή-τορες, διότι ἐν Γαλλίᾳ, δπου δὲν ὑπῆρχεν οὔτε Βουλὴ οὔτε ἐλευ-θερία λόγου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀκμάσῃ ἀλλη ρητορικὴ πλήν τῆς ἐκκλησιαστικῆς. Ὁ ὀνομαστότατος τῶν ιεροκηρύκων τῶν χρόνων τοῦ Λουδοβίκου εἶναι ὁ Μποσσούε (Bossuet, 1627-1704), εύνοούμενος τοῦ βασιλέως καὶ παιδαγωγὸς τοῦ διαδό-

61. Ὁ Ρασίν
(Παρίσιοι, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη)

χου. Περίφημοι είναι αἱ δμιλίαι του, Ιδίως οἱ 'Ἐπικήδειοι λόγοι (Oraisons funèbres), τοὺς ὁποίους ἀπήγγειλε κατὰ τὸν θάνατον ἔξεχόντων προσώπων, καθὼς καὶ ἡ Πραγματεία ἐπὶ τῆς Γενικῆς Ἰστορίας (Discours sur l' histoire universelle), εἰς τὴν ὁποίαν ἔξιστορεῖ ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς Ἰστορίας.

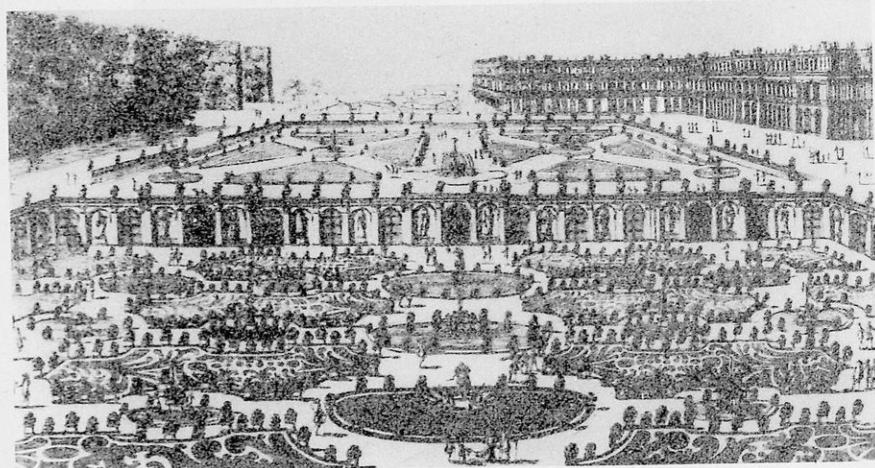
Εἰς νεωτέραν γενεάν καὶ διάφορον κόσμον ἰδεῶν καὶ τεχνοτροπίαν ἀνήκουν δ συγγραφεύς τῶν Χαρακτήρων Λαμπρούγερ (Jean de La Bruyère, 1645 - 1696) καὶ δ ἀρχιεπίσκοπος Φενελόν (Fénelon, 1651 - 1715), δ παιδαγωγὸς τοῦ ἐγγόνου τοῦ βασιλέως. Αἱ περιπλανήσεις τοῦ Τηλεμάχου (Aventures de Télémaque) είναι εἶδος ἐπικῆς διηγήσεως κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Ὀδυσσείας. Κύριος δόμως σκοπὸς τοῦ συγγραφέως ἦτο νὰ δώσῃ νέον πρότυπον ἡγεμόνος, δ ὁποῖος ἐργάζεται διὰ τὸ ἀγαθὸν τῶν ὑπηκόων του. Αἱ Περιπλανήσεις ἀπεδοκιμάσθησαν ὑπὸ τῆς αὐλῆς καὶ δ συγγραφεύς των κατεδικάσθη εἰς εὔσχημον ἔξορίαν, ἀπομακρυνθεὶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

Τὸν 17ον αἰῶνα καὶ ἄλλαι χώραι τῆς Εὐρώπης ἔχουν ἀξιολόγους συγγραφεῖς. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἔξακολουθεῖ, παρὰ τὴν πολιτικὴν παρακμὴν, ἡ ἀκμὴ τῆς λογοτεχνίας. Εἰς τὴν Ὀλλανδίαν εὑδοκιμοῦν τὰ Πανεπιστήμια, εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὴν παλινόρθωσιν τῶν Στούαρτ δ Τζών Μίλτον (John Milton, 1608 - 1674) ἔγραψε τὸ περίφημον ἐπικόν ποίημα 'Α πολεσθεὶς Παράδεισος, εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφει τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν χαράν τοῦ πρωτοπλάστου εἰς τὸν Παράδεισον, ἀλλὰ καὶ τὴν λόγῳ ἀνυπακοής τιμωρίαν του.

'Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ζωγραφικὴ ἐν Γαλλίᾳ

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα παρημελήθη δ γοτθικὸς ρυθμός. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας προσεκάλεσαν Ιταλούς ἀρχιτέκτονας πολλάκις καὶ ἐργάτας Ιταλούς, οἱ ὁποῖοι ἔκτισαν ἀνάκτορα καὶ ἐκκλησίας κατὰ τὸν ρωμαϊκὸν ρυθμόν, δγκώδεις οἰκοδομάς μὲ κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν, στεγαζούμενας ὑπὸ ὑπερμεγέθεις θόλους, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ναοῦ τοῦ 'Αγίου Πέτρου τῆς Ρώμης.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ ἔδαπάνησε κολοσσιαῖα ποσά δι’ οἰκοδομάς, ἐπειδὴ ἥθελε νὰ λαμπρύνῃ τὴν βασιλείαν του μὲ μνημεῖα μεγαλοπρεπῆ. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἀνέζωγονήθησαν διὰ τῆς γενναιοδωρίας του. ‘Ο Λουδοβίκος ἐπεσκεύασε τὰ ἀνάκτορα τοῦ Κεραμεικοῦ (Tuilleries) καὶ τὸ Λούμπρον, ἔκτισε τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μαρλύ (Marly) καὶ τοῦ Τριανόν (Trianon). Ἀλλὰ τὸ κύριον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς βασιλείας του εἶναι τὰ μυθώδη διὰ τὴν πολυτέλειαν ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλίων (Versailles). Αἱ Βερσαλλίαι εὗρι-

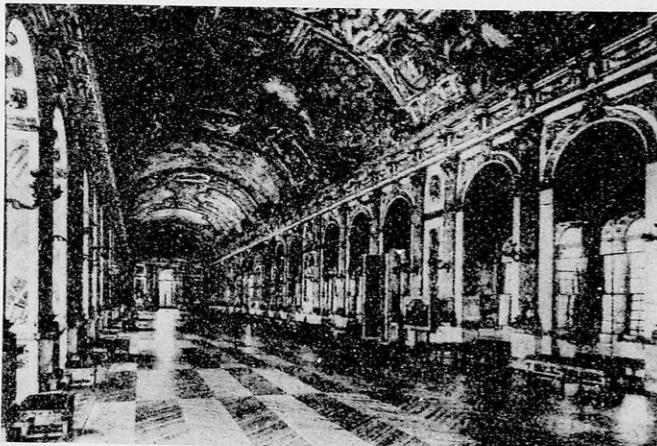

65. Βερσαλλίαι

σκονταὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοὺς Παρισίους καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ σύμπλεγμα οἰκοδόμων. Τὸ κεντρικὸν οἰκοδόμημα ἔχει μῆκος 450 μέτρα καὶ κοσμεῖται ἀπὸ κλοναῖς εἰς τὴν πρόσοψιν. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔνα δριζόντιον ὅροφον πολὺ ὑψηλόν, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ἐπικάθηται δεύτερος χαμηλότερος, καὶ ἀντὶ στέγης φέρει δριζόντιον δῶμα. Πρὸ τοῦ ἀνακτόρου ἐκτείνεται ἀπέραντος κῆπος μὲ εύρυχωρον δενδροστοιχίαν, ὁ δρόποιος κοσμεῖται μὲ μαρμάρινα ἀγάλματα, παριστάνοντα θεοὺς τῆς μυθολογίας. Οἱ δρόμοι τοῦ ἄλσους διδηγοῦν εἰς κρήνας ἢ μικρὰς

λίμνας, αἱ δποῖαι στολίζονται μὲ ἀγάλματα ἀρχαίων θεῶν καὶ μὲ πίδακας, εἰς τοὺς δποίους τὸ ὅδωρ ἔρχεται μὲ δρμῆν καὶ ἀναπηδᾷ εἰς μέγα ὕψος.

Τὰ οἰκοδομήματα αὐτὰ κατεσκευάσθησαν κατά τὴν παραλλαγὴν τοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως, τὴν δποίαν ὀνόμασσαν Μπαρόκ (Baroque). Ο νέος ρυθμὸς ζητεῖ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μεγαλειώδους καὶ τοῦ ἐπιβλητικοῦ μὲ τὸν δγκον τῆς ὅλης οἰκοδομῆς καὶ τὴν διάταξιν τῶν μερῶν. Προτιμᾶ τὴν

66. Ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν (Ἡ αἴθουσα τῶν κατόπτρων)

τεθλασμένην ἡ τὴν καμπύλην γραμμὴν καὶ τὸν φόρτον τοῦ γλυπτικοῦ καὶ γραφικοῦ διακόσμου, ἀντὶ τῆς εύθυγραμμίας καὶ τῆς λιτότητος τοῦ κλασσικοῦ ρυθμοῦ.

‘Ομοίας τάσεις παρουσιάζει καὶ ἡ ζωγραφική. Ἄλλα ἡ γαλλικὴ ζωγραφικὴ τοῦ 17ου αἰώνος δὲν παρήγαγεν ἔργα μεγάλης ἀξίας. Ἐνῷ ἡ τέχνη εἶχε τελειοποιηθῆν καὶ οἱ τεχνίται ἐζωγράφιζον μὲ μεγάλην ἐπιμέλειαν, τὸ κοινὸν ἐζήτει τὸ πομπώδες καὶ βαρύ. Διὰ τοῦτο περισσότερον ἀπὸ τὰς κανονικάς, τὰς

σοβαράς καὶ ψυχράς συνθέσεις, ἐκτιμῶνται τὰ ἔξαίρετα τοπία τοῦ Ν. Πουσέν (N. Poussin) Ποιμένες τῆς Ἀρκαδίας, Ἰδεῶδες τοπίον κλπ. καὶ τὰ Ἰταλικὰ τοπία τοῦ Κλώντ Λορραιν (Claude Lorrain), Πρωΐα·Ἐσπέρα κτλ.

Ίσπανοὶ ζωγράφοι

Αντιθέτως ἡ Ίσπανία ἀνέδειξε κατά τοὺς χρόνους αὐτοὺς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους ζωγράφους τῆς Εύρωπης.

67. Η Ἰνφάντιν Τερέζα (Βελάσκεθ)

Ο Βελάσκεθ (Velasquez, 1599 - 1660) ἐζωγράφιζε μὲ τέχνην καὶ ἀνυπέρβλητον ἐκφραστικότητα κατορθώσας μὲ ἀπλᾶ χρώματα νὰ παράγῃ ἀρμονίαν φωτοσκιάσεων. Πλὴν τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν εἰκόνων (Σταύρωσις κ. ἄ.), ἐφιλοτέχνησε

προσωπογραφίας βασιλέων καὶ μικρῶν πριγκίπων τῆς αὐλῆς, τῶν δποίων τινὲς εἶναι ὀνομασταί (Πριγκίπισσα Μαργαρίτα), δις καὶ ιστορικούς πίνακας, ἐκ τῶν δποίων ἡ Παράδοσις τῆς Βρέδα εἶναι περίφημος.

68. Ἀγία Σύλληψης
(Μουρίλλο, Μουσείον Λούβρου)

69. Παῖδες παίζοντες κύβους
(Μουρίλλο, Μουσείον Μονάχου)

‘Ο Μουρίλλο (Murillo, 1617 - 1682) ἔζωγράφιζεν ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν μοναστηρίων καὶ ἀνωθεν τῆς Ἀγίας Τραπέζης τῶν γαῶν σκηνὰς ἀπὸ τὴν λεράν ιστορίαν. Ἐξαιρετικῆς χάριτος εἶναι αἱ Παναγίαι, τὰς δόποιας παρίστανεν ἐν μέσῳ ἀπαλοῦ φωτὸς καὶ δικρόδιος Χριστὸς παίζων μετὰ τοῦ παιδὸς Ἰωάννου ἢ μετ’ ἄρνιου. ἔζωγράφιζεν ἐπίσης σκηνὰς τοῦ καθ’ ἡμέραν βίου, χωρικούς καὶ ἀγυιόπαιδας ἐντὸς χρυσοῦ φωτισμοῦ καὶ μὲ

πιστήν παράστασιν τῆς πραγματικότητος (ή 'Αγία Οἰκογένεια, ή 'Ανάληψις τῆς Παρθένου, ή 'Αγία Σύλληψις, ο "Άγιος Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Χριστοῦ πατός, Χριστὸς καὶ Ἰωάννης πατῖδες μετὰ τοῦ ἀρνίου, Πατῖδες παῖζοντες κύβους κ. ἄ.).

'Η ζωγραφικὴ εἰς τὰς Κάτω Χώρας

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, αἱ Κάτω Χώραι ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον ζωγραφικήν, ή δποια ἐν πολλοῖς εἶναι πλουσιωτέρα καὶ πολυμερεστέρα καὶ ἀπὸ τὴν Ιταλικὴν ζωγραφικὴν τῆς Ἀναγεννήσεως.

Κέντρα τῆς ζωγραφικῆς αὐτῆς εἶναι η Φλάνδρα (Brabant) καὶ η Ὁλλανδία. Αἱ δύο σχολαί, ή Φλαμανδικὴ καὶ η Ὁλλανδική, ἔχουν κοινὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα τὴν ἀγάπην τῆς φύσεως.'Αλλ' η Φλάνδρα, μείνασσα πιστὴ εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα καὶ ἔξαρτωμένη ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, διετήρησε τὴν παράδοσιν τῆς χριστιανικῆς τέχνης, ἐνῷ η Ὁλλανδία, ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀπὸ τὸν Ἰσπανικὸν ζυγόν, ἐδημιούργησε τέχνην μᾶλλον κοσμικήν.

'Ο ἔξοχωτερος ἀπὸ τοὺς φλαμανδοὺς ζωγράφους, ο Ρο-

70. 'Ο Ρούμπενς καὶ η σύζυγός του
(Ρούμπενς, Μόναχον, Πινακοθήκη)
τέχνην μᾶλλον κοσμικήν.

μπενς (Rubens, 1577 - 1640) έζησεν έπι τινα χρόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐμελέτησε τοὺς ἀρχαιοτέρους τεχνίτας. Ἐγκατασταθεὶς ἐπειτα εἰς τὴν Ἀμβέρσαν, διῆλθε μετὰ τῆς πρώτης συζύγου του ἡμέρας εὐτυχίας, τῆς δόποιας ἀνάμνησιν ἔχομεν ἐν τῇ διπλῇ προσωπογραφίᾳ τοῦ καλλιτέχνου μετ' αὐτῆς. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς, συνεζεύχθη, εἰς ἡλικίαν 53 ἑτῶν, τὴν νεαρὰν ἀνεψιάν του, τῆς δόποιας ἡ μορφὴ ἔκαμεν εἰς αὐτὸν τόσην ἐντύπωσιν, ὥστε παρέστησεν αὐτὴν ὅχι μόνον εἰς προσωπογραφίας

71. Ὁ Βάν Ντάϊκ
(Αὐτοπροσωπογραφία)

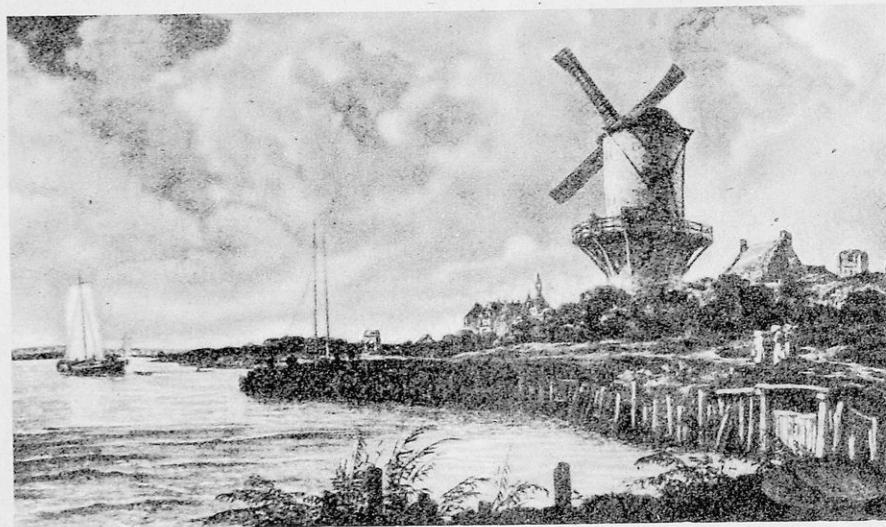
καὶ οἰκογενειακάς εἰκόνας, ἀλλὰ καὶ εἰς μεγάλας θρησκευτικάς ἢ μυθολογικάς παραστάσεις. Σφέζεται μέγας ἀριθμὸς πινάκων τοῦ Ρούμπενς, αἱ δόποιαι εἶναι διεσκορπισμέναι εἰς τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Φαίνεται ὅτι εἶχε παραγάγει ὑπὲρ τὰ δισχίλια ἔργα. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι καλλιτεχνήματα μεγάλης ἀξίας, ἐπιβαλλόμενα διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς συλλήψεως καὶ τὴν ἀριστοτεχνικὴν ἐκτέλεσιν. Αἱ μορφαὶ τῶν θρησκευτικῶν πινάκων ἔχουν τι τὸ ὑπερφυσικὸν καὶ προκαλοῦν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὑψηλοῦ, τοῦ

μυστηριώδους καὶ ἀνησυχητικοῦ (ἢ Ἐτοιμασία τοῦ Σταυροῦ, ἢ Ἀποκαθήλωσις, ἢ Προσκύνησις τῶν Μαγών, ἢ Μαδόνα τοῦ Ἅγιου Ἰλδεφόνσο), ἐνῷ ἀφθονίᾳ ζωῆς καὶ κοσμικὸν αἴσθημα ἔκχειλίζει ἀπὸ τὰ συμπλέγματα παῖδων καὶ τὰς μυθολογικάς παραστάσεις (Στέφανος καρπῶν, αἱ Τρεῖς Χάριτες κτλ.).

Μετὰ τὸν Ρούμπενς, ὁ γνωστότατος τῶν Φλαμανδῶν ζωγράφων εἶναι ὁ Βάν Ντάϊκ (Van Dyck), ὁ δόποιος ἔμεινεν

έπι μακρὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐν τῇ αὐλῇ Καρόλου Α' ('Επιτάφιος θρῆνος, τὰ τέκνα Καρόλου Α', προσωπογραφία Καρόλου Α') καὶ διάσημος τοπογράφος Ρόυσνταλ (Ruysdael).

Οἱ Ὀλλανδοὶ ζωγράφοι εἰργάσθησαν διὰ τοὺς πλουσίους ἀστούς καὶ ἔζωγράφισαν ἴδιως σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, διότι οἱ Ὀλλανδοὶ, ὡς καλβινισταί, δὲν συνήθιζον εἰκόνας εἰς τὰς ἐκκλησίας οὕτε εἶχον εύγενεῖς καὶ πρίγκιπας. Διὰ τοῦτο

72. Ἄνεμομυλός
(Ρόυσνταλ, Ἀμστερδάμ, Πινακοθήκη)

οἱ καλλιτέχναι τῶν ἐπεδόθησαν εἰς προσωπογραφίας ἢ παρέστησαν σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, τοπία, δάση, παραλίας, κήπους, γωνίαν τινὰ τῆς πόλεως, καπηλεῖα κλπ. Ἐζωγράφιζον κατὰ φύσιν, προσπαθοῦντες νὰ δώσουν ζωὴν καὶ φυσικὴν χάριν εἰς τὰς παραστάσεις. Ἐτελειοποίησαν τὴν τέχνην καὶ ἤσαν ἀπαράμιλλοι εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν χρωμάτων καὶ τοῦ φωτός.

Ἡ Ὀλλανδία κατὰ τὸν 17ον αἰώνα ἀνέδειξε πλῆθος ζωγράφων, μεταξὺ τῶν δρομίων τινὲς ἤσαν ἔξεχοντες καλλιτέχναι.

73. Ο Ρέμπραντ
(Αιτοπροσωπογραφία)

74. Οι προσκυνηταί της Ἐμμαούς
(Ρέμπραντ, Μουσείον Δούβρου)

75. Μάθημα ἀνατομίας (Ρέμπραντ, Μουσείον τοῦ "Αμιστεονται")

Είς έξ αύτῶν, δέ Ρέμπραντ (Rembrandt, 1606 - 1669), ἥτο μεγάλη καλλιτεχνική ίδιοφυΐα. Ἡ δέξια του ἔγκειται εἰς τὴν ἀπεικόνησιν ψυχικῶν καταστάσεων, διότι κατορθώνει νὰ παρατηρῇ τὴν πραγματικότητα μὲ σπανίαν διορατικότητα καὶ κατέχει τὴν τέχνην νὰ ἀποδίδῃ αὐτὴν μὲ δσυνήθη ἐκφραστικότητα. Ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα ἔργα του εἶναι τὸ περίφημον Μάθημα τῆς Ἀνατομίας, τὸ δόποιον παριστάνει ὀνομαστὸν λατρὸν ἐπιδεικνύοντα εἰς τοὺς συναδέλφους του τὸ ἀνατεμνόμενον σῶμα. Ὁμοίας τεχνοτροπίας εἶναι καὶ ἡ Νυκτερινὴ Φρουρά. Σώζονται περὶ τοὺς 600 πίνακες καὶ 300 εἰκόνες τοῦ Ρέμπραντ ('Ἐπιστροφὴ τοῦ Ἀσώτου, δὲ Ἰησοῦς Θεραπεύων τοὺς ἀσθενεῖς, οἱ Προσκυνηταὶ τῆς Ἐμμαούς, Ἀποκαθήλωσις, ἡ συγκλονιστικὴ παράστασις τῆς Θυσίας τοῦ Ἰσαὰκ, δὲ Ἰακὼβ εὔλογεῖ τοὺς ἔγγονους του κ.ἄ.

Ἡ Μουσικὴ

Αἱ φυλαὶ τῆς Δ. Εύρωπης εἶχον ἀνέκαθεν μεγάλην μουσικὴν ίδιοφυΐαν. Αἱ ψαλμῳδίαι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ λαϊκὰ ᾄσματα ἥσαν ποικιλώτατα καὶ μελωδικώτατα. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἀνεπτύχθη πολὺ εἰς τὴν Δύσιν.

Οἱ Λούθηρος ἡγάπα τὴν μουσικὴν καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ψαλμῳδίαν ἀπλῆν, ἀλλὰ κατανυκτικήν, ἐκλέξας ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἀπὸ τὰ δημώδη ᾄσματα καὶ συνθέσας δὲ ἴδιος νέας μελωδίας. Ἡ χορῳδία, εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἡγαπήθη ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ ἀνεκαίνισε τὴν μουσικὴν ἐν Γερμανίᾳ. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Καλβινισταὶ τῆς Γαλλίας ἔψαλλον τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυΐδ, τοὺς δόποιους εἶχον μελοποιήσει περίφημοι μουσικοὶ τοῦ 16ου αἰῶνος, ὅπως δὲ Γκουντιμέλ (Goudimel, 1505 - 1572).

Οἱ καθολικοὶ ἀπειμήθησαν τοὺς διαμαρτυρομένους. Τὸν 16ον αἰῶνα δὲ μουσικὸς τῆς παπικῆς ἐκκλησίας Παλεστρίνα (Palestrina, 1524 - 1594) συνέθεσε τὴν ὀνομαστὴν λειτουργίαν τοῦ πάπα Μαρκέλλου.

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν δρᾶμα ἔχρησίμευσεν ὡς πρότυπον διὰ παραστάσεις κοσμικάς. Τοιουτοτρόπως ἔγεννήθησαν εἰς τὴν

Ίταλίαν σχεδόν ταυτοχρόνως τὸ Ὀρατόριὸν καὶ τὸ Μελόδραμα (Opera), περὶ τὸ 1600. Ὁρατόριον εἶναι μουσικὸν δράμα μὲθ θρησκευτικὴν ύπόθεσιν, ἀποτελούμενον ἀπὸ δρχήστραν, ἐνῷ τὸ μελόδραμα εἶναι δράμα κοσμικόν, τοῦ δποίου τὰ πρόσωπα ψάλλουν τὸ μέρος των. Τὸ πρῶτον μελόδραμα Ὁρφεὺς καὶ Εύριδικη ἐπαίχθη εἰς τὴν Φλωρεντίαν. Εἰς τὴν Γαλλίαν πρῶτος ὁ Ίταλὸς Λούλλι (Lulli) συνέθεσεν ἀληθῆ μελόδράματα.

Ἡ Φιλοσοφία

Οἱ ἀρχαῖοι "Ελληνες εἶχον ἀναπτύξει πλουσιωτάτην φιλοσοφίαν, προσπαθοῦντες νὰ ἔρμηνεύσουν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ κόσμου, καθὼς καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνος ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης ἔξεθεσε συστηματικῶς τὰς γνώσεις τῶν χρόνων του εἰς τὰ διεξοδικὰ συγγράμματά του, ἐπεβλήθη εἰς τὰς ἐπομένας γενεὰς καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἔγινεν αὐθεντικα, εἰς τὴν δποίαν ἔπρεπε νὰ στηριχθῇ πᾶσα ἐπιστήμη καὶ πᾶσα σοφία. Ἡ φιλοσοφία τῶν χρόνων αὐτῶν, ἡ λεγομένη Σχολαστικὴ φιλοσοφία, αὐτὸν εἶχε διδάσκαλον καὶ ὀδηγόν.

Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης ἐμελέτησαν τὰ ἔργα τῶν ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ μερικοὶ ἐπεχείρησαν ν' ἀνακαλέσουν εἰς τὴν ζωὴν τὰ ἀρχαῖα φιλοσοφικὰ συστήματα. Ἰδίως ἐμελετήθη πολὺ καὶ ἀπέκτησεν δπαδοὺς ὁ Πλάτων. Ἀλλὰ τὰ αὐτοτελὴ φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν νεωτέρων χρόνων ἐδημιουργήθησαν μόλις κατὰ τὸν 17ον αἰώνα.

Ο διάσημος Ἀγγλος φιλόσοφος Φράνσις Μπέϊκον (Francis Bacon, 1561 - 1626) ἐσυστηματοποίησε καὶ ύπεστήριξε τὴν θεωρίαν τῆς νέας μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐδίδασκεν ὅτι τὰς περὶ τῆς φύσεως γνώσεις ποριζόμεθα ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Πρέπει πρῶτον νὰ παρατηρήσωμεν τὰ φαινόμενα καὶ νὰ ἔξακριβώσωμεν διὰ τοῦ πειράματος, ἐπειτα νὰ ταξινομήσωμεν αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὰς μερικὰς περιπτώσεις νὰ συναγάγωμεν ἐπαγγεικῶς τὸ γενικόν, δηλ. τοὺς νόμους τῶν φαινομένων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ σχολαστικοὶ ἡκολούθησαν τὴν ἀντίθετον δόδν,

στηριζόμενοι έπι τής γνώμης τῶν παλαιῶν σοφῶν καὶ προσπάθουντες ἀπὸ γενικὰς ύποθέσεις νὰ ἔρμηνεύσουν τὰ μερικὰ φαινόμενα, δὲ Βάκων ἐπολέμησε ζωηρῶς τὴν σχολαστικὴν μέθοδον. Διὰ τοῦτο τὸ σύγγραμμά του ὡνόμασε Νονυμόν Οργανισμόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν ὅποιαν εἶχον ὄνομάσει "Οργανόν", διότι ἐθεωρήθη ὡς τὸ μέσον τῆς δρθῆς διανοήσεως, ἐπὶ τοῦ ὅποιου εἶχε στηριχθῆ ἡ σχολαστικὴ ἐπιστήμη.

'Ο γάλλος φιλόσοφος Ντεκάρτ (Descartes, 1596 - 1650), δὲ γνωστὸς μὲ τὸ ἐκλατινισθὲν κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων ὄνομά του Καρτέσιος (Cartesius), ὑπέβαλεν εἰς αὐτηράν κριτικὴν τὴν σχολαστικὴν μέθοδον. 'Ο Καρτέσιος ἐσκέφθη ὡς ἔξῆς: Οἱ ἄνθρωποι παραλαμβάνουν συνήθως τὰς γνώσεις ἀπὸ τοὺς προγενεστέρους, χωρὶς νὰ ἔξελέγξουν αὐτάς, στηριζόμενοι μᾶλλον εἰς τὴν γνώμην παλαιοτέρων σοφῶν, εἰς τὰς αὐθεντίας. Περὶ τῆς ἀκριβείας δημως τῶν γνωμῶν αὐτῶν δὲν ἔχομεν πειστικὴν βεβαιότητα. 'Επειδὴ δημως πολλαὶ ἀπὸ τὰς γνώμας αὐτὰς ἀποδεικνύονται ὡς μὴ δρθαί, μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλω δι' δλα, δχι μόνον διὰ τὰ διδάγματα τῶν σοφῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἔαυτοῦ μου ἀκόμη καὶ νὰ μὴ δεχθῶ ὡς ἀλήθειαν παρὰ μόνον διτι φαίνεται εἰς ἐμὲ τὸν Ἰδιον λογικὸν καὶ σαφές.

Αὐτὸς ἐσήμαινε τὴν δριστικὴν καταδίκην τῆς σχολαστικῆς μεθόδου καὶ τῆς πίστεως εἰς αὐθεντίας. Τὰς γνώμας ταύτας ἔξεθεσεν εἰς τὸ σύντομον, ἀλλὰ περιεκτικὸν σύγγραμμά του, εἰς τὸν Περὶ μεθόδου λόγον (Discours de la méthode), τὸ δόποῖον ἔγραψεν εἰς τὴν δημιλουμένην γαλλικὴν. 'Ο Καρτέσιος ἦτο ἔξαιρετος μαθηματικὸς καὶ φυσικός, ἐδέχετο τὸ σύστημα τοῦ Κοπερνίκου καὶ ύπεστήριζεν διτι δλα εἰς τὸν κόσμον γίνονται κατὰ μηχανικὴν ἀνάγκην. 'Ιδιαιτέραν δημως θέσιν ἔδιδεν εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, διόποιος, κατὰ τὸν Καρτέσιον, διαφέρει ριζικῶς ἀπὸ τὸ σῶμα, τὴν ὥλην γενικῶς, ἀπὸ τὴν ἐκτατὴν οὐσίαν, δηπως χαρακτηρίζει τὴν ὥλην.

'Η διδασκαλία τοῦ Καρτέσιού ἔκαμεν ἐντύπωσιν, διεδόθη πολὺ καὶ ἀπέκτησε πολλούς διαδούς. 'Αλλ' οἱ θεολόγοι κατεδίκασαν τὸ σύστημά που καὶ τὸν 18ον αἰῶνα ἀκόμη οἱ καθη-

γηταί τῶν Πανεπιστημίων ἀπηγόρευον εἰς τοὺς φοιτητάς νὰ μελετοῦν τὰ ἔργα του.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 17ου αἰώνος ἀξιόλογον φιλοσοφικὸν σύστημα ἀνέπτυξεν δὲ Μπαρούχ Σπινόζα (Spinoza, 1632 - 1677), τὸ δποῖον ἐξετιμήθη βραδύτερον. Εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ Ἐβραϊκὴν οἰκογένειαν εἰς τὸ Ἀμστελόδαμον καὶ ἔζησεν εἰς τὴν Χάγην πτωχὸς καὶ ἀφανῆς, κατοικῶν ὡς οἰκότροφος εἰς οἰκίας μικροαστῶν μετρίας οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ ποριζόμενος τὰ πρός τὸ ζῆν ἀπὸ τὴν λειανσιν ύέλων διὰ δίοπτρα ἢ ἀπὸ συνδρομάς φίλων. Ὁ Σπινόζα ἦθελε νὰ δώσῃ μαθηματικὴν ἀκρίβειαν εἰς τοὺς συλλογισμούς του. Διὰ τοῦτο, τὸ κύριον σύγγραμά του, ἡ Ἡθικὴ (Ethica ordine geometrico demonstrata), ἔχει τὴν διάταξιν ἐγχειριδίου Γεωμετρίας (θεωρήματα, ἀποδεξεις, πορίσματα). Παρεδέχετο δτι δλα εἰς τὸν κόσμον ἀνάγονται εἰς ἐνιαίαν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἡ δποία εἶναι ἐν ταύτῳ Θεὸς καὶ φύσις, δηλαδὴ θεός καὶ φύσις εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸν (deus sive natura). Διὰ τοῦτο τὸ σύστημά του ὀνόμασαν πανθεϊστικόν. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σπινόζα ἐπιβάλλεται μὲ τὸ ὑψος καὶ τὴν εὐγένειαν, διότι διδάσκει δτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, συντελούσσα εἰς τὴν γαλήνην τοῦ σοφοῦ καὶ τὸν κατευνασμὸν τῶν παθῶν.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰώνος παρατηρεῖται σημαντικὴ μεταβολὴ. Αἱ ζυμώσεις, τὰς δποίας προεκάλεσαν αἱ ἀγγλικαὶ ἐπαναστάσεις, δίδουν τὴν εύκαιρίαν ν' ἀναπτυχθῆ ἡ λεγομένη ἐμπειρικὴ ἀποψίς. Ὁ κυριώτερος ἀντιπρόσωπος αὐτῆς, ὁ ἀγγλος φιλόσοφος Τζών Λόκ (John Locke, 1632 - 1704) εἰς τὸ δνομαστὸν σύγγραμμά του Δοκίμιον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν, τὸ δποῖον ἐξεδόθη δύο ἔτη μετὰ τὴν ἔνδοξον ἐπανάστασιν (τὸ 1690), ὑπεστήριξεν δτι δλαι μας αἱ γνώσεις πηγὴν ἔχουν τὴν αἰσθησιν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἐντυπώσεων εἰς τὸν νοῦν. Καταπολεμεῖ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Καρτεσίου περὶ ἐμφύτων ἐννοιῶν καὶ καταλήγει εἰς τὸ περίφημον συμπέρασμα: «Ούδεν ἐν τῇ νοήσει δ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει».

Τὴν ἀποψίν αὐτὴν ὀνόμασσαν ἐμπειρικὴν ἡ ἐμπειρισμὸν (empirisme), ἐνῷ ἡ ἀντίθετος, ἡ δεχομένη δτι πηγὴ τῶν γνώσεων εἶναι ἡ νόησις, δνομάζεται δρθολογικὴ ἡ δρθο-

λογισμός (rationalisme, ἀπό τὸ λατ. ratio - λόγος, λογικόν). Η φιλοσοφία του Λόκ σημαίνει ἀποφασιστικήν ἀντίδρασιν εἰς τὰ θεωρητικὰ συστήματα τοῦ 17ου αἰώνος καὶ τὴν ἀρχὴν νέας περιόδου εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

Ολίγα ἔτη νεώτερος δὲ γερμανὸς Λάϊμπνιτς (Leibniz, 1646 - 1716), ἡ πρώτη ἀξιόλογος φιλοσοφικὴ διάνοια τῆς Γερμανίας μετά τὰς ἀναστατώσεις τῶν θρησκευτικῶν πολέμων, ἐπεχείρησε νὰ σώσῃ τὸν δρθιολογισμόν, δίδων εἰς αὐτὸν διάφορον ἔννοιαν. Ἐξαρέτος σοφός, ἐκ τῶν πολυμαθεστέρων τῆς Εὐρώπης, ἀνεκάλυψε συγχρόνως μὲ τὸν Νεύτωνα τὴν βάσιν τοῦ ἀπειροστικοῦ λογισμοῦ. Εἰς τὰ ἔργα του Νέα δοκίμια διὰ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν (ἀπάντησις εἰς τὸν Λόκ), Θεοδικία καὶ Μοναδολογία ἀνέπτυξεν ἀξιολόγους σκέψεις, ύπερστήριξε τὴν θεωρίαν περὶ ἐμφύτων ἔννοιῶν καὶ τὴν αἰσιόδοξον περὶ τοῦ κόσμου ἀπρψιν, ἡ δόποια συνοψίζεται: «δόκοσμος εἶναι δὲ καλύτερος ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς κόσμους». Ἡ βαθύτερα προσπάθεια του Λάϊμπνιτς εἶναι νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τοῦ δρθοῦ λόγου τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας.

Aἱ ἐπιστῆμαι

Ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῶν νέων χρόνων εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, διότι δι' αὐτῆς διάνθρωπος ἐκυριάρχησεν ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν πορισμάτων αὐτῶν ἀνεκαίνισε τὸν βίον του.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους οἱ ἀνθρώποι ἐζήτουν τὴν λύσιν πάσης ἀπορίας εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ ἴδιως τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων ἐπὶ μακρὸν ἐξηκολούθησαν τὸ σύστημα αὐτό.

Τὸν 17ον αἰῶνα δμωας πολλοὶ σοφοὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν ἀπ' εύθειας τὴν φύσιν. Κατεσκεύασσαν κατάλληλα ὅργανα, μὲ τὰ δόποια κατώρθωσαν νὰ παράγουν κατὰ βούλησιν τὰ φαινόμενα, τὰ δόποια ἥθελαν νὰ μελετήσουν. Τοιουτοτρόπως ἐδημιούργησαν τὴν νεωτέραν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὴν παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἔδειξαν

μεγάλην δεξιότητα είς τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως, κατὰ τοῦτο δὲ ὑπερτεροῦν πολὺ τοὺς ἀρχαίους.

Τὸν 17ον αἰῶνα οἱ καταγινόμενοι εἰς τὰς μελέτας αὐτὰς ἥσαν δλιγάρθμοι καὶ δλοι σχεδὸν ἐρασιτέχναι, εύρισκόμενοι ἐκτὸς τῶν Πανεπιστημίων, τὰ δποῖα μὲ πεῖσμα ἀπέκλειον τὸν νέον τρόπον τῆς ἔρεύνης. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐκκλησία κατεδίωκε πάντα νεωτερισμὸν εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως ὡς αἴρεσιν. Αἱ ἐπιστήμαι δὲν ἥσαν ἀκόμη πολὺ ἀνεπτυγμέναι, ὥστε δὲν ἦτο δύσκολον νὰ κατέχῃ τις δλας τὰς γνώσεις τοῦ καιροῦ του εἰς δλας τὰς ἐπιστήμας. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ τοῦ 16ου καὶ τοῦ 17ου αἰῶνος ἥσαν συγχρόνως μαθηματικοί, φυσικοί καὶ φυσιολόγοι. Κατεγίνοντο Ἰδίως εἰς τὰ Μαθηματικά, τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Φυσικήν. Ἔγραφον κατὰ κανόνα εἰς τὴν λατινικὴν καὶ τὰς γνώμας καὶ ἀνακαλύψεις τῶν ἀνεκοίνων πρὸς ἀλλήλους πρόφορικῶς ἢ δι' ἐπιστολῶν.

Αἱ κυβερνήσεις παρετήρησαν δτι ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ ὠφέλεια ἀπὸ τὰς μελέτας αὐτὰς. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ δποία προσείλκυε περισσότερον τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἦτο ἡ ἀστρονομία, διότι ὁ πολὺς κόσμος ἐξηκολούθει νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν πρόγνωσιν διὰ τῶν ἀστρων. Δὲν ἤργησαν ὅμως οἱ σοβαρώτεροι νὰ ἐκτιμήσουν τὰς θετικὰς ὑπηρεσίας τῆς ἀστρονομίας. Τὸ 1667 ἐκτίσθη τὸ Ἀστεροσκοπεῖον Γκρήνουϊτς (Greenwich) πλησίον τοῦ Λονδίνου καὶ σχεδὸν συγχρόνως τὸ ἀστεροσκοπεῖον Παρισίων. Κατήρτισαν βοτανικούς κήπους, Ἰδίως εἰς τὰς πανεπιστημιακάς πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν Ὁλλανδίαν καὶ συλλογάς φυτῶν καὶ δρυκτῶν, τὰς δποίας ὧνόμαζαν Μουσεῖα. Τὸ δνομαστότερον ἔξ αὐτῶν ἦτο τὸ Βρεταννικὸν Μουσεῖον (British Museum).

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ Πανεπιστήμια δὲν ἤθελον νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὸν νέον τρόπον τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρεύνης, αἱ κυβερνήσεις ἵδρυσαν Ἐπιστημονικάς Ἀκαδημίας, τῶν δποίων τὰ μέλη δὲν ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων. Αἱ Ἀκαδημίαι ἐβοήθησαν πολὺ τὴν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ ἀστρονομία καὶ γενικῶς αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐσημείωσαν σημαντικὴν πρόοδον κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Αἱ ἀπόψεις

τοῦ Κοπερνίκου προεκάλεσαν βαθυτάτην ἐντύπωσιν καὶ ἐπεδοκιμάσθησαν ἀπὸ πολλούς σοφούς. Ὁ γερμανὸς ἀστρονόμος Κέπλερ (Kepler, 1571 - 1630) ἔδωκε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος μαθηματικὴν ἀπόδειξιν τοῦ συστήματος, διατυπώσας τοὺς λεγομένους Νόμους τοῦ Κέπλερ. Ἀλλ' ὁ κυριώτερος θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας φυσικῆς ἐπιστήμης εἶναι ὁ διάσημος Ιταλός Γαλιλαῖος (Galilei, 1564 - 1642), ὁ ὅποιος παρεδέχετο ως ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ κέντρον τοῦ ἥλιακοῦ συστήματος εἶναι ὁ

ἥλιος καὶ ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ αὐτόν.

Ἀνεκάλυψε τοὺς νόμους τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων καὶ ἔθεσεν οὕτω τὰς βάσεις τῆς Μηχανικῆς. Κατεσκεύασε μεγεθυντικούς φακούς, διὰ τῶν δποίων διέκρινε τὰ ὅρη τῆς σελήνης, τοὺς διορυφόρους τοῦ Διός καὶ ἔξηκριβωσε τὴν φύσιν τοῦ Γαλαξίου. Ἀλλ' ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις κατεδίκασε τὴν διδασκαλίαν του καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ ἀποκηρύξῃ γονυκλινὴς τὰς δοξασίας του ως πλάνας.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐσυστηματοποίησεν διάσημος ἄγγελος φυσικὸς Νεύτων (Newton, 1642 - 1727) συνενώσας αὐτὰς εἰς τὸν νόμον τῆς παγκοσμίου ἔλξεως, ὁ ὅποιος φέρει τὸ ὄνομά του. Τὰς βάσεις τῶν Μαθηματικῶν παρέλαβον οἱ νεώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μελετῶντες τοὺς "Ἐλληνας μαθηματικούς". Ὁ γάλλος Βιέτ (Viète, 1540 - 1603) ἔδωκεν εἰς τὴν Ἀλγεβραν τὴν νεωτέραν μορφήν, εἰσαγαγών τὰ γράμματα, ὁ δὲ φιλόσοφος Ντεκάρτ, ἔξαρετος μαθηματικός, εἰσή-

76. Ὁ Γαλιλαῖος

γαγε τὸν ἀλγεβρικὸν ὑπολογισμὸν εἰς τὴν Γεωμετρίαν, δημιουργήσας τὴν Ἀναλυτικὴν Γεωμετρίαν. Ἐτερος φιλόσοφος, δι γερμανὸς Λάϊμπνιτς (Leibnitz), ἀνεκάλυψε τὸν Ἀ-

πειροστικὸν λογισμὸν, οὗτω δὲ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰώνος εἶχον διαμορφωθῆι οἱ διάφοροι κλάδοι τῶν Μαθηματικῶν.

Ἡ Φυσικὴ κατ' ἄρχας δὲν ἔτο χωρισμένη ἀπὸ τὰ Μαθηματικά καὶ τὴν Ἀστρονομίαν. Ὁ Γαλιλαῖος ὑπελόγισε τὸν νόμον τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων, ἐνῷ δ Τορριτσέλλι (Torricelli, 1608 - 1647), Ἰταλὸς καὶ αὐτός, ἐμελέτησε τὸν νόμον τῆς ζορροπίας τῶν ρευστῶν καὶ κατεσκεύασε τὸ

77. Ἰσαάκ Νεύτων

βαρόμετρον, τὸ δποῖον μετ' ὀλίγον ἐπέτρεψε νὰ παρατηρήσουν τὴν βαρύτητα τοῦ ἀέρος (Pascal). Οὕτως, ἀπὸ τοῦ 17ου αἰώνος ἡ Φυσικὴ ἔγινε πειραματικὴ ἐπιστήμη.

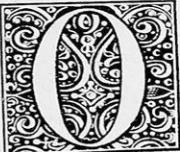
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ (ΙΗ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Η ΑΓΓΛΙΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Γενική ἐπισκόπησις

 18ος αἰών εἶναι σημαντικώτατος διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Τρία ἀξιολογώτατα γεγονότα χαρακτηρίζουν αὐτόν: ἡ στερέωσις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας καὶ ἡ δημιουργία ἀποικιακοῦ κράτους, μὲ βάσεις τὰς Ἰνδίας καὶ τὸν Καναδᾶν.

Τὸ πολιτικὸν καθεστώς, τὸ καθιερωθέν διὰ δύο ἐπαναστάσεων τὸν 17ον αἰῶνα, στερεώνεται τὸν 18ον ὑπὸ τὴν νέαν δυναστείαν τοῦ Ἀννοβέρου. Οἱ δύο πρῶτοι βασιλεῖς, ἔνοι καὶ χωρὶς ἐπιβολὴν, ἐμπιστεύονται τὴν κυβέρνησιν εἰς τοὺς ἀρχηγούς τοῦ πλειοψηφοῦντος κόμματος τῆς βουλῆς, τὴν δπολιτικὸν ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν τὰ δύο κόμματα, τῶν Οὐτῖς καὶ τῶν Τόρις.

Ἀπὸ τοῦ 1760 δὲ τρίτος βασιλεὺς τῆς δυναστείας Γεώργιος Γ' διεκδικεῖ τὰς βασιλικὰς προνομίας. Ἐξ αὐτοῦ δημιουργεῖται κοινοβουλευτικὴ κρίσις, ἡ δποία διαρκεῖ ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἔτη (1760 - 1782). Ἀλλ᾽ ἡ ἀντίστασις τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἔξωτερικαὶ διποτυχίαι ὑποχρεώνουν τὸν βασιλέα νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ δὲ περίφημος Πίτ δὲ νεώτερος ἀποβαίνει λιχυρδὸς κοινοβουλευτικὸς κυβερνήτης. Ἐκ τῆς κρίσεως ἔξερχεται τὸ πολίτευμα περισσότερον στερεωμένον.

Τὸν 18ον αἰῶνα ἥρχισεν ἡ βιομηχανικὴ κίνησις, ἡ δποία κατέστησε τὴν Ἀγγλίαν πρώτην οἰκονομικὴν δύναμιν τοῦ κόσμου.

Τέλος, κατόπιν σκληρᾶς πάλης πρὸς τοὺς Γάλλους, οἱ Ἀγγλοὶ ἐγκαθίστανται ὀριστικῶς εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ τὸν Καναδᾶν καὶ γίνονται ἀδιαφιλονίκητοι ἡγεμόνες εἰς τὰς ἀποικίας.

Οἱ δύο πρῶτοι Γεώργιοι

"Οταν ἀπέθανε τὸ 1714 ἡ βασίλισσα "Αννα, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ, παρὰ τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν της, νὰ ἔξασφαλίσῃ τὸ δικαίωμα τῆς διαδοχῆς εἰς τὸν ἀδελφόν της Ἰάκωβον Γ', εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας ἐκλήθη, κατὰ τὴν ἀπὸ τὸ ἔτος 1701

πρᾶξιν τοῦ Κοινοβουλίου, δισ-έγγονος τοῦ Ἰακώβου Α' (ἀπὸ τὴν μητέρα του Σοφίαν) ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου Γεώργιος. Δι' αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἡ δυναστεία τοῦ Ἀννοβέρου, ἡ δποία βασιλεύει μέχρι σήμερον.

"Ο Γεώργιος Α' (1714-1727) ἦτο ἥδη 54 ἔτῶν, ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Δὲν ἐγνώριζε τὴν ἀγγλικήν, ὅπως καὶ οἱ περιστοιχίζοντες αὐτὸν Γερμανοί." Εμεινε πάντοτε ξένος μεταξὺ τῶν ξένων καὶ ούδεποτε παρηγορήθη, διότι ἐγκατέλειψε τὸ Ἀννόβερον. "Εξηκολούθησε νὰ εἶναι συγχρόνως ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου καὶ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του

78. Ἀγγλος εὐγενῆς μὲ στολὴν αὐλῆς

ἔθετε πάντοτε υπεράνω τῶν Ἀγγλικῶν.

"Ο υἱός του Γεώργιος Β' (1727-1760) εἶχε τὰς ἔξεις καὶ τὰς ἰδέας τοῦ πατρός του. Οἱ Ἀγγλοὶ δύμως ἤνεχθησαν αὐτοὺς ἀπὸ αἰσθημα νομιμοφροσύνης, κυρίως δύμως διότι ἡσαν διαμαρ-

τυρόμενοι καὶ λόγω τῆς θέσεώς των ἦσαν ἀκίνδυνοι διὰ τὰς ἀγγλικάς ἐλευθερίας.

Πράγματι, οἱ δύο πρῶτοι Γεώργιοι, χωρὶς ἐνδιαφέρον διὰ τὸν τόπον καὶ χωρὶς ἐπιβολὴν, ἀφησαν τὴν φροντίδα τῆς κυβερνήσεως εἰς τὸ κοινοβούλιον καὶ καθιέρωσαν τὴν συνήθειαν νὰ λαμβάνουν τοὺς ὑπουργούς των ἀπὸ τὸ πλειοψηφοῦν εἰς τὴν Βουλὴν κόμμα. Ἡ συνήθεια αὐτὴ ὑπῆρξεν εύνοϊκὴ διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. Χάρις εἰς τὴν ἐπιτόσα ἔτη ἀποχὴν τῆς βασιλείας νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις ὅτι εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ.

Τὸ κυβερνητικὸν σύστημα

Ἐπεκράτησεν, ὅχι διὰ νομοθεσίας, ἀλλὰ διὰ τῆς συνήθειας, διὰ τοῦ συμβὸς τῶν ἔξουσιων.

1) Ἐπειδὴ διὰ βασιλεύς εἶναι ἀνεύθυνος, τὴν ἐκτελεστικὴν ἔξουσίαν ἀσκοῦν οἱ ὑπουργοί. Ἐνῷ προηγουμένων τοὺς ὑπουργούς ὑπεδείκνυεν διὰ βασιλεύς, δλίγον κατ' δλίγον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ γίνεται πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως διὰρχηγὸς τοῦ πλειοψηφοῦντος εἰς τὸ Κοινοβούλιον κόμματος.

2) Ἡ νομοθετικὴ ἔξουσία ἀνήκειν εἰς τὸ Κοινοβούλιον, συνιστάμενον ἀπὸ δύο Βουλάς, τὴν Βουλὴν τῶν Λόρδων, τῆς δόποιας τὰ μέλη διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων, τῆς δόποιας τὰ μέλη ἔξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τούλαχιστον ὑπὸ μέρους αὐτοῦ, διὰ μίαν ἐπιταστίαν (ἀπὸ τοῦ 1716). Σύν τῷ χρόνῳ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἔχασε τὴν ἐπιρροήν της, πρὸς ὅφελος τῆς δευτέρας.

3) Ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο κόμματα, τοὺς Τόρις καὶ τοὺς Οὐτὲς. Οἱ πρῶτοι ἐθεωροῦντο ἀριστοκρατικοί, οἱ δεύτεροι λαϊκοί. Κατ' οὐσίαν δύμως ἀντεπροσώπευον καὶ τὰ δύο δλιγαρχίας. Οἱ Τόρις τὴν μεγάλην Ιδοκτησίαν, οἱ Οὐτὲς τὸ χρῆμα (βιομηχανίαν καὶ ἐμπόριον). Καὶ τὰ δύο δὲν ἦθελον νὰ ἀλλάξουν τὸ ἐκλογικὸν σύστημα, τὸ δόποιον ἥτο εύνοϊκὸν δι' αὐτά.

4) Τὸ ἐκλογικὸν σύστημα ἥτο ἐλάχιστα δημοκρατι-

κόν. Κατ' ούσιαν ἐψήφιζε μικρά μειοψηφία τοῦ λαοῦ. Εἰς τοὺς νομούς τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου εἶχε περιέλθει κυρίως εἰς τοὺς ἱδιοκτήτας, εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ σωματεῖα. Ἰσχυροὶ ἄνδρες διέθετον μέγαν ἀριθμὸν ἔδρῶν καὶ ἐπώλουν αὐτὰς εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας. Ἐπίσης οἱ ἐκλεγόμενοι ἀντιπρόσωποι ἐμπορεύοντο τὴν ψῆφον των ἔναντι θέσεων καὶ ἀμοιβᾶν. Πραγματικὴ διαφθορά καὶ φαυλοκρατία ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Ἡ Κυβέρνησις τῶν Οὐτέ

Οἱ Τόρις ἡσαν ὑποπτοι, δτι εἶχον εύνοήσει τὴν ἔκπτωτον δυναστείαν καὶ δτι διετήρουν μυστικὴν συμπάθειαν πρὸς αὐτήν. Ἀντιθέτως, οἱ Ούτε, ἐπειδὴ ἐπολέμησαν αὐτὴν καὶ ἔχρησίμευσαν ὡς στήριγμα τῆς προτεσταντικῆς δυναστείας, εἶχον τὴν εὔνοιαν τῶν βασιλέων καὶ ἐκράτησαν τὴν ἀρχὴν σχεδὸν ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα. Ἡ πολιτικὴ των ἦτο ἐπὶ μακρὸν φιλειρηνική.

Ο Ούάλποουλ (Walpole), δ δραστηριώτερος πρωθυπουργός των τῆς περιόδου αὐτῆς, ἐκυβέρνησεν ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἐν δλόκληρα ἔτη (1721 - 1742), δσον ούδέποτε ἄλλη κοινοβουλευτικὴ κυβέρνησις. Ἀπέφυγε μὲν ἐπιμέλειαν πᾶσαν ἔξωτερικὴν περιπλοκήν. Διετήρησεν ἀγαθὰς σχέσεις μὲ τὴν Γαλλίαν καὶ ἐξησφάλισε τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τι διάστημα.

Ἐκέρδισε τοὺς ἰδιοκτήτας, ἐλαφρώσας τὴν φορολογίαν τῆς γεωργίας, καὶ τοὺς ἐμπόρους, ἐγκαινιάσας εἰδος ἐλευθέρας συναλλαγῆς, καθ' ἓν ἐποχὴν τὰ ἄλλα κράτη ἐκλειον αὐστηρῶς τὰ σύνορά των εἰς τὴν ἔξαγωγὴν καὶ εἰσαγωγὴν. Διηγκόλυνε τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ύλῶν καὶ ἔξαγωγὴν βιομηχανικῶν προϊόντων.

Ἡ ἐπιτυχία ἐδικαίωσε τὴν τόλμην του. Αἱ πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι σήμερον κέντρα τῆς ἀγγλικῆς βιομηχανίας, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του εἶδον τὴν πρώτην ἀνάπτυξιν. Ἡ ἔξαγωγὴ ἀπὸ 600.000 ἀνῆλθεν εἰς 12.000.000 λίρας καὶ ἡ ἀξία τῶν ἀκινήτων ἐτριπλασιάσθη.

Ο ταχὺς αὐτὸς πλούτισμός καὶ τὰ οἰκονομικὰ μέτρα τοῦ Ούάλποουλ ἐγέννησαν πραγματικὴν διαφθοράν καὶ ἡθικὴν

κρίσιν εἰς τὴν χώραν. Ἐναντίον τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἐδημιουργήθη ἀντίδρασις. Ἡ ἀπομόνωσις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ὀδηγήσει τὴν χώραν ἡ φιλειρηνικὴ πολιτική, ἐξήγειρε πολλοὺς ἔθνικιστάς. Ἡ χαλαρὰ τέλος στάσις του κατά τὴν σύρραξιν διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Αύστριας ἐπέφερε τὴν πτῶσιν του (1742). Οἱ Οὐτεῖς ἐκράτησαν τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἔγιναν φιλοπόλεμοι, ύπό τὸν νέον αὐτῶν ἀρχηγόν, τὸν Πίτ.

Ο Ούτλλιαμ Πίτ (William Pitt) ἦν δι πρῶτος Πίτ, διπλωμάτης λέγουν, ύπηρξεν ἀπό τοὺς μεγαλυτέρους πολιτικούς ἀνδρας τοῦ Ἑνωμένου Βασιλείου. Βουλευτὴς εἰκοσιεπτάτη ἐτῶν, ἥτοι ἀντίπαλος τοῦ Οὐάλποουλ, τὸν ὁποῖον κατηγόρει ὡς ύπατιον τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἀνυποληψίας τῆς Ἀγγλίας. Εύθυνς, εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ δομάζεται ἀδιάφθορος, θερμὸς πατριώτης, μὲ ἀπέραντον οἴησιν, τὴν ὁποίαν ἔξεφραζε διὰ θεατρικῆς εὔγλωττίας, ἀπέκτησε πρωτοφανῆ δημοτικότητα.

Υπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πίτ οἱ Οὐτεῖς ἔκαμαν τοὺς δύο πολέμους, τῆς διαδοχῆς τῆς Αύστριας καὶ τὸν Ἐπταετῆ.

Ἐξῆλθον ζημιωμένοι ἀπὸ τὸν πρῶτον, διὰ τοῦ δευτέρου δμῶς ἔξησφάλισαν μεγάλα κέρδη, τὴν στρατιωτικὴν ἔξασθένησιν τῆς Γαλλίας καὶ τὴν κυριαρχίαν εἰς τὰς ἀποικίας.

79. Ρόμπερ Ούάλποουλ
(Ἄριστερά, διμιλῶν μὲ τὸν Πρόεδρον τῆς Βουλῆς)

Γεώργιος Γ' (1760 - 1820). Η Κοινοβουλευτική άριστης

‘Ο Γεώργιος Γ’ ανήλθεν εἰς τὸν θρόνον 23 ἑτῶν. Απλοὺς τοὺς τρόπους, κανονικὸς εἰς τὴν ζωὴν, εἰλικρινῆς καὶ εὐλαβῆς, ἀποστρεφόμενος τὴν διαφθοράν, εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὴν πρωσσίδα μητέρα του τὴν Ιδέαν ὅτι ἔπειτε νὰ εἶναι πραγματικὸς «βασιλεύς».

‘Ο Γεώργιος Γ’ ἡθέλησε νὰ μὴ εἶναι μόνον βασιλεύς, ἀλλὰ καὶ νὰ κυβερνήσῃ. “Ηθελε μάλιστα νὰ εἶναι ὁ πρωτος ύπουργός του βασιλείου. Εἶχε δηλαδὴ τὴν ἀπαίτησιν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν κοινοβουλευτικὴν κυβέρνησιν διὰ προσωπικῆς. Σύμφωνος εἰς τοῦτο μὲ τὰς περὶ τοῦ βασιλέως ἀντιλήψεις τῶν Τόρις, ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς αὐτούς, ἐνῷ ἀπεστρέφετο τοὺς Οὐτές.

‘Η ἀπαίτησις του βασιλέως ἐδημιούργησεν ἀληθῆ κοινοβουλευτικὴν κρίσιν. ‘Η πρώτη ἀπόπειρά του νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τὸ κόμμα τῶν Τόρις προσέκρουσεν εἰς ἔξεγερσιν τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ τὸ 1770, ἐπωφεληθεῖς ἀπὸ τὴν περιπλοκὴν μὲ τὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς, ἔχρησιμοποίησεν ἐπὶ δώδεκα ἔτη (1770 - 1782) τὸν λόρδον Νόρθ (North) καὶ ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς ὁ Ἰδιος.

‘Αλλ’ ὁ ζωηρὸς ἐρεθισμὸς τῆς κοινῆς γνώμης, ὁ δόποιος ἐξεδηλώθη διὰ τῆς ἰδρύσεως πολιτικῶν σωματείων, συγκεντρώσεων, διαδηλώσεων, σατίρας καὶ τῆς δημοσιογραφίας, ἴδιως δύμας τὰ ἀτυχήματα εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀμερικῆς, ὑπεχρέωσαν τὸν βασιλέα νὰ ὑποχωρήσῃ. Εύρεθεις πρὸ ἀδιεξόδου, ὁ Γεώργιος παρέδωσε τὴν ἔξουσίαν εἰς τὸν νεαρὸν υἱὸν τοῦ Πίτ, τὸν δεύτερον Πίτ (1782).

‘Ο Δεύτερος Πίτ (1759 - 1806)

“Εγινε πρωθυπουργός εἰκοσιτεσσάρων ἑτῶν. ‘Αδιάφθορος καὶ πατριώτης, ὅπως ὁ πατήρ του, ἦλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπὸ ἔξαιρετικὰς περιστάσεις, ἀλλ’ εἶχεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ἐναντίον του τὸ Κοινοβούλιον, τὸ δόποιον κατεψήφισεν αὐτὸν δέκα ἔξι φοράς ἐντὸς τριμήνου. ‘Ο Πίτ

δημως, άντιθέτως πρός τὴν παράδοσιν, δὲν παρηγήθη καὶ διέλυσε τὸ Κοινοβούλιον. Αἱ ἐκλογαὶ ἔφερον πλειοψηφίαν ἀφωσιωμένην εἰς αὐτὸν καὶ ἐκυβέρνησεν ὡς ἀπόλυτος κύριος τὴν Ἀγγλίαν ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν (1784 - 1806).

Ανύψωσε τὸ ἡθικὸν τῆς χώρας, ἐτακτοποίησε τὰ ἀναστατωμένα ἐκ τοῦ πολέμου τῶν ἀποικιῶν οἰκονομικὰ καὶ ἀνέπτυξε τὸ ἐμπόριον. Δι' αὐτοῦ ἐμετριάσθη ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Οὐτέξ καὶ Τόρις καὶ ἐσχηματίσθη κόμμα πατριωτικόν, ἀφωσιωμένον εἰς τὸν βασιλέα καὶ τὸ σύνταγμα. Τοιουτοτρόπως τὸ ἔθνος ἡνωμένον ἀντεμετώπισε τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, κατὰ τῆς δποίας ὁ Πίτ ἐκήρυξεν «ἐξοντωτικὸν πόλεμον».

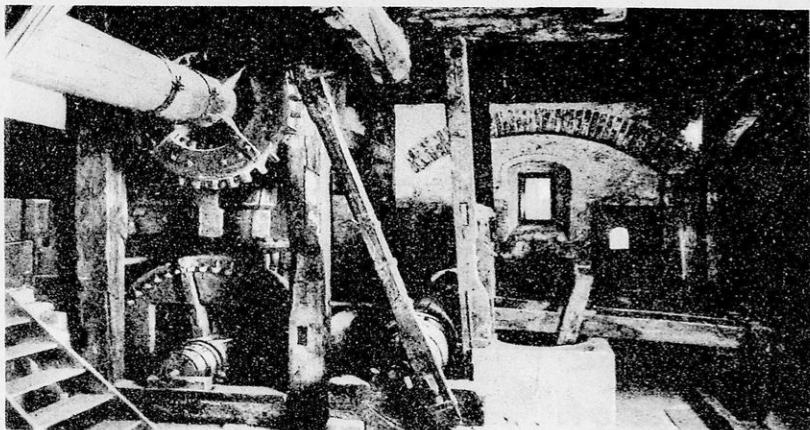

80. Ὁ δεύτερος Πίτ
(Τ. Λόρεντς, Ἀνάκτορον Οὐενδσορ)

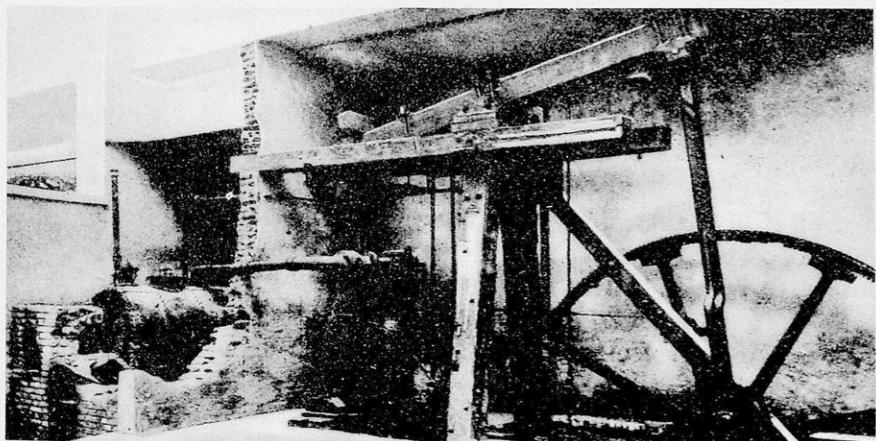
Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αἰώνος ἡ Ἀγγλία ἀνεπτύχθη εἰς χώραν κατ' ἔξοχὴν βιομηχανικὴν καὶ ἐμπορικήν. Τὴν πρώτην ὕθησιν εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἀκμὴν τῆς χώρας ἔδωσεν ἡ ὑπερβολικὴ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ της, ὁ δποῖος ἐδιπλασιάσθη ἀπὸ τοῦ 1700 - 1780. "Επειτα ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀνθρακος ἀντὶ τοῦ ξύλου διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν μεταλλευμάτων τοῦ σιδήρου ὑπῆρξε διὰ τὴν πλουσίαν εἰς γαιάνθρακα καὶ σίδηρον Ἀγγλίαν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταλλουργικῆς βιομηχανίας, ἡ δποία ἐπὶ μακρόν ἔμεινεν ἀσυναγώνιστος.

Σχεδόν σύγχρόνως ἀνεκάλυψαν διαφόρους μηχανάς, μεταξὺ τῶν δποίων καὶ τὴν κλωστικὴν μηχανήν, ἐνῷ ὁ Οὐάτ (Watt) ἔδιδε τὴν κίνησιν εἰς τὰ ἐργοστάσια, τελειοποιῶν τὴν ἀτμομηχανήν (1769 - 1779).

81. Μύλος χάρτου τοῦ 18ου αἰώνος (Μόναχον, Γερμανικὸν Μουσεῖον)

82. Ἀτμομηχανὴ τοῦ Ούάτ τοῦ 18ου αἰώνος
(Μόναχον, Γερμανικὸν Μουσεῖον)

Είς τὴν ἔξωτερικὴν πολιτικὴν ἥτο δινάλογος καὶ ἀκόμη μεγαλυτέρα ἡ ἀνάπτυξις. Ἀφοῦ ἔξετό πιστὸν τοὺς ἀντιπάλους των Ἰσπανούς, Γάλλους καὶ Ὀλλανδούς, οἱ Ἀγγλοι ἀπέβησαν κυρίαρχοι εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔγιναν αὐτοὶ ἀμαξηλάται τῶν θαλασσῶν (rouliers des mers), δπως συνήθιζον νὰ δνομάζουν παλαιότερον τοὺς Ὀλλανδούς.

Ἡ Ἀγγλία ἐθεωρεῖτο ἡ χώρα τῶν ἐλευθεριῶν καὶ παρουσιάζετο ὡς ὑποδειγματικὴ εἰς δῆμην τὴν Εὐρώπην. Άι Βουλαὶ συνεδρίαζον δημοσίᾳ καὶ αἱ συζητήσεις ἐδημοσιεύοντο αὐθημερὸν εἰς τὰς ἐφημερίδας. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶδον τὸ φῶς πολλαὶ ἐφημερίδες, μεταξὺ τῶν δποίων μερικαὶ ἔξειλίχθησαν εἰς τεραστίους δημοσιογραφικούς δργανισμούς καὶ ἔξακολουθοῦν νὰ ἐκδίδωνται καὶ σήμερον, δπως οἱ Καιροὶ (Times), δ Πρωϊνδς Ταχυδρόμος (Morning Post) κ. ἄ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ'

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

'Η άπολυταρχία εἰς τὴν Γαλλίαν

ΑΘ' ΟΛΗΝ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αἰώνος εἰς τὴν Γαλλίαν συνεχίζεται, κατὰ τύπους τούλαχιστον, τὸ καθεστώς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Οἱ δύο βουρβόνοι, Λουδοβίκος ΙΕ' καὶ Λουδοβίκος ΙΓ', τῶν δποίων ἡ βασιλεία πληροῖ τὸν αἰώνα, εἶναι ἀπόλυτοι μονάρχαι, ἀσκοῦντες προσωπικὴν διοίκησιν. Ἐπίσης τὸ περιβάλλον των, τὰ κρατικὰ ὅργανα, ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς ἀπολυταρχίας.

'Ἄλλ' ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν εἶχε κλονισθῆ ἥδη ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ ἡ διάστασις μεταξὺ βασιλείας καὶ λαοῦ εύρυνεται, ἔνεκα τῶν μεγάλων σφαλμάτων τῆς νέας βασιλείας.

'Η ἔλλειψις διορατικότητος ἐκ μέρους τῶν κυβερνώντων δημιουργεῖ σύν τῷ χρόνῳ μεγάλην ἔντασιν, ἡ δποία καταλήγει εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας κρίσεις τῆς ἱστορίας, τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν.

I. Η ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑ

'Ο ἀντιβασιλεὺς Φίλιππος τῆς Ὀρλεάνης

'Ο Λουδοβίκος ΙΕ', πενταετής κατὰ τὸν θάνατον τοῦ προκατόχου του, ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ θρόνου πεντήκοντα ἔννεα ἔτη (1715-1774). 'Η βασιλεία του λοιπὸν εἶναι ἡ μακροτέρα μετά τὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη: 'Ανηλικιότης καὶ ἀντιβασιλεία τοῦ Δουκὸς τῆς Ὀρλεάνης ἀπὸ τοῦ 1715-1723 καὶ προσωπικὴ διοίκησις ἀπὸ τοῦ 1723-1774.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ είχε φροντίσει νά δρίση διά διαθήκης ἀντιβασιλέα τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Φίλιππον τῆς Ὀρλεάνης, ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν ἔξουσιαν ἔδιδεν εἰς συμβούλιον, εἰς τὸ δόποῖον ἐπεκράτει ἡ φατρία τῶν εὐνοούμενῶν του. Τὸ ἀνώτατον δμως δικαστήριον τῶν Παρισίων ἡκύρωσε τὴν διαθήκην καὶ ὁ δούξ ἀνηγορεύθη ἀντιβασιλεὺς χωρὶς περιορισμόν.

‘Ο Φίλιππος, δούξ τῆς Ὀρλεάνης, ὁ δόποῖος ἔγινεν δόνομαστος εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ἐπώνυμον Régent (‘Ἀντιβασιλεὺς) ἥτο ἄνθρωπος εὐφυής, μὲ ζωηρὰν ἀντίληψιν, ἀμεμπτον ἀνατροφὴν καὶ κομψούς τρόπους. Οἱ ἀντίπαλοι του δμως εἶχον διασύρει τὰ προσόντα του καὶ κατώρθωσαν νά τὸν παρουσιάσουν ως δλίγον σοβαρὸν ἄνθρωπον. Τὸ χειρότερον δμως ἥτο ὅτι ἐπ’ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ὅλης τῆς γενεᾶς του ἐβάρυνον αἱ ἀμαρτίαι τῆς προηγουμένης βασιλείας. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ εἶχεν ἀφήσει τεράστιον χρέος, τὸ δόποῖον ἔξωγκώνετο διαρκῶς ἐκ τοῦ ἐτησίου ἐλλείμματος τοῦ προϋπολογισμοῦ.

‘Η κατάστασις τῶν οἰκονομικῶν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἔγινετο περισσότερον ἀπελπιστική. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βαρύτατα χρέη τοῦ παρελθόντος, ὁ προϋπολογισμὸς ἐσημείωνεν 69 ἑκατομμυρίων ἕσοδα, ἔναντι ἔξδων ἐξ 147 ἑκατομμυρίων.

Τὸ σύστημα Λῶ

Πολλοὶ συνεβούλευσαν εἰς τὸν ἀντιβασιλέα τὴν χρεοκοπίαν. Ἐκεῖνος προετίμησε νά δοκιμάσῃ τὸ σύστημα, τὸ δόποῖον προέτεινεν ὁ σκδτος οἰκονομολόγος Λῶ (Law).

‘Ο Λῶ, ἀποκτήσας τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἀντιβασιλέως, ἐφήρμοσε πρώτην φορὰν εἰς εὑρεῖαν κλίμακα τὴν χρῆσιν τοῦ χαρτονομίσματος. ‘Η ἰδιόκτητος τράπεζά του, ἡ δόποια εἶχεν ἐργασθῆ μὲ ἐπιτυχίαν, ὧνομάσθη, τὸ 1718, Βασιλικὴ Τράπεζα, ἡ δόποια ἔξεδωκε χαρτονομίσματα μὲ ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν. ‘Ο Λῶ ἔδημιούργησε τὴν Δυτικὴν ‘Ἐταιρείαν μὲ κεφάλαιον 100 ἑκατομμυρίων, διηρημένον εἰς 20.000 μετοχὰς τῶν 500 φράγκων, ἔξηγόρασε τὸ προνόμιον τῆς ‘Ἐταιρείας τῶν ‘Ανατολικῶν Ἰνδιῶν καὶ ἀνέλαβε τὴν κοπὴν τῶν νομισμάτων, τὴν πώλησιν τῶν καπνῶν καὶ τὴν

ένοικίασιν τῶν ἀγροκτημάτων. Τέλος, τὸ 1719, ἐξέδωκε δάνειον διὰ λογαριασμὸν τῶν ἔταιριῶν. Διὰ τοῦ μηχανισμοῦ αὐτοῦ ὑπέσχετο νὰ ἀποσβέσῃ βαθμιαίως τὰ χρέη εἰς τοὺς πιστωτὰς τοῦ δημοσίου.

‘Η ἐπιχείρησις, μετὰ ἐντυπωσιακὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ἀρχήν, κατέληξεν εἰς καταστροφήν, κυρίως διότι τὸ χαρτονόμισμα δὲν εἶχεν ἀντίκρυσμα εἰς μέταλλον. Ὁ Λὼ ἐδραπέτευσεν, ἀφήνων χάος ὅπισθέν του.

II. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΕ'

Ἡ Βασιλεία

Ἐνηλικιωθεὶς δὲ Λουδοβίκος τὸ 1723, ἀφῆσε τὴν κυβέρνησιν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη εἰς τοὺς πρωθυπουργούς. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ πεντήκοντα ἔτη, κατὰ τὰ δόποια ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν (1723 - 1774), δὲν ὑπέβαλε τὸν ἔσαυτόν του εἰς τὸν κόπον νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν προβλημάτων τοῦ προϋπολογισμοῦ ἢ τῆς διοικήσεως, πεπεισμένος ἐκ τῶν προτέρων δτε αὐτὰ εἶναι ἄλυτα. Σκληρός, φιλάργυρος, σκώπτης ἐκ μικρᾶς ἡλικίας, οὐδέποτε ἀπεφάσισε νὰ ἔργασθῇ σοβαρῶς. Οὕτε ἐσκέφθη δτι δὲ βασιλεὺς ἔχει ὑποχρεώσεις. Ἐφόρτιζε μόνον πῶς νὰ ζῇ ἀνετώτερον.

Ίδιως μετὰ τὸν πόλεμον τῆς διαδοχῆς τῆς Αὐστρίας κατέπεσεν ἡθικῶς καὶ τὰ πράγματα τῆς Γαλλίας ἥγον καὶ ἔφερον εὔνοούμενοι καὶ εὔνοούμεναι. Τὰ οἰκονομικά ἐξηρθρώθησαν τελείως διὰ τῆς ἀκαταλογίστου σπατάλης τῆς αὐλῆς, διὰ τῶν πολεμικῶν ἔξόδων καὶ τῆς κακῆς διαχειρίσεως, ἐνῷ τὸ γόητρον τῆς Γαλλίας κατέπεσεν εἰς τὸ ἔξωτερικὸν διὰ τῶν ἀποτυχιῶν εἰς τοὺς πολέμους, ίδιως διὰ τῆς ἀπωλείας τῶν ἀποικιῶν.

‘Ο Λουδοβίκος εἶχεν ἐνίστε στιγμάς νηφαλιότητός, συνηθάνετο τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ κράτους. Περὶ τῶν ὑπουργῶν του ἔλεγεν δτι θὰ καταστρέψουν ἀσφαλῶς τὸ κράτος διὰ τῆς κακῆς διοικήσεως. Ἀλλὰ προσέθετε «Θὰ διαρκέσῃ ἐν τούτοις δῖσον ζῶμεν ἡμεῖς». Διὰ τοῦτο ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸν τὴν φράσιν: «Après moi le déluge».

‘Ο καρδινάλιος Φλερύ

Μεταξύ των ύπουργών τής πρώτης είκοσαετίας διακρίνεται ο καρδινάλιος Φλερύ (Fleury). Χρηματίσας διδάσκαλος τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ', ήτο ἐβδομήκοντα τριῶν ἔτων, δταν ἀνέλαβε τὴν ἔξουσίαν. Δεξιός, μετριόφρων καὶ ύποχρεωτικός, ἥρνήθη νὰ δεχθῇ τὸν τίτλον τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ἀντικατέστησε τὴν προσωπικὴν πολιτικὴν τῶν προκατόχων του διὰ μιᾶς πολιτικῆς ἐθνικῆς ἀνορθώσεως, στηριζομένης ἐπὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς εἰρήνης.

‘Η συνετὴ αὐτὴ διοίκησις ηὕξησε τὴν εύμαρειαν. Κατεσκεύασε νέας δόδούς, αἱ δοποῖαι διηγκόλυναν τὸ ἐμπόριον. Κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Φλερύ ἡ Γαλλία εἶχεν ὀρθοποδήσει καὶ θεραπευθῆ. Εἰς τὸ ἔξωτερον ἐπεβάλλετο ὃς διαιτήτης καὶ ἡ διοίκησις τοῦ καρδιναλίου ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς καλάς σελίδας τῆς βασιλείας.

‘Η Αύλη. Αἱ εύνοούμεναι

Μετὰ τὸν θάνατόν του οὐδεμία κυβέρνησις ἐστρεψεώθη. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΕ' ἔζησεν εἰς τὴν ἀπραξίαν καὶ τὴν φιλαυτίαν. ‘Η βασιλικὴ οἰκογένεια δὲν ἔχει ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτοῦ. ‘Ἐπεκράτησαν οἱ εύνοούμενοι, πρὸ πάντων αἱ εύνοούμεναι. ‘Ο Λουδοβίκος εἶχε κατὰ καιρούς διαφόρους. Αἱ πρῶται ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν παρεκίνουν αὐτὸν εἰς τὴν δρᾶσιν. ‘Ἐπροτίμησε μίαν ἀστήν, τὴν δοποῖαν ὠνόμασε Μαρκησίαν ντὲ Πομπα-

83. ‘Η Κυρία Πομπαντούρ
(Λατούρ, Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

ντούρ (Marquise de Pompadour), έξαιρετικής πραγματικώς καλλονής. Μορφωμένη, έπιτηδεία καὶ πολὺ φιλόδοξος, έξουσίαζεν ἐπὶ 19 ἔτη τὸν βασιλέα καὶ δι' αὐτοῦ τὴν Γαλλίαν, ἐκτιμωμένη ἀπὸ τοὺς λογοτέχνας καὶ τοὺς καλλιτέχνας, τοὺς ὄποιους ἐπροστάτευσε, μισουμένη ὅμως ἀπὸ τὸν λαὸν διὰ τὴν σπατάλην τῆς.

84. Λουδοβίκος ΙΣΤ'
(Κατὰ τὸν Καλλέ, Μουσεῖον Βερσαλλιῶν)

‘Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ’ (1774-1792), ἔγγονος τοῦ προκατόχου, ἡλικίας εἴκεσιν ἐτῶν, ἥτο δημοφιλῆς διὰ τὰς ἀρετὰς τῆς ἰδιωτικῆς του ζωῆς, τὴν ἀγνότητα τῶν ἡθῶν, τὴν καλωσύνα καὶ τὴν τιμιότητα. ‘Ο νέος βασιλεὺς εἶχε πράγματι ἀγαθὴν ψυχήν, ἀλλὰ οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ ἐννοήσῃ καλῶς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Ἐδυσκολεύετο νὰ λαμβάνῃ ἀποφάσεις μόνος καὶ ἐπηρεάζετο πολὺ ἀπὸ τὸ περιβάλλον του.

Προσπάθειαι ἀνορθώσεως δὲν ἔλειψαν καὶ κατὰ τὰ σκοτεινότερα ἔτη τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου ΙΕ’, χωρὶς νὰ καταλήξουν εἰς σοβαρὰ ἀποτελέσματα. ‘Ο «πολυαγάπητος», ὅπως τὸν ὠνόμασεν ὁ λαός τὸν καὶ τὸν μιᾶς ἀσθενείας του κατὰ τὴν νεότητα, ἀπέθανε μισούμενος ὑπὸ πάντων.

III. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΣΤ'

Λουδοβίκος ΙΣΤ'. Μαρία Αντουανέττα

‘Ανακουφισθεὶς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ’, ὁ λαός ἐστήριξεν ἐλπίδας εἰς τὸν διάδοχόν του, ἀπὸ τὸν δόποιον περιέμενε νέαν πολιτικήν.

‘Η Μαρία ’Αντουανέττα (Marie Antoinette), ή σύζυγός του, κόρη τής Αύτοκρατείρας Μαρίας Θηρεσίας, δὲν εἶχε τὸ πολιτικὸν ἔνστικτον ἐκείνης. Βασίλισσα εἰς ἡλικίαν 19 ἔτῶν, δὲν εἶχεν ἀποκτήσει σοβαρότητα, ἡγάπα τὰ παιγνίδια καὶ τὰ ἔξιδα καὶ εἰρωνεύετο τὴν ἔθιμοτυπίαν, διὰ νὰ μὴ ύποβάλλεται εἰς κόπους. Νεαρά, εὔειδής, ζωηρά, εἶχε μεταφέρει τὸν ἐλαφρὸν καὶ ἀφελῆ βίον τῆς Βιέννης, ὁ δόποῖος ἥτο ἀσύμφωνος πρὸς τὰ ἥθη τῆς γαλλικῆς αὐλῆς. Ἐνδιεφέρετο περισσότερον διὰ τὰς διασκεδάσεις, τὸ χαρτοπαιγνιόν καὶ τὸ θέατρον παρὰ διὰ τὴν πολιτικήν. Συνήθιζεν δημως νὰ ύποστηρίζῃ μετ’ ἐπιμονῆς τοὺς εύνοουμένους τῆς καὶ ἡσκησεν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ βασισιλέως εἰς κρισίμους στιγμάς.

Δὲν εἶχε πολλὰς συμπαθείας εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι οἱ ἀντίπαλοι τῆς γαλλο-αυστριακῆς συμμα-

χίας ἥσαν κακῶς διατεθειμένοι πρὸς αὐτήν, τὴν διέσυρον διὰ παντὸς μέσου, ὅστε δ λαδὸς νὰ ἀποδίδῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων. Τὴν ὀνόμαζαν «autrichienne» ή «madame veto».

85. Μαρία ’Αντουανέττα
(Κατὰ τὸν Καλλέ, Μουσείον Βερσαλλιῶν)

Απόπειραι μεταρρυθμίσεων

Μετά τὴν γενικὴν ἔξαρθρωσιν ἐπὶ τῆς προηγουμένης βασι- σιλείας ἥτο κοινὴ καὶ διάχυτος εἰς τὴν χώραν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀνορθώσεως. Εἰς τὸ ἑσωτερικὸν καὶ εἰς τὸ ἔξωτερικὸν τὸ κυ- βερνητικὸν πρόβλημα τῆς Γαλλίας ἀπετέλει τὸ ζήτημα τῆς ἥ- μέρας.

Ἡ πίεσις τῆς κοινῆς γνώμης ὑπεχρέωσε τὸν βασιλέα νὰ λάβῃ μεταρρυθμιστὰς ὑπουργούς. Ἐξ αὐτῶν πρῶτος ὁ Turgot, διορισθεὶς γενικὸς ἐλεγκτής, δῆλαδὴ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομι- κῶν, δπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, προσεπάθησε νὰ ἀποκατα- στήσῃ τὰ οἰκονομικὰ διὰ περιστολῆς τῆς σπατάλης καὶ, ἀκο- λουθῶν συγχρόνους ἀντιλήψεις, ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ σημαν- τικάς μεταρρυθμίσεις. Κατήργησε τοὺς τελωνειακούς δασμούς τοῦ ἑσωτερικοῦ καὶ ἥθελησε νὰ καθιερώσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, διὰ τῆς καταργήσεως τῶν συν- τεχνιακῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἀγγαρείας. Ἐσχεδίαζε μάλι- στα νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν συνεργασίαν ἔθνους καὶ βασιλέως. Ἐπεδοκιμάσθη ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, ἀλλ’ ἀνετράπη διὰ τῆς ρᾳδιουργίας τῶν προνομιούχων (1776).

Ἄλλοι ύπουργοι ἐπεχείρησαν νὰ λάβουν ἀνθρωπιστικὰ ἥ- φιλελεύθερα μέτρα, νὰ διοργανώσουν τὸν στρατὸν διὰ τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς μορφώσεως, ἐναυπήγησαν στόλον, ὁ δόποιος ἐπολέμησεν ἐνδόξως ὑπὲρ τῶν Ἀμερικανῶν.

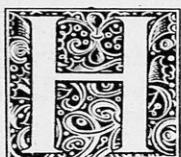
Ο Νέκερ (Necker), διαπρεπῆς τραπεζίτης, κληθεὶς τὸ 1776 νὰ διευθύνῃ τὰ οἰκονομικά, ἐπεχείρησε νὰ λάβῃ ριζικώ- τερα μέτρα. Ἐξέδωκε διάφορα δάνεια καὶ, ἀκολουθῶν τὰς ἰδέας τοῦ Turgot, ἐδημιούργησε τὰς ἐπαρχιακὰς συνε- λεύσεις, διὰ νὰ συνεργασθοῦν μὲ τὸν βασιλέα.

Ολαὶ αὐταὶ αἱ προσπάθειαι καὶ αἱ ἀγαθαὶ προθέσεις ναυ- αγοῦν πρὸ τῆς συστηματικῆς ἀντιδράσεως τῶν προνομιούχων καὶ τῆς αὐλῆς, ἀφήνουν πικρίαν καὶ ἀγανάκτησιν παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἔτοιμάζουν τὸ ἔδαφος διὰ ριζικωτέραν ἐκκαθάρισιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

'Η μέση Εύρωπη

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ἀνάπτυξις τῆς μέσης καὶ ἀνατολικῆς Εύρωπης ἐπροχώρησε βραδύτερον. Τὸν 17ον αἰῶνα ἡ Γερμανία, Αὐστρία, Πολωνία, Ρωσία εἶναι ἀκόμη κράτη ἀγροτικά μὲν χαλαρὰν κεντρικὴν ἔξουσίαν. 'Ολίγον κατ' ὀλίγον δημιουργοῦν βιομηχανίαν καὶ ἐπιβάλλουν τὴν ἀπολυταρχίαν.

'Η Γερμανία ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη καὶ ἡ τάσις τῶν ἡγεμόνων τῆς νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των ἔξασθεντες τὴν ἔξουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ 'Αψβούργοι δημιούργησαν τὴν Αὐστρίας ἀποκτοῦν μεγάλην ἴσχυν εἰς τὰς χώρας τοῦ στέμματος καὶ διὰ τῶν ἐπιτυχῶν πολέμων πρὸς τοὺς Τούρκους ἀναπτύσσουν τὸ κράτος των εἰς μεγάλην δύναμιν. Παρασλήλως δημιούργησαν τὴν Πρωσσία εἰς ἀξιόλογον συγκεντρωμένον στρατιωτικὸν κράτος καὶ ἀντίπαλον τῆς Αὐστρίας. Τοιουτοτρόπως δημιουργεῖται τὸν 18ον αἰῶνα ἡ γερμανικὴ δυαρχία.

I. Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις

'Η Γερμανία τὸν 18ον αἰῶνα εἰς τὸ σύνολον μένει ἀγροτικὴ ἀραιῶς κατῷκημένη, πτωχὴ καὶ διηρημένη εἰς πολλὰ κρατίδια.

'Ο Τριακονταετῆς πόλεμος ἀπέδειξεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ καθολικισμὸς καὶ νὰ ἐνωθῇ

ή χώρα ύπό μίαν διοίκησιν. Αντιθέτως, τὰ δεινά τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἔγένενησαν τὴν θρησκευτικὴν ἀνοχήν. Εἰς πολλὰ κράτη τὰ δύο δόγματα συζούν, ἄλλα, δπως τὸ Βρανδεμβούργον, εἶναι προτεσταντικά καὶ ἄλλα, δπως η Αύστρια καὶ ή Βαυαρία, καθολικά.

Οἱ ἡγεμόνες, ἀκολουθοῦντες τὸ γενικὸν παράδειγμα, εἰσήγαγον τὴν ἀπολυταρχίαν, κατήργησαν τὰ δικαιώματα τῶν ἀντιπροσωπειῶν καὶ ἐπέβαλον τὸν μερκαντιλισμὸν εἰς τὴν γεννωμένην βιομηχανίαν. Οἱ εύγενεῖς ἀποζημιώνονται διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς των δυνάμεως, προτιμώμενοι εἰς τὰς θέσεις τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, ἐνῷ ή ἀναπτυσσομένη καὶ πλουτίζουσα εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν κρατῶν ἀστικὴ τάξις εἶναι φορεὺς τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ Αὐτοκρατορία

Ἡ Βεστφαλικὴ Εἰρήνη (1648) καθιέρωσε τὴν πολιτικὴν διάσπασιν τῆς Γερμανίας καὶ τὸν ούσιαστικὸν ἔξαφανισμὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἔξουσίας. Οδηγούμενοι ἀπὸ τὸ προσωπικόν των συμφέροντος, οἱ ἡγεμόνες δὲν θέλουν νὰ εἶναι ἀπλοὶ ἀκόλουθοι τοῦ αὐτοκράτορος καὶ δὲν διστάζουν νὰ συνασπισθοῦν ἐναντίον του. Τὸ 1785 δ Φρειδερίκος Β' τῆς Πρωσσίας σχηματίζει τὴν λεγομένην «Ο μοσπονδίαν τῷν ἡγεμόνων, ὑπὸ τὸ πρόσχημα νὰ ὑπερασπίσουν «τὰ γερμανικὰ δικαιώματα», εἰς τὴν πραγματικότητα δύμως διὰ νὰ περισώσουν τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὅποια ἔχορήγησεν εἰς αὐτοὺς η Συνθήκη τῆς Βεστφαλίας. Ἡ αὐτοκρατορία εἶχε καταντήσει σκιά.

Οἱ ἡγεμόνες

Ἡ Γερμανία εἶναι διῃρημένη εἰς μέγαν ἀριθμὸν κρατῶν, κυβερνωμένων ἀπὸ πολυμελεῖς ἡγεμονικούς οἴκους, μὲ ποικιλωτάτους τίτλους. Οἱ ἡγεμόνες θέτουν τὰ ἀτομικά των συμφέροντα ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ, ἔχουν διαρκῶς ἐδαφικὰ ζητήματα πρὸς ἄλλήλους, σπαταλοῦν διὰ νὰ διατηρήσουν πολυτελεῖς αὐλάς καὶ εἰς ματαιοδοξίας καὶ δίδουν ἀφορμὴν εἰς ξένας

έπειρβάσεις. Ό πόλεμος τοῦ 1740 - 1763 ύπηρξε καταστρεπτικός καὶ διὰ τὰ μεγαλύτερα κράτη τῆς Γερμανίας.

‘Η κακή κατάστασις τῶν οἰκονομικῶν ἔπεισε πολλοὺς ἡγεμόνας νὰ εἰσαγάγουν μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν διοίκησιν, αἱ ὁποῖαι κατέστειλαν τὰς καταχρήσεις καὶ κατήργησαν τὰ προνόμια. ‘Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν γάλλων φιλοσόφων καὶ οἰκονομολόγων, πολλοὶ ἡγεμόνες εἰργάσθησαν ὡς προοδευτικοὶ ἄρχοντες. Εἰς τὴν μαρκιωνίαν τῆς Βάδης, εἰς τὸ δουκάτον τοῦ Σάξ - Βάΐμαρ, εἰς τὴν Σαξωνίαν καὶ Ιδίως εἰς τὴν Βαυαρίαν, οἱ ἡγεμόνες ἐπροστάτευσαν τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἐτακτοποιήσαν τὰ οἰκονομικά, κατήργησαν τὰς βαναύσους ποινάς, καθιέρωσαν θρησκευτικὴν ἀνοχὴν καὶ ἐσχεδίασαν ἡ ἐδημοσίευσαν δικαστικούς ἡ διοικητικούς κώδικας.

Τὰ μεγαλύτερα γερμανικὰ κράτη τοῦ 18ου αἰῶνος ἦσαν τὸ ‘Αννόβερον, ἡ Σαξωνία καὶ ἡ Βαυαρία. Κυρίως δμως δύο ἐξ αὐτῶν, τὸ κράτος τῶν Ἀψβούργων (Αύστρια) καὶ τὸ κράτος τῶν Χοεντζόλλερν (Πρωσσία), ἦσαν μεγάλαι δυνάμεις.

‘Η πνευματικὴ ἀνάπτυξις

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος ἐσημειώθη ἀξιόλογος πνευματικὴ κίνησις εἰς τὰ γερμανικὰ κράτη.

‘Η διανοητικὴ ἀνάπτυξις ἔπειβλήθη ἀρχικῶς ἐκ τῶν ἄνω διὰ τῶν πανεπιστημίων, τὰ ὅποια οἱ ἡγεμόνες ἰδρυσαν εἰς τὰς ἔδρας των. Παρὰ τὰ παλαιὰ πανεπιστήμια ἰδρύθησαν νέα, προοδευτικῶτερα, δπως τῆς Ἰένας, Λειψίας, Χάλλης, εἰς τὰ ὅποια δὲν ἐδίδασκον μόνον θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ νομικήν, ιστορίαν, φιλολογίαν καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας.

Πολλαὶ ἀπὸ τὰς ἔδρας τῶν ἡγεμονιῶν ἀνεπτύχθησαν εἰς πλουσίας καὶ πολυανθρώπους πόλεις. Οἱ ἡγεμόνες ἔκτισαν εἰς αὐτὰς ἀνάκτορα κατ’ ἀπομίμησιν τῶν Βερσαλλιῶν καὶ εἰσήγαγον τὴν ἐπίπλωσιν, τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὰ ἔθιμα τῆς γαλλικῆς αὐλῆς. ‘Η τάξις τῶν εύπόρων, ἡ ὅποια ἐδημιουργήθη εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν ἡγεμονιῶν καὶ εἰς τὰς ἐλευθέρας πόλεις, ἀνεπτύχθη διανοητικῶς καὶ ἐκαλλιέργησε τὰ γράμματα καὶ

τάς τέχνας. Άπο τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἡ πολιτικὴ διαίρεσις ἦτο πλεονέκτημα, διότι ἡ Γερμανία εἶχε πολλάς πρωτευούσας, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν κέντρα πνευματικά, ἐνῷ ἡ πνευματικὴ κίνησις τῆς Γαλλίας συνεγκεντρώνετο μόνον εἰς Παρισίους.

Κατ' ἀρχὰς ἡ γαλλικὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία ἀπέκτησαν μεγάλην ἐπιφροὴν εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἀφυπνίσθη ἡ ἔθνικὴ συνείδησις, οἱ γερμανοὶ λόγιοι κατεπολέμησαν τὴν ἐπίδρασιν αὐτὴν καὶ ἔγραψαν εἰς τὴν ἔθνικήν των γλῶσσαν. Ἡ γερμανικὴ ἐπεβλήθη μετὰ μακρὸν ἀγῶνα καὶ κατὰ τῆς καθιερωμένης λατινικῆς, ἡ δοπία δύμως ἔξηκολούθησε νὰ γράφεται καθ' ὅλον τὸν 18ον αἰώνα.

II. ΑΥΣΤΡΙΑ

‘Ανάπτυξις εἰς μεγάλην δύναμιν

Οἱ Ἀψβούργοι τῆς Βιέννης ἔξηκολούθουν νὰ φέρουν τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ὁ δοπίος ἔγινε κληρονομικός εἰς τὴν οἰκογένειάν των, χωρὶς νὰ ἔχῃ ούσιαστικήν σημασίαν.

‘Αλλ’ ἡ συμπαγὴς κτήσις των ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, αὐξηθεῖσα σημαντικῶς διὰ τῶν νικῶν κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν τῆς συνθήκης τῆς Οὕτρεχτ (1714), ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀποκτήσουν μεγάλην ἴσχυν. Διὰ τῶν πολέμων πρὸς τοὺς Τούρκους ἡ Αύστρια ἀνεπτύχθη εἰς μεγάλην δύναμιν.

Τὸν 18ον αἰώνα ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ δονομάζουν Αύστριαν τὸ σύνολον τῶν κτήσεων τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν αὐτοκράτορα. Αἱ κτήσεις αὗται, ἐκτὸς τῶν παλαιῶν χωρῶν τοῦ στέμματος, τοῦ δουκάτου τῆς Αύστριας, Στυρίας, Καρινθίας καὶ Καρνιόλης, περιελάμβανον τὸ βασίλειον τῆς Βοημίας καὶ Ούγγαρίας, τὴν Τρανσυλβανίαν, πρὸς τούτοις τὰς νέας κτήσεις, τὸ Μιλάνον, τὴν Νεάπολιν, τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὸ Βέλγιον.

Ἡ Αύστρια λοιπὸν ἦτο μεγάλη μοναρχία τὸν 18ον αἰώνα καὶ ἔπαιξε σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν εύρωπαϊκὴν ιστορίαν μέ-

χρι τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1914). Κατά τὴν σύνθεσιν δμως ἥτο κράτος καθολικόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ Γερμανούς, Τσέχους, Ούγγρους, Σέρβους, Ρουμάνους, Φλαμανδούς, Ἰταλούς, Γάλλους. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἀπετέλουν ίδιαιτερα κράτη, τὰ δοῖα συνήνων τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως. Εἶχον ίδιαν πρωτεύουσαν, ίδιαν διοίκησιν καὶ ίδιαν βουλὴν εὐγενῶν, συνήθως διαταταν καλουμένην. Ἡ Βοημία καὶ ἡ Ούγγαρια μάλιστα εἶχον καὶ ίδιους καταστατικοὺς χάρτας.

Προσπάθεια συγκεντρώσεως

Τοιοῦτο συγκρότημα δμως δὲν ἥτο στερεὸν καὶ ἡ ἔξαπλωσις ἀπετέλει κίνδυνον διὰ τὸ κράτος. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας εἶχον πολλὰς προστριβὰς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ζητήματα μὲ τοὺς πολυαρίθμους γείτονάς των. Διὰ νὰ συγκρατήσουν τὰ ἀνομοιογενῆ στοιχεῖα τῆς μοναρχίας καὶ τὰς βλέψεις τῶν ἐξωτερικῶν ἔχθρῶν, ἔπρεπε νὰ διατηροῦν ισχυρὸν στρατόν. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος διόπλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ήπειλησε τὴν ὑπαρξίν τοῦ κράτους.

‘Ο αὐτοκράτωρ Κάρολος ΣΤ’ (1711-1740), υἱὸς τοῦ Λεοπόλδου Α’ καὶ διάδοχος τοῦ ἀδελφοῦ του ‘Ιωσήφ Α’ (1705-1711), ἀνεμείχθη εἰς τὰ θορυβώδη γεγονότα τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ αἰῶνος. ‘Ολίγον ἔλειψε νὰ ἀρπάσῃ τὸ στέμμα τῆς ‘Ισπανίας ἀπὸ τὸν Φίλιππον Ε’ (πόλεμος διαδοχῆς τῆς ‘Ισπανίας). ‘Αναπτερωθεὶς ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῆς συνθήκης τῆς Οὐτρεχτ, ὠνειρεύθη τὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς αὐτοκρατορίας Καρόλου Ε’. Εύτυχήσας εἰς τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Τούρκους (εἰρήνη Πασσάροβιτς, 1718), ἐσχεδίασε νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὰ Βαλκάνια. Διὰ τὴν διπλῆν αὐτὴν φιλοδοξίαν ἔξηντλησε πόρους καὶ στρατεύματα καὶ ἀκόμη περισσότερον ἔξησθέντισε τὸ κράτος του διὰ προσωπικὰς ἐπιδιώξεις.

‘Ο Κάρολος, μὴ ἔχων ἄρρενα γόνον, ἥθελε νὰ ἀφήσῃ διάδοχον τὴν θυγατέρα του Μαρίαν Θηρεσίαν. Κατά τινα δμως διάταξιν τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου (1703) δ θρόνος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου περιήρχετο εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ ἐπίσης χωρὶς ἄρρενα γόνον ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του

'Ιωσήφ Α'. 'Ο Κάρολος, διὰ πράξεως, ἡ δποία ώνομασθη Pragmatica Sanctio (1713) καὶ ἔγινεν δνομαστὴ εἰς τὴν ἴστορίαν, ὥριζε μαζὶ μὲ τὸ δικαιωμα τῆς γυναικείας διαδοχῆς διάδοχόν του τὴν ἰδικήν του θυγατέρα Μαρίαν Θηρεσίαν. Δι' ἀκαταπονήτων προσπαθειῶν, παραχωρήσεων καὶ ὑποσχέσεων, κατώρθωσεν ἡ πρᾶξις νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ τοὺς ἀμέσως ἐνδιαφερομένους καὶ τοὺς ξένους ἡγεμόνας. "Οταν δμως ἀπέθανε, κανεὶς δὲν ἐσεβάσθη τὴν συνθήκην διότι εἶχε παραλείψει νὰ στηρίξῃ αὐτὴν ἐπὶ Ισχυροῦ στρατοῦ, δπως συνεβούλευσεν αὐτὸν διπρίγκιψ Εὐγένιος.

'Η Αύστρια περιεπλάκη εἰς δκταετὴ πόλεμον, κατὰ τὸν δποῖον συνησπίσθησαν ἐναντίον τῆς αἱ μεγαλύτεραι ἡπειρωτικαὶ δυνάμεις, Πρωσσία, Γαλλία, Ισπανία. "Οταν λοιπὸν ἀπεσιβήθη δικίνδυνος, ἔγινε ζωηρῶς αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους καὶ τῆς συγκεντρώσεως τῆς ἔξουσίας, δπως εἰς δλλα κράτη.

Μαρία Θηρεσία (1740 - 1780)

Λαβθοῦσα τὴν ἀρχὴν εἰκοσιτριῶν ἑτῶν, ἐν μέσῳ φοβερῶν ἀνωμαλιῶν, ἡ κόρη τοῦ Καρόλου ΣΤ' ἔδειξεν ἐνεργητικότητα, ἀνδρικὸν θάρρος καὶ πρωτοβουλίαν. 'Η Μαρία εἶχεν ἀνατραφὴ διὰ νὰ κυβερνήσῃ. 'Απὸ τὸ 18ον ἔτος παρευρίσκετο εἰς τὰ συμβούλια καὶ ἀπέδειξε διαυγὴ ἀντίληψιν, εύθυκρισίαν καὶ πρακτικὸν πνεῦμα. Εἰλικρινῆς καὶ τολμηρά, ἀφελῆς καὶ εὔθυμος, ἔγινε παροιμιώδης διὰ τὴν οἰκειότητα πρὸς τοὺς ὑπηκόους τῆς. 'Αντελήθη εύσυνειδήτως « τὸ ἔργον τοῦ βασιλέως » καὶ ειργάσθη μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς. 'Ηγάπα ἔξαιρετικῶς τὸν στρατόν, τὸν δποῖον ἐσυνήθιζε νὰ ἐπιθεωρῇ ἔφιππος. Ούδεποτε ἐσκέφθη περὶ φιλοσοφίας καὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. 'Ηγάπα δμως τὴν μουσικὴν καὶ τοὺς χορούς. 'Ἐπ' αὐτῆς ἡ Βιέννη προσέλαβε τὴν δνομαστὴν φαιδρότητα καὶ λάμψιν.

'Η Μαρία, βοηθουμένη ἀπὸ τὸν υἱόν της 'Ιωσήφ, ἐπεχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ κράτος, νὰ ἐπιβάλῃ δμοιόμορφον διοίκησιν καὶ νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἔξουσίαν εἰς χεῖράς της. 'Ἐπροχώρησεν δμως μεθοδικά καὶ μὲ προσοχῆν, διὰ νὰ μὴ προσκρούσῃ

εις τὰ αἰσθήματα τῶν ποικίλων λαῶν τοῦ κράτους της. Ἐκυ-
βέρνησε μόνη μὲ δλίγους συμβούλους καὶ ὡς προϋπόθεσὶν τῆς
ὑπάρξεως τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας εἶχε τὸν στρατόν. Διὰ
τοῦτο ἐφρόντισε νὰ διατηρῇ ἀξιόλογον καὶ ἀξιόμαχον στρατι-
ωτικὴν δύναμιν. Τοιουτοτρόπως κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὸ
κράτος της αὐστηρῶς συγκεντρωμένον, ἐκτὸς τῆς Οὐγγαρίας,
ἥ δποία διετήρησε τὴν αὐτόνομον ἀριστοκρατικὴν διοίκησιν
καὶ τὴν Διαιτάν της. Ἀποτέλεσμα τῆς δεξιᾶς αὐτῆς πολιτικῆς
ἥτο ἡ ὁργάνωσις τῆς μοναρχίας εἰς κράτος γερμανικόν,
τὸ δποῖον ὑπήκουεν εἰς ἐνιαίαν διοίκησιν, μὲ Βέλγους, Ἰτα-
λούς καὶ Οὐγγρους ἀφωσιωμένους εἰς αὐτό.

Ίωσήφ Β' (1780 - 1790)

Ο πρεοβύτερος υἱὸς τῆς Μαρίας Ίωσήφ Β' ἐπλάτυνε τὸ
πρόγραμμα καὶ ἥλλαξε τὴν τακτικὴν τῆς μητρός του, τῆς δ-
ποίας ἥτο συνεργάτης ἀπὸ τοῦ 1765. Ἐξαιρετικὴ καὶ συμπα-
θὴς μορφή, ἀπλοῦς, συνετός, μὲ ὑψηλὰ φρονήματα, εἶναι ὁ ἐπὶ
τοῦ θρόνου φιλόσοφος καὶ κατ' ἔξοχὴν φιλάνθρωπος ἡγεμών,
τοῦ δποίου δ βίος ὑπῆρξε πρότυπον τάξεως καὶ φιλεργίας.

Ο Ίωσήφ ἐπεχείρησε νὰ ἔφαρμόσῃ σημαντικώτερον τὴν με-
ταρρύθμισιν καὶ νὰ συνδυάσῃ αὐτὴν μὲ τὰς νέας ἀντιλήψεις
τοῦ κράτους καὶ τῆς διοικήσεως. Εἶχε μελετήσει τοὺς γάλλους
συγγραφεῖς τῶν χρόνων του καὶ ἥθελε νὰ διαρρυθμίσῃ τὸ κρά-
τος του κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ ὄρθιοῦ λόγου, δπως ἔδιβα-
σκον οἱ φυσιοκράται καὶ οἱ φιλόσοφοι. "Οπως ἡ πλειο-
νότης τῶν διανοουμένων τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀπεστρέφετο τὰς
συνηθείας τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος, πᾶν τὸ παραδε-
δομένον καὶ ίστορικῶς καθιερωμένον. Ἄλλα τὸ καθε-
στῶς τῆς Αὐστρίας ἐστηρίζετο κατ' ἔξοχὴν ἐπὶ τῆς παραδόσε-
ως καὶ ἐπὶ τῶν ίστορικῶν δικαιωμάτων τῶν εὐγενῶν, τὰ δποῖα
οἱ φιλόσοφοι ὠνόμαζον προλήψεις.

Ο Ίωσήφ κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν, διότι
ἐφρόνει δτι οἱ ἀληθεῖς ίδιοκτῆται τῆς γῆς εἶναι οἱ γεωργοὶ
καὶ ὅχι οἱ φεουδάρχαι, ἐθέσπισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς βιο-
μηχανίας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου καὶ καθιέ-
μηχανίας

ρωσε τὴν ἀνεξιθρησκείαν (tolérance). 'Εξεδιώξε τούς 'Ιη-
σουτας, διέλυσε πολλά μοναχικά τάγματα και μετέτρεψε
2.000 μοναστήρια εἰς νοσοκομεῖα, σχολεῖα ή έργοστάσια και
έπεχείρησε ριζικωτέραν διοικητικήν μεταρρύθμισιν, διὰ νὰ
μετασχηματίσῃ τὴν Αὐστρίαν εἰς κράτος συγκεντρωμένον μὲ
δημοιόμορφον διοίκησιν. 'Η Βιέννη ἔγινεν ἡ μοναδική πρωτεύ-
ουσα, τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον τῆς Πράγας μετεβλήθη εἰς
στρατῶνα, τὸ στέμμα τοῦ 'Αγίου Στεφάνου ἀφηρέθη ἀπὸ τὴν
Βουδαπέστην, κατηργήθησαν τὰ προνόμια τῶν ἀντιπροσωπειῶν
τῶν εὐγενῶν.

Εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν νεωτερισμῶν του δ 'Ιωσήφ προηγήθη
τῶν μεταρρυθμιστικῶν θεσμῶν τῆς Γαλλικῆς 'Επαναστάσεως,
ή δοποὶα ἔξερράγη κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας του.
'Αλλ' ἡ Αὐστρία δὲν ἦτο τὸ κατάλληλον ἔδαφος διὰ τοιαύτας
ριζικάς μεταρρυθμίσεις. Οἱ Οὐγγροὶ εὐγενεῖς ἔξωργίσθησαν
διὰ τὴν κατάργησιν τῆς δουλοπαροικίας, οἱ Βέλγοι διὰ τούς
θρησκευτικούς νεωτερισμούς. Αἱ διατάξεις περὶ ἀνεξιθρησκείας
προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀμάθειαν και μισαλλοδοξίαν τοῦ δχλου,
ἐνῷ ἡ διοικητική ἀφομοίωσις ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίας τὰς ἐ-
θνότητας. Οἱ Βέλγοι ἐπανεστάτησαν, ἐκήρυξαν ἔκπτωτον τὸν
'Ιωσήφ και ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξιθρησκίαν των.

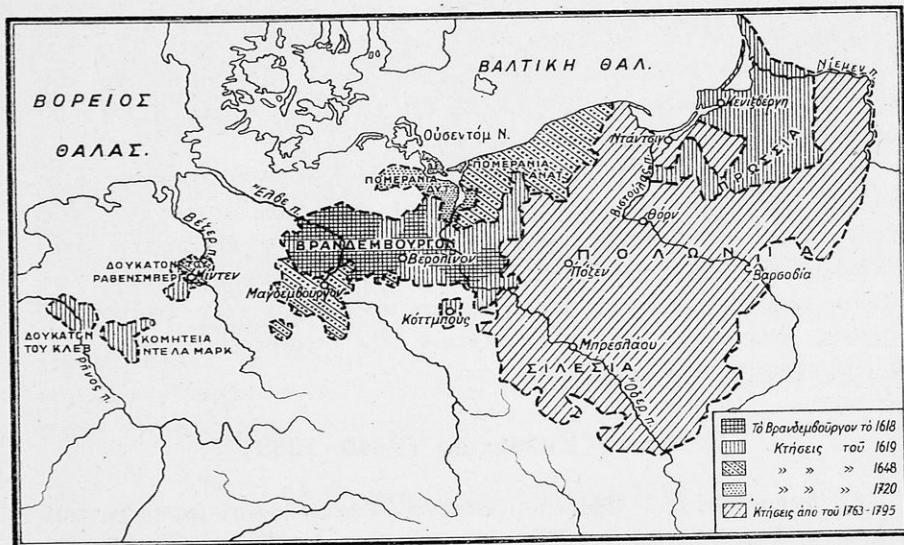
'Ο 'Ιωσήφ εἶδε νὰ καταρρέῃ ἡ προσπάθειά του και ἀπέθα-
νε πλήρης πικρίας παρὰ τὸν Δούναβιν, δπου ἐπολέμει κατὰ
τῶν Τούρκων, δνειρεύδμενος νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τοῦ σουλ-
τάνου και νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς χριστιανικούς πληθυσμούς.

'Ο ἀδελφὸς και διάδοχός του Λεοπόλδος Β' (1790-1792)
ἔσπευσε νὰ ἀνακαλέσῃ δλας σχεδὸν τὰς διατάξεις του, διὰ
νὰ ἐπιτύχῃ τὴν γαλήνην τοῦ κράτους. Αἱ μεταρρυθμίσεις δμως
τῆς Μαρίας και τοῦ 'Ιωσήφ δὲν ἀπέτυχον εἰς τὸ σύνολον, διό-
τι κατέστησαν τὴν Αὐστρίαν κράτος συγκεντρωμένον γερμανι-
κὸν εἰς τὴν δργάνωσιν, στρατιωτικὸν πρὸ παντός, και οἰκονο-
μικῶς ἀκμαῖον, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ζήσῃ ἐπὶ ἔνα αἰῶνα και
πλέον ἀκόμη. Τὸ 1779, δταν ἡρχιζεν ἡ Γαλλικὴ 'Επανάστασις
και νέα περίοδος πολέμων, η Αὐστρία ἦτο εἰς καλυτέραν κα-
τάστασιν παρὰ τὸ 1713.

III. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΣΣΙΑΣ

Παλαιοτέρα ιστορία τής Πρωσσίας

‘Η Πρωσσία ήτο κατ’ ἀρχὰς ἀσήμαντος ἡγεμονία. Ο πυρήν, ἀπὸ τὸν δποῖον ἀνεπτύχθη, εἶναι ἡ μαρκιωνία τοῦ Βρανδεμβούργου (Brandenburg), κειμένη μεταξὺ τῶν ποταμῶν “Ελβα καὶ Οδερ. ” Ολη ἡ χώρα ἀνατολικῶς τοῦ “Ελβα κατῳκεῖτο ἀπὸ Σλάβους, οἱ δποῖοι ἔξεγερμανίσθησαν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Εἰς τὰς χώρας αὐτάς, δπως καὶ εἰς τὴν Αὐστρίαν, οἱ

86. Ανάπτυξις τῆς Πρωσσίας

Γερμανοὶ διὰ μακρῶν πολέμων ἴδρυσαν μικρὰς ἡγεμονίας ἐκκλησιαστικὰς ἢ ἀκριτικὰς (Mark). Τὸν 14ον αἰῶνα δ αὐτοκράτωρ ἔδωσεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ Βρανδεμβούργου τὸν τίτλον τοῦ ἐκλέκτορος καὶ τὸν 15ον αἰῶνα ἔδωρησε τὸ Βρανδεμβούργον εἰς τὸν οἶκον τῶν Χοεντζόλλερν (Hohenzollern). Τοιουτρόπως δ οἶκος οὗτος, δ ὅποῖος ἦτο ἀρχικῶς νοτιογερμανικὸς

(Νυρεμβέργη), μετεφυτεύθη εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν, όπου τὸν ἀνέμενεν ἔνδοξον μέλλον.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος οἱ Χοεντζόλλερν τοῦ Βρανδεμβούργου ἀπέκτησαν ἐκ κληρονομίας μικράν κτήσιν ἐπὶ τοῦ Ρήνου, τὸ δουκάτον Κλέβ, καθὼς καὶ τὸ δουκάτον τῆς Πρωσσίας, τὴν σημερινὴν Ἀνατολικὴν Πρωσσίαν, ἡ δούλια διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πολωνίας.

Μόνον αἱ δυτικαὶ κτήσεις τῶν Χοεντζόλλερν ἦσαν σχετικῶς ἀνεπτυγμέναι, διότι ἐκεῖ ὑπῆρχον δόπωσδήποτε πόλεις δῆμοιαι μὲ τὰς δόλλανδικάς, ἐνῷ αἱ κτήσεις αὐτῶν, αἱ δόποιαι ἐκειντο πρὸς ἀνατολάς τοῦ "Ελβα, ἦσαν τότε εὔρεται πεδιάς ἀμμώδης καὶ ἄγονος, διακοπτομένη ἀπὸ δάση καὶ ἔλη καὶ ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένη. Πόλεις σχεδόν δὲν ὑπῆρχον εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ οὕτε καὶ ἀστικὴ τάξις. Οἱ κάτοικοι ἦσαν ἢ ιππόται (Ritter) ἢ γεωργοὶ (Bauer).

Ο ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου δὲν ἦτο ἀνεξάρτητος, διότι τὸ μὲν Βρανδεμβούργον ὑπήγετο εἰς τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ δὲ δουκάτον τῆς Πρωσσίας ἐξηρτάτο ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας. 'Αλλ' ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος εύτυχῇ γεγονότα καὶ ἡ προσωπικὴ ἀξία των ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Χοεντζόλλερν νὰ ἐκτείνουν τὴν ἐπικράτειάν των καὶ νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν.

'Ο Μέγας Ἐκλέκτωρ (1640 - 1688)

Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου ἔφερον ἐπὶ μακρὸν τὸν τίτλον τοῦ ἐκλέκτορος. Εἰς ἔξ αὐτῶν, ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος (1640 - 1688), ὁ ἐπονομασθεὶς Μέγας Ἐκλέκτωρ, ἦτο ἡγεμὼν ἔξαιρετικῆς ἀξίας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του εἶδεν ἐρημουμένην τὴν χώραν του ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ Γριακονταετοῦ πολέμου. Εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Βεστφαλίας ἀπέκτησε τὴν Πομερανίαν. 'Αλλὰ τὸ κράτος ἦτο εἰς κακὴν κατάστασιν. Εἶχεν ἐν συνόλῳ ἤμισυ ἑκατομμύριον κατοίκους, ἡ πρωτεύουσσα του, τὸ Βερολίνον, μόνον 6 χιλιάδας καὶ ἀπὸ τὰς 1200 οἰκίας του αἱ 350 ἦσαν ἐγκαταλελειμμέναι. 'Ο στρατός του δὲν ὑπερέβαινε τὰς 7 χιλιάδας. 'Ο Μέγας Ἐ-

κλέκτωρ ἐπολιτεύθη μὲ δεξιότητα, ἐπέβαλε τακτικὴν φορολογίαν, κατήρτισε στρατὸν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ δλανδικοῦ καὶ ἔγινε κύριος εἰς τὸ κράτος του. Ἐγκατέστησεν εἰς τὴν χώραν του τοὺς γάλλους καλβινιστάς, οἵ δποτοὶ ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης. 20 χιλιάδες περίπου ἀνθρωποὶ ἀνεπτυγμένοι, καλοὶ τεχνῖται, ἔδωσαν τὴν πρώτην ὡθησιν εἰς τὴν πρόδοον τῆς Πρωσσίας. Ἀπὸ τοὺς 1600 ἀξιωματικούς τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου οἱ 300 ἦσαν γάλλοι. Τέλος κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ δουκάτον τῆς Πρωσσίας ἀπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας. Τοῦτο ἦτο γεγονός σημαντικόν, διότι οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου ἐγίνοντο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνεξάρτητοι εἰς ἐν τῷ μητροπολιτικῷ τοῦ Κράτους τῶν.

87. Ὁ Μέγας Ἐκλέκτωρ Φρειδερίκος·
Γουλιέλμος

Ἡ Πρωσσία βασίλειον (1701)

‘Ο υἱός του Φρειδερίκος Α’ (1688-1713) παρέλαβεν ἀπὸ τὸν πατέρα του κράτος ὡργανωμένον καὶ ἀξιόλογον στρατὸν, ἔβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’ καὶ ὡς ἀμοιβὴν ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως διὰ τὸ ἀνεξάρτητον τῷ μητροπολιτικῷ τοῦ Κράτους του, τὴν Πρωσσίαν. Ἀπὸ τότε οἱ ἐκλέκτορες τοῦ Βρανδεμβούργου ὠνομάσθησαν Βασιλεῖς τῆς Πρωσσίας καὶ οἱ ὑπήκοοι τῶν ἀδιαφόρως Πρωσσοι, εἰς δρποιον τῷ μητροπολιτικῷ τοῦ Κράτους της ἐπικρατεῖας καὶ ἀν ἀνήκον. ‘Ο Φρειδερίκος Α’ εἶναι δὲ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας.

Είς τὴν αὐλὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἡ δημιουργία τοῦ νέου αὐτοῦ βασιλέως προεκάλεσε τὸν γέλωτα. 'Αλλ' ἡ Πρωσσία ἐπεφύλασσεν ἐκπλήξεις.

'Ο διάδοχός του Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' (1713-1740), δ πατήρ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, ἦτο ἄνθρωπος περιεργος καὶ ἴδιορρυθμος μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωρῆται εἰς τὴν Εύρωπην ώς μὴ «ἔχων ἐντελῶς σώσας τὰ φρένας».

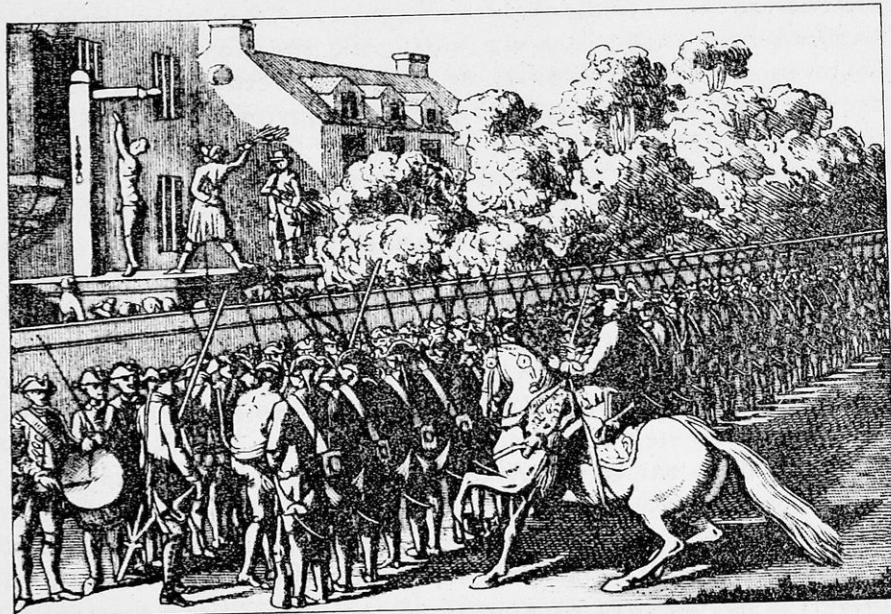

88. Πρωσσοί στρατιώται τοῦ 18ου αἰώνος
(Γρεναδιέρος τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, τοῦ τάγματος τῶν Ούσσαρων, 1760)

Νέος ούδεν ἔδιδάχθη οὕτε ἥσθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως καὶ τῶν γνώσεων, ἐπειδὴ ἐπίστευεν δτὶ ὁ Θεός φροντίζει δι' αὐτόν. 'Απεστρέφετο τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἐπιδείξεις καὶ ἐπέβαλλεν αὐστηράν οἰκονομίαν εἰς ἐσυτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του. Συνέβη νὰ ραβδίσῃ εἰς τὸν δρόμον ἐργάτας, διότι κατὰ τὴν κρίσιν του δὲν είργαζοντο καλῶς. Κατὰ βάθος δῆμως εἶχε νοῦν πρακτικὸν καὶ παρὰ τὰς ἴδιορρυθμίας του ἐκυ-

βέρνησε καλά. 'Εφρόντισε κυρίως διά τὰ οἰκονομικὰ καὶ κατώρθωσε νὰ αὐξήσῃ σημαντικῶς τὰ εἰσοδήματά του.

'Ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος μὲ πάθος ἡγάπησε τὰ στρατιωτικά. 'Εφόρει διαρκῶς στρατιωτικὴν στολὴν καὶ συνανεστρέφετο ἀξιωματικούς. Εἰσήγαγε νέαν τακτικὴν εἰς τὸν στρατόν. Κατεπόνει τοὺς στρατιώτας μὲ ἀκατάπαυστα γυμνάσια. "Ηθελε νὰ ἔκτελοῦν ὁμοιομόρφως κινήσεις δλοι συγχρόνως. Τοιου-

89. Τιμωρία εἰς τὸν πρωσικὸν στρατὸν

τοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ λεγομένη Πρωσσικὴ τακτική. Εἶχε μεγάλην ἀδυναμίαν εἰς τοὺς ύψηλοὺς στρατιώτας καὶ κατήρτισε τὴν φρουράν του ἀπὸ μεγαλοσώμους ἄνδρας. 'Αποθνήσκων ἄφηνε περίσσευμα $8\frac{1}{2}$ ἑκατομμύρια τάληρα (τάληρον = 3 φράγκα περίπου), στρατὸν ἀπὸ 83 χιλιάδας καὶ πληθυσμὸν 2.700.000 κατοίκων, ἀντὶ τῶν 1.700.000, οἱ δποῖοι ἦσαν κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς βασιλείας του.

Φρειδερίκος ὁ Μέγας (1740 - 1786)

Τὴν δύναμιν αὐτὴν μετεχειρίσθη ὁ υἱός του Φρειδερίκος δὲ Β' διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν Πρωσίαν μεγάλην δύναμιν.

‘Ο πατήρ του εἶχε ἐμπιστευθῆ τὴν ἐκπαίδευσίν του εἰς δύο πρώσους ἀξιωματικοὺς καὶ εἰς γάλλον εύγενη μετανάστην, ἥθελε δὲ νὰ γίνῃ δὲ υἱός του «εὔσεβῆς χριστιανός, γεννατίος στρατιώτης καὶ καλὸς οἰκογενειάρχης». Ἀλλὰ πρὸς μεγάλην ἀπογοήτευσιν ὁ υἱός ἐδείκνυε κλίσιν εἰς τὴν λογοτεχνίαν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἄνετον ζωὴν, ἐνῷ ἀντιθέτως ἀπεστρέφετο τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις. ‘Ο βασιλεὺς ἤρχισε νὰ μὴ ἀνέχεται τὸν «θηλυπρεπῆ» αὐτὸν υἱόν, τὸν ἔλεγεν ὁ ργανοπαίκτην καὶ ποιητὴν, τὸν ὕβριζε καὶ τὸν ἐρράβδιζεν.

‘Η ἀντιθεσὶς μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἔφθασεν εἰς τόσην δξύτητα, ὥστε δὲ Φρειδερίκος ἀπεφάσισε νὰ δραπετεύσῃ εἰς τὸ ἔξωτερικόν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιόν του ἀπεκαλύφθη καὶ δὲ βασιλεὺς ἔξω φρενῶν εἰσῆγαγεν αὐτὸν καὶ τὸν συνένοχον ἀξιωματικὸν εἰς δίκην ἐπὶ λιποταξίᾳ. Τὸ δικαστήριον κατεδίκασε τὸν ἀξιωματικὸν εἰς ἴσοβια δεσμά, ἀλλ' ἔκρινεν ἑαυτὸν ἀναρμόδιον νὰ δικάσῃ τὸν διάδοχον. ‘Ο βασιλεὺς ἔφυλάκισε τὸν υἱόν του ἐντὸς φρουρίου εἰς τὸ ἔσωτερικόν τῆς χώρας καὶ διέταξε νὰ ἀποκεφαλίσουν τὸν ἀξιωματικὸν ὑπὸ τὸ παράθυρόν του. Μόλις βραδύτερον συνεφιλιώθη πρὸς αὐτόν, δταν δὲ Φρειδερίκος ἐδέχθη νὰ συζευχῇ τὴν γυναῖκα, τὴν δποίαν εἶχεν ἐκλέξει ὁ πατήρ του. ‘Ανέλαβεν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἤρχισε τότε νὰ μυῆται εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὸν πατέρα του. ‘Ακριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δὲ νεαρὸς διάδοχος (Kronprinz) διῆλθεν εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ράΐν μπεργκ (Rheinberg) εὑ χάριστα ἔτη, κατανέμων τὸν χρόνον του εἰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις καὶ εἰς τὴν μελέτην τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἱστορίας, δπως γράφει δὲ ίδιος. Τότε συνέγραψε τὴν πραγματείαν του ‘Αντιμαχιάβελ, εἰς τὴν δποίαν προσπαθεῖ νὰ ἀναιρέσῃ τὴν περὶ τοῦ ἡγεμόνος γνωστήν μας (βλ. σελ. 29) διασκαλίαν τοῦ Ἰταλοῦ συγγραφέως, Μακιαβέλι καὶ ἐκθέτει τὰς ἰδέας περὶ τοῦ καθήκοντος τοῦ βασι-

λέως, τὰς δόποίας ἐλησμόνησεν, δταν ἥλθεν εἰς τὴν ἀρχήν.

’Ο Φρειδερῖκος κατὰ τὴν νεότητά του εἶχε συμπαθήσει τὰς περὶ κράτους θεωρίας τῶν γάλλων φιλοσόφων, οἱ δόποῖοι ἐδίδασκον δτι οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἴσοι καὶ ἔλευθεροι ἐκ φύσεως καὶ δτι ἡ κυριαρχία ἀνήκει εἰς τὸν λαόν. “Οταν δμως ἔγινεν ἄρχων ύπερθυνος, ἐκυβέρνησεν ἀπολυταρχικῶς. ’Ανεγνώριζε μὲν τὸ φυσικὸν δίκαιον τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων, δὲν κατώρθωσεν δμως νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τοῦ πατρός του καὶ τῆς ἐποχῆς του περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως, δτι δηλαδὴ ὁ βασιλεὺς εἶναι κύριος τοῦ κράτους καὶ δικαιοῦται νὰ ἀποφασίζῃ μόνος καὶ χωρὶς περιορισμούς περὶ τῶν ύποθέσεων τῶν ύπηκόων του.

’Αλλ’ ὁ Φρειδερῖκος διέφερεν ἀπὸ τοὺς προκατόχους του εἰς βασικὰ σημεῖα. ’Επρέσβευε δηλαδὴ δτι ὁ βασιλεὺς δφείλει νὰ κυβερνᾷ μὲ δικαιοσύνην καὶ ἀφιλοκέρδειαν καὶ νὰ ἔχῃ πρῶτον μέλημα τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, διότι ὁ βασιλεὺς εἶναι χάριν τοῦ λαοῦ καὶ ὅχι ὁ λαὸς χάριν τοῦ βασιλέως. «’Ο βασιλεὺς, ἔλεγεν, εἶναι ὁ πρῶτος ύπαλληλος τοῦ κράτους». ’Επρέσβευε δηλαδὴ τὴν ἀντίληψιν τῶν χρόνων του περὶ φωτισμένης ἡ συνετῆς δεσποτείας (βλ. κατωτέρω, σελ. 234).

Σκληρυνθεὶς δμως ἀπὸ τὰς δοκιμασίας τῶν νεανικῶν χρόνων, ἔγινε ψυχρὸς καὶ σκεπτικιστής καὶ δ πολυμαθής καὶ φιλόσοφος, λεγόμενος, βασιλεὺς δὲν ἔκαμε τίποτε ἀξιόλογον διὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐφρόντισε μᾶλλον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. ’Αλλὰ μέχρι τέλους ἔμεινεν δ μᾶλλον ἀνεξίθρησκος ἡγεμὼν τῆς Εύρωπης. «Εἰς τὴν Πρωσίαν, ἔλεγεν, ἔκαστος δύναται νὰ σώσῃ τὴν ψυχήν του δπως δ ἵδιος θέλει». Ἡ χώρα του ἐπλούτισεν, δ πληθυσμός τῆς ηὔξηθη καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς μετὰ ταῦτα βιομηχανικῆς ἀκμῆς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του ἐγκατεστάθησαν τριακόσιαι χιλιάδες μετανάσται εἰς τὸ κράτος του. Τοῦτο ὠνόμαζεν δ ἵδιος ἐσωτερικὴν κατάκτησιν.

’Ο Φρειδερῖκος ἦτο θαυμαστὴς τῶν γάλλων συγγραφέων. Προσεκάλεσε τὸν Βολταῖρον, δ δόποῖος διέμεινε ἐπί τινα χρό-

νον είς τὸ ἀνάκτορόν του, ἀπολαύων ἡγεμονικῶν τιμῶν. Ἀλλ᾽ οἱ δύο ἄνδρες δὲν ἥργησαν νὰ ψυχρανθοῦν καὶ ἔχωρίσθησαν περιφρονοῦντες ἀλλήλους. Ὁ Φρειδερίκος συνέγραψε διάφορα ἔργα γαλλιστί. Καὶ οἱ μὲν στίχοι του, τὸ πλεῖστον φιλοσοφικοῦ διδακτικοῦ περιεχομένου, δὲν εἶναι ἀπταῖστοι, ἀλλὰ τὰ ἴστορικά του συγγράμματα (*Mémoires pour servir à l' histoire de mon temps* κλπ.), παρὰ τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ ὅφους, εἶναι ἔργα μεγάλης ἀξίας, διακρινόμενα διὰ τὴν βαθύτητα τῆς ἴστορικῆς ἀντιλήψεως.

Τὸ πρώτιστον ὅμως μέλημα τοῦ Φρειδερίκου ἦτο ὁ στρατός. Διωργάνωσεν ἀξιόλογον στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ διεξήγαγε μακροὺς πολέμους καὶ ἀπέκτησεν φήμην μεγάλου στρατηγοῦ. Ἀπὸ τὴν Πολωνίαν ἀπέσπασε χώρας, διὰ τῶν δποίων ἀποκατεστάθη ἡ συνοχὴ τῆς Πρωσίας μετὰ τοῦ Βρανδεμβούργου, καὶ ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν ἀξιόλογον ἐπαρχίαν, τὴν Σιλεσίαν. Κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὰς κατακτήσεις ἐναντίον σχεδόν δλης τῆς συνησπισμένης Εύρωπης. Οὕτω μετὰ 15 ἑτῶν βασιλείαν εἶχε σχεδόν διπλασιάσει εἰς ἔκτασιν τὸ κράτος του (200 χιλ. τετρ. χιλιόμετρα) καὶ σχεδόν τριπλασιάσει εἰς πληθυσμὸν (6 ἑκατομ. κάτοικοι). Οἱ φόροι ἀπέδιδον 22 ἑκατομ. τάληρα ἐτησίως καὶ τὸ ταμεῖον εἶχε περίσσευμα συνολικὸν 60 ἑκατομ. Ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἤσαν εἰς μεγάλην ἀκμήν.

Ἡ Γερμανικὴ Δυαρχία

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσίας ἐδημιούργησε νέον γερμανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἥρχισε νὰ διεκδικῇ τὴν ἐπὶ τῆς Γερμανίας κυριαρχίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἔως τότε ἡ Αὐστρία. Ὁ πρωσικὸς στρατός εἶχεν ἀναδειχθῆ ἀνώτερος τοῦ αὐστριακοῦ καὶ αἱ νῖκαι του, ἰδίως κατὰ τῆς Γαλλίας, ἐκολάκευσαν τὸν ἐθνικὸν ἐγώισμὸν τῶν Γερμανῶν. Ἀπὸ τότε ἐφάνη ὅτι τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὸ δημοιογενὲς ἐθνικὸν κράτος τῆς Πρωσίας καὶ ἐγεννήθη ζωηρὸς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων κρατῶν, Αὐστρίας καὶ Πρωσίας, διὰ τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὠνόμασαν γερμανικὴν δυαρχίαν (*dualismus*).

ΙΔΙΟΝ ΔΩΡΕΑΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ.

'Η Ἀνατολικὴ Εὐρώπη

Α ΚΡΑΤΗ τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἦσαν περισσότερον καθυστερημένα καὶ γενικῶς δὲν κατώρθωσαν νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυτικωτέρων λαῶν.

Μόνον εἰς τὴν Ρωσίαν δὲ Μέγας Πέτρος ἐπέτυχε νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἔδουσίαν εἰς τὰς χεῖράς του καὶ διὰ τολμηρῶν νεωτερισμῶν εἰσήγαγε τὴν χώραν του εἰς τὸν κύκλον τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

Ἡ Πολωνία, ἡ Τουρκία καὶ ἡ Σουηδία, ἐπειδὴ δὲν κατώρθωσαν νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὰς νέας συνθήκας, ἐξησθένησαν καὶ ἡκρωτηριάσθησαν. Ἡ Πολωνία μάλιστα διεμελίσθη ύπό τῶν γειτόνων τῆς καὶ ἐπαυσε νὰ ὑφίσταται ὡς ἀνεξάρτητον κράτος.

I. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ

Οἱ Ρῶσοι

Εἰς τὰς ἐκτεταμένας πεδιάδας τῆς βορειοανατολικῆς Εὐρώπης ἔζων ἀνέκαθεν σλαβικαὶ φυλαί, ἀπὸ τὰς δυοῖς προῆλθον οἱ νεώτεροι σλαβικοὶ λαοί, Ρῶσοι, Πολωνοί, Ρουθηνοί, Τσέχοι, Σλοβάκοι, Νοτιοσλάβοι. Οἱ Σλάβοι ἀνεπτύχθησαν πολὺ βραδύτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαούς τῆς Εὐρώπης.

Ἡ πολυαριθμοτέρα καὶ ισχυροτέρα σλαβικὴ φυλή, οἱ Ρῶσοι, ἦσαν ἔξηπλωμένοι εἰς τὴν λεγομένην Μεγάλην Ρωσίαν. Τὸ πρῶτον ρωσικὸν κράτος ἴδρυσαν Νορμανδοί, τὸν 9ον αἰώνα, εἰσελθόντες εἰς τὴν χώραν διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν

τῆς Βαλτικῆς, τὸν καιρὸν τῶν νορμανδικῶν ἐπιδρομῶν. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ρούρικ ἔβασιλευσε μέχρι τοῦ 15ου αἰώνος. Τὰ πρῶτα ὅμως στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ οἱ Ρῶσοι ἔλαβον ἀπό τὸ Βυζάντιον. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰώνος εἰς τὸν θρόνον ἀνήλθεν ὁ οἰκος τῶν Ρωμανῶν (1613), ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε σχεδόν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Τὸν 17ον αἰώνα ὅμως ἡ Ρωσία ἐθεωρεῖτο ὡς χώρα ἀσιατική. Οἱ κάτοικοι τῆς ἔμεναν μακράν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ διετήρησαν ἥθη ἀσιατικά. Οἱ Ρῶσοι ἐφόρουν ποδήρεις ἐνδυμασίας, εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ χαιρετοῦν τοὺς ἄρχοντας πίπτοντες εἰς τὰ γόνατα, ἥσαν θρησκόληπτοι καὶ περιώριζον τὰς γυναῖκας. Ἡ κυρίαρχος τάξις, οἱ εὐγενεῖς δηλαδὴ καὶ ὁ κλῆρος, ἥτο ἔχθρικὴ πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Εὐρωπαίων, τοὺς ὅποιους ἐθεώρουν αἰρετικούς.

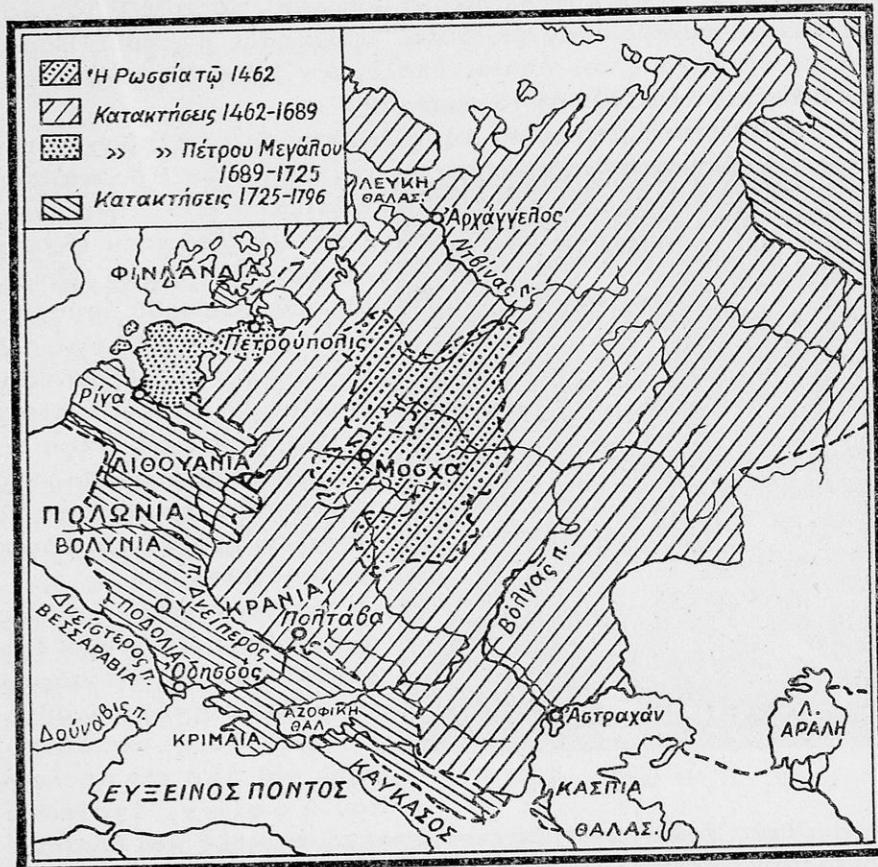
Τὸ ρωσικὸν κράτος δὲν εἶχε διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν, διότι τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς κατεῖχον οἱ Σουηδοὶ καὶ τὰ παράλια τοῦ Εύξείνου Πόντου οἱ Τούρκοι. Ἡ μοναδικὴ ρωσικὴ θάλασσα, ἡ Λευκὴ θάλασσα, εἶναι παγωμένη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔτους. Ἐκεῖ εἶναι ὁ λιμὴν τοῦ Ἀρχαγγέλου, εἰς τὸν δόποιον ἥρχοντο νὰ ἐμπορευθοῦν τὰ ἀγγλικὰ καὶ δλανδικά πλοῖα.

Οἱ Ρῶσοι ὅμως ἀνήκουν εἰς τὰς ἀνωτέρας φυλάς, αἱ δόποιαι δύνανται νὰ δεχθοῦν καὶ νὰ προαγάγουν τὸν πολιτισμόν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰώνος, ἥλθον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἐντὸς δύο αἰώνων κατώρθωσαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν κύκλον τῶν πολιτισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης.

‘Ο Μέγας Πέτρος (1689 - 1725)

‘Ο Μέγας Πέτρος εἶναι ὁ ἡγεμών, ὁ δόποιος εἰσήγαγε τὸν λαόν του εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως καὶ κατέστησε τὴν Ρωσίαν μεγάλην δύναμιν. Κολοσσός, ὕψους περισσότερον τῶν δύο μέτρων, πρόσωπον ἐκφραστικόν, νευρικός καὶ βίαιος, εἶχε λάβει ἀτελῆ μόρφωσιν. “Ἐμαθεν ὅμως πολλά, συναναστρεφόμενος τοὺς ξένους τῆς Μόσχας. Παρ’ αὐτῶν ἐμυήθη εἰς τὴν ἰδέαν τῆς θρησκευτικῆς ἀνοχῆς καὶ τοῦ διεθνισμοῦ.

Ανελθών εἰς τὸν θρόνον, ἔθεσε διπλοῦν σκοπόν, νὰ «ἄνοιξῃ παράθυρον», δπως ἔλεγε, πρὸς τὴν Θάλασσαν καὶ νὰ κάμῃ τὴν Ρωσίαν συγχρονισμένον Κράτος, εἰσάγων εἰς αὐτὸ τὰς δύο

90. Έξαπλωσις τῆς Ρωσίας

δυνάμεις τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου, τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τεχνικήν.

‘Ο Πέτρος ἐζήτει διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν καὶ εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἀλλὰ τὰ μὲν παράλια τῆς Βαλτικῆς, ὡς εἴ-

πομεν, κατεῖχον οἱ Σουηδοί, τὰ δὲ παράλια τοῦ Εύξείνου οἱ Τούρκοι. Ἡ πρώτη ἐπίθεσις κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένου λιμένος Ἀζώφ ἀπέτυχεν. Ἐκάλεσεν Εύρωπαίους ἀξιωματικούς, ἐναυπήγησε πλοῖα ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Δόν καὶ μετεκόμισε πυροβολικὸν μὲν αὐτά. Συνέπραξε μὲν τοὺς Εύρωπαίους συμμάχους, οἱ δποῖοι. ἐπολέμουν τοὺς Τούρκους καὶ κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον.

Ἐταξίδευσεν ὡστερον εἰς τὴν Εύρωπην, διὰ νὰ διδαχθῇ τὴν

91. Ὁ Μέγας Πέτρος

τεχνικὴν τῶν Εύρωπαίων. Ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Πρωσίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ὑλλανδίαν, ὅπου εἰργάσθη ὡς ἀπλοῦς ἐργάτης, ὑπὸ τὸ ὄνομα Πέτρος ὁ Ξυλούργος, εἰς τὰ ναυπηγεῖα. Ἀπ' ἐκεῖ μετέβη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου διέμεινε μακρότερον, διότι διέτροπος τῆς ἐργασίας τῶν Ἀγγλῶν ἦρεσεν εἰς αὐτὸν περισσότερον.

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του οἱ Στρελίτσοι, τάγμα ἐπιλέκτων, εἶδος Γενιτσάρων τῆς Ρωσίας, ὑποκινούμενοι ἀπὸ τοὺς παλαιορώσους καὶ ἀπὸ τὴν ἀδελφήν του Σοφίαν, ἐπανεστά-

τησαν, διότι ἔφθόνουν τοὺς ξένους ἀξιωματικούς καὶ δὲν ἤνειχοντο τοὺς νεωτερισμούς τοῦ Πέτρου. Ἡ στάσις κατεστάλη καὶ, δταν ἐπέστρεψεν ὁ Πέτρος, προέβη εἰς ὁμαδικάς θανατώσεις, ἐφόνευσεν Ἰδιοχείρως τοὺς στασιαστάς καὶ διέλυσε τὸ τάγμα τῶν Στρελίτσων. “Οταν οἱ πρόκριτοι ἥλθον νὰ τὸν προσκυνήσουν, ἀπηγόρευσε τὴν γονυκλισίαν καὶ ἔκοψε μὲν τὴν ψαλίδα τὴν γενειάδα των. Τὸ ἐσπέρας εἰς τὸ συμπόσιον ἔκοψε τὰς ἄκρας τῶν χειρίδων καὶ ἐπέβαλε νὰ φέρουν εύρωπαϊκά

ένδυματα καὶ ἀμέσως κατόπιν δι' ούκαζίου (διατάγματος) δῷρισε λεπτομερῶς τὴν ἐνδυμασίαν.

Ο ρωσικὸς λαὸς ἔσκανδαλίζετο ἀπὸ τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ βασιλέως καὶ οἱ καλόγηροι διέδινον τρομερὰ περὶ αὐτοῦ. Ἐλλ' ὁ Πέτρος συνέτριψε τὴν ἀντίδρασιν, ἔξαναγκάσας εἰς ὑπακοήν τὸν κλῆρον.

Τὴν διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν ἔξεβίασε μετὰ δεινὸν ἀγῶνα πρὸς τὸν πολεμικῶτατον βασιλέα τῆς Σουηδίας Κάρολον ΙΒ'. Ἡ ἐπιχείρησις ἡκολούθησε τὴν αὐτὴν πορείαν πρὸς τὴν κατὰ τῶν Τούρκων. Εἰς τὸν λεγόμενον Δεύτερον Βορειον πόλεμον (1700 - 1720) ὁ κακῶς ὡργανωμένος καὶ κακῶς ἐφωδιασμένος στρατός του εἶχεν ἀποτυχίας. Ὁ Πέτρος δμῶς δὲν ἀπεθαρρύνθη. «Οἱ Σουηδοί, εἶπε, μὲ τὰς νίκας των θά μᾶς διδάξουν νὰ τοὺς νικήσωμεν». Καὶ ἡ νίκη τῆς Πολτάβας (1709) ἐσήμαινε τὴν κραταίωσιν τῆς αὐτοκρατορίας του καὶ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ του ἔργου.

Ἡ Σουηδία ἔχασε τὰς κτήσεις αὐτῆς εἰς τὴν νότιον παραλίαν τῆς Βαλτικῆς, τὴν κυριαρχίαν τῆς εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔπαυσε νὰ εἶναι μεγάλη δύναμις. Ἡ Ρωσία κατέλαβε τὴν Ἰγγρίαν, Λιβονίαν καὶ τὴν Ἐσθονίαν καὶ ἀπέκτησε διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡδη τὸ 1703 ὁ Πέτρος εἶχε θέσει εἰς τὸ βάθος τοῦ Φινλανδικοῦ κόλπου καὶ ἐπὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ ποταμοῦ Νέβα τὰ θεμέλια νέας πόλεως, ἡ ὅποια ἀνεπτύχθη ταχέως εἰς ἐπιθαλασσίαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομά του.

Αϊκατερίνη Β' (1762 - 1796)

Ἐπὶ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Πέτρου, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον οὕτε τὴν δύναμιν οὔτε τὴν πολυπραγμοσύνην του, ἔξηκολούθησεν ἡ πάλη μεταξὺ νεωτεριστῶν καὶ παλαιορώσων καὶ ἐπανελήφθησαν οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Τούρκων, ἔως ὅτου τὸ 1762 ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν ἡ περίφημος Αϊκατερίνη Β'.

Ἡ Αϊκατερίνη ἦτο Γερμανίς, κόρη γερμανοῦ δουκός, καὶ ἔλειπε συζευχθῆ τὸν διάδοχον τοῦ ρωσικοῦ θρόνου Πέτρον. Ἔδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ρωσικὸν λαόν, ἔμαθε τὴν γλώσσαν

του, προσῆλθεν εἰς τὴν δρθιδοξίαν, ἐνῷ ἦτο διαμαρτυρομένη, προσεποιήθη μεγάλην εὔσέβειαν καὶ ἔγινε δημοφιλής. 'Ο σύζυγός της ἦτο ἀνάξιος, ἐμέθυε, τὴν ἐκακομέταχειρίζετο καὶ ἐσκέπτετο νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτήν. 'Η Αἰκατερίνη τὸν ἐπρόλαβεν. Ἐκέρδισε τὴν εὕνοιαν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀνέτρεψε τὸν Πέτρον, τὸν ὁποῖον οἱ φίλοι της ἐδολοφόνησαν εἰς τὴν φυλακήν.

'Η Αἰκατερίνη (1729 - 1796) ἦτο μέσου ἀναστήματος, εῦσαρκος, ύγιης, βραδυκίνητος δὲ λίγον, ἀλλὰ διαρκώς εὔθυμος καὶ δραστηριωτάτη. Ἡγάπα τὰς διασκεδάσεις ὅσον καὶ τὴν ἐργασίαν. Κατὰ τὴν νεότητά της εἶχε λάβει καλήν μόρφωσιν. Ἐμαθε τὴν γαλλικὴν καὶ ἀνεγίνωσκε γάλλους συγγραφεῖς, τὸν Βολταΐρον καὶ τὸν Μοντεσκιέ. 'Ηθελε πολὺ νὰ γίνεται λόγος περὶ αὐτῆς καὶ διὰ τοῦτο περιεποιεῖτο καὶ ἐκολάκευε τοὺς γάλλους συγγραφεῖς, διότι ἤλπιζεν ὅτι δι' αὐτῶν θὰ γίνῃ δονομαστή. Ἐπὶ 15 ἔτη εἶχεν ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν Βολταΐρον. Ἐπεισε τὸν Διδερὼ νὰ ἔλθῃ εἰς Πετρούπολιν καὶ ἐστελλεν εἰς τὸν Μπυφόδον μετάλλια καὶ γουναρικὰ τῆς Σιβηρίας. Ἐγραψεν εἰς τὴν γαλλικὴν ὅχι μόνον ἐπιστολὰς καὶ ἀπομνημονεύματα, ἀλλὰ καὶ ιστορικὰ δράματα καὶ κωμῳδίας. 'Η αὐταρχικὴ καὶ φιλάρεσκος βασίλισσα κατώρθωσε νὰ κατακτήσῃ τοὺς παρισινοὺς καὶ δῆλους τοὺς προδευτικοὺς τοῦ 18ου αἰῶνος, διότι ἤξευρε νὰ παίζῃ τὸ πρόσωπον τοῦ προοδευτικοῦ καὶ νεωτεριστοῦ ἡγεμόνος.

'Η Αἰκατερίνη ἡγάπα τὴν πρόοδον καὶ ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ τὸν ἐύρωπαϊκὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν χώραν της, ἀλλὰ χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὰ ἔθιμα καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ὑπηκόων της. Δι' δῆλων τῶν μέσων ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ εἰς

τὴν Δυτικὴν Εύρωπην τὴν ἐντύπωσιν προοδευτικῆς καὶ φιλανθρώπου ἡγεμόνος. Πράγματι, ἀπέκτησε μεγάλην φήμην εἰς τὴν Εύρωπην καὶ ὀνομάσθη Σεμίραμις τοῦ Βορρᾶ. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς, ἦτο ἐλαφρὰ καὶ ματαιόδοξος, παράφορος εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν καὶ εἶχεν ἀνώμαλον Ιδιωτικὸν βίον.

Ἡ Αἰκατερίνη, σύγχρονος τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου καὶ τῆς Μαρίας Θηρεσίας, ἔπαιξεν ἀξιόλογον μέρος εἰς τὴν Εύρωπαϊκὴν πολιτικὴν καὶ συνειργάσθη μετὰ τῶν εἰρημένων δύο ἡγεμόνων διὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς Πολωνίας, εἰς τὸν δποῖον ἔλαβε σημαντικὸν μερίδιον. Ὄνομαστοί κυρίως καὶ ἐνδιαφεροντες δι’ ἡμᾶς εἶναι οἱ πόλεμοι τῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν, ὡς καὶ αἱ συνεννοήσεις καὶ ἡ συνεργασία της μὲ τοὺς “Ἐλληνας, ἐκ τῶν δποίων προήλθον σημαντικά κινήματα τῶν Ἑλλήνων.

II. ΠΟΛΩΝΙΑ

Ἡ ἐσωτερικὴ διάσπασις

“Οπως τὸ κράτος τῶν Μοσχοβίτων, ὡς ὀνόμαζαν τοὺς Ρώσους τὸν 18ον αἰῶνα, οὕτω καὶ ἡ Πολωνία ἔθεωρεῖτο ἡμιασιατικὴ χώρα. Παρὰ τὰς ἐδαφικὰς ἀπωλείας, τὰς δποίας ὑπέστη τὸν 17ον αἰῶνα, ἐξηκολούθει νὰ εἶναι τὸ μεγαλύτερον κράτος τῆς Εύρωπης.

Ἡ Πολωνία ἦτο ἀχανῆς πεδιάς, περιλαμβάνουσα διαφορούς περιφερείας, τῶν δποίων ἦτο δυσχερῆς ἡ ἐπικοινωνία. Ἀπετελέσθη ἀπὸ δύο κράτη ἡνωμένα εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως, τὸ Βασίλειον τῆς Πολωνίας καὶ τὸ Μέγα Δόυκατον τῆς Λιθουανίας, τὰ δποῖα ὅμως διετήρησαν τὴν Ιδιαιτέραν διοίκησιν. Πολωνοὶ καὶ Λιθουανοὶ ἦσαν Σλάβοι καὶ καθολικοὶ τὸ θρήσκευμα. ‘Υπῆρχον ὅμως καὶ λουθηρανοὶ Γερμανοὶ καὶ ὁρθόδοξοι Ρώσοι. Ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος ὁ Ισχυρὸς καθολικὸς κλῆρος, παρακινούμενος ἀπὸ τοὺς Ἰησουτας, κατεδίωξε τοὺς ὁπαδούς τῶν ἄλλων δογμάτων. Γεωγραφικὴ, πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ διάσπασις ἀπετέλουν ἀδυναμίαν διὰ τὴν χώραν.

Κοινωνική κατάστασις

‘Η Πολωνία εἶχεν ἀφθονίαν εὐγενῶν. Οἱ περισσότεροι ἀπ’ αὐτοὺς εἶχον μόλις τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἐκαλλιέργουν, δῆπος οἱ χωρικοί, μόνοι τοὺς ἀγρούς τῶν καὶ ἐκοιμῶντο εἰς ἀχυροσκεπεῖς καλύβας, ἀλλ’ ἔφερον τὸ πράσινον ἔνδυμα τῶν εὐγενῶν, ψυηλὰ ύποδήματα καὶ τὸ ξίφος. Τοὺς υἱούς τῶν ἐδίδασκον ἵππασίαν καὶ ἐστελλον αὐτοὺς εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἰησουϊτῶν, δῆπου ἐδιδάσκοντο τὴν Λατινικήν.

‘Υπῆρχον περίπου διακόσιαι ἡ τριακόσιαι οἰκογένειαι μεγαλοκτηματιῶν ἀποτελοῦσαι τὴν ἀνωτάτην ἀριστοκρατίαν. Οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν, μαγνᾶτοι καλούμενοι, διηγύθυνον τὴν Δίαιταν (Βουλὴν), περιστοιχιζόμενοι ύπὸ τῶν ἀπόρων εὐγενῶν, οἱ δόποι οἱ ἀπετέλουν τὴν φρουράν των. Ἀστικὴ τάξις δὲν ὑπῆρχε, διότι δὲν ὑπῆρχον οὕτε βιομηχανία οὕτε πόλεις, καθόσον, πλὴν τῆς πρωτευούσης Βαρσοβίας, δὲν ὑπῆρχε πόλις ἀριθμοῦσα πλέον τῶν 20 χιλ. κατοίκων. Αἱ τετρακόσιαι βασιλικαί, λεγόμεναι, πόλεις ἦσαν μικραὶ κῶμαι, ἔχουσαι διλιγωτέρους τῶν χιλίων κατοίκων.

Οἱ χωρικοὶ ἦσαν δῆπος οἱ δουλοπάροικοι τῶν μέσων χρόνων, προσκολλημένοι εἰς τὸ κτῆμα τοῦ κυρίου, ὑποχρεωμένοι εἰς ἀγγαρείαν —ἐνίστε ἐξαήμερον τὴν ἐβδομάδα— καὶ παραδεδομένοι εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῶν. ‘Η ζωὴ τῶν ἦτο θλιβερά. “Εζων ἡμίγυμνοι, ἐτρέφοντο τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους μὲ τὰ ζῶα εἰς ἴσογείους καὶ χαμηλάς καλύβας.

Διοίκησις καὶ στρατὸς

Τὸ κράτος τῶν οἱ Πολωνοὶ ὠνόμαζον Δημοκρατίαν. Εἰς αὐτὸ δλην τὴν ἔξουσίαν εἶχον οἱ εὐγενεῖς. Λέγοντες Πολωνοί, πολωνικὸν ἔθνος, εἶχον ύπ’ ὅψιν μόνον τοὺς εὐγενεῖς. Αὐτοὶ ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Δίαιταν. ‘Η Δίαιτα ἦτο τὸ κυριαρχὸν σῶμα. Αὐτὴ ἔξελεγε τὸν βασιλέα καὶ ὑπεχρέωνεν αὐτὸν νὰ μὴ μεταβάλῃ τίποτε ἀπὸ τὸ πολίτευμα. Ἐπίσης καὶ οἱ ύπουργοὶ ἔξελέγοντο ύπὸ τῆς Διαιτῆς καὶ ἦσαν ύπόλογοι ἀπέ-

ναντι αύτής. 'Η Δίαιτα συνήρχετο κατά διετίαν, άλλα κατά παλαιάν συνήθειαν αἱ ἀποφάσεις ἐλαμβάνοντο διὰ τῆς συναίνεσεως πάντων. "Ηρκει δηλαδὴ εἰς καὶ μόνον νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐναντίον ἀποφάσεως τινος, διὰ νὰ θεωρηθῇ αὕτη ἄκυρος, διότι δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπιβάλῃ τις εἰς τὸν εὐγενῆ ἀπόφασιν, τὴν δποίαν δὲν ἐνέκρινε. Τοῦτο ἦτο τὸ λεγόμενον liberum veto, τὸ δποῖον ἔχρησίμευεν ὡς πρόχειρον μέσον κωλυσιεργίας καὶ παρέλυε τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, διότι ἡ Δίαιτα σπανίως κατώρθωνε νὰ λάβῃ ἀποφάσεις. Οὕτως ἀπὸ τοῦ 1652 – 1702 ἀπὸ 55 συνόδους τῆς εἶχον ματαιωθῇ αἱ 48. Οἱ ἐκλογεῖς προσήρχοντο ἔφιπποι καὶ ὠπλισμένοι καὶ συνήθως διηροῦντο εἰς δύο μερίδας, αἱ δποίαι ὅχι σπανίως ἐφιλονείκουν καὶ ἔφθανον εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰ ξίφη.

'Η Πολωνία δὲν εἶχε μόνιμον στρατόν, διότι τὴν μαχητικὴν δύναμιν τῶν Πολωνῶν ἀπετέλουν οἱ εὐγενεῖς, οἱ δποῖοι ἥσαν συνήθως ἀρκετὰ γεννατοί. 'Αλλ' ἐστρατεύοντο ὅταν ἥθελον ἡ ὅταν ἦτο μεγάλη ἀνάγκη καί, συναθροιζόμενοι, ἀπετέλουν συγκεχυμένην μᾶζαν, ἡ δποία δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ πολεμήσῃ μὲ τακτικὸν στρατόν.

'Η τύχη τῆς Πολωνίας

Οἱ Πολωνοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εύρωπης. Παρουσίαζον μάλιστα τὸν κλασσικὸν τύπον τοῦ ὀπισθοδρομικοῦ λαοῦ. Διοίκησις, στρατός, βιομηχανία, οἰκογενειακὴ ζωὴ καὶ μόρφωσις ἥσαν εἰς ἀξιοθήητον κατάστασιν. Εἶχον μεγάλην ἰδέαν διὰ τὸν ἑαυτόν των, ἐπίστευον ὅτι τὰ ἥθη καὶ ἔθιμά των ἥσαν τὰ καλύτερα καὶ δὲν ἥθελον τίποτε νὰ ἀλλάξουν. 'Η ἀδυναμία νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὰς νέας συνθήκας τῆς ζωῆς ἔφερε τὴν χώραν εἰς καταστροφήν. Οἱ Πολωνοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ ἡ χώρα των διεμελίσθη ὑπὸ τῶν ἴσχυρῶν γειτόνων των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'

ΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

'Ο χαρακτήρε τῶν πολέμων τοῦ αἰώνος

18ος ΑΙΩΝ είναι ύπερφορτωμένος &πό πολέμους. Ἐκτὸς τοῦ δεκατριετοῦ πολέμου διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας, δ ὅποιος συμπίπτει μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰώνος (1701 - 1714), καὶ τῶν πολέμων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, οἱ δόποιοι τὸν κλείουν (1792 - 1802), ἔχομεν σειρὰν πολέμων, τῶν δόποιων τινὲς λαμβάνουν διαστάσεις πανευρωπαϊκοῦ ἢ καὶ παγκοσμίου πολέμου.

Οἱ πόλεμοι τοῦ 18ου αἰώνος είναι πολυπλοκώτεροι &πό τοῦ 17ου. Ἐκεῖνοι παρουσιάζουν τὸ τυπικὸν γνώρισμα ὅτι προήρχοντο &πό τὴν ἀπαίτησιν ἰσχυρῶν ἡγεμόνων, τῶν Ἀψυργῶν κατ' ἀρχάς, τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' βραδύτερον, νὰ κυριαρχήσουν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης.

Τὸν 18ον αἰώνα δὲν ύπάρχει ἡγεμονεύουσα δύναμις. Ἀντιθέτως, εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς παλαιοτέρας ἐποχῆς, Αὐστρίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Ἀγγλίαν, Ὁλλανδίαν, προσετέθησαν δύο νέοι, Πρωσσία καὶ Ρωσία, καὶ παρὰ τοὺς παλαιοτέρους ἀνταγωνισμούς, Αὐστρίας - Γαλλίας, Ἰσπανίας - Γαλλίας, Ἀγγλίας - Γαλλίας, ἀνεπτύχθησαν νέοι, Αὐστρίας - Πρωσσίας, Ρωσίας - Τουρκίας.

Σχεδὸν ἴσοπαλοι αἱ δυνάμεις μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εύρωπαϊκῆς ἴσορροπίας διὰ τῆς Συνθῆκης τῆς Ούτρεχτ (1713), ζητοῦν συμμάχους καὶ σχηματίζουν συνασπισμούς. Ἐκ τούτου δημιουργεῖται ζωηρὰ διπλωματικὴ κίνησις, αἱ δὲ φανεραὶ ἢ μυστικαὶ συνεννοήσεις καὶ αἱ συμμαχίαι διαρκῶς ἐναλ-

λάσσονται. Τὰ προβλήματα τῆς ἡπειρωτικῆς Εύρωπης περιπλέκονται μὲ τὰ συμφέροντα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὰς ἀποικίας.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς οἱ πόλεμοι τὸν 18ον αἰῶνα ἔγιναν συχνότεροι, ηὕξηθη δ ἀριθμὸς τῶν ἐμπολέμων καὶ τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἐπεξετάθησαν.

‘Ο Βόρειος πόλεμος (1700 - 1720)

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος, ἐνῷ ἡ δυτικὴ Εύρωπη ἐσπαράσσετο ἀπὸ τὸν πόλεμον διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ἰσπανίας, ἡ ἀνατολικὴ ἑταράχθη ἀπὸ πόλεμον μακροτέρας διαρκείας, εἰς τὸν δόποῖον ἀφορμὴν ἔδωσεν δ συνασπισμὸς τῶν γειτόνων τῆς κατὰ τὴν Σουηδίας.

Ισχυρὰ διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς ἔξουσίας εἰς χεῖρας τῶν ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Βάζα βασιλέων τῆς, ἡ Σουηδία ἐπαιξε τὸ μέρος μεγάλης δυναμέως τὸν 17ον αἰῶνα καὶ μὲ τὰς ἐπιτυχίας τῆς κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Βεστφαλίας ἐξησφάλισε τὴν κατοχὴν τῆς νοτίου παραλίας τῆς Βαλτικῆς.

Οταν δύμας τὸ 1697 ἀπέθανεν δ βασιλεὺς Κάρολος ΙΑ', ἐπὶ τοῦ δόποίου τὰ Σουηδικὰ ὅπλα εἶχον ἐπιτυχίας, Δανία, Πολωνία καὶ Ρωσία ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ δεκαπενταετοῦ διαδόχου του, Καρόλου τοῦ ΙΒ', δ δόποῖος δύμως ἀνεδείχθη ἐξαιρετικὸν πρόσωπον καὶ ἐπλήρωσε μὲ τὴν δρᾶσιν, τὰ πολεμικὰ κατορθώματα καὶ τὰς περιπετείας του τὴν ἐποχήν.

Ο Κάρολος ΙΒ' (1697-1718) ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας, διὰ νὰ δώσῃ ἐλευθέραν διέξοδον εἰς τὴν ὁρμήν του πρὸς δρᾶσιν. Ἡ ἀνάγνωσις μυθιστορικῆς διηγήσεως διὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον καὶ ποιημάτων διὰ τὰ μυθικὰ ἀνδραγαθήματα τῶν σκανδιναύων πολεμιστῶν, ὡς καὶ ἡ ἀνάμνησις τοῦ μεγαλείου τῆς Σουηδίας, κατέστησεν αὐτὸν τολμηρὸν καὶ ἵπποτικὸν μέχρι τοῦ σημείου νὰ γίνῃ ἐπικίνδυνος διὰ τὸν τόπον του.

Εἰς τὴν ἀρχὴν δ νεαρὸς βασιλεὺς ἐξέπληξε τοὺς ἀντιπάλους του μὲ τὴν ταχύτητα καὶ τὴν τόλμην του. Ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ζεελάνδην, ἡπείλησε τὴν Κοπεγχάγην καὶ ὑπεχρέωσε τὸν βασιλέα τῆς Δανίας νὰ εἰρηνεύσῃ. Κατόπιν ἐστράφη

κατά τῆς Πολωνίας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ρωσίας Μεγάλου Πέτρου, ὁ δποῖος μὲ 40.000 κακῶς ὥργανωμένου καὶ κακῶς ὀπλισμένου στρατοῦ ἐποιιόρκει τὴν Νάρβαν, πρωτεύουσαν τῆς Ἰγγρίας ἐπὶ τῆς Βαλτικῆς. Προσέβαλε τὸν Ρῶσον βασιλέα μὲ 8.000, ἐν μέσῳ χιονοθυέλλης, καὶ διέλυσε τὸν στρατόν του. Οἱ αἰχμάλωτοι ἦσαν περισσότεροι ἀπὸ τοὺς νικητάς.

‘Ο Κάρολος ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Βορειοανατολικὴν Εὐρώπην, ὑμνήθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ὡς ὁ «ἡρως τοῦ βορρᾶ», ἡ δὲ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία, περιπεπλεγμέναι εἰς τὸν πόλεμον τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας, ἐπεδίωξαν τὴν συμμαχίαν του.

‘Ο Πέτρος ὅμως δι’ ἐπιμόνου προσπαθείας ἀναδιωργάνωσε τὰς δυνάμεις του καὶ ἡ δύνομαστὴ μάχη τῆς Πολτάβας ἔδωσε τὴν κρίσιν εἰς τὸν ἀγῶνα. ‘Ο Κάρολος ἡττήθη κατὰ κράτος, ὁ στρατός του διελύθη καὶ ὁ Ἰδιος μὲ δλίγους ἵππεῖς κατέφυγεν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος (1709).

‘Ο Κάρολος ἔμεινε πέντε ἔτη εἰς ἐν χωρίον τῆς Βουλγαρίας, τὸ δποῖον παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὁ σουλτάνος. Κατώρθωσε νὰ κινήσῃ αὐτὸν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσίας, ὁ δποῖος δμως, παρὰ τὴν ἡτταν τοῦ Πέτρου, ἔμεινε χωρίς ἀποτέλεσμα.

Τέλος ὅμως μὲ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τοὺς ἔξωφρενισμούς ἔγινε τόσον ἐνοχλητικός, ὡστε ὁ σουλτάνος διέταξε νὰ τὸν ἔξωσουν διὰ τῆς βίας. ‘Ο Κάρολος ἀντέταξεν ἔνοπλον ἀντίστασιν μὲ τοὺς δλίγους φίλους καὶ, σωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος, ἐπέστρεψε μετὰ δεκαέξῃ ἡμερῶν ἵππασίαν εἰς τὸ βασίλειόν του, δπου ἐφονεύθη κατὰ τὴν πολιορκίαν νορβηγικῆς πόλεως (1718).

Διὰ τῆς συνθήκης τῆς Νύσταδ (Nystadt, 1721), ἡ Σουηδία ἔχασε τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς Βαλτικῆς καὶ μετ’ αὐτῆς τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν θάλασσαν αὐτὴν καὶ ἐπαυσε νὰ εἶναι μεγάλη δύναμις. ‘Ο Πέτρος κατέλαβε τὴν Ἰγγρίαν, Λιβονίαν καὶ Ἐσθονίαν.

Οἱ πόλεμοι διὰ τὰς διαδοχὰς τῶν θρόνων

‘Ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ πολέμους διὰ κληρονομικὰ ζητήματα τῶν βασιλέων κατὰ τὸ πρῶτον

ήμισυ τοῦ 18ου αἰώνος. Τὰ πρῶτα 13 ἔτη διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας.

Μετά τὴν εἰρήνην τῆς Ούτρεχτ (1713, σελ. 146) οἱ θρόνοι τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γαλλίας, καὶ τῆς Ἀγγλίας διεφίλονικοῦντο, δ πρῶτος ύπὸ τοῦ Καρόλου ΣΤ', δ δεύτερος ύπὸ τοῦ Φιλίππου Ε' τῆς Ἰσπανίας καὶ δ τρίτος ύπὸ τοῦ ἐκπτώτου Ἰακώβου Γ'. 'Ο Φίλιππος Ε' εἶχεν ἐπίσης κληρονομικὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν αὐστριακῶν κτήσεων εἰς τὴν Ἰταλίαν. "Εγιναν πολλαὶ προστριβαί. 'Ο δονομαστὸς ύπουργὸς τῆς Ἰσπανίας καρδινάλιος Ἀλέξανδρος (Alberoni, 1714 - 1719), ἀναδιοργανώσας τὰς δυνάμεις τοῦ βασιλείου, προέβη εἰς ἔνοπλον κατάληψιν τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Σικελίας. 'Αλλ' ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐβομβάρδισεν ἵσπανικοὺς λιμένας καὶ ναυπηγεῖα καὶ κατέστρεψε τὸν ἵσπανικὸν στόλον πρὸ τῆς Σικελίας (1717). 'Ἐν τούτοις ὁ γενικῶτερος πόλεμος ἀπεσοβήθη χάρις εἰς τὴν κατευναστικὴν πολιτικὴν τοῦ Φλερύ καὶ τοῦ Ούόλπουλ.

Μεγαλυτέρας διαστάσεις ἔλαβεν ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Πολωνίας (1733 - 1738), δστις καὶ ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὸν γαλλοαυστριακὸν πόλεμον, δ δποῖος διεξήχθη κυρίως εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς Γαλλίας. 'Η κρίσις τοῦ Πολωνικοῦ ζητήματος εἶχε δύο ἀπόδητα ἀποτελέσματα, τὴν ἐγκατάστασιν τρίτου βασιλεύοντος βουρβονικοῦ οἴκου παρὰ τὸν γαλλικὸν καὶ ἵσπανικόν, διότι δυίδις τοῦ Φιλίππου Β'. Δὸν Κάρολος ος ἔγινε βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν, καὶ τὴν τελειωτικὴν προσάρτησιν τῆς Λαραΐνης εἰς τὴν Γαλλίαν.

'Η συνθήκη τῆς Βιέννης, ἡ δποία ἐξεκαθάρισε τὴν κατάστασιν, ἔδωσε τὴν ἐντύπωσιν δτι δ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας εἶναι κύριος καὶ διαιτητὴς τῆς Εύρωπης (1738).

‘Ο πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου (1740 - 1748)

Μετὰ δύο ἔτη ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος, διὰ νὰ λάβῃ αὐτὴν τὴν φορὰν διαστάσεις πανευρωπαϊκοῦ πολέμου. "Οταν δηλαδὴ τὸ 1740 ἀπέθανε τέλος δ αὐτοκράτωρ Κάρολος ος', κανεὶς ἀπὸ

τούς ύπογράψαντας τὴν Pragmatica ἡγεμόνας δὲν ἐσεβάσθη τὴν ύπογραφήν του. Ἐπὶ τῶν κτήσεων τῆς θεωρουμένης ἀπειρού καὶ πτωχῆς εἰς μέσα ἀμύνης εἰκοσιεξαετοῦ διαδόχου Μαρίας Θηρεσίας ἡγέρθησαν πολλοὶ ἀπαιτηταί. Ὁ Κάρολος Ἀλβέρτος, ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας, υἱὸς τῆς πρεσβυτέρας ἕκρητος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσήφ Α', ἥθελε τὴν Βοημίαν καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα. Τὴν πρωτοβουλίαν τῶν ἐπιχειρήσεων ἔλαβεν ὁ Φρειδερίκος Β' τῆς Πρωσίας, δστις, χωρὶς νὰ κηρύξῃ πόλεμον, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σιλεσίαν καὶ ἔησφάλισε τὴν κατοχὴν τῆς δι' δνομαστῆς νίκης (1741).

Ἡ αιφνιδιαστικὴ πρᾶξις ἀπεκάλυψε τὴν δύναμιν τῆς Πρωσίας καὶ ἔδωσε τὴν ἐντύπωσιν διτὶ ἡ Αὔστρια διαλύεται. Ἡ Γαλλία, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Φλερύ, συνεννοήθη μὲ τὸν Φρειδερίκον καὶ ἐσχηματίσθη συνασπισμὸς κατὰ τῆς Αὔστριας, εἰς τὸν ὄποιον εἰσῆλθεν ἡ Ἰσπανία, ἡ Βαυαρία, ἡ Σαξωνία καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρδηνίας. Σαράντα χιλιάδες Γάλλοι ήνωθησαν μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Βαυαρίας Καρόλου Ἀλβέρτου καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Αὔστριαν. Ἄλλ' ἀντὶ νὰ διευθυνθοῦν κατὰ τὴν Βιέννης, ἐπροχώρησαν πρὸς τὴν Βοημίαν, τῇ ἐπιμονῇ τοῦ ἐκλέκτορος. Διὰ τολμηρᾶς προελάσεως οἱ Γάλλοι ἔγιναν κύριοι τῆς Πράγας καὶ ἔστεψαν τὸν Κάρολον Ἀλβέρτον βασιλέα τῆς Βοημίας. Μετ' δλίγας ἐβδομάδας οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες ἔξελεξαν τὸν ἴδιον αὐτοκράτορα εἰς τὴν Φραγκφούρτην, ὑπὸ τὸ δνομα Κάρολος Ζ' (23 Ἰανουαρίου 1742).

Εἰς τὴν ἀπελπιστικὴν αὐτὴν κατάστασιν ἡ Μαρία Θηρεσία ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα. Μὲ σοβαρὰς παραχωρήσεις ἐκέρδισε τοὺς εύγενεῖς τῆς Ούγγαρίας, μὲ τὴν παραχωρήσιν τῆς Σιλεσίας ἀπέσπασε τὸν Φρειδερίκον ἀπὸ τὴν συμμαχίαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔξηγόρασε τὸν βασιλέα τῆς Σαρδηνίας. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἔπεσεν ὁ Ούάλποουλ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ἥλθον οἱ φιλοπόλεμοι Ούτζ, οἱ δποῖοι πρῶτον ὑπεστήριξαν τὸν Φρειδερίκον μὲ χρήματα καὶ βραδύτερον ὠργάνωσαν στρατὸν εἰς τὸ Ἀννόβερον, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ δποίου ἐτέθη ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Β'.

Εἰς τὴν Πράγαν 25.000 Γάλλοι περιεκυλώθησαν ἀπὸ 50.000 Αὔστριακοὺς καὶ μόλις κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν

μίαν σκοτεινήν νύκτα και διὰ περιπτειώδους πορείας, ή δποια ἔγινεν δνομαστή, ἔφθασαν εἰς τὸν Ρήγον. Οἱ Αὐστριακοὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Βαυαρίαν καὶ κατέλαβον τὸ Μόναχον. Ἐκπετώτος δὲ Κάρολος Ἀλβέρτος ἀνωμάσθη Ἰωάννης Ἀκτῆμων, δπως δὲ γνωστὸς μεσαιωνικὸς ἄγγλος βασιλεὺς Ἰωάννης (1167 - 1276). Ἡ πρωτοπορία τῶν Αὐστριακῶν ἔφθασεν εἰς τὸν Ρήγον καὶ ἡ Μαρία Θηρεσία ἐξῆπτε τὸ μέσος τῶν Γερμανῶν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐζήτει τὴν Ἀλσατίαν καὶ Λωρραΐνην.

Οἱ Φρειδερίκος, ἀνησυχήσας ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας της, ἔλαβε πάλιν τὰ δπλα. Ἀλλ' ἀφοῦ μετὰ δνομαστάς νίκας ἐξησφαλίσθη δὲ ἴδιος, ἐγκατέλειψε πάλιν τοὺς συμμάχους του. Ἡ Γαλλία, ἡ δποῖα δὲν εἶχε ζωτικὸν συμφέρον εἰς τὸν πόλεμον, ἔμεινεν ἀπομεμονωμένη. Ἐξῆλθεν δμως ἀπὸ τὴν δυσχερῆ θέσιν μὲ ρωμαλέσαν ἐπίθεσιν εἰς τὰς Κάτω Χώρας. Ὁ στρατηγὸς Μωρίς ντὲ Σάξ (Maurice de Saxe) ἐκέρδισε τὰς δνομαστάς νίκας του, αἱ δποῖαι ἤσαν αἱ τελευταῖαι τῆς μοναρχικῆς Γαλλίας. Τὸ Βέλγιον κατεκτήθη, δὲ ἄγγλικὸς στρατός, παρὰ τὴν ἐξαιρετικήν ἀντοχήν, τὴν δποῖαν ἔδειξεν, ἥρχισε νά κάμπτεται καὶ ἡ Ὀλλανδία ἡπειρήθη δπως ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ.

Ἡ ειρήνη τῆς Αἴξ - λα - Σαπέλ (Aix - la - Chapelle, 20 Οκτωβρίου 1748) ἦτο δυσμενῆς διὰ τὴν Γαλλίαν. Ἀνεγνώρισε κατ' ούσιαν τὴν Pragmatica, ἡ Μαρία Θηρεσία διετήρησε τὸ στέμμα, ἡ αὐστριακὴ μοναρχία ἐστερεώθη. ᩩ Γαλλία παρητήθη ἀπὸ τὰς κατακτήσεις της. Εἰς τὰς ἀποικίας ἐπανήλθε τὸ status quo. Ὁ Φρειδερίκος ἐκράτησε τὴν Σιλεσίαν.

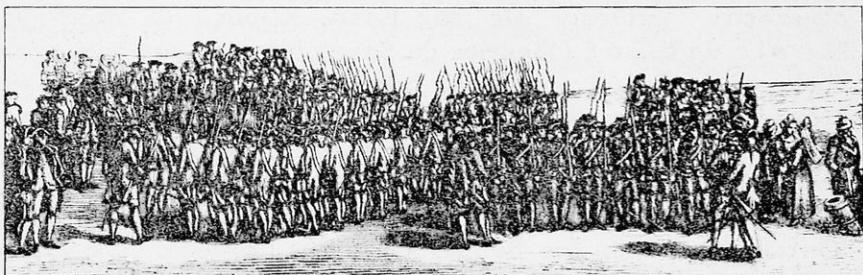
Εἰς τὴν Γαλλίαν ἦτο μεγάλη ἡ ἀγανάκτησις, διότι ἐπολέμησαν διὰ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας. Ἡ βασιλεία ἐξημιώθη ἐξαιρετικῶς ἀπὸ τὴν διεξαγωγὴν καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου.

‘Ο Ἐπταετής πόλεμος (1756 - 1763)

Εἰς τὴν Εύρωπην εἶχον τὴν ἐντύπωσιν δτι ἡ ειρήνη ἦτοι προσωρινή καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ὅκτω ἔτη οἱ διπλωμάται παρεσκεύασσαν τὴν δνομασθεῖσαν ἀντιστροφὴν τῶν συμμαχιῶν. ᩩ Γαλλία, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παλαιάν παράδοσιν, συνεμάχησε μὲ τὴν Αὐστρίαν, διότι ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν

Αγγλίαν διὰ τὰ ζητήματα τῶν ἀποικιῶν εἶχεν δευνθῆ πολύ. Μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας ἀνεπιύχθη ἡ ἀντιζηλία διὰ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Γερμανίας, ἡ ὁποία διήρκεσε περισσότερον ἀπὸ αἰῶνα καὶ ἔχώρισε τοὺς Γερμανούς εἰς δύο πολιτικά καὶ ίδεολογικά στρατόπεδα.

Ο βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις καὶ αἱ ἐπιτυχίαι εἶχον ἀνησυχήσει τοὺς γείτονάς του, εὑρέθη πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ Γαλλίας, Αὐστρίας καὶ Ρωσίας, τὸν ὁποῖον ἐνίσχυσαν βραδύτερον ἡ Σουηδία, μικρὰ γερμανικὰ κράτη καὶ ἡ Ισπανία. Ὅπερι οὐχίθη δύμας ζωηρῶς ύπο τῆς Ἀγγλίας. Ο πρῶτος Πίτ, ὑπουργός κατὰ τὸν πόλεμον, διέθεσε τοὺς πόρους καὶ τὴν δραστηριότητα τῆς χώρας του ἐναντίον τῆς Γαλλίας.

93. Γαλλικὸν πεζικὸν κατὰ τὸ 2ον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος

ἐνῷ εἰς τὴν Γαλλίαν τοὺς στρατηγούς διώριζεν ἡ Πομπαντούρ.

Ο Φρειδερίκος περιῆλθεν εἰς δυσχερῆ, ἐνίοτε εἰς ἀπελπιστικὴν θέσιν, ἀλλ' ἐσώθη, διότι διέθετεν ἔξαίρετον στρατόν, 150.000 στρατιώτας, μορφωμένους ἀξιωματικούς, διεξῆγε τὴν ἐπίθεσιν ταχέως καὶ λελογισμένως καὶ ὁ ἕδιος ἦτο ἄριστος στρατηγός, κυρίως διότι εἶχε σύμμαχον τὴν Ἀγγλίαν.

Οἱ καλύτεροι στρατηγοὶ τῆς Γαλλίας ἦσαν ἐναντίον τῆς συμμαχίας μὲ τὴν Αὐστρίαν, οἱ ἄλλοι, ἀνίκανοι, προσαχθέντες διὰ τῶν εύνοουμένων, ὠδήγησαν τὸν γαλλικὸν στρατὸν εἰς δύδυνηράς ἀποτυχίας. Ο αὐστριακὸς στρατὸς ἦτο βραδυκίνητος. Μεγάλας ἱκανότητας ἔδειξεν ὁ ρωσικὸς στρατός, ἀποτελούμενος ἀπὸ ὑγιεῖς καὶ ἀφωσιωμένους εἰς τὸν αὐτοκράτορα

χωρικούς. Κατέφερε φοβερά κτυπήματα εἰς τοὺς Πρώσσους καὶ τὸ ἵππικὸν τῶν Κοζάκων προήλασε, λεηλατοῦν τὴν χώραν, σχεδὸν μέχρι τῶν προθύρων τοῦ Βερολίνου. 'Αλλ' οἱ ἀρχηγοὶ του δὲν εἶχον πρωτοβουλίαν καὶ ἀνέμενον ὁδηγίας ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν. 'Η συνεννόησις καὶ ἡ συνοχὴ μεταξὺ τῶν συμμάχων ἔλειπε. Τὰ τρία κράτη ἐκυβέρνων τρεῖς γυναῖκες ἀντίπαλοι τοῦ Φρειδερίκου, ἡ Μαρία Θηρεσία τὴν Αὐστρίαν, ἡ Ἐλισάβετ τὴν Ρωσίαν καὶ ἡ Πομπαντούρ τὴν Γαλλίαν.

'Ο πόλεμος εἶχε τυπικὴν μορφήν. Κατ' ἔτος οἱ σύμμαχοι περιέσφιγγον τὸν Φρειδερίκον καὶ ἔφερον αὐτὸν εἰς δυσχερῆ θέσιν. 'Εκεῖνος δῆμως ἐπωφελεῖτο ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν συνοχῆς μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων, κατώρθωνε νὰ τοὺς κτυπήσῃ χωριστὰ καὶ ἔξήρχετο ἀπὸ τὴν δυσχερῆ θέσιν. Μὲ τὰς ὀνομαστὰς νίκας του ἐκέρδισε συμπαθείας, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἔχθρικὰς χώρας. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἀπὸ ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν αὐλὴν ἔχειροκρότουν τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Φρειδερίκου καὶ διέσυρον τοὺς στρατηγούς τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'.

'Αλλ' ὁ ἐπταετῆς πόλεμος, παρὰ τὰς θορυβώδεις μάχας εἰς τὴν ξηράν, εἶναι κυρίως πάλη κατὰ θάλασσαν τῆς Αγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας διὰ τὰς ἀποικίας. 'Η Αγγλία, δεσμεύσασα τὰς κυριωτέρας δυνάμεις τῆς Γαλλίας εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν περιπέτειαν, κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ αὐτὴν εἰς τὴν θάλασσαν.

'Ο Πίτ κρίθελε νὰ ἔξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. 'Αλλ' ὁ σύμμαχός του Φρειδερίκος εἶχεν ἔξαντληθῆ. 'Ο στρατός του ὑπέστη μεγάλας καταστροφάς, οἱ καλύτεροι ἀξιωματικοί του εἶχον φονευθῆ, τὰ οἰκονομικά του εἶχον βαραθρωθῆ. 'Αλλὰ καὶ οἱ ἀντίπαλοι του ἤσαν ἔξηντλημένοι. "Οταν δὲ ἡ Ρωσία ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν συμμαχίαν, διότι τὴν Ἐλισάβετ διεδέχθη ὁ Πέτρος Γ', θαυμαστὴς τοῦ Φρειδερίκου, ἡ εἰρήνη κατέστη ἀναπόφευκτος.

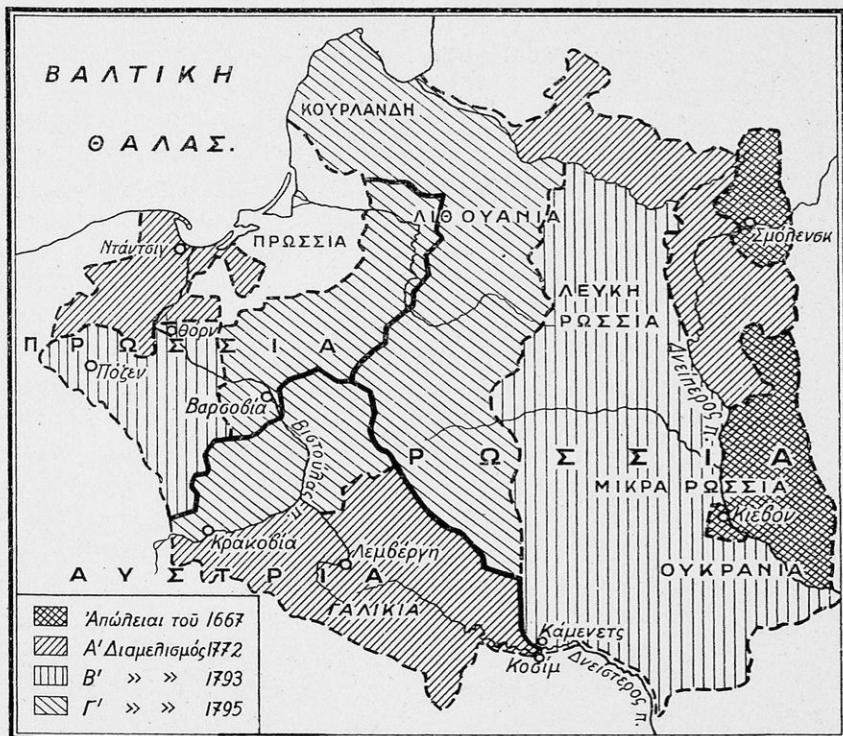
'Η συνθήκη ἐπεκύρωσε τὴν ἀπώλειαν τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς παλαιᾶς καταστάσεως (status quo) εἰς τὴν ἡπειρον. 'Ο Φρειδερίκος, παρὰ τὴν τρομεράν του συντριβὴν εἰς ἄνδρας καὶ χρῆμα, διετήρησε τὴν Σιλεσίαν καὶ τὸ γόνητρόν του.

'Η Γαλλία, ύποστηρίζουσα ξένα συμφέροντα εἰς τὴν Εύρω-

πην, ἔχανε τὰς ἀποικίας της καὶ ἡ γαλλικὴ βασιλεία ἀθερα-
πεύτως τὸ κῦρός της.

Διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας (1772, 1793, 1795)

Ἡ Πολωνικὴ δημοκρατία, διπος ὧνδμαζον τὸ κρά-
τος τῶν οἱ Πολωνοί, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀμυνθῇ κατὰ τῶν

94. Διαμελισμοὶ τῆς Πολωνίας

γειτόνων της, οἱ δόποι οἱ ἀπέκτησαν τὴν συνήθειαν νὰ ἐπεμβαί-
νουν εἰς τὰ ἑσωτερικά της. Οἱ τρεῖς γείτονες, Ρωσία, Αὐστρία
καὶ Πρωσσία, παρουσιάζοντο ώς προστάται τοῦ «νομίμου

καθεστώτος», τὸ δποῖον ἔξησφάλιζε τὴν ἀναρχίαν καὶ ἀδυνα-
μίαν τῆς Πολωνίας. Τὸ 1764 ἐπέβαλον τὸν προστατευόμενον
αὐτῶν εἰς τὸν θρόνον, ἀφοῦ ἔστειλαν ἡ Ρωσία 60.000 καὶ ἡ
Πρωσία 20.000 ἄνδρας. Ἡ Διαιτα ὑπεχρεώθη νὰ ἀναγνωρίσῃ
τὴν ἴσοτητα τῶν μὴ καθολικῶν καὶ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ρωσίας
ἔφερετο ὡς κυρίαρχος εἰς τὴν Βαρσοβίαν.

Οἱ καθολικοὶ καὶ πατριῶται ἐσχημάτισαν ὅμοσπονδίαν,
διὰ νὰ πολεμήσουν «ὑπέρ πίστεως καὶ ἐλευθερίας». Ἡσαν
δμως δλίγοι, μόλις 8.000, ἀνεπαρκεῖς νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν
τακτικὸν στρατὸν τῶν Ρώσων. Ἐνικήθησαν καὶ ὑπεχρεώθη-
σαν νὰ ἔκπατρισθοῦν.

Νικήτρια εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ τὴν Τουρκίαν, ἡ Αίκατερίνη
ἐσκέφθη νὰ προσαρτίσῃ τὴν Πολωνίαν. Ἀλλ' ὁ Φρειδερίκος
συνεννοήθη μὲ τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν, ἡ δποία ἥρχισε νὰ συγ-
κεντρώνῃ στρατεύματα εἰς τὰ ρωσικὰ σύνορα. Ἡ Αίκατε-
ρίνη ἔστερξεν εἰς τὴν διανομήν.

Ἡ Συνθήκη τῆς Πετρούπολεως (5 Αὔγούστου
1772) ὥρισε τὸ μερίδιον ἐκάστου. Ὁ Φρειδερίκος προσήρτησε
τὴν Πολωνικὴν Πρωσσίαν ἐκτὸς τοῦ Θόρν καὶ τοῦ
Δάντζιγ, 600 - 900 χιλ. Γερμανοὺς καὶ Πολωνούς, ἡ Αύστρια
τὴν Γαλλικίαν καὶ τὴν Ἐρυθρὰν Ρωσίαν, 2.600.000
Πολωνοὺς καὶ Ρώσους, ἡ Αίκατερίνη τὴν Λευκὴν Ρωσίαν
ἀνατολικῶς τοῦ Ντίνα (Düna) καὶ τοῦ Δνίπερ, 1.600.000 ὀρ-
θοδόξους Ρώσους.

Ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἡ Αίκατερίνη, ἀπὸ ἀντιζηλίαν ἵσως πρὸς
τὴν Πρωσσίαν καὶ τὴν Αύστριαν, ἀφησε τὴν Πολωνίαν καὶ
ἡσχολήθη μὲ τὴν Τουρκίαν. Ἐννοοῦντες τὸν ἀπειλοῦντα
αὐτοὺς κίνδυνον, οἱ Πολωνοὶ ἔκαμαν πραγματικὴν προσπά-
θειαν, διὰ νὰ μεταρρυθμίσουν τὸν στρατὸν τῶν καὶ νὰ δώσουν
εἰς τὸ κράτος τῶν νεώτερον Σύνταγμα, δμοίον πρὸς
ἔκεινο, τὸ δποῖον τὴν στιγμὴν ἔκεινην ἐπεξειργάζετο ἡ Συν-
τακτικὴ Συνέλευσις εἰς τὴν Γαλλίαν (1791).

Ἡ ἀνόρθωσις αὐτή, ἐνθαρρυνομένη ἀπὸ τὸν νέον βασιλέα
τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκον Γουλιέλμον Β', ἀνησύχησε τὴν Αί-
κατερίνην, ἡ δποία κατήγγειλε τοὺς συνταγματικοὺς
τῆς Βαρσοβίας ὡς Ἰακωβίνους, δμοίους μὲ τοὺς πα-

ρισινούς, καί, τὸ 1792, ἀφοῦ ἀπηλλάγη ἀπὸ τὸν τουρκικὸν πόλεμον, ἐπειδὴ ἔβλεπε τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Πρωσίαν ἀπησχολημένας μὲ τὰ ζητήματα, τὰ δόποῖα ἐγέννησεν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, ἔστειλεν 100.000 Ρώσους εἰς τὴν Λιθουανίαν. Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ὅχι μόνον δὲν ἔβοήθησε τοὺς Πολωνούς, ἀλλὰ εἰσέβαλε συγχρόνως μὲ τοὺς Ρώσους εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας. Ἡ συνθήκη τοῦ δευτέρου διαμελισμοῦ ὑπεγράφη τὴν 23ην Ἰανουαρίου 1793. Ἡ Ρωσία ἔλαβε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Λιθουανίας καὶ ἡ Πρωσία τὸ Θόρν, τὸ Δάντζιγ καὶ τὸ Πόζεν.

‘Υπελείπετο μικρὸν ράκος μόνον ἀπὸ τὴν Πολωνίαν καὶ αὐτὸ κατείχετο ἀπὸ ρωσικὰ στρατεύματα. ’Αλλ’ ὁ πληγεὶς πατριωτισμὸς τῶν Πολωνῶν ἐφάνη πρόθυμος διὰ θυσίαν. Ὁ Θαδδαῖος Κοστσιούσκο, πολεμήσας εἰς τὴν Ἀμερικὴν κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν πόλεμον, ἐκάλεσε, τὸ 1794, τοὺς νέους καὶ μὲ τὰ λεψίανα τοῦ πολωνικοῦ στρατοῦ ἔξεδίωσε τοὺς Ρώσους ἀπὸ τὴν Βαρσοβίαν καὶ ἐγκατέστησεν ἐκεῖ προσωρινὴν Κυβέρνησιν.

‘Η ἐπέμβασις τῶν γειτόνων ἔγινε ραγδαία. Ἀποκλεισθέντες ἀπὸ τὴν προηγουμένην διανομήν, οἱ Αὐστριακοὶ ἔσπευσαν νὰ καταλάβουν τὴν Γαλικίαν. Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἀνεκάλεσε τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὸν Ρήγον. Ὁ Κοστσιούσκο, ἥτηθεὶς καὶ πληγωμένος, ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ρώσων. Πιθανὸν νὰ μὴν ἀπήγγειλε τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὸ περίφημον «*finis Poloniae*». ’Αλλ’ ἡ φράσις ἔχαρακτήριζεν ἀκριβῶς τὴν κατάστασιν. Ὡτὸ τὸ τέλος τῆς Πολωνίας.

Τὴν 26' Οκτωβρίου 1795, διὰ τῆς τρίτης συνθήκης τοῦ διαμελισμοῦ, τὸ ὑπόλοιπον τῆς Λιθουανίας καὶ ἡ Κουρλανδία ἔδόθησαν εἰς τὴν Ρωσίαν, ἡ δυτικὴ Πολωνία μὲ τὴν Βαρσοβίαν εἰς τὴν Πρωσίαν καὶ ἡ μεσημβρινὴ Πολωνία μὲ τὴν Κρακοβίαν εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἡ Πολωνία διεγράφη ὡς ἀνεξάρτητον κράτος.

Αἱ τρεῖς δυνάμεις, ἀντικαταστήσασαι τὸ δίκαιον τῶν ἔθνῶν διὰ τοῦ δικαίου τοῦ ισχυροτέρου καὶ ἐγκαινιάσασαι τὸ σύστημα τῆς συναλλαγῆς καὶ τῶν ἀνταλλαγμάτων, ἐδημιούργησαν προηγούμενον ἐπικίνδυνον διὰ τὰς συνεπείας του.

‘Ο πρώτος πόλεμος τῆς Αίκατερίνης Β’ κατὰ τῆς Τουρκίας (1768-1774)

‘Η εύτυχὴς διὰ τὴν Τουρκίαν εἰρήνη τοῦ Βελιγραδίου, τὸ 1739, ἐσήμαινε τὴν ἀναχαίτισιν τῆς αὐστριακῆς ἔξαπλῶσεως εἰς τὴν Βαλκανικήν. ’Απὸ τότε ἐπικίνδυνος ἔχθρὸς τοῦ σουλτάνου εἶναι ἡ Ρωσία.

“Οταν τὸ 1768 ὁ στρατὸς τῆς Αίκατερίνης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πολωνίαν, ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς, παροτρυνομένη ὑπὸ τῆς Γαλλίας. ’Αλλ’ ἐνῷ ὁ τουρκικὸς στρατὸς βραδέως ἥρχετο ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, οἱ Ρῶσοι ἐπετέθησαν κατὰ τῶν τουρκικῶν κτήσεων τοῦ Εύξείνου. Οἱ δύο στρατοί, κακῶς ὡπλισμένοι καὶ κακῶς συντηρούμενοι, ἀλληλοεσφάζοντο εἰς τὰς μεταξὺ Δνειστέρου καὶ Προύθου ἐλώδεις πεδιάδας, ἐνῷ περισσοτέρους ἀπεδεκάτιζον αἱ ἀσθένειαι. ’Ο Φρειδερίκος Β’ τῆς Πρωσίας ἔλεγεν ὅτι πρόκειται «περὶ πολέμου μονοφθάλμων μὲ τυφλούς». Τέλος οἱ γενίτσαροι, νικηθέντες, ἤρνήθησαν νὰ διαχειμάσουν εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως χώρας καὶ ἔξεκένωσαν τὴν Βεσσαραβίαν, Μολδαβίαν καὶ Βλαχίαν, τὰς ὁποίας κατέλαβον οἱ Ρῶσοι.

‘Η Αίκατερίνη ἔστειλε μοναχούς νὰ κηρύξουν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Τουρκίας καὶ ὁ ρωσικὸς στόλος διετάχθη νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν Μεσόγειον. ’Ο στόλος αὐτός, κακῶς ὡπλισμένος καὶ κακῶς ἐφωδιασμένος, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ’Αλεξίου ’Ορλώφ, εύνοουμένου τῆς Αίκατερίνης, ἐφωδιάσθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, παρέλαβεν ἄγγλους δόηγούς καὶ ἀξιωματικούς, ἔκαμε τὸν γῦρον τῆς Εύρωπης, εἰσέπλευσεν ἀπὸ τὸ Γιβραλτάρ καὶ ἐνεφανίσθη εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. ’Ανεπτερώθησαν τότε αἱ ἐλπίδες τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ οἱ “Ἐλληνες τῆς Πελοποννήσου ἐπανεστάτησαν. ’Αλλὰ στίφη τουρκαλβανῶν, κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου, εἰσέβαλον εἰς τὴν χερσόνησον, προέβησαν εἰς τρομερὰς σφαγὰς καὶ ὁ ρωσικὸς στόλος ἤναγκάσθη νὰ ἀπομακρυνθῇ. Προσέβαλεν δμως τὸν τουρκικὸν στόλον, διπλάσιον κατὰ τὸν ἀριθμόν, εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τσεσμέ, ἀπέναντι τῆς Χίου. Οἱ ἄγγλοι καὶ οἱ ρῶσοι ἀξιωματικοὶ ἔξαπέλυσαν πυρ-

πολικά κατά τῶν τουρκικῶν πλοίων, μετέδωσαν εἰς αύτὰ τὸ πῦρ καὶ τὴν καταστροφὴν συνεπλήρωσαν διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ (6 Ἰουλ. 1770). Οἱ Ρῶσοι ὅμως δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν συμβουλὴν τῶν ἄγγλων ἀξιωματικῶν καὶ νὰ προσβάλουν τὰ Δαρδανέλλια, τὰ δποῖα εἶχε προφθάσει νὰ δχυρώσῃ ὁ βαρῶνος Τότ.

Αἱ πρόοδοι τῶν Ρώσων ἀνησύχησαν τὴν Αὔστριαν καὶ πρὸ πάντων τὸν Φρειδερίκον Β', δ ὁποῖος ἐφρόντισε νὰ στρέψῃ τὰς βλέψεις τῆς Αἰκατερίνης πρὸς τὴν Πολωνίαν, ἡ ὁποία καὶ ὑπέστη τὸν πρῶτον διαμελισμόν. Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν. Οἱ Ρῶσοι κατέλαβον τὴν Κριμαίαν, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ περιεκύκλωσαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Σούμλαν. Οἱ οὐλεμάδες (νομοδιδάσκαλοι) ἀπεφάνθησαν δτὶ δὲν ἐπιτρέπεται κατὰ τὸν ιερὸν νόμον νὰ δοθοῦν εἰς τοὺς ἀπίστους χωραὶ, εἰς τὰς ὁποίας ὑπάρχουν τεμένη. Ἡ ἔξαντλησις ὅμως ὑπεχρέωσε τὸν σουλτάνον νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἡ εἰρήνη τὸν Κιουτσούκ Καΐναρτζῆ (πλησίον τῆς Σιλιστρίας, 21 Ἰουλίου 1774) εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς εἰς τὰς ρωσοτουρκικὰς σχέσεις καὶ εἰς τὴν ιστορίαν τῆς Βαλκανικῆς. Τὰ ἐδαφικὰ ὥφελήματα τῆς Ρωσίας δὲν εἶναι μεγάλα. Ἐκράτησε τὸ Ἀζώφ καὶ Κέρτζ καὶ ὑπεχρέωσε τὸ σουλτάνον ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας καὶ τοῦ Κουμπάν. Κυρίως ὅμως ἐπέτυχε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ναυσιπλοῖας εἰς τὸν Εὖξεινον καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἐλαβεν εἶδος προστασίας ἐπὶ τῶν δρθιδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Τουρκία ὑπεχρεοῦτό, δπως ἔλεγεν ἡ συνθήκη, νὰ « προστατεύῃ διαρκῶς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ τοὺς ναοὺς τῆς καὶ νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὅψιν τὰς παραστάσεις τῶν Ρώσων ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας ». Ἐπομένως ἡ συνθήκη τοῦ Καΐναρτζῆ ἔδιδεν εἰς τοὺς Ρώσους τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἡ Αὔστρια, μὲ τὴν πρόφασιν δτὶ ἐπενέβη φιλικῶς, ἐλαβε τὴν Βουκοβίναν.

‘Ο δεύτερος πόλεμος τῆς Αίκατερίνης Β’ κατὰ τῆς Τουρκίας (1787 - 1792)

‘Η Αίκατερίνη ύπέθεσεν δτι φθάνει πρὸς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου της, νὰ προσαρτήσῃ δηλαδὴ τὰς εἰς τὴν Εὐρώπην κτήσεις τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. ‘Επωφελουμένη ἀπὸ τὰς διχονοίας τῶν Τατάρων, κατέλαβε τὴν Κριμαίαν, ἐπὶ τῆς δποίας ἔκτισε τὸ φρούριον τῆς Σεβαστούπολης στο υπόλεως. “Ἐνα ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ υἱοῦ τῆς Παύλου ὡνόμασε Κωνσταντῖνον, ἐδίδαξεν αὐτὸν τὴν ἐλληνικὴν δι’ ἐλληνίδος παιδαγωγοῦ καὶ ἔκοψε μετάλλιον παριστάνον τὴν ‘Αγίαν Σοφίαν μετὰ τοῦ Εὔξείνου Πόντου καὶ τοῦ ἀνατέλλοντος ἄστρου. Τὸ 1786 ἐπεχείρησε τὴν ὀνομαστὴν περιοδείαν τῆς εἰς τὰς καταληφθείσας χώρας. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν Σεβαστούπολιν, ἐν τῇ δποίᾳ θριαμβευτικὴ ἀψίς ἔφερε τὴν ἐπιγραφήν: «‘Ο δὸς πρὸς τὸ Βυζαντιον», ἐνῷ δὲ εύνοούμενός της Ποτέμκιν παρουσίασε διὰ διαφόρων τεχνασμάτων ὡς πλουσίαν καὶ εὐδαίμονα τὴν ἐρημωθεῖσαν ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ τὴν ρωσικὴν κακοδιοίκησιν χώραν.

Τὰ σχέδια αὐτὰ ἀνησύχησαν τὰς ἄλλας δυνάμεις. ‘Η Αύστρια ἰδίως δὲν ἦθελε νὰ ἀφήσῃ τὴν Ρωσίαν νὰ ἔξαπλωθῇ μόνη εἰς τὴν Βαλκανικήν.

‘Ο ‘Ιωσήφ Β’ ἐσκέφθη νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ζῆτημα δπως εἰς τὸ πολωνικόν, νὰ συνεννοηθῇ δηλαδὴ μὲ τὴν Αίκατερίνην. Τοιουτοτρόπως προῆλθε τὸ περίφημον πρόγραμμα τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας. Οἱ ἴσχυροὶ ἐλάμβανον τὰς μερίδας τῶν, ἀνιδρύετο δμως καὶ ἡ ‘Ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὴν Πελοπόννησον, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον ἐλάμβανεν ἡ Βενετία, τὴν Αἴγυπτον τέλος ἡ Γαλλία.

‘Ο πόλεμος ωρίσθη κατὰ τὴν συνάντησιν τῶν δύο ἡγεμόνων εἰς Χερσῶνα, κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν περιοδείαν τῆς Αίκατερίνης εἰς τὴν νότιον Ρωσίαν, τὸ 1787. Εἰς τὸν δεύτερον αὐτὸν πόλεμον, δὲ δποῖος διήρκεσε περίπου πέντε ἔτη, ἡ Τουρκία εἶχε πάλιν ἀποτυχίας καὶ ἐκινδύνευσεν. ‘Εσώθη δμως χάρις εἰς τὴν μυστικὴν ύποστήριξιν τῆς ‘Αγγλίας. Τὸ 1790

ἀπέθανεν δὲ Ἰωσὴφ Β' καὶ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἀδελφός του Λεοπόλδος Β', συνετὸς καὶ φιλειρηνικός, ύποχρεωμένος ν' ἀγωνισθῆναντίον ἔξεγέρσεων εἰς τὸ κράτος του, ἰδίως τῶν Βέλγων, καὶ ἀνήσυχος διὰ τὴν πρόοδον τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὡς γυναικάδελφος τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ', εἰρήνευσε μὲν τὴν Τουρκίαν (1791).

Ἡ Αἰκατερίνη ἔξηκολούθησε τὸν πόλεμον. Ὁ στόλος τῆς ἐνίκησε τὸν τουρκικὸν εἰς τὸν Εὔξεινον, οἱ στρατοί της ἐκυρίευσαν τὰς παραδουναβίους ἐπαρχίας. Ἀλλ' αἱ ἀπειλαὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τὰ ζητήματα τῆς Πολωνίας ὑπεχρέωσαν τὴν τσαρίναν νὰ μὴ ἔξακολούθῃ τὰς κατακτήσεις τῆς.

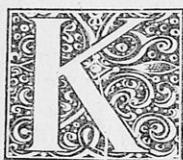
Ἡ εἰρήνη τοῦ Ἱασίου (9 Ιαν. 1792) ἀνενέωσε τοὺς ὅρους τοῦ Καΐναρτζῆ. Ἡ Τουρκία ἀπέφυγε τὸν διαμελισμόν, δχι διὰ τὸ θάρρος τῶν γενιτσάρων τῆς, ἀλλὰ συνεπείᾳ εύτυχῶν συμπτώσεων. Μὲ τοὺς κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμους τῆς Αἰκατερίνης συνδέονται ἀξιομνημόνευτα γεγονότα εἰς τὴν Ἐλλάδα, περὶ τῶν ὅποιων θὰ γίνη λόγος εἰς τὸ μέρος τῆς Ἐλληνικῆς Ἰστορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

'Ο διαφωτισμὸς

ΑΤΑ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας Λουδοβίκου ΙΔ' ἐκλονίσθη τὸ κῦρος τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων του ἔγιναν καταφανέστερα τὰ τρωτὰ τοῦ καθεστώτος, ὅπως εἶχον κληρονομηθῆ ἀπὸ τοὺς μέσους χρόνους.

Μεταξὺ κυβερνώντων καὶ λαοῦ εἶχε δημιουργηθῆ ἀπὸ μακροῦ χάσμα, τὸ δποῖον ἐγίνετο διαρκῶς βαθύτερον. 'Υπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς διεδόθησαν εἰς πλατύτερα στρώματα αἱ νέαι ἀντιλήψεις, αἱ δποῖαι εἶχον ἀναπτυχθῆ τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Ἀξιόλογοι συγγραφεῖς, τὸ περισσότερον Γάλλοι, τοὺς δποῖους ὠνόμασαν φιλοσόφους καὶ οἰκονομολόγους, διεφώτισαν τὸν λαόν, προσπαθοῦντες νὰ ἀπαλλάξουν αὐτὸν ἀπὸ τὰς παραδεδομένας προλήψεις καὶ νὰ διαδώσουν λογικῶς καὶ πραγματικῶς δρθάς γνώσεις. Συγχρόνως κατέκριναν τὰ τρωτὰ καὶ τὰ παράλογα τοῦ κρατοῦντος καθεστώτος. Διὰ τοῦτο τοὺς χρόνους αὐτοὺς ὠνόμασαν αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ.

Κατὰ τοῦ καθεστώτος. ἥσαν πλὴν τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν οἰκονομολόγων, καὶ πολλοὶ ἀνεπτυγμένοι ύπαλληλοι τοῦ κράτους. 'Επίσης πολλοὶ κληρικοὶ καὶ εύγενεῖς ἥσαν ύπερ τῆς μεταρρυθμίσεως, ὅπως π. χ. ὁ Κονδορσέ (Condorcet), ὁ δποῖος, ἀνήκων εἰς τὴν ἀνωτάτην κοινωνικὴν τάξιν, ἦτο ἀπὸ τοὺς πρῶτους δημοκρατικούς τῆς Γαλλίας, καὶ ὁ Λαφαγιέτ (La Fayette), ὁ δποῖος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν ύπερ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Ἀμερικανῶν.

Οἱ μεταρρυθμισταὶ εἶχον κοινὸν γνώρισμα ὅτι ἥθελον νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὸ κράτος μεταρρυθμίσεις κατὰ τὰς ύπαγορεύ-

σεις τοῦ δρθοῦ λόγου, τῆς *raison*, δπως ἔλεγον εἰς τὴν γαλλικήν. 'Αλλ' ὑπῆρχον δύο τάσεις. Οἱ μὲν ἥθελον, μένοντες πιστοὶ εἰς τὸν θεσμὸν τῆς ἀπεριορίστου βασιλείας νὰ μεταρρυθμίσουν τὴν διοίκησιν, νὰ ἐνοποιήσουν τοὺς νόμους, νὰ καθιερώσουν τὴν ἴσοτητα τῆς φορολογίας καὶ νὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν τοῦ χωρικοῦ. Οἱ ἄλλοι ἐκτὸς τῆς διοικητικῆς, δικαστικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναμορφώσεως, ἥθελον καὶ πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ σύνταγμα, τὸ δποῖον νὰ δίδῃ εἰς τὸν λαὸν τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Οἱ τελευταῖοι ἡκολούθησαν τὴν διδασκαλίαν τῶν φιλοσόφων καὶ ἔζησαν ὡς πρότυπον τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα καὶ τὸ πρόσφατον ἀμερικανικὸν (βλ. σελ. 173 καὶ 245). 'Ως πρότυπα εἶχον τὸν παραδειγματικὸν διὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς πολιτικὸν βίον τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, τὸ δικαίωμα τῶν πολιτῶν νὰ ψηφίζουν τοὺς νόμους καὶ νὰ μὴ συλλαμβάνωνται ἀνευ λόγου (*Habeas corpus*). Τὴν ἀνατροπὴν τῆς βασιλείας καὶ ἔγκαθίδρυσιν τῆς δημοκρατίας ἔζητούν κατ' ἀρχὰς πολὺ δλίγοι.

Οἱ φιλόσοφοι

Οἱ γάλλοι συγγραφεῖς τοῦ 18ου αἰῶνος ἀνεγγιγνώσκοντο μὲ πολλὴν ἀγάπην εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία τοῦ αἰῶνος τούτου ἀπέκτησε διάδοσιν καὶ ἐπιβολὴν μεγαλυτέραν. 'Αλλ' οἱ συγγραφεῖς δὲν ἥσαν πλέον ποιηταὶ ἡ καθαροὶ λογοτέχναι, ἀλλ' ἐπραγματεύοντο κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα. Κατέκρινον αὐστηρῶς τὸ κρατοῦν πολιτειακὸν σύστημα καὶ διέδιδον τὰς νέας περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ίδεας.

Πατρὶς τῶν νέων ἦ, δπως ἔλεγον τότε, τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν, ἥτο ἡ Ἀγγλία. 'Εκεῖ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1648 εἶχε γεννηθῆ ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ (σελ. 132) καὶ οἱ ἄγγλοι φιλόσοφοι, ἰδίως δ. περίφημος Τζων Λόκ (John Locke, 1632 - 1704), ἐδίδαξαν ὅτι δὲ ἀνθρωποῖς εἶναι φύσει ἐλεύθερος καὶ ἔχει ἀναφαίρετα δικαιώματα, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας. Αὕτα εἶναι τὰ φυσικὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἀνθρωποὶ παραχωροῦν τὴν ἀπαι-

τουμένην ἔξουσίαν εἰς τὸ κράτος, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὰ δικαιώματά των. Μεταξὺ λαοῦ καὶ κυβερνώντων ύπάρχει εἶδος συμβολαίου, τὸ ὅποῖον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβοῦν οἱ κυβερνήται. Αὐτὴ εἶναι ἡ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ συμβόλα-
λαίου. Ἐάν δημος τὸ κράτος, ἀντὶ νὰ προστατεύσῃ, παρα-
βιάζῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἔχει λόγον ύπαρξεως,
τὸ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πολιτῶν συμβόλαιον διαλύεται καὶ
οἱ πολῖται ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπαναστατήσουν. Τοῦτο
εἶναι τὸ λεγόμενον δικαίωμα ἀντιστάσεως.

Ἡ ἐκκλησία εἶναι, κατὰ τὸν Λόκ, ἐκούσιος συνεταιρισμὸς τῶν ἀνθρώπων νὰ λατρεύουν δημοσίᾳ τὸν Θεόν, δπως κρίνουν αὐτοὶ θεάρεστον καὶ σύμφορον διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των. Τὸ κράτος εἴτε ἄλλη ὀργάνωσις δὲν δικαιοῦται νὰ ἐπι-
βάλῃ βιαίως ὡρισμένον δόγμα οὕτε ὡρισμένον τύπον λατρείας.
Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἀνεξιθρησκείας (*tolérance*). Οἱ ἄγγελοι φιλόσοφοι ἐδίδασκον δτι δλαι αἰ θρησκεῖαι ἔχουν κοι-
νάς καὶ θεμελιώδεις δοξασίας, τὴν πίστιν εἰς τὴν ὑπαρξίαν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν πράξεων. Τὸ σύνολον τῶν κοινῶν αὐτῶν δοξασιῶν εἶναι ἡ φυσικὴ θρησκεία. Ἐν γένει οἱ σοφοὶ τῶν χρόνων αὐτῶν πιστεύουν εἰς τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τῆς φύσεως, δτι δηλαδὴ οἱ φυσικοὶ νόμοι εἶναι πολὺ σοφώτεροι καὶ εὑεργετικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρωπίνους. Διὰ τοῦτο τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία πρέπει νὰ ἀφεθοῦν ἐλεύθερα, διὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Οἱ προστατευτι-
κοὶ καὶ περιοριστικοὶ νόμοι τῶν ἀνθρώπων βλάπτουν μόνον ἀντὶ νὰ ὠφελήσουν.

Εἰς τὴν παλαιοτέραν γενεὰν τῶν γάλλων φιλοσόφων ἀνή-
κουν δύο δνομαστοὶ συγγραφεῖς, ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Μον-
τεσκιέ.

Βολταῖρος (1694-1778)

Ο Βολταῖρος (*Voltaire*), καταγόμενος ἀπὸ πλουσίαν ἀστικὴν οἰκογένειαν, εἶχε σπουδάσει εἰς σχολὴν Ἰησουϊτῶν. Νέος ἀκόμη ἐφιλονείκησε μὲν ἔνα εὐγενῆ, ὁ ὅποῖος τὸν ἔξυλοκόπησε καὶ, δταν ἔζήτησε δικαιοσύνην, τὸν ἔκλεισαν εἰς τὴν Βαστίλ-

λην. "Οταν ἀπελύθη, ἔθεωρησε καλόν, κατὰ συμβουλὴν φίλων, νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, δπου ἔμεινε τρία ἔτη. Ἡ διαμονὴ αὕτη εἰς τὴν φιλελευθέραν καὶ προηγμένην χώραν τῶν Ἀγγλοσαξῶνων εἶχε βαθεῖαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διανοίας του. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐδημοσίευσε τὰς Φιλοσοφικὰς ἐπιστολὰς (*Lettres philosophiques*), ἐκθειάζων τὰ πολιτικὰ ἥθη καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἀγγλῶν καὶ κατὰ τὸν μακρὸν βίον του ἀνέπτυξε δραστηρίαν συγγραφικὴν δρᾶσιν, ἀπέκτησε πανευρωπαϊκὴν φήμην καὶ ἔξησκησε μεγάλην ἐπίδρασιν.

'Ο Βολταΐρος ἦτο τολμηρὰ καὶ πολυμερῆς διάνοια, συγγραφεὺς γλαφυρός, πολυμαθῆς καὶ εὐφυολόγος, ὅχι δημως πάντοτε βαθύς. Διέπρεψεν εἰς δλα τὰ εἴδη τοῦ λόγου, ως ἐπικός ποιητής καὶ δραματογράφος, ως μυθιστοριογράφος καὶ σατιρικός, ως φιλόσοφος καὶ κριτικός, ως ιστορικός, ἀκόμη καὶ μαθηματικός. Κατὰ βάθος ὁ Βολταΐρος δὲν ἦτο δημοκρατικῶν διατέσεων οὔτε εἶχε γνήσιον πολιτικὸν ἐνδιαφέρον. "Ηθελε μόνον νὰ καταργήσῃ τὰ ἀπάνθρωπα μέτρα τῆς ἀπολυταρχίας, τὴν θανατικὴν ποινὴν καὶ τὴν κατάσχεσιν τῆς περιουσίας καὶ ἐπολέμησε σφοδρότατα τὴν μισαλλοδοξίαν.

Μοντεσκιέ (1689-1755)

'Ο Μοντεσκιέ (*Montesquieu*) εἶχε γίνει γνωστὸς μὲ τὰς Περσικὰς ἐπιστολὰς (*Lettres persanes*, 1721), εἰς τὰς δποιας ἐσατίρισε τὰ ἥθη τῶν εύγενῶν καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν κυβερνώντων. Ἀργότερα μὲ τὸ δνομαστόν του ἔργον τὸ Πνεῦμα τῶν Νόμων (*L' esprit des lois*, 1748) ἐπραγματεύθη συστηματικῶς καὶ μὲ δεύνοιαν τὰς νέας περὶ κράτους θεωρίας. Ἀπήτησε τὴν διαιρεσιν τῶν ἔξουσιῶν εἰς τρεῖς, τὴν νομοθετικήν, τὴν ἐκτελεστικήν καὶ τὴν δικαστικήν. 'Ο Μοντεσκιέ ἦτο ἀπὸ τοὺς ἔμβριθεστάτους συγγραφεῖς τοῦ αἰῶνος καὶ ἡ ἐπίδρασίς του ύπηρξε γονιμωτάτη.

Οι έγκυκλοπαιδισταί

‘Ο Βολταΐρος καὶ δ Μοντεσκιέ ἥσαν κατὰ βάθος ἀριστοκράται καὶ μοναρχικοί. ’Επεζήτουν ὅχι τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος, ἀλλ’ ἀπλῶς τὴν μεταρρύθμισίν του. Δὲν ἡργησεν δῆμως νὰ ἐμφανισθῇ νέα γενεὰ φιλοσόφων, ἢ δποια ἥτο ἐπαναστατικωτέρα καὶ ἔζητει ριζικωτέραν ἀνατροπήν. Εἰς τὴν γενεὰν αὐτὴν ἀνήκουν λόγιοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ δποιοὶ περιστοιχίζουν τὸν Diderot καὶ δνομάζονται διὰ κοινοῦ δνόματος ’Ἐγκυκλοπαιδισταί, διότι συνειργάσθησαν εἰς τὸ ἔγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν τῆς ἐποχῆς.

‘Ο Ντιντερώ (Diderot, 1713 - 1784) κατήγετο, δπως ὁ Βολταΐρος, ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν καὶ εἶχε σπουδάσει, δπως ἔκεινος, εἰς σχολὴν Ἰησουϊτῶν. ’Ἐγκατασταθεὶς εἰς Παρισίους, ἔζη μὲ κόπον ἀπὸ ἰδιωτικὰς παραδόσεις καὶ ἐκδοτικὰς ἔργασίας. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰώνος ἀνέλαβε τὴν ἔκδοσιν μεγάλου ἔγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ μὲ συνειργασίαν πολλῶν λογίων. Τὸ ἔργον εἶχε σκοπὸν νὰ δώσῃ ἐπισκόπησιν τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὴν σύνταξιν συνειργάσθησαν πολλοὶ ἐπαναστατικοὶ συγγραφεῖς καὶ τὸ ἔργον ἔγινε πολεμικὸν ὅργανον τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν δπαδῶν τῶν νέων ἱδεῶν. ’Ο κυριώτερος συνειργάτης του, ὁ μαθηματικὸς Νταλαμπέρ (D' Alembert), ἔγραψε τὸν πρόλογον, ὁ δποιοὶ ἔξετιμήθη πολύ. ’Η ἔκδοσις τοῦ ἔργου ἀπηγορεύθη ἐπανειλημμένως. ’Αλλ’ ἡ ’Ἐγκυκλοπαιδεία ἥτο ἐμπορικὴ ἐπιχείρησις, διὰ τὴν δποιαν ἐνδιεφέροντο βιβλιοπωλαι καὶ πολλοὶ εὐγενεῖς. Διὰ τοῦτο ἡ ἔκδοσις ἐπανελήφθη, μὲ τὴν ὑποστήριξιν μάλιστα τῆς κυρίας Πομπαντούρ, καὶ συνεπληρώθη. Εἰς τοὺς τελευταίους τόμους συνειργάσθησαν συγγραφεῖς ριζοσπαστικώτεροι, δ ‘Ἐλβέτιος (Helvetius) καὶ δ βαρδωνος Χόλμπαχ (Holbach), οἱ δποιοὶ ἔκλιναν εἰς τὸν ύλισμὸν καὶ εἰς τὴν ἀθεῖαν. Τὸ σημαντικὸν τοῦτο δημοσίευμα ἔξεδόθη ἀπὸ τοῦ 1751 - 1772 καὶ προῆλθε τοιουτοτρόπως ἡ Μεγάλη ’Ἐγκυκλοπαιδεία (Grande Encyclopédie), μνημειῶδες ἔργον τοῦ 18ου αἰώνος.

Ρουσσώ (1712-1778)

Φήμην μεγάλου συγγραφέως είχεν αποκτήσει κατά τούς αύτούς χρόνους δό Ρουσσώ (Jean Jacques Rousseau). Υίός ώρολογοποιού της Γενεύης, δὲν ἔλαβεν συστηματικήν μόρφωσιν. 'Ονειροπόλος καὶ συναισθηματικός, είχε πολλάς περιπετείας καὶ ήσκησε διάφορα ἐπαγγέλματα, τοῦ μουσικοῦ, οἰκοδιδασκάλου, θαλαμηπόλου. 'Επομένως δὲν εἶχε λόγους νὰ εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν κρατοῦσαν τάξιν τῆς κοινωνίας. Εἰς τὸ κύριον ἔργον του, τὸ Κοινωνικὸν Συμβόλαιον (Contrat Social, 1762) λέγει: «'Ο ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐλεύθερος καὶ πανταχοῦ εἶναι σιδηροδέσμιος. 'Η κοινωνία εἶναι ἀδικος, διότι δίδει περισσότερα δικαιώματα εἰς τοὺς προνομιούχους». 'Ο Ρουσσώ δὲν ἤθελε νὰ δργαντῇ τὴν πολιτείαν κατὰ τὸ ἀγγλικὸν πρότυπον, ἐπειδὴ ἐφρόνει δτι οἱ "Ἄγγλοι ἔχουν φαινομενικήν μόνον ἐλευθερίαν. «Οἱ ἄνθρωποι, ἐλεγε, πρέπει νὰ νομοθετοῦν ἀπ' εὐθείας, συνερχόμενοι οἱ ἴδιοι, ὅπως ἐγένετο εἰς τὰς ἀρχαίας πολιτείας, διότι ἡ κοινὴ βούλησις ζητεῖ πάντοτε τὸ ἄριστον». 'Ο Ρουσσώ πιστεύει, δτι δ ἄνθρωπος ἐπλάσθη φύσει ἀγαθός, ἀλλὰ διέφθειρεν αὐτὸν δ πολιτισμός. Διὰ νὰ διορθωθῶμεν, διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν παλαιὰν ἀθωότητα, πρέπει νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν φύσιν.

"Οταν ἔξεδόθη τὸ Κοινωνικὸν Συμβόλαιον, τὸ δικαστήριον τῶν Παρισίων εἶχε καταδικάσει ἀλλο ἔργον του, τὸν Αιμίλιον, καὶ είχε διατάξει τὴν σύλληψιν τοῦ συγγραφέως του. 'Αλλ' δ Ρουσσώ ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν 'Ἐλβετίαν. 'Ο Αιμίλιος εἶναι τὸ δόνομαστὸν παιδαγωγικὸν σύγγραμμα τοῦ Ρουσσώ, εἰς τὸ δποῖον διδάσκει δτι πρέπει νὰ μελετήσωμεν τὰς φυσικὰς τάσεις τοῦ παιδὸς καὶ κατ' αὐτὰς νὰ ρυθμίσωμεν τὴν ἀγωγήν του. Σημαντικωτάτη ἦτο ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ρουσσώ. Οἱ ριζοσπαστικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας εἶχον γνώμας καὶ φράσεις του εἰς τὰ χείλη καὶ δ συναισθηματικὸς καὶ ὀνειρῶδης συγγραφικὸς τρόπος του προπαρεσκεύασε. τὸν ρωμαντισμὸν τοῦ 19ου αἰώνος. 'Ο Αιμίλιος ἔξετιμήθη, τὸν 19ον αἰώνα, ίδιως εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἀνεκαίνισε τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην.

Οι οίκονομολόγοι

Αἱ γνῶμαι περὶ πλούτου τῶν λαῶν καὶ τῆς διοικήσεως τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους ἥλλαξαν κατὰ τὸν 18ον αἰώνα. Οἱ συγγραφεῖς, οἱ πραγματευθέντες τὰ ζητήματα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἥσαν Ιδίως Γάλλοι καὶ ὀνομάσθησαν οἰκονομολόγοι.

Κατὰ τὸν 17ον αἰώνα ἐπίστευον δτι ὁ πλοῦτος μιᾶς χώρας συνίσταται εἰς τὸ ποσὸν τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντος χρυσοῦ καὶ μέσον πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ χρυσοῦ ἔθεώρουν τὸ ἔξαγωγικὸν ἐμπόριον. Τὸν 18ον αἰώνα ὁ Γάλλος Κουέσνεϊ (Quesnay) ἐδίδαξεν δτι ἡ γῆ εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ πλούτου, διότι καλλιεργουμένη παράγει πᾶν ὃ, τι ἐπιθυμοῦμεν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀληθεῖς παραγωγοὶ εἶναι οἱ γεωργοί. Πτωχοὶ γεωργοί, ἔλεγεν, πτωχὸν κράτος· πτωχὸν κράτος πτωχὸς βασιλεύς. Οἱ ὅπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης ὀνομάσθησαν φυσιοκράται. Ὁ Γκουρναί (Gournay) πάλιν ἐδίδαξεν δτι ἡ ἐπέμβασις τοῦ κράτους εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν εἶναι ἐπιβλαβῆς καὶ ἀπήτησε τελείαν ἐλευθερίαν παραγωγῆς καὶ ἐμπορίου.

Τὰς θεωρίας αὐτὰς ἐσυστηματοποίησεν ὁ διασημότερος ἀπὸ τοὺς οἰκονομολόγους τοῦ 18ου αἰώνος, ὁ Σκώτος Ἀδάμ Σμίθ (Adam Smith, 1723 - 1790), εἰς τὸ δόνομαστὸν ἔργον "Ἐρευναὶ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν αἰτίων τοῦ πλούτου τῶν λαῶν. Ἐδίδασκεν δτι τὸν πλοῦτον παράγει ἡ ἐργασία ὑπὸ πάσας τὰς μορφὰς καὶ, διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νὰ ἀφήσωμεν ἔκαστον νὰ ἐργάζεται δπως θέλει. Αἱ ἀνθρώπιναι διατάξεις, αἱ ὅποιαι σκοποῦν δῆθεν νὰ προστατεύσουν τὸ κοινὸν συμφέρον, φέρουν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. «Τὸ ἄτομον ἐργαζόμενον δι' ἵδιον ὅφελος δηγεῖται ὑπὸ ἀοράτου χειρός, δπως συντελέσῃ εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν». Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τοῦ ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ.

Τοιουτοτρόπως τὸν 18ον αἰώνα, ἀντιθέτως πρὸς τὸ προστατευτικὸν σύστημα τῶν χρόνων τοῦ μερκαντιλισμοῦ, ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη φιλελευθέρα τάσις ἡ οἰκονομικὸς λιμπεραλισμὸς (Liberalismus).

‘Η φωτεινὴ δεσποτεία

Αἱ νέαι περὶ κράτους καὶ ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ίδεαι ἔξηπλώθησαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἔκαμαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς λαούς καὶ δὲν ἄφησαν ἀσυγκινήτους καὶ τοὺς ἡγεμόνας.

Οἱ κυβερνῆται ἐπρόσεξαν τὰς νέας ίδεας ἀπὸ συμπάθειαν ἢ ἀπὸ συμφέρον. Νεαροὶ πρίγκιπες ίδιως ἔφάνησαν εύαίσθητοι εἰς τὰς ἀνθρωπιστικὰς ἀντιλήψεις. “Ἀλλοι, διὰ νὰ μὴ φανοῦν καθυστερημένοι, ἤκουσαν καὶ ἐπροστάτευσαν τοὺς φιλοσόφους. ”Ἀλλοι πάλιν, ἀπὸ ἀντίθεσιν εἰς τὸν ἀντιδραστικὸν καὶ δεσποτικὸν προκάτοχόν των, ἡσπάσθησαν καὶ ἐπεχειρησαν νὰ ἐφαρμόσουν τὰς ἀρχὰς αὐτάς. Τὴν νέαν ἀντίληψιν συνώψιζον εἰς τὸ ἀξιώμα ὅτι « ὁ ἡγεμῶν ἐπλάσθη διὰ τὸν λαὸν ἢ ὅτι τὸ κράτος δὲν εἶναι κτῆμα τοῦ ἡγεμόνος ».

’Αφ’ ἑτέρου ἡ βαθεῖα κρίσις, τὴν δόποιαν διήρχοντο ὅλαι αἱ βασιλεῖσαι, καθίστα ἀναγκαίαν τὴν μεταρρύθμισιν. Πολυτελής αὐλή, εύνοούμεναι, γραφειοκρατία κλπ. κατέστρεφον οἰκονομικῶς τὰ κράτη. Πολλοὶ ἡγεμόνες λοιπὸν ἥλπιζον νὰ αὐξήσουν τοὺς πόρους των μὲ τὴν μεταρρύθμισιν, τὴν καταπολέμησιν τῶν καταχρήσεων καὶ τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων.

Τοὺς ἡγεμόνας αὐτοὺς ὠνόμασαν συνετούς ἢ φωτισμένους δεσπότας καὶ τὸ σύστημα συνετὴν ἢ φωτισμένην δεσποτείαν (despotisme éclairé).

Οἱ διάφοροι ἡγεμόνες ἀντελήφθησαν διαφόρως τὴν μεταρρύθμισιν. “Ολοὶ διὰ τὸν λαὸν καὶ οὐδὲν διὰ τοῦ λαοῦ», ἥτο ἡ ἀρχὴ τοῦ Φρειδερίκου Μεγάλου τῆς Πρωσσίας. ’Ἐνθαρρύνουν τὴν γεωργίαν, καταργοῦν τελωνεῖα, κατασκευάζουν δρόμους, διώρυγας, λιμένας, φροντίζουν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, καταργοῦν ἢ περιορίζουν τὴν δουλοπαροικίαν, μετριάζουν τὰς σκληράς ποινάς. ’Αποφεύγουν διὰ τὸν λαόν την πολιτικὴν νεωτερισμόν.

Καὶ ἂν εἰλικρινῶς ἔφρόντιζον διὰ τὸ καλόν τῶν ύπηκόων των, ἥθελον νὰ πράξουν τοῦτο χωρὶς τὴν συνεργασίαν αὐτῶν. « “Ολα διὰ τὸν λαὸν καὶ οὐδὲν διὰ τοῦ λαοῦ», ἥτο ἡ ἀρχὴ τοῦ Φρειδερίκου Μεγάλου τῆς Πρωσσίας. ’Ἐνθαρρύνουν τὴν γεωργίαν, καταργοῦν τελωνεῖα, κατασκευάζουν δρόμους, διώρυγας, λιμένας, φροντίζουν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, καταργοῦν ἢ περιορίζουν τὴν δουλοπαροικίαν, μετριάζουν τὰς σκληράς ποινάς. ’Αποφεύγουν διὰ τὸν λαόν την πολιτικὴν νεωτερισμόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΠΟΙΚΙΑΣ

I. ΑΠΟΙΚΙΑΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Αποικιακοὶ λαοὶ

Ι ΠΟΡΤΟΓΑΛΟΙ καὶ οἱ Ἰσπανοὶ προηγήθησαν, δπως εἴδομεν, εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἔξερεύνησιν τῶν νέων χωρῶν. Ἀλλὰ δὲν ἐφάνησαν ἄξιοι τῆς μεγάλης τύχης. Καὶ οἱ δύο ἥσαν λαοὶ μετρίας εὐφυῖας, δλίγον δημιουργικοὶ καὶ ὀλιγώτερον προοδευτικοὶ. Κατέλαβον τὰς νέας χώρας ἐπ' ὄνόματι τῶν βασιλέων των καὶ ἔξεμεταλλεύθησαν αὐ-

95. Ο λιμὴν τοῦ "Αμστερνταμ

(Κατὰ χαλκογραφίαν τῆς ἐποχῆς, Παρίσιοι, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη)

τὰς κακῶς, θέλοντες νὰ πλουτίσουν ἀκόπως. "Οσοι ἀπ' αὐτοὺς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς νέας χώρας ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν

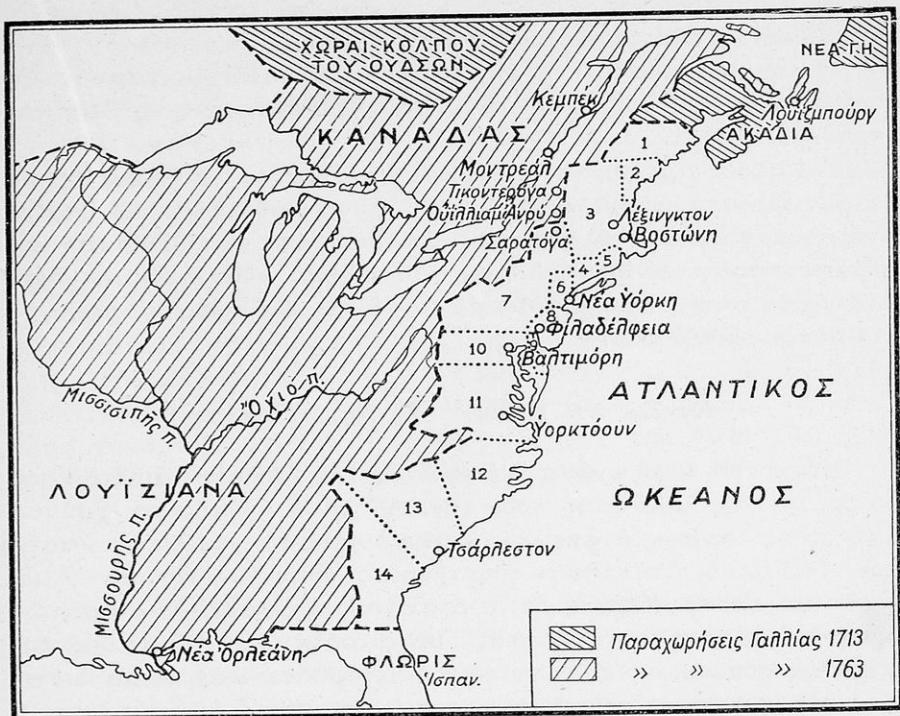
τοῦ κλίματος ἢ ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς ἐντοπίους καὶ ἔξιλιχθησαν εἰς λαούς δλίγον ἐνεργητικούς.

Οἱ Ὀλλανδοὶ ἔδειξαν μεγαλυτέραν δεξιότητα. Ἐξεμεταλλεύθησαν τὰς Ἰνδίας μεθοδικώτερον, ἔδημιούργησαν σημαντικὴν ναυτιλίαν καὶ τὸν 17ον αἰῶνα εἶχον εἰς χεῖράς των τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς Οὐφηλίου. Παραλλήλως ἀνέπτυξαν εἰς τὴν χώραν των ἀξιόλογον πολιτισμόν, διδιδασκός βίος των ἐλεπτύνθη καὶ ἡκμασεν ἢ τέχνη, ἰδίως ἢ ζωγραφική. Ἀλλὰ τὸ ἀποικιακὸν σύστημα καὶ τῶν Ὀλλανδῶν ἦτο ἐλαττωματικόν. Ἰδρυσαν μᾶλλον ἐμπορικούς σταθμούς παρὰ πραγματικὰς ἀποικίας, ἐθεώρουν τὰς ἀποικίας μόνον ὡς μέσον πλουτισμοῦ καὶ ἐφάνησαν συμφεροντολόγοι καὶ μικρόψυχοι πρὸς τοὺς ἔγχωρίους.

Μετὰ τοὺς Ὀλλανδούς ἦλθον οἱ Γάλλοι καὶ οἱ "Αγγλοι.

·Ο γαλλικὸς ἀποικισμὸς

Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας κατέβαλον μεγάλην προσπάθειαν νὰ δημιουργήσουν ἀποικιακὸν κράτος. Ἄλλ' δι γαλλικὸς ἀποικισμὸς ἦτο μᾶλλον κρατικὴ ἐπιχείρησις, ἐνῷ οἱ Ἰδιωταὶ καὶ γενικὰ δι γαλλικὸς λαὸς δὲν ἔδειξαν πραγματικὸν ἐνδιαφέρον. Διὰ τὰς ὑπερποντίους κτήσεις. Οἱ Γάλλοι ἀγαπᾷ ὑπερβολικὰ τὸ πάτριον χῶμα καὶ δὲν ἔχει μεγάλην κλίσιν διὰ μακρινὰς ἀποδημίας καὶ περιπετείας εἰς ἔνεας χώρας. Οἱ εὐγενεῖς ἐλάμβανον τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἀνακαλυπτομένην χώραν, κατελάμβανον αὐτὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως των καὶ ἐκυβέρνων ὡς ἐπαρχίαν γαλλικήν. Ἔστελλον συνήθως εἰς τὰς νέας χώρας καταδίκους καὶ πολὺ δλίγους γεωργούς. Τοὺς ἐπιχειρηματίας ἥκολούθουν οἱ ἱεραπόστολοι καὶ δικλήρος ἀπέκτα μεγάλην ισχὺν εἰς τὰς ἀποικίας. Τὸ μέγιστον μέρος π.χ. τῆς γῆς εἰς τὸν Καναδᾶν ἦτο ἴδιοκτησία τοῦ κλήρου. Γενικῶς ἡ ἀποικιακὴ πολιτικὴ εἰς τὴν Γαλλίαν εἶχεν δλίγους θιασώτας. Οἱ Βολταΐρος π.χ. ἐλεγεν δτι ἀπορεῖ διατί οἱ Γάλλοι καὶ οἱ "Αγγλοι ἀλληλοσφάζονται δι' δλίγα πλέθρα χιόνος εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ ὁχάϊο καὶ οἱ περισσότεροι πολιτικοὶ τῆς Γαλλίας ἐφρόνουν δτι «μία τετραγωνικὴ

96. Αἱ ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς

λεύγα εἰς τὰς Κάτω Χώρας ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ μίαν ἀποικίαν».

‘Ο ἀγγλικὸς ἀποικισμὸς

‘Αντιθέτως, τὰς ἀγγλικὰς ἀποικίας ἐδημιούργησεν ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία. Τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα ἔγινε μεγάλη ἔξοδος τῶν Ἀγγλῶν εἰς τὰς ἀποικίας. Αὗτοὶ δὲν ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν βασιλέα ἢ τὴν κυβέρνησιν, ἀλλ’ ἐφυγαν οἰκειοθελῶς, διὰ νὰ εὕρουν νέαν πατρίδα. Δὲν ἦσαν κατάδικοι, ὅπως οἱ γάλλοι ἀποικιοὶ, ἀλλ’ ἀνθρωποὶ ἐλεύθεροι, ἔχοντες ζωηράν ἀντίληψιν τῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ μετέβαινον εἰς τὰς ἀποικίας διὰ νὰ εὕρουν περισσοτέραν ἐλευθερίαν ἢ σην εἶχον εἰς τὴν

πατρίδα. Οι πουριτανοί π.χ. πιεζόμενοι ἐπὶ Ἰακώβου Α' μετη-
νάστευσαν ὁμαδικῶς εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικήν.

Ἡ ἀγγλικὴ ἀποικία εἶχεν Ιδίαν διοίκησιν, Ιδίους νόμους. Οι
ἄγγλοι ἀποικοὶ ἦσαν ἀνεπτυγμένοι, ἔξεδιδον ἐφημερίδας καὶ
ἔτυπων βιβλία.

Δι’ ὅλους αὐτούς τοὺς λόγους οἱ "Ἄγγλοι ἀνεδείχθησαν
ἀξιολογώτατος ἀποικιακὸς λαός. Ἐμφανισθέντες τελευταῖοι
ὑπερέβησαν ταχέως ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ κατώρθωσαν νὰ
δημιουργήσουν ἐκεῖθεν τοῦ ὡκεανοῦ ἀληθῆ νέον κάσμον, δευ-
τέραν Εὐρώπην, ὑπερέχουσαν μάλιστα τῆς παλαιᾶς εἰς σφρῆγος
καὶ δημιουργικὴν δρμῆν.

"Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι εἰς τὰς ἀποικίας

Κατὰ τὸν 18ον αἰώνα ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας διεξεδίκησε
τὸ κράτος τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ὑπῆρξαν χρόνοι,
κατὰ τοὺς δόποιους ἀνεπτύχθη ἐπικινδύνως τὸ γαλλικὸν ναυτι-
κόν. Οἱ Γάλλοι ἀπέκτησαν σημαντικὰς ἀποικίας εἰς τὴν Ἀμε-
ρικὴν καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο κρατῶν
ἔφθασεν εἰς μεγάλην δύντητα. Πᾶσα ρῆξις εἰς τὴν Εὐρώπην
εἶχεν ως συνέπειαν πόλεμον εἰς τὰς ἀποικίας καὶ πᾶσα διένε-
ξις εἰς τὰς ἀποικίας εἶχεν ἀντίκτυπον εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Β. Ἀμερικῆς οἱ Γάλλοι εἶχον ἐγκα-
τασταθῆ, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ον αἰώνος, εἰς τὸν Καναδᾶν,
καταλαβόντες τὴν χερσόνησον Ἀκαδίαν (τὴν σημερινὴν
Νέαν Σκωτίαν) καὶ εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀγίου Λαυρεν-
τίου (Saint Laurent). Ἐξηρεύνησαν τὸν Καναδᾶν βορειότε-
ρον καὶ ἀπὸ τοῦ 1673 κατῆλθον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μισσισιπῆ
καὶ τὴν ἀπέραντον πεδιάδα, τὴν δόποιαν ἀνεκάλυψαν, ὡνόμα-
σαν Λούισιάναν, πρὸς τιμὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Οἱ "Ἄγγλοι ἐγκατεστάθησαν νοτιώτερον, εἰς τὰ παράλια
τῶν σημερινῶν Ἕνωμένων Πολιτειῶν, καταλαβόντες πρῶτον
τὴν Βιργινίαν. Βραδύτερον οἱ ἄγγλοι πουριτανοί, φεύγον-
τες τὰς πιέσεις τοῦ Ἰακώβου Α', κατέλαβον τὴν μεταξὺ αὐτῆς
καὶ τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν χώραν, τὴν δόποιαν ὡνόμασαν
Νέαν Ἀγγλίαν. Ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ 1608 μέχρι τοῦ 1732

ιδρύθησαν αἱ 13 ἀγγλικαὶ ἀποικίαι (Βιργινία, Μασσαχουσέτη, Νέα 'Υόρκη, Καρολίνα, Γεωργία κλπ.), αἱ δποῖαι ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν.

Οἱ Γάλλοι καὶ οἱ "Αγγλοι ἡκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῶν Ὀλλανδῶν διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν Ἰνδιῶν. Συνέστησαν δηλαδὴ ἐμπορικὰς ἔταιρειας. Ἡ ἀγγλικὴ ἔταιρεία, ιδρυθεῖσα τὸ 1599, κατέλαβε διαφόρους σταθμούς, τῶν ὅποιων βάσις ἦτο τὸ Μαδρᾶς (Madras) ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς χερσονήσου.

Ἡ γαλλικὴ ἔταιρεία ιδρύθη τὸ 1604, εἶχε τὸν αὐτὸν σχεδὸν δργανισμόν, κατέλαβε νήσους τινὰς τοῦ Ἰνδικοῦ ὥκεανου, ἵδιως τὴν Μαδαγασκάρην, καὶ ἐπὶ Κολμπέρ διεξήγεν ἀρκετὰ ζωηρὸν ἐμπόριον. Οἱ Γάλλοι ἰδρυσαν ἐπίσης πολλοὺς ἐμπορικούς σταθμούς ἐπὶ τῆς Ἰνδικῆς παραλίας, τῶν δποίων κέντρον ἦτο τὸ Πονντισερύ (Pondichéry) νοτίως τοῦ Μαδρᾶς.

Ἡ σύγκρουσις

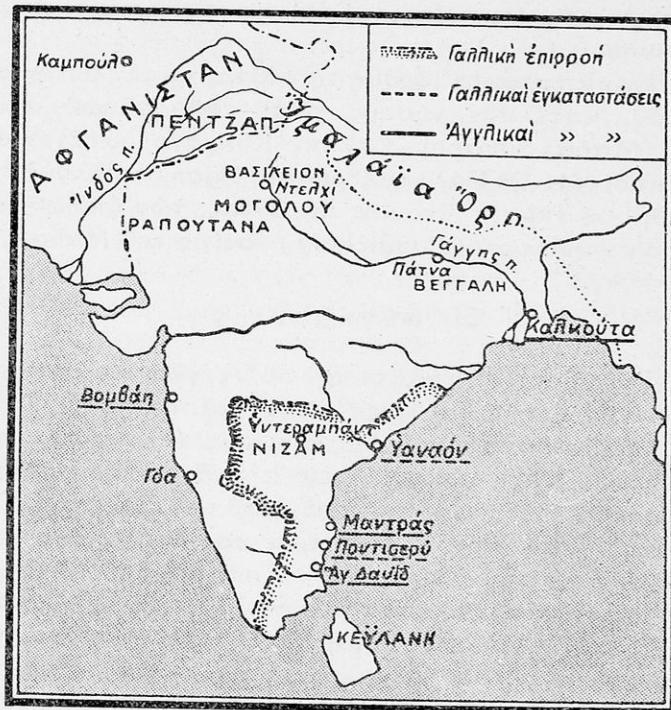
Τοιουτορόπως οἱ Γάλλοι καὶ οἱ "Αγγλοι ἦσαν ἀντιμέτωποι εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας καὶ ὁ μεταξὺ αὐτῶν ἀνταγωνισμὸς ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μακροὺς καὶ τραχεῖς ἀγῶνας. Κατὰ τοὺς μεγάλους πολέμους εἰς τὴν Εὐρώπην μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν διεξήγετο ζωηρὸς ἄγων εἰς τὰς ἀποικίας. Οἱ "Αγγλοι ἀποικοι ἦσαν πολυπληθέστεροι καὶ δραστηριώτεροι ἀπὸ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὸ κράτος ἔδειξε μεγαλυτέραν ἐνεργητικότητα. Κατὰ τὸν Ἐπταετῆ Πόλεμον (1756 - 1763) οἱ "Αγγλοι κατέλαβον τὰς γαλλικὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς καὶ μετά τοὺς ναπολεοντείους πολέμους διὰ τῆς Εἰρήνης τῶν Παρισίων (1815) ἀνεγνωρίσθη ἡ ἐπ' αὐτῶν κυριαρχία τῆς Ἀγγλίας.

Ἐπίσης οἱ "Αγγλοι κατέλαβον καὶ τοὺς γαλλικούς σταθμούς τῶν Ἰνδιῶν κυριεύσαντες τὸ Πονντισερύ. Διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1763 ἀπέδωσαν αὐτό, καθὼς καὶ τέσσαρας ἄλλας θέσεις, ἀλλ' ἡ Γαλλία ύπεχρεώθη νὰ μὴ διατηρῇ στρατὸν εἰς τὸ Πονντισερύ. Τοιουτορόπως ἡ Γαλλία ἔχασε τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας

Οἱ Ἀγγλοὶ ἦσαν ἡδη σταθερῶς ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Β. Ἀμερικήν. Ἀφοῦ δὲ ἀπεμάκρυναν τοὺς Γάλλους ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, ἐτράπησαν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς μεγάλης χερσονήσου.

‘Ο λόρδος Κλάϊβ (Clive), διευθυντὴς τῆς ἑταιρείας τῶν Ἰνδιῶν, διωργάνωσε τὴν κατάκτησιν. Λαβὼν ἀφορμὴν ἀπὸ τὸν

97. Αἱ Ἰνδίαι τὸ 1750

φόνον δλίγων Ἀγγλῶν, ἥρχισε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ιθαγενῶν καὶ ἐντὸς δέκα ἔτῶν (1757 - 1767) ἐκυρίευσε τὴν Βεγγάλην. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, προβλέπουσα τὸ μέλλον τοῦ Ἰνδικοῦ κράτους, ἐκράτησε τὰς κατακτηθείσας χώρας δι’ ἔσυτὴν καὶ διώρισε τὸν Κλάϊβ διοικητὴν αὐτῶν.

Πέρι τὸ 1600 οἱ Ὀλλανδοὶ εἶχον ἀνακαλύψει τὴν ἀνατολικὴν παρασλίαν τῆς Αὐστραλίας. Ἀλλὰ τὴν νέαν ἥπειρον ἐξηρεύνησεν ὁ ἄγγλος θαλασσοπόρος Κούκ (Cook) καὶ κατέλαβεν αὐτὴν ἐπ' ὅνοματι τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας (1770). Οἱ Ἀγγλοὶ ἴδρυσαν ἀποικίαν εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς πόλεως Σύδνευ (Sydney). Τοιουτοτρόπως ἐτέθησαν αἱ στερεαι βάσεις τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸν Ἰνδικὸν ωκεανόν.

II. Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

Αἱ ἀποικίαι κατὰ τῆς Μητροπόλεως

Ο ‘Ἐπταετῆς πόλεμος (1756 - 1763) εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῆς Βορείου Αμερικῆς. Ἀλλὰ 13 ἔτη μετά τὸ τέλος τοῦ πρὸς τὴν Γαλλίαν πολέμου αἱ ἄγγλικαι ἀποικίαι τῆς Αμερικῆς ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς μητροπόλεως καὶ μετὰ μακρὸν πόλεμον διαρκέσαντα ἐπτὰ ἔτη ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν.

Αἱ δεκατρεῖς ἀποικίαι τῆς Β. Αμερικῆς εἶχον αὐτοδιοίκησιν ὑπὸ ἀγγλικὴν κυριαρχίαν καὶ ἐξηρτῶντο μόνον οἰκονομικῶς ἀπὸ τὴν μητρόπολιν. Αἱ βορειότεραι ἀπετελοῦντο ἀπὸ μικροκαλλιεργητάς, ἀπογόνους τῶν πουριτανῶν, οἱ δόποῖοι εἶχον ἐγκαταλείψει τὴν πατρίδα τῶν ἐπὶ Ἰακώβου Α'. Βραδύτερον, δταν ἐπεκράτησεν ὁ Κρόμβελ καὶ ἐπεβλήθη ἡ δημοκρατία, ἐφυγον πολλοὶ εὐγενεῖς ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ, ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς νοτίους ἀποικίας, ἐκαλλιέργουν καπνὸν καὶ βάμβακα χρησιμοποιοῦντες δούλους εἰς τὰς ἐκτεταμένας φυτείας τῶν. Αἱ θαλασσοπορίαι καὶ ὁ διηγεκῆς πόλεμος πρὸς τοὺς Ιθαγενεῖς καὶ πρὸς τοὺς γάλλους ἀποίκους εἶχον ἀναπτύξει τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἀποφασιστικότητα τῶν ἄγγλων ἀποίκων. Ο πληθυσμὸς τῶν ἀποικιῶν τὸν 18ον αἰῶνα ἀνήρχετο εἰς δύο ἑκατομμύρια.

Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐκανόνιζε τὸ ἐμπόριον τῶν ἀποικιῶν. Συμφώνως πρὸς τὴν κρατούσαν μερκαντιλικὴν πολιτικὴν τῶν χρόνων τούτων, αἱ ἀποικίαι ύπεξχρεοῦντο νὰ ἔξαγουν τὰς πρώτας ὕλας μόνον εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἀπ'

αύτήν νὰ προμηθεύωνται τὰ βιομηχανικά προϊόντα, τῶν δποίων ἀπηγορεύετο ἡ κατασκευὴ εἰς τὰς ἀποικίας. Ἡ κυβέρνησις τῶν Οὐτὲς, κυβέρνησις μεγαλοβιομηχάνων Ἰδίως καὶ ἐμπόρων, εἶχεν ἔκμεταλλευθῆ ἀπλήστως τὰς ἀποικίας.

Ο ‘Ἐπταετής πόλεμος πρὸς τὴν Γαλλίαν ἐδημιούργησε μεγάλας οἰκονομικὰς δυσχερείας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ κυβέρνησις, διὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ, ἤναγκάσθη νὰ φορολογήσῃ βαρύτερον ἀκόμη τὰς ἀποικίας καὶ ἐπέβαλε σειράν ἀπαγορευτικῶν μέτρων, τὰ δποῖα ἔξηγειραν τοὺς ἀποίκους.

Ἡ Ἐπανάστασις

Ἄφορμὴν εἰς τὴν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων ἔδωσεν δ λεγόμενος φόρος τοῦ χαρτοσήμου. Κατὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν ἀντίληψιν, δ φορολογούμενος νὰ ψηφίζῃ δ ἵδιος τοὺς φόρους, τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους εἰς τὰς ἀποικίας, ἐπειδὴ αὗται δὲν ἀντεποστωπεύοντο εἰς τὸ κοινοβούλιον. Ἡ κυβέρνησις τῆς Βιργινίας διεμαρτυρήθη :

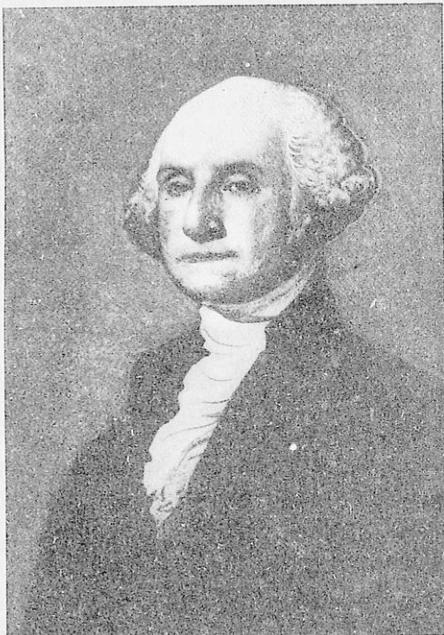
«Οἱ πρῶτοι ἀποικοὶ ἐκόμισαν μεθ’ ἑαυτῶν καὶ μετέδωσαν εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν δλα τὰ προνόμια καὶ δλας τὰς ἐλευθερίας τῶν ἄγγλων ὑπηκόων. Ἡ γενικὴ συνέλευσις τῆς ἀποικίας ἔχει τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα νὰ εἰσπράττῃ φόρους παρὰ τῶν κατοίκων καὶ πᾶσα ἀπόπειρα, δπως ἀλλος τις σφετερισθῇ τὴν ἔξουσίαν αύτήν, εἰναι παράνομος, ἀντισυνταγματικὴ καὶ ἀδικος καὶ τείνει νὰ καταστρέψῃ τὴν βρετανικὴν καθώς καὶ τὴν ἀμερικανικὴν ἐλευθερίαν».

Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις κατήργησε τὸν φόρον τοῦ χαρτοσήμου, ἀλλ’ ἀντ’ αὐτοῦ ἐπέβαλε τὸν τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ ὥρισμένων εἰδῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ἡ φορολογία δὲν ἦτο σημαντική, ἀλλὰ τελωνοφύλακες, τοὺς δποίους ἐγκατέστησεν ἡ Ἀγγλία, ὑπὸ τὴν πρόφασιν αύτήν, ἡμπόδιζον τὸ λαθρεμπόριον, τὸ δποῖον διεξήγετο εἰς εύρυτάτην κλίμακα. Διὰ τοῦτο προεκάλεσε μεγάλην ἔξέγερσιν. Ἰδίως εἰς τὴν Βοστώνην ἐπῆλθε σύγκρουσις λαοῦ καὶ στρατοῦ. Τότε ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπέμενε μόνον εἰς τὴν φορολογίαν τοῦ τείου, ἀλλ’ οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐκφόρτωσιν τῶν πλοίων, τὰ δποῖα ἐκόμιζον τέιον. Εἰς τὴν Βοστώνην ὁμάς

κατοίκων μετημφιεσμένων εἰς Ἰνδιάνους εἰσῆλθον εἰς τρία πλοῖα, τὰ δποῖα ἔμενον εἰς τὸν λιμένα, καὶ ἔρριψαν τὰ κιβώτια τοῦ τεῖου εἰς τὴν θάλασσαν. Τοῦτο ἐξήγειρε τὴν κοινὴν γῆνώμην εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Βοστώνης καὶ διετάχθη ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ λιμένος τῆς.

Αἱ ἀποικίαι ἔστειλαν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν, διὰ νὰ συσκεφθοῦν περὶ τῆς καταστάσεως. Ἡ Συνέλευσις τῆς Φιλαδέλφειας ἐδημοσίευσε τὴν Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων, διὰ τῆς δποίας διεμαρτύρετο κατὰ τῆς φορολογίας, καὶ ἀπεφάσισε τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις κατέφυγεν εἰς τὴν βίαν καὶ ἀπέστειλε στρατιωτικὴν δύναμιν κατὰ τῆς Βοστώνης, ἀλλ’ ἡ πολιτοφυλακὴ τῆς Μασσαχουσέτης ἔλαβε τὰ ὅπλα καὶ ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς ἐπολιορκήθη εἰς τὴν Βοστώνην.

Ἡ Συνέλευσις τῆς Φιλαδέλφειας τότε ἐδήλωσεν ὅτι ἡ ἄμυνα τῆς Μασσαχουσέτης εἶναι ὑπόθεσις κοινὴ τῶν ἀποικιῶν, ἀπεφάσισε νὰ σχηματίσῃ στρατὸν καὶ διώρισεν ἀρχιστράτηγον τὸν γαιοκτήμονα τῆς Βιριγινίας Γεώργιον Ούάσιγκτον (Washington, 1732-1799), ὁ δποῖος εἶχεν ἀποκτήσει φῆμην εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐπεβάλλετο μὲ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτῆρος. Οἱ κάτοικοι ἐκάστης ἀποικίας ἐξέλεξαν ἐπαναστατικὴν κυβέρνησιν, ἡ δποία κατήρτισεν ἰδιαίτερον σύνταγμα. Δι’ αὐ-

98. Ὁ Γεώργιος Ούάσιγκτον

τοῦ αἱ ἀποικίαι μετεβάλλοντο εἰς ἀνεξάρτητα κράτη, εἰς δημοκρατίας.

Ἡ σημαντικωτάτη τῶν ἀποικιῶν Βιργινία προέταξε τοῦ συντάγματος αὐτῆς Διακήρυξιν τῷ δικαιωμάτῳ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δόπια εἶναι ἔγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, διότι ἀποκρυσταλλώνει τὰς περὶ τοῦ νέου πολιτεύματος ἀντιλήψεις καὶ ἔχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας, ὡς καὶ εἰς τὴν διακήρυξιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τὸ 1789. Αἱ ἀρχαὶ, ἐπὶ τῶν δοπιῶν στηρίζεται, εἶναι αἱ ἔξεις:

α) Τὸ φυσικὸν δίκαιον. Ὁ δικαιοπος γεννᾶται φύσει ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος καὶ ἔχει δικαιώματα ἀπαράγραπτα, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας, τῆς εὐδαιμονίας, τῆς ἀσφαλείας.

β) Κυριαρχία τοῦ λαοῦ. Πᾶσα ἔξουσία ἀνήκει εἰς τὸν λαόν καὶ ἔξ αὐτοῦ πηγάζει, οἱ δὲ ἀρχοντες εἶναι ἐντολοδόχοι καὶ ὑπάλληλοι αὐτοῦ.

γ) Τὸ πολίτευμα. Ὁ τελειότερος τύπος πολιτεύματος εἶναι τὸ ἀντιπροσωπευτικόν, διότι δημιουργεῖ τὸν ψυστὸν βαθμὸν εὐδαιμονίας καὶ ἀσφαλείας τοῦ πολίτου καὶ παρέχει μεγαλυτέραν ἀσφαλειαν κατὰ τοῦ κινδύνου τῆς κακῆς διοικήσεως.

δ) Ὁ χωρισμὸς τῶν ἔξουσιῶν. Ἡ νομοθετική, ἡ ἐκτελεστική καὶ ἡ δικαστικὴ ἔξουσία πρέπει νὰ χωρισθοῦν, δπως ἐδίδαξεν δο Μοντεσκιέ.

ε) Κυβέρνησις αἱρετή. Διὰ νὰ προλαμβάνωνται αὐταρχικαὶ ὑπερβασίαι τῶν δύο ἔξουσιῶν, τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς, πρέπει νὰ περιβάλλωνται αὐτὰς ἀπλοῖ ίδιωται, ἐκλεγόμενοι κατὰ μικρὰ χρονικά διαστήματα.

Τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ 6 χιλ. στρατόν, διὰ νὰ πολεμήσῃ τὰς ἀποικίας. 'Αλλ' ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγγλίας δὲν εἶχε ἀρκετοὺς Ἀγγελους πρὸς στρατολογίαν, ἐμίσθωσε τὸν στρατὸν πολλῶν μικρῶν ἡγεμόνων τῆς Γέρμανίας. Οἱ Ἀμερικανοί, οἱ δόποιοι κατὰ βάθος δὲν ἤθελον τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ἔξανέστησαν, δταν ἔμαθαν δτι δ βασιλεὺς ὅπλισε ξένους ἐναντίον των. 'Υπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ἀνεπτύχθη ἐθνικὸν ἀμερικανικὸν αἰσθημα καὶ ἡ συνέλευσις τῆς Φιλαδελφείας ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποικιῶν, τὴν 4 Ιουλίου 1776.

Τοιουτοτρόπως ἥρχισεν δ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶν

τῶν ἀποικιῶν, δὲ ποῖος διήρκεσεν ἐπτά ἔτη (1776 - 1783). Στρατὸν ὠργανωμένον δὲν εἶχον οἱ Ἀμερικανοί, ἀλλὰ ἀποφασιστικότητα καὶ θερμούς ἀρχηγούς. Ἡ ύπόθεσίς των ἤγειρεν ἐνθουσιασμὸν εἰς δλῆν τὴν Εὐρώπην καὶ Ιδίως εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ο περίφημος πολιτικὸς Βενιαμίν Φραγκλίνος (Benjamin Franklin, 1706 - 1790) ἐστάλη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ εἰργάσθη μὲν μεγάλην δεξιότητα διὰ τὴν ἀμερικανικὴν ύπόθεσιν. Τέλος ή Γαλλία ἔκλεισεν ἐπίσημον συμμαχίαν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἡ δὲ Ἰσπανία καὶ ἡ Ὀλλανδία ἐπίσης ἐπενέβησαν υπὲρ αὐτῶν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ύπηρχον πολλοὶ συμπαθοῦντες τὸ κίνημα τῶν Ἀμερικανῶν. Διὰ τῆς εἰρήνης τῶν Βερσαλλιῶν (3 Σεπτεμβρ. 1783) ἡ Ἀγγλία ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποικιῶν.

Τὸ Πολίτευμα

Αἱ Πολιτεῖαι τῆς Β. Ἀμερικῆς ἡγεμονίαν εἰς μίαν δημοσπονδίαν υπὸ τὸν τίτλον Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς (United States of America, συντομογραφικῶς U.S.A.). Κατὰ τὸ σύνταγμα, τὸ δποῖον ισχύει ἀπὸ τοῦ 1787, ἡ κυβέρνησις τῆς ἐνώσεως ἔδραν ἔχει τὴν Οὐάσιγκτον, διευθύνει τὴν ἔξωτερικὴν πολιτικὴν, τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλῃ φόρους καὶ νὰ κόπτῃ νόμισμα.

Τὴν νομοθετικὴν ἔξουσίαν ἀσκεῖ τὸ Κογκρέσσον (Congress), ἀποτελούμενον ἀπὸ δύο Βουλὰς κατὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν ἀντίληψιν, ἀπὸ τὴν Βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων, τὴν δποῖαν ἀποτελοῦν ἀντιπρόσωποι τῶν Πολιτειῶν κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ ἑκάστης, καὶ ἀπὸ τὴν Γερουσίαν, ἀποτελουμένην ἀπὸ δύο γερουσιαστὰς ἑξ ἑκάστης Πολιτείας, τοὺς δποίους ἐκλέγει ή Ιδιαιτέρα Βουλὴ τῶν Πολιτειῶν.

Τὴν ἐκτελεστικὴν ἔξουσίαν ἀσκεῖ ὁ Πρόεδρος, ὁ δποῖος ἐκλέγεται διὰ μίαν τετραετίαν υπὸ ἀντιπροσώπων τῶν Πολιτειῶν, ἐκλεγομένων ἐπὶ τούτῳ. Ὁ Πρόεδρος εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, διαπραγματεύεται τὰς συνθήκας καὶ διορίζει τοὺς ἀνωτάτους λειτουργούς τοῦ κράτους, κατόπιν συναινέσεως τῆς Γερουσίας. Αὕτος ἐπίσης διορίζει τοὺς ύπαλληλους.

Τὴν δικαστικὴν ἔξουσίαν ἔχει τὸ Ἀνώτατον Δικαστήριον, τὸ δόποιον ἀποφαίνεται, ὁσάκις γεννᾶται ζήτημα ἐρμηνείας τοῦ Συντάγματος ἢ τῶν νόμων, οἱ δόποιοι διέπουν τὴν συμπολιτείαν.

Αἱ τρεῖς ἔξουσίαι εἰναι ἀνεξάρτητοι. Τὸ Κογκρέσσον συνέρχεται κατ' ἕτος καὶ ὁ πρόεδρος δὲν δικαιούται οὕτε ν' ἀναβάλῃ τὴν σύγκλησιν αὐτοῦ οὕτε νὰ διαλύσῃ αὐτό. Ἀλλὰ καὶ τὸ Κογκρέσσον δὲν ἔχει ἔξουσίαν ἐπὶ τοῦ Προέδρου καὶ τῶν υπουργῶν, οἱ δόποιοι εἰς τὴν Ἀμερικὴν δονομάζονται γραμματεῖς καὶ δὲν λαμβάνονται ύποχρεωτικῶς ἀπὸ τὸ Κογκρέσσον. 'Αλλ.' ὁ Πρόεδρος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Κογκρέσσου νὰ συζητήσῃ ἐκ νέου νόμου, τὸν δόποιον δὲν ἐγκρίνει δὲ ἔδιος. 'Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διὰ νὰ λάβῃ ίσχὺν ὁ νόμος, πρέπει νὰ ψηφισθῇ ἀπὸ τὰ δύο τρίτα τῶν ἀντιπροσώπων. Ἐπειδὴ δὲ σπανίως ἐπιτυγχάνεται ἡ πλειοψηφία αὕτη, ἐπιστροφὴ νόμου ύπὸ τοῦ Προέδρου ίσοδυναμεῖ πρὸς ἄρνησιν καὶ τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον veto τοῦ Προέδρου.

'Εκάστη πολιτεία ἀποτελεῖ ἔδιον κράτος, ἔχον αὐτοδιοίκησιν, ἰδίαν βουλὴν καὶ ἰδίαν κυβέρνησιν. 'Η Ὁμοσπονδία ἀπετελέσθη ἀρχικῶς ἀπὸ 13 Πολιτείας, ἥτο δῆμος δεκτικὴ εὑρύνσεως, διότι ἔκάστη περιφέρεια, μόλις ἀπέκτα πληθυσμὸν 50 χιλ., εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποτελέσῃ Πολιτείαν.

Αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι ἔλαβον κολοσσιαίαν ἀνάπτυξιν. 'Ηδη κατά τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνος εἶχον δημιουργηθῆνεαι πολιτεῖαι. Οἱ Ἀμερικανοὶ ἤγόρασσαν τὴν περιοχὴν τοῦ Μισσισιπῆ ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα, τὴν Φλωρίδα ἀπὸ τὴν Ισπανίαν. Βραδύτερον, τὸν 19ον αἰώνα, τὸ Τέξας ἀπεσχίσθη ἀπὸ τὸ Μεξικὸν καὶ προσεχώρησεν εἰς τὴν μεγάλην συμπολιτείαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἔγινεν ἀφορμὴ πολέμου μεταξὺ Ἀμερικῆς καὶ Μεξικοῦ, κατὰ τὸν δόποιον ἐνίκησαν αἱ Πολιτεῖαι καὶ διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1848 ἐκτός τοῦ Τέξας προσήρτησαν καὶ τὴν Καλιφορνίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

I. ΤΑ ΑΙΤΙΑ

Συνοπτική εἰκόνη

ΑΤΑ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνος ἥτο γενικὴ εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀλλαγῆς τοῦ καθεστῶτος. Παρὰ τὴν βαθεῖαν δύμας μεταβολὴν εἰς τὴν σύστασιν τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τὰς ιδέας τῶν ἀνθρώπων, ἡ δργάνωσις τῆς Γαλλίας ἔξηκολούθει νὰ παραμένῃ εἰς τὴν κληρονομηθεῖσαν ἀπὸ τὸν μεσαίωνα μορφήν: διαιρεσιν τῶν κατοίκων εἰς τάξεις, διάκρισιν δικαιωμάτων καὶ ύποτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡλθεν δύμας ἡ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Γάλλοι ἥρχισαν νὰ αἰσθάνωνται ἀφόρητον τὴν κατάστασιν καὶ αἱ σχηματισθεῖσαι νέαι δυνάμεις προεκάλεσαν τεραστίαν ἔξεγερσιν, τὴν δύνομασθεῖσαν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία ἀνέτρεψε τὸ παλαιὸν καθεστώς καὶ εἶχεν ἀνυπολογίστους συνεπείας εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ παλαιὸν καθεστώς

“Οπως ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ', ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας ἥτο ἀπόλυτος μοναρχία. Ὁ βασιλεὺς μὲ δλίγους ἀνωτέρους λειτουργούς, τοὺς ὁποίους ἐκλέγει ὁ Ἰδιος, θέτει τοὺς νόμους, δρίζει τοὺς φόρους, διαθέτει κατ' ἀρέσκειαν τὸν δημόσιον πλοῦτον.

Ἡ Γαλλία δὲν ἔχει τελείως ἐνοποιηθῆ. Οἱ νόμοι, ἡ φορολογία, οἱ τρόποι συναλλαγῆς, τὰ μέτρα, τὰ σταθμά, τὸ νόμι-

σμα διαφέρουν άπό περιοχής εἰς περιοχήν. Τούτο προκαλεῖ σύγχυσιν καὶ μεγάλα ἐμπόδια εἰς τὸ ἐμπόριον.

Τὸ καθεστώς, συνέχεια τοῦ μεσαιωνικοῦ, στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀνισότητος. Οἱ κάτοικοι τῆς Γαλλίας διαιροῦνται εἰς τοὺς προνομιούχους (*privilégiés*) καὶ εἰς τὸν κοινὸν λαόν. Οἱ προνομιούχοι ἀποτελοῦν μικρὰν μειοψηφίαν; περίπου τὰ δύο ἑκατοστὰ τοῦ πληθυσμοῦ. Αὐτοὶ δῆμοι εἶναι κύριοι τοῦ μεγίστου μέρους τῆς γῆς, ἔχουν δλα τὰ ἀγαθὰ καὶ κυβερνοῦν τὸν τόπον. Οἱ προνομιούχοι διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις, τὸν κλῆρον καὶ τοὺς εὐγενεῖς.

Οἱ κλῆροι (*clergé*) ἀποτελεῖται ἀπὸ 130.000 πρόσωπα. 'Απ' αὐτὰ 5-6 χιλ., δ ἀνώτερος κλῆρος (ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, ἡγούμενοι) εἶναι πλουσίως ἐφωδιασμένοι μὲ εἰσοδήματα. 'Ο κατώτερος κλῆρος, πενιχρῶς μισθοδοτούμενος, ζῇ δπως δ πτωχός λαός.

Οἱ εὐγενεῖς, περὶ τὰς 400.000, ζῶσιν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα, ἀπὸ ἀργομισθίας, εἶναι ἔξαιρετικῶς ἀπαιτητικοὶ τὸν 18ον αἰῶνα. 'Αποκλείουν ἀπὸ τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα καὶ τὰς προσδοφόρους θέσεις τοὺς κατωτέρους προελεύσεως (*roturiers*). Οἱ εὐγενεῖς δὲν δῆμονοῦν καὶ παρουσιάζουν ἀσθενῆ πλευράν.

"Ἐναντὶ τῆς μειοψηφίας αὐτῆς τῶν προνομιούχων εἶναι διεγάλος ὅγκος τοῦ λαοῦ, ἡ δόνομαζομένη συνοπτικῶς μὲ μίαν λέξιν, προερχομένην ἀπὸ τὸν μεσαίωνα, Τιέρς ('Tiers État), τρίτη τάξις. 'Αποτελεῖται ἀπὸ τοὺς καλλιεργητὰς τῆς γῆς καὶ τοὺς ἐμπόρους καὶ ἐπαγγελματίας τῶν πόλεων, τοὺς ἀστούς.

Παράπονα καὶ ἐλπίδες

Εἰς τὴν τρίτην τάξιν ἔχει γίνει μεγάλη διαφοροποίησις. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ἀναπτυσσομένη βιομηχανία ἔχει δημιουργήσει τοὺς ἴσχυροὺς τοῦ χρήματος, ἐπιχειρηματίας καὶ ἐπαγγελματίας μὲ οἰκονομικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἰατρούς, δικηγόρους, λογίους, συγγραφεῖς. Αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὴν ἀστικὴν τάξιν, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὴν ἄνοδόν της.

'Η θέσις τῶν γεωργῶν ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι σκληρά. 'Αλλὰ καὶ αὐτοὶ εύρισκονται ἐν διεγέρσει, ἔχουν τὰς ἀξιώσεις των

καὶ εἶναι πρόθυμοι ν' ἀκολουθήσουν τὴν προοδευτικὴν τάξιν τῶν πόλεων.

Οἱ Γάλλοι ἔχουν συγκεκριμένας ἀπαιτήσεις. Θέλουν νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν, νὰ περιορίσουν τὴν βασιλικὴν ἔξουσίαν διὰ παγίου νόμου, διὰ Συντάγματος. Εἰς αὐτὸν εἶναι ἐλκυστικὸν τὸ παράδειγμα τῆς Ἀγγλίας.

Θέλουν ἐπίσης διοίκησιν διλιγώτερον πολύπλοκον καὶ διλιγώτερον διεσπασμένην. Ἀπαιτοῦν νὰ ἀρθοῦν τὰ ἐμπόδια τῆς οἰκονομικῆς συναλλαγῆς καὶ ἡ Γαλλία νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐνιαίαν ἀγοράν. Τοῦτο ἐκφράζεται μὲ τὴν δονομαστὴν οἰκονομικὴν ἀρχήν: *laisser faire, laisser passer*.

Κοινὸς πόθος εἶναι νὰ καταργηθοῦν τὰ προνόμια, νὰ ἐκλείψῃ ἡ ἀνισότης. Νὰ δοθῇ εἰς δλους ἐλευθερία κινήσεως, φρονημάτων, λόγου.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ γενικὴ αἰσιοδοξία. "Ολοι, πλὴν τῶν προνομιούχων; ἀλλὰ καὶ ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτούς, αἰσθάνονται ὅτι τὰ πράγματα ωρίμασαν καὶ ὅτι θὰ εὔρεθῇ τρόπος νὰ ἀνακατινισθῇ χωρὶς κλονισμούς τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα τῆς Γαλλίας.

Ἡ σύγκλησις τῶν Γενικῶν Τάξεων

Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Γαλλίας εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Αἱ μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι τῶν ὑπουργῶν Τυργκό (Turgot) καὶ Νέκερ (Necker) προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀντιδρασιν τῆς αὐλῆς καὶ τῶν εὐγενῶν. Τὸ 1788 ὁ Λουδοβίκος ΣΤ', ἀπειλούμενος ἀπὸ χρεοκοπίαν, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῶν προνομιούχων νὰ συγκαλέσῃ τὰς Γενικὰς Τάξεις, τὰ *Etats généraux*, τοὺς ἀντιπροσώπους δλητὶ τῆς Γαλλίας, διότι ἐλπίζει, αὐτὸς καὶ οἱ εὐγενεῖς, τὴν ψήφισιν νέων φορολογιῶν.

Τὰ *États généraux* τῆς Γαλλίας συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων διόκλήρου τοῦ ἔθνους, δηλαδὴ τῶν τριῶν κλήρου, εὐγενῶν, τρίτης τάξεως. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναβαίνει εἰς τὸν μεσαίωνα. Τοιαύτην συνέλευσιν συνεκάλεσε πρῶτος ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φιλιππος ὁ Ὦραῖος, τὸ 1302, διὰ νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν τριῶν τάξεων τοῦ ἔθνους, εἰς τὸν ἀγῶνα του κατὰ τοῦ πάπα Βονιφατίου Η'. Τὰ *États généraux* συνεκλήθησαν ἔκτοτε πολλάκις κατ' ἀραιὰ διαστήματα διὰ διαφόρους

σκοπούς. Ή τελευταία σύνοδός των τὸ 1614 ἐπὶ Ρισελιὲ διελύθη, ἐπειδὴ παρετηρήθησαν συγκρούσεις μεταξὺ τῶν τάξεων καὶ ίδιαιτέρως διότι ἡ λαϊκὴ ἀντιπροσώπευσις ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ ἐπικρατῆσαν κατὰ τὸν IZ' αἰῶνα πνεῦμα τῆς ἀπολυταρχίας.

Αἱ τάξεις ἔξεδήλωσαν κατὰ τὴν παράδοσιν τὰ παράπονα καὶ τὰς ἐπιθυμίας των μὲν ύπομνήματα, τὰ λεγόμενα *Cahiers de doléances*. Διετηρήθησαν πλήθος ἀπὸ τὰ «τετράδια» αὐτὰ καὶ εἶναι, τῶν λαϊκῶν τάξεων ίδιως, τὸ εἰλικρινέστερον τεκμήριον τῶν πόθων τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς αὐτὰ βλέπει κανεὶς ὅτι οἱ Γάλλοι κατὰ πλειονότητα ἥσαν δυστρεστημένοι ἀπὸ τὸ πολιτικὸν καθεστώς, τὴν διοικητικὴν ὁργάνωσιν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀνισότητα.

Ἡ ἐκλογὴ διὰ τὰς Γενικὰς Τάξεις ἔγινε, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1789, ἐντὸς ἀτμοσφαίρας ταραγμένης ἀπὸ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ πάθη. Ἐν τούτοις, ὅταν τὴν 5 Μαΐου οἱ ἀντιπρόσωποι συνῆλθον εἰς τὰς Βερσαλλίας, ἐπεκράτει αἰσθημα ἀπεράντου αἰσιοδοξίας καὶ ἐλπίδων.

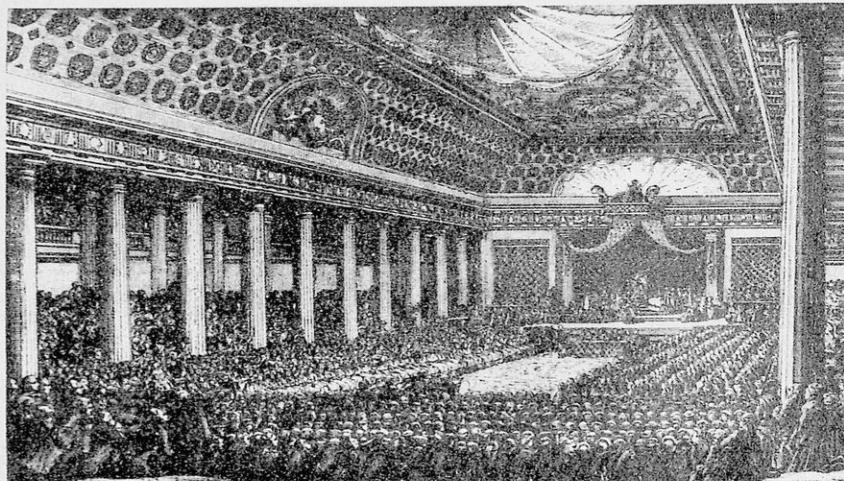
II. ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ (1789)

Ἡ Ἐθνοσυνέλευσις

Τὰ États généraux συνῆλθον τὴν 5 Μαΐου 1789 εἰς τὰς Βερσαλλίας. Οἱ Τιέροι (οἱ ἀντιπρόσωποι δηλ. τῆς τρίτης) ἐνεφανίσθησαν πλήρεις ἐλπίδων. Οἱ πατριῶται (patriotes), ὅπως ὠνόμαζον τοὺς διπλανούς τῶν μεταρρυθμίσεων, ἥσαν εὐχαριστημένοι μὲ τὸν βασιλέα, διότι εἶχεν ἐπιτρέψει τὸν διπλασιασμὸν τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Τρίτης. Ἐπὶ 1199 ἀντιπροσώπων, τοῦ κλήρου ἥσαν 306, τῶν εύγενῶν 282, τῆς Τρίτης 611. Ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὁ βασιλεὺς ἔδειξε ψυχρότητα κατὰ τὴν παρουσίασίν των. Εἰς τὸν ἐναρκτήριον λόγον του, τὴν 5 Μαΐου, δὲν εἶπε λέξιν περὶ μεταρρυθμίσεων, οὕτε δὲ Νέκερ εἰς τὴν μακράν δημιύιαν του μετὰ τὸν βασιλέα.

Ἡ δυσαρέσκεια ηύξηθη τὰς ἐπομένας ἡμέρας. Δὲν εἶχε διευκρινισθῆ ἀν αἱ τρεῖς τάξεις θὰ συνεσκέπτοντο χωριστά, ὅπως ἐγίνετο ἄλλοτε, ἢ δμοῦ. Τὴν ἐπομένην τῆς συνεδρίας,

οι Τιέρες ἐκάλεσαν τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν νὰ συνενωθοῦν καὶ νὰ συνεργασθοῦν εἰς τὴν Ἰδίαν αἴθουσαν. Αὐτὸς θὰ ἐσήμασιν κατάργησιν τῆς διακρίσεως τῶν τάξεων καὶ τὴν ἔξασφάλισιν συγχρόνως τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Πατριωτῶν. Διότι θὰ κατηργεῖτο ἡ παλαιὰ ψηφοφορία κατὰ τάξεις καὶ τὰ εἰσήγετο ἡ ψηφοφορία κατὰ κεφαλάς, δύποτε ἡ Τρίτη τάξις θὰ εἶχε τὴν πλειοψηφίαν, ἐπειδὴ οἱ περισσότεροι ἐφημέριοι καὶ δλίγοι εὐγενεῖς ἥσαν πρόθυμοι νὰ ψηφίσουν μὲ τὴν Τρίτην τάξιν. 'Η πλειονότης τῶν εὐγενῶν ἡρνήθη. Ἐπὶ ἔνα μῆνα συνεζήτησαν χωρὶς ἀποτέλεσμα.

99. Συνεδρίασις τῶν Γενικῶν Τάξεων

(Οἱ κληρικοὶ εἰς τὴν μίαν πλευράν, οἱ εὐγενεῖς εἰς τὴν ἄλλην, τελευταῖοι τῆς Τρίτης ἀπέναντι τοῦ θρόνου)

Τὴν 17ην Ἰουνίου οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Τρίτης τάξεως, εἰς τοὺς δποίους εἶχον προσχωρήσει 15 ἐφημέριοι, ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς ἀντιπροσωπείαν τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, ὡς Ἐθνοσυνέλευσιν, καὶ διεκήρυξαν ὅτι εἰς τὸ ἔνης ούδεις φόρος θὰ εἰσεπράττετο, ἀν δὲν ἐνεκρίνετο παρ' αὐτῆς. Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ πρᾶξις, ἡ ὁποία ἀνέτρεπε τὴν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης κρατοῦσαν τάξιν τῆς Γαλλίας.

Απόπειρα άντιδράσεως

‘Η αύλη ήθέλησε νὰ άντιδράσῃ ἀποφασιστικῶς. ‘Ο βασιλεὺς δὲν άνεγνώρισε τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν. Ἐκλεισε τὴν αἰθουσαν τῶν συνεδριάσεων, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι θὰ ἐτοιμασθῆ διὰ τὴν βασιλικὴν συνεδρίασιν. ’Ἄλλ’ οἱ ἀντιπρόσωποι, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἀββᾶ Σιεγιές (abbé Sieyès) καὶ τὸν ἀστρονόμον Μπαϊγύ (Bailly) κατέλαβον μίαν αἰθουσαν τῶν ἀνακτόρων, ἡ δποία ἔχρησίμευεν ως σφαιριστήριον εἰς τοὺς αὐλικούς, καὶ ἔδωσαν τὸν ὄνομασθέντα “Ορκον τοῦ

100. Ο Μιραμπό

Σφαιριστήριον (Serment du Jeu de Paume): «ὅτι δὲν θὰ χωρισθοῦν ποτέ... μέχρις ὅτου τὸ Σύνταγμα τοῦ βασιλείου καταρτισθῇ καὶ ἀσφαλισθῇ ἐπὶ στερεῶν βάσεων» (20 Ιουνίου).

Εἰς τὴν ἐπίσημον συνεδρίασιν τῆς 23ης ὁ βασιλεὺς ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ἀπόφασιν τῆς 17ης Ιουνίου καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τὰς τάξεις νὰ συνεδριάζουν ὄμοι. Μετά τὸ πέρας τῆς συνεδριάσεως ἡ Τρίτη Τά-

ξις ἔμεινε μόνη εἰς τὴν αἰθουσαν καὶ ἐκήρυξε κατ’ εἰσήγησιν τοῦ κόμητος Μιραμπὸ τὰ μέλη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἀπαραβίαστα. Ἡ πλειονότης τῶν κληρικῶν καὶ σημαντικὸν μέρος τῶν εὐγενῶν προσεχώρησαν καὶ ἡνωμέναι αἱ τρεῖς τάξεις ἀπετέλεσαν τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν.

‘Ο κόμης ντὲ Μιραμπὸ (Honoré - Gabriel de Mirabeau, 1749 - 1791) δο κατ’ ἔξοχὴν ρήτωρ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως, συνετέλεσε διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν γνώσεών του εἰς τὸν κλονισμὸν τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος. Καταγόμενος ἐκ τῆς νοτίου Γαλλίας. διεκρίθη νέος διὰ τὰς φιλελευθέρας ιδέας, ἥλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν αὐταρχὶκὸν πατέρα του καὶ ἐφυλακίσθη κατ’ ἀπαίτησιν αὐτοῦ. Ἀποκλεισθεὶς

ἐκ τῆς τάξεώς του, ἔξελέγη ἀντιπρόσωπος τῆς Τρίτης. Ὁπαδὸς τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας, δὲν ἦθελε νὰ καταργήσῃ τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ νὰ περιορίσῃ τὰς αὐθαιρεσίας διὰ παγίου συντάγματος. Ἀπέθανε τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν στιγμὴν εἶχον ἀρχίσει νὰ τὸν κατηγοροῦν, ὅχι ἀδίκως, ὅτι εἶχε συνθηκολογήσει μετὰ τῆς αὐλῆς.

Βαστίλη (14 Ιουλίου 1789)

‘Ο βασιλεὺς προέβη εἰς δευτέραν ἀπόπειραν. Συνεκέντρωσε περὶ τὰς Βερσαλλίας στρατιωτικὴν δύναμιν, ἰδίως ἀπὸ Ἐλβετούς καὶ Γερμανούς τῆς φρουρᾶς, καὶ ἀπέπεμψε τὸν μεταρρυθμιστὴν ὑπουργὸν Νέκερ. ‘Ο ἀναβρασμὸς τοῦ λαοῦ ἔξεσπασε τότε εἰς ζωηρὰν ἔξέγερσιν καὶ τὴν 14ην Ιουλίου δι’ ἔξαλλου ἐπιθέσεως ὁ λαὸς κατέλαβε καὶ κατεδάφισε τὸ μιστὸν φρούριον τῆς Βαστίλης, τὸ δποῖον ἔχρησίμευεν ὡς φυλακὴ τῶν πολιτικῶν καταδίκων.

Τότε δλόκληρον τὸ παλαιὸν καθεστὼς κατέρρευσεν. Αἱ πόλεις κατήρτισαν δημοτικὰ συμβούλια καὶ ἔθνοφρουρᾶς. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἔθνοφρουρᾶς τῶν Παρισίων ἐτέθη ὁ νεαρός μαρκήσιος Λαφαγιέτ (La Fayette, 1757 - 1834), ὁ δποῖος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν ‘Ην. Πολιτειῶν.

. ‘Ἐν μέσῳ παραφορᾶς ἡ Συνέλευσις, κατὰ τὴν νυκτερινὴν συνεδρίασιν τῆς 4ης Αύγούστου, κατήργησε τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, δηλαδὴ τὰ φεουδαρχικὰ δικαιώματα, τὴν δεκάτην καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν προνομιούχων ἀπὸ τὴν φορολογίαν. Οἱ εὐγενεῖς ἐν ἀπεριγράπτῳ συγκινήσει ἐδήλωσαν δτὶ παραιτοῦνται ἀπὸ τὰ φεουδαρχικὰ δικαιώματα. Ἐπηκολούθησαν ἐκδηλώσεις συναδελφώσεως καὶ περιπτύξεις μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων.

‘Ακόμη μίαν φορὰν ὁ Λουδοβίκος ΙΓ’ ἐπεχείρησε νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ἔξουσίαν. ‘Αλλ’ ὁ ὄχλος τῶν Παρισίων, ὑπερερεθισμένος ἥδη ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφίμων, ἐβάδισε πρὸς τὰς Βερσαλλίας καὶ ὑπεχρέωσε τὸν βασιλέα νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὸ Παρίσι (5 καὶ 6 Οκτωβρίου).

Ἡ Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου

Ἡ συνέλευσις, ἐγκαταλείψασα τὸν σκοπόν, διὰ τὸν ὅποιον εἶχε κληθῆ, τὴν τακτοποίησιν δηλαδὴ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους, ἀνέλαβε νὰ συντάξῃ σύνταγμα διὰ τὴν Γαλλίαν, τουτέστι θεμελιώδη νομοθεσίαν, ἢ ὅποια νὰ ρυθμίζῃ εἰς τὸ ἔξῆς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο ἡ πρώτη αὐτὴ Ἐθνοσυνέλευσις ἔλαβεν ἀπὸ τὰς 9 Ἰουλίου 1789 τὸ ὄνομα Συντακτικὴ Συνέλευσις (Assemblée constituante). Κατὰ πρότασιν τοῦ La Fayette καὶ κατὰ πρότυπον τῆς Ἀμερικῆς προέταξε τοῦ συντάγματος γενικάς ἀρχᾶς περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ πολίτου.

Ἡ Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου (26 Αὔγ. 1789), ὅπως ὠνομάσθη ἡ ἔκθεσις τῶν ἀρχῶν τούτων, εἶναι ἔγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, ἢ ριζοσπαστικωτέρα πρᾶξις τῆς συνελεύσεως. Ἐν αὐτῇ κηρύττονται ἡ ἐλευθερία, ἡ ἴσοτης πρὸ τοῦ νόμου, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως κατὰ πάσης πιέσεως ὡς φυσικὰ δικαιώματα, δηλαδὴ κοινὰ εἰς πάντα ἀνθρώπον, ἀδιακρίτως καταγωγῆς, ἐθνότητος καὶ φυλῆς.

Ἡ νέα πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διάταξις

Τὸ σύνταγμα, τὸ ὅποιον κατήρτισεν ἡ πρώτη συντακτικὴ συνέλευσις, μετέβαλε ριζικῶς τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστώς τῆς Γαλλίας.

Αἱ κυριώτεραι διατάξεις αὐτοῦ εἶναι:

1. Διατηρεῖται ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, ἀλλ’ ὁ βασιλεὺς ἔχει μόνον τὴν ἐκτελεστικὴν ἔξουσίαν.
2. Τὴν νομοθετικὴν ἔξουσίαν ἀσκοῦν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἐθνους, ἐκλεγόμενοι δι’ ἐμμέσου ψηφοφορίας καὶ ἀποτελούντες μίαν βουλὴν.
3. Ἡ δικαστικὴ ἔξουσία, ὅπως πᾶσα ἄλλη, πηγάζει ἀπὸ τὸν λαόν. Οἱ δικασταὶ πρέπει νὰ ἐκλέγονται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, αἱ δὲ δίκαια νὰ διεξάγονται δημοσίᾳ.
4. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, ἀξίας περίπου τριῶν δισεκατομμυρίων, ἐκηρύχθησαν ὡς ἐθνικά.
5. Τὰ μοναχικὰ τάγματα κατηργήθησαν, ιερεῖς καὶ ἐπίσκοποι

ξηγιναν δημόσιοι ύπαλληλοι, μισθοδοτούμενοι ύπό τοῦ κράτους. Ἡ πολιτεία ἀνέλαβε τὴν συντήρησιν τῶν ἀγαθοεργῶν ίδρυμάτων, τὰ ὅποια συνετήρει μέχρι τότε ὁ κλῆρος.

Οἱ ἱερεῖς ύπερεχρεώθησαν νὰ ὀρκισθοῦν πίστιν εἰς τὸ νέον πολίτευμα. Πολλοὶ δύμας ἡρνήθησαν νὰ ὀρκισθοῦν, δύνομασθέντες διὰ τοῦτο ἢ νῷ μοτοι (insertmentés), οἱ δὲ χωρικοὶ ἐσέβοντο αὐτοὺς περισσότερον ἢ πότε τούς ὀρκισθέντας. Οἱ ἀνώμοτοι ἱερεῖς ἀντέδρων κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος εὗρον εἰς αὐτοὺς ἰσχυρὸν στήριγμα.

Δὲν ύπηρχε πλέον διαφορὰ τάξεων εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν κατηργήθη.

Ἡ ἑορτὴ τῆς Συναδελφώσεως (14 Ἰουλίου 1790).

Ἡ Συνέλευσις εύρεθη ἐνώπιον μεγάλων οἰκονομικῶν δυσχερειῶν. Τὸ κεφάλαιον ἔφυγαδεύθη ἢ ἀπεκρύβη. Ἐκαμε τὴν ἔμφανισίν της ἡ μαύρη ἀγορά (marché noir), δύπος ώνομάσθη ἢ πότε ἡ κρυφὴ πώλησις εἰς ψηλάς τιμὰς εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν χρεοκοπίαν καὶ διὰ νὰ προμηθευθῇ οἰκονομικά μέσα, ἡ Συνέλευσις ἥρχισε νὰ πωλῇ τὰ κτήματα τοῦ κλήρου καὶ, ἔχουσα ταῦτα ὡς ἀντιστάθμισμα, ἔξεδωσε χαρτονόμισμα, τὰ assignats.

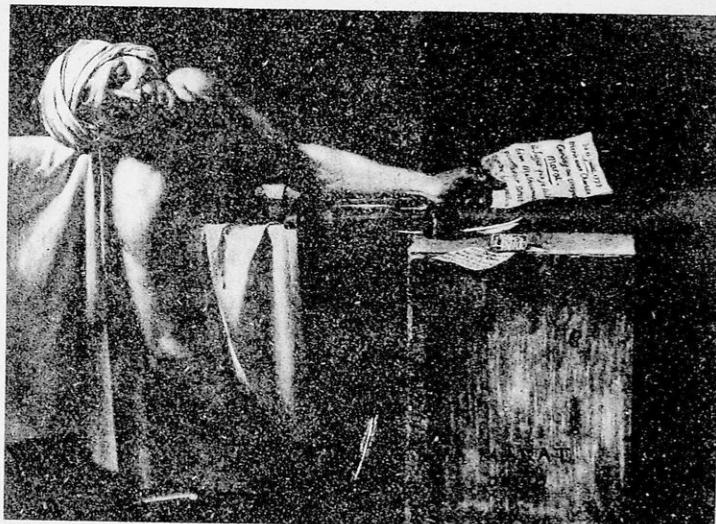
Ἄφοῦ ἀποκατέστησε τὴν ἴσοτητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἥθελησε νὰ διακηρύξῃ τὴν ἀδελφωσύνην. Ἡ μεγαλειώδης τελετὴ τῆς Συναδελφώσεως (Fête de Fédération, 14 Ἰουλίου 1790), ἐπέτειος τῆς ἀλώσεως τῆς Βαστίλλης, ύπηρξεν ἑορτὴ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς φιλοπατρίας συγχρόνως. Ὁ βασιλεὺς ὥρκισθη εἰς τὸ νέον σύνταγμα ύπό τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ.

Προμηνύματα θυνέλλης

Ἡ ἐπανάστασις ἐφάνη πρὸς στιγμὴν λήξασσα. Ἡ πλειοψήφια τῆς Συνελεύσεως ἦτο μοναρχικὴ καὶ ἔδεικνε σεβασμὸν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' οἱ ἐπαναστατικοὶ σύλλογοι, ἡ περίφημος Λέσχη τῶν Ἱακωβίνων (Jacobins) καὶ ἡ Λέσχη τῶν Κορντελιέ (Cordeliers), δύνομασθεῖσαι ἀπὸ τὰ μο-

ναστήρια, δπου αί λέσχαι, αύται συνεδρίαζον, μὲ τὰς πολυαρίθμους διακλαδώσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας διέσπειρον δημοκρατικάς ιδέας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ Μιραμπό, κηδευθεὶς μετὰ μεγάλων τιμῶν, ἐνῷ μεγάλην ἐπιρροὴν ἤρχισαν νὰ ἀποκτοῦν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων, ίδιως ὁ Ρομπεσπιέρ (Robespierre), ὁ ἡγέτης τῶν Κορντελιέ Νταντόν (Danton) καὶ ὁ περιβόητος Μαρά (Marat), ὁ ἔκδότης τῆς ἐφημερίδος «L'Ami du Peuple».

101. Ὁ Μαρά νεκρός
(Ἐργον τοῦ γάλλου ζωγράφου David)

Ἡ κίνησις αὕτη δὲν ἔμεινε χωρὶς ἀπάντησιν ἐκ τῆς ἀντιθέτου μερίδος. Μόλις ἔπεσεν ἡ Βαστίλη, ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ὁ Κόμης τοῦ Ἀρτοΐ (Comte d' Artois), ἀπὸ τοὺς ἀδιαλλάκτους ἀπολυταρχικούς, ἐγκατέλειψε τὴν Γαλλίαν μὲ πολλοὺς ἐκ τῆς ἀνωτέρας ἀριστοκρατίας. Ἡκολούθησαν αὐτοὺς πολλοὶ εὐγενεῖς καὶ κληρικοί. Οἱ φυγάδες, δύνομασθέντες ἐπιγρέταις, συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν παραρρήνειον Γερμανίαν, ίδιως εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἡγεμονίας Κολωνίαν, Μαγεντίαν

κλπ. καὶ ειργάσθησαν μὲ πάθος κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως, κα-
λέσαντες εἰς βοήθειαν ξένα στρατεύματα.

Βαρέως φέρων τὴν πίεσιν καὶ ὁ βασιλεὺς ἡθέλησε δι' ἀπο-
φασιστικοῦ κινήματος νὰ ἔξουδετερώῃ τὴν ἐπανάστασιν. Τὴν
20 Ἰουνίου 1791 ἔφυγεν κρυφίως μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἀπὸ
τὴν πρωτεύουσαν πρὸς τὰ βελγικὰ σύνορα μὲ σκοπὸν νὰ τεθῇ
ἐπὶ κεφαλῆς τῶν φυγάδων εὔγενων καὶ τοῦ στρατοῦ τῶν γερμα-
νῶν ἡγεμόνων. 'Αλλ' ἀνεγνωρίσθη καθ' ὅδὸν εἰς τὸ χωρίον Βαρέν
(Varennes, πλησίον τοῦ Βερντέν) καὶ ὑπεχρεώθη νὰ ἐπιστρέψῃ
εἰς τοὺς Παρισίους (22 Ἰουνίου). 'Η κυβέρνησις ἀνέστειλε τὴν
ἔξουσίαν του. 'Αλλ' ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιμοναρχικῶν νὰ
τὸν ἀνατρέψουν ἀπέτυχε. 'Ο βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὸν ὄρκον
του εἰς τὸ Σύνταγμα καὶ ἀνέλαβε τὴν ἔξουσίαν του.

III. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

'Η Νομοθετικὴ Συνέλευσις (1 Ὁκτωβρίου 1791 - 20 Σεπτεμβρίου 1792)

Συμφώνως πρὸς τὸ Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἐψήφισεν ἡ
πρώτη, ἡ δονομασθεῖσα διὰ τοῦτο Συντακτικὴ Συνέλευσις (As-
semblée Constituante), ἔξελέγη τακτικὴ βουλὴ, ἡ Νομοθετικὴ
Συνέλευσις (Assemblée legislative), ἡ ὁποία συνῆλθε τὴν
1 Ὁκτωβρίου 1791. 'Η πλειονότης ἀπετελεῖτο πάλιν ἀπὸ φιλο-
βασιλικούς. Μεγάλην ἐπιρροὴν δμως ἀπέκτησεν ἡ ἀριστερὰ
περιλαμβάνουσα δημοκρατικούς, οἱ δροῦσι εἶχον χάσει τὴν
ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Λουδοβίκον ΙΣΤ' μετὰ τὴν ἀπόπειραν
τῆς φυγῆς. Δὲν ἦθελαν δμως τὴν ἀνατροπὴν τῆς βασιλείας. Οἱ
περισσότεροι ἦσαν μέλη τῆς Λέσχης τῶν Ἱακωβίνων, διεκρί-
νοντο διὰ τὴν εὐχέρειαν τοῦ λόγου καὶ, ἐπειδὴ μερικοὶ διακε-
κριμένοι ἦγέται τῶν κατήγοντο ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ ποταμοῦ
Ζιρόνδ (Gironde, νοτιοδυτικὴ Γαλλία, ὅπου ἡ πόλις Μπορντώ),
ῶνδμασσαν βραδύτερον ὅλον τὸ κόμμα Γιρόνδινος. Εἰς τὴν
ἄκραν ἀριστερὰν καὶ ἐπὶ τῶν ύψηλοτέρων θέσεων τοῦ βουλευ-
τηρίου ἐκάθηντο οἱ ὀλίγοι ἀνατρεπτικοί, οἱ περισσότεροι μέλη
τῆς Λέσχης τῶν Κορδελιέ, δονομασθέντες λόγῳ τῆς θέσεώς των

’Ορεινοί (Montagnards) καὶ κατ’ ἐπέκτασιν οἱ ἀνατρεπτικοὶ ώνομάσθησαν ἀπὸ τότε ’Ορεινοὶ ἢ τὸ ”Ορος (Montagne), ἐνῷ ἀντιθέτως οἱ συντηρητικοὶ ώνομάσθησαν Πεδινοὶ ἢ Πεδιάς (Plaine).

Οἱ Γιρονδῖνοι καὶ ίδιως οἱ ’Ορεινοὶ εἶχον ύπερ αύτῶν τὸν ὅχλον τῶν Παρισίων, τοὺς δόποίους ώνόμασαν sans culotte, διότι ἀπέφευγον τὴν ἀριστοκρατικὴν περισκελίδα (culotte) καὶ ἐφόρουν τὸ λαϊκὸν πανταλόνιον, ὥστε sans culotte ἤρχισε νὰ σημαίνῃ τὸν ἐπαναστατικὸν τῶν ἄκρων.

’Ο πόλεμος (20 Ἀπριλίου 1792)

Ο αύτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας, πολεμικώτερος αύτός, ύπεγραψαν, παρακινούμενοι ἀπὸ τοὺς γάλλους μετανάστας, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1792, συμμαχίαν στρεφομένην κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φιλοβασιλικοί, δσον καὶ οἱ ἐπαναστατικοί, δι’ ἀντιθέτους λόγους, ἤθελαν τὸν πόλεμον. Ή Συνέλευσις ἐκήρυξεν αύτὸν κατὰ τῆς Αὐστρίας τὴν 20 Ἀπριλίου 1792.

Ο πόλεμος ἤρχισε μὲν ἀποτυχίας, αἱ δόποιαι συνετέλεσαν νὰ ἐπιδεινωθῇ ἡ κατάστασις εἰς τὸ ἔσωτερικόν. Υπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς ξένης εἰσβολῆς ἡ Συνέλευσις ἐκήρυξε τὴν πατρίδα ἐν κινδύνῳ (la patrie en danger, 11 Ιουλίου 1792).

Ο ἀρχιστράτηγος τοῦ ἡνωμένου γερμανικοῦ στρατοῦ, ὁ πρῶσσος κόμης τοῦ Μπραουνσβάϊκ (Braunschweig) ἐδημοσίευσεν ἀπειλητικὴν προκήρυξιν συνταχθεῖσαν ἀπὸ γάλλον μετανάστην. Πᾶς ἀνθιστάμενος κατὰ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ θὰ ἐτυφεκίζετο ὡς προδότης καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ἀνακτόρων ἡ πόλις τῶν Παρισίων θὰ μετεβάλλετο εἰς τέφραν (25 Ιουλίου 1792).

Η Γαλλία ἐκινήθη ζωηρῶς. Κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς Fédération (14 Ιουλίου) ἐθνοφρουραὶ συνέρρεον εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Τὴν 30 Ιουλίου ἔφθασαν 500 τῆς Μασσαλίας ψάλλοντες τὸ νέον πολεμικὸν ἄσμα, τὸ δόποιον εἶχε συνθέσει εἰς τὸ

Στρασβούργον ὁ ἀξιωματικός τοῦ μηχανικοῦ Ρουζὲ δὲ Λίλ
(Rouget de Lisle), διὰ τὸν στρατόν τοῦ Ρήγου.

Τὸ δῆμα ὧνομάσθη Μασσαλιῶταις (Marseillaise) καὶ ἔξα-
κολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ ἑθνικός υμνὸς τῶν Γάλλων. Αἱ στροφαὶ
τοῦ φλεγόμεναι ἀπὸ θερμὸν πατριωτισμὸν ἔξηρέθισαν περισ-
σότερον τὸν πληθυσμὸν τῶν Παρισίων.

Αἱ συνέπειαι

‘Υπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὁ ἀναβρασμὸς εἶχεν ἀπροό-
πτους συνεπείας. Τὴν νύκτα τῆς 9 πρὸς τὴν 10 Αὐγούστου 1792
οἱ Ἰακωβῖνοι ἔξεδιώξαν ἀπὸ τὴν δημαρχίαν τοὺς συντηρητικοὺς
συμβούλους καὶ ἐσχημάτισαν νέον κοινοτικὸν συμβούλιον, εἰς
τὸ ὁποῖον παρεκάθηντο ὁ Δαντόν, ὁ Μαρά καὶ ὁ Ρομπεσπιέρ
καὶ τὴν 10 ἔξήγειραν τὸν λαόν. ‘Η συνέλευσις ἐψήφισε τὴν
ἀναστολὴν τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας καὶ ἀπεφάσισε τὴν σύγκλη-
σιν νέας συντακτικῆς συνελεύσεως.

‘Η 10 Αὐγούστου 1792 ἐσήμαινε νέαν, ριζοσπαστικωτέραν
ἐπανάστασιν.

‘Υπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἀποτυχιῶν εἰς τὸ μέτωπον, ἵδιως
ὅταν ἔφθασεν ἡ εἰδησις ὅτι ὁ Λαφαγιέτ, ὁ ἥρως τῶν πρώτων
ἐπαναστατικῶν ἡμερῶν, ἀρχηγὸς τοῦ εἰς τὰ Βελγικὰ σύνορα
στρατοῦ, ἐπεχείρησε νὰ στρέψῃ τὸν στρατόν του ἐναντίον τῶν
ἐπαναστατῶν τῆς πρωτευούσης καὶ ἀποτυχών ἐδραπέτευσεν
εἰς τοὺς ἔχθρούς, ὁ λαός ἔξετράπη εἰς ἀπασίας σφαγὰς τῶν
ἐγκλείστων εἰς τὰς φυλακὰς (σφαγαὶ τοῦ Σεπτεμβρίου).

Βαλμὺ (20 Σεπτεμβρίου 1792)

‘Αλλ’ ἡ αύστροπρωσσικὴ εἰσβολὴ τοῦ 1792 ἀπέτυχεν οἱ-
κτρῶς, διότι πρὸ τῆς ὁρμῆς τῆς γαλλικῆς νεολαίας ὁ κακῶς
ώργανωμένος στρατὸς τῶν γερμανῶν ἤναγκάσθη
νὰ ύποχωρήσῃ.

‘Ο πρωστικὸς στρατὸς δηλαδὴ καὶ τὸ σῶμα τῶν γάλλων
μεταναστῶν, τὸ ὁποῖον τὸν ἐνίσχυεν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Καμ-
πανίαν καὶ ἐπροχώρει βραδέως. Αἴφνης ὅμως οἱ Γερμανοὶ πα-

ρετήρησαν, δτι αί συγκοινωνίαι των έκινδύνευον νά κοποῦν
άπό τους Γάλλους, οί όποιοι ύπό τάς διαταγάς του Dumou-
riez καὶ τοῦ βοηθοῦ του Kellermann εἶχον δχυρωθῆ εἰς τὸ
Valmy. Ἐβομβάρδισαν τὴν πόλιν, ἀλλ' οἱ Γάλλοι ἐκράτησαν
τάς θέσεις των. Οἱ Πρωσσοὶ καὶ οἱ Γάλλοι εύγενεῖς ἔμειναν
κατάπληκτοι πρὸ τῆς ἀντοχῆς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, τὸν

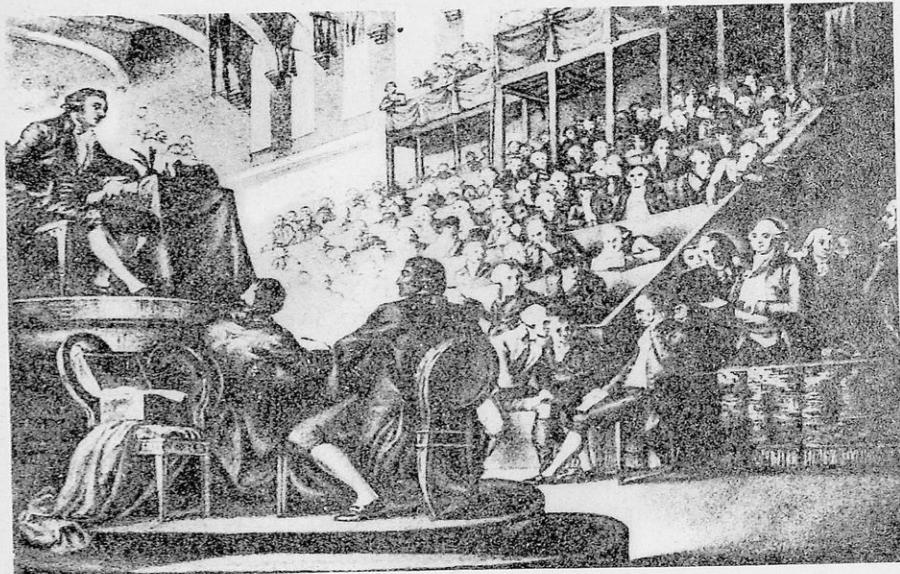
102. Γάλλοι στρατιῶται
(Γερμανικὴ γελοιογραφία τῆς ἐποχῆς)

όποιον ὠνόμαζον «στρατὸν ὑποδηματοποιῶν καὶ ραπτῶν». Ὁ Braunschweig ἐθεώρησε καλὸν νά ύποχωρήσῃ καὶ ἔξεκένωσεν
ἐν σπουδῇ τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. Ὁ γερμανὸς ποιητὴς Γκαῖτε,
ὁ όποιος εἶχε παρακολουθήσει τὴν ἐκστρατείαν καὶ παρευρέ-
θη εἰς τὴν ύποχώρησιν, ἀντελήθη τὴν σημασίαν τῶν γεγονό-
των. «Ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ καὶ ἀπὸ σήμερον, εἶπεν, ἀρχίζει

νέα ἐποχὴ εἰς τὴν παγκόσμιον ιστορίαν καὶ δύνασθε νὰ εἴπητε,
ὅτι παρευρέθητε εἰς τὴν ἀρχήν της ».

‘Ανακήρυξις τῆς Δημοκρατίας (21 Σεπτεμβρίου 1792)

Αἱ ἐκλογαὶ διὰ τὴν νέαν ἐθνοσυνέλευσιν γενόμεναι διὰ
καθολικῆς ψηφοφορίας —ἐνῷ εἰς τὰς δύο προηγουμένας ἐψήφι-
σαν μόνον οἱ πληρώνοντες φόρον— ἔφεραν δημοκρατικὴν πλειο-

103. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ’ πρὸ τοῦ Κουβάν

ψηφίαν. Οἱ Γιρονδῖνοι κατεῖχον τὴν δεξιάν, ἐνῷ ἡ ἀριστερὰ
ἐπληρώθη ἀπὸ ὀρεινούς. ‘Ο Ρομπεσπιέρ καὶ ὁ Δαντών ἦσαν
ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐκλεγέντας. Ἐξελέγη καὶ ὁ Μαρά.

‘Ἡ δευτέρα αὐτὴ ἐθνοσυνέλευσις τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὄνο-
μασθεῖσα Convention nationale ἡ ἀπλῶς Convent, ἐκυβέρνησε
τὴν Γαλλίαν τρία ἔτη περίπου (20 Σεπτεμβρίου 1792 - 26 Ὁκτω-
βρίου 1795) καὶ εἶναι ἡ κυρίως ἐπαναστατικὴ συνέλευσις.

Τὴν ἐπομένην τῆς συγκλήσεως ἡ Convention ἐψήφισε τὴν

κατάργησιν τῆς βασιλείας (21 Σεπτεμβρίου). Ἀμέσως ἥρχισε σκληρός ἀνταγωνισμὸς τῶν κομμάτων. Οἱ Γιρονδῖνοι, ἀντιπροσωπεύοντες τὴν δεξιάν, εἶχον ἀντιπάλους τοὺς Ὁρεινούς, οἱ δοποῖοι ἐστηρίζοντο εἰς τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον τῶν Παρισίων.

Οἱ γαλλικὸς στρατὸς σχηματισθεὶς δι’ δύμαδικῆς κινητοποιήσεως τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, δὲ πρῶτος δηλαδὴ ἔθνικὸς στρατὸς τῆς Εὐρώπης, δόδηγούμενος ἀπὸ νεαρούς παρατόλμους στρατηγούς, ἐσημείωσε σημαντικὰς ἐπιτυχίας κατὰ τοῦ παλαιοῦ τύπου μισθοφορικοῦ στρατοῦ τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 1792 κατελήφθη ἡ Σαβοΐα καὶ ἡ Νίκαια, ἡ ἀριστερὰ ὅχθη τοῦ Ρήνου καὶ, μετὰ τὴν νίκην εἰς Ζεμάπ (Jemappes), τὸ Βέλγιον.

Οἱ δρεινοὶ ἔξωθησαν τὴν Conventione εἰς τὰ ἄκρα. Ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ΙΣΤ' ἐδικάσθη, κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη (21 Ἰανουαρίου 1793).

Ἡ προσάρτησις τῶν καταληφθεισῶν χωρῶν καὶ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ βασιλέως εἶχον συνέπειαν γενικὸν συνασπισμὸν κατὰ τῆς Γαλλίας, σοβαράν ἔξέγερσιν καὶ ταραχάς εἰς τὸ ἑσωτερικόν. Ὁ στρατηγὸς Dumouriez, ὁ νικητὴς τοῦ Valmy, ἐπεχείρησε νὰ παρασύρῃ τὸν στρατὸν κατὰ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του, ἀλλ’ ἀποτυχών ἐδραπέτευσεν εἰς τὸ αὐστριακὸν στρατόπεδον. Κατόπιν ἀγρίας πάλης οἱ δρεινοὶ ἔξωθησαν τοὺς Γιρονδίνους. Ἡ μνηστὴ ἐνὸς ἔξ αὐτῶν, ἡ Charlotte Corday, ἐδολοφόνησε τὸν Μαρά εἰς τὴν οἰκίαν του ἐντὸς τοῦ λουτροῦ.

Ἡ τρομοκρατία (31 Μαΐου 1793 - 27 Ιουλίου 1794)

Ἡ συνέλευσις ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων τούτων κατήρτισε τὴν περίφημον Ἐπιτροπὴν τῆς ἔθνικῆς σωτηρίας (Comité de Salut public, 6 Ἀπρ. 1793), τὴν δοποῖαν ἀπετέλεσεν δὲ Δαντών, δισχυρότατος ἀνθρωπός τῆς ἡμέρας μεταξὺ τῶν Ὁρεινῶν, μὲ ἐννέα ὀπαδούς του. Εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐσχηματίσθησαν παραρτήματα τῆς ἐπιτροπῆς, αἱ λεγόμεναι ἐπιτροπαὶ τῆς ἐπόπτείας, καὶ εἰς αὐτὰς περιῆλθεν ούσιαστικῶς ἡ ἔξουσία. Τοιουτοτρόπως ἡ Γαλλία ἔξουσιάζετο ἀπὸ τοὺς ἄκρως

έπαναστατικούς, οί δποίοι ελαβον τό κοινόν καὶ περιβόητον δνομα Ἰακωβῖνοι.

Κατ' εἰσήγησιν τοῦ Δαντών έσχηματίσθη ἔκτακτον ἐπαναστατικὸν δικαστήριον μετὰ παραρτημάτων εἰς τὰς ἀντιδραστικὰς ἐπαρχίας καὶ ἡρχισαν καταγγελίαι κατὰ τῶν ύπόπτων καὶ διαδικαὶ θανατώσεις. Ἀντιδραστικοὶ ἵερεῖς, μετανάσται καὶ γενικῶς πᾶς ὁ ἀντιφρονῶν ἢ ἀποδοκιμάζων τὰς πράξεις τῶν κυβερνῶντων συνελαμβάνετο καὶ μετὰ πρόχειρον διαδικασίαν ὀδηγεῖτο εἰς τὴν λαιμητόμον. Διὰ τοῦτο, τὴν περίοδον τῶν 14 μηνῶν ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1793 μέχρις Ἰουλίου 1794 ὠνόμασαν Τρομοκρατίαν (Terreur).

Ο Δαντών ἐθεώρει τὴν τρομοκρατίαν ὡς προσωρινὸν μέτρον πρὸς στερέωσιν τῆς δημοκρατίας. Ἄλλ' ἥλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἀδιαλλάκτους, τῶν δποίων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ρομπεσπιέρ. Κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη μετὰ τοῦ Δεμουλέν, ὁ δποῖος εἰς τὴν ἐφημερίδα του Le Vieux Cordelier εἶχεν ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ύπερβολῶν τῆς τρομοκρατίας. Τότε ἐκυριάρχησεν ὁ Ρομπεσπιέρ καὶ μετὰ τὴν ψήφισιν νόμου, ὁ δποῖος ἐπέτρεπε τὴν ἄνευ μαρτύρων καταδίκην, αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις ύπερεβησαν πᾶν δρίον. Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ἡ λαιμητόμος ἐλειτούργησε τακτικῶς εἰς δύο θέσεις τῶν Παρισίων. "Εγιναν περὶ τὰς 2600 θανατώσεις, ἐκ τῶν δποίων αἱ 1376 ἐντὸς τῶν τελευταίων 39 ήμερῶν, κατὰ τὰς δποίας ἐκυριάρχησεν ὁ Ρομπεσπιέρ.

Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ὁ Χριστιανισμὸς κατηργήθη ἐπισήμως. Ἀντὶ τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας εἰσήχθη ἡ μέτρησις ἀπὸ δημοκρατίας (27 Σεπτεμβρίου 1792), τὰ λατινικὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἀντικατεστάθησαν διὰ λαϊκῶν ὀνομάτων (π. χ. Vendémiaire, Brumaire κτλ.). Ἀντὶ τῆς διαιρέσεως εἰς ἑβδομάδας εἰσήχθη ἡ διαιρέσις εἰς δεκάδας καὶ ἡ δεκάτη ἀφιερώθη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Δαντών ὁ Ρομπεσπιέρ ἐκύβερνησεν ὡς δικτάτωρ μετὰ τῶν διαβοήτων διαδῶν του Σαιν Ζιούστ (Saint Just) καὶ Κουθόν (Couthon). Ἄλλὰ δὲν ἥργησε νὰ γίνῃ μισητὸς καὶ ἐπίφοβος καὶ εἰς τοὺς διαδούς του ἀκόμη. Ὁρεινοὶ καὶ μετριοπαθεῖς συνεννοήθησαν καὶ παρεσκεύασαν

τὴν περίφημον ἡμέραν τῆς 9 Thermidor (28 Ιουλίου 1794), κατὰ τὴν ὁποίαν μετά θυελλώδη συνεδρίαν τῆς Συνελεύσεως ὁ Ρομπεσπιέρ συνελήφθη μετά τῶν ἐμπίστων του. ‘Ο περιβόητος δημεγέρτης ἀνῆλθε, τὴν λαιμήτομον καὶ μετ’ αὐτοῦ οἱ συλληφθέντες βουλευταί, πολλὰ μέλη τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, Ἰακωβῖνοι τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαστηρίου κ. ἄ., τὸ δλον 104 ἀτομα.

Τὸ Διευθυντήριον (27 Ὁκτωβρίου 1795 - 9 Νοεμβρίου 1799)

‘Η πτῶσις τοῦ Ρομπεσπιέρ εἶχε βαθυτέραν σημασίαν. ‘Η ἐπαναστατικὴ ὄρμὴ εἶχεν ἔκπνεύσει καὶ ἥρχιζεν ἡ ἀντίδρασις.

104. Ὁ Ρομπεσπιέρ

‘Η τρομοκρατηθεῖσα τάξις τῶν εύπόρων ἀνεθάρησεν. Οἱ νέοι τῆς τάξιος ταύτης, ἡ λεγομένη χρυσῆ νεολαία (jeunesse dorée), ἐπετέθησαν κατὰ τῆς λέσχης τῶν Ἰακωβίνων, ἡ ὁποία ἐκλείσθη κατὰ διαταγὴν τῆς Συνελεύσεως.

Εἰς τὴν Convention ἐπεκράτησαν οἱ συντηρητικοί, οἱ ὁποῖοι προέβησαν εἰς τὴν σύνταξιν νέου Συντάγματος πολὺ συντηρητικοῦ. Δι’ αὐτοῦ ἡ ἐκτελε-

στικὴ ἔξουσία ἐδόθη εἰς Διευθυντήριον (Directoire) ἀπὸ πέντε ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνων τῇ βοηθείᾳ δύο βουλῶν, τοῦ Συμβουλίου τῶν Πεντακοσίων καὶ τοῦ Συμβουλίου τῶν Γερόντων (Conseil des Anciens) ἐκ 250 ἀνδρῶν, ἥλικίας ὑπέρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη. ‘Αλλὰ διὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν μοναρχικῶν, οἱ ὁποῖοι, ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς νέας καταστάσεως, ἔζητουν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν βασιλείαν, ἡ Συνέλευσις ἀπεφάσισεν, ὅπως οἱ μέλλοντες νὰ ἐκλεγοῦν διὰ τὴν

νέαν βουλήν ληφθούν κατά τὰ δύο τρίτα ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Convention, διὰ νὰ ἔξασφαλισθῇ δημοκρατικὴ πλειοψηφία. Τὸ νέον σύνταγμα ἔγινε δεκτὸν διὰ δημοψηφίσματος.

‘Αλλ’ ἡ μοναρχικὴ μερὶς τῆς πρωτευούσης προσεταιρισθεῖσα τὴν ἐθνοφρουρὰν ἐπεχείρησε διὰ πραξικοπήματος νὰ ἀνατρέψῃ τὸ καθεστῶς. Ἡ συνέλευσις εύρεθεῖσα εἰς δύσκολον θέσιν ἀνέθεσε τὴν ἄμυναν εἰς τὸν νεαρὸν στρατηγὸν Ναπολέοντα Βοναπάρτην, ὁ ὅποιος εἶχε διακριθῆνε εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τουλόν. Ὁ Ναπολέων κατέπνιξε εύχερῶς τὴν στάσιν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πυροβολικοῦ.

Τὰ δημιουργήματα τῆς ἐπαναστάσεως

Μέγα μέρος τοῦ ἔργου τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἀρνητικόν, διότι κατ’ ἀρχὰς ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. ‘Αλλ’ ἡ ἐπανάστασις διεπνέετο ἐπίσης ἀπὸ ζωηρὸν πόθον δημιουργίας. Καὶ οἱ φοιβερώτεροι ἀπὸ τοὺς τρομοκράτας εἶχον σχέδια πρόοδευτικὰ καὶ ἀνθρωπιστικά.

Τὸ σύνταγμα τοῦ 1792 ὥρισε νὰ εἶναι ἡ ἐκ παίδευσις κοινὴ καὶ νὰ παρέχεται δωρεὰν δι’ ὅλους τοὺς πολίτας. Ἡ Convention ἀπεφάσισε κατ’ εἰσήγησιν τοῦ Δαντών νὰ εἶναι ύποχρεωτικὴ καί, παρὰ τοὺς ἔσωτερικούς καὶ ἔσωτερικούς περισπασμούς, ἡ ἐπανάστασις ἔφερεν εἰς τὴν ζωὴν ἰδρύματα, τὰ δόποια τιμοῦν τὴν Γαλλίαν. Οἱ χρόνοι τῆς τρομοκρατίας δὲν εἶναι μόνον χρόνοι αἰμάτων καὶ βιαιοπραγίας, ὅπως φαντάζονται συνήθως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐπετελέσθησαν ἔργα μεγάλης σημασίας. Τὸ πρωτοτυπώτερον δημιούργημα τῆς Convention ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδευτικῆς εἶναι ἡ Ecole Normale, δηλαδὴ διδασκαλεῖον, με ἔσωτερικούς μαθητὰς καὶ αὐστηράν ὅργανωσιν, εἰς τὸ δόποιον μορφώνονται οἱ καθηγηταὶ τῶν γυμνασίων. Γενικῶς ἐφρόντισε διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν ἰδρύσασα πλῆθος δημοτικῶν σχολείων. Πρὸς τούτοις ἴδρυσε Πολυτεχνεῖον πρὸς μόρφωσιν μηχανικῶν. Αἱ Ἀκαδημίαι ἐν τῷ μεταξὺ κατηργήθησαν ὡς ἀντιδραστικά ἰδρύματα καὶ ἀντ’ αὐτῶν ἐδημιουργήθησαν Ἱνστιτούτα πρὸς καλλιέργειαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Πλὴν τούτων ἴδρυσε Μουσεῖον

Φυσικής 'Ιστορίας καὶ 'Ωδεῖον. Τέλος σημαντικώτατον ἔργον τῆς Convention ήτο ἡ μεταρρύθμισις τοῦ μετρικοῦ συστήματος καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ δεκαδικοῦ.

IV. ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

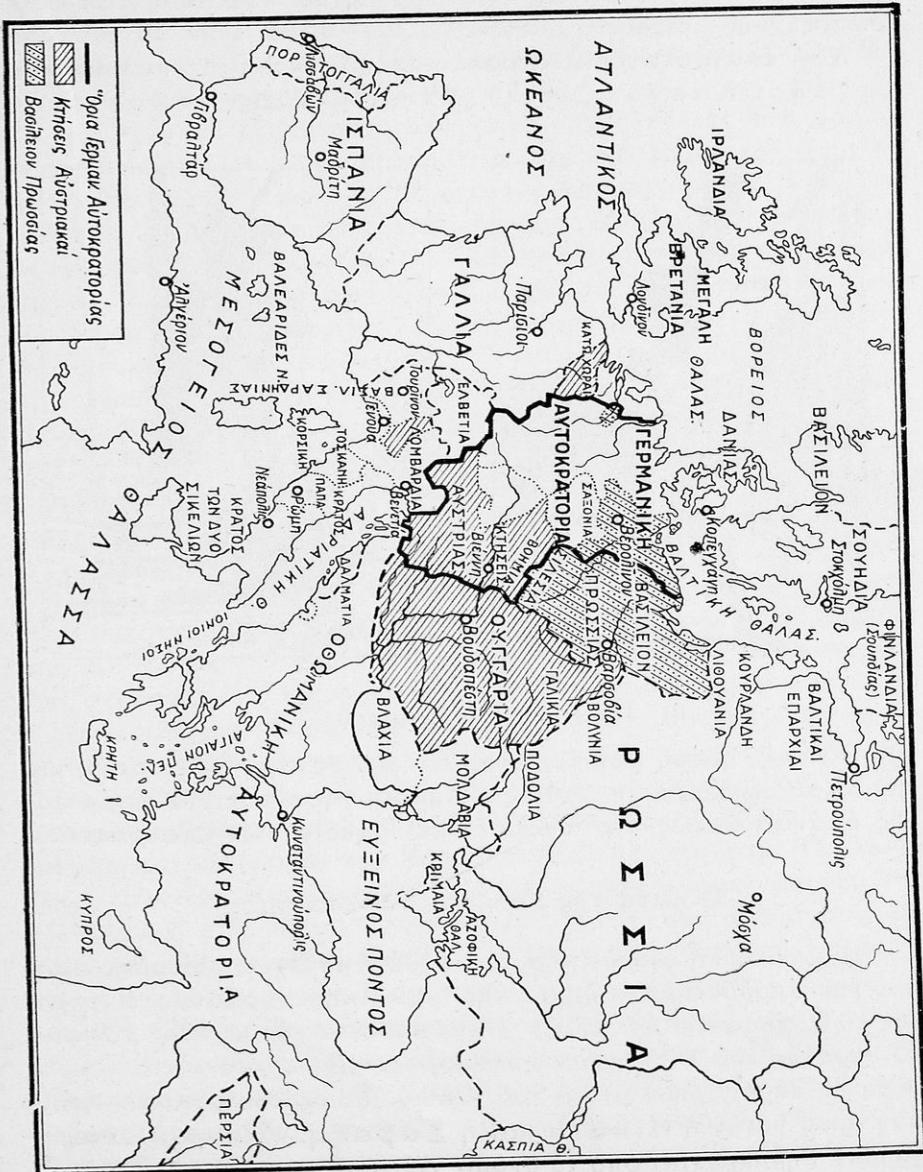
'Η νέα τακτικὴ

'Η ἐπανάστασις ἀπέλυσε θύελλαν πολέμων εἰς τὴν Εύρω-
πην, διότι πολλοὶ ἡγεμόνες τῆς Εύρωπης συνήσπισθησαν κατ'
αὐτῆς.

'Απέναντι αὐτῶν οἱ Γάλλοι ἔδειξαν ἀντοχὴν καὶ πρωτο-
φανῆ δραστηριότητα καὶ πολεμικὴν δρμήν. Νεαροὶ στρατηγοὶ
δόηγοῦντες τὸν στρατὸν περιήγαγον τὰς νικηφόρους σημαίας
τῶν εἰς διαφόρους χώρας καὶ διέδωσαν τὰς ἐπαναστατικὰς
ιδέας.

Μέχρι τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως οἱ στρα-
τοὶ τῶν εύρωπαίων ἡγεμόνων ἀπετελοῦντο, καθὼς γνωρίζομεν,
ἀπὸ μισθοφόρους. 'Ο στρατὸς τῆς ἐπαναστάσεως συνεκροτήθη
ἀπὸ τὴν γαλλικὴν νεολαίαν, ἡ δποία προσεκλήθη ὑπὸ τὰ δπλα,
διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ
Γάλλοι κατώρθωσαν νὰ συναθροίσουν ὑπὸ τὰς σημαίας μάζας
ἀνθρώπων πρωτοφανεῖς εἰς τὴν ίστορίαν. 'Ο στρατὸς αὐτὸς
εἶχε τὸ προσόν νὰ μὴ εἶναι τόσον δαπανηρός, δσον δ μισθο-
φορικὸς τῶν ἡγεμόνων. Δὲν διεκρίνετο διὰ τὴν αύστηρὰν πει-
θαρχίαν, ἀλλ' εἶχε θερμὸν ἐνθουσιασμόν, πλατυτέραν καὶ φω-
τεινωτέραν ἀγάπην τῆς πατρίδος, διότι οἱ γάλλοι στρατιώται
ἐνισχύοντο ἀπὸ τὴν πίστιν, δτι πολεμοῦν διὰ τὴν ἀπελευθέρω-
σιν τῶν λαῶν.

'Η σύστασις τοῦ στρατοῦ τῆς Γαλλίας ἀνεστάτωσε τὴν τα-
κτικήν. Οἱ δῆγοι του, παράτολμοι καὶ συνήθως νέοι, ταχέως
προαχθέντες εἰς στρατηγούς, περιεφρόνησαν τὴν παλαιοτέραν
μέθοδον. 'Ἐπετίθεντο μὲ πυκνὰς φάλαγγας ἐπιδιώκοντες νὰ
συγκεντρώσουν ἀνωτέραν δύναμιν κατὰ τοῦ κυρίου σώματος
τοῦ ἔχθροῦ. Διὰ τοῦτο τὸ πᾶν ἔξηρτάτο ἀπὸ συνδυασμένας

κινήσεις καὶ συγκεντρώσεις πρὸ τῆς μάχης. Τῆς νέας τακτικῆς ἀριστοτέχνης ἀνεδείχθη ὁ Ναπολέων.

Τὸν ἐπαναστατικὸν στρατὸν διωργάνωσεν ὁ περίφημος Λάζαρος Καρνότ (Carnot), ὁ ἐπονομασθεὶς ὁ ρυανωτὴς

106. Γάλλοι στρατιῶται τοῦ 1794

τῆς νίκης, σοφὸς μαθηματικὸς καὶ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Δημοσίας σωτηρίας, ὁ δοποῖος ἐδημιούργησε τὰς 14 στρατιὰς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἔχαραξε τὰ σχέδια τῶν ἐκστρατειῶν.

‘Ο κατὰ τῆς Γαλλίας συνασπισμὸς

‘Η γερμανικὴ ἐκστρατεία τοῦ 1792 ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, διότι πρὸ τῆς ἀπροσδοκήτου ὀρμῆς τῆς γαλλικῆς νεολαίας ὁ στρατὸς τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ἐξεκένωσε τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. ‘Ο στρατὸς τοῦ Dumouriez κατέλαβε τὸ Βέλγιον καὶ ἔτερος στρατὸς ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ Ρήνου. Συγχρόνως κατελήφθησαν πρὸς νότον ἡ Νίκαια καὶ ἡ Σαβοΐα, αἱ δοποῖαι ἐκηρύχθησαν δημοκρατίαι ύπὸ τὸ ὄνομα Δημοκρατίαι τῶν Ἀλ-

λοβρόγων. Βαθεῖα συγκίνησις κατείχεν δλην τὴν Εύρωπην, οἱ στρατοὶ τῶν ἡγεμόνων ἐπολέμουν ἀπροθύμως κατὰ τῶν Γάλλων καὶ οἱ κάτοικοι τῶν καταλαμβανομένων χωρῶν ἔδεχοντο αὐτοὺς ὡς ἐλευθερωτάς.

Ἡ Ἀγγλία συνήνωσε τότε κατὰ τῆς Γαλλίας διὰ χρημάτων καὶ ἀπειλῶν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας, πολλούς γερμανούς ἡγεμόνας, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ὀλλανδίαν. Πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ αὐτοῦ ἐφάνη κινδυνεύουσα ἡ δημοκρατία. Οἱ Γάλλοι ἡττήθησαν εἰς πολλὰ μέρη καὶ εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας ἔξεράγησαν στάσεις. Ὁ στρατηγὸς Dumouriez, ἔξοργισθεὶς διὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ βασιλέως, ἥθελησε νὰ στρέψῃ τὸν στρατὸν του κατὰ τῶν δημοκρατικῶν. Ἄλλ' ἀπέτυχε καὶ ηύτομόλησε πρὸς τοὺς ἔχθρούς, ὅπως εἶχε πράξει τοῦτο πρὸ αὐτοῦ δ La Fayette. Διὰ τοῦτο ἐπεκράτησε γενικὴ δυσπιστία κατὰ τῶν εὐγενῶν στρατηγῶν, οἱ δοποῖοι ἀντικατεστάθησαν σχεδὸν ὅλοι δι' ἀξιωματικῶν ἀστικῆς προελεύσεως, ἀπὸ τοὺς δοποίους πολλοὶ ἦσαν νεαρώτατοι, ὡς δ Pichegru (Pichegru) 33 ἔτῶν, δ συμπαθής καὶ ἡρωϊκὸς Χός (Hocle) μόλις 25 ἔτῶν, δ Ναπολέων Βοναπάρτης κ.ἄ. Ὅποδε τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὑπερίσχυσαν οἱ Ἱακωβῖνοι καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Δημοσίας σωτηρίας ἔστειλεν εἰς τὰ σύνορα μεγάλας μάζας στρατοῦ διὰ τῆς διαδικῆς στρατολογίας (levée en masse) καὶ μετ' ἀποφασιστικάς μάχας ἐπὶ τῶν βελγικῶν συνόρων ἀνακατελήθησαν τὸ Βέλγιον καὶ ἡ ἀριστερὰ ὅχθη τοῦ Ρήνου. Ὁ δὲ Pichegru μετ' ἐπιμόνους μάχας κατὰ τοῦ ἀγγλο-ολλανδικοῦ στρατοῦ διέβη τοὺς βραχίονας τοῦ Ρήνου ἐπὶ τῶν πάγων καὶ κατέλαβε τὴν Χάγην καὶ τὸ Ἀμστερνταμ. Ὁ ὀλλανδικὸς στόλος ἀποκλεισθεὶς ἐν μέσῳ τῶν πάγων μεταξὺ τῆς Helder καὶ τῆς νήσου Texel παρεδόθη εἰς τοὺς ούσδάρους τῆς γαλλικῆς ἐμπροσθοφυλακῆς. Ἡ Ὀλλανδία ἀνεκηρύχθη δημοκρατία ὑπὸ τὸ δῆμονα Βαταβικὴ δημοκρατία.

Τὸ 1795 δ συνασπισμὸς διεσπάσθη. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας διὰ συνθήκης ὑπογραφείσης ἐν Βασιλείᾳ (Basel) τῆς Ἐλβετίας ειρήνευσε (6 Ἀπριλίου 1795) καὶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνεγγώρισε τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων κατοχὴν τῆς ἀριστερᾶς ὅχθης τοῦ Ρήνου. Ἀπὸ τότε ἡ Πρωσσία διετέλεσεν ἐν εἰ-

ρήνη μέχρι τοῦ 1806. Κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος εἰρήνευσε καὶ ἡ Ἰσπανία.

Τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ἡ Convention, ἐξηκολούθησε τὸ Διευθυντήριον. Ἡ Αὔστρια ἀπομονωθεῖσα ἤπειλήθη ἀπὸ τρεῖς γαλλικάς στρατιῶν. Τὰς δύο ἀπ' αὐτὰς ἐσταμάτησεν ἐπὶ τοῦ Ρήνου ὁ δονομαστὸς στρατάρχης Ἀρχιδούξ Κάρολος. 'Ἄλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῆς τρίτης στρατιῶν Ναπολέων Βοναπάρτης ἔγινεν ἔνδοξος κατὰ τὴν δονομαστὴν ἐκστρατείαν τῆς Ἰταλίας (1796). Τέλος ἡ Αὔστρια ὑπεχρεώθη νὰ κλείσῃ τὴν Εἰρήνην τοῦ Καμποφόρμιο (Campo - Formio, 17 Ὁκτωβρ. 1797), διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρησε τὸ Βέλγιον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Λοιμβαρδίαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος δημιουργηθεῖσαν Ἐντεύθεν τῷ Ἀλπεων Δημοκρατίᾳ καὶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνεγνώριζε καὶ αὕτη τὴν κυριαρχίαν τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὅχθης τοῦ Ρήνου. 'Ως ἀντιστάθμισμα ἔλαβε τὴν χώραν τῆς βενετικῆς δημοκρατίας, τὴν ὁποίαν κατέλυσεν ὁ Ναπολέων.

Ο κατὰ θάλασσαν πόλεμος

Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Καμποφόρμιο μόνη ἡ Ἀγγλία ἔμεινεν ὑπὸ τὰ δπλα. Γαλλία καὶ Ἀγγλία ἐπάλαισσαν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰ πολεμικὰ πλοῖα ἥσαν τότε ξύλινα καὶ ἐκινοῦντο δι' ιστίων. Τὰ κατ' ἔξοχὴν πολεμικὰ ἥσαν τὰ πλοῖα τῆς γραμμῆς, τὰ ὁποῖα ἔφερον μέχρις 120 τηλεβόλων, ἐνῷ αἱ φρεγάται ἥσαν ἐλαφρότεραι καὶ ταχυπλοώτεραι, ὧπλισμέναι μὲ 30-60 τηλεβόλα.

Κατὰ τοὺς πολέμους τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ἀγγλία εἶχε στόλον πολὺ ἀνώτερον. Διὰ τοῦτο ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐθαλασσοκράτει χωρὶς δμως νὰ κατορθώνῃ νὰ ἀποκλείῃ ἐντελῶς τὰ παράλια τῆς Γαλλίας. Τὸ 1793 προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν βασιλοφρόνων ἐπαναστατῶν κατέλαβε τὴν Τουλόν, τὴν δποίαν ἡναγκάσθη νὰ ἔγκατατείψῃ, δταν ἔφθασεν ὁ γαλλικὸς στρατός, ἀλλὰ κατέκαυσε τὸν λιμένα καὶ τὰ εύρεθέντα ἐκεῖ πολεμικά. Κατὰ τὰς συγκρούσεις εἰς τὴν θάλασσαν ὑπερίσχυον συνήθως οἱ Ἀγγλοι.

·Η ἐκστρατεία εἰς Αἴγυπτον

Μετά τὰς ἐν Ἰταλίᾳ νίκας τὸ Διευθυντήριον περιέβαλε τὸν Ναπολέοντα μὲ μεγάλας τιμᾶς καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας πολέμου. ‘Ο Ναπολέων ἔμελέτησε τὸ σχέδιον ἀποβάσεως εἰς τὴν Μεγάλην Βρεταννίαν, τὸ δόποιον δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ. ’Εσκέφθη τότε νὰ προσβάλῃ τὴν βάσιν τῆς ἀγγλικῆς δυνάμεως, τὰς Ἰνδίας, καταλαμβάνων τὴν Αἴγυπτον.

‘Η Αἴγυπτος ἀνῆκεν δύναμαῖ μόνον εἰς τὸν Σουλτάνον, διότι τὴν ἀρχηγίαν κυρίως εἶχον οἱ Μαμελούκοι μπέηδες, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Μαμελούκων πολεμιστῶν. ‘Ο Ναπολέων συνέκέντρωσεν εἰς Τουλόν ἐκλεκτὸν στρατὸν ἀπὸ 35 χιλ. καὶ ἔλαβε μαζὶ του τοὺς καλυτέρους ἀξιωματικούς, οἱ δόποιοι εἶχον διακριθῆ εἰς τὸν πόλεμον τῆς Ἰταλίας, καθὼς καὶ διαφόρους σοφούς, καλλιτέχνας καὶ τεχνίτας, γεώργικάς μηχανάς, καὶ δλόκληρον ύλικόν, δπως δρύξη τὸν ίσθμὸν τοῦ Σουέζ. Τὸ μυστικὸν ἐκρατήθη ἀρκετὰ καλά, καθ' ὅσον ὁ Ναπολέων διέδινεν, ὅτι ἡτοίμαζεν ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρεταννίαν. Πιστεύων εἰς τὰς φήμας ὁ ναύαρχος τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου τῆς Μεσογείου, ὁ περίφημος Νέλσων (Nelson, 1758 - 1805), ἀπέκλεισε τὴν διάβασιν τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἄφησεν οὕτω τὸν Ναπολέοντα νὰ πλεύσῃ ἀκωλύτως εἰς Αἴγυπτον (19 Μαΐου 1798).

Καθ' ὅδὸν ὁ Ναπολέων κατέλαβε τὸν ὀχυρώτατον λιμένα τῆς Μάλτας (11 Ιουνίου) καὶ ἀπέκτησεν οὕτως ίσχυρὰν ναυτικὴν βάσιν. Τὴν νῆσον κατεῖχον οἱ Ἰωαννῖται ἵπποται, τοὺς δόποιούς εἶχεν ἐκδιώξει ἀπὸ τὴν Ρόδον ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν. Ἀμέσως κατόπιν ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη ἀκωλύτως εἰς τὸν δρόμον τοῦ Ἀβούκιρ, κατέλαβε τὴν Ἀλεξάνδρειαν (1 Σεπτεμβρ.). καὶ ἐβάδισε κατὰ τοῦ Κατρού. ‘Η ἀντίστασις τῶν Μαμελούκων ἦτο ἀσήμαντος, ἀλλ' εἶχε νὰ παλαιόση πρὸς τὰς κλιματικὰς συνθήκας, τὰς δόποιας δὲν εἶχε προβλέψει. Οἱ στρατιῶται, ὁδεύοντες διὰ τῶν ἀνύδρων ἔρημων ὑπὸ τὸν καυστικὸν ἥλιον, ἐνδεδυμένοι τὰς βαρείας χειμερινᾶς στολᾶς, κατελαμβάνοντο ὑπὸ ἀπελπισίας καὶ μερικοὶ ηύτοκτόνησαν.

Οι Μαμελούκοι ίππεῖς ἐπεχείρησαν νὰ φράξουν τὴν πρὸς τὸ Κάιρον δδόν, ἀλλ’ ἡσαν τελείως ἀνίσχυροι κατὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ. Κατὰ τὴν μάχην τῶν Πυραμίδων, δπως ὥνομασεν ἐπὶ τὸ πομπωδέστερον τὴν σύγκρουσιν αὐτὴν δ Ναπολέων (21 Ιουλ.), τὸ γαλλικὸν πυροβολικὸν ἔθερισε δύο χιλιάδας Μαμελούκους, ἐνῷ μόνον 30 Γάλλοι ἐφονεύθησαν. Οὕτω τὸν Ὁκτώβριον τοῦ 1798 ὅλη ἡ Αἴγυπτος εἶχε περιέλθει ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῶν Γάλλων.

‘Αλλ’ ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν δ Νέλσων, ἀφοῦ εἶχεν ἀναζητήσει εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον τοὺς Γάλλους καὶ εἰς τὸν δρμὸν τοῦ Ἀβουκίρ κατέκαυσε τὸν γαλλικὸν στόλον (1 Αὔγ.). ‘Η Τουρκία ἐπίσης ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας. Ο Ναπολέων ἐστράφη τότε κατὰ τῆς Συρίας (Φεβρ.: 1799). Μὲ μικρὰν δύναμιν ἐπέρασε τὴν μεταξὺ Αἴγυπτου καὶ Συρίας ἔρημον καὶ κατέλαβε τὴν Ἰόπην. ’Αλλ’ ἀπέτυχε προσβαλὼν τὴν δχυρὰν θέσιν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἀκρας. Ἐπιστρέψας εἰς Αἴγυπτον ἐνίκησε τὸν τουρκικὸν στρατόν, τὸν δποῖον εἶχεν ἀποβιβάσει δ ἀγγλικός στόλος εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἀβουκίρ.

‘Η θέσις δμῶς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἦτο κρίσιμος, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν Αἴγυπτον οὕτε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Κατὰ τὴν δυσχερῆ αὐτὴν στιγμὴν δ Ναπολέων προσεκλήθη κρυφίως ἀπὸ τὸ Διευθυντήριον, διότι ἡ πολιτικὴ κατάστασις εἶχε περιπλακῆ εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν. ’Ανεχώρησε κρυφίως μετὰ τῶν ἀφωσιωμένων στρατηγῶν καὶ ἀξιωματικῶν καὶ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. ‘Ο γαλλικός στρατός, τὸν δποῖον ἐγκατέλειψεν εἰς Αἴγυπτον, ἐσυνθηκολόγησε κατόπιν πολλῶν περιπετειῶν μὲ τοὺς Ἀγγλους ὑπὸ τὸν δρόν νὰ μετακομισθῇ εἰς Γαλλίαν (1801). ’Υπὸ τὸν αὐτὸν δρόν παρεδόθη καὶ ἡ γαλλικὴ φρουρά τῆς Μάλτας.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τῆς εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείας. ’Εξ αὐτῆς ὡφελήθη σημαντικῶς ἡ ἐπιστήμη, διότι οἱ Γάλλοι σοφοὶ ἐμελέτησαν τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν δργάνωσιν τῆς χώρας καθώς καὶ τὸ ἀρδευτικὸν σύστημα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ κατήρτισαν τὸ σχέδιον τῆς διώρυγος μεταξὺ μεσο-

γείου καὶ Ἐρυθρᾶς. Τὸ Αἴγυπτιακὸν Ἰνστιτούτον, τὸ δόποῖον συνέστησεν δὲ Ναπολέων (22 Αὐγ. 1798) εἰς τὸ Κάιρον, ἔκαμε πολλὰς παρατηρήσεις καὶ ἐμελέτησε μνημεῖα ἄγνωστα μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων. Βραδύτερον ὁ γάλλος σοφὸς Σαμπολλιόν (Champollion) ἐθεμελίωσε τὴν Αἴγυπτιολογίαν ἀναγνώσας τὴν ιερογλυφικὴν γραφήν. Τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν εἰς μέγα σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον ἡ Αἴγυπτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

I. ΑΝΥΨΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

‘Υπατεία καὶ Αύτοκρατορία

ΑΤΑ τοὺς χρόνους τῶν πολιτικῶν κλονισμῶν συμβαίνει πολλάκις ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν δύο πολιτικῶν φατριῶν νὰ προκύψῃ στρατιωτικὴ δεσποτεία. Τοῦτο συνέβη εἰς τὰς ἀρχαίας ἐλληνικὰς πολιτείας, ὅπου ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν εὐπατριδῶν καὶ τοῦ δῆμου ἐγεννήθη ἡ τυραννίς, δπως καὶ εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ τὴν πάλην τῶν πατρικίων καὶ πληβείων προῆλθεν ἡ καισαρικὴ ἀρχή.

‘Ομοίως εἰς τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τοὺς κλονισμούς τῆς ἐπαναστάσεως ἐγεννήθη ἡ αύτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς τρομοκρατίας ἔξεδηλώθη ζωηρὰ ἀντίδρασις, ἡ δποια ἐνισχύετο διαρκῶς κατὰ τὴν χαλαρὰν διοίκησιν τοῦ Διευθυντηρίου. ‘Ο λαὸς ἥρχισε νὰ ἀνησυχῇ, διότι ἔβλεπε νὰ κινδυνεύουν τὰ ἀποκτήματα τῆς ἐπαναστάσεως. ‘Υπεστήριξε τότε ἔνα νικηφόρον στρατηγόν, τὸν Ναπολέοντα, ὁ δποῖος ἐσυμβόλιζε δι’ αὐτὸν τὴν δημοκρατίαν καὶ ἦτο ἡ ἀσφάλεια τῶν δικαιωμάτων, τὰ δποῖα εἶχεν ἀποκτήσει μὲ, τὴν ἐπανάστασιν. ‘Ο Ναπολέων ἀνηγορεύθη κατ’ ἀρχάς “Υπατος (1799), βραδύτερον Αύτοκράτωρ τῶν Γάλλων (1804) καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ἐπὶ 15 περίπου ἔτη. Τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς ιστορίας τῶν οἱ Γάλλοι δνομάζουν ‘Υπατείαν (1799 - 1804) καὶ Αύτοκρατορίαν (1804 - 1815).

‘Ἐπιστρέψας ὁ Ναπολέων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον εῦρε γενικὴν δυσαρέσκειαν κατὰ τοῦ Διευθυντηρίου. ‘Ανέτρεψεν αὐτὸν εὔκόλως διὰ τοῦ πραξικοπήματος τῆς 18 Brumaire (9 Νοεμβρίου

1799) καὶ προέβη εἰς σύνταξιν νέου συντάγματος. Κατά τὸ νέον σύνταγμα, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κράτους ἔτέθη δ Ναπολέων ὡς Πρῶτος ὑπατος (Premier consul) ἐκλεγεὶς διὰ δέκα ἔτη μετὰ δύο ἄλλων ὑπάτων, οἱ δποῖοι εἶχον συμβουλευτικὴν ψῆφον. 'Ο πρῶτος ὑπατος ἦτο δ ἀνώτατος ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ, αὐτὸς διεχειρίζετο τὴν ἐσωτερή κὴν πολιτικὴν καὶ εἶχε τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. 'Επίσης αὐτὸς διώριζε τὰ μέλη τῆς Γερουσίας (Senat), ή δποία ἀπετελεῖτο ἀπὸ 80 μέλη, καὶ ἔξελεγε τὰ μέλη τῶν δύο βουλῶν ἀπὸ τοῦ καταλόγου, τὸν δποῖον κατήρτιζον οἱ ἐκλογεῖς. 'Ο Ναπολέων, διορίζων εἰς τὴν Γερουσίαν πρόσωπα τῆς ἐμπιστοσύνης του ἵσταται καὶ πλουσίως ἀμειβόμενα, εἶχεν αὐτὴν πάντοτε ἀφωσιωμένην καὶ τοιουτρόπως ἐξουσίαζε τὴν κρατικὴν μηχανήν.

'Ο Ναπολέων εἶχε νὰ παλαιότη πρὸς τοὺς δημοκρατικοὺς καθὼς καὶ πρὸς τοὺς νομιμόφρονας βασιλικούς, τοὺς ὀπαδούς δηλαδὴ τῶν Βουρβόνων. Κατίσχυσε καὶ τῶν δύο. Τὸ 1800 μετ' ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν κατὰ τῆς ζωῆς του καὶ ἐπωφελούμενος ἀπὸ τὰς νίκας του ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ 'Ισοβίου 'Πάτου. 'Αλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἐγέννησεν ἀντίδρασιν εἰς τὸν στρατόν, ἔπαισεν ἡ ἐστειλεν εἰς ὑπερποντίους ἐξορίας τοὺς δημοκρατικούς στρατηγούς. Τέλος, ἀφοῦ κατέπνιξε τὴν συνωμοσίαν τῶν βασιλιφρόνων, ἔλαβε τὸν τίτλον Κληρονομικὸς αύτοκράτωρ τῶν Γάλλων καὶ τὴν 2αν Δεκεμβρίου 1804 ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ Πάπα εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων. Μετὰ ἐν ἕτος ἐστέφθη κληρονομικὸς βασιλεὺς τῆς 'Ιταλίας καὶ διώρισεν ἀντιβασιλέα τὸν Εύγενιον Μπωχαρναί, υἱὸν τῆς συζύγου του 'Ιωσηφίνας ἀπὸ πρῶτον γάμον.

'Ο Ναπολέων (1769-1821) εἶναι ἀπὸ τὰ παράδοξα δημιουργήματα τῶν ταραχωδῶν καιρῶν. 'Εγεννήθη τὸ 1769 ἐν Ἀγιάτσιο (Ajaccio) τῆς Κορσικῆς. 'Ητο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ 'Ιταλοῦ δικηγόρου Βοναπάρτε (Buonaparte). 'Εσπούδασεν εἰς τὰς στρατιωτικὰς σχολὰς τῆς Βριέννης (Brienne) καὶ τῶν Παρισίων χωρὶς νὰ διακριθῇ ίδιαιτέρως ὡς μαθητής. Τὸ ὄφος του ἦτο ἐκφραστικὸν καὶ εἰς τὰς προκηρύξεις καὶ τὰς ἀγορεύσεις πρὸς τὸν στρατὸν ἔφθανεν εἰς ἐπιβλητικὴν εὐγλωττίαν.

Τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἡ σωματικὴ ἀντοχὴ του ἤσαν σπάνια. Εἶχε μνήμην ἀπεριόριστον καὶ διορατικότητα καταπληκτικήν. 'Η εὐκινησία τοῦ πνεύματός του ἦτο ἀπαράμιλλος.

Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν καὶ συγχρόνως νὰ συλλαμβάνῃ καθαρὰν εἰκόνα τοῦ ὅλου. Ἡ αὐτοπεποίθησις καὶ δύναμις τῆς Βουλήσεώς του εἶχον κάτι τὸ πρωτοφανές, ἀλλὰ καὶ ὁ ἔγωισμὸς καὶ ἡ φιλοδοξία του δὲν ἐγνώριζον ὅρια. Ἡ δρᾶστηριότης του ἦτο ὑπεράνθρωπος· ὑπηγόρευε συγχρόνως εἰς πολλοὺς γραμματεῖς τὰ ἔγγραφα ὅλων τῶν ὑπουργείων. Ἡρκεῖτο πολλάκις εἰς τρίωρον ὑπνον.

107. Ὁ Ναπολέων

στάτευσε τὰς διὰ τῆς ἐπαναστάσεως κτηθείσας ἐλευθερίας. Ἡ ἀνωτέρα τάξις πάλιν ἔβλεπεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν σταθερότητα, ἡ δομή της αἰφνιδίας ἀνατροπάς.

Ἡ διοίκησις τοῦ Ναπολέοντος

Ὁ Ναπολέων ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ὡς στράτευμα, εἰς τὸ δομονόν αἱ διαταγαί του ἔπερεπε νὰ ἐκτελοῦνται χωρὶς συζήσιν. Οἱ πολῖται ἐτέθησαν ὑπὸ αὐτοτηράν ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ὑπατείας του ἔπαισε 13 ἐφημερίδας καὶ εἰς τὸ ἔξῆς ἔπαισε καὶ διώριζε τοὺς διευθυντὰς τῶν ἐφημερίδων ὡς νὰ ἥσαν κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι. Εἶχε φυλακάς δομοίας μὲ τὴν Βαστίλλην, εἰς τὰς δομούς ἐνέκλειε τοὺς ὑπόπτους.

Ἐδημιούργησεν αὐλήν, εἰς τὴν δομήν εἰσήγαγε τὰς συνη-

θείας τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. Αἱ κυρίαι ἐδιδάχθησαν νὰ ὑποκλίνωνται, δπως ἄλλοτε εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Βουρβόνων. Οἱ παλαιοὶ τίτλοι ἀνεκλήθησαν εἰς τὴν ζωὴν καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὡνομάσθησαν αὐτοκρατορικοὶ πρίγκιπες. Μετὰ τὰς μεγάλας στρατιωτικὰς ἐπιτυχίας ἐδημιούργησε βαρώνους, κόμητας, δούκας, ἵπποτας, δηλαδὴ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς νέας αὐτοκρατορίας, εἰς τοὺς δόποιους ἔδιδεν ἐπιδόματα καὶ ἔχαριζεν εἰσοδήματα. Ἐπίσης ἐδημιούργησε τὴν Λεγεώνα τῆς τιμῆς, τῆς δόποιας τὰ μέλη ἐλάμβανον ἐπιδόματα. Διότι δὲ Ναπολέων διέβλεπεν, δτι ἡ κληρονομικὴ βασιλεία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῇ χωρὶς κληρονομικὴν ἀριστοκρατίαν. Διοικηταὶ, υποδιοικηταὶ, δήμαρχοι τῶν ἐπαρχιῶν, διωρίζοντο ύπὸ τῆς κυβερνήσεως. Τοιουτοτρόπως κατηργήθη ἡ αὐτοδιοίκησις καὶ ἐδημιούργηθη αὐστηρὰ συγκέντρωσις. Ἐν τούτοις ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ ἦτο εύχαριστημένη, διότι τὸ κράτος ἐπανεῦρε τὴν γαλήνην καὶ ἔξησφαλίσθη ἡ ἀπονομὴ τοῦ δικαίου.

Ο Ναπολέων ἤθελε νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, δπως ἔπραξεν δ Λουδοβίκος ΙΔ'. Ἀλλὰ δὲν ἤγάπα τοὺς ἀνεξαρτήτους συγγραφεῖς τῶν χρόνων του, τὸν Σατωβριάν καὶ τὴν κυρίαν Στάελ, ἐνῷ ἐπροστάτευε δευτερευούσης ἀξίας λογοτέχνας. Τὸ 1804 ἔξεδόθη δ Ναπολεόντειος Κωδιξ, δ δόποιος περιελάμβανε τὸ ἐπὶ τῶν νέων ἀντιλήψεων στηριζόμενον ἀστικὸν δίκαιον καὶ εἰσήχθη εἰς πολλὰς χώρας.

II. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

·Η Ναπολεόντειος στρατηγικὴ

Ο Ναπολέων ἐτελειοποίησε τὴν τακτικὴν τῶν στρατηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὡρμᾶτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν, δτι δὲ πολυπληθέστερος στρατὸς νικᾷ πάντοτε τὸν δλιγαριθμότερον. Διὰ τοῦτο προσεπάθει νὰ κρατῇ συγκεντρωμένας τὰς δυνάμεις του καὶ νὰ συντρίβῃ δι' ἀποφασιστικῆς ἐπιθέσεως τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἔχθροῦ. Ἀνεδείχθη ἀριστοτέχνης τῆς τακτικῆς αὐτῆς. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ὑπολογίζῃ καλῶς τὰ πράγματα,

νά συλλαμβάνη ταχέως σχέδια καὶ νά έκτελῇ αύτά μετά θαυμαστής ἐπίσης ταχύτητος. 'Ο στρατός του ήτο ἀκαταπόνητος εἰς τὰς πορείας καὶ διὰ τῆς ταχύτητος τῶν κινήσεων καὶ τῆς ἐπικαιρού συγκεντρώσεως ἔξησφάλιζε τὴν νίκην. «Διὰ τῶν κνημῶν μας κερδίζει τὰς μάχας», ἔλεγον οἱ στρατιώται. Οἱ στρατηγοί του ἡκολούθουν τὴν τακτικήν του, ἥσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔγιναν ἔνδοξοι, δπως δ Νέυ, δ Μπερναντότ, δ Μασσενά κλπ. (Ney, Bernadotte, Masséna).

'Ο Ναπολέων ἐσυστηματοποίησε τὴν γενικήν στρατολογίαν, τὴν δποίαν εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐπανάστασις, καὶ κατώρθωσε νά θέσῃ εἰς κίνησιν μεγάλας μάζας. 'Ο στρατός του ἀπὸ τοῦ 1805 ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν Μεγάλη στρατιὰ (Grande armée). 'Υπήρχεν δμως καὶ υλικώτερος λόγος τῆς τυφλῆς ἀφοσιώσεως τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν Ναπολέοντα, διότι δ γάλλος χωρικός ἐπίστευεν δτι, ἀν πέσῃ ἡ ἀρχή του, θὰ ἐπανέλθῃ τὸ παλαιὸν καθεστώς, καὶ δτι θὰ στερηθῇ τὰς γαίας, τὰς δποίας εἶχε λάβει ἀπὸ τοὺς εύγενεῖς.

'Ο δεύτερος κατὰ τῆς Γαλλίας συνασπισμὸς (1798 - 1802)

Τὸ 1798 ή Γαλλία εύρεθη πρὸ νέου συνασπισμοῦ, εἰς τὸν δποῖσν ἔλαβον μέρος ἡ Ἀγγλία, ἡ Αύστρια καὶ δ τσάρος τῆς Ρωσίας Παῦλος Α', δ υἱὸς τῆς Αἰκατερίνης τῆς Β', δ δποῖος ἐμίσει τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἡ Τουρκία. Κατ' ἀρχὰς οἱ Γάλλοι εἶχον σημαντικάς ἀποτυχίας. 'Ο Ἀρχιδούξ Κάρολος τῆς Αύστριας ἀπώθησε τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἐκεῖθεν τοῦ Ρήνου, ἐνῷ εἰς τὴν Ἰταλίαν διάσημος ρώσος στρατηλάτης Σούβαρωφ δδηγῶν τὸν ρωσοαυστριακὸν στρατὸν εἶχε λαμπρὰς ἐπιτυχίας. 'Ο ρωσικὸς στρατὸς ἐπολέμει μετ' ἔξαιρετικοῦ φανατισμοῦ κατὰ τῶν «ἀθέων Γάλλων ἐπαναστατῶν».

'Αλλ' ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἥλλαξεν, δταν δ Ναπολέων διεβίβασε διὰ τοῦ Ἀγίου Βερνάρδου εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν ἐφεδρικὴν στρατιάν, τὴν δποίαν εἶχεν ἐτοιμάσει κρυφίως. Οἱ Αύστριακοὶ ἐνικήθησαν παρὰ τὸ Μαρέγκο καὶ ἐξεκένωσαν τὴν Ἰταλίαν ('Ιούνιος 1800). 'Αφ' ἐτέρου δ στρατηγὸς Μορώ (Moreau)

έκερδισε λαμπράν νίκην παρά τὸ Μόναχον καὶ ἥνοιξε τὴν πρὸς τὴν Βιέννην δόδον. 'Ο αὐτοκράτωρ ἐδέχθη νὰ εἰρηνεύσῃ. 'Η Εἰρήνη τῆς Λιουνεβίλ (Lunéville, 9 Φεβρουαρίου 1801) ἐπεκύρωσε τοὺς δρους τῆς εἰρήνης τοῦ Καμποφόρμιο. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1802) ὑπέγραψε καὶ ἡ Ἀγγλία, δπου εἶχεν ἀνατραπῇ ὁ Πίτ, τὴν εἰρήνην τῆς Ἀμιέν (Amiens, 25 Μαρτίου 1802), διὰ τῆς δποίας ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐπιστρέψῃ τὰς γαλλικὰς ἀποικίας καὶ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Πολιτικαὶ μεταβολαὶ

'Η εἰρήνη τῆς Λιουνεβίλ καὶ τῆς Ἀμιέν ἥσαν δὲ πρῶτος σταθμὸς τῆς κυριαρχίας τοῦ Ναπολέοντος ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. 'Ο γάλλος δικτάτωρ διερρύθμισε τὰ πράγματα δπως ἥθελεν. 'Απὸ τὰς δημοκρατίας, αἱ δποῖαι εἶχον σχηματισθῆ περὶ τὴν Γαλλίαν, ἄλλας προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του καὶ ἄλλας μετέβαλεν εἰς βασίλεια. Προσήρτισε τὸ Πεδεμόντιον καὶ τὴν δημοκρατίαν τῆς Γενούης. Τὴν ἐντεύθεν τῶν "Ἀλπεων δημοκρατίαν μετεβάπτισεν εἰς Βασίλειον τῆς Ἰταλίας, ἐστέφθη βασιλεὺς αὐτοῦ καὶ διώρισεν ἀντιβασιλέα τὸν πρόγονόν του Εύγένιον Μπωχαρναί. Σημαντικώτερα ἥτο ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν Γερμανίαν. 'Ο Ναπολέων παρέδωκε τὰ ἐκκλησιαστικὰ κράτη καὶ τὰς ἐλευθέρας πόλεις, πλὴν δλίγων, εἰς τοὺς κοσμικοὺς ἡγεμόνας, οἱ δποῖοι εἶχον ἀπολέσει πέραν τοῦ Ρήγου χώρας προσαρτηθείσας εἰς τὴν Γαλλίαν.

Αἱ μεταβολαὶ αὕται εἶχον μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ μέλλον τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, διότι δι' αὐτῶν ἐπῆλθε σημαντικὴ συγκέντρωσις, τὴν δποίαν ἐνίσχυσαν μεταγενέστεραι συνθήκαι τοῦ Ναπολέοντος. 'Ενῷ τὸ 1789 εἰς τὴν Γερμανίαν ὑπῆρχον 190 κρατίδια καὶ ἐλευθεραι πόλεις, τὸ 1815 ἔμειναν μόνον 39. Τοιουτοτρόπως δὲ Ναπολέων εἰργάσθη ἀσυναισθήτως διὰ τὴν ἔθνικὴν ἐνότητα τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ο τρίτος συνασπισμὸς (1805)

Οἱ ἄγγλοι ἔμποροι δὲν ἥσαν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν εἰρήνην, διότι διὰ τοῦ πολέμου ἐξησφάλιζον τὸ μονοπώλιον τοῦ

άποικιακοῦ ἐμπορίου. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀγγλία δὲν ἔξεκένωσε τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Μάλταν καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1803 ἐπανελήφθησαν αἱ ἔχθροπραξίαι. Ὁ Πίτ κληθεὶς πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν διεκῆρυξεν, διτὶ θὰ πολεμήσῃ μέχρι τέλους τοῦ βίου του τὸν Ναπολέοντα. Ὁ Ναπολέων συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Βουλώνην μέγαν στρατόν, ἔχων σκοπὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς Μ. Βρεταννίαν. Ὁ Πίτ συνήνωσε τότε τὴν Αύστριαν, Ρωσίαν καὶ Σουηδίαν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἐνῷ δὲ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας ἔμεινε πάλιν οὐδέτερος.

Οὐλμ - Ἀούστερλιτς - Τράφαλγκαρ

Ὁ Ναπολέων ἔστρεψε τὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὴν Βουλώνην, κατὰ τῆς Αύστριας. Διὰ ταχυτάτης πορείας προήλασε πρὸς τὸν ἄνω Δούναβιν, ὅπου τὰ νοτιογερμανικὰ κράτη Βυρτεμβέργη καὶ Βάδη ἐτάσσοντο μὲν τὸ μέρος τῆς Γαλλίας. Συγχρόνως δὲ Μπερναδότ, παραβιάζων τὴν οὐδέτερότητα τῆς Πρωσίας, ἐβάδιζεν ἀπὸ τὸ Ἀννόβερον πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν. Τοιουτοτρόπως δὲ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μάκ (Mack) αὐστριακὸς στρατός, δὲ ὁποῖος εἶχε προχωρήσει μέχρι τῆς Οὐλμ (Ulm), ἀπεκόπη καὶ ἤναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ, 30 χιλιάδες ἄνδρες καὶ 53 τηλεβόλα παρεδόθησαν εἰς τοὺς

108 Ὁ Νέλσων

Γάλλους (15 Ὁκτωβρίου 1805). Ὁ Ναπολέων εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βιέννην.

· 'Αφοῦ ἀνέπαυσε καὶ ἀνασυνέταξε τὸν στρατόν του, προσέβαλε τοὺς αὐστρορώσους παρὰ τὸ "Αὐστριακός (Austerlitz) Βορείως τῆς Βιέννης. 'Η περιβόητος αὕτη μάχη, δύναμισθεῖσα τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, διότι πλὴν τοῦ Ναπολέοντος παρευρίσκοντο δικαιοκράτωρ τῆς Αύστριας Φραγκίσκος Β' καὶ δικαιοκράτωρ τῆς Αύστριας Α', εἶναι ύποδειγμα ναπολεοντείου τακτικῆς. Οἱ σύμμαχοι ἀπώλεσαν 15 χιλιάδας νεκροὺς καὶ τραυματίας καὶ 20 χιλιάδας αἰχμαλώτους (2 Δεκεμβρίου 1805).

'Ἐν τῷ μεταξύ διατάξει τοῦ Ναπολέοντος, τὸν δόποιον εἶχεν ἔτοιμάσσει μὲν πολλάς θυσίας, διὰ νὰ ύποστηρίξῃ τὴν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀπόβασιν, ἔπαθε πανωλεθρίαν. 'Ο γαλλικὸς δηλαδὴ στόλος, ἡνωμένος μετὰ τοῦ Ισπανικοῦ, κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῶν Γαδείρων. "Οταν δημοσίευσε νὰ ἔξελθῃ, προσεβλήθη ύπό τοῦ Ναυάρχου Νέλσων, δόποιος κατέκαυσε τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτοῦ καὶ ἤχμαλώτισε τὰ περισωθέντα παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Τράφαλγκαρ βορείως τοῦ λιμένος τῶν Γαδείρων. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ἐφονεύθη ὁ Νέλσων (21 Οκτωβρίου 1805).

Τὸ τέλος τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας .

Οἱ σύμμαχοι δὲν εἶχον πλέον στρατόν. Διὰ τοῦτο ἡ Αύστρια ἡναγκάσθη νὰ ύπογράψῃ τὴν Εἰρήνην τοῦ Πρέσμπουργκ (26 Δεκεμβρίου 1805), διὰ τῆς δόποιας παρεχώρει τὴν Βενετίαν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας καὶ τὸ Τυρόλον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βαυαρίας. Ἡ Βαυαρία καὶ ἡ Βυρτεμβέργη ἀνεκηρύχθησαν βασίλεια. Συγχρόνως ὁ Ναπολέων κηρύττει ἐκπτώτους τοὺς Βουρβόνους τῆς Νεαπόλεως καὶ παραδίδει τὸ βασίλειον εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ. 'Η Βαταβικὴ δημοκρατία μεταβάλεται εἰς βασίλειον καὶ δίδεται εἰς τὸν ἀδελφόν του Λουδοβίκον. Τὸ 1806 δημιουργεῖ τὴν 'Ομοσπονδίαν τοῦ Ρήνου, ἡ δόποια περιέλαβεν δλίγον κατ' δλίγον δλα τὰ κράτη τῆς Γερμανίας πλὴν τῆς Πρωσίας καὶ Αύστριας. 'Η 'Ομοσπονδία τίθεται ύπό τὴν προστασίαν του, συνάπτει μετ' αὐτοῦ συμμαχίαν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ύποχρέωσιν νὰ τοῦ χορηγῇ 63 χιλιάδας στρατὸν εἰς περίπτωσιν πολέμου.

Οὕτω δὲν ύπῆρχε πλέον Γερμανική Αύτοκρατορία. Διὰ τοῦτο δ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Β' ἀπέθεσε τὸ γερμανικὸν στέμμα καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας (6 Αὔγ. 1806). Τοιουτοτρόπως ἐπαυσεν ύφιστάμενον τὸ "Αγιον Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ" Εθνους τὸ ἰδρυθὲν ύπὸ τοῦ "Οθωνος τοῦ Μεγάλου (962 μ.Χ.).

‘Ο τέταρτος συνασπισμὸς - Κατάρρευσις τῆς Πρωσσίας (1806)

‘Ο Ναπολέων ἐκυριάρχει εἰς τὴν Γερμανίαν. Τὰ στρατεύματά του ἐκινοῦντο ἐλευθέρως, διεχείμαζον εἰς αὐτὴν καὶ συμπεριεφέροντο ὡς κατακτηταί. Αὐτὸς ἐκαμνεν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Γερμανοὺς καὶ πολλοὶ ἥρχισαν νὰ ἔξεγειρωνται κατὰ τῆς ταπεινώσεως καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐδημιουργήθη φιλοπόλεμος μερίς, τῆς δποίας ψυχὴ ἔγινεν ἡ βασιλισσα τῆς Πρωσσίας Λουΐζα, καὶ δὲν ἥργησαν αἱ φιλοπόλεμοι ἐκδηλώσεις εἰς τὸ Βερολίνον. ‘Ο βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας συνεννοήθη μὲ τὴν Ρωσίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἀπήτησεν ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα νὰ ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὴν Γερμανίαν. Ἐκεῖνος ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως ἔθεσεν εἰς κίνησιν τὸν στρατόν του. ‘Ο πρωσσικὸς στρατὸς ὡργανωμένος κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα καὶ διδηγούμενος ἀπὸ τὸν γηραιὸν Braunschweig, τὸν ἀρχηγὸν τῆς πρώτης γερμανικῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Γαλλίαν, συνετρίβη εἰς δύο μεγάλας μάχας, παρὰ τὴν Ἰέναν (Jena) καὶ τὴν Ἀουερστέδη (Auerstedt). ‘Ο Ναπολέων εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Βερολίνον (27 Αὔγ. 1806), ἐνῷ οἱ πρῶσσοι στρατηγοὶ παρεδίδοντο δ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου. Καὶ αὐτὸς δ μετὰ ταῦτα ἐνδιξος Μπλύχερ (Blücher) ὑποχωρήσας μέχρι Λύμπεκ (Lübeck) ἤναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ. ‘Η βασιλικὴ οἰκογένεια κατέφυγεν εἰς Καίνιξμπεργ.

Βραδέως, καθὼς πάντοτε, ἐνεφανίσθησαν οἱ Ρῶσοι, ἀλλ’ ἀντέταξαν σοβαράν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ διεξήχθη σφοδρὰ πάλη εἰς τὴν ἀνατολικὴν Πρωσσίαν. Ἄλλα τέλος ὑπερίσχυσεν δ Ναπολέων. ‘Ο βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας κατέφυγεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνατολικὴν ἄκραν τοῦ κράτους του καὶ δ Τσάρος ἤναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ.

Τότε έγινεν ή δονομαστή συνάντησις τοῦ Ναπολέοντος μετά τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Νίεμεν, ἀπέναντι τῆς πόλεως Τίλσιτ, ἐντὸς πλωτοῦ περιπτέρου (25 Ιουν. 1807). Ὁ Ναπολέων ἐκέρδισε τὸν Ἀλεξανδρὸν διεγείρας παρ' αὐτῷ τὴν ἔλπίδα, διὰ οἱ δύο, συνεννοούμενοι, ἡδύναντο νὰ κυριαρχήσουν τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο ὁ Τσάρος ἐγκατέλειψε τὴν Πρωσσίαν, τὴν διπολαν διεμέλισεν ὁ Ναπολέων. Ἀπέσπασε τὰς πρὸς Δ. τοῦ Ἐλβετίας εἰς της, συνήνωσεν αὐτὰς μετὰ τοῦ ἐκλεκτοράτου τῆς Ἔσσης, τοῦ Μπράουνσβაϊκ καὶ τοῦ Ἀννοβέρου καὶ ἐδημιούργησε τὸ βασίλειον τῆς Βεστφαλίας, τὸ διποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν του Ἱερώνυμον. Ἀπέσπασε τὴν πρωσσικὴν Πολωνίαν καὶ ἐδημιούργησε τὸ Μέγα Δουκᾶτον τῆς Βαρσοβίας, τὸ διποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σαξωνίας. Ἡ Πρωσσία ύπερχεώθη νὰ πληρώσῃ 160 ἑκατ. φρ. πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Ἐπειδὴ δύμας δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ πληρώσῃ, 160 χιλ. γαλλικοῦ στρατοῦ ἔμενον εἰς τὴν χώραν συντηρούμεναι ἐξ αὐτῆς.

Ἡπειρωτικὸς ἀποκλεισμὸς

Ο Ναπολέων εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεώς του. Ἀπὸ τὸ Βερολίνον ἔξεδωκε διάταγμα, διὰ τοῦ διποίου ἐπέβαλε τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου. Ἡ Ἀγγλία εἶχεν ἀποκλείσει τοὺς γαλλικοὺς λιμένας ἀπὸ τῆς Βρέστης μέχρι τῆς Ἀμβέρσης. Εἰς ἀπάντησιν δ Ναπολέων διέταξε τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἀγγλικῶν παραλίων καὶ ἀπηγόρευσε τὸ μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐμπόριον καὶ τὴν πώλησιν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὰς χώρας τῶν συμμάχων της. Τοῦτο ὀνομάσθη ἡ πειρωτικὸς ἀποκλεισμὸς (Blocus Continental, 21 Νοεμβρίου 1806). Ἡ Ἀγγλία ἀπέκλεισε τότε τοὺς λιμένας τῶν κρατῶν, τὰ διποῖα ἔδέχοντο τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμόν. Ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Ρωσία προσεχώρησαν εἰς τὸν ἡπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν.

Ο ἀποκλεισμὸς ἔβλαψεν ἴδιας τὴν Γαλλίαν καὶ τὰς χώρας τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, διότι ἐπῆλθε μεγάλη ἔλλειψις ἀποκιακῶν καὶ ύπερετιμήθησαν τὰ εῖδη πρώτης ἀνάγκης.

Κατάληψις Πορτογαλίας και Ἰσπανίας

Ἡ Πορτογαλία δὲν εἶχε δεχθῆ τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμὸν καὶ ἡ Λισσαβὼν ἀπέβη κέντρον λαθρεμπορίου. Διὰ τοῦτο ὁ Ναπολέων συνεννσηθεὶς μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰσπανίας κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὴν Λισσαβῶνα μὲ 25 χιλ. στρατοῦ καὶ ἐκήρυξεν ἔκπτωτον τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλίας, ὃ ὅποιος ἔφυγεν ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς τὴν Βραζιλίαν (1807). Συγχρόνως ὅμως ἥθέλησε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν σύμμαχόν του Ἰσπανίαν, σκοπὸν ἔχων νὰ δώσῃ κίνησιν καὶ ζωὴν εἰς τὴν χώραν, ἡ δρόσια ἐφυτοζώει ἀπὸ μακροῦ ὑπὸ ἀριστοκρατικὴν μοναρχίαν καὶ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ καθολικοῦ κλήρου. Ἀλλὰ προεκάλεσε μεγίστην ἀντίδρασιν, διότι αἱ μάζαι τοῦ Ἰσπανικοῦ λαοῦ ἦσαν συντηρητικῶταται καὶ οἱ Ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τὸν ἐφανάτιζον κατὰ τῶν Γάλλων. Ἡρχισε τότε μακρὸς καὶ ἐπιμονος ἀγών, ὃ ὅποιος ἐστοίχισε εἰς τοὺς γάλλους περὶ τὰς 300 χιλιάδας ἄνδρας. Οἱ Ἰσπανοὶ διηρημένοι εἰς μικρὰ σώματα καὶ ὀδηγούμενοι ἀπὸ φανατικοὺς καλογήρους διεξῆγον κλεφτοπόλεμον (Ισπαν. guerilla), ἐνῶ αἱ κινήσεις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐδυσχεραίνοντο πολὺ εἰς τὴν δρεινήν, θερμὴν καὶ ἄγονον χώραν.

Μετ' ὀλίγον οἱ ἄγγλοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Λισσαβῶνα ὑπὸ τὸν περίφημον στρατηγὸν Οὐέλλιγκτον (Wellington) καὶ κατεσκεύασαν στρατόπεδον ὡχυρωμένον ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν (1 Αὔγ. 1808). Ἐν τῷ μεταξὺ δύο γάλλοι στρατηγοὶ ἤναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Ναπολέων ἔξεστράτευσεν αὐτὸπροσώπως καὶ κατέλαβε τὴν Μαδρίτην. Ἀλλὰ τὰς περὶ τὴν Λισσαβῶνα δχυρὰς θέσεις τῶν "Ἀγγλῶν δὲν κατώρθωσαν νὰ διασπάσουν οἱ γάλλοι στρατηγοὶ παρὰ τὰς αἱματηρὰς ἐπιθέσεις. Βραδύτερον, δταν κατέρρευσεν ἡ δύναμις τοῦ Ναπολέοντος, οἱ Γάλλοι ἔξεκένωσαν τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον καὶ ὁ Οὐέλλιγκτον διῆλθε τὰ Πυρηναῖα καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ο Αύστριακὸς πόλεμος (1809)

Μετ' ὀλίγον ἡ Αύστρια περιεπλάκη εἰς νέον πόλεμον πρὸς τὸν Ναπολέοντα, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας (πέμπτος συ-

νασπισμός). 'Ο Ναπολέων ἔσπευσεν ἀπό τὴν Ἰσπανίαν, συνεκέντρωσε τὰς ἐν Γερμανίᾳ δυνάμεις του, ἀπώθησε τὸν Αὐστριακὸν στρατὸν καὶ κατέλαβε τὴν Βιέννην. Μετὰ περιπετειώδης συμπλοκάς κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Δουνάβεως ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην παρὰ τὸ Βάγκραμ (Wagram, 5-6 Ιουλίου).

Διὰ τῆς Εἰρήνης τῆς Βιέννης (14 Οκτωβρίου 1809) ἡ Αὐστρία ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ τὰς Ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ οὕτως ἐστερήθη τὴν διέξοδον πρὸς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ἐπίσης ἔγινε σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς πολιτικήν, διότι τὸ φιλελεύθερον ὑπουργεῖον ἀντικατέστησεν ἀντιδραστικὴ κυβέρνησις ὑπὸ τὸν πονηρὸν Μέττερνιχ.

Εύρισκόμενος εἰς τὸ ύψιστον σημεῖον τῆς δόξης, του ὁ Ναπολέων διεζεύχθη τὴν Ἰωσηφίναν, προφασιζόμενος ὅτι ἦτο ἄτεκνος, καὶ τὸ 1810 συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου Β' Μαρίαν Λουΐζαν, ἡ ὁποία ἦτο τότε 20 ἔτῶν. Ἀπὸ τὸν γάμον αὐτὸν ἐγεννήθη ὁ διάδοχος, λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Ρώμης, ἐπονομασθεὶς Ναπολέων Β' (Αετιδεύς, Aiglon).

"Ἐκτασις τῆς Ναπολεοντείου αὐτοκρατορίας

Τὸ 1810 ὁ Ναπολέων ἦτο κύριος ἐκτεταμένης αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία περιελάμβανε πλὴν τῆς Γαλλίας τὴν ἀριστερὰν δυτικὴν τοῦ Ρήγου, τὴν Ὀλλανδίαν καὶ τὴν γερμανικὴν παραλίαν τῆς Βορείου Θαλάσσης μέχρι τοῦ Λύμπεκ (Lübeck). Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατεῖχε τὸ Πεδεμόντιον, τὴν Γένοβαν, τὴν Τοσκάνην καὶ τὸ κράτος τοῦ Πάπα. Τέλος προσετέθησαν εἰς τὸ κράτος του αἱ Ἰλλυρικαι ἐπαρχίαι τῆς Αὐστρίας καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι. 'Εξηρτώντο ἀπ' αὐτὸν τὰ βασιλεια τῆς Ἰταλίας, τῆς Νεαπόλεως, ἡ Ἰσπανία, ἡ Ἐλβετία, ἡ Ὀμοσπονδία τοῦ Ρήγου καὶ τὸ Μέγα Δουκάτον τῆς Βαρσοβίας. 'Η Πρωσσία, ἡ Δανία καὶ ἡ Ρωσία ἦσαν σύμμαχοί του. 'Η δὲ Σουηδία, ὅπου πρὸ μικροῦ ὁ γάλλος στρατηγὸς Μπερναδότ εἶχεν ἀναγνωρισθῆ

ώς διάδοχος τοῦ ἀτέκνου βασιλέως, διετέλεσεν ύπό γαλλικὴν ἐπιρροήν.

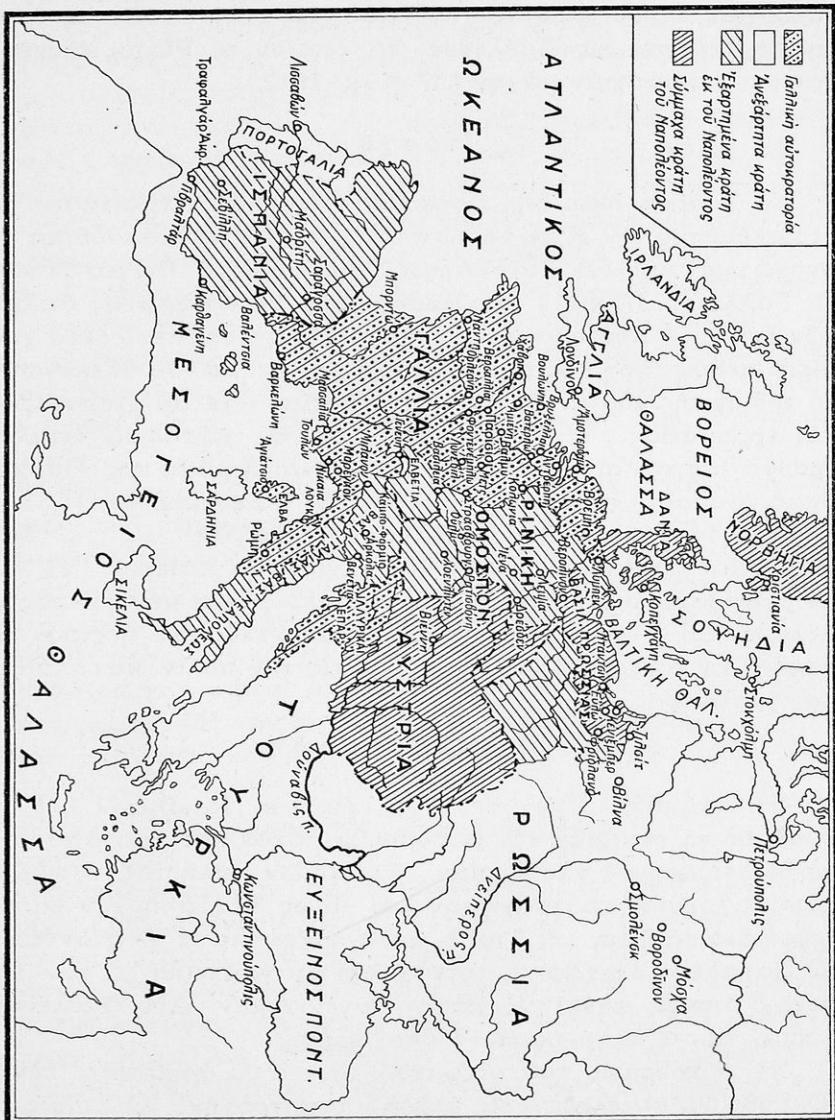
III. ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

Ἡ κατὰ τῆς Ρωσίας ἐκστρατεία (1812)

Μεταξὺ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας ύπηρχον σοβαραὶ προστριβαί, διότι ἡ Ρωσία δὲν ἔφήρμοζεν αὐστηρῶς τὸν ἡπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν. Κύριος τῆς δυτικῆς καὶ μέσης Εὐρώπης δὲ Ναπολέων ἐσκέφθη, διτὶ ἵτο δυνατὸν νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν Ρωσίαν. Ἡρχιζε λοιπὸν νὰ σχεδιάζῃ μεγάλην ἐπιχείρησιν, διὰ τῆς ὁποίας ἥλπιζε νὰ κάμψῃ τὸν Τσάρον καὶ νὰ ἀποκλείσῃ ἀποτελεσματικώτερον τὴν Ἀγγλίαν. Ἐκτὸς τούτου ἡ ἀνήσυχος φύσις του ὅθει αὐτὸν εἰς τὴν περιπετειώδη ἐκείνην ἐπιχειρησιν.

Ο Ναπολέων παρεσκεύασε μεγαλειώδη ἐκστρατείαν. Ἀπὸ τοῦ Γουαδαλκιβρὸς μέχρι τοῦ Νίεμεν ἔξηπλοιοῦντο στρατιωτικαὶ δυνάμεις γαλλικαὶ καὶ συμμαχικαὶ ὑπὲρ τὸ ἐκατομμύριον. Ἡ Μεγάλη Στρατιά, ἀποτελουμένη ἀπὸ 450 χιλ. ἄνδρας, ἔξ ὀν τὰ 2/3 ξένοι καὶ διηρημένη εἰς τρία σώματα, ἐβάδισε διὰ τῆς Πρωσίας καὶ τὴν 24 - 25 Ιουνίου ἐπέρασε τὸν ποταμὸν Νίεμεν. Μέρος μόνον τοῦ στρατοῦ αὐτὸν ἦσαν Γάλλοι, τὸ ύπόλοιπον ἀπετελεῖτο ἀπὸ συμμάχους, Γερμανούς, Ἰταλούς κλπ.

Ἡ ἐκστρατεία ἥρχισεν ύπὸ δυσμενεῖς συνθήκας, διότι αἱ χῶραι τῆς Λιθουανίας καὶ τῆς Πολωνίας, διὰ τῶν ὁποίων διήρχετο ὁ στρατός, ἦσαν πλήρεις ἀπὸ ἔλη καὶ δάση, αἱ ὁδοὶ ἐλεειναὶ, ὁ ἐπισιτισμὸς ἀνεπαρκῆς διὰ τόσον μεγάλην στρατιάν, ἡ ὁποία ἡναγκάζετο νὰ διανυκτερεύῃ εἰς τὸ ὑπαίθρον, ἐπειδὴ ἔλειπον καταλύματα. Ο τσάρος Ἀλέξανδρος εἰρήνευσε πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τῆς Σουηδίας. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ παρατάξῃ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πλέον τῶν 220 χιλ. ἀνδρῶν. Διὰ τοῦτο οἱ Ρῶσοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐφαρμόσουν νέον σχέδιον πολεμικῆς. Ἀπέφευγον ἀποφασιστικὴν μάχην, ἀπεσύροντο πρὸ τοῦ Ναπολέοντος, ἔκαιον τὰ χωρία καὶ ἥρμωνον τὴν χώραν.

‘Ο γαλλικός στρατός, καταπεπονημένος ήδη από τάς κακούχιας, έξησθενημένος από ασθενείας και δυμαδικάς λιποταξίας, έφθασεν εις Σμόλενσκ, τό δοποῖον οι Ρώσοι έξεκένωσαν μετά αίματηράν μάχην (17 Αύγ. 1812).

Μόσχα

‘Ο Τσάρος διώρισεν ἀρχιστράτηγον κατ’ ἀπαίτησιν τοῦ στρατεύματος τὸν Κουτούσσωφ, δό δοποῖος ἔξηκολούθησε τὴν ύποχώρησιν καὶ δὲν ἐσταμάτησε παρὰ εἰς τὸ Βοροδίνον. Οἱ Γάλλοι (137 χιλ.) προσέβαλον τὰ χαρακώματα, διπισθεν τῶν ὁποίων δὲ Κουτούσσωφ εἶχε τάξει τὸν στρατόν του (120 χιλ.). Μετὰ πεισματώδη καὶ αίματηράν μάχην οἱ Ρώσοι έξεκένωσαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἡ μεγάλη Στρατιὰ εἶχε 30 χιλ. νεκρούς καὶ τραυματίας, οἱ Ρώσοι περὶ τὰς 60 χιλιάδας νεκρούς, τραυματίας καὶ αίχμαλώτους. Αὕτη εἶναι ἡ μάχη τῆς Μόσχας, δπως ὠνόμασεν αὐτὴν δὲ Ναπολέων (5-7 Σεπτεμβρίου).

Τὴν 14 Σεπτεμβρίου δὲ Ναπολέων εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μόσχαν καὶ τὴν ἐπομένην ἡ πόλις ἥρχισε νὰ καίεται. Ἡ πυρκαϊά, διαρκέσασσα τέσσαρας ἡμέρας ἀπετέφρωσε μέγα μέρος τῆς πόλεως καὶ 5 χιλ. ρώσοι τραυματίαι ἀπέθανον οἰκτρὸν θάνατον. Ἐν τούτοις οἱ Γάλλοι εῦρον εἰς τὴν πόλιν καταλύματα καὶ ζωοτροφίας.

Ἡ καταστροφὴ

‘Η ἐκστρατεία εἶχεν ἀποτύχει, διότι δὲ Ναπολέων δὲν κατώρθωσε νὰ συντρίψῃ τὸν ρωσικὸν στρατὸν καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ διαχειμάσῃ εἰς τὴν Ρωσίαν. Ὁ χειμὼν ἐπλησίαζεν, αἱ ζωοτροφίαι ἥρχισαν νὰ σπανίζουν καὶ ίδιως δὲν ύπῆρχεν ἀρκετὴ τροφὴ διὰ τὰ ζωα, τὰ δποῖα ἀπέθνησκον κατὰ ἐκατοντάδας. Ὁ Ναπολέων ἐπεχείρησε τότε νὰ διαπραγματευθῇ μὲ τὸν Τσάρον, δό δοποῖος ἀπέφευγε πᾶσαν συνεννόησιν. Δὲν ύπελείπετο λοιπὸν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ύποχωρήσῃ.

‘Η ύποχώρησις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἀρχίσασσα τὴν 19 Οκτωβρίου, κατέληξεν εἰς πλήρη καταστροφήν. Ὁ βαρὺς ρωσικὸς χειμὼν ἐνέσκηψε προώρως, αἱ στερήσεις καὶ τὸ πλῆθος

τῶν ἀποσκευῶν καὶ τῶν λαφύρων ἐδυσχέραινον τὴν πορείαν, ἐνῷ τὸ σμῆνος τοῦ ρωσικοῦ ἴππικοῦ παρηκολούθει τοὺς ὑποχωροῦντας καὶ τοὺς ἀπεδεκάτιζεν. Οἱ Γάλλοι ἐκάστην πρωταν ἀποχωροῦντες ἀπὸ τὰς ὑπαίθρους κατασκηνώσεις ἄφηνον νεκρούς, ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας.

Κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Βερεζίνα ὁ γαλλικὸς στρατὸς ὑπέστη σοβαρωτάτην ἀπώλειαν, διότι ρωσικὸς στρατὸς προελάσσας ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν κατέλαβε τὴν δυτικὴν ὅχθην τοῦ ποταμοῦ, ἐνῷ ὁ στρατὸς τοῦ Κουτούζωφ ἐπίεζεν αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἀνατολήν, τρίτος δὲ ρωσικὸς στρατὸς ἐπειθέτο ἀπὸ τὸν νότον. Τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει ἔζητησαν νὰ ἀνοίξουν δρόμον διὰ τῆς Πολωνίας καὶ Πρωσσίας. Ὁ ίδιος ὁ Ναπολέων ἔφυγε κρυφίως ἐπὶ ταχυδρομικῆς ἀμάξης καὶ διὰ Βαρσοβίας καὶ Δρέσδης ἔφθασεν εἰς Παρισίους καὶ δι' ἀνακοινωθέντος ἀνήγγειλε τὴν καταστροφὴν τῆς Μεγάλης Στρατιᾶς.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Ρωσίας ὑπῆρξε μία τῶν μεγίστων καταστροφῶν τῆς παγκοσμίου ιστορίας. Ἀπὸ τοὺς 600 χιλ. ἄνδρας, οἱ ὅποιοι εἰσῆλθον εἰς τὸ ρωσικὸν ἔδαφος, 200 χιλ. ήσαν νεκροί, τραυματίαι ἢ ἀσθενεῖς, 130 χιλιάδες αἰχμάλωτοι, 50 χιλ. λιποτάκται. Ἀλλὰ καὶ ὁ ρωσικὸς στρατὸς ἀπὸ 220 χιλ. εἶχεν ἀπομείνει μόνον μὲ 40 χιλ.

Οἱ Πρωσσοί καὶ οἱ Αύστριακοί, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀκολουθήσει ἀναγκαστικῶς τὴν ἐκστρατείαν, ἀπεστάτησαν, μόλις εἶδον τὴν καταστροφὴν, καὶ δλη ἡ Γερμανία ἐκινεῖτο κατὰ τοῦ Ναπολέοντος.

Ἐξέγερσις τῆς Γερμανίας. Λειψία

Τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Ρωσίαν ἤκολούθησε ζωηρὰ κίνησις εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος ἐτέθη ἡ Πρωσσία. Ἔνισχυθεῖσα μὲ ἀγγλικὰ χρήματα καὶ ἐφαρμόσασα τὴν καθολικὴν ὑποχρεωτικὴν θητείαν κατώρθωσε νὰ παρατάξῃ 270 χιλιάδας στρατοῦ. Οἱ Γάλλοι ἐξεκένωσαν τὸ Βερολίνον καὶ ἀπεσύρθησαν ἔκειθεν τοῦ "Οδερ. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων ἦτο πάντοτε ἐπίφοβος.

‘Η Ἀγγλία συνήνωσε τότε εἰς συμμαχίαν τὴν Πρωσσίαν, τὴν Αύστριαν καὶ τὴν Σουηδίαν. Ἡ Αύστρια, τῆς δποίας τὴν πολιτικὴν διηγύθυνεν δέ Μέττερνιχ, μετά τινας ἐλιγμούς προσεχώρησεν εἰς τὴν συμμαχίαν (ἔκτος συνασπισμὸς κατὰ τῆς Γαλλίας).

Κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν δέ Ναπολέων ἔδωσε πάλιν δείγματα στρατηγικῆς μεγαλοφυΐας, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ νὰ ἀποτρέψῃ τὸ μοιραῖον. Ὑπέβαλεν εἰς τελευταίαν προσπάθειαν τὸν γαλλικὸν λαόν, ἐστρατολόγησε προληπτικῶς νεωτάτους στρατιώτας μέχρι τοῦ 18ου ἔτους. Τοιουτοτρόπως κατήρτισε στρατὸν 350 χιλ. Οἱ σύμμαχοι ἀντέταξαν κατ’ αὐτοῦ 500 χιλ. διηρημένας εἰς τρεῖς στρατιάς. Μίαν ἀπ’ αὐτὰς ὀδήγει δέ ἄλλοτε στρατηγὸς τοῦ Ναπολέοντος Μπερναντότ, ἄλλην δέ πρωσσος στρατηγὸς Μπλύχερ (Blücher), δέ δποῖος εἶχε γίνει ἐνδιοξος μὲ τὰς ἐπιτυχίας του κατὰ τῶν στρατηγῶν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ τὴν τρίτην δέ αύστριακὸς

110. Ὁ Ναπολέων τὸ 1814

στρατηγὸς Σβάρτσενμπεργ (Schwarzenberg), δέ δποῖος εἶχε καὶ τὴν γενικὴν ἀρχιστρατηγίαν.

‘Η ἀποφασιστικὴ μάχη ἔδοθη εἰς τὴν Λειψίαν (16-19 Οκτωβρίου 1813). Ἐκεῖ 160 χιλ. Γάλλοι ἐπάλαισαν κατὰ 295 χιλιάδων συμμάχων, οἱ δποῖοι διέθετον διπλάσιον ἵππικὸν καὶ πυροβολικόν. Ὁ γαλλικὸς στρατός, μετὰ κρατερὸν ἀγώνα, ἤναγκάσθη νὰ ύποχωρήσῃ, ἀφοῦ ἐξήντλησε τὰ πυρομαχικά

του καὶ ἀφοῦ εἶδε τοὺς συμμάχους του Σάξονας καὶ Βυρτεμ-
βεργίους νὰ προσχωρήσουν εἰς τὸν ἔχθρόν. Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγά-
λη μάχη τῆς Λειψίας, τὴν δποίαν οἱ Γερμανοὶ ὠνόμασαν
Μάχην τῶν Ἐθνῶν (Völkerschlacht).

Ο Ναπολέων ἡναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ πέραν τοῦ Ρήνου,
ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ Ρήγου ἥτο ἐλευθέρα, οἱ γερμανοὶ ἡγε-
μόνες ἀπεστάτησαν, ἡ Ὀμοσπονδία τοῦ Ρήγου διελύθη.

Εἰσβολὴ εἰς τὴν Γαλλίαν

Τὴν νύκτα τῆς 1ης τοῦ νέου ἔτους 1814 ὁ Μπλύχερ διέβη
τὸν Ρήγον καὶ μετ' αὐτὸν εἰσῆλθον οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἐκ δια-
φρων σημείων εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας. Ἡ προσπάθεια τοῦ
Ναπολέοντος νὰ δημιουργήσῃ νέον στρατὸν ἔφερε πενιχρὰ
ἀποτελέσματα, διότι αἱ ὑπηρεσίαι δὲν ὑπήκουον καὶ οἱ νέοι
δὲν ὑπετάσσοντο. Ἀπὸ δημέρας εἰς δημέραν στενώτερον περι-
σφιγγόμενος ἐπάλαισεν ὡς λέων μανιώδης καὶ διέπραξε κα-
τορθώματα ούδενὸς τῶν προηγουμένων ύποδεέστερα, ἀλλὰ κα-
τώρθωσε μόνον νὰ βραδύνῃ τὸ μοιραῖον. Τὴν 31 Μαρτίου οἱ
σύμμαχοι εἰσῆλθον εἰς Παρισίους. Ο Ναπολέων προσεπάθησε
νὰ σώσῃ τὸν θρόνον ύπερ τοῦ υἱοῦ του, ἀλλ' εἰς τὴν πρω-
τεύουσαν ύπερισχυσαν οἱ δπαδοὶ τῶν Βουρβώνων καὶ ἡ Γερου-
σία ἐκήρυξεν ἔκπτωτον τὸν Ναπολέοντα.

Οἱ σύμμαχοι ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας τὸν
Ἄδελφὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' Λουδοβίκον ΙΗ' (!), δ δποῖος
ύπερσχέθη ἀμέσως δτι θὰ παραχωρήσῃ Σύνταγμα. Μετ' αὐτοῦ
συνῆψαν οἱ σύμμαχοι τὴν πρώτην Εἰρήνην τῶν Παρισίων
(30 Μαΐου 1814), διὰ τῆς δποίας ἡ Γαλλία ἐπανήρχετο εἰς τὰ
σύνορα τοῦ 1792, ἀνέκτα πάλιν σχεδὸν πάσας τὰς ἀποικίας
τῆς καὶ δὲν ύπεχρεοῦτο νὰ πληρώσῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν
καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα, τὰ δποῖα ὁ Ναπολέων
εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ διάφορα μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἀγ-

1. Λουδοβίκος ΙΖ' θεωρεῖται διὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ', τὸν
δποῖον οἱ μετανάσται βασιλόφρονες ἀνεκήρυξαν βασιλέα μετὰ τὴν
ἀποκεφάλισιν τοῦ πατρός του. Ο νεαρὸς ἡγεμονίδης ἀπέθανεν εἰς
τὴν φυλακήν, ὅπου εἶχεν ἐγκλεισθῆ μετὰ τῶν γονέων του.

γλία έκρατει τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἐλγολάνδην. Σχεδόν δλοι οἱ ἑκθρονισθέντες ἡγεμόνες ἐπανήρχοντο εἰς τὸν θρόνον τῶν (παλινόρθωσις, restoration) καὶ ώρίζετο νὰ συνέλθῃ συνδιάσκεψις τῶν κρατῶν εἰς τὴν Βιέννην, διὰ νὰ κανονίσῃ τὴν νέαν κατάστασιν τῆς Εύρωπης.

Κατ' εἰσήγησιν τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου παρεχωρήθη εἰς τὸν Ναπολέοντα ως ἡγεμονία ἡ νήσος Ἐλβα καὶ ύπερχρεώθη ἡ Γαλλία νὰ δίδῃ εἰς αὐτὸν χρηματικὴν ἐπιχορήγησιν.

Τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1814 συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Βιέννην οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων καὶ δλων τῶν ἔνδιαφερομένων κρατῶν, πολλοὶ ἡγεμόνες, πολιτευταὶ καὶ στρατηγοί. Ἡ Βιέννη ἔλαβεν ἑορτάσιμον ὅψιν καὶ ἐδόθησαν ἀλλεπάλληλα συμπόσια, χοροὶ καὶ παραστάσεις, διότι μετὰ τὸν μακροχρόνιον καὶ βαρὺν πόλεμον οἱ ἀνθρωποι ἡσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ἀναψυχῆς.

Μεγίστην ἐπιρροὴν ἤσκησεν ἐπὶ τῶν διαπραγματεύσεων ὁ Μέττερνιχ. Μέλος τῆς ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας ἦτο ὁ ἔλλην Καποδίστριας. Μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος ειργάσθη ὁ ἀντιπροσωπεύων τὴν Γαλλίαν Ταλλεράν (Talleyrand), ὁ δοκιοῖς κατώρθωσε νὰ διασπάσῃ τοὺς συμμάχους προσεταιρίσθεις τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ παρ' ὅλιγον νὰ ἔξερη γγύετο πόλεμος, μεταξὺ τοῦ νέου αὐτοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς Ρωσίας καὶ Πρωσίας. Άλι συνεννοήσεις δὲν εἶχον εἰσέτι καταλήξει εἰς ὄριστικὸν συμπέρασμα, δπότε ἔφθασεν ἡ εἰδησίς ὅτι ὁ Ναπολέων ἐπανήλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ συνασπισμὸς τῶν δκτῶν κρατῶν ἀνενεώθη καὶ οἱ σύμμαχοι ἐκήρυξαν τὸν Ναπολέοντα ἔχθρὸν καὶ ταραχίαν τῆς ειρήνης τοῦ κόσμου.

Βατερλό

Ο Ναπολέων εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίας διὰ τὰς ἀντιθέσεις τῶν συμμάχων εἰς τὴν Βιέννην, ἔγγωριζεν ἐπίσης καλῶς δτι ὁ γαλλικὸς λαὸς δὲν ἤγαπα τὸν Λουδοβίκον. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ διπλωμάται συνεννοοῦντο μετ' αὐτοῦ, ὅπως παλινορ-

θώσουν τὴν ἀρχήν του. Ἐνθαρρυνόμενος λοιπὸν ἀπ' αὐτὰ ἀνέλαβε τὴν καταπληκτικὴν ἐπιχείρησιν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Τὴν 1 Μαρτίου 1815 ἀπεβιβάσθη μετὰ 1100 ἀνδρῶν εἰς Κάννας τῆς Προβηγκίας. Λαδὸς καὶ στρατιῶται ἐδέχθησαν αὐτὸν πανταχοῦ μὲ ἐπευφημίας «Ζήτω ὁ αὐτοκράτωρ». Ὁ στρατηγὸς Νέϋ, δὲ ὁ ὅποιος ἐστάλη κατ' αὐτοῦ, προσεχώρησε μετὰ τοῦ στρατοῦ πρὸς αὐτὸν καὶ ὅλη ἡ Γαλλία ἀνεγνώρισεν αὐτὸν, ἐνῷ δὲ Λουδοβίκος ἔφυγεν εἰς τὸ ἐν Βελγίῳ στρατόπεδον τῶν συμμάχων. Τοιουτοτρόπως ἥρχισε νέα περίοδος δράσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἡ ὅποια διήρκεσεν διήγον περισσότερον ἀπὸ τρεῖς μῆνας καὶ δνομάζεται εἰς τὴν Ιστορίαν Ἐκατὸν ἡμέραι (20 Μαρτίου - 22 Ιουνίου 1815).

Ο Ναπολέων περιεποιήθη τὸν γαλλικὸν λαόν, παρεχώρησε φιλελεύθερον πολίτευμα καὶ ώμιλησε πρὸς αὐτὸν μὲ ἐκφράσεις τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν χρόνων. Συγχρόνως ἥρχισε νὰ καταρτίζῃ στρατὸν καὶ κατώρθωσε ταχέως νὰ δημιουργήσῃ 208 χιλ. καλῶς ἡσκημένου στρατοῦ, τὸν ὅποιον ἀπετέλεσαν οἱ ἄνδρες οἱ ἐπανελθόντες ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν. Δὲν παρέλειψεν ἐπίσης τὴν προσπάθειαν νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς ἔχθρούς.

Η θέσις τοῦ Ναπολέοντος ἦτο δυσχερεστάτη. Εἰς τὸ Βέλγιον ὑπῆρχον δύο στρατιαί, δὲ ἀγγλος στρατηγὸς Ούέλλιγκτον μὲ 100 χιλ. στρατοῦ καὶ δὲ Μπλύχερ μὲ 150 χιλ. Τὸν Ρήνον κατεῖχον 350 χιλ. Αύστριακοί καὶ δρισθεν αὐτῶν ἦσαν 235 χιλ. Ρωσοί. Οἱ σύμμαχοι ἐδήλωσαν δτὶ δὲν θά ἔλθουν εἰς συνεννόησιν πρὸς τὸν Ναπολέοντα.

Ο Ναπολέων, διὰ νὰ προλάβῃ τὴν περαιτέρω συγκέντρω-

111. Ο Ούέλλιγκτον

σιν τοῦ ἔχθροῦ, προήλασε μὲ 120 χιλ. ἐκλεκτοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ Βέλγιον, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ χωρίσῃ μὲ ίσχυρὸν κτύπημα τὰ στρατεύματα τοῦ Οὐέλλιγκτον καὶ τοῦ Μπλύχερ. Τὸ πρῶτον κτύπημα ἐδέχθησαν οἱ Πρωσσοί. Μετὰ πεισματώδη μάχην οἱ Γάλλοι διέρρηξαν τὸ κέντρον τῶν καὶ δὲδιος δὲ Μπλύχερ ἔπεισεν ἀπὸ τὸν ἵππον καὶ ἐκινδύνευσεν. Ἀμέσως κατόπιν προσέβαλε τοὺς "Αγγλους, οἱ δόποιοι εἶχον ὀχυρωθῆ ἐπὶ τοῦ δροπεδίου Σαιν Ζάν (Saint-Jean) ἐπὶ τῆς δόδοις τῆς ἀγούσης εἰς Βρυξέλλας, ἐλπίζων δτὶ θὰ συντρίψῃ αὐτοὺς διὰ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς (74 χιλ. Γάλλοι καὶ 246 τηλεβόλα κατὰ 60 χιλιάδων "Αγγλῶν καὶ 148 τηλεβόλων). "Ηδη εἶχον ἀρχίσει νὰ κλονίζωνται αἱ τάξεις τῶν "Αγγλῶν, δπότε ἐνεφανίσθησαν οἱ Πρωσσοί τοῦ Μπλύχερ. Μετὰ πάλην σῶμα πρὸς σῶμα οἱ Γάλλοι ἐτράπησαν εἰς ἄγριαν φυγήν, ἀφοῦ τὸ ἐν τρίτον ἐξ αὐτῶν, δηλ. 15 χιλιάδες νεκροὶ ἦταν τραυματίαι, ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Τὸ πρωσσικόν ἱππικόν κατεδίωξεν αὐτοὺς καθ' ὅλην τὴν νύκτα, οὕτως ὥστε τὰ συντρίμματα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ διῆλθον ἐν πανικῷ τὰ βελγικά σύνορα καὶ μόλις ἐπὶ τῆς δόδοις τῶν Παρισίων κατώρθωσαν νὰ ἀνασυνταχθοῦν. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος ἐν Βατερλό (Waterloo) καταστροφὴ (18 Ιουν. 1815).

Μετὰ τὴν κατάρρευσιν συνήλθον εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν αἱ δύο βουλαὶ ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Ναπολέοντος, ἐσχημάτισαν προσωρινὴν κυβέρνησιν καὶ ἡνάγκασαν τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῇ καὶ τὸν διέταξαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Γαλλίαν. Ο Ναπολέων κατέφυγεν ἐπὶ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ εἰς Ροσεφόρ (Rochefort) καὶ οἱ "Αγγλοι τὸν μετέφεραν εἰς Ἀγίαν Ἐλένην, μικρὰν νῆσον κειμένην εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς, δπού ἔζησεν ἔξι ἔτη ἀσθενής καὶ συντετριμμένος καὶ ἀπέθανε (5 Μαΐου 1821).

Ἡ δευτέρα εἰρήνη τῶν Παρισίων

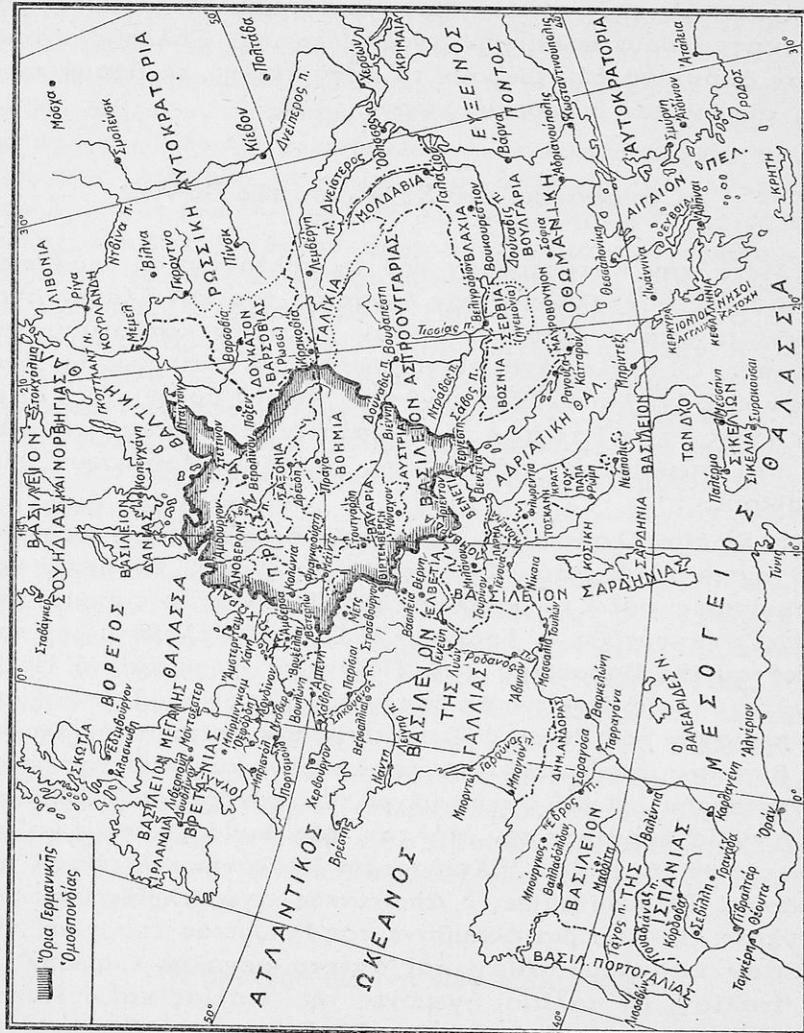
Μετ' ὀλίγον οἱ ἔχθροὶ κατέλαβον τὸ δεύτερον τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν καὶ οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν πανηγυρικῶς καὶ τούτους ἤκολούθησεν δὲ Λουδοβῖκος ΙΙ. Ὁ Λουδοβῖκος ὑπέγραψε τὴν δευτέραν εἰρήνην τῶν Παρισίων (20

Νοεμβρίου 1815), δια τῆς δποίας ή Γαλλία ἐπανήρχετο εἰς τὰ σύνορα τοῦ 1790. Οὕτως ή περιπέτεια τῶν 'Εκατὸν ἡμερῶν ἔστοιχισεν εἰς τὴν Γαλλίαν ἡμισυ ἑκατομμύριον κατοίκους καὶ 700 ἑκατομμύρια πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Οἱ Γάλλοι ύπεχρεώθησαν ἀκόμη νὰ ἐπιστρέψουν τὰ ἔργα τέχνης, τὰ ἀφαιρεθέντα παρ' αὐτῶν ἀπὸ διαφόρους χώρας.

Αἱ ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου τῆς Βιέννης

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης συνεπλήρωσε τὰς ἔργασίας του καὶ ἔλαβεν ἀποφάσεις, αἱ δποίαι δρισαν τὴν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Εύρωπης. Οἱ διπλωμάται ειργάσθησαν ὡς ἀντιπρόσωποι ἡγεμόνων καὶ ὅχι λαῶν. 'Εστηρίχθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς νομιμότητος, τῆς ίσορροπίας καὶ τῶν ἀντισταθμισμάτων καὶ διεμοίρασαν τὰς χώρας, χωρὶς νὰ ἐρωτήσουν τοὺς κατοίκους.

'Η Ρωσία ἔλαβε μέγα μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας, συνήνωσεν αὐτὸ μετὰ τῶν λοιπῶν πολωνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐσχημάτισεν οὕτω τὸ βασίλειον τῆς Πολωνίας, τῆς δποίας βασιλεὺς ἀνηγορεύθη ὁ Τσάρος. 'Η Πρωσσία ἔλαβε μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας (τὸ Πόζεν, τὸ Θόρν καὶ τὸ Ντάντσιγ) καὶ τρεῖς γερμανικάς ἐπαρχίας (Σαξονίαν, Βεστφαλίαν, καὶ περιοχὴν τοῦ Ρήνου). Τοιουτοτρόπως ἐπέτυχε τὴν ἔνωσιν τῶν διεσπασμένων τμημάτων τοῦ κράτους καὶ ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ Ρήνου μέχρι τῶν συνόρων τοῦ Βελγίου. 'Η Ἀγγλία ἐκράτησε τὴν Μάλταν, τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος, τὴν Κεϋλάνην κτλ. ἐκτὸς τῆς Εύρωπης. Τοιουτοτρόπως ὁ ἀποικιακὸς ἀγὼν ἔληξεν ύπερ τῆς Ἀγγλίας. 'Η Αύστρια ἐλάμβανε τὰς Ἰλλυρικάς ἐπαρχίας, τὴν Βενετίαν καὶ Λομβαρδίαν καὶ ἀπέκτα μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ παλαιοὶ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ Πάπας ἐπανῆλθον εἰς τὸν θρόνον των. Τὸ Βέλγιον ἤνωθη μετὰ τῆς 'Ολλανδίας εἰς ἐν κράτος ἀνεξάρτητον ύπό τὴν ἐπωνυμίαν Βασίλειον τῶν 'Ηνωμένων Κάτω Χωρῶν, ύπό τὸν

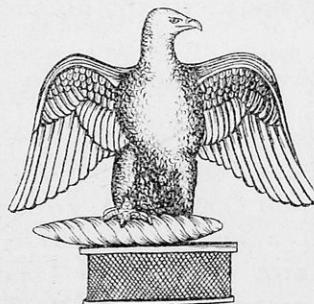

112. Η Ευρώπη μετά την συνθήκη της Βιέννης (1815)

βασιλέα Γουλιέλμον Α' τῆς Ὀρανίας, καὶ ἡ Νορβηγία ἡνώθη μετὰ τῆς Σουηδίας.

Ίερὰ Συμμαχία (26 Σεπτεμβρίου 1815)

Τῇ εἰσηγήσει τοῦ μυστικοπαθοῦς τσάρου Ἀλεξάνδρου, οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες Ρωσίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας συνήψαν τὴν λεγομένην Ἱερὰν Συμμαχίαν, ἡ δοπία ἀρχικῶς εἶχε σκοπὸν τὴν διατήρησιν τῶν δρων τῆς συνθήκης τῆς Βιέννης. Συμπληρωθεῖσα δμῶς διὰ νέων συνεννοήσεων ἔλαβε τὴν μορφήν, ὅπό τὴν δοπίαν εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ιστορίαν. Οἱ συμβαλλόμενοι δηλαδὴ ἡγεμόνες ύπεχρεοῦντο νὰ κυβερνήσουν τὰ κράτη των κατὰ τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν. Αὕτω ἐσήμαινεν ὅτι θὰ κατεδίωκον πᾶσαν φιλελευθέραν κίνησιν εἰς τὴν χώραν των καὶ θὰ ύπεστήριζον ἀλλήλους, καθὼς καὶ τοὺς ἀλλούς ἡγεμόνας, διὰ νὰ διατηρήσουν τὸ ἀπολυταρχικὸν καθεστώς. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἡ Ἱερὰ Συμμαχία ἐξήσκησεν ἀληθῆ δεσποτείαν ἐπὶ τῆς Εύρωπης. Κατεδίωξε τοὺς φιλελευθέρους καὶ κατέπνιξε πᾶσαν προοδευτικὴν ἐκδήλωσιν τῶν λαῶν, πολλάκις διὰ βιαίων ἐπεμβάσεων. Διὰ τοῦτο, δταν ἐξερράγη ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ίδιως τῆς Αὐστρίας, ἐπολέμησαν αὐτὴν ἀμειλίκτως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'

ΓΡΑΜΜΑΤΑ — ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ — TEXNAI KATA TON IH' AIQNA

Tὰ Γαλλικὰ γράμματα

ΑΤΑ τὸν 18ον αἰώνα εἶναι ἀκόμη μεγαλυτέρα ἡ ἐπιβολὴ τῶν γαλλικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ γαλλικὴ γλῶσσα μελετᾶται εἰς δλας τὰς χώρας καὶ οἱ γάλλοι συγγραφεῖς χρησιμεύουν ὡς ὑπόδειγμα. Ἐπίσης ἡ γαλλικὴ τέχνη, τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα καὶ δὲ τρόπος τῆς ζωῆς εὑρίσκουν ζωηράν ὑποδοχήν, ὅστε δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ πνευματικῆς ἡγεμονίας τῶν Γάλλων τὸν 18ον αἰώνα.

‘Αλλ’ οἱ σημαντικώτεροι τῶν γάλλων συγγραφέων τοῦ 18ου αἰώνος, δὲ Βολταῖρος, δὲ Μοντεσκιέ, δὲ Ντιντερό, περὶ τῶν δποίων ὁμιλήσαμεν, δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς λογοτέχναι, ἀλλὰ πολιτικοὶ συγγραφεῖς, καὶ πραγματεύονται μᾶλλον κοινωνικὰ προβλήματα. Ἡ παράδοσις τοῦ 17ου αἰώνος ἐξηκολούθησε καὶ ὑπάρχουν συγγραφεῖς, οἱ δποίοι συνθέτουν δράματα καὶ μύθους κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ μεγάλου αἰώνος. ‘Αλλ’ δπως συμβαίνει συνήθως, τὰ προϊόντα τῆς μιμήσεως στεροῦνται ἀληθινῆς πνοῆς.

‘Αγγλικὴ λογοτεχνία

‘Απὸ τὸ τέλος ἡδη τοῦ 17ου αἰώνος ἡ πνευματικὴ κίνησις ἔξαπλοιοῦται διαρκῶς βιορειότερον. Ἡ ‘Ολλανδία καὶ ἡ ‘Αγγλία εἶναι ἡδη κέντρα ἐντόνου ζωῆς, ἐνῷ καθυστεροῦν αἱ παλαιαι νοτιώτεραι ἔστιαι τοῦ πολιτισμοῦ, ‘Ιταλία καὶ ‘Ισπανία. Εἰς τὴν ‘Αγγλίαν ἀφυπνίζεται τὸ ἀληθινὸν λυρικὸν αἴσθημα, δπως εἰς τὰς Νύκτας τοῦ ποιητοῦ Γιούνγκ (Young, 1681 - 1765), καὶ τὸ ἡθογραφικὸν μυθιστόρημα φθάνει εἰς ἔξαιρετικὴν ἀκμὴν. ‘Ο Δανιὴλ Ντιφόε (Daniel Defoe, 1660 - 1731) γράφει τὸν

περίφημον Ροβίνσον Κρούσον καὶ ὁ σατιρικὸς Σουΐφτ
(Swift, 1667 - 1745) Τὰ Ταξίδια τοῦ Γκιούλιβερ.

Ο Γιββών (Gibbon, 1737 - 1796) διὰ τῆς εὐρυτάτης πολυμαθείας του, τῆς ὀξυνοίας, τῆς αὐστηρᾶς κριτικῆς τῶν κειμένων ἔγινεν ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς ἱστορίας εἰς τὸ ἔργον του Παρακμὴ καὶ πτῶσις τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

Ακμὴ τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰώνος ἀξιολόγους ποιητὰς καὶ ζωγράφους ἀνέδειξεν ἡ Γερμανία. Ἡ γερμανικὴ λογοτεχνία ὑπέστη ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐπίδρασιν τῆς κλασσικούσης γαλλικῆς λογοτεχνίας καὶ ἔχρειάσθη ἄγων, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν μίμησιν. Οἱ Γερμανοὶ ἐστράφησαν τότε πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας γερμανικῆς ποιήσεως καὶ ἀνεκάλυψαν τοὺς θησαυροὺς τῆς μητρικῆς των γλώσσης. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰώνος ἐφάνη ὁ πρῶτος δημιουργικὸς ποιητής, ὁ Φρειδερίκος Κλόπστοκ (Klopstok, 1724 - 1803), συγγραφεὺς τῆς Μεσιάδος, ὁ δποῖος ἔδειξεν εἰς τοὺς συγχρόνους του τὴν λεπτότητα καὶ τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν τῆς γερμανικῆς.

Λόγιοι καὶ τεχνοκρίται ἔζητον νὰ κατανοήσουν βαθύτερον τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα. Τὸ 1764 ἔξεδόθη ἡ Ἰστορία τῆς τέχνης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ Βίνκελμαν (Winckelmann, 1717 - 1768), ἡ δποία ἔδιδε νέαν ἀντίληψιν τοῦ ἀρχαίου καλοῦ. Δύο ἔτη ἀργότερα ἐφάνη τὸ σημαντικώτατον ἔργον κριτικῆς τῶν χρόνων τούτων, ὁ Λαοκόων τοῦ Λέσσινγκ (Lessing, 1729 - 1781). Ὁ Λέσσινγκ ἐπολέμησε τὸν ψευδοκλασσικισμόν, ἀναφερόμενος εἰς τὴν γνησίαν κλασσικὴν παράδοσιν καὶ προβάλλων ως ὑπόδειγμα δραματικῆς τέχνης τὸν Σαίξπηρ. Ἐνῷ δὲ Λέσσινγκ ἔδιδεν εἰς τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν τὴν πρωτεύουσαν θέσιν, δὲ Χέρντερ (Herder, 1744 - 1803) ως πηγὴν ἐμπνεύσεως ἐκήρυξε τὸ συναίσθημα καὶ τὴν φαντασίαν καὶ προσεπάθησε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν δημώδη ποίησιν. Τὸ δνομαστότερον ἔργον του εἶναι ἡ Φιλοσοφία τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος.

Μετά τὴν προπαρασκευὴν αὐτὴν ἥρχισεν ἡ ἀκμὴ τῶν γερμανικῶν γραμμάτων, ἡ ἐποχὴ τῆς Θυέλλης καὶ ὁρμῆς (Sturm und Drang), δπως δύομάζουν αὐτὴν οἱ Γερμανοί.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς ἔξεδηλώθη ἡ ἴδιοφυῖα τοῦ Γκαΐτε (Goethe, 1749-1832). Εἰς τὸ πρῶτον ἀξιόλογον ἔργον του, τὸν Βέρθερ, εἰκονίζεται ἡ κατέχουσα τὰς νεαρὰς ψυχὰς ἀνησυχίᾳ. Ὁ ὑπεραισθηματικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς νεαρὸς ἥρως τοῦ μυθιστορήματος, δὲν κατορθώνει νὰ συμμορφωθῇ

113. Ὁ Γκαΐτε

ράδοσιν τοῦ γερμανικοῦ μεσαίωνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ μεγάλῃ δημιουργίᾳ του εἶναι ὁ Φάουστ (Faust). "Ηρως τοῦ ἔργου, τὸ δόποιον ἔχει μορφὴν δράματος, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα σκηνικοῦ ἔργου, ὑποτίθεται ὁ σοφὸς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως Φάουστ, ὁ δόποιος, ἀφοῦ δι' ὅλου τοῦ βίου ἐκοπίασε ζητῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ προσπαθῶν νὰ ὀφελήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, καταλαμβάνεται ὑπὸ μετα-

πρὸς τὸν συνήθη πεζὸν τρόπον τοῦ βίου, μεταφέρει τὴν ἄφθονον αἰσθηματολογίαν του εἰς τὴν ἔξοχὴν καὶ ἔξ αφορμῆς ἐρωτικοῦ ἐπεισοδίου θέτει τέρμα εἰς τὴν ζωὴν του. Τὸ ἔργον συντεταγμένον ὑπὸ μορφὴν ἐπιστολῶν καὶ εἰς γλώσσαν ἀπλῆν, σχεδὸν οἰκογενειακήν, ἐδημιούργησε σχολήν, ἀπέκτησε πολλοὺς μιμητὰς καὶ τὸ πάθος, ὑπὸ τοῦ δόποιου ἐτήκετο ὁ νεαρὸς Βέρθερ, ὠνόμασαν πάθος τοῦ αἰώνος (mal du siècle).

‘Ο Γκαΐτε ἀνεπτύχθη εἰς ἀξιολογώτατον καλλιτέχνην συνδυάζων τὴν πα-

μελείας διά τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον κατηνάλωσε τὴν νεότητα, καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ζωὴν, ὅπως δώσῃ εἰς αὐτὴν ἄλλην κατεύθυνσιν.

‘Ο Γκαΐτε συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Φρειδερίκου Σίλλερ (Schiller, 1759 - 1805), τοῦ ὁποίου τὰ νεανικά δράματα (Οἱ Λησταὶ, Φιέσκο, Δὸν Κάρολος) διαπνέονται ἀπὸ θερμῆν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ πολίτου. ‘Ἄλλ’ ὁ σχετικός βραχὺς βίος τοῦ εὐπαθοῦς ποιητοῦ ὑπῆρξε διαρκῆς δημιουργία. ‘Ο Βαλλενστάϊν, ἡ Μαρλα Στούαρτ, ὁ Γουλιέλμος Τὲλ εἶναι ἀπὸ τὰ ἄριστα δραματικὰ δημιουργήματα τῆς Γερμανίας.

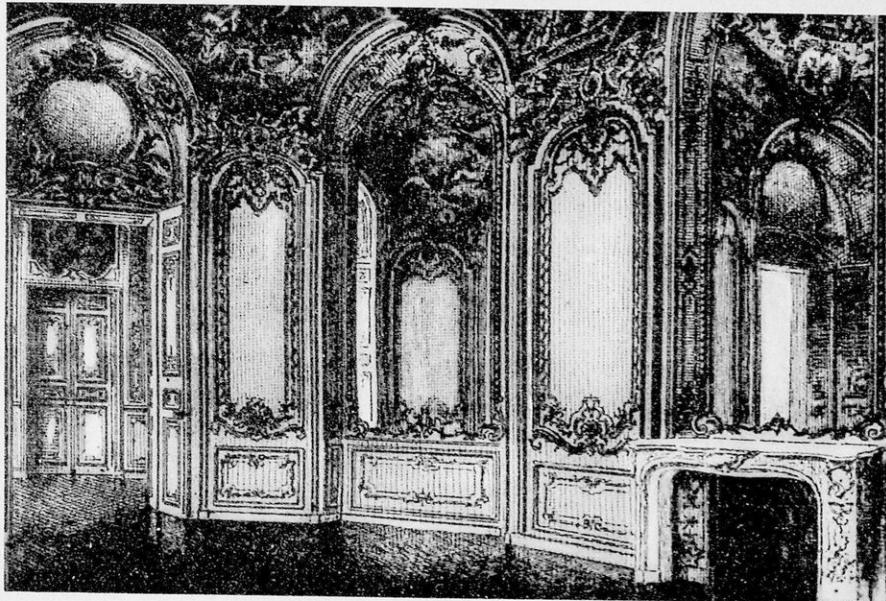
Αἱ τέχναι

Εἰς τὴν τέχνην τοῦ 18ου αἰῶνος ἔσημειώθη σημαντικὴ μεταβολὴ, ἀνάλογος πρὸς τὰς τάσεις καὶ τὰ ἥθη τῆς ἐποχῆς.

‘Η Ἀρχιτεκτονικὴ φαίνεται νὰ ἀκολουθῇ κατὰ τόπους τὸν οἰκοδομικὸν τρόπον τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ τὰ καλύτερα κατασκευάσματα, ἀνάκτορα, ναού, ἐνθυμίζουν κατὰ τὸ ἔσωτερον τὰς Βερσαλλίας καὶ ἄλλα κτίσματα τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’. ‘Ἐν τούτοις ἡ μεταβολὴ εἶναι αἰσθητή. Τὰ οἰκοδομήματα δὲν ἔχουν οὔτε τὸ μέγεθος οὔτε τὸν βαρὺν καὶ ψυχρὸν δύκον τοῦ Μπαρόκ. Οἱ καλλιτέχναι ἀποφεύγουν συστηματικῶς τὴν εύθυγραμμίαν εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ προτιμοῦν τὰς καμπύλας καὶ ίδιορρύθμους γραμμάς. Τὰ ἀετώματα κάμπτονται καὶ ἐπικρατοῦν τὰ αὐθαίρετα σχέδια· καὶ ἡ διακόσμησις διὰ φανταστικῶν φυτῶν, πτηνῶν ἢ δστράκων. Γενικῶς ἐπιδιώκουν τὸ ἐλαφρόν, τὸ κομψόν καὶ εὖθυμον.

Σημαντικωτέρα εἶναι ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν ἔσωτερικὴν διαρρύθμισιν καὶ τὴν ἐπίπλωσιν. Τὰ δωμάτια γίνονται μικρότερα, κατασκευάζονται ίδιατερα ἀπόκρυφα διαμερίσματα, κλίμακες, ἀπὸ τὰς δποίας δύναται τις νὰ εἰσέλθῃ ἢ νὰ ἔξελθῃ χωρὶς νὰ παρατηρηται. Εἰς τὴν ἐπίπλωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ἔσωτερικοῦ ἐπιδιώκουν τὸ κομψόν καὶ συγχρόνως ἀναπαυτικόν. Τὰ ἐπιπλα γίνονται μικρότερα καὶ ἀναπαυτικώτερα. Γενικῶς ἐπιζητοῦν τὸ ἀπαλόν, διτι ἡσυχάζει τὰς αἰσθήσεις.

Τὴν νοοτροπίαν ταύτην ὡνόμασαν Ροκοκό (Rococo, απὸ τὸ *rocaille* = δστρακον). Τὸ Ροκοκό εἶναι ἡ τέχνη τῶν χρόνων τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'. Ἡ Στρατιωτικὴ Σχολή, τὸ Μικρὸν Τριανόν, τὰ δύο μέγαρα τῆς βορείας πλευρᾶς εἰς τὴν Πλατεῖαν τῆς Ὄμονοίας εἶναι τὰ ὀρατότερα δείγματα τῆς τέχνης αὐτῆς. Ἡ νέα τεχνοτροπία εἰσήχθη καὶ εἰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης, δπου γάλλοι καλλιτέχναι πολλάκις κατεσκεύασαν ὅμοια ἔργα. Ἀξιόλογα εἶναι

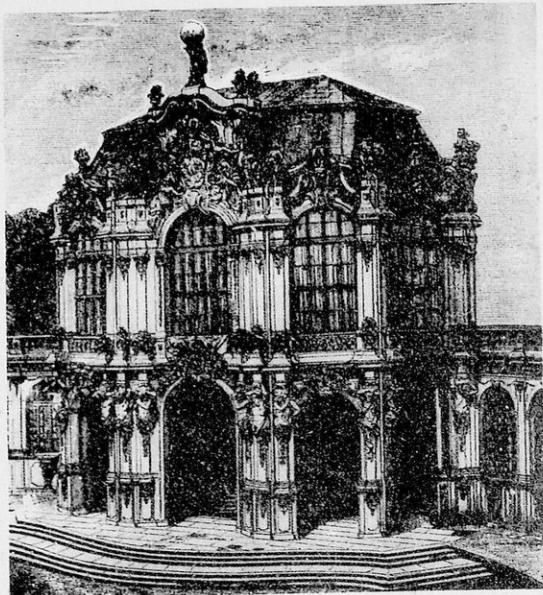

114. Αἴθουσα τοῦ μεγάρου Σουμπίζ τῶν Παρισίων

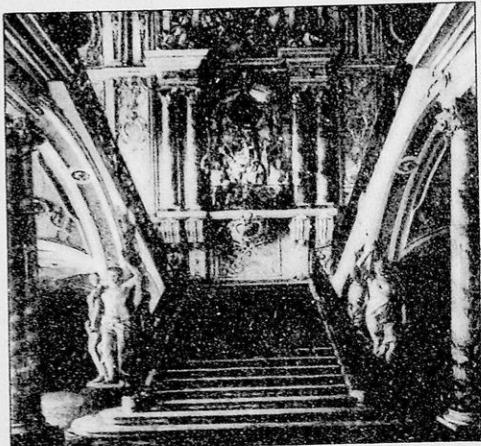
τὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια κατεσκεύασαν πολλοὶ μικροὶ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας, Ἰδίως οἱ τῆς Σαξονίας εἰς τὴν Δρέσδην. Ὄμοια τεχνοτροπία ἐπικρατεῖ καὶ εἰς τὴν ζωγραφικήν, τῆς ὅποιας τὰ προϊόντα δὲν δミλοῦν εἰς τὴν φαντασίαν ἢ τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ἔχουν προορισμὸν νὰ τέρψουν τοὺς ὁφθαλμούς. Πολλάκις ὅμως εἶναι πλήρη κινήσεως καὶ ζωῆς. Ὁ ἀξιολογώτατος τῶν γάλλων ζωγράφων τῆς περιόδου αὐτῆς Βαττώ (Watteau, 1684 - 1721) ἔζωγράφισε σκηνὰς τοῦ ἀγροτικοῦ βίου

καὶ ἔορτάς ποιμένων, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων εἶναι ἄνδρες καὶ γυναῖκες τῆς ψυχῆς κοινωνίας εἰκονιζόμενοι εἰς ἀγροτικὸν περιβάλλον (δονομαστότερα ἔργα: Πλοῦς εἰς Κύθηρα, Γεῦμα ἐν ὑπαίθρῳ κτλ.).

Τὸν 18ον αἰώνα ἀκμάζουν ἀξιόλογοι ζωγράφοι εἰς τὴν Ἀγγλίαν, οἱ δοποῖοι διακρίνονται διὰ τὴν πιστήν ἀπόδοσιν τῆς φύσεως καὶ περιγράφην τοῦ καθ' ἡμέραν βίου (ρεαλισμός). Οἱ δρυπτῆς τῆς νέας ἀγγλικῆς ζωγραφικῆς Χόγκαρτ (Hogarth, 1697 - 1764), δόλανδικῆς καταγωγῆς, παρέστησε τὸν βίον τῶν ἀκαταστάτων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀμελείας καὶ ἀσωτίας καὶ εἶναι δημιουργὸς τῆς ἡθικῆς γελοιογραφίας (ἔργα: Ἰστορία ὑπηρετίας, Ἰστορία ἀσώτου, διγάμος κατὰ τὸν συρμὸν κτλ.). Οἱ δὲ δύο μεγάλοι ἀγγλοι ζωγράφοι τοῦ αἰώνος, δι Ρέϋνολδς (Reynolds, 1723 - 1792) καὶ δι Γκέϊνσμπορο (Gains-

115. Δυτικὸν περίπτερον τοῦ Zwinger (Δρέσδη)

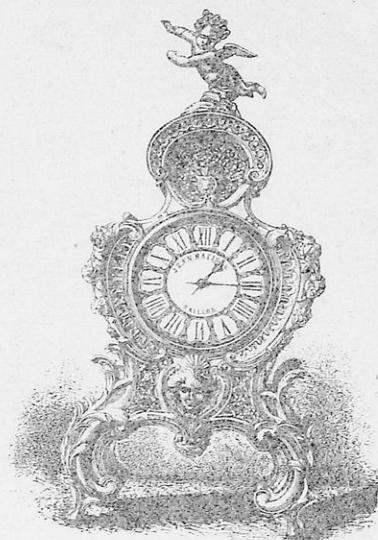

116. Κλῖμαξ τοῦ μεγάρου Μπρύλ

1697 - 1764), δόλανδικῆς καταγωγῆς, παρέστησε τὸν βίον τῶν ἀκαταστάτων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀμελείας καὶ ἀσωτίας καὶ εἶναι δημιουργὸς τῆς ἡθικῆς γελοιογραφίας (ἔργα: Ἰστορία ὑπηρετίας, Ἰστορία ἀσώτου, διγάμος κατὰ τὸν συρμὸν κτλ.). Οἱ δὲ δύο μεγάλοι ἀγγλοι ζωγράφοι τοῦ αἰώνος, δι Ρέϋνολδς (Reynolds, 1723 - 1792) καὶ δι Γκέϊνσμπορο (Gains-

borough, 1727-1788) ήσαν έξοχοι προσωπογράφοι και ζωγράφοι τοπίων κατά τὸ σύστημα τοῦ Βαττῶ.

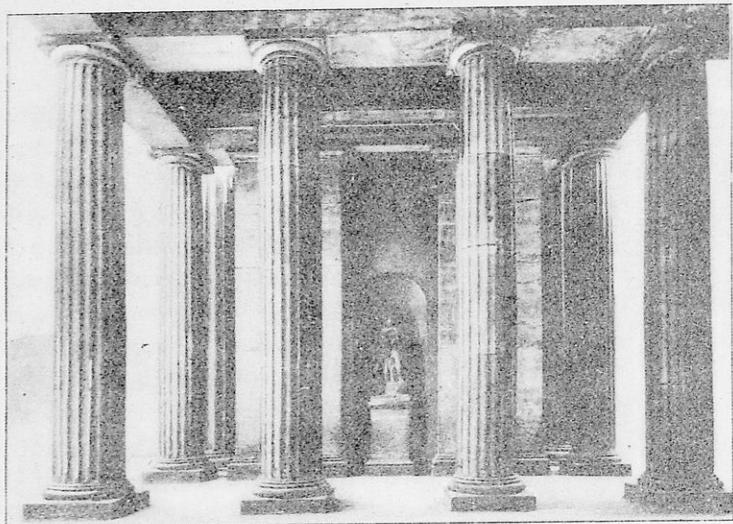
Κατά τὸ τέλος τοῦ 18ου και τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰώνος

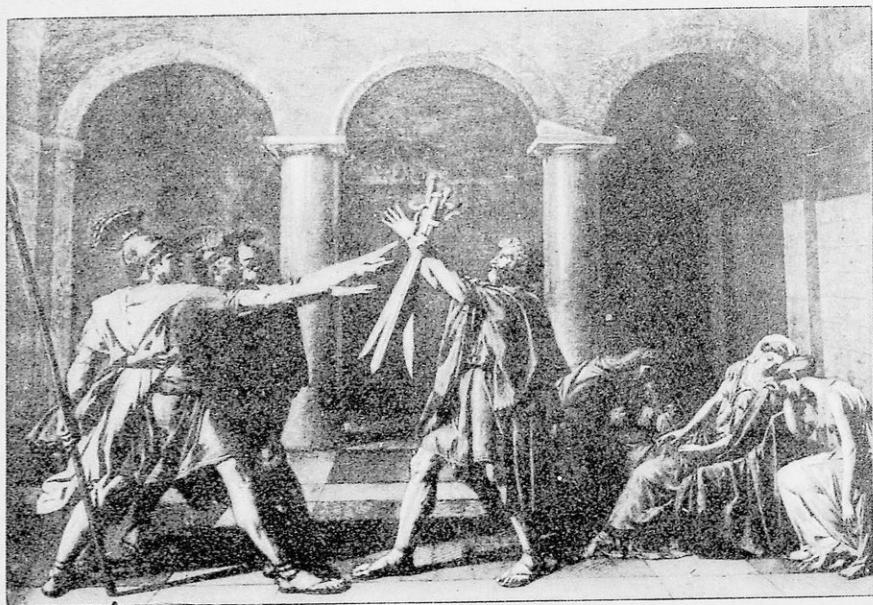
117. Τράπεζα και ὡρολόγιον ροκοκό

Οἱ γλύπται φρονοῦν δtti ἡ ὑψηλὴ τέχνη παριστάνει τὸ ἡρωϊκόν, τὸ ὅποῖον ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ γυμνοῦ, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἀρχαίων. Ἡ κομψὴ και περίτεχνος γλυπτικὴ τοῦ

ἔχομενέπιστροφὴν εἰς τὸ κλασσικὸν πρότυπον, ἡ ὅποια ἐνισχύεται διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν δύο ἀρχαίων πόλεων, τῆς Πομπηίας και τοῦ Ἡρακλείου. Εἰς τοὺς Παρισίους και ἄλλαχοῦ κτίζουν ναοὺς και μέγαρα μὲ ἀρχαῖζοντα ρυθμόν. Ὁ Ναπολέων ἰδρύει θριαμβευτικάς ἀψιδας και στήλας, αἱ ὅποιαι ἀπομιμοῦνται τὰς ρωμαϊκάς. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας θέλει νὰ καταστήσῃ τὸ Μόναχον πόλιν τῶν μνημείων και οἱ ἀρχιτέκτονές του κατασκευάζουν Στοάς και Προπύλαια ἀπομιμούμενοι τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπίσης ἡ διακόσμησις και τὰ ἔπιπλα γίνονται ἀπλούστερα και γραμμικώτερα (ρυθμὸς empire).

118. Πύλη τοῦ Μπράντεμπουργκ (Βερολίνου)

119. "Ορκος τῶν Ὀρατίων (Λαυίδ)

18ου αιώνος δὲν έκτιμάται πλέον καὶ ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι μόνον ἀπομιμούμενοι τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα δύνανται νὰ ἐπιτύχουν τὸ ἰδεῶδες ώραῖον. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰώνος, δύο γλύπται ἀπολαύουν μεγάλης φήμης, ὁ Ἰταλὸς Κανόνδρος (Canova, 1757 - 1822) καὶ ὁ δανὸς Τορβάλδσεν (Thorwaldsen, 1770 - 1843), οἱ δοποῖοι ἔζησαν καὶ ειργάσθησαν εἰς τὴν Ρώμην. Καὶ οἱ δύο εἶχον μεγάλην εὐχέρειαν καὶ παρήγαγον μέγα πλῆθος ἔργων ἀπομιμούμενοι τὴν κανονικότητα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων.

120. Ἡ Ἡβη (Τορβάλδσεν)

εἰς τὰς Θερμοπύλας, τεροι ζωγράφοι τῶν χρόνων τούτων εἶναι μαθηταὶ του.

“Ομοιαὶ τάσεις ἐπικρατοῦν καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ παραμελεῖται ἡ πρωτότυπος καὶ πλήρης ζωῆς τέχνη τοῦ 18ου αἰώνος. Ὁ ἡγέτης τῆς κλασσικιζούσης ζωγραφικῆς, ὁ Γάλλος Δαυΐδ (David, 1748 - 1825), ὁ κατ' ἔξοχὴν ζωγράφος τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναγεννήσῃ τὴν ζωγραφικὴν ἀνακαλῶν εἰς τὴν ζωὴν τὰς συμμετρικὰς γραμμὰς καὶ τὴν ἀρμονίαν τῆς μυϊκῆς διαπλάσεως τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων καὶ δεσπόζει ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη (ἔργα: “Ορκος τῷν Ὀρατίων, Λεωνίδας Σαβίνιαι κ. ἄ.). Οἱ δονομαστό-

Ἡ φιλοσοφία

Οἱ σοφοὶ τοῦ 17ου αιώνος, ὁ Descartes, ὁ Spinoza, Leibniz, ἔδέχοντο ἀκόμη ὅτι ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐκ γενετῆς μερικὰς γνώ-

σεις, τάς λεγομένας ἐμφύτους ἐννοίας, δπως είναι ή ἔννοια τοῦ θεοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς οὐσίας, τοῦ τελείου κλπ., καὶ δτι ἀναλύοντες αὐτὰς δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν δρθῆν ἀντίληψιν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς προελεύσεως τοῦ κόσμου, περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ ζητήσωμεν τὴν βοήθειαν τῆς ἐμπειρίας. Γενικῶς, οἱ παλαιότεροι σοφοὶ εἶχον δώσει μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔδεχοντο δτι ή βαθυτέρα οὐσία τοῦ παντὸς είναι τὸ πνεῦμα.

Κατὰ τῆς δοξασίας αὐτῆς ἔγινε ζωηρὰ ἀντίδρασις, ίδιως τὸν 18ον αἰῶνα. 'Ο διάσημος ἄγγλος φιλόσοφος Τζόν Λόκκ (John Locke, 1632 - 1704), τοῦ ὁποίου ἔγνωρίσαμεν τάς πολιτικάς ίδεας, ὑπεστήριξεν δτι αἱ γνώσεις μας ἔχουν ἀρχὴν τὴν ἐμπειρίαν. "Ἐμφυτοὶ ἔννοιαι δὲν ὑπάρχουν. 'Αντιθέτως, δλαι αἱ γνώσεις μας, ἀκόμη καὶ αἱ πλέον ἀφηρημέναι ἔννοιαι, πηγὴν ἔχουν τὴν αἰσθησιν καὶ τὴν ἐπειδεργασίαν αὐτῶν μὲ τὴν νόησιν. "Οθεν ή περίφημος ἀρχὴ οὐδὲν ἐν τῇ ν.οήσει, δ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει. Τοιουτοτρόπως ἔδιδετο πολὺ μεγάλη σημασία εἰς τάς αἰσθήσεις καὶ εἰς τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον, δ δποῖος ἐνεργεῖ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αἰῶνος ἐνισχύθη ἡ δοξασία αὐτὴ καὶ οἱ γάλλοι φιλόσοφοι καὶ ψυχολόγοι ἔδιδαξαν δτι αἱ γνώσεις μας προέρχονται ἀπὸ τάς αἰσθήσεις μόνον καὶ τέλος δτι ή βασικὴ οὐσία τοῦ κόσμου είναι ή ὅλη. Τοιουτοτρόπως ἐπεκράτησαν, εἰς τὴν Γαλλίαν ίδιως, αἰσθησιαρχικαὶ καὶ ύλιστικαὶ ἀντιλήψεις.

'Η τάσις αὕτη δὲν ἥργησε νὰ γεννήσῃ ἀντίδρασιν. 'Ο γερμανὸς Ἐμμανουὴλ Κάντ (Kant, 1724 - 1804) ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ δτι εἶχον ἀδίκον οἱ δπαδοὶ καὶ τῶν δύο ἀντιθέτων ἀντιλήψεων. Τὸ βασικὸν σφάλμα τῶν παλαιοτέρων φιλοσόφων ἦτο, κατὰ τὸν Κάντ, ή πίστις δτι τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἦτο ίκανὸν νὰ λύσῃ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας: θεός, προέλευσις τοῦ κόσμου, ἀρχὴ καὶ οὐσία τῆς ψυχῆς. Πρέπει, κατὰ τὸν Κάντ, νὰ ἀντιστρέψωμεν τὴν ἔρευναν, νὰ ἔξετάσωμεν δηλαδή, ἀν τὸ λογικόν μας εἰναι εἰς θέσιν νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα αὐτά. 'Η φιλοσοφία πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν κριτικὴν τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ή φιλοσοφία

τοῦ Κάντ όνομάζεται κριτική φιλοσοφία καὶ τὸ κύριον ἔργον του ἐπιγράφεται: Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου. 'Ο Κάντ φθάνει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι ματαιοπονία νὰ θέλωμεν νὰ λύσωμεν μὲ τὸ λογικὸν τὰ παλαιὰ προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς καὶ διὰ τὸ κυριώτερον ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἡθική. 'Ο Ἱδιος ἔδιδαξε τὴν καθαράν ἡθικήν, διὰ δηλαδὴ ἡ ἀξία τῶν πράξεων ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διάθεσιν, ἀπὸ τὴν ἡθικὴν βούλησιν.

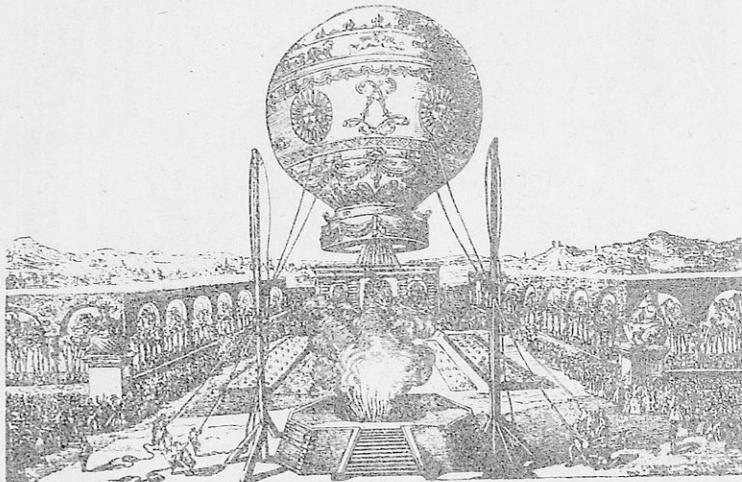
'Ο Κάντ ἔδωσε νέαν κατεύθυνσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Ἰδεαλισμός, καὶ δπως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὸν Σωκράτην, οὕτω κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰώνος ἀπὸ τὸν Κάντ ἔξηλθεν δλόκληρος γενεὰ φιλοσόφων, τῶν δποίων οἱ σημαντικῶτεροι εἶναι ὁ Φίχτε (Fichte, 1762 - 1814), ὁ Σέλιγκ (Schelling 1775 - 1854) καὶ ὁ Χέγκελ (Hegel, 1770 - 1831).

Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι

'Η ζωηρὰ ἐπιστημονικὴ κίνησις τοῦ 17ου αἰώνος ἔξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸν 18ον. Αἱ συνθήκαι τῆς ἐπιστημονικῆς ἔργασίας δὲν ἥλλαξαν. Οἱ ἐπιστήμονες δὲν εἶναι γενικῶς ειδικοί, ἀλλ' ἔρασιτέχναι καλλιεργοῦντες τὰς ἐπιστήμας, δπως π. χ. ὁ Λαβοσαζιέ, ὁ δημιουργὸς τῆς χημείας, εἶναι μισθωτῆς φόρων. Αἱ κυβερνήσεις δμως ὑποστηρίζουν προθυμότερον τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ίδρυουν Ἀκαδημίας καὶ διοργανώνουν ἀποστολάς.

'Η Γαλλία ἔχει ἀξιολόγους σοφούς, Ιδίως μαθηματικούς, τῶν δποίων δ διασημότερος Λαπλάς (Laplace, 1749 - 1827) γράφει τὰ κυριώτερα ἔργα του κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰώνος. Τὴν σημαντικωτέραν πρόσδον σημειώνει πάλιν ἡ φυσικὴ. Κατασκευάζουν ἀκριβέστερον μέτρον διά τὴν μέτρησιν τῆς θερμότητος, τὸ ὄδραργυρικὸν θερμόμετρον, ὁ πρωσσός Fahrenheit εἰς τὴν Ἀγγλίαν (1716), ὁ Réaumur εἰς τὴν Γαλλίαν (1731), ὁ Celsius εἰς τὴν Σουηδίαν (1742). Οἱ ἀδελφοὶ Μογκολφιέ (Montgolfier) κατασκευάζουν τὸ ἀερόστατον (1783), ὁ σκέψτος Οὐάτ (Watt) τροποποιεῖ τὴν ἀτμομηχανήν,

της όποιας τὴν πρώτην ίδεαν εἶχε συλλάβει ο γάλλος Παπέν (Papin) ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ', καθιστῷ αὐτὴν παραγωγὸν κινητικῆς δυνάμεως καὶ τὴν χρησιμοποιεῖ εἰς τὰ μεταλλεῖα καὶ εἰς τὰ ψφαντήρια. Βραδύτερον ἔγινε προσπάθεια νὰ χρησιμοποιήσουν αὐτὴν διὰ τὴν κίνησιν ἀμαξῶν καὶ πλοίων. 'Αλλ' ή Ἐλλειψις ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τῶν Κυβερνήσεων ἐπιβραδύνει τὴν ἐφαρμογὴν. 'Η μελέτη τοῦ ἡλεκτρισμοῦ φέρει εἰς διαφόρους παρατηρήσεις, ίδιως εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀμερικανοῦ Βενιαμίν Φραγκλίνου ἀνακάλυψιν τοῦ ἀλεξικεραύνου, τοῦ πρώτου πρακτικοῦ πορίσματος τῶν μελετῶν αὐτῶν.

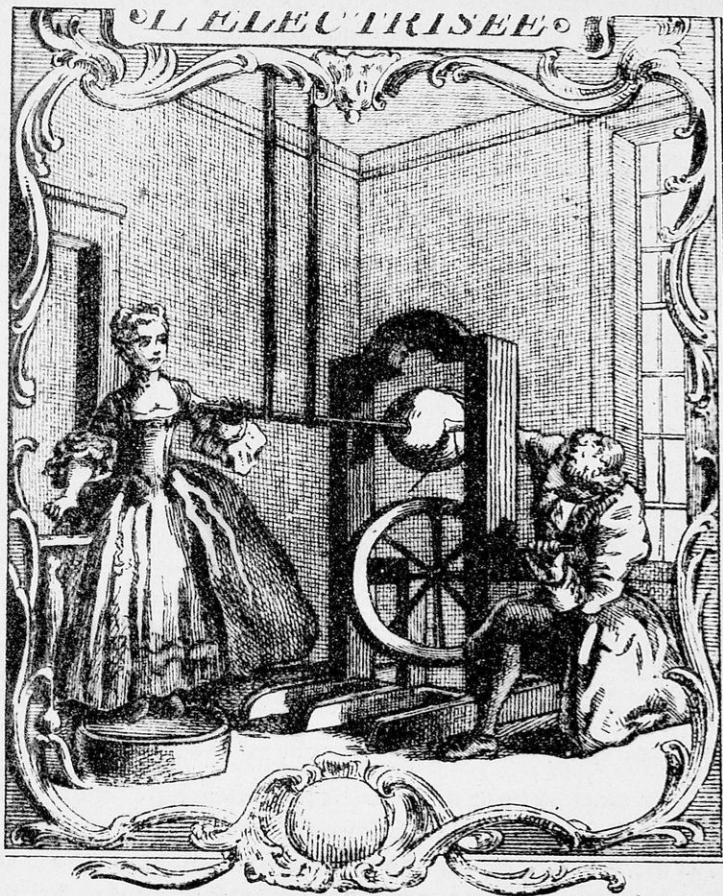

121. Δοκιμὴ ἀεροστάτου ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μονυκολφίε

'Η Χημεία ἀναπτύσσεται εἰς ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ Λαβιαζιέ (Lavoisier, 1743 - 1794), ο δόκιμος ὅριζει τὴν μέθοδον της. Διαπιστώσας ὅτι ή οὐλη δύναται νὰ ἀλλάσσῃ μορφήν, ἀλλὰ ὅτι διατηρεῖ πάντοτε τὸ βάρος, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ζυγὸς εἶναι ἀλάνθαστον δργανὸν εἰς πᾶσαν χημικὴν ἔρευναν. 'Ο Λαβιαζιέ ἔξηκρίβωσε τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀέρος καὶ τὴν σημασίαν τοῦ διξυγόνου εἰς τὴν καδσιν. 'Ἐπίσης κατώρθωσε δι' ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως νὰ δείξῃ τὰ συστατικὰ τοῦ ὄδατος.

Αἱ φυσιολογικαὶ ἐπιστῆμαι σημειώνουν ἐπίσης μεγάλας

προόδους. Όσουηδος Λιννέ (Linné, 1707 - 1778) έμελέτησε τό φυτικόν βασίλειον καὶ εἰσήγαγε γενικόν σύστημα ταξινομήσεως τῶν φυτῶν καὶ ὀνοματολογίαν, ἡ ὅποια ἔγινε δεκτὴ γενι-

122. Ηλεκτρική μηχανή

κῶς καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη σήμερον. Φήμην μεγάλου φυσιοδίφου ἀπέκτησε καὶ ὁ Γάλλος Μπυφφόν (Buffon, 1707 - 1788), τοῦ δποιου τὰ συγγράμματα, πλὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας, εἶναι ἔξαιρετα λογοτεχνήματα.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ
ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1453 - 1821)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'

ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Αἱ κατακτήσεις Μωάμεθ Β'

ΜΩΑΜΕΘ Β' (1451 - 1481), ἀφοῦ τὸ 1453 ἐκύριευσε τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν προμαχῶνα τῆς Βαλκανικῆς, ἐνεφανίσθη ὡς θεία μάστιξ τῶν δυναστειῶν τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Μετ' ὀλίγον δὲ σχεδόν ἡ Ἐλληνικὴ Χερσόνησος ύπεκυψεν εἰς τοὺς Ὁθωμανούς.

Ο Μωάμεθ κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Παλαιολόγων εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ο Θωμᾶς Παλαιολόγος ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Εύρωπην, δπου βραδύτερον δὲ υἱός του Ἀνδρέας ἐπώλησε τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαιώματά του εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η', δὲ δποῖος ὀνειρεύετο σταυροφορίαν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Κατελήφθησαν συγχρόνως τὰ φραγκικὰ κράτη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν, ἐνῷ ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς οἱ Τούρκοι ἀπέσπασαν τὴν Εὔβοιαν καὶ τὴν Χίον, ἀπὸ τοὺς Γενοάτας τὴν Λέσβον. Τοιούτοτρόπως τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἔλληνικῶν χωρῶν ύπεκυψεν εἰς τοὺς Τούρκους ἥδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰώνος. Οἱ Ἐνετοὶ διετήρουν ἀκόμη τὴν Κύπρον, τὴν Κρήτην καὶ τὰς Ἰονίους νήσους, καθὼς καὶ λιμένας τινάς τῆς Πελοποννήσου, δπως καὶ τὴν Ναύπακτον, ἡ δὲ Ρόδος κατείχετο ύπό τῶν ιπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ιωάννου.

Πρός δυσμάς δ Μωάμεθ προσέβαλε τὸ Βελιγράδιον καὶ παρὰ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ περιφήμου βοεβόδα τῆς Τρανσυλβανίας Ἰωάννου Χούνυου αδυ (Hungady) ἡ Σερβία ὑπέκυψε, διότι οἱ γαιοκτήμονες τῆς Σερβίας, οἱ βοιγιάροι, δρόσδοξοι τὸ θρήσκευμα, προετίμησαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Μόνον τὸ Βελιγράδιον, τὸ ὅποιον υπερήσπισεν ἡρωϊκῶς δ Χούνυαδυ, δὲν παρεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἔμεινε μέχρι τοῦ 1521 συνοριακὸν φρούριον τῆς Οὐγγαρίας. Ἡ Σερβία ἔγινε τούρκικὴ ἐπαρχία τὸ 1459 καὶ τὸ 1464 κατελήφθη ἡ Βοσνία καὶ μετ' ὅλιγον ἡ Ἐρζεγοβίην. Εἰς τὴν βόρειον Ἀλβανίαν δ περίφημος Σκενδέρη μπεης κατεφρόνει τὴν Ισχύν τῶν Ὀθωμανῶν. Ἄλλ' ὅταν ἀπέθανε γέρων ἥδη (1468), ἡ χώρα περιῆλθεν εἰς τὴν ἔξουσίαν τοῦ Σουλτάνου.

Τὸ 1481, ὅταν ἀπέθανεν δ Μωάμεθ, ὅλη ἡ Μ. Ἀσία καὶ ὅλη ἡ χώρα μεταξὺ τοῦ Σάβου, τοῦ Δόν καὶ τοῦ Ταινάρου (ἐκτός τοῦ Μαυροβουνίου, τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Μάνης) εἶχον γίνει τουρκικά.

Αἱ κατακτήσεις τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος

Αἱ κατακτήσεις τῶν Ὀθωμανῶν ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα. Οἱ δύο οὗτοι αἰῶνες, δ 15ος καὶ δ 16ος, εἰς τὴν Ιστορίαν διομάζονται αἰῶνες τῶν μεγάλων τουρκικῶν κατακτήσεων. Εἰς τὸ ὄψιστον σημείον ἔφθασεν ἡ Ισχὺς τῶν Ὀθωμανῶν ἐπὶ τῶν δύο Σουλτάνων Σελίμ Α' καὶ Σουλεϋμάν Β'.

‘Ο Σελίμ Α’ (1512-1520) ἦτο ἄγριος καὶ αἰμοχαρής. Κατέλαβε τὸν θρόνον διὰ στάσεως κατὰ τοῦ πατρός του Βαγιαζίτη, τὸν ὅποιον πιθανῶς ἐδολοφόνησεν, δπως καὶ τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς του.

Πρῶτος μεταξὺ τῶν σουλτάνων συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἔξισλαμίσῃ τοὺς κατοίκους τῆς αὐτόκρατορίας. Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος διέτρεξε τότε σοβαρώτατον κίνδυνον, τὸν ὅποιον ἀπέτρεψεν ἡ ἐπιτήδειος πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχέου.

‘Ο Σελίμ κατέκτησε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Τὰς χώρας ταύτας ἔξουσίαζον μογγόλοι ἵππεῖς, οἱ καλούμενοι Μαμελούκοι (δοῦλοι). “Οταν δ Σελίμ εισῆλθεν εἰς τὸ Χαλέπιον,

ό ιεροκήρυξ τοῦ μεγάλου τεμένους προσεφώνησεν αὐτὸν ὑπηρέτην τῶν δύο ιερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδινᾶς. Οὕτως οἱ Σουλτάνοι τῆς Τουρκίας ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Χαλίφου, δηλαδὴ τοποτηρητοῦ τοῦ Προφήτου.

Ο Σουλεύμαν Β' (1520-1566) εἶναι ὁ δονομαστότερος τῶν Τούρκων δυναστῶν, σύγχρονος Καρόλου Ε', Φραγκίσκου Α', τοῦ πάπα Λέοντος Ι' καὶ τοῦ Λουθήρου. Εύρωπαῖοι συγγραφεῖς διέλασθον ἐκτενῶς περὶ αὐτοῦ, εύρωπαῖοι ζωγράφοι ἀπεικόνισαν αὐτὸν καὶ σώζονται μακραὶ ἐκθέσεις τῶν βενετῶν

123. Η Τουρκία κατὰ τὸν 17ον αἰώνα

πρεσβευτῶν περὶ αὐτοῦ. Οἱ εύρωπαῖοι ὀψόμασσαν αὐτὸν Μεγαλοπρεπῆ (Magnifique) καὶ οἱ Τούρκοι Γιαβούς (ἄξιον) καὶ Κανουνί (νομοθέτην).

Ο Σουλεύμαν διεκρίθη ὡς πολεμιστής, ὡς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ ὡς νομοθέτης. Μόλις ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, κατέρριψε τὰ δύο προπύργια τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ Βελιγράδιον καὶ τὴν Ρόδον. Τὸ 1521 ὁ Σουλεύμαν μετὰ πολιορκίαν ἔξει βέβοιμάδων ἔγινε κύριος τοῦ Βελιγραδίου, τὸ ὅποιον διά

πρώτην φοράν ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων μετὰ μακρούς καὶ πεισματώδεις ἀγῶνας. Ἡ Ρόδος ἔπεσε μετὰ κρατεράν ἀντίστασιν τῶν ἵπποτῶν, οἱ δοῦλοι ἀπόχωρήσαντες ὑπόσπονδοι ἐκ τῆς νήσου ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μάλταν (1522). Ἡ δύναμις τῶν Ὀθωμανῶν ἔφθασε τότε εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ οἱ εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες ἔπειτησαν τὴν συμμαχίαν τοῦ Σουλεύμαν. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος Α', ἡτηθεὶς (μάχη Παυτας, 1525) εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ Καρόλου Ε' καὶ αἴχμαλωτισθεὶς, ἔστειλεν ἀπεσταλμένον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἰσχυροῦ Σουλτάνου. Σώζονται ἐπιστολαὶ τοῦ Σουλεύμαν, εἰς τὰς δοπίας πλήρης ἀσιατικοῦ στόμφου δημιλετ περὶ τῆς δυνάμεως του.

Ο Σουλτάνος προσέβαλε μετὰ ταῦτα τὴν Ούγγαριαν (1526). Μὲ τὸ Ἰσχυρὸν καὶ φιλοπόλεμον πεζικὸν τῶν Γενιτσάρων, μὲ τὸ τοξοφόρον ἴππικὸν τῶν ἀκιντζήδων; τὸ πυροβολικὸν καὶ τὸ σῶμα τῶν σκαπανέων, οἱ Τούρκοι ἔγιναν ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν Εὐρώπην. Ἀνερχόμενοι τὴν δόδον τοῦ Δουνάβεως ἔζητησαν νὰ τὴν πλήξουν εἰς τὴν καρδίαν. Εἰς τὴν περίφημον μάχην τοῦ Μοχάτς (Mohacz, πόλις τῆς Γιουγκοσλαβίας ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, 1526) συνετρίβη τὸ οὐγγρικὸν ἴππικόν, δ βασιλεὺς τῆς Ούγγαριας Λουδοβίκος Β' ἐφούνεύθη καὶ οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Βούδαν καὶ κατασκευάσαντες πελωρίαν γέφυραν διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ κατέλαβον τὴν Πέσταν. Μέρος ἀπὸ τοὺς οὐγγρους εύγενεῖς ἔδωκαν τὸ στέμμα τῆς Ούγγαριας εἰς τὸν ἀρχιδούκα τῆς Αὐστρίας Φερδινάνδον, ἀδελφὸν τοῦ Λουδοβίκου Β', ἐνῷ δὲ Σουλεύμαν ὑπεστήριζε τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐκείνου Ἰωάννην Ζάπολυα. Ἐπειδὴ δὲ δ ἀρχιδούξ κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Σουλτάνου κατέλαβε τὴν Πέσταν, δ Σουλεύμαν παρεσκεύασε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ προήλασε μέχρι τῶν προθύρων τῆς Βιέννης. Μετ' ὀλίγον 250 χιλ. στρατοῦ μὲ 300 τηλεβόλα περιεκύλωσαν τὴν αὐστριακὴν πρωτεύουσαν, τὴν δοπίαν ὑπερήσπιζον 16 χιλ. στρατὸς καὶ 72 τηλεβόλα. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι ὑπερχώρησαν πρὸ τῆς ἀνωτέρας πολεμικῆς τέχνης τῶν Εὐρωπαίων (1529).

Ἡ κατάληψις τῆς Ρόδου ἤνοιξεν εἰς τοὺς Μωαμεθανούς

τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Ὁ Σουλτάνος διώρισε τότε δργα-
νωτὴν καὶ διοικητὴν τοῦ στόλου του τὸν περίφημον πειρατὴν
ἀρχοντα τοῦ Ἀλγερίου Χαϊρέδδιν Βαρβαρόσσαν. Ἡ τουρκικὴ ἀρμάδα εἶδε τότε ἡμέρας δόξης καὶ οἱ ἀλγερῖνοι πει-
ραταὶ διέσπειραν τὸν τρόμον εἰς τὴν Μεσόγειον λαφυραγω-
γοῦντες τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ ἀπάγοντες αἴχμαλώτους τοὺς
ἐπιβάτας. Διὰ τοῦτο ἡ κατὰ τῆς Τύνιδος ἐκστρατεία Κάρδου
τοῦ Ε' ἔλαβε χαρακτῆρα σταυροφορίας. Τὸ φρούριον κατελή-
φθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, δὲ Χαϊρέδδιν ἐξειδιώχθη ἀπὸ τὴν Τύ-
νιδα καὶ χιλιάδες αἴχμαλώτων ἤλευθερώθησαν.

Κατάληψις τῆς Κύπρου (1571)

Οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ
Σουλεύματος νὰ εἶναι ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ 1571,
ἔπι τοῦ σουλτάνου Σελίμ Β', υἱοῦ τοῦ Σουλεύματος, κατέλαβον
κατόπιν αἵματηροῦ ἄγωνος τὴν Κύπρον.

Ἡ μεγαλόνησος, ἐλληνικὴ ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων,
ἔζησεν ἀτελεύτητον σειράν περιπετειῶν. Ἐπ' αὐτῆς διῆλθον
«ώς σκοτεινὰ κύματα εἰς ζοφερὸν ὠκεανὸν» ἐπὶ χιλιετηρίδας
ἐπιδρομαί, λεηλασίαι, ἀλλαγὴ δεσποτῶν, τυραννίαι. Ἐν τού-
τοις, εἰς τὴν ἀπόκεντρον καὶ μακρὰν τῆς μητρὸς θέσιν της,
ἔμεινεν ἐλληνικὴ διατηρήσασα ζωηρὰν τὴν ἔθνικὴν συνείδησιν.

Ἀπὸ τοῦ 1489 ἡ Κύπρος περιῆλθεν εἰς τὴν ἔξουσίαν τῶν
Ἐνετῶν. Ἄλλα μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τουρκικῆς δυνάμεως,
ἡ μεγαλόνησος ἀπέβαινεν ἀπὸ τοὺς ἀμεσωτέρους στόχους τῆς
βουλιμίας τῶν σουλτάνων.

Ο Σελίμ Β' (1566-1574), ὑποκινούμενός ὑπὸ ἴσπανοε-
βραίου τυχοδιώκτου, παρεσκεύασε μεγάλην ἐκστρατείαν. Τριά-
κοσιά ἔξηκοντα ἰστιοφόρα καὶ 100.000 στρατός ἐκινήθησαν
κατὰ τῆς νήσου. Τὴν 1 Ἰουλίου 1570 ὁ δόθωμανικὸς στόλος ἤγ-
κυροβόλησεν εἰς τὸν κόλπον τῆς Λεμεσοῦ καὶ ἀπεβίβασεν ἀκω-
λύτως τὸν στρατόν. Τὸ φρούριον τῆς Λεμεσοῦ παρεδόθη μετὰ
τὴν πρώτην προσβολὴν καὶ ὁ τοῦρκος στρατηγὸς ἐφείσθη τῆς
πόλεως καὶ τῶν κατοίκων, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὰς ἄλλας πόλεις
εἰς παράδοσιν. Ὁ ἐλληνικὸς λαός τῆς νήσου, ἔνεκα τοῦ μίσους

πρὸς τοὺς Λατίνους, ἔβλεπε μὲν ἀπάθειαν ἢ καὶ εὔνοιαν τὴν τουρκικὴν δύναμιν ως μέλλουσαν ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ τὴν φραγκοκρατίαν. Τὰ χωρία παρεδίδοντο, ἀλλὰ ἐδοκιμάζοντο ἀπὸ τὴν ἀντεκδίκησιν τῶν Βενετῶν.

Οἱ Τοῦρκοι συνήντησαν μεγαλυτέραν ἀντίστασιν εἰς τὴν Λευκωσίαν καὶ πραγματικῶς ἡρωύκην εἰς τὴν Ἀμμόχωστον, τὴν Φαμαγούσταν (Famagusta), δῆπος λέγουν οἱ Δυτικοί, τῆς δοπίας ἢ πολιορκίας ἔγινεν δνομαστή. Μετὰ μακρὸν ἀποκλεισμὸν καὶ ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις ἢ οἰκτρῶς ἀποδεκατισθεῖσα φρουρὰ παρεδόθη, τὴν 1 Αύγουστου 1571, ὑπὸ τὸν δρὸν νὰ μεταφερθῇ δι' ὅθωμανικῶν πλοίων εἰς τὴν Κρήτην, καὶ δλη ἢ νῆσος περιῆλθεν εἰς τὴν ἔξουσιάν τοῦ Σουλτάνου.

Ἡ τουρκικὴ ἐπιδρομὴ συνωδεύετο ἀπὸ τὰς συνήθεις φρικαλεότητας. Τὴν ἀλώσιν τῆς Λευκωσίας ἥκολούθησεν ἀγρία σφαγὴ τῶν κατοίκων. Πολλαὶ γυναικες κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν, διὰ νὰ μὴ πέσουν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ἀλλοι ἐφόνευσαν ἰδιοχείρως τὰς θυγατέρας των. Εἴκοσι χιλιάδες ἐσφάγησαν καὶ δύο χιλιάδες νέοι καὶ νέαι ἀπήχθησαν ως δοῦλοι. Μία ἑλληνὶς νεάνις, ἡ Μαρία Συγκλητική, ἔθεσεν πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην τῆς γαλέρας ἐφ' ἣς ἐκρατεῖτο. Ἡ γαλέρα καὶ δύο ἄλλα πλοῖα ἡγκυροβολημένα παρ' αὐτήν, πλήρη πολυτίμων λαφύρων, ἀνετινάχθησαν καὶ μετ' αὐτῶν ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρός χιλιαρά πολύτιμα νεάνιδες.

Εἰς τὴν Ἀμμόχωστον οἱ Τοῦρκοι παρασπονδήσαντες κατέσφαξαν τοὺς ἐπὶ συμβάσει παραδοθέντας. Ὁ γενναῖος ἀρχηγὸς των ἐφονεύθη κατόπιν πολυημέρων ἀπεριγράπτων βασάνων κατ' ἀπαίτησιν τοῦ τούρκου στρατηγοῦ. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως δὲν εἶχον νὰ προσάψουν πολλὰ εἰς τοὺς Μωαμεθανούς, διότι πρὸ ἐνδος μόλις ἔτους εἶχον διαδραματισθῆ ἐπὶ τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν τὰ ἐγκλήματα τῆς Νυκτὸς τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου.

Ο Σελίμ διέταξε νὰ προστατεύσουν τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμόν, διὰ νὰ ἔχῃ ὑπὲρ αὐτοῦ τοὺς ραγιάδες τῆς νήσου. Ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχουν τὰ αὐτὰ προνόμια πρὸς τοὺς ἄλλους ὑποδούλους "Ἐλληνας καὶ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ διορίσῃ ἐπισκόπους εἰς τὴν νήσον. Ἡ ἐγκατάστασις Μωαμεθανῶν δὲν ἥλλοιωσεν οὕσιωδῶς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς μεγαλονήσου, ἢ ὅποια παρέμεινεν μέχρι σήμερον ἑλληνική.

Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (7 Οκτωβρίου 1571)

Ο τουρκικός στόλος ήπειλει ήδη τὴν Κρήτην καὶ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας. Αἱ δὲ διαπραχθεῖσαι εἰς τὴν Κύπρον ύπὸ τῶν Τούρκων ώμότητες ἐτάραξαν τὴν Εύρωπην. Οἱ Ἐνετοὶ ἀπηύθυναν ἔκκλησιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον καὶ ὁ πάπας Πίος Ε' ἤνωσεν εἰς Ἱεράν συμμαχίαν τὴν Ἰσπανίαν, Ἐνετίαν καὶ τοὺς Ἰππότας τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου.

Ο ἡνωμένος χριστιανικὸς στόλος συνεκεντρώθη εἰς τὴν Μεσσήνην τῆς Σικελίας καὶ ἐπλευσεν εἰς τὸ Ἰόνιον Πέλαγος. Ναύαρχος αὐτοῦ ἦτο ὁ Ἰσπανὸς πρίγκιψ Λόν Ιωάννης Αὐστριακὸς (Don Juan d' Austria), υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε' καὶ ἐτεροθαλῆς ἀδελφὸς τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας, νεώτατος, μόλις 24 ἔτῶν, ἔνδοξος ἦδη ἀπὸ τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Ἀλγερινῶν πειρατῶν καὶ τῶν Μαυριτανῶν.

Εἶχαν συγκεντρωθῆ τεράστιαι δυνάμεις ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ἀνὰ 250 περίπου πολεμικά, καὶ μέγας ἀριθμὸς στρατοῦ ἐπὶ τῶν πλοίων. Οἱ δύνομαστώτεροι πολεμισταὶ τῆς Χριστιανωσύνης καὶ τοῦ Ἰσλάμ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν μάχην. Πολλῶν γαλερῶν τοῦ Χριστιανικοῦ στόλου κυβερνήται καὶ ἰδιοκτῆται ἦσαν Ἐλληνες ἀπὸ τὴν Κρήτην καὶ τὰς Ἰονίους νήσους. Τὸ πλήρωμα, Ἰδίως οἱ κωπηλάται καὶ τῶν δύο στόλων, ἦσαν Ἐλληνες βιαίως ἢ διὰ χρημάτων στρατολογηθέντες. Διὰ τοθοῦ εἰς τὴν ναυμαχίαν ἔχυθη πολὺ ἐλληνικὸν αἷμα.

Ἡ σύγκρουσις ἔγινεν ἔξω τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου παρὰ τὰς Ἐχινάδας νήσους εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελώου τὴν 7ην Οκτωβρίου 1571. Ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἐπολέμησαν μὲ πεῖσμα. Ἀλλὰ ἐθριάμβευσε τὸ ἀνώτερον ύλικὸν καὶ ἡ ἀνωτέρα ναυτικὴ τέχνη τῶν Εύρωπαίων. Ο τουρκικός στόλος ὑπέστη τρομεράν καταστροφήν.

Ο χριστιανικὸς κόσμος ἥκουσε μὲ ἀνακούφισιν τὴν νίκην. Ο Πάπας ἔχαιρέτησε τὸν Ἰωάννην Αὐστριακὸν διὰ τῶν λέξεων τοῦ Εὐαγγελίου: «^τΗν ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, φῶνομα Ἰωάννης». Ἀλλὰ διχόνοιαι δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Εύρωπαίους νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν εὐκαιρίαν καὶ διεψεύσθησαν αἱ μεγάλαι ἐλπίδες τῶν Ἐλλήνων.

Αναχαίτισις τῶν κατακτήσεων

Μετά τοὺς μεγάλους Σουλτάνους τοῦ 16ου αἰώνος, τὸν Σελίμ Α' καὶ τὸν Σουλεύμαν Β', αἱ κατακτήσεις τῶν Τούρκων κατ' οὐσίαν ἐσταμάτησαν. Ἡ εἰρήνη τοῦ 1606 πρὸς τὴν Αὐστρίαν, σύναφθεῖσα ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ status quo ante, εἶχε θέσει τέρμα εἰς τὴν τουρκικὴν ἐπιδρομήν. Ὁ θρησκευτικὸς φαντασισμὸς τῆς ἀρχῆς διετηρήθη ἐπὶ τι διάστημα ύπό τὴν μορφὴν τῆς δρμῆς πρὸς διαρπαγήν, ἡ δοποία δημως ύπεχώρησεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀπολαύσεως τῶν κεκτημένων. Στάσεις τῶν Γενιτάρων καὶ μηχανορραφίαι τοῦ χαρεμίου ύπέσκαπτον τὴν τουρκικὴν ἴσχυν, ὥστε ἦδη κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰώνος τὸ διορατικὸν βλέμμα τῶν Εύρωπαίων διπλωματῶν διέβλεπε τὸ σπέρμα τῆς παρακμῆς.

Ο περιβόητος σουλτάνος Μουράτ Δ' (1623 - 1640), σύγχρονος τοῦ Ρισελιέ, μὲ βίᾳ μέσα καὶ παροδικῶς μόνον ἀνεχαίτισε τὴν προϊόνθεσαν ἐσωτερικὴν ἀποσύνθεσιν. Αἱ κεφαλαὶ τῶν μεγάλων βεζυρῶν ἔπιπτον δπως ἐπὶ Σελίμ τοῦ αἵμοχαροῦς καὶ τὸ πρῶτον ἀπεκεφαλίσθη ὁ Σεΐχουλισλάμης καὶ ὁ πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρις ἐπεσε θῦμα τῆς θηριώδιας τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν ραδιουργιῶν τῶν Ἰησουΐτῶν τοῦ Γαλατᾶ.

Ἡ εἰρήνη διετηρήθη ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη λόγῳ τῆς ἀναρχίας εἰς τὸ κράτος καὶ τῆς ἔξασθενήσεως τοῦ πολεμικοῦ φρονήματος.

Οι Κιοπρουλῆδες (1656 - 1710)

Τὴν ἀναρχίαν ἐσταμάτησαν ἐπὶ τινα χρόνον κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰώνος οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κιοπρουλῆδων μεγάλοι βεζύραι.

Ο ἐνεργητικὸς σουλτάνος Μωάμεθ Δ' (1648 - 1687) ἐκάλεσεν ὡς βεζύρην τὸν πρῶτον Κιοπρουλῆν, τὸν Μεχμέτ, ὁ δποίος Ἰδρυσεν,, οὕτως εἰπεῖν, πραγματικὴν δυναστείαν, ἡ δποίσας ἔδωσε πέντε μεγάλους βεζύρας. Οι Κιοπρουλῆδες ἦσαν Μουσουλμᾶνοι Ἀλβανοί, ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ο πρῶτος ἀπ' αὐτοὺς Μεχμέτ Κιοπρουλῆς, πρώην

βοηθός μαγείρου εἰς τὸ σεράϊ (ἀνάκτοραν) ἐβδομηκοντούτης ἥδη, μὴ γνωρίζων γραφήν καὶ ἀνάγνωσιν, ἥτο δραστηριός μέχρις ἀγριότητος, καὶ εἶχεν ἔμφυτον εύφυταν, ἐπεβλήθη καὶ ἡσκησε δικτατορικὴν ἔξουσίαν. Ἀπεκεφάλισεν ἢ ἔρριψεν εἰς τὸν Βόσπορον κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀρχῆς του 4 χιλιάδας καὶ εἰς 30 χιλιάδας ὑπολογίζουν τὰ θύματα τῆς πενταετοῦς βεζυρείας του (1656 - 1661). Μεταξὺ τῶν θυμάτων ἥτο καὶ δι Πατριάρχης Παρθένιος.

Κατάληψις τῆς Κρήτης (1645 - 1669)

Καθ' ὅν χρόνον δι Τριακονταετῆς πόλεμος ἐμαίνετο εἰς τὴν Εύρωπην, οἱ Τοῦρκοι παρεσκεύασαν μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κρήτης, τὴν δποίαν κατεῖχον οἱ Ἐνετοί. Ἀποβιβασθέντες τὸ 1645 εἰς τὴν νῆσον κατέλαβον ἀμέσως τὰ Χανιά καὶ τὴν Σούδαν καὶ τὸ 1648 ἤρχισαν τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεγάλου Καστρού, δηλαδὴ τοῦ Ἡρακλείου (Candia). Αἱ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἔθραυσθησαν πρὸ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς ἀνδρείας τῶν ύπερασπιστῶν τοῦ φρουρίου καὶ ἡ πολιορκία, διαρκέσσασα ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ 25 ἔτη, ἔγινεν ὀνομαστή.

Οἱ Τοῦρκοι, διὰ νὰ ἐμποδίσουν πᾶσαν βοήθειαν τῶν Εὐρωπαίων πρὸς τοὺς Ἐνετούς, εἰσέβαλον τὸ 1663 ύπὸ τὸν δεύτερον Κιοπρουλῆ, τὸν Ἀχμέτ, μὲ 250.000 στρατὸν καὶ 145 τηλεβόλα εἰς τὸ ὑπὸ τῶν Αύστριακῶν κατεχόμενον τμῆμα τῆς Ούγγαρίας. Ὁ Πάπας ἐκάλεσε τὸν Χριστιανικὸν κόσμον εἰς βοήθειαν τοῦ αὐτοκράτορος Λεόπολδου Α'. Μόνος δὲ Λουδοβίκος ΙΔ' ἐστείλεν 6.000 ἄνδρας καὶ δὲ τουρκικὸς στρατὸς ἐνικήθη εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην, τῆς δποίας τὴν ἔκβασιν ἔκρινεν ἡ ἀκατάσχετος δρμὴ τῶν «κορασίδων», δπως ἐξέλαβεν δὲ μέγας βεζύρης τοὺς περουκοφόρους ἵππεῖς τοῦ Λοδοβίκου. Ἄλλ' οὕτε τοῦτο ἔσωσε τὸ Κάστρον (Ἡράκλειον).

Τὸ 1666 ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως δὲ δεύτερος Κιοπρουλῆς, δὲ Ἀχμέτ, υἱὸς τοῦ πρώτου, ἀνήρ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πατέρα του, ἀνεπτυγμένος καὶ ἡπιώτερος, ἔχων μεθ' ἔσωτοῦ ὡς διερμηνέα τὸν Ἐλληνα Παναγιώτην Νικούσιον. Τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως διηγύθυνεν δὲ δονομαστὸς ἐνετὸς στρα-

τηγδός Φραγκίσκος Μοροζίνης. 'Η πάλη ύπηρξε σκληρά.

Τὴν 27ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1669 ὁ Μοροζίνης ἡναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ, ἀφοῦ εἶχεν ύποστῇ 63 ἐπιθέσεις καὶ ἐπεχείρησεν 80 ἔξαδους. Οἱ Τούρκοι ἔχασαν 100.000 ἄνδρας, οἱ Ἐνετοὶ 30.000. Εἰς τὸ Κάστρον εἶχον ἀπομείνει μόνον 4.000. Τὰς διαπραγματεύσεις διηγύθυνεν ὁ Νικούσιος. 'Απὸ τότε ἡ Κρήτη ύπετάχθη εἰς τοὺς Τούρκους.

Δευτέρα πολιορκία τῆς Βιέννης (1683)

'Ο νέος μέγας βεζύρης Καρά Μουσταφᾶς, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ Ἀχμέτ καὶ διάδοχος ἑκείνου, ἔχρησιμοποίησε τὴν ἀναγεννηθεῖσαν δύναμιν τῆς Τουρκίας διὰ μεγάλην ἐπιχείρησιν κατὰ τῆς Εὐρώπης, φιλοδοξῶν νὰ ἐπιτύχῃ διὰ δὲν κατώρθωσε πρὸ ἐνὸς αἰώνος ὁ Μεγαλοπρεπῆς Σουλεύμαν. 'Ητο ματαιόδοξος, ἀπληστος εἰς πλοῦτον καὶ ἡ πολυτέλεια του ύπερέβαινε τὴν σουλτανικήν.

'Η Αὐστρία εὑρίσκετο εἰς ἀδυναμίαν, ἔνεκα τοῦ ἐναντίου αὐτῆς πολέμου τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Οἱ εὐγενεῖς τῆς Ούγγαρίας εἶχον ἔδειγερθῆ κατὰ τοῦ Λεοπόλδου, διὰ νὰ ύπερασπίσουν τὰς ἐλευθερίας καὶ τὸν προτεσταντισμὸν των, καὶ ἐκάλεσαν, παρακινούμενοι ύπό τοῦ Ισχυροτέρου ἐξ αὐτῶν Τέκελι (Tököly), τοὺς Ὀθωμανοὺς εἰς βοήθειαν.

'Ο Καρά Μουσταφᾶς εἰσέβαλε μὲ 200.000 εἰς τὴν Ούγγαριαν, δὲν συνήντησεν ἀντίστασιν καὶ, ύπερήφανος διὰ τὰς ταχείας ἐπιτυχίας του, ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης, τὴν διοίαν ύπερήσπιζον 10 χιλιάδες στρατὸς καὶ ὠπλισμένοι πολῖται ὡς καὶ φοιτηταὶ ('Ιούλιος 1683). 'Ἐπὶ 60 ἡμέρας ἡ ἀμυνα ἦτο ἥρωϊκὴ καὶ ἡ ἐπίθεσις μανιώδης. Σχεδὸν δλοὶ οἱ προμαχῶνες εἶχον κυριεύθη ἡ ἀνατιναχθῆ μὲ υπονόμους. Οἱ Γενίτσαροι ἔζητουν τὴν γενικήν ἔφοδον. 'Αλλ' ὁ Μουσταφᾶς, μὴ θέλων νὰ περιέλθουν εἰς χεῖρας αὐτῶν οἱ πλούσιοι θησαυροὶ τῆς αὐστριακῆς πρωτευούσης, ἀνέβαλε καὶ ἡ φιλαργυρία του ἐπέτρεψεν εἰς τὸν αὐστριακὸν στρατόν, Ιδίως εἰς τὸ πολωνικὸν ἵππον ύπὸ τὸν βασιλέα Ἰωάννην Σομπιέσκι, νὰ φθάσῃ.

Οἱ Τούρκοι ύπεχρεώθησαν ν' ἀποσυρθοῦν καὶ κατὰ τὴν

έπακολουθήσασαν μάχην έπολέμησαν κακώς. Οι Γενίτσαροι ἔτραπησαν εἰς φυγὴν ἐγκαταλείψαντες 300 τηλεβόλα (μάχη Κάλενμπεργ, Kahlenberg, 1683). Πανικόβλητος δ τουρκικὸς στρατὸς ύπερχώρησεν ἐν ἀταξίᾳ καὶ μόλις εἰς τὸ Βελιγράδιον κατώρθωσε ν' ἀνασυνταχθῆ. Τοιουτοτρόπως ἀπέτυχεν ἡ τελευταία ἀπόπειρα τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τῆς Εύρωπης καὶ δ χριστιανικὸς κόσμος ηὐλόγησε τὸ δόνομα τοῦ Ἰωάννου Σομπιέσκι, δπως πρὸ αἰῶνος τοῦ δόμωνύμου του νικητοῦ τῆς Ναυπάκτου.

Ο κατὰ τῆς Τουρκίας συνασπισμὸς τοῦ 1684

Μετὰ τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς Βιέννης ἀποτυχίαν (1683), ἡ δύναμις τῶν Ὀθωμανῶν ἥρχισε γὰρ καταρρέῃ. Ἀπεδείχθη δτὶ δ εύρωπαϊκὸς στρατὸς εἶναι ἀνώτερος τοῦ τουρκικοῦ εἰς τὸν ἔξοπλισμόν, τὴν δργάνωσιν καὶ τὸ ἡθικόν.

'Ενθαρρυνθέντες ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες, δ αὐτοκράτωρ τῆς Αύστριας, δ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, δ Πάπας, ἡ 'Ἐνετία, ως καὶ οἱ ἵπποται τῆς Μάλτας, ἐσχημάτισαν, μεσολαβήσει τοῦ Πάπα, 'Ιερὰν Συμμαχίαν, δνομασθεῖσαν Δεκάτην τετάρτην σταυροφορίαν, εἰς τὴν δποίαν εἰσῆλθεν, τὸ 1686, καὶ ἡ δρθόδοξος Ρωσία.

'Ο πόλεμος διήρκεσε 16 ἔτη. Οι Τούρκοι προσβληθέντες ἀπὸ δλα τὰ σημεῖα ύπέστησαν καταστροφάς. Εἰς τὴν Ούγγαρίαν νικηθεὶς δ Τέκελι κατέφυγεν εἰς τὴν Τουρκίαν. 'Ο αὐτοκρατορικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν Βούδαν, ἡ δὲ ούγγυρικὴ βουλὴ ἐκήρυξε τὸ ούγγυρικὸν στέμμα κληρονομικὸν τοῦ 'Αψουργικοῦ οἴκου. Μετ' ὀλίγον ἐπεσε τὸ Βελιγράδιον.

Οι 'Ἐνετοὶ ἔξήγειραν τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν 'Αλβανίαν, ἥρχισαν τὴν κατάκτησιν τῆς Δαλματίας καὶ ὑπὸ τὸν ἥρωα τῶν κρητικῶν πολέμων, τὸν γηραιὸν Μοροζίνην, ἐκυρίευσαν τὴν Πελοπόννησον. 'Αλλὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς 'Ακροπόλεως ἔπαθε θλιβεράν καταστροφὴν δ Παρθενῶν (1687).

Αποφασιστικαὶ ἐπιτυχίαι. Συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς (1699)

'Η πίεσις τῶν συμμάχων ἔξησθένησεν, δταν δ αὐτοκράτωρ ἡναγκάσθη νὰ στείλῃ μέρος τῶν δυνάμεών του εἰς τὸν Ρήγον

κατά τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. 'Ο Κιοπρουλῆς Μουσταφᾶ Ζαδέ κατώρθωσε νὰ φανατίσῃ τοὺς Γενιτσάρους καὶ ἐντὸς δύο ἑτῶν ἀνέκτησε τὴν Πελοπόννησον καὶ ἔξεδίωξε τοὺς Αὐστριακούς ἀπὸ τὴν Σερβίαν, ἀνακαταλαβὼν τὸ Βελιγράδιον. 'Αλλ' ἡ μεγάλη μάχη τοῦ Σλάνκαμπ (Slankamen, 1691) κατέληξεν εἰς καταστροφὴν τῶν Τούρκων. 'Ο μέγας βεζύρης ἐφονεύθη εἰς τὴν μάχην.

'Ο πόλεμος ἔχαλαρώθη ἐπὶ τι διάστημα. 'Αλλὰ τὸ 1696 διάστροφος Μέγας Πέτρος ἐκυρίευσε τὸ 'Αζώφ καὶ ἤπειλησε τὴν Κριμαίαν.

"Ἐπειτα, δταν εἰρήνηνευσεν δ Λουδοβίκος ΙΔ', τὰ αύτοκρατορικὰ στρατεύματα ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ούγγαρίαν καὶ διάσημος πλέον στρατηγὸς τοῦ αύτοκράτορος δ Εύγενιος τῆς Σαβοΐας ἐνίκησε παρὰ τὴν πόλιν τῆς Γιουγκοσλαβίας. Ζενταν, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Jais, εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς Τούρκους (1697). 'Εφονεύθησαν 20 χιλ. καὶ 10 χιλ. ἐπινίγησαν εἰς τὸν ποταμόν.

'Ἐξηντλημένη ἡ 'Υψηλὴ Πύλη, ἐδέχθη τὴν μεσολάβησιν τῆς Αγγλίας. Τὴν 26ην 'Ιανουαρίου 1699 ύπεγράφη ἡ Εἰρήνη τοῦ Κάρλοβιτς, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Τουρκία ἤναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ εἰς τὴν Αὐστρίαν τὴν κατοχὴν τῆς Ούγγαρίας καὶ τῆς Τρανσυλβανίας, εἰς τὴν Ρωσίαν τοῦ 'Αζώφ, εἰς τὴν 'Ενετίαν τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Πελοποννήσου.

'Η εἰρήνη αὕτη, εἰς τὸ τέρμα τοῦ 17ου αἰώνος, ἐσημείωνε τὴν ὄριστικὴν ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι περιωρίζοντο πρὸς βορρᾶν εἰς τὰς βαλκανικὰς χώρας, χωρὶς ἐλπίδας πλέον νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Κεντρικὴν Εύρωπην.

Η κρίσις τῆς ὁθωμανικῆς αύτοκρατορίας

Μετὰ τὴν Συνθήκην τοῦ Κάρλοβιτς δ αύτοκράτωρ ἔστειλε τὸν στρατόν του εἰς τὸν Ρήγον καὶ εἰς τὴν 'Ιταλίαν, διὰ νὰ διεκδικήσῃ τὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου τῆς Ισπανίας. Οἱ Τούρκοι δμως δὲν ἥσαν εἰς θέσιν νὰ ἀναδιοργανωθοῦν κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν διάλειμμα τῶν δέκα ἑτῶν, ώστε

εύρεθησαν άνέτοιμοι, δταν ἔξερράγη ἡ πρώτη βαλκανικὴ κρίσις.

Αὕτη προεκλήθη ἀπὸ τὸν Μέγαν Πέτρον, δόποῖος ἀνέλαβε τὴν πρώτην ρωσικὴν προσπάθειαν διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τοῦ Σουλτάνου.

Οἱ πράκτορές του εἶχον ἐργασθῆ μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας παρουσιάζοντες τὸν δρθόδοξον ἄρχοντα τῆς Ρωσίας ὡς θεόπεμπτον ἐλευθερωτὴν ἀπὸ τὸν μουσουλμανικὸν ζυγόν. Κατέπληξε τὸν Σουλτάνον διὰ τῆς πομπώδους πρεσβείας, τὴν δόποίαν ἔστειλε πρώτην φορὰν διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. "Ἐκοψεν ἐπίσης νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Αὐτοκράτωρ τῶν Ρωσοελλήνων». Μετὰ τὴν νίκην τῆς Πολτάβας (1709) ἐθεώρησε τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς φιλοδοξίας του. Ἐπειδὴ ἡ Πύλη ἡρονήθη νὰ ἑκδιώξῃ τὸν καταφυγόντα εἰς τὴν Τουρκίαν βασιλέα τῆς Σουηδίας Κάρολον ΙΒ', διέβη τὸν Προούθον ὑπολογίζων εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἀλλὰ τουρκικὸς στρατὸς ἀπὸ 120.000 ἀπέκοψε τὴν ὑποχώρησίν του καὶ ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῇ. 'Ο Μέγας Βεζύρης δύως, δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ δῶρα, ὡς λέγεται, τῆς αὐτοκρατείρας, ἐπέτρεψε τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, λαβὼν ὡς ἀντάλλαγμα μόνον τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ 'Αζώφ (1711).

·Η εἰρήνη τοῦ Πασσάροβιτς (1718)

'Η ἐπιτυχία αὕτη ἔγινεν αἴτια καταστροφῆς διὰ τοὺς 'Οθωμανούς. Μεγαλοφρονήσαντες ἐπετέθησαν κατὰ τῆς 'Ενετίας, καθ' ἥν στιγμὴν διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ούτρέχτης εἶχε δαμασθῆ ἡ δρμὴ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ δ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἦτο ἐλεύθερος νὰ διατέσῃ τὰ στρατεύματα. "Ἐστειλε λοιπόν τὸν Εὐγένιον τῆς Σαβοΐας κατὰ τῶν Τούρκων. 'Ο Μέγας Βεζύρης, δόποῖος ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Κερκύρας, ἐστράφη πρὸς τὴν Αὐστρίαν, διέβη τὸν Σάβον, ἀλλ' αἱ δυνάμεις του συνετρίβησαν ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως πρὸ τῶν τειχῶν τῆς σλαβονικῆς ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως πόλεως Πετροβαρδίαν (Petervardein, 1716) καὶ δ πολιορκῶν τὴν Κέρκυραν

τουρκικός στρατός άπεσύρθη ἐν ἀταξίᾳ. Ὁ Εύγένιος μετά νέαν νίκην κατέλαβε τὸ Βελιγράδιον (1717). Οἱ Αύστριακοι εἰσέδυσαν εἰς τὴν Βαλκανικήν καὶ ὁ Εύγένιος ὠνειρεύθη νὰ προελάσῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Πασσάροβιτς (Passarowitz, πόλεως τῆς Σερβίας ἐπὶ τῆς συμβολῆς τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Μοράβα, 1718) ἐπεκύρωσε τὰς ἐπιτυχίας του. Ἡ Αύστρια ἔλαβε τὸ Βανᾶτον, τὴν βόρειον Σερβίαν μετὰ τοῦ Βελιγραδίου, μέρος τῆς Βοσνίας καὶ τὴν δυτικὴν Βλαχίαν. Ἡ Ἐνετία ἐκράτησε τὴν Δαλματίαν. Ἡ Πελοπόννησος ὅμως ἐπεστάφη εἰς τὴν Τουρκίαν.

Ἡ συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς εἶναι σημαντικός σταθμὸς εἰς τὴν τουρκικὴν ιστορίαν, διότι σημειώνει τὴν ὄριστικὴν ύποχώρησιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀπὸ τότε ἡ Τουρκία δὲν ἀποτελεῖ πλέον κίνδυνον, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἥδη τοῦ 18ου αἰῶνος εἶναι προφανῆς ἡ κατάρρευσις τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, τὸ δὲ ζήτημα τῆς κληρονομίας τῶν χωρῶν της ἀρχίζει νὰ δημιουργῇ πρόβλημα, τὸ πολύπλοκον Ἀνατολικὸν ζήτημα, τὸ δποίου τὴν λύσιν κατὰ διαφόρους τρόπους ἐζήτησαν αἱ εύρωπαϊκαὶ Δυνάμεις.

Ἀναστολὴ τῆς αὐστριακῆς ἐπεκτάσεως. Ρωσία

Ἡ Τουρκία ὅμως ούδέποτε ἔμεινε χωρὶς ὑποστήριξιν καὶ ἀπέφυγεν ἐπὶ δύο αἰῶνας τὸν διαμελισμόν, χάρις εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης.

Πρώτη προστάτριά της παρουσιάζεται ἡ Γαλλία. Εύρισκομένη εἰς πλεονεκτικὴν θέσιν ἔνεκα τῆς παλαιᾶς φιλίας πρὸς τὸν Σουλτάνον καὶ τῶν Διομολογήσεων, αἱ δποῖαι παρεχωρήθησαν ἥδη ἐπὶ Φραγκίσκου Α' καὶ Σουλεύμαν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, προνομίων δηλαδὴ προστατευτικῶν τῶν Γάλλων ὑπηκόων, ἐδέχθη τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας.

Οὐ πουργὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' καρδινάλιος Φλερύ (Fleury) ὑπεσχέθη τὴν ὑποστήριξιν του εἰς τὴν μοιρολατρικῶς ἀπογοητευμένην μετὰ τὸ Πασσάροβιτς Πύλην. Ὁ πρεσβευτής του εἰς τὴν Κων/πολιν Βιλνέβ (Villeneuve) κατώρθωσε νὰ τὴν ἔξαγάγῃ ἀπὸ τὴν ἀδράνειαν, ὁ βαρῶνος Τότ (Tott) ἔδωσε κά-

ποιαν συνοχήν είς τάς στρατιωτικάς δυνάμεις καὶ χριστιανός τις ἀρνησθρησκος, δ Μ π ο ν ν ε β ἀ λ π α σ ἄ s (Bonneval) ἐγύμνασε τὴν πολιτοφυλακὴν καὶ ἔπεισε τοὺς Τούρκους δτι δ κύριος ἔχθρὸς τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἥτο ἡ Αὐστρία. Χάρις εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ἄνδρας καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς Γαλλίας, ἡ Τουρκία κατώρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν νέον συνασπισμόν.

Ἡ Αὐστρία παρέσυρεν εὐκόλως τὴν Ρωσίαν, ἡ δποία ἥθελε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν συνθήκην τοῦ 1711, καὶ αἱ δύο δυνάμεις, ὑπὸ τὸ πρόσχημα δτι ἐπαναλαμβάνουν τὴν σταυροφορίαν κατὰ τῶν ἀπίστων, ἔζητουν ὑλικὰ κέρδη ἀπὸ τὸν πόλεμον.

Τὸ 1736 οἱ Ρῶσοι ἀνακατέλαβον τὸ Ἀζώφ καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Κριμαίαν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ Αὐστριακοὶ κατέλαβον τὴν Βοσνίαν, ἐκυρίευσαν τὸ Νίς εἰς τὴν Σερβίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν ἀνατολικὴν Βλαχίαν, κράτοῦντες ὅπτω τὰ ἐπικαιρότερα σημεῖα τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Οἱ Τούρκοι ὅμως, ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὸν Βιλνέβ, ἐπετέθησαν μὲ δρμὴν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν, τοὺς ἀπώθησαν μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐποιιόρκησαν τὸ Βελιγράδιον. Ὁ Γάλλος πρεσβευτής, γνωρίζων δτι ἡ δραστηριότης τῶν Τούρκων ἥτο ἔφημερος, ἐμεσολάβησε καὶ, ἐκφοβίζων τοὺς Αὐστριακοὺς δι' ἐπικειμένης ἔκρηξεως τοῦ ὀθωμανικοῦ φανατισμοῦ, ἐπέτυχε τὴν Συνθήκην τοῦ Βελιγραδίου (1739), διὰ τῆς δποίας οἱ Τούρκοι ἀνέκτησαν τὰ μέρη τῆς Σερβίας καὶ Βλαχίας, τὰ παραχωρηθέντα τὸ 1718. Οἱ Ρῶσοι, ἀπομείναντες μόνοι, ἔκλεισαν εἰρήνην, ἐγκαταλείψαντες τὸ Ἀζώφ.

Τοιουτορόπως ἐσταμάτησεν ἡ αὐστριακὴ ἔξαπλωσις. Ἐπὶ ἔνα καὶ ἤμισυ περίπου αἰῶνα, μέχρι τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου 1877 - 1878, ἡ Αὐστρία δὲν ἐσημείωσε πρόσδον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Τουρκίας. Ἐμεινεν εἰς αὐτὴν μόνον ἡ τιμὴ δτι ἀνεχαίτισε τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν περίοδον τῆς μεγάλης δρμῆς τῶν. Εἰς τὸ ἔξῆς, ἔνεκα ἐσωτερικῆς ἔξασθενήσεως, ὑπολογισμῶν ἦ καὶ ἐλλειψεως πρωτοβουλίας, περιωρίσθη εἰς τὴν συνετὴν ἄμυναν. Ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος ὅμως παρεμβαίνει ἡ Ρωσία, ἡ δποία ἐπὶ δύο αἰῶνας διεξήγαγεν ἔξοντωτικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων.

Παρακμὴ τῆς Τουρκίας

‘Ο κυριώτερος λόγος τῆς παρακμῆς τῶν Τούρκων εἶναι τὸ δτὶ δὲν εἶχον τὴν ἴκανότητα νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Εὐρώπης. ’Ιδιως δὲν κατώρθωσαν νὰ προσοικειωθοῦν τὴν ἐπιστήμην καὶ τεχνικήν, τὰς δύο μεγάλας δυνάμεις τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου. ’Ηδη ἀπὸ τοῦ 17ου αἰώνος ἡ Τουρκία ύστερεῖ σημαντικῶς τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἡ ἀπόστασις γίνεται διαρκῶς μεγαλυτέρα, δσον προάγονται οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως. ’Η θρησκεία τοῦ Κορανίου ἀποτρέπει τὸν πιστὸν νὰ καταγίνεται εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία εἶναι ἔργον τῶν ἀπίστων χριστιανῶν.

‘Υπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλοι λόγοι τῆς τουρκικῆς παρακμῆς.

1. ’Η ἴσχυς τῶν σουλτάνων ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς κατακτήσεως καὶ τὸ ταμεῖον αὐτῶν ἐπληροῦτο διὰ τῶν λαφύρων τῶν νέων χωρῶν. ’Οταν λοιπὸν ἔπαινσαν αἱ κατακτήσεις, ἥρχισεν ἀμέσως κλονιζόμενον τὸ κράτος, διότι ὁ Σουλτάνος δὲν εἶχε χρήματα.

2. ’Οταν ἔπαινσαν αἱ κατακτήσεις καὶ ἥρχισε νηφαλιώτερος βίος, ταχύτατα ἔξέπνευσεν ἡ δρμητικότης τῶν Τούρκων καὶ κατέπεσε τὸ ἀγέρωχον φρόνημα. ’Ο Σουλτάνος δὲν ἦτο πλέον δικρατέρδος ἡγέτης τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλὰ ἀπὸ μακροῦ εἶχε γίνει ἀόρατος ἐγκεκλεισμένος ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων. ’Αφηνε συνήθως τὴν διοίκησιν εἰς τοὺς βεζύρας καὶ εἰς τὰς γυναῖκας τοῦ χαρεμίου. Κατ’ ἀναλογίαν εἶχε καταπέσει καὶ ἡ πολεμικότης τοῦ στρατοῦ. Τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων κακῶς διοικούμενον εἶχε παραλύσει τελείως.

3. Τὸ τουρκικὸν κράτος διετήρησε τὸν μεσαιωνικὸν φεουδαρχικὸν χαρακτῆρα. Οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν τυραννίσκοι ἐκβιάζοντες τοὺς κατοίκους καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἴσχυροι πασάδες εἶχον ἀποβῆ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, στρατολογοῦντες καὶ διεξάγοντες πολέμους δι’ ἵδιον λογαριασμόν, δπως π.χ. δ’ Ἀλῆ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Πεσβάνογλου τοῦ Βιδινίου κ.ἄ.

4. Δημόσιαι θέσεις καὶ δικαιοσύνη ἦσαν ὧνηται. Θέσεις διοικητῶν ἐπωλοῦντο καθ’ ὀρισμένον τιμολόγιον καὶ οἱ ἔξαγοράζοντες τὰς θέσεις πασάδες ἔξεβιαζον τοὺς κατοίκους τῶν

ἐπαρχιῶν, διὰ νὰ καλύψουν τὸ τίμημα. Ἐπίσης ἐπωλοῦντο αἱ θέσεις τῶν δικαστῶν. Ἀπέβησαν δὲ παροιμιώδεις αἱ εἰς βάρος τοῦ δημοσίου καταχρήσεις τῶν Τούρκων. «Τὸ ταμεῖον τοῦ Παδισάχ εἶναι θάλασσα καὶ δστις δὲν πίνει ἀπ' αὐτὴν εἶναι χοῖρος», ἔλεγε τουρκικὸν λόγιον.

5. Οἱ κυρίως Τούρκοι ἀπετέλουν μειοψηφίαν εἰς τὸ κράτος, ἐνῷ οἱ χριστιανοὶ ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου, οἱ δοποῖοι ἥσαν πολυάριθμοι, πλούσιοι καὶ ἀνεπτυγμένοι, ἐθεώρουν τὴν αὐτοκρατορίαν ως ἔχθρικὴν καὶ ἐζήτουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἡσαν δηλαδὴ στοιχεῖα διαλυτικά καὶ ειργάζοντο διὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΝ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑΝ

'Αποτελέσματα τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως

ΙΑ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ἐνέσκηψεν ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἡ ζωὴ ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία του παρεδίδοντο εἰς τὴν διάκρισιν ὑπερφιάλων πολεμιστῶν, οἱ δοποῖοι ἔθεώρουν τὸν ἡττημένον ραγιάν ὡς τὸ εύτελέστατον πρᾶγμα τοῦ κόσμου. Σφαγαὶ καὶ λεηλασίαι συνώδευσαν τὴν προέλασιν τῶν Τούρκων. Οσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους κατώρθωσαν, ἔφυγον δρομαίως πρὸ τῆς τουρκικῆς λαίλαπος καὶ τῆς θαλάσσης τὰ νῶτα ἐσκέπασαν πλοῖα καὶ ἀκάτια, τὰ δόποια ἔφερον τὰς γυναῖκας, τὰ παιδία καὶ τὴν περιουσίαν τῶν Ἐλλήνων εἰς χώρας εύτυχεστέρας. Οἱ Τούρκοι κατέστρεψαν τὴν βυζαντινὴν ἀριστοκρατίαν, τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν τιμαριωτικὴν τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ χριστιανοὶ εύγενεῖς ἦσαν ἔσφαγησαν ἢ ἔφυγον εἰς τὴν Εὐρώπην ἢ ἄλλαξαν πίστιν καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς Ὀθωμανούς. Ἡ πρώτη καὶ σημαντικὴ συνέπεια τῆς κατακτήσεως ἦτο ἡ ἑλάττωσις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα, ἡ ἄλλοτε κυρίαρχος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὑπεχώρησε καὶ περιωρίσθη εἰς διλγα ἔκατομμύρια ἀνθρώπων.

Δεύτερον κατεστράφη ἡ περιουσία τῶν Ἐλλήνων. Ὁ Σουλτάνος ἀφήρεσεν ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τὰς καλυτέρας γαίας καὶ τὰς διεμοίρασεν εἰς τοὺς τούρκους πολεμιστὰς καὶ ἄλλας ἔδωκεν εἰς τὰ τζαμία ὡς βακούφια. Μόνον μικρὰ κτήματα εἰς ἀπόκεντρα καὶ ὅρεινά μέρη ἔμειναν εἰς τοὺς ὑποδούλους, οἱ δοποῖοι ὑπεχρεώθησαν νὰ εἰσφέρουν τὸ πέμπτον ἢ καὶ περισσότερον τῶν προϊόντων. Διὰ τοῦτο διετηρήθησαν

εξληνες γαιοκτήμονες κυρίως εις τὴν Πελοπόννησον, ἐπὶ τῶν νήσων, εις τὴν Στερεάν καὶ τὴν μεσημβρινὴν "Ηπειρον.

Τρίτον κατεστράφη ὁ ἔλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἀσιατικὴ ἀπαιδευσία ἐκάλυψε τὰς κατακτηθέσας χώρας. "Ο, τι εἶχεν ἀπομείνει ἀπὸ τὴν ἔλληνικὴν παιδείαν κατεστράφη, τὰ γράμματα ἐλησμονήθησαν, ἡ τέχνη παρήκμασεν. 'Ακόμη καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν ὑποδούλων ὑπέστη θλιβεράν ἀλλοίωσιν, διότι ἔξελιπε τὸ ἀνδρικὸν καὶ ἐλεύθερον φρόνημα.

'Υπὸ τὴν μακρὰν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἐπαθε καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τῆς χώρας. Αἱ ὁδοὶ παρημελήθησαν καὶ ἡ καταστρόφη τῶν δασῶν καὶ ἡ ἀποχέρσωσις τῆς γῆς, αἱ δοποῖαι εἶχον ἀρχίσει ἀπὸ τὸ τέλος τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἔλαβον μεγαλυτέρας διαστάσεις.

'Η τεραστία αὐτὴ καταστροφὴ ἔιχεν ὡς ἔμμεσον ἀντιστάθμισμα ὅτι τὸ ἔλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὄποιον εἶχε διαμελισθῆ διὰ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1204 ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνηνώθη πάλιν. Οἱ Τούρκοι καταλύσαντες τὰ ποικιλώνυμα φραγκοενετικὰ ἢ ἔλληνικὰ κράτη ἐπανέδωκαν εἰς τὸ ἔλληνικὸν ἔθνος τὴν πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ἐνότητα.

'Οργάνωσις τοῦ 'Ελληνισμοῦ

Οἱ πιστοὶ τοῦ 'Οσμανικοῦ κράτους, ὅσοι κατέλαβον τὰς ἔλληνικὰς χώρας, ἥσαν κυρίως πολεμισταί, οἱ δοποῖοι, ὅπως πᾶσα στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία, εἶχον ἀνάγκην ἀπὸ παραγωγούς, γεωργούς καὶ τεχνίτας. 'Ο Σουλτάνος διετήρησε τοὺς "Ελληνας, ἐπειδὴ ἥσαν ἔμποροι καὶ τεχνίται. "Αλλως τε ἡ μωαμεθανικὴ θρησκεία διηγκόλυνε τὴν διατήρησιν τῶν ἔνων ἔθνοτήτων μὲ τὸν δρόν νὰ πληρώνουν φόρους. 'Ο Μωάμεθ μετέφερε πολλούς "Ελληνας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὰς πόλεις, τὰς δοποίας ἐκυρίευσεν.

'Αφοῦ διετηρήθη τοιουτοτρόπως τὸ 'Ελληνικὸν ἔθνος, ὡργανώθη, ὅπως τὰ ὑπόδουλα ἔθνη κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους, ὅπως π.χ. ἥσαν ὡργανωμένοι οἱ ὑποτελεῖς λαοὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, τόδι Βυζαντινοῦ καὶ τοῦ 'Αραβικοῦ. Διετήρησε

τουτέστι καὶ προσήρμοσε πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοινοτικὴν διοίκησίν του. Ὄμοιώς ὠργανώθησαν καὶ ἄλλαι μὴ μωάμεθανικαὶ ἔθνοτητες, ὡς οἱ Ἀρμένιοι, Ἐβραῖοι κτλ.

‘Ο Μωάμεθ διετήρησε τοὺς θρησκευτικοὺς ἀρχηγούς τῶν μὴ μουσουλμανικῶν ἔθνοτήτων, χορηγήσας εἰς αὐτοὺς πολιτεκῆν ἔξουσίαν ἐπὶ τῶν ποιμνίων των καὶ καταστήσας αὐτοὺς ὑπευθύνους διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἐπὶ κινδύνῳ τῆς κεφαλῆς των. Ἡλπίζε δὲ ὅτι, ἐπιδαψιλεύων εἰς αὐτοὺς τιμάς καὶ πλοῦτον, θὰ εἶχεν αὐτοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὸν οἶκον τῶν Ὀσμανιδῶν καὶ προθύμους νὰ ἀποκοιμίζουν τὸ ποίμνιόν των διὰ τῆς διδασκαλίας ἐλευθερία ἐν οὐρανῷ, ὑποταγῇ ἐπὶ τῆς γῆς.

‘Ο Πατριάρχης

‘Η σημαντικωτέρα τῶν χριστιανικῶν ἔθνοτήτων ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ. ‘Ο Μωάμεθ διετήρησε τὸ ἐν Κωνσταντινούπόλει ἐλληνικὸν Πατριαρχεῖον. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀλωσιν, ἐπειδὴ ἔχήρευσεν διατριάρχικὸς θρόνος, διέταξε νὰ ἐκλέξουν νέον Πατριάρχην. Ἐξελέγη δὲ διατριάρχης Γεώργιος Σχολάριος, δόνομασθεὶς Γεννάδιος, ἀρχηγὸς τῆς ἀνθενωτικῆς μερίδος, δόποιος ἔξησφάλιζε τὸ μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως χάσμα.

‘Ο νέος Πατριάρχης ἐγκαθιδρύθη εἰς τὸν θρόνον μὲν ὅλην τὴν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων λαμπρότητα. Ἀπὸ τὸν ναὸν τῶν Ἅγιων Ἀποστόλων, δῆπου εἶχε καταφύγει τὸ Πατριαρχεῖον, μετέβη εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Μωάμεθ, δῆπου παρεκάθησεν εἰς μεγαλοπρεπὲς δεῖπνον, καὶ διὰ Σουλτάνος προπέμπων αὐτὸν ὑπεσχέθη διὰ θάλασσῆς τὴν φιλίαν καὶ τὴν εὔνοιάν του καὶ θάξακολουθῆν νὰ ἀπολαύῃ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν προνομίων, δῆπως ἐπὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων. Συνδευσεν αὐτὸν μέχρι τῆς αὐλῆς, ἔβοήθησε νὰ ἀναβῇ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἐν συνοδείᾳ τούρκων μεγιστάνων. Αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ τῶν ὁρθοδόξων διετήρησαν μέρος τῆς παλαιᾶς λαμπρότητος καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα εἰς τὸ Φανάριον ἀνεμίμνησκεν ἡμέρας ἀρχαίας αἴγλης.

’Επι μακρούς αἰώνας δλσι οἱ δρθόδοξοι λαοὶ τῆς Τουρκίας, ’Ελληνες, ’Αλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι, ἐθεωροῦντο ως ἀποτελοῦντες μίαν φυλήν. Οἱ Τούρκοι δὲν ἔκαμνον διάκρισιν καὶ ώνόμαζον δλους διὰ τοῦ κοινοῦ ὄνδρατος Ρούμ (Ρωμαίους). ’Ο ἔλλην Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο δ θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς δλων τῶν δρθοδόξων τῆς Τουρκίας, ἀφ’ δτου μάλιστα, τὸ 1766 - 1767, κατηργήθησαν αἱ δύο αὐτοκέφαλοι ἐκκλησίαι, ἡ σερβικὴ τοῦ ’Ιπεκίου καὶ ἡ βουλγαρικὴ τῆς ’Αχρίδος. ’Απὸ τότε δ ἔλληνικός κλῆρος ἀπέκτησεν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰσχύν σχεδὸν ἵσην μὲ τὴν πολιτικὴν ἰσχὺν τοῦ Σουλτάνου.

Τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀφοῦ ἔξεδιώχθη ἀπὸ τὸν ναὸν τῶν ’Αγίων ’Αποστόλων καὶ ἀπὸ ἄλλους μεγαλυτέρους ναούς, ἥδρευεν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰώνος εἰς τὸ Φανάριον, τὸ ὁποῖον εἶναι συνοικία κειμένη ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὸ πατριαρχεῖον ἦτο τὸ ἐκκλησιαστικὸν κέντρον τῶν δρθοδόξων τῆς Τουρκίας, πρωτίστως δμως τὸ ἔθνικὸν κέντρον τῶν ’Ελλήνων, περὶ τὸ ὁποῖον εἶχε συσπειρωθῆ τὸ ἔθνος μετὰ τὴν τραγικὴν καταστροφήν. ’Εκεὶ ἐντὸς τοῦ σκιεροῦ καὶ λαβυρινθώδους πατριαρχικοῦ μεγάρου καὶ εἰς τὰς περὶ αὐτὸ συνοικίας μὲ τὴν ἀνατολικὴν δψιν ἔξειλίθη δ ἐκκλησιαστικὸς βίος τοῦ τουρκοκρατουμένου ἔλληνισμοῦ.

Αἱ Κοινότητες

Αἱ ἔλληνικαὶ πόλεις καὶ τὰ χωρία ἥσαν ὠργανωμένα ἀνέκαθεν εἰς κοινότητας. ’Εξέλεγον δηλαδὴ ἐπιτροπήν, ἡ δποία ἐφρόντιζε διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ναῶν, κρηνῶν, νεκροταφείων κλπ. Οἱ Τούρκοι ἀνεγνώρισαν καὶ διετήρησαν αὐτάς, δι’ οὓς λόγους εἶχον διατηρήσει οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ Βυζαντινοί, διότι διηγκόλυνον τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως, Ιδίως τὴν φορολογίαν, διότι ἡ κυβέρνησις ἀντὶ νὰ ἀποτείνεται εἰς Ιδιώτας εἶχεν ύπεύθυνα σωματεῖα, μετὰ τῶν δποίων συνεννοεῖτο διὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων. Οἱ προύχοντες ἢ προεστοὶ ἢ δημογέροντες ἢ κοτζαμπάσηδες ἐκάστης κοινότητος ἐφρόντιζον διὰ τὴν εἴσπραξιν τοῦ ὀριζομένου ύπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν φόρου, κατανέμοντες αὐτὸν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς

κοινότητος, άναλόγως τής οίκονομικής καταστάσεως έκάστου.

Προελθούσαι ἐκ πρακτικής ἀνάγκης αἱ κοινότητες, ἀπέβησαν βαθμηδόν Ισχυραὶ δργανώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐκδηλώνεται ὁ πολιτικὸς βίος τῶν ὑποδούλων Ἐλλήνων. Ἡ σύστασις καὶ δργανώσις τῶν κοινοτήτων τῆς Τουρκοκρατίας δὲν εἶναι δημοιόσχημος. Κυβερνῶνται πάντοτε ὑπὸ τῶν εὐπόρων. Ἀλλ' οἱ προεστοὶ αὐτῶν ἄλλοτε ἐπιβάλλονται ἢ διορίζονται ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλαχοῦ ἐκλέγονται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος, πάντοτε δημοσίᾳ ἀπὸ πρόσωπα ἀρεστὰ εἰς τοὺς Τούρκους. Ἀλλαχοῦ αἱ κοινότητες ὑπόκεινται περισσότερον εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, ἀλλαχοῦ δλιγάτερον. Εἰς μερικὰ μέρη πολλαὶ κοινότητες ἔνωνονται εἰς δημοσπονδίαν, δπως ἢ δημοκρατικὴ συμπολιτεία τοῦ Σουλίου, συσταθεῖσα περὶ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰώνος, τῶν Ζαγοροχωρίων εἰς τὴν Ἡπειρον, τοῦ Πηλίου ἢ τῶν Μαδεμοχωρίων εἰς τὴν Χαλκιδικήν. Ἐχομεν παραδείγματα ἔνωσεως εἰς συνεργατικούς συνεταιρισμούς. Ὄνομαστὴ ὑπὸ τὴν ἐποψιν αὐτὴν εἶναι ἡ κοινότης τῶν Ἀμπελακίων εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Εἰς αὐτὴν ἥκμασε μεικτὴ συνεργατικὴ ἐταιρεία παραγωγῆς, καταναλώσεως καὶ ἀμοιβαίας πίστεως κατὰ τὸν 18ον αἰώνα καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου.

“Ολαι αύται αἱ δργανώσεις ἔχουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χαρακτήρα ἔνωσεως δι' ἀμυναν. Διαφορετικὴ εἶναι ἡ δργανώσις καὶ ἡ ζωὴ τῶν κοινοτήτων εἰς τὰς πόλεις, πολλαὶ τῶν ὅποιων, εὐποροῦσαι, εἶναι ἐστίαι μορφώσεως καὶ ἐθνικῆς ἀγωγῆς, δπως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνίων, τῆς Χίου, τῶν Ἰωαννίνων.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὰς κοινότητας τῶν ναυτικῶν νήσων “Υδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν, τῶν δποίων οἱ συνεταιρισμοὶ ναυτικῆς ἐμπορίας παρεσκεύασαν τὸν στόλον τοῦ Ἐθνικοῦ ἀγῶνος.

Μεγάλη ἔνσχυσις ύλικὴ καὶ ἥθικὴ διὰ τὸν δουλεύοντα ἐλληνισμὸν εἶναι αἱ κοινότητες τοῦ ἔξωτερικοῦ. Εἰς τὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Εύρωπης, εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὴν Τεργέστην, τοὺς Παρισίους, τὸ Λονδίνον, τὴν Ὁδησσόν κ. ἄ., ὑπάρχουν πολυάριθμοι ἐλληνικαὶ παροικίαι, δπου εύφυεῖς καὶ ἐργατικοὶ “Ἐλλη-

νες λαμβάνουν ἀξιόλογον θέσιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν κίνησιν, ἀποκτοῦν κεφάλαια, ἵδρυουν ἐμπορικούς οἶκους, ναυτικὰς ἑταιρείας. Ἀπὸ τῆς σκοπιάς ἔκείνης βλέπουν καὶ ἐκτιμοῦν καλύτερον τὴν κατάστασιν τοῦ κόσμου, τὴν θέσιν τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ἔθνων μας ὑποθέσεων. Ἡ ἀποδημία ἐβοήθησε πόλὺ τὴν ἀφύπνισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐπέσπευσε τὸ ἀπελευθερωτικὸν κίνημα.

Τὰ προνόμια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους

Οὕτω λοιπὸν παλαιαι συνήθειαι μᾶλλον ἢ θετικαὶ παραχωρήσεις τῶν σουλτάνων ἐδημιούργησαν εἶδος αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἑλλήνων ύπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Τὴν αὐτοδιοίκησιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινοτικῶν πραγμάτων ὡνόμασαν βραδύτερον προνόμια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁμοια εἶχον καὶ αἱ ἄλλαι ἔθνοτητες τῆς Τουρκίας. Οὐσιαστικῶς τὰ προνόμια εἶναι:

1. Ἐλευθερία θρησκείας καὶ γλώσσης.
2. Προστασία καὶ ἀπαραβίαστον τοῦ κλήρου.
3. Οἱ ἐπίσκοποι ἀσκοῦν εἶδος πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐπιβλέψεως. Ἐδικαιοῦντο δηλαδὴ νὰ τιμωροῦν κατὰ τοὺς προϋπάρχοντας τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως χριστιανικούς νόμους τοὺς παρεκτρεπομένους εἰς θρησκευτικὰ ἢ καὶ οἰκονομικὰ ζητήματα ἀφορῶντα τὴν κοινότητα δι’ ἔξωεκκλησιασμοῦ, ἀναθέματος, ἀφορισμοῦ ἢ καὶ παραδόσεως αὐτῶν εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς. Ὁ δὲ Πατριάρχης ἐδικαιοῦτο νὰ καταδικάσῃ εἰς είρκτην ἢ καὶ θάνατον.
4. Ρητῇ τοῦ Σουλτάνου ἀδείᾳ, ὑπάγονται εἰς τὸν κλῆρον πᾶσαι αἱ περὶ γάμου καὶ κληρονομίας δίκαι. Τὰς δίκαιας ταύτας διεξάγει τὸ Πνευματικὸν δικαστήριον, τοῦ δποίου προεδρεύει ὁ ἐπίσκοπος. Αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ ἐφεσιβάλλονται μόνον ἐνώπιον τῆς Ιερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ Πατριάρχου. Ἄλλη ἐπειδὴ ἡ διαδικασία τῶν Τούρκων ἦτο δαπανηρὰ καὶ ὀλίγην ἐνέπνεεν ἐμπιστοσύνην, οἱ χριστιανοὶ ὑπέβαλλον εἰς τὸ Πνευματικὸν δικαστήριον καὶ τὰς ἀστικὰς ὑποθέσεις. Πολλάκις Τούρκοι καὶ Ἰουδαῖοι κατέφευγον εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους,

διότι είχον μεγαλυτέραν ἔμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀμεροληψίαν αὐτῶν παρὰ τοῦ Μουφτῆ.

5. Ἐλευθερία τῆς δημοτικῆς διοικήσεως, τουτέστι τῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν κοινοτήτων ύπό δημογεροντίας, ἐλευθέρως ύπό τῶν κατοίκων ἐκλεγομένης.

Τινὲς τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων είχον μεγαλύτερα προνόμια, δπως ή Χίος, ή Τήνος, ή Νάξος, αἱ τρεῖς ναυτικαὶ νῆσοι "Υδρα, Σπέτσαι, Ψαρά, ἔξαρτώμεναι ἀμέσως ἐκ τοῦ Καπετάν πασᾶ (ναυάρχου καὶ ύπουργοῦ τῶν ναυτικῶν), ή δὲ Μάνη, οὐδέποτε ύποταγεῖσα ούσιαστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους, ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τοῦ 1770 ύπὸ ἀρχοντος ἐντοπίου, διοριζομένου παρὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ φέροντος τὸν τίτλον τοῦ μπέη.

Οἱ Φαναριῶται

Περὶ τὴν πατριαρχικὴν αὐλὴν ἐδημιουργήθη σύν τῷ χρόνῳ νέα τάξις εὑγενῶν, οἱ ὅποιοι ἔλαβον σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἑκκλησίας. Εἶχον συγκεντρωθῆ ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ μόνον σύν τῷ χρόνῳ ἀπέκτησαν ἀνωτέραν κοινωνικὴν θέσιν καὶ ἀξίωμα. Οἱ νέοι εὐγενεῖς ὀνομάσθησαν Φαναριῶται, ἀπὸ τὴν συνοικίαν, δπου ἔκειτο τὸ Πατριαρχεῖον. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν εὐφυεῖς, ἐμάνθανον ξένας γλώσσας καὶ ἔγνωριζον τὰ εὔρωπαϊκὰ πράγματα καλύτερον ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Διὰ τοῦτο ὁ Σουλτάνος μετεχειρίζετο αὐτοὺς εἰς ἀνωτέρας κρατικὰς ύπηρεσίας καὶ πολλοὶ διεκρίθησαν ὡς διερμηνεῖς ἢ πρεσβευταὶ τῆς Πύλης. Βραδύτερον ἀπ' αὐτοὺς ἔξελεγεν ὁ Σουλτάνος τοὺς ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας.

'Αλλ' οἱ Φαναριῶται ζῶντες μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ ἐρχόμενοι εἰς διαρκῆ μὲ τοὺς Τούρκους κυβερνήτας ἐπαφὴν είχον προσοικειωθῆ τοὺς τρόπους τῶν, καθὼς καὶ τὰς ἔξεις τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Αἱ ἀνώτεραι θέσεις εἰς τὴν τουρκικὴν ύπηρεσίαν κατελαμβάνοντο μὲ δωροδοκίας καὶ ταπεινώσεις, πολλάκις δὲ ἔστοιχιζον τὴν κεφαλὴν τοῦ τιτλούχου ραγιστ, διότι τὰ τουρκικὰ ἥθη ἦσαν τότε ἄγρια καὶ δ Σουλτάνος ἢ δ μέγας βεζύρης διὰ τὴν ἐλαχίστην αἰτίαν ἢ διαβολὴν ἔστελλον αὐτὸν εἰς τὴν ἀγχόνην.

Αρματολοὶ καὶ κλέφται

Κατά τοὺς βυζαντινοὺς ἥδη χρόνους εἶχον σχηματισθῆ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἐλλάδος στρατιωτικὰ σώματα, διὰ νὰ ἀναχαιτίζουν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σέρβων καὶ τῶν Φράγκων. Οἱ σουλτάνοι διετήρησαν τὰ σώματα αὐτὰ καὶ ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δρεινῶν διαμερισμάτων τῆς χώρας. Ἐπειδὴ σοβαρὸς ἔξωτερικὸς κίνδυνος δὲν ἤπειλε τὸ κράτος εἰς τὰς πρὸς νότον δρεινὰς καὶ δυσπροσίτους αὐτὰς ἐσχατιάς τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Πύλη οὕτε στρατὸν διετήρει οὕτε ἐφρόντιζε διὰ τὸν ἔξοπλισμὸν τῶν φρουρίων. Τὰ στρατιωτικὰ αὐτὰ σώματα ὠνομάσθησαν ἀρματολοί, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν καπετᾶνοι καὶ τὰ ὑπ’ αὐτῶν ἐποπτευόμενα διαμερίσματα ἀρματολίκια.

Ο Σουλτάνος δὲν ἔκρινε ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβάλῃ αὐστηρῶς τὰ κυριαρχικὰ του δικαιώματα εἰς τὴν ἄκραν αὐτὴν τῆς ἐπικρατείας του καὶ ἐκτεταμένα διαμερίσματα τῆς Ἐλλάδος, δπως τὰ Ἀγραφα, τὸ Ξηρόμερον, ἡ μεταξὺ τοῦ Πηλίου καὶ τοῦ Ὄλυμπου χώρα κτλ., διετέλουν εἰς ἀναρχίαν. Σημαντικὸν μέρος τῶν κατοίκων εύρισκετο εἰς κατάστασιν ἀνταρσίας ἢ ἡμιανταρσίας. «Οσοι δὲν ἥδύναντο νὰ ὑποφέρουν τὸν ζυγόν, δοι ήσθάνοντο εἰς τὸ στήθος των σφύζουσαν γενναιοτέραν καρδίαν, ἔσπευδον εἰς τὰ ὅρη καὶ δ δούλος τῆς χθὲς μετεβάλλετο εἰς ἐπίφοβον ἔχθρόν.» Ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Τούρκων «τοῦ κάμπου» καὶ συνετηροῦντο ἀπὸ τὴν ἀρπαγήν. Αύτοὶ ἦσαν οἱ λεγόμενοι κλέφται. «Ἄλλὰ τὸ δνομα τοῦ κλέφτου, ὡς τὸ δνομα τοῦ ληστοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μόνον δὲν ἐθεωρεῖτο ἀτιμωτικόν, ἀλλ’ ἐνομίζετο ἔνδοξον καὶ τὰ δύναματα τῶν διαπρεψάντων μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων μετεδίδοντο εὔσεβαστως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν», δπως γράφει ὁ ιστορικὸς τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως Σπ. Τρικούπης.

Η Πύλη δὲν ἔδιδε μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς μεμονωμένας αὐτὰς ἀνταρσίας, περιωρίζετο δὲ μόνον νὰ τιμωρῇ ἀγρίως τοὺς συλλαμβανομένους. Ἀλλὰ μεταξὺ φρουροῦ καὶ ἀντάρτου ἡ ἀπόστασις δὲν ἦτο μεγάλη. Ο ἀρματολὸς τῆς χθὲς ἐγίνετο αὔριον κλέφτης καὶ πολλοὺς δνομαστοὺς κλέφτας ἡ Πύλη διώ-

ριζεν ἀρματολούς. Γενικῶς ύπηρχε βαθυτέρα συμπάθεια μεταξὺ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, τοὺς δόποίους ἤνωνε τὸ κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν μῆσος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἔθνικὴ συνείδησις ἐξύψωνε ἀμφοτέρους εἰς ἥρωας. ‘Ο “Ολυμπος, ἡ Πίνδος, τὰ Ἀγραφα, τὸ Ξηρόμερον, ὁ Βάλτος, εἶναι τὰ θρυλικὰ λημέρια των, δὲ βίος, τὰ κατορθώματα καὶ τὰ παθήματά των, τὸ προσφιλές θέμα τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων.

Ἐμπόριον καὶ ναυτιλία τῶν Ἑλλήνων

Ἡ καταστροφὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας διείλεται κυρίως εἰς τὴν παρακμὴν τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ της καὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς εἰς τὰ παράλια. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας τῶν ιταλικῶν πόλεων καὶ ἡ ύπό τῶν Φράγκων κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔπληξαν καιρίως τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον, τὴν δὲ καταστροφὴν συνεπλήρωσεν ἡ τουρκικὴ κατάκτησις, οὕτως ὥστε δὲν δύναται νὰ γίνῃ σπουδαῖος λόγος περὶ ναυτιλίας καὶ ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἀλωσιν χρόνους. ‘Αλλ’ δταν διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν Τούρκων ἐδημιουργήθη νέα κατάστασις πραγμάτων, οἱ “Ἑλληνες ἔλαβον δλίγον κατ’ δλίγον εἰς χειράς των τὸ ἐμπόριον. Εἰς δὴν τὴν Τουρκίαν οἱ “Ἑλληνες ἦσαν ἐμποροι, ἔξησκουν δηλαδὴ κατ’ ἀρχὰς κυρίως μικροεμπόριον καὶ ἀργότερα ἔγιναν ἀπαραίτητοι μεστῖαι καὶ πράκτορες τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν καὶ ναυτιλιακῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Εύρωπαίων. Κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, δόπτε ἥκμαζε τὸ γαλλικὸν ἐμπόριον εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ “Ἑλληνες ἐπλούτησαν ὡς πράκτορες τῶν Γάλλων. ‘Ιδιως εἰς τὴν Σμύρνην ἀνεπτύχθησαν πλούσιοι ἐμπορικοὶ οἶκοι.

Σπουδαιότατον δμως γεγονός διὰ τὸν τουρκοκρατούμενον Ἑλληνισμὸν εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ ναυτικοῦ τῶν νήσων. ‘Η “Υδρα πρώτη ἀπέκτησε ναυτικόν. Εἰς τὴν νῆσον, ἡ δόποία ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος εἶχε κατοικηθῆ ἀπὸ ἀλβανοφώνους δρθιδόξους, ποιμένας καὶ ἀλιεῖς, κατέφυγον κατὰ καιρούς, ἔνεκα τῶν τουρκικῶν διωγμῶν καὶ ἀλλων ἀναστατώσεων, πολλοὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος,

οι δύοι οι έπεδόθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ κατέστησαν τὴν νῆσον ἀξιόλογον ἐμπορικὸν κέντρον. Κατ' ἄρχας διεξῆγον τὸ ἐμπόριον μὲν μικρὰ πλοῖα, κατίκια ἢ τρεχαντήρια. “Οταν ὅμως ἐνισχύθησαν οἰκονομικῶς, κατεσκεύασαν μεγαλύτερα πλοῖα καὶ ἤρχισαν νὰ πλέουν μέχρι Τεργέστης καὶ Βενετίας. Τὸ παραδειγμα τῆς “Υδρας ἐμιμήθησαν ἄλλαι νῆσοι, αἱ Σπέτσαι, τὰ Ψαρά, ἡ Μύκονος κτλ.

Τὸν 18ον αἰώνα οἱ “Ἐλληνες εἶχον ἀξιόλογον ναυτιλίαν. Μὲ τὰ ἴστιοφόρα τῶν, πολλὰ τῶν ‘ποίων διεκρίνοντο διὰ τὴν κομψότητα καὶ ταχύτητα, μετεκόδιζον σῖτον ἀπὸ τὴν Ρωσίαν ἢ ἔγχωρια προϊόντα εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ παρελάμβανον ἀπ' ἑκεῖ ἀποικιακά, ύφασματα καὶ ἄλλα βιομηχανικά εἰδη. Ἡ ἐλληνικὴ ναυτιλία ὠφελήθη πολὺ ἀπὸ τὴν μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ-Καΐναρτζῆ (1774), ἡ δύοια ἐπέτρεπεν εἰς τὰ ἐλληνικά πλοῖα νὰ πλέουν ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν. Κατὰ τοὺς πολέμους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμὸν οἱ “Ἐλληνες ναυτικοὶ ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ κυρίως διὰ τοῦ λαθρεμπορίου. Τολμηροὶ θαλασσινοὶ περιφρονοῦντες τοὺς κινδύνους τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐκόμιζον εἰς τοὺς Εὐρωπαϊκούς λιμένας ἐμπορεύματα, τῶν δποίων αἱ τιμαὶ εἶχον φθάσει εἰς μεγάλα ὅψη. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν πολέμων ἐξηκολούθησε νὰ προσδεύῃ ἡ ἐλληνικὴ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ ἀντοχὴ, ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἰδίως τὸ λιτοδίαιτον τῶν Ἐλλήνων κατέστησαν αὐτοὺς ἀκαταγωνίστους εἰς πολλὰ εἰδη ἐπιχειρήσεων. Συνέπεια αὐτοῦ ἦτο δτὶ εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὴν Γένουαν, τὴν Βενετίαν, τὴν Ἀμβέρσαν, τὸ Λονδίνον τοὺς Παρισίους καὶ εἰς ἄλλα μεγάλα κέντρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐμπορίου ἐδημιουργήθησαν παροικίαι ἐλλήνων ἐμπόρων.

Ἡ διασπορὰ αὕτη ὀφέλησε τὸ ἔθνος, διότι οἱ “Ἐλληνες ἔγνωρισαν κόσμον ἀνώτερον καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἀπέβησαν ἐντριβέστεροι εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικήν. Βλέποντες ἐξ ἀποστάσεως, κατενόησαν δτὶ ἡ Τουρκία εἶναι κράτος καταρρέον καὶ ὅχι ὁ τρομερὸς καὶ ἀκαταμάχητος κατακτητής, δπως ἥσθάνοντο αὐτήν, ἐφ' ὅσον διετέλουν ὑπὸ τὸ πέλμα τῆς.

Τοιουτοτρόπως παρεσκευάζετο σιωπηλῶς εἰς τὴν θάλασσαν σπουδαιότατον ὅπλον διὰ τὸ ἔθνος, τὸ ναυτικόν. Τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν χρόνων τούτων ἡσαν ὀπλισμένα καὶ οἱ ναῦται των ἑξησκημένοι εἰς τὰς συμπλοκάς, διότι τὴν θάλασσαν ἐμάστιζεν ἡ πειρατεία, ἰδίως τῶν Ἀλγερινῶν. Ἡτο λοιπὸν εὔκολον τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα νὰ μεταβληθοῦν εἰς πολεμικά.

Οι "Ελληνες λόγιοι επὶ τουρκοκρατίας

'Αφ' ἦς οἱ τελευταῖοι "Ελληνες χουμανισταί, δ Πλήθων, δ Βησσαρίων, δ Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ δ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, φεύγοντες πρὸ τῆς προσεγγιζούσης τουρκικῆς λαίλαπος, μετεκόμισαν τοὺς ὡραίους θεούς τῆς ἀρχαίας 'Ελλάδος εἰς τὴν Δύσιν, σκότος πυκνὸν ἐκάλυψε τὴν ἀτυχῆ 'Ανατολήν. 'Αλλὰ καὶ κατὰ τοὺς σκοτεινοτάτους χρόνους τῆς δουλείας δὲν ἔλειψαν ἀμυδρὰ φῶτα εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἐλληνικῆς χώρας. 'Η ἀπὸ τῶν χρόνων ὅμως τῶν Κομνηνῶν ἀρχίσασα ἐλληνικὴ ἀναγέννησις διεκόπη ἀποτόμως, ἐκυριάρχησε δὲ πάλιν ἔηρὰ γραμματικὴ σοφία. Οἱ λόγιοι τοῦ 16ου αἰῶνος δὲν εἶχον ἀποσείσει τὴν μεσαιωνικὴν στενότητα καὶ ἔξακολουθοῦν τὴν αἰώνιαν μετά τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διαμάχην, προσπαθοῦντες νὰ διακριθοῦν διὰ τοῦ κατὰ τῶν παπιστῶν ζήλου. Μόλις κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἔγινεν ἐλαφρὰ μετατροπή, διότι οἱ λόγιοι ζωηρότερον ἀναπολοῦν τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ ἡ διάνοια των ἀρχίζει νὰ διαισθάνεται τὴν σημασίαν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἡ δόποια ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην.

'Ο Κύριλλος Λούκαρις (1572 - 1638), σύγχρονος τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Καρτεσίου, δ ἐπανειλημμένως πατριαρχεύσας λόγιος καὶ πνευματικὸς μαχητής, εἶναι δ ἀρχηγὸς τῆς νέας τάσεως. 'Ο βίος του ἦτο πλήρης ἀγώνων καὶ περιπετειῶν, διότι ἡ ἐλευθερία τῶν θεολογικῶν φρονημάτων του ἔξηγειρε κατ' αὐτοῦ πολλοὺς ἀντιπάλους, ἡμετέρους καὶ ξένους. 'Αλλ' οἱ τραχεῖς ἀγῶνες ἔδωκαν εἰς τὰς συγγραφάς του δύναμιν καὶ βαθύτητα ἀγνωστον ἔως τότε. Τέλος κατίσχυσαν αἱ ρᾳδιουργίαι τῶν ἀντιπάλων του καὶ δ Λούκαρις καθηρέθη καὶ ἔξωρίσθη καὶ τέλος ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον. 'Αλλὰ τὰ διδά-

γυματά του διέσωσαν οἱ μαθηταὶ του, ἐκ τῶν ὁποίων ἔξέχουν ὁ Κορυδαλλεύς, ὁ Καρυοφύλλης, καὶ ὁ ὀνομαστὸς πολυγράφος Λέων Ἀλλάτιος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους ἀναμένει τὴν σωτηρίαν τῶν ὅμογενῶν. Εἰς τὸ ποίημά του «Ἐλλάς» ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν τοῦ καρδιναλίου Ρισελιέ ὑπὲρ τῆς ποδοπατουμένης ύπὸ τῶν Τούρκων πατρίδος του, εἰκονίζει τὴν παλαιὰν ἐλληνικὴν λαμπρότητα καὶ θρηνεῖ διὰ τὴν παντελῆ κατάπτωσιν καὶ τὴν περιβάλλουσαν αὐτὴν βαθεῖαν νύκτα.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰώνος ἀρχίζει ἡ δρᾶσις τῶν Μαυροκορδάτων. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, σπουδάσας εἰς τὴν Πάδουαν τῆς Ἰταλίας καὶ ἐκδώσας ἀξιόλογον διατριβὴν λατινιστὶ περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἴματος, ἔχρημάτισε καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἱατρικῆς καὶ μεγάλως ἐτιμήθη ύπὸ τοῦ Κιοπρουλῆ Ἀχμέτ πασᾶ. Διορισθεὶς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου διερμηνέως κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρλοβιτς (1699) ἔδειξεν ἔξαιρετον διπλωματικὴν δεξιότητα. Διὰ τοῦτο ἵσχυε πολὺ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς καὶ ὁ πιεζόμενος ἐλληνικὸς λαός προσέβλεπεν εἰς αὐτὸν ὡς πρὸς πατέρα. Ἐγραψε πολυάριθμα συγγράμματα, τὴν Ρητορικὴν, τὴν Γραμματικὴν, τὴν Ἰουδαϊκὴν καὶ τὴν Ρωμαϊκὴν Ἰστορίαν, τὰ ὁποῖα ἔχουσαν φωτεινὴν ἀκτῖνα εἰς τὸ Φανάριον καὶ ἥνοιξαν τὴν δόδον πρὸς ἐλευθερωτέραν διανόσιν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικόλαος Μαυροκορδάτος, ὁ πρῶτος ἐλλην ὁσποδάρος (ἡγεμὼν) τῆς Βλαχίας, ἔδωκε τὴν πρώτην ὄθησιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὰς παραδουναβείους ἡγεμονίας, ἰδρύσας τυπογραφεῖον καὶ σχολήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδιδάσκοντο ἡ ἐλληνικὴ καὶ λατινική. Ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαβία γίνονται κέντρον ἐλληνικῆς παιδείας, λόγιοι δὲ καὶ διδάσκαλοι τυγχάνουν περιποιήσεως καὶ τιμῆς εἰς τὰς αὐλάς τῶν Ἐλλήνων ἡγεμόνων.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐλληνικῆς παιδείας τὸν 18ον αἰῶνα

Ἄλλα περὶ πραγματικῆς προόδου τῆς ἐλληνικῆς παιδείας δύναται νὰ γίνῃ λόγος μόνον κατὰ τὸν 18ον αἰώνα. Διότι, ἐνῷ

προηγουμένως ή παιδεία περιωρίζετο εἰς τὸν κλήρον μόνον καὶ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά γράμματα, σχολεῖα δὲ διετηροῦντο μακράν τοῦ βλέμματος τῆς ἀρχῆς, εἰς μοναστήρια ἢ εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν, τώρα δὲ παιδεία τείνει νὰ γίνῃ κοσμικωτέρα, δηλαδὴ νὰ περιλάβῃ χρησίμους διὰ τὴν ζωὴν γνώσεις, διότι ἡ τάξις τῶν ἐμπόρων ἔζητε πρακτικωτέραν μόρφωσιν. Διὰ τοῦτο δημιουργοῦνται ἐκπαιδευτήρια εἰς πολλὰ μέρη. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος Ἰδρύθη ἡ Πατριαρχικὴ Σχολὴ τοῦ Φαναρίου, ἡ δόποια, διατελοῦσσα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κλήρου, ἀπέκτησε μεγάλην ὑπόληψιν καὶ κατὰ τὸ πρότυπον αὐτῆς Ἰδρύθησαν τὸν 18ον αἰῶνα σχολεῖα εἰς Πάτμον, Ἰωάννινα, Λάρισαν, Θεσσαλονίκην, Τύρναβον καὶ Ἀδριανούπολιν.

Τὸν 17ον, Ἰδίως δῆμος τὸν 18ον αἰῶνα, εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἔφθασεν ἡ ἡπειρωτικὴ πρωτεύουσσα, τὰ Ἰωάννινα. Κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1731 ἡ πόλις ἦρθη 40 χιλιάδας κατοίκους, ἔξι ὁν τὰ 3/4 Ἑλληνες, καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἀπέβη σπουδαῖον ἐμπορικὸν κέντρον. Φιλοπάτριδες Ἰωαννῖται πλουτήσαντες εἰς τὴν πόλιν, Ἰδίως δῆμος εἰς τὸ ἔξωτερικόν, ἐφιλοτιμήθησαν νὰ καταστήσουν τὴν πατρίδα των φωτοβόλον πνευματικὴν ἑστίαν. Τότε Ἰδρύθησαν αἱ ποικιλώνυμοι σχολαὶ τῶν Ἰωαννίνων, ἀπὸ τάς δόποιας ἔξηλθον οἱ σημαντικώτεροι λόγιοι τοῦ αἰῶνος. Οὕτω δὲν εἶναι ὑπερβολὴ τὸ λεχθὲν δτι «οἱ ἔλληνες συγγραφεῖς τοῦ 18ου αἰῶνος ὑπῆρξαν Ἰωαννῖται».

Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους λογίους τοῦ 18ου αἰῶνος εἶναι δὲκ Κεφαλληνίας Ἡλίας Μηνιάτης (1669 - 1714), ἔξαίρετος ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ, δὲ δόποιος, διὰ νὰ πλησιάσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, μετεχειρίζετο ἀπλούστερον τύπον γλώσσης καὶ τοῦ δοποίου αἱ πλήρεις ζωῆς δμιλίαι ἀναγιγνώσκονται μὲ εὔχαριστησιν ἀκόμη καὶ σήμερον.

Ἄλλοι κορυφαῖοι τῶν λογίων τοῦ 18ου αἰῶνος εἶναι δύο Κερκυραῖοι, δὲ Ὑγένιος Βούλγαρις (1716 - 1806) καὶ δὲ Νικηφόρος Θεοτόκης (1736 - 1805). Οἱ Βούλγαρις εἶχε φιλοσοφικὸν νοῦν. Σπουδάσας εἰς τὴν Πάδουαν τῆς Ἰταλίας

έγνωρισε τὰ φιλοσοφήματα τοῦ Locke, τοῦ Leibniz καὶ τοῦ Wolff, τῶν δποίων τὰ διδάγματα ἐπεχείρησε νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Λογικὴ (1766) καὶ ἡ Μεταφυσική του (1805) εἶναι ἀπό τὰ ἀξιόλογα ἔργα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ὁ Θεοτόκης ἡγάπησε μᾶλλον τὰ μαθηματικά καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, διακριθεὶς καὶ ως θεολόγος καὶ ἱεροκήρυξ. Τὰ Κυριακοδρόμιά του, ἥτοι ἐρμηνεῖαι τῶν κυριακῶν εὐαγγελίων, χρησιμεύουν ἀκόμη σήμερον ως βοήθημα εἰς τοὺς ἱεροκήρυκας. Καὶ οἱ δύο ἥσαν ἱερωμένοι καὶ ἐδίδαξαν εἰς διαφόρους σχολάς. Δὲν κατώρθωσαν δόμας νὰ διαφύγουν τὰς προστριβάς πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους. Διὰ τοῦτο ἔγκατέλειψαν τὴν Ἑλλάδα καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Ρωσίαν, δῆπου ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη περιεποιήθη αὐτοὺς καὶ ἀνύψωσε καὶ τοὺς δύο εἰς ἀρχιεπισκόπους.

Μὲ τοὺς χρόνους αὐτοὺς συμπίπτει ἡ δρᾶσις ἔξαιρετικοῦ ἀνδρός, τοῦ Αἰτωλοῦ Κοσμᾶ (1714-1779). Γεννηθεὶς εἰς τὸ Μεγάλο Δένδρον τῆς Αἰτωλίας, νεώτατος ἐκάρη μοναχός. Ἀλλὰ διψῶν μάθησιν καὶ δρᾶσιν κατώρθωσε μετὰ περιπετείας νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐγνωρίσθη καὶ ἐξετιμήθη παρὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ πολλῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ως καταληφθεὶς ὑπὸ θείας ἐμπνεύσεως ἥρχισε τὸ θεῖον κήρυγμα ἀπὸ τοῦ 1760. Περιῆλθε σχεδόν ὅλην τὴν Ἑλλάδα, τὰς νήσους τοῦ Αίγαίου, τὴν Μακεδονίαν, "Ηπειρον, Θεσσαλίαν, Στερεάν Ἑλλάδα, τὰς Ἰονίους νήσους. Τὰ κηρύγματα τοῦ Κοσμᾶ, γινόμενα εἰς τὴν γλώσσαν τοῦ λαοῦ, διήγειρον ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν. Ὁ λαός κατὰ χιλιάδας ἔσπευδε νὰ παρακολουθήσῃ τὸν κήρυκα. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὸν ἐνθουσιασμὸν ἐκεῖνον πρὸς τὰ θεῖα ἐκρύπτετο τὸ βαθὺ παράπονον τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ὑποτέλειαν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἐλπίδες διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ γένους.

Εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη του ὁ Κοσμᾶς κέντρον τῆς δράσεώς του εἶχεν ἐκλέξει τὴν "Ηπειρον. Δὲν ἔλειψαν δόμας οἱ φθονεροὶ καὶ ρᾳδιοῦργοι. Οἱ Ἐβραῖοι Ἰδίως κατεσυκοφάντησαν αὐτὸν καὶ ἐπέτυχαν νὰ συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Κοσμᾶς ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τὴν 24 Αὐγούστου 1779. Ἡ δὲ Ἐκκλησία κατέταξεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν 'Αγίων.

Αλλά πάντας τούτους ύπερέβη κατά τὴν φήμην δὲ Ἀδαμάντιος Κοραῆς (1748 - 1833), διότι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ἔθνος εἶδε τὸν κατ' ἔξοχὴν σοφὸν καὶ ἐρμηνευτὴν τῶν προγονικῶν συγγραμμάτων. Οὐ Κοραῆς ἦτο ἐπιμελέστατος καὶ δέρυνους μελετητής, ἔγραψε πολλὰ καὶ ποικίλου περιεχομένου συγγράμματα καὶ ἔξεδωκε, ἐσχολίασε καὶ ἐξελατίκευσεν ἀρχαίους ἔλληνας συγγραφεῖς, Ξενοφόντα, Πλάτωνα, Ἰπποκράτην, Θεόφραστον, Πλούταρχον (Ἐλληνικὴ Βιβλιοθήκη, 1807 - 1825). Εἶναι ἀπὸ τοὺς δλίγους "Ἐλληνας, οἱ δποῖοι ἐξετιμήθησαν εἰς τὴν Ἑσπερίαν, δθεν καὶ ἐπροτάθη ἐπανειλημμένως ὡς μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν γραμμάτων. Πρὸ παντὸς δημοσίου ἦτο εὔγενης φύσις, ἥγαπα περιπαθῶς τὴν πατρίδα του καὶ παντοιοτρόπως εἰργάσθη διὰ τὴν πνευματικὴν ἀφύπνισιν καὶ ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς. Ἐγκατεστημένος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Γαλλίας, ἔγινε μέγα «κέντρον ἑθνικῶν ὑποθέσεων καὶ παιδείας ἔλληνικῆς». Εἰς τὰ Ἀτακτα (1826 - 1833) καὶ τὰ Πάρεργά του (1809 - 1827) ἐπιχειρεῖ νὰ εὕρῃ τὰς κλασικὰς πηγὰς τῆς δημώδους γλώσσης καὶ ἀφυπνίζει τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ διὰ τὴν καταγωγὴν του. Εἰς τοὺς προλόγους τῶν συγγραμμάτων εύρισκουν ἀπήχησιν αἱ ἰδέαι τοῦ 18ου αἰώνος καὶ συνδυάζονται μὲ τὰ ἀρχαῖα παραδείγματα.

Τοὺς ἄνδρας τούτους, οἱ δποῖοι εἰς τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας εἰργάσθησαν διὰ τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν τοῦ ἔλληνικοῦ λαοῦ, ώνόμασαν Διδασκάλους τοῦ "Ἐθνους".

Δημοτικὴ ποίησις

Πλὴν τῆς λογίας λογοτεχνίας, ἡ δποία ἦτο προσιτὴ μόνον εἰς τοὺς δλίγους, δὲ ἔλληνικὸς λαὸς εἶχε δημιουργήσει ἥδη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους δημώδη ποίησιν εἰς τὴν κοινῶς δημιουρμένην διάλεκτον. Κατ' ἀρχὰς ἡ δημώδης ποίησις ἔζησεν εἰς τὴν ἀφάνειαν παρὰ τῷ λαῷ τῆς πρωτευούσης καὶ εἰς τὰ σκώμματα τῶν ἵπποδρομιῶν, ἀπέκτησεν δημοσίαν λαμπρότητα εἰς τὰ ἀκριτικὰ ποιήματα τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ δποῖα ἔψαλλον τὰ ἐπικὰ κατορθώματα τῶν παραμεθορίων φρουρῶν, τῶν

καλουμένων ἀκριτῶν, εἰς τοὺς διηγεκεῖς πολέμους μὲ τοὺς
Ἀραβίας.

Βραδύτερον δὲ ἐλληνικὸς λαὸς ἔθρήνησε τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ καθ' ὅλην τῆς διάρκειαν τῆς τουρκοκρατίας ἔψαλλε τὰ δεινοπαθήματα καὶ τοὺς πόθους του. Τοιουτοτρόπως προῆλθον τὰ δημώδη ἄσματα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ποιήματα αὐτὰ εἶναι ἀριστουργήματα διὰ τὴν ἔκφραστικὴν δύναμιν καὶ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς. Ψάλλουν δὲ συνήθως τὰ ἀπλὰ καὶ ἴσχυρὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν λύπην, τὸν ἔρωτα, τὴν θλῖψιν τοῦ θανάτου. "Ἄλλα πάλιν ὑμνοῦν τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν ἀνδρῶν, οἱ δοποῖοι ἐπολέμησαν τοὺς Τούρκους ἢ ἔπεισαν θύματα τῆς ἀγριότητός των, ίδιως τοὺς ἀρματολούς καὶ κλέφτας. Διαπνέονται ἀπὸ θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὴν φύσιν, τὰ ψηλὰ βουνά, τὸν "Ολυμπὸν καὶ τὸν Κίσσαβον, πρὸς τὰ μεγάλα πτηνά, τὰ δοποῖα ζοῦν εἰς τὴν ἔρημιαν τῶν δρέων. Ἐκδηλώνουν τὴν ἀνησυχίαν διὰ τοὺς πολεμιστάς, οἱ δοποῖοι ἀφήνοντες τὴν ἐστίαν των φεύγουν εἰς τὰ ὅρη. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἐποιήθησαν ἀναμφιβόλως ἀπὸ γυναῖκας, τὰς συζύγους καὶ μητέρας ἢ ἀδελφὰς τῶν πολεμιστῶν. Τὰ δημώδη ἄσματα ἔξυψωσαν τὸ φρόνημα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἶναι τὰ γνησιώτερα μνημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς διανοητικῆς καταστάσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῆς δόουλείας.

·Ανάπτυξις τῆς Κρήτης

'Επὶ 4^{1/2} αἰώνας (1210 - 1669) ἡ μεγαλόνησος Κρήτη διετέλεσεν ὑπὸ ἐνετικὴν κυριαρχίαν. Οἱ Ἐνετοί, παρὰ τὰς αὐθαιρεσίας των εἰς τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ παπικοῦ κλήρου, ἐκυβέρνησαν ὑποφερτά. 'Επὶ τῶν ἡμερῶν των οἱ κάτοικοι εἶχαν σχετικὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν ίδιωτικὸν βίον καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον, διετήρησαν τὴν γλώσσαν καὶ τὴν θρησκείαν των καὶ εἶδαν καλάς ήμέρας, ίδιως ἀπὸ τῆς 'Αναγεννήσεως μέχρι τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οἱ Κρήτες δλον αὐτὸ τὸ διάστημα εἶχον τὴν ἀνάπτυξιν των, ἡγάπησαν τὰ γράμματα, τὰ τραγούδια καὶ τὰς καλάς τέχνας, ίδιως τὴν ζωγραφικὴν καὶ ὀφελήθησαν ἀπὸ τὰς σχέσεις μὲ τὴν Δύσιν.

Κατά τούς χρόνους λοιπόν τής 'Ενετοκρατίας άνεπτύχθη εἰς τὴν Κρήτην ἀξιόλογος λογοτεχνία. 'Εκαλλιεργήθη, δπως εἰς τὰς χώρας τῆς Δύσεως, ή λαϊκή γλώσσα, ή ὅποια ἔγινεν ἔξαρτον ἐκφραστικὸν δργανον. Οἱ Κρήτες ἔγραψαν εἰς πεζόν, διεκρίθησαν ὅμως ἵδιως ὡς ποιηταί. "Ἐγραψαν ποιήματα διδακτικά, τραγῳδίας, κωμῳδίας, ἔπη. 'Εκαλλιέργησαν πολὺ τὸ θρησκευτικὸν δρᾶμα, τὸ λεγόμενον μυστήριον. "Αριστον δεῖγμα τοῦ εἴδους εἶναι ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, εἰς τὴν ὅποιαν ὁ ἄγνωστος ποιητής ἀνέστησεν, εἰς 1154 πολιτικούς στίχους, τὴν βιβλικὴν ὑπόθεσιν. 'Αλλὰ τὰ πρόσωπα εἶναι σύγχρονοι ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι μᾶς δεικνύουν εἰς πόσην εὐαίσθησίαν εἶχον φθάσει οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς.

Περὶ τὸ 1600 δὲ Ρεθύμνιος ποιητής Χορτάτζης ἔγραψε τὴν τραγῳδίαν «Ἐρωφίλη», ἡ ὅποιά παρὰ τὸ ἀτελεύτητον μάκρος περιέχει ὥραία μέρη καὶ ἵδιως χορικά. Τὸ ἔργον μαρτυρεῖ τὴν ἐπαφὴν τῆς Κρήτης μὲ τὸν δυτικὸν κόσμον. Τὴν ὑπόθεσίν της ἡ «Ἐρωφίλη» ἔλαβεν ἀπὸ Ἰταλικὸν δρᾶμα τοῦ 1561, εἰς δὲ τὰ χορικά του, τὰ ὅποια θέμα ἔχουν τὴν καταστροφὴν τῆς Ιερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ Τίτου, ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν Ἐλευθερωμένην Ιερουσαλήμ τοῦ Τάσσου.

'Αλλὰ τὸ ἀξιολογώτερον προϊὸν τῆς κρητικῆς ποιήσεως εἶναι τὸ ἴπποτικὸν ἐπος τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου, δ «Ἐρωτόκριτος». Εἰς τὸ μακροσκελές αὐτὸ δρωμαντικὸν ποίημα δ λαϊκός ποιητής ἔξυμνησε τὴν ἀνδρείαν, τὴν ἀδολον φιλίαν, τὰ εὐγενικά αἰσθήματα τοῦ λαοῦ. Δικαίως τὸ ποίημα ἀπέβη λαϊκὸν καὶ ὑπῆρχον Κρήτες, οἱ ὅποιοι ἔγνωριζον δλόκληρον τὸν «Ἐρωτόκριτον» ἀπὸ στήθους.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους οἱ Κρήτες διεκρίθησαν καὶ εἰς τὰς τέχνας, ἵδιως εἰς τὴν ζωγραφικήν. Τὸν 16ον αἰῶνα ἥδη ἥκμασεν ἡ ἀγιογραφικὴ βυζαντινὴ σχολὴ τοιχογραφίας, ἐλκουσα τὴν ἀρχήν της πιθανώτατα ἀπὸ τὰς τοιχογραφίας τοῦ Μυστρᾶ (Περιβλεπτος). Τὰ ἔργα της διακρίνονται ἀπὸ τὰς ἀποτόμους φωτοσκιάσεις καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγλυφον δψιν τῶν ἀντικειμένων διὰ βιαίων ἀντιθέσεων. Δὲν παρημελήθησαν ἐν τούτοις αἱ φορηταὶ εἰκόνες, αἱ ὅποιαι ὅμως ἀκολουθοῦν τὴν ἵδιαν τεχνοτροπίαν.

Σπουδαιότεροι άντιπρόσωποι τής Κρητικής Σχολής είναι οι τοιχογράφοι Θεοφάνης (1575), ζωγραφήσας τὴν Λαύραν εἰς τὸ "Αγιον" Όρος, δὲ Ζώρζης (1517), ζωγραφήσας τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Διονύσου, δὲ Ἀντώνιος (1545) κλπ. Εικονογράφοι φορητῶν εἰκόνων είναι οἱ Μιχαήλ Δαμασκηνὸς (1615), δὲ Βίκτωρ (τέλος τοῦ 17ου αἰώνος) κ.ἄ. Ἐκ τοῦ κλίματος αὐτοῦ ἔξηλθεν οἱ ἀξιολογώτατος καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως Δομένικος Θεοτοκόπουλος (ἴδε σ. 58)

Ἐπτανησιακὸς πολιτισμὸς

Ἰδιάζουσαν θέσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἔχουν αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου. Αἱ ἐπτὰ νῆσοι τοῦ Ἰονίου πελάγους δὲν ἔγνωρισαν τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ, διατελέσασαι ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν καὶ βραδύτερον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Γάλλων, Ρώσων καὶ Ἀγγλῶν, ἐτήρησαν ἀμεσωτέραν ἐπαφὴν μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Ἐντεῦθεν ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἐπτάνησον καὶ ἰδιως εἰς τὴν Κέρκυραν ἵδιος βίος καὶ πολιτισμός. Ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ Κερκυραῖοι διακρίνονται τῶν ἄλλων Ἑλλήνων διὰ τὴν λεπτότητα τῶν ἡθῶν καὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ὡραίου. Κατὰ τὸν 18ον αἰώνα τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτήρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦσαν εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐξ αὐτῶν ἀπεφοίτησαν ἄνδρες διακριθέντες εἰς τὰ γράμματα, ὡς δὲ Μηνιάτης, δὲ Θεοτόκης, δὲ Βούλγαρις κ.ἄ. Ἀξιολογώτατον γεγονός εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ θέντους είναι ἡ ἴδρυσις τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας. Οἱ διακεκριμένοις ἄγγλοις Φρειδερίκος Νόρθ Γκίλφορδ, υἱὸς ὑπουργοῦ καὶ γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς, ἴδρυσε, τὸ 1824, ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον εἰς τὴν Κέρκυραν, δομασθὲν Ἰόνιος Ἀκαδημία, διόπου ἐδιδάσκετο ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία καὶ ἴστορία, φυσικὴ πειραματική, νομικὴ καὶ ἱστορική. Εἰς αὐτὸν ἐδιδαχεν ὁ Κ. Ἀσώπιος, δὲ Ἀνδρέας Κάλβος κ.ἄ.

‘Η πίστις είς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους

Ἐκκλησία λοιπὸν καὶ κλῆρος, κοινοτικὴ αὐτοδιοίκησις καὶ ἔνοπλος ἀντίστασις, δόπου ἦτο δυνατόν, πρὸς τούτοις ἐμπόριον καὶ ναυτιλίᾳ καὶ διανοητικὴ ἀνάπτυξις ἥσαν τὰ κοινωνικὰ καὶ ἡθικὰ στηρίγματα τοῦ δουλεύοντος Ἑλληνισμοῦ. Οἱ “Ἑλληνες ὅμως ἀπό τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς καταστροφῆς ἐπίστευσαν ὅτι ἡ τουρκικὴ κυριαρχία θὰ ἥτο παροδική. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν αἰῶνας, ἡ ἀπελευθέρωσις ἥτο ψιλὸς πόθος, διότι ἡ αὐτοκρατορία τῶν Ὀθωμανῶν ἥτο κραταιά καὶ πρὸς αὐτῆς ἔπιπτον καὶ οἱ Εύρωπαῖοι.

Ἐξεγέρσεις ὅμως, ἀπονενοημέναι ἔστω, δὲν ἔλειψαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας. Παράδειγμα καταπληκτικὸν εἶναι τὸ κίνημα τοῦ ἐπισκόπου Διονυσίου.

Ο Διονύσιος ἥτο ἐπισκοπος Τρίκκης τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἐλθὼν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν ἀρχεπίσκοπον του, τὸν Μητροπολίτην Λαρίσης, ἔξωσθη ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς του, τὸ 1611. Μετέβη εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας καὶ ἐνισχυθεὶς παρ' αὐτῆς διὰ χρημάτων ἔφθασεν εἰς τὴν Ἡπειρον. Ἐγκατεστάθη εἰς μονὴν τῆς Θεσπρωτίας ὡς ἀπλοῦς μοναχός, περιήρχετο τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία προετοιμάζων τὴν μελετωμένην ἔξεγερσιν. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1612 συνέλεξεν 800 περίπου χωρικούς ἀπὸ τὰ ὅρη τῆς Παραμυθίας, τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πίνδου, ὃ πλισεν αὐτοὺς μὲ ποιμενικὰς ράβδους, ἐπειδὴ ἔλειπον τὰ ὅπλα, καὶ ἤρχισεν ὁρμητικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐξώντωσε πολλούς εἰς τὰ χωρία καὶ τὰ μεσάνυχτα τῆς 11 Σεπτεμβρίου εἰσήλασεν εἰς τὰ Ἰωάννινα, δόπου κατέσφαξε πολλούς καὶ ἐπυρπόλησε τὸ μέγαρον τοῦ τούρκου δικαστοῦ. Τὸ κίνημα, ὅπως ἥτο φυσικόν, ἀπέτυχεν. Ο Διονύσιος ἔφυγεν εἰς τὸ σπήλαιον ὑπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου ἐν τῷ φρουρίῳ. Ἀνεκαλύφθη ὅμως, παρεδόθη εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς καὶ ἐφονεύθη ἀγρίως. Ο λαός ὠνόμασεν αὐτὸν Σκυλόσοφον, τὸ δόποιον ἐκδηλώνει τὸν πόνον του διὰ τὰ οἰκτρὰ ἀποτελέσματα τῆς παραλόγου ἀποπείρας του, ἀλλὰ συγχρόνως τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν τόλμην του.

Μόλις βραδύτερον, δταν ήρχισε καταρρέουσα ή ίσχυς τοῦ Σουλτάνου, δ πόθος τῆς ἀνεξαρτησίας μετεβλήθη εἰς ἀληθινὴν πίστιν.

Κατὰ τὴν 15ην, 16ην καὶ 17ην ἑκατονταετηρίδα, ἐφ' ὅσον ἡ Τουρκία ἦτο ίσχυρά, μόνον οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως ἥδυναντο νὰ δώσουν χεῖρα βοηθείας εἰς τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. 'Αλλ' ὡς ἔλληνικὸς λαός, καθὼς καὶ οἱ πνευματικοὶ ἄρχοντές του, δὲν ηὕχοντο κατὰ βάθος τὴν ἐκ μέρους τῶν δυτικῶν σταυροφορίαν. Αἱ μεγάλαι αὐστριακαὶ νῖκαι τῆς 17ης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος δὲν εἶχον διαθέσει πολὺ θερμῶς τοὺς "Ἐλληνας. 'Αλλ' ὅταν κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα ἡ ὁμόδοιξος Ρωσία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κατὰ τῶν ἔχθρῶν τῆς πίστεως ἀγῶνα, κλῆρος καὶ λαὸς εἶδον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Τσάρου τὸν θεόπεμπτον ἐκδικητὴν καὶ λυτρωτὴν καὶ δλοι ἡσθάνοντο ὅτι ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα τῆς ἀναστάσεως καὶ ὅτι ἐπρεπε νὰ συνενώσουν τὰς προσπαθείας των μετὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ μοσχοβίτου βασιλέως.

Σχέσεις τῶν 'Ελλήνων πρὸς τὴν Ρωσίαν τὸν ΙΙ^ο αἰῶνα

'Η προϊούσσα παρακμὴ τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἐπεισε τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς πολιτικούς τῆς Ρωσίας ὅτι ἦτο εὔκολον νὰ διαδεχθοῦν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ Βυζαντίου, ὡς φυσικοὺς δὲ συμμάχους των εἰς τὴν κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας πάλην ἔθεωρησαν τοὺς χριστιανούς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου. Διὰ τοῦτο, τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετρουπόλεως δὲν ἐπαυσε νὰ ὑποθάλπῃ διὰ παντὸς τρόπου τὸν ιερὸν πόθον τῶν 'Ελλήνων, δπως ἀποσείσουν τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Οἱ εἰς τὴν Πετρούπολιν μεταβαίνοντες "Ἐλληνες ἀπέκτων ἀμέσως τὴν ρωσικὴν ἰθαγένειαν, ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὸν στρατὸν καὶ προήγοντο εἰς ἀξιώματα. 'Αφ' ἐτέρου δ κλῆρος τῆς Μόσχας διετέλει εἰς συνεχῆ ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν τεθλιμένων ἐκκλησιῶν τῆς 'Ελλάδος, ἐστελλεν εἰς τὰς μογὰς τοῦ 'Αγίου "Ορους διάφορα δῶρα, ἀμφια, σκεύη πολύτιμα, εἰκόνας, σταυροὺς κλπ. 'Η συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καΐναρτζῆ (1774) ἀνεγνώρισεν ὡς νόμιμον τὴν παλαιὰν ἀπαίτησιν τῆς Ρωσίας,

ὅπως παρίσταται ώς προστάτις τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν. Πάντα ταῦτα, πρὸς τούτοις δὲ πολλαὶ δημώδεις προρρήσεις, ἔξεκαιον τὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων καὶ διέθετον αὐτοὺς προθύμους νὰ προσέχουν εἰς τὰς ἐπαγγελίας τῆς Ρωσίας. Διὰ τοῦτο μετὰ τῶν πολέμων τῆς Ρωσίας κατὰ τοῦ Σουλτάνου σύνεδέθησαν κινήματα τῶν Ἑλλήνων, τὰ δποῖα εἶναι οἱ πρῶτοι πραγματικοὶ ἀγῶνες αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1769

Μόλις ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ἡ Αἰκατερίνη, δὲ εὔνοούμενος αὐτῆς Γρηγόριος Ὁρλώφ ἔστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Γεώργιον Παπάζολην, ἐλληνα ἀξιωματικὸν τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ προετοιμάσῃ ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν μελετώμενον ρωσοτουρκικὸν πόλεμον. Οἱ δπλαρχηγοὶ τῆς Μάνης ἐφάνησαν δύσπιστοι εἰς τοὺς ὥραίους λόγους καὶ τὰς πλουσίας προσφοράς τοῦ Παπάζολη. Ἀλλ’ δὲ γκριτος προύχων τῶν Καλαμῶν Μπενάκης ἐφάνη προθυμότερος, ἐνῷ φῆμαι καὶ διαδόσεις ἐξήπιτον τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Πανταχοῦ ἐπιστεύετο δτι ἡ Ἑλλὰς ἔμελλε νὰ ἐλευθερωθῇ ὑπὸ τῆς Ρωσίας. Ἐψιθυρίζετο δτι ἀκτινοβόλος σταυρὸς ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ δτι μάτην οἱ Τούρκοι προσεπάθουν νὰ ἀποδιώξουν τὸ θαυμάσιον σημεῖον καὶ εἰς τὰ ἐλληνικὰ ὅρη ἀντήχησε τὸ δημῶδες δῆσμα :

«'Ακόμη τούτ' τὴν ἄνοιξη ραγιάδες, ραγιάδες,
Τοῦτο τὸ καλοκαίρι, δσο νᾶρθη δ Μόσκοβος,
Νὰ φέρη τὸ σεφέρι, Μοριὰ καὶ Ρούμελη».

Διὰ τοῦτο ἡ Πελοπόννησος καὶ μέρος τῆς Στερεάς ἐκινήθησαν, μόλις ἐφάνη εἰς τὰς ἐλληνικὰς θάλασσας δὲ ρωσικὸς στόλος.

Τὴν 17 Φεβρουαρίου δὲ Θεόδωρος Ὁρλώφ ἀπεβιβάσθη εἰς Οἴτυλον. Ἀμέσως ὥρκισεν ἐπ’ δνόματι τῆς αὐτοκρατείρας τὸ τάγμα τοῦ Μπενάκη καὶ τῶν Μανιατῶν, ἀλλ’ ἐξήντλησε τὰς μικρὰς δυνάμεις του πολιορκῶν τὴν Κορώνην. Καὶ δταν ἀκόμη ἐφθασε μετὰ νέων πλοίων καὶ πολεμοφοδίων δ

Αλέξιος Όρλώφ, αἱ δυνάμεις τῶν Ρώσων δὲν ἤσαν ἐπαρκεῖς διὰ τόσον μεγάλην ἐπιχείρησιν, ίδιως μετὰ τὴν φθορὰν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης. Οὐθενὸς κατὰ τῆς πρωτευούσης τῆς Πελοποννήσου Τριπόλεως ἐπίθεσις ἀπέτυχεν, ἐκ παραλλήλου δὲ νὴ Υψηλὴ Πύλη ἐνήργησε δραστηρίως καὶ ἔστειλε κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἀλβανικάς δράσας. Αἱ Πάτραι κατελήφθησαν ἔξι ἔφόδου καὶ 3 χιλ. κάτοικοι ἐσφάγησαν μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Παρὰ τὴν Κορώνην οἱ συνενωθέντες μετὰ τῆς φρουρᾶς τῆς Τριπόλεως Ἀλβανοὶ κατέκοψαν 400 Μανιάτας συλλαβόντες αἰχμάλων τὸν ἀρχηγόν των Ἰωάννη Μαυρομιχάλην. Οἱ Ἀλέξιος Όρλώφ ἀπεσύρθη εἰς Ναυαρīνον, δθεν ἔβλεπε χυνόμενον τὸ αἷμα τῶν συμμάχων του, καὶ τέλος ἀπελπισθεὶς ἀπέπλευσεν ἐγκαταλείψας τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν τύχην των. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ρωσικὸς στόλος ἔκαυσεν τὸν τουρκικὸν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τσεσμὲ (1770), ἀλλὰ τὸ κίνημα τῆς Πελοποννήσου ἐπνίγη εἰς τὸ αἷμα καὶ νὴ χώρα δεινῶς ἐλεηλατήθη ύπο τῶν Ἀλβανῶν. Φοβεραὶ σφαγαὶ χριστιανῶν ἔγιναν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Τουρκίας.

Τότε ἔγεννήθη παρὰ τῷ Διβανίῳ ἡ σκέψις νὰ ἔξολοθρεύσουν ἐντελῶς τοὺς Ἑλληνας τῆς Πελοποννήσου διὰ τῶν Ἀλβανῶν. Ἀλλὰ ὁ Καπετάν πασᾶς Χασάν, τὸν δόποῖον ἡ Πύλη ἔστειλε διὰ νὰ ὑποτάξῃ τὴν Πελοπόννησον, ἀντετάχθη εἰς τὸ σχέδιον, διότι οὕτω θὰ ἔστερεῖτο ἡ Πύλη τοῦ χαρατσίου καὶ νὴ χώρα ἐργατικῶν χειρῶν. Οἱ Καπετάν πασᾶς, θέλων νὰ ἔξολοθρεύσῃ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ δόποῖοι ἀπέβησαν πληγὴν εἰς τὴν χώραν, ἔζητησε τὴν συνδρομὴν τῶν Ἑλλήνων ὅπλαρχηγῶν, χορηγήσας εἰς αὐτοὺς δπλα καὶ πολεμοφόδια καὶ ὑποσχεθεὶς ἀμνηστίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Τρίπολιν καταστροφὴν τῶν Ἀλβανῶν (1779) προσέβαλε κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν καὶ τοὺς συμμάχους του. Τότε θῦμα τῆς παρασπονδίας τῶν Τούρκων ἔπεσεν δὲ ἐκ Γορτυνίας ἀρματολὸς Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνη, δόποῖος, παιδίον τότε, μόλις διεσώθη μετὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ πάτρός του κατὰ τὴν ἔξιδον ἐκ τοῦ Πύργου τῆς Καπιάνης. Ἡ Μάνη ὑπεχρεώθη εἰς ὑποτέλειαν, διοικουμένη ὑπὸ ἐγχώριου μπέη καὶ καταβάλλουσα 30 χιλ. γροσίων ἐτήσιον φόρον. Οὕτω

οίκτρως διεψεύθησαν αἱ ὑποσχέσεις τῆς Αἰκατερίνης καὶ εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων ἀπέμεινε πικρία καὶ δυσπιστία πρὸς τοὺς βορείους ἐλευθερωτάς.

Τὰ γεγονότα τῶν ἑτῶν 1787 - 1792. Λάμπρος Κατσώνης

Διὰ τοῦτο ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1787 - 1792 εὗρε

124. Λάμπρος Κατσώνης

τοὺς "Ἐλληνας δλιγώτερον προθύμους. Ἡ Αἰκατερίνη ἐπέμενε εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἐλληνικοῦ σχεδίου. Ἐσκεπτετο τώρα νὰ ἀνορθώσῃ τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου καὶ ν' ἀναβιβάσῃ εἰς αὐτὸν τὸν ἔγγονόν της Κωνσταντίνον, κατώρθωσε δὲ νὰ προσεταιρισθῇ τὸν ἰδεολόγον αὐτοκράτορα τῆς Αύστριας 'Ιωσήφ Β'. Τὸ 1787 ὑπεγράφη μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων συνθήκη περὶ διαιμελισμοῦ τῆς Τουρκίας, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὰ τῶν διαθέσεων τοῦ 'Ιωσήφ ὅσα βραδύτερον ἔγραφεν εἰς τὸν γάλλον πρεσβευτήν: «ἐπέστη ὁ χρόνος, καθ' ὃν, ἐμφανιζόμενος ὡς ἐκδικητὴς τῆς ἀνθρωπότητος, ἀναλαμβάνω νὰ ἀποζημιώσω τὴν Εὐρώπην δι' ὅσα ἔπαθεν ἄλλοτε δεινὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων καννιβάλων». Νέοι πράκτορες τῆς Ρωσίας

ρακτηριστικὰ τῶν διαθέσεων τοῦ 'Ιωσήφ ὅσα βραδύτερον ἔγραφεν εἰς τὸν γάλλον πρεσβευτήν: «ἐπέστη ὁ χρόνος, καθ' ὃν, ἐμφανιζόμενος ὡς ἐκδικητὴς τῆς ἀνθρωπότητος, ἀναλαμβάνω νὰ ἀποζημιώσω τὴν Εὐρώπην δι' ὅσα ἔπαθεν ἄλλοτε δεινὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων καννιβάλων». Νέοι πράκτορες τῆς Ρωσίας

έφανησαν τότε μεταξύ των 'Ελλήνων μυρία έπαγγελόμενοι και ήρχισαν νά πάλλουν και πάλιν ζωηρώς αι καρδίαι των ἄμα τῇ ἐκρήξει τοῦ ρωσόστριακοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου και ή φρικίασις μετεδίδετο μέχρι τῶν δρέων τοῦ Σουλίου. 'Εξεγέρσεις δυμώς δὲν ἔγιναν.

'Αλλὰ τὸ 1788 δ Λάμπρος Κατσώνης (1752 - 1804), Έλλην λοχαγός εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσίας, ἔξεπλευσεν ἐκ Τεργέστης μετά μικροῦ στόλου, ἔξοπλισθέντος διὰ συνεισφορῶν μεταξύ τῶν 'Ελλήνων και φέροντος τὴν ρωσικὴν σημαίαν, και ἐπέδραμεν εἰς τὸ Αιγαῖον. Αὐξήσας δὲ διὰ τῆς συλλήψεως τουρκικῶν πλοίων τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων εἰς 16, κατέστη τὸ φόβητρον τῶν Τούρκων εἰς τὴν Μεσόγειον. Κατεναυμάχησεν ἐπὶ τῶν πλοίων τὸν δύνομαστὸν ὅπλαρχηγὸν 'Ανδρῖτσον μὲ 500 παλληκάρια, προσέβαλε τὸν τουρκικὸν στόλον μεταξύ "Ανδρού και Εύβοίας και κατετρόπωσεν αὐτόν. Τὴν ἐπομένην δυμώς εύρεθεὶς μεταξύ τοῦ τουρκικοῦ και τοῦ προσπλέοντος ἀλγερινοῦ στόλου δὲν κατώρθωσε νά ἀντιμετωπίσῃ τὴν ὑπεροχὴν εἰς ἀριθμὸν και πυροβολικὸν και μόλις διέφυγε μετ' ἀπελπιν ἀγῶνα δ περιβόητος καταδρομεύς.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν ἥρνθησαν εἰς αὐτὸν πᾶσαν βοήθειαν οἱ ρῶσοι πράκτορες. 'Η δὲ τσαρίνα ἔκλεισε τὸ 1792 τὴν ειρήνην τοῦ Ιασίου και διέταξε αὐτὸν νά παύσῃ τὰς κατὰ τῆς Τουρκίας ἔχθροπραξίας. 'Αλλ' δ Λάμπρος ἥρνθη φανερῶς νά ὑπακούσῃ και ἀπήντησεν ἐπὶ λέξει: « "Αν ἡ αὐτοκράτειρα συνωμολόγησε τὴν ειρήνην της, δ Κατσώνης δὲν συνωμολόγησεν ἀκόμη τὴν ἰδικὴν του». Και τὸν Μάρτιον τοῦ 1792 ἔξεδωκε τὴν περίφημον προκήρυξιν, τὴν «Φανέρωσιν τοῦ ἐξοχωτάτου χιλιάρχου και ἵππεως Λάμπρου Κατσώνη», εἰς τὴν δποίαν, ἀφοῦ καταγγέλλει τὴν ἀχάριστον ἐκ μέρους τῆς Αἰκατερίνης ἔγκαταλειψιν τῶν 'Ελλήνων, κηρύττει δτι οἱ "Ελληνες διὰ τῶν ἴδιων μόνον δυνάμεων θὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

'Ο Κατσώνης κατήρτισε νέον στολίσκον και, ἀφοῦ ἀπεβίβασε τὸν 'Ανδρῖτσον εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ Ταινάρου, προσεκάλεσε τοὺς Λάκωνας εἰς ἐπανάστασιν. 'Αλλ' ἐκεῖνοι δὲν ἔκινή-

θησαν, δέ δὲ Μπέης τῆς Μάνης Τζανέτος Γρηγοράκης, πιεζόμενος ύπο τῶν Τούρκων ἡπειλησεν αὐτὸν ὅτι θὰ βαδίσῃ ἐναντίον του. Τέλος προσβληθεὶς ύπο λιχυρᾶς ναυτικῆς καὶ πεζικῆς δυνάμεως διεσώθη ἐπὶ πλοίου εἰς Ἰθάκην καὶ ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς Ρωσίαν.

‘Ο δέ Ἀνδρίτσος καταδιωκόμενος ύπο τῶν Τούρκων διέσχισε τὴν Πελοπόννησον καὶ μετὰ τραχεῖς ἀγῶνας διεσώθη εἰς τὴν Ἰθάκην. Ἀλλ’ οἱ ‘Ἐνετοὶ παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τοὺς Τούρκους, μετακομισθεὶς δέ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔθανατῷ οἰκτρῶς. Τὰ κατορθώματα δύμας τοῦ κλέφτου καὶ τοῦ πειρατοῦ διετηρήθησαν εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. ‘Η Αἰκατερίνη διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἰασίου (1792) ἐγκατέλειψε μὲν ἀδιαφορεῖντοὺς ‘Ἐλληνας συμμάχους καὶ ἀπεψύχρανεν οὕτω τὰς ὑπολειπόμενας ἀπὸ τοῦ 1770 συμπαθείας τῶν ‘Ἐλλήνων. Ἐπεκράτησε τότε ἀντὶ τῆς ρωσικῆς ἡ γαλλικὴ ἀντίδρασις, διότι ἦδη ἐταράσσετο ἡ Εὐρώπη ύπο τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ προσοχὴ τῶν ‘Ἐλλήνων ἐστρέφετο ἀπλήστως πρὸς τὰ θαυμάσια ἀγγέλματα.

Σούλι

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περίπου οἱ θρυλικοὶ ἀγῶνες τοῦ Σουλίου κατὰ τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἀνύψωσαν τὸ φρόνημα τῶν ‘Ἐλλήνων καὶ ἐνίσχυσαν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἦτο δυνατὸν γὰρ ἀναμετρηθοῦν πρὸς τοὺς μουσουλμάνους.

Οἱ Σουλιώται κατά τὸν 17ον αἰῶνα φεύγοντες τοὺς Τούρκους εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὰ ἄγρια Κασσιοπαῖα ὅρη τῆς νοτίου Ἡπείρου, εἰς δωδεκάωρον ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἵδρυσαν ἐκεῖ στρατιωτικὴν κοινότητα αὐτοδιοικουμένην, ἡ δποίᾳ περιέλαβε κατ’ ἀρχὰς τέσσαρα καὶ βραδύτερον ἔνδεκα χωρία. Ἐπλήρωνον φόρον τινὰ εἰς τὴν Πύλην, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐφορολόγουν τὴν γειτονικὴν χώραν. Ἐλέγετο δτι ἐξήκοντα χωρία, τῶν Παρασουλιωτῶν λεγόμενα, ἐπλήρωνον φόρον εἰς τοὺς Σουλιώτας.

‘Η κυριωτάτη ἐνασχόλησις τῶν Σουλιωτῶν ἦτο ἡ κτηνοτροφία, ἡ δὲ φύσις τοῦ τόπου καὶ αἱ συχναὶ συμπλοκαὶ μετὰ

τῶν δμόρων κατέστησαν αύτοὺς τραχεῖς καὶ πολεμικούς. Καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες τῶν ἐγνώριζον τὴν χρῆσιν τῶν δπλῶν.

’Αλῆ πασᾶς (1744 - 1822)

Ο περίφημος πασᾶς τῆς Ἡπείρου ἦτο ἀπὸ τοὺς τρομεροὺς φεουδάρχας, οἱ δποῖοι ἐκμεταλλευόμενοι τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης ἐσχεδίασαν τὴν Ἰδρυσιν Ἰδίας ἔξουσίας. Ο ’Αλῆς, δπως καὶ ἄλλα δημιουργήματα τῆς πολυταράχου ἐκείνης ἐποχῆς, δπως π. χ. δ Πεσβάνογλου τοῦ Βιδινίου καὶ ὁ τῆς Αίγυπτου δεσπόζων Μεχμέτ ’Αλῆς, ἦτο ἔξαιρετική φύσις πλήρης ἀκαταλογίστου δρμῆς καὶ ἀκάμπτου ὡμότητος. Εγεννήθη εἰς τὸ μικρὸν χωρίον τῆς ’Αλβανίας Τεπελένι. Ή νεότης τοῦ ’Αλῆδιῆλθεν ἐν μέσῳ τῶν βιαιῶν παθῶν, τῶν δολοπλοκιῶν καὶ τῶν αίματηρῶν προδοσιῶν ἢ ἐκδικήσεων, τῶν ὁποίων εὑρεῖα κονίστρα ἦτο τότε ἡ Τουρκία καὶ Ἰδίως ἢ θρησκευτικῶς καὶ εἰς φατρίας διηρημένη ’Αλβανία. Ασκηθεὶς οὕτως εἰς τὰς ρᾳδιουργίας τῆς ἐποχῆς, ἀπέκτησε τὴν εὔνοιαν τῆς Πύλης διὰ προδοσίας τοῦ εύεργέτου του πασᾶ τοῦ Δελβίνου καὶ ἔγινε κύριος τοῦ πασαλικίου τῶν Τρικάλων. Διὰ πλαστογραφήσεως τοῦ σουλτανικοῦ φιρμανίου (διατάγματος) ἔγινε κύριος τῶν Ιωαννίνων καὶ τῆς Ἀρτης. Εξεδικήθη σκληρῶς τοὺς Χορμοβίτας διὰ τὴν κατὰ τῆς μητρὸς καὶ ἀδελφῆς του

125. ’Αλῆ πασᾶς

σκευτικῶς καὶ εἰς φατρίας διηρημένη ’Αλβανία. Ασκηθεὶς οὕτως εἰς τὰς ρᾳδιουργίας τῆς ἐποχῆς, ἀπέκτησε τὴν εὔνοιαν τῆς Πύλης διὰ προδοσίας τοῦ εύεργέτου του πασᾶ τοῦ Δελβίνου καὶ ἔγινε κύριος τοῦ σουλτανικοῦ φιρμανίου (διατάγματος) ἔγινε κύριος τῶν Ιωαννίνων καὶ τῆς Ἀρτης. Εξεδικήθη σκληρῶς τοὺς Χορμοβίτας διὰ τὴν κατὰ τῆς μητρὸς καὶ ἀδελφῆς του

προσβολήν. Προσελκύσας δολίως εις ένέδραν, ἔψησεν ἢ συνέτριψεν ἐντὸς χειρομύλου τοὺς πρωταιτίους καὶ ἀμέσως ἐπετέθη κατὰ τοῦ Χορμόβου, ἐκυρίευσεν αὐτὸν καὶ κατέσφαξε τοὺς κατοίκους. "Ερχεται εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ προσλαμβάνει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του γάλλους ἀξιωματικούς. 'Οργανώνει στρατὸν ἀπὸ 10—12 χιλ. καὶ ἐκτείνει τὴν ἔξουσίαν του εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐλλάδα. 'Εγκαθιστᾷ τοὺς υἱούς του πασάδες εἰς τὴν Ναύπακτον καὶ τὴν Πελοπόννησον, στερεώνει τὴν θέσιν του διὰ τῆς τόλμης ἢ διὰ τῆς ἔξαγορᾶς τῶν ἐν τῷ Διβανίῳ ισχυόντων καὶ καθιστᾷ τὸ κράτος του σχεδόν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸν Σουλτάνον.

"Ο Ἀλῆς περιεποιεῖτο τοὺς χριστιανοὺς τρέφων μεγαλυτέρων ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτοὺς ἢ εἰς τοὺς μουσουλμάνους μισθωτούς του, μετεχειρίζετο τὴν Ἑλληνικὴν ὡς δργανον διπλωματικῆς συνεννοήσεως καὶ ὑπέθαλπε τὸν πόθον τῶν Ἀλβανῶν περὶ ἀνεξαρτησίας καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων περὶ ἔθνικῆς ἀναγεννήσεως. "Ελληνες καὶ Ἀλβανοί ὑπηρέτησαν τὸν περιβότον σατράπην καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πολεμιστῶν τοῦ 1821 τῶν δύο ἀντιπάλων στρατοπέδων εἶχον ἐκπαιδευθῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ὡς λ.χ. διὰ τοῦ Ἀνδρίτσου Ὁδυσσεύς, διὰ Καραϊσκάκης, διὰ Ὁμέρ-Βρυώνης κ.ἄ. "Ο Ἀλῆς δὲν ἤνειχετο πρὸ πάντων τὰς φιλελευθέρας ἐκδηλώσεις καὶ συνέτριβε μετὰ πείσματος πᾶσαν ἀντίστασιν. Ἀλβανοί μπέηδες καὶ κάτοικοι διοκλήρων πόλεων ἐδοκίμασαν τὴν ἀπανθρωπίαν τοῦ ξιφους του, οἱ τολμηρότατοι τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν, οἱ Κατσαντωναῖοι καὶ διὰ Βλαχάβας, ὑπέκυψαν εἰς τὴν δύναμιν ἢ τὸν δόλον του καὶ τὰ ἐλληνικὰ ἄσματα ἐθρήνησαν τὰς 17 εὔγενεῖς γυναῖκας τῶν Ιωαννίνων μετὰ τῆς Κυρά Φροσύνης, τὰς ὁποίας διὰ Ἀλῆς ἔπνιξεν εἰς τὴν λίμνην.

Καταστροφὴ τοῦ Σουλίου

Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως διὰ τοῦ Ἀλῆς διότι διαβαρώτερος κίνδυνος διὰ τὴν Ἐλλάδα, διότι εὑρίσκετο πολὺ πλησιέστερον τοῦ Σουλτάνου, ἐγνώριζε καλῶς τὴν δύναμιν καὶ τὰς ἀδυνα-

μίας της καὶ διὰ τῶν Ἀλβανῶν μαχητῶν του ἡδύνατο νὰ συντρίψῃ αὐτήν. "Οταν ἔληξεν ὁ δεύτερος ρωσοτούρκικὸς πόλεμος, ὁ Ἀλῆς παρέστησε τὸ Σούλι ὡς φωλεάν προδοσίας καὶ ἀρπαγῆς καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σουλτανικὸν φιρμάνιον πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ.

Ο Ἀλῆς ἀπεφάσισε νὰ ἔξαφανίσῃ τὸν μικρὸν ὀρεινὸν λαόν, ὁ δόποῖος ἥριθμει τότε περὶ τοὺς 2.500 μαχητάς. Οἱ σκληρότατοι ἀγῶνες διήρκεσαν 15 ἔτη (1788 - 1803). Ἡ πρώτη προσβολὴ κατὰ τὸ 1791 ἀπέτυχεν τελείως, διότι οἱ Ἀλβανοί του δὲν ἔτόλμησαν νὰ εἰσδύσουν εἰς τὴν ἀγρίαν ὀρεινὴν χώραν καὶ διεσκορπίσθησαν λεηλατοῦντες τὴν πεδιάδα τῆς Παραμυθιᾶς καὶ πολλοὶ κατεκόπησαν υπὸ τῶν αἰφνιδιαστικῶν ἐπιπεσόντων Σουλιώτῶν, οἱ δόποῖοι ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων.

Δύο ἔτη βραδύτερον ἐπετέθη μὲν μεγαλυτέραν παρασκευήν. 'Αλλ' ἡ διὰ δόλου ἐπιχειρηθεῖσα ἐπίθεσις δὲν ἐπέτυχε, διότι οἱ Σουλιώται συνελθόντες ἐκ τῆς πρώτης ἐκπλήξεως, ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἄμυναν ύπὸ τοὺς ἀρχηγούς των Γεώργιον Μπότσαρην καὶ Λάμπρον Τζαβέλαν καὶ ἤνάγκασαν τὸν Ἀλῆν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἰωάννινα τρίζων τοὺς δόδοντας ἀπὸ ἀγανάκτησιν.

'Επὶ δόκτω ἔτη ἄφησεν ἡσύχους τοὺς Σουλιώτας, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθον μεγάλαι ἀνατροπαὶ καὶ ὁ ἔδιος εἶχεν ἄλλας ἐνασχολήσεις. Ἡ εἰρήνη δηλαδὴ τοῦ Καμποφόρμιο (1797) παρέδιδεν εἰς τοὺς Γάλλους τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἀπεσταλμένος τῆς δημοκρατίας ὑψώσει τὴν τρίχρουν σημαίαν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῆς Κερκύρας. Οὕτως ἤνοιγετο εύρὺ στάδιον εἰς τὰς ρᾳδιουργίας τοῦ Ἀλῆ, ὁ δόποῖος διενοεῖτο νὰ καταλάβῃ τοὺς μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ύπὸ τῶν 'Ἐνετῶν κατεχομένους λιμένας τῆς Ἡπείρου, Πρέβεζαν καὶ Πάργαν, καὶ νὰ θέσῃ τὸν πόδα ἐπὶ τῆς Κερκύρας. Κατ' ἀρχὰς προσεποήθη φιλίαν πρὸς τοὺς νέους γείτονάς του, ἐδέχθη τὰς φιλικάς ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα καὶ ἔδειξεν ἔσυτὸν πρόθυμον νὰ κατηχηθῇ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Ἱακωβίνων. Οὕτω τῇ ἀνοχῇ τοῦ γάλλου διοικητοῦ τῆς Κερκύρας παρεσκεύασε στόλον εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς ἐλληνικὰ χωρία τῆς

παρατλίας καὶ κατέσφαξε τοὺς κατοίκους. 'Ο Ναπολέων ἐκστρατεύων εἰς Αἴγυπτον ἔστειλεν ἀπὸ τὴν Μάλταν τοὺς χαιρετισμούς του εἰς τὸν φίλον τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. 'Ο 'Αλῆς ἐπὶ τινα χρόνον ἀκόμη προσέποιήθη, διτι γοητεύεται ἐκ τῆς γαλλικῆς φιλίας, αἴφνης ὅμως ἔρριψε τὸ προσωπεῖον, συνέλαβε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ναπολέοντος, προσέβαλε τὴν ὑπὸ 300 γάλλων φρουρούμενην Πρέβεζαν καὶ καταλαβών αὐτὴν παρέδωσεν εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὴν δήμωσιν (1798).

Μετὰ ταῦτα ἐστράφη κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Παρεσκεύασεν ἐδίος Ἱεροῦ πολέμου κατ' αὐτῶν προσπαθήσας νὰ ἐκκαύσῃ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν τουρκαλβανῶν. Οἱ δερβίσαι καὶ σεῖχαι (ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων) ἔξῆψαν τὸ κατὰ τῶν γυκιασούρηδων μῆσος τῶν Μωαμεθανῶν. Μετ' ἀξιόλογον λοιπὸν προπαρασκευὴν προσέβαλε τοὺς Σουλιώτας μὲ 10 χιλ. ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἔδιπλασιάσθησαν. Μὴ ἐπιτυχών ὅμως νὰ καταλάβῃ αὐτοὺς ἐξ ἐφόδου μετέβαλε τὴν πολιορκίαν εἰς ἀποκλεισμὸν κατασκευάσας ὡχυρωμένους πύργους εἰς τὰς διεξόδους τῶν στενοποριῶν. 'Ο ἄνισος ἀγών διήρκεσε τρία ἔτη (1800 - 1803), κατὰ τὰ ὁποῖα οἱ Σουλιωταὶ ἔδειξαν ἀπαράμιλλον ἄνδρείαν. 'Ο Φῶτος Τζαβέλας, ὁ ἡρωϊκὸς υἱὸς τοῦ Λάμπρου, ὁ καλόγηρος Σαμουήλ καὶ ἄλλοι, εἶναι οἱ ἡρωες τῶν ἐπικῶν ἐκείνων περιπετειῶν. Οἱ Σουλιωταὶ μολονότι ἐμαστίζοντο ἀπὸ τὴν πεῖναν, ἐξηκολούθησαν μὲ ἀποφασιστικότητα τὴν ἀντίστασιν καὶ νέα ἐπίθεσις τοῦ 'Αλῆ ἀπέληξεν εἰς ἀποτυχίαν, ἀλλὰ 500 'Αλβανοὶ διελθόντες δι' ἀγνώστου ἀτραποῦ κατέλαβον αἴφνιδιαστικῶς τὸ Σούλι, τὸ δοποῖον εἶχον ἔγκαταλείψει οἱ κάτοικοι. Οἱ Σουλιωταὶ ὅμως ὁχυρωθέντες εἰς τὸ Κιούγκι, ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα καὶ πεντάκις ἀπέκρουσαν τοὺς ἐφορμήσαντας ἔχθρους καταγαγόντες πολυνέκρους νίκας, ὥστε ὁ Βελῆς, υἱὸς τοῦ 'Αλῆ πασᾶ, ὁ ὁποῖος ὠδήγει τὴν ἐκστρατείαν, ἡναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν τῶν Σουλιωτῶν νὰ ἔγκαταλείψουν ὑπόσπονδοι τὰ χωρία των μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των καὶ τὴν κινητὴν περιουσίαν των. 'Η ἔξοδος ἔγινε τὴν 16ην Δεκεμβρίου 1803.

'Ο Βελῆς ὅμως παρασπονδήσας προσέβαλε τοὺς ὑποχω-

ροῦντας, αἱ δὲ Σουλιώτισσαι περιελθοῦσαι εἰς ἀπόγνωσιν ὑπέ-
στησαν ἡρωϊκὴν θυσίαν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ταπείνωσιν
(Καταστροφὴ τοῦ Ζαλόγγου). Μόνον μέρος τῶν κα-
τοίκων διεσώθη εἰς Πάργαν καὶ διεπεραιώθη ἐκεῖθεν εἰς τὰς
Ιονίους Νήσους.

·Η φιλελευθέρα κίνησις εἰς τὴν Βαλκανικὴν

Βαθυτάτη ἦτο καὶ εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῆς
γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ ύπόδουλοι τῆς αὐτοκρατορίας
ῆκουσαν τὰ κηρύγματα τῆς ἐλευθερίας καὶ Ισότητος ὡς ἐγερ-
τήριον σάλπισμα. Καὶ αὐτοὶ οἱ Μωαμεθανοὶ δὲν ἔμειναν ἀσυγ-
κίνητοι. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κέντρον διεθνές τότε, διε-
σταυροῦντο αἱ ἰδέαι καὶ ἡσκεῖτο ζωηροτάτη προπαγάνδα παρὰ
τῆς γαλλικῆς πρεσβείας.

Περισσότερον ἀπ' δλους συνεκινήθησαν οἱ "Ελληνες, διότι
εἶχον ἀξιόλογον τάξιν ἀνεπτυγμένων καὶ ζωηρὰν τὴν ἀνάμνη-
σιν ἐνδόξου παρελθόντος. 'Ο διαφωτισμὸς εἶχεν εισέλθει εἰς
εὐρύτατα στρώματα καὶ τὸ ἔθνος ἀνέδειξε λογίους, ποιητὰς
καὶ συγγραφεῖς κατὰ τὴν γόνιμον περίοδον τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ'
καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ΙΘ' αἰώνος.

·Ο Ρήγας (1757-1798)

'Ο ἀνήρ, ὁ δόποιος ἐντονώτερον παντὸς ἄλλου ἥσθάνθη τὴν
ἐπιδρασιν τῶν νέων ἰδεῶν, ἦτο ὁ Ρήγας.

'Ο Ρήγας ἐγεννήθη τὸ 1757 εἰς τὸ Βελεστίνον τῆς Θεσσαλίας καὶ
ώνομάζετο κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Τουρκοκρατίας μὲ τὸ ὄνομα τῆς
πατρίδος του Ρήγας Βελεστίνης. Μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ φέρεται
εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς δίκης τῆς Βιέννης. 'Αλλ' οἱ ἡμέτεροι λόγιοι ὑπο-
θέτοντες, ὅτι τὸ Βελεστίνον κεῖται εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Φερῶν,
ἐξελλήνισαν αὐτὸν εἰς Φεραίον. Τὰ τῆς νεότητός του δὲν εἶναι
γνωστά. Τὰ ἔγκυλια μαθήματα ἐδιδάχθη εἰς τὴν Ζαγοράν καὶ ειργά-
σθη ἐπὶ τινα ἔτη ως διδάσκαλος εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου.

Ταχέως ἀνεπτύχθη εἰς προσωπικότητα, ὁμοίαν τῆς δόποιας
ἀπὸ αἰώνων δὲν εἶχεν ἴδει ἡ Βαλκανική. Ἡτο μεγαλόσωμος,

ξπιβλητικός μὲ βλέμμα ἐνθαρρυντικὸν καὶ ἐλκυστικὴν δμιλίαν.
'Ακοίμητος φιλομάθεια τὸν ἑκέντριζε καὶ συγχρόνως ἦτο φύσις
ἀξιαγάπητος, μὲ νεανικὴν πίστιν, η δῆτα δὲν ὑπολογίζει τὰς
δυσκολίας.

Ποθῶν περισσοτέραν ἐλευθερίαν μετέβη εἰς Κωνσταντινού-
πολιν, δπου ἐδέχθη ζωηράς ἐπιδράσεις, καὶ κατόπιν εἰς τὰς
παραδουναβείους ἡγεμονίας, δπου ἔγινε γραμματεὺς τοῦ ἡγε-
μόνος τῆς Βλαχίας Μαυρογένους. 'Εκεῖ ἔζησε τὸν δεύτερον

126. Ρήγας ο Φεραίος

πόλεμον τῆς Αίκατερίνης κατὰ τῶν Τούρκων καὶ εἶδε τὸν ἀπο-
κεφαλισμὸν τοῦ Μαυρογένους, ἐπειδὴ δὲ ἡγεμών ἐθεωρήθη ὑπαλ-
τιος τῆς τουρκικῆς ἀποτυχίας.

'Εκεῖ τὸν εύρηκεν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις. 'Η ἐντύπωσίς του
ἐκ τοῦ γεγονότος ἦτο, καθὼς διηγεῖται δὲ βιογράφος του Περ-
ραιβός, συγκλονιστική. "Ἐμαθε τὰ γαλλικὰ διὰ νὰ ἐμβαθύνη
εἰς τὸ νόημα τοῦ μεγάλου φαινομένου. 'Απὸ τῆς στιγμῆς ἐκεί-

νης ἔγινεν ἡ ἀντιπροσωπευτικωτέρα μορφή τῶν πόθων τοῦ
ἔθνους μας. Ἐψαλεν, ωμίλησεν, ἔγραψεν, ἐδίδαξε. Ἐμύησε
προκρίτους καὶ ἀρματολούς. Λέγεται, δτι προσείλκυσεν ἀκόμη
καὶ τὸν ντερβέναγαν τοῦ Βιδινίου Ὀσμὰν πασᾶν Πασβάνο-
γλου, δ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ παλαιάν σλαβικὴν οἰκογένειαν
πλουσίων φεουδαρχῶν, καθολικὴν τὸ θρήσκευμα, προσελθοῦ-
σαν εἰς τὸν Ισλαμισμὸν διὰ νὰ διατηρήσῃ τὰ κτήματά της. "Αλ-
λοτε συμμαχῶν, ἄλλοτε πολεμῶν τὸν Σουλτάνον ἐπεχείρησεν δ
περίφημος ἀντάρτης περὶ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνος νὰ ίδρυσῃ
ἴδιον ἀνεξάρτητον κράτος. Ἀμφίβολον δμως ἀν δ Πασβάνο-
γλου ἦτο εἰλικρινής.

Tὰ σχέδια τοῦ Ρήγα

Τὴν ἐπανάστασιν ὁ Ρήγας τὴν ἐφαντάζετο ως γενικὴν ἔξ-
γερσιν δλων μαζὶ τῶν λαῶν τῆς Τουρκίας κατὰ τοῦ ἀπολυταρ-
χικοῦ Σουλτάνου.

‘Ο Ρήγας συνέθεσε τὸν θούριόν του ὡς Μασσαλιώτιδα τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως:

·Ως πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενά.

καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακή.

Τὰ ποιήματά του διέδιδον τὴν συγκίνησιν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Τὸ θούριον τοῦ νέου Τυρταίου διατρέχει εἰς χειρόγραφα τὰς ἐλληνικάς χώρας, αἱ στροφαὶ του προκαλοῦν ρίγη καὶ συγκίνησιν μέχρι δακρύων. Πολλὰ ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του Εύρωπαῖοι περιηγηταὶ εύρισκουν τὸ θούριον φυλαττόμενον ύπό ἀγραμμάτων βοσκῶν ὡς ἐγκόλπιον, κεκρυμμένον εἰς τὸ στῆθος.

’Από τοῦ 1796 δὲ Ρήγας ἐκλέγει κέντρον τῶν ἐνεργειῶν του τὴν Βιέννην, ὅπου ἥκμαζε τὸ μετά τῆς Ρούμελης ἐμπόριον καὶ ὑπῆρχον πολλοὶ εὔποροι διμογενεῖς συμπαθοῦντες τὸ ἔργον του. ’Εκεὶ ἔκτυπώνει μὲν ἐνίσχυσίν των τὰ ἐπαναστατικά του φυλλάδια, τὴν προκήρυξίν του εἰς χιλιάδας ἀντίτυπα καὶ τὴν

δύνομασθεῖσαν Δημοκρατικὴν Προπαιδείαν, δηλαδὴ καταστατικὸν χάρτην, δι’ οὗ θὰ ἐκυβερνᾶτο τὸ μέλλον νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως κράτος ἐν τῇ Βαλκανικῇ καὶ τῇ Μ. Ἀσίᾳ. Τυπώνει ἐπίσης τὸν Χάρτην τῆς Μ. Ἑλλάδος.

Τὸ σχέδιόν του ἦτο νὰ καταβῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον, νὰ κινήσῃ εἰς ἔξεγερσιν τοὺς Μανιάτας, ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν, νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Μωριάν, νὰ εἰσβάλῃ ἐπειτα εἰς τὴν Ἡπειρον, νὰ συνενώσῃ τοὺς Μανιάτας μετά τῶν Κακοσουλιωτῶν κλπ., ὅπως ἀναγράφεται εἰς τὸ κατηγορητήριον τῆς δικῆς του εἰς τὴν Βιέννην ἐπὶ τῇ βάσει καταθέσεως δυστυχῶς ἥμετέρων.

‘Ο Ρήγας ἐθνομάρτυς

‘Ο Ρήγας ἦτο ιδεολόγος χωρὶς μεγάλην πρακτικότητα. Πρὸς ἑκτέλεσιν τοῦ σχεδίου του ἀπεφάσισε, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1787, νὰ μεταβῇ ἀπὸ τὴν Βιέννην εἰς τὴν Τεργέστην διὰ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἶχεν ἐπίσης εἰς τὸν νοῦν νὰ περάσῃ ἀπ’ ἑκεῖ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν Ναπολέοντα, τὸν νεαρὸν τότε στρατηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ δόποῖος μὲ τοὺς περιφήμους πολέμους τῆς Ἰταλίας εἶχε κατανίκησει τὰ αὐστριακὰ στρατεύματα. Δὲν γνωρίζομεν μὲ ἀκρίβειαν τὰς θρυλουμένας συνεννοήσεις τοῦ Ρήγα μετὰ τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἄλλων σημανιόντων προσώπων, ὅπως τοῦ Ἀββᾶ Σιεγές κ. ἄ. Εἶναι δῆμος βέβαιον, ὅτι δὲ Ναπολέων περὶ παντὸς ἄλλου ἐσκέπτετο παρὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ραγιάδες.

‘Ο Ρήγας προαπέστειλεν εἰς τὴν Τεργέστην πρὸς τὸν ἑκεῖ φίλον του καὶ δόμοιδεάτην Ἀντώνιον Κορωνίδην, ὑπάλληλον τοῦ ἐκ Κοζάνης μεγαλεμπόρου Δημητρίου Οἰκονόμου, 12 κιβώτια περιέχοντα διάφορα βιβλία, πολυάριθμα ἀντίτυπα τῆς ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως, φακέλους ἐγγράφων καὶ ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Ναπολέοντα. ‘Αλλ’ ἐπειδή, κατὰ κακὴν τύχην, ὁ Κορωνίδης ἀπουσίαζεν ἀπὸ τὴν Τεργέστην, τὰ κιβώτια ἔλαβεν ὁ Οἰκονόμου, ὁ δόποῖος, εἴτε ἐκ φόβου εἴτε διότι ἀπεστρέφετο τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα, κατήγγειλεν εἰς τὸν Νομάρχην τῆς Τεργέστης, ὃστε ὅταν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1797 ὁ Ρήγας ἔφθασεν εἰς τὴν Τεργέστην, ἡ ἀστυνομία συνέλαβεν αὐτὸν τὴν νύκτα

εις τὸ ζενοδοχεῖον, δπου εἶχε καταλύσει, καὶ κατέσχε τὰ κιβώτια.

Ἐδημιουργήθη μεγάλος θόρυβος. Ὁ Νομάρχης τῆς Τεργέστης ἀνήγγειλε τὴν μεγάλην ἀνακάλυψιν δι' ἐφίππου ταχυδρόμου πρὸς τὸν ὑπουργὸν εἰς τὴν Βιέννην, δοῦλος ἀνημέρωσε τὸν αὐτοκράτορα Φραγκίσκον. Αἱ αὐστριακαὶ ἀρχαὶ προέβησαν εἰς συλλήψεις Ἑλλήνων ἐνεχομένων εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Ὁ Ρήγας ἀπεστάλη εἰς τὴν Βιέννην διὰ ν' ἀνακριθῆ, ἀφοῦ ἀπέτυχε ν' αὐτοκτονήσῃ. Τὰ ἔγγραφά του μετεφράσθησαν ἐπιμελῶς εἰς τὴν γερμανικὴν καὶ δὲν ἔλειψαν Ἑλληνες, οἱ δοῦλοι διὰ τῶν καταθέσεών των διεφώτισαν ἀπὸ δλας τὰς πλευράς τὴν ὑπόθεσιν. Ἐσχηματίσθη δγκώδης δικογραφία, ἡ δοῖα σώζεται καὶ ἐτυπώθη, τὸ γερμανικὸν κείμενον μὲ τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν.

«Εὔρεθησαν ἀκόμη, γράφει ὁ Νομάρχης τῆς Τεργέστης πρὸς τὸν ὑπουργὸν του, εἰς τὰ ἀνοιχθέντα κιβώτια δύο τρεῖς χιλιάδες ἀντίτυπα ἐγκυκλίου, εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν συντεταγμένης, μὲ τὰς ἐπαναστατικὰς λέξεις ἔλευθερία, ἀδελφοσύνη, ἴσοτης, εἰς τὴν δοῖαν μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα κατὰ τῶν μοναρχῶν ἔξαίρεται ἡ δημοκρατία καὶ δπου περιέχονται τὰ ἐν Γαλλίᾳ κηρυχθέντα γνωστὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, νέοι νόμοι δημοκρατικοί, τύποι ὀρκωμοσίας, ἄσματα ἔλευθερίας, καθὼς καὶ περικοπαί, αἴτινες δύνανται νὰ ἔξαφουν τὸ αἰσθημα τῶν ἀνθρώπων. (Τεργέστη, 20 Δεκεμβρίου 1797).

»... Ἡ ἀστυνομία ἔγνωριζεν ἥδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, γράφει ὁ ὑπουργὸς εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι πολλοὶ Ἑλληνες ἥσαν δπαδοὶ τῶν γαλλικῶν ἐπαναστατικῶν ίδεων καὶ ὅτι μυστικὰ ἐργάζονται διὰ διαδόσεως δημοκρατικῶν συγγραμμάτων νὰ συγκινήσουν διὰ τὴν ἔλευθερίαν καὶ ἴσοτητα τούς διεσπαρμένους εἰς διαφόρους χώρας ὁμοδόξους των». Ὁ αὐτοκράτωρ ἔγκρίνει διὰ σημειώματος εἰς τὸ περιθώριον.

»Μερικοὶ Ἑλληνες μὲ φουσκωμένα μυαλά, λέγεται εἰς ἄλλην ἔκθεσιν τοῦ Νομάρχου πρὸς τὸ ὑπουργεῖον, οἱ δοῦλοι ἐσπούδασαν πρὸ πάντων ἰατρικὴν εἰς ξένα πανεπιστήμια, φάνεται ὅτι ἔφεραν τὰς δηλητηριώδεις αὐτὰς ίδεας ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ, ἐμόλυναν μὲ αὐτὰς πολλοὺς τῶν ἔδω Ἑλλήνων καὶ ἔπειτα κατώρθωσαν νὰ ἴδρυσουν ἐνταῦθα ἔνα είδος ἐταιρείας, ἀπὸ τὴν δοῖαν ἡ συνωμοσία θὰ ἐλάμβανε τὴν κατεύθυνσίν της».

Ἡ κυριωτέρα κατηγορία κατὰ τοῦ Ρήγα καὶ τῶν ὀπαδῶν του εἶναι, ὅτι παρεσκεύαζαν ἐπανάστασιν εἰς φιλικὴν χώραν δηλαδὴ εἰς τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου.

Μετὰ μακρὰς συνεννοήσεις πρὸς τὴν Πύλην, ἡ αὐστριακὴ

κυβέρνησις έξέδωσε τὸν Ρήγαν καὶ ἐπτά ἑκ τῶν συλληφθέντων εἰς τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου. Οἱ παραδοθέντες ἐπτὰ σύντροφοι τοῦ Ρήγα ήσαν: 'Ο Εύστρατιος Ἀργέντης, ἔμπορος ἀπὸ τὴν Χίον, 'Αντώνιος Κορωνιός, ἔμπορος εἰς τὴν Τεργέστην, Δημήτριος Νικολίδης, διδάκτωρ τῆς Ιατρικῆς ἀπὸ τὰ 'Ιωάννινα, οἱ ἀδελφοὶ Παναγιώτης καὶ 'Ιωάννης Ἐμμανουὴλ, ἀπὸ τὴν Καστοριάν, δ δεύτερος φοιτητὴς τῆς Ιατρικῆς, Θεοχάρης Τορούντζιας, ἀπὸ τὴν Σιάτισταν, καὶ 'Ιωάννης Καρατζᾶς, ἀπὸ τὴν Λευκωσίαν τῆς Κύπρου.

'Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς δλίγους προδότας καὶ οἱ ἐπτὰ ἐκράτησαν ἀνδρικὴν στάσιν, ἔδειξαν ἀφοβίαν καὶ πίστιν εἰς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος.

Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὸ τέλος των. 'Η παράδοσις φέρει, δτὶ ὁ πασᾶς τοὺς ἐπνιξεν εἰς τὸν Δούναβιν. Τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ ὑπερόχου ἔθνεγέρτου καὶ ἔθνομάρτυρος ήσαν: «'Αρκετὸν σπόρον ἔσπειρα. Τὸν καρπὸν θὰ θερίσῃ τὸ ἔθνος μου».

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ I

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ
ΙΕ' ΑΙΩΝ <ul style="list-style-type: none"> 1453 "Αλωσις Κωνσταντινουπόλεως 1486 'Ανακάλυψης ἀκρωτηρίου Καλῆς Ἐλπίδος 1492 'Ανακάλυψης τῆς Ἀμερικῆς 1498 'Ανακάλυψης τῆς θαλασσίας ὅδου Ἰνδιῶν 	ΙΕ' ΑΙΩΝ <ul style="list-style-type: none"> 1453 - 71 Ὁ Ιωάννης Ἀργυρόπουλος διδάσκει εἰς τὴν Φλωρεντίαν 1463 - 77 Ὁ Μαρσίλιος Φιξίνος μεταφράζει τὸν Πλάτωνα 1472 Θάνατος τοῦ Βησσαρίωνος 1481 Ιδρύεται ἡ Ιερὰ ἔξτασις εἰς τὴν Ισπανίαν: Torquemada (1420 - 1498)
ΙΣΤ' ΑΙΩΝ <ul style="list-style-type: none"> 1512 - 1520 Σελίμ Α', κατάληψις Συρίας καὶ Αἴγυπτου, ὁ Σουλτάνος Χαλίφης 1517 Ἀρχὴ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν Γερμανίᾳ 1519 - 1556 Ὁ Κάρολος Ε' αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας 1519 'Ο Ζβίγγλιος μεταρρυθμιστὴς ἐν Ζυρίχῳ 1520 - 1566 Σουλεϊμάν Β' ὁ Μεγαλοπρεπής 1529 'Ο Σουλεϊμάν πολιορκεῖ τὴν Βιέννην 1534 'Ιδρυσις τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν 1545 - 1563 Σύνοδος ἐν Τριδέντῳ 1555 Θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αὐγούστης 1570 - 2 Κατάληψις τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων 1571 Ναυμαχία Lepanto (Ναυπάκτου) 1572 Νὺξ τοῦ Ἅγ. Βαρθολομαίου 1589 - 1610 Ἐρρίκος Δ' Γαλλίας. Ἀρχὴ δυναστείας Βουρβόνων 1598 Διάταγμα τῆς Νάντης 	ΙΣΤ' ΑΙΩΝ <ul style="list-style-type: none"> 1501 Ἡ Πιετὰ τοῦ Μιχαήλαγγελου 1506 Ἡ Τσοκόντα τοῦ Λεονάρδο 1511 "Ἐρασμος, Ἐπατινος τῆς Μωροίας 1516 Μακιαβέλι, Ἡ γεμών, Τόμας Μόρ, Οὐτοπία, Ἀριόστος, Ματινόμενος Ρολάνδος, "Ἐρασμος, Ἐκδοσις Νέας Διαθήκης, Ραφαήλ, Μαδοννα Sixtin a 1534 Ραμπελά, Ζωὴ Γκαργκαντονά τοῦ τοῦ μεγάλου. 1543 Κοπέρνικος, De Revolutionibus, Βεζάλ, De corporis humani fabrica. 1547 'Ο Μιχαήλ "Αγγελος ἀναλαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασῶν τοῦ Ἄγιου Πέτρου τῆς Ρώμης. 1564 - 1616 Σαΐξπηρ 1564 - 1642 Γαλιλαῖος 1571 - 1630 Κέπλερ 1580 Montaigne, Essais 1587 Τυπογραφία τοῦ Βατικανοῦ 1593 Σαίξπηρ, Ριχάρδος Γ' 1597 > Ρωμαῖος καὶ Ιον λιέτα 1600 Ἐκτέλεσις τοῦ Μπρούνο

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ
IΣ' ΑΙΩΝ	IΣ' ΑΙΩΝ
1600 "Ιδρυσις τῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ὁλλανδίᾳ (1602)	1602 Καμπανέλλα, Ἡ Πολιτεία τοῦ ἡλίου
1618 - 1648 Τριακονταετής πόλεμος	1610 Ὁ Γαλιλαῖος ἀνακαλύπτει τὸ τηλεσκόπιον
1632 Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος φονεύεται παρὰ τὸ Lützen	1614 Θεοτοκόπουλος, Κοίμησις τῆς Παρθένου
1648 Εἰρήνη Βεστφαλίας	1616 Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις ἀπαγορεύει εἰς τὸν Γαλιλαῖον νά διδάσκῃ
1643 - 1715 Βασιλεία Λουδοβίκου ΙΔ'	1620 Bacoon, Novum Organum
1648 - 1688 Περιόδος τῶν ἀγγλικῶν ἐπαναστάσεων	1633 Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις ὑποχρεώνει τὸν Γαλιλαῖον ν' ἀποκηρύξῃ «τὰς πλάνας καὶ τὰς αἱρέσεις του»
1649 Ἡ Ἀγγλία δημοκρατία. Ὁ Κρόμβελ	1635 Ἰδρυσις τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας
1669 "Άλωσις τοῦ Μεγάλου Κάστρου τῆς Κρήτης	1636 Παράστασις τοῦ Cid τοῦ Κορνέϊ
1683 Δευτέρα πολιορκία τῆς Βιέννης ὑπὸ τῶν Τούρκων	1637 Ντεκάρτ, Discours de la Méthode
1685 - 1715 Βενετικὴ κυριαρχία ἐν Πελοποννήσῳ	1638 Ρούμπενς, Ἄνδροι μέδα. Rémparant, Ἡ οἰκογένεια τοῦ ξυλουργοῦ
1687 Καταστροφὴ τοῦ Παρθενῶνος	1640 Οἱ Ἰησουնταί ἀπαγορεύουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ καρτεσιανισμοῦ εἰς τὰ σχολεῖά των
1689 - 1725 Ὁ Μέγας Πέτρος τσάρος τῆς Ρωσίας	1644 Ὁ Τοριτσέλλι ἐφευρίσκει τὸ βαρόμετρον
1697 Ὁ Πρίγκιψ Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας νικᾷ τοὺς Τούρκους παρὰ τὴν Ζένταν	1662 "Ιδρυσις τῆς Βασιλικῆς Ἐταιρείας τοῦ Λονδίνου
	1664 Μολιέρο, Ταρτούφος
	1670 Σπινόζα, Tractatus theologico-politicus
	Πασκάλ, Pensées
	1675 Λάδιμπνιτς, Ἀπειροστικὸς λογισμὸς
	1677 Σπινόζα, Ἡ θικὴ
	1668 - 1693 Λαφονταίν, Mūthos
	1681 Μποσσούνε, Παγκόσμιος Ιστορία

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ
	1682 'Ο Νεύτων ἀνακαλύπτει τὸν νόμον τῆς παγκοσμίου ἔλεως
	1690 Τζάν Λόκ, Δοκίμιον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν
	1694 Λεξικόν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας
	1695 - 97 Bayle, Λεξικὸν ἴστορικὸν καὶ κριτικὸν
	1699 Φενελόν, Τηλέμαχος
	1700 Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου.
IΗ' ΑΙΩΝ	IΗ' ΑΙΩΝ
1701 - 1721 Ὁ βόρειος πόλεμος	1702 Ἡ πρώτη ἀγγλικὴ ἡμερησία ἐφημερίς The Daily Courant
1701 - 1713 Ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ισπανίας	1703 Λάιμπνιτς, Νέα Δοκίμια διὰ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν
1701 Ἡ Πρωσσία βασιλείου	1704 Νεύτων, Ὁ πτικὴ
1713 Εἰρήνη Οὐτρέχτης	1707 Ὁ Παπέν κατασκευάζει ἀτμόπλοιον
1713 - 1740 Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας	1710 Λάιμπνιτς, Θεοδικία Μπέρκλεϊ, Πραγματεία διὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως
1740 - 1786 Φρειδερίκος ὁ Μέγας	1712 Βαττό, Ὁ ἀπόπλους διὰ τὰ Κύθηρα
1740 - 1780 Μαρία Θηρεσία	1719 Ντάνιελ Διφώ, Ροβίνσων Κρούσσος
1741 - 1748 Πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Αύστριας	1723 - 25 Μάφφει, Ἰταλικὸν Θεατρόν
1756 - 1763 Ἐπταετής πόλεμος	1734 I. S. Μπάχ, Τὰ κατὰ Ιωάννην πάθη
1762 - 1796 Αἰκατερίνη Β'	Βολταΐδος, Ἄγγλικαι ἐπιστολαὶ
1765 - 1790 Ιωσήφ Β' τῆς Αύστριας	1739 Φρειδερίκος Β', Ἀντιμαχιάβελ
1770 Καταστροφὴ τουρκικοῦ στόλου εἰς Τσεσμὲ	Χιούμ, Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως
1772 Πρωτος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας	
1774 Εἰρήνη τοῦ Κιουτσούν - Καϊναρτζῆ	
1783 Ἀνεξαρτησία τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν	
1789 Ἀρχὴ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως	
1799 - 1815 Ναπολέων	
1815 Συνθήκη τῆς Βιέννης	

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ		ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ	
1746	Ντιντερό, Φιλοσοφικαὶ σκέψεις		Σίλλερ, Οἱ Λῃσταὶ
1747	Ο Φραγκλίνος ἀνακαλύπτει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀλεξικεφαλοῦ	1783	Ο Λαβιοζιέ ἀναλύει τὸ ὄδωρο
1747 - 55	Τζόνσον, Λεξικὸν τῆς Ἀγγλικῆς γλώσσης	1785	Τὸ πρῶτον ἀτμοκίνητον κλωστήριον εἰς τὴν Ἀγγλίαν
1748	Ἀνακάλυψις τῶν ἐρειπίων τῆς Πομπηίας	1788	Ἴδρυσις τοῦ Χρόνου (Times) τοῦ Λονδίνου
1759	Ἴδρυσις τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου	1795	Βόλφ, Προλεγόμενα εἰς τὸν Ὁμηρον
1762	Ρουσσώ, Αἴμιλ καὶ Κοινωνικὸν Συμβόλαιον	1798	Ο Βοναπάρτης ἰδρύει τὸ Ἰνστιτοῦτον τοῦ Καΐρου
1767	Ο Τζαϊμς Οὐάτ συμπληρώνει τὴν ἀτμομηχανήν του		Χάῦδν, Συμφωνία τῆς δημιουργίας
1773 - 79	Κατασκευὴ τῆς πρώτης σιδηροδρόμου γεφύρας	1800	Ο Βόλτα ἐφευρίσκει τὴν ἡλεκτρικὴν στήλην
1774	Πρίστλεϋ, Μελέται ἐπὶ τοῦ διυγόνου	1807 - 8	Φίχτε, Ο μιλίαι εἰς τὸν γερμανικὸν λαόν
	Γκαίτε, Ο Βέρθερ	1809	Λαμάρκ, Ζωολογικὴ φιλοσοφία
1776 - 88	Γίββων, Παρακμὴ καὶ πτῶσις τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας	1812	Βύρων, Childe - Harold I. καὶ B. Γκρίμ, Λαϊκὰ παραμύθια
1781	Ο Χέρσελ ἀνακαλύπτει τὸν πλανήτην Οὐρανὸν	1814	Ο Αμπέρο μελετᾷ ἀτομα καὶ μόρια
	Κάντ, Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου		Ο Στέφενσον ἀνακαλύπτει τὴν κινητήριον ἀτμάμαξαν.

Ε Ι Κ Ο Ν Ο Γ Ρ Α Φ Η Σ Ι Σ

‘Η Βενετία εις τὴν ἀρχὴν τῶν Νέων χρόνων	Σελ.	10
Πλοίον τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰώνος	»	12
‘Ο Κολόμβος	»	15
Μακιαβέλλι	»	29
‘Ο πάπας Λέων Ι’	»	32
‘Ο Ἐρασμος	»	36
Γουλιέλμος Σαΐξπηρ	»	41
Μπρουνελλέσκι, παρεκκλήσιον Pazzi	»	45
Μέγαρον Βεντραμίνι Καλέργι	»	46
Ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου Σπάντα	»	46
‘Η ἄνοιξις τοῦ Μποττιτέλλι	»	47
Δὰ Βίντσι, ‘Η παρθένος, ἡ Ἀγία Ἄννα καὶ ὁ Χριστός	»	48
Δὰ Βίντσι, Τζιοκόντα	»	49
Μιχαήλ Ἀγγελος, Πιετά τοῦ Ἀγίου Πέτρου	»	50
» » δ Ἀναστάς Χριστός	»	50
Πλατεῖα τοῦ Ἀγίου Πέτρου	»	51
Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἀγίου Πέτρου	»	51
Ραφαήλ, Σχολὴ Ἀθηνῶν	»	52
» Μία Μαντόνα	»	53
Τιτσιάνο, Τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου	»	54
‘Αλμπρέχτ Ντύρερ, Οἱ ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Πέτρος	»	55
» » Ὁ ἀγιος Ἱερώνυμος	»	55
Χάνς Χόλμπαϊν, ‘Ο Πιλάτος νίπτει τὰς χεῖρας	»	56
» » Εἰκὼν νέου	»	57
Διάκοσμον πινάκιον τοῦ 16ου αἰώνος	»	57
Θεοτοκόπουλος, ‘Ο Ἰησοῦς εἰς τὸ δρος ἐλαιῶν	»	57
» ‘Ο Αἴρων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ	»	58
‘Ο Λούθηρος	»	61
Κατοικία γερμανοῦ εύγενοῦς τὸν 16ον αἰώνα	»	64
Καθολικὴ ἐκκλησία	»	65
Λειτουργία εἰς ἐκκλησίαν διαμαρτυρομένων	»	66
‘Ο Καλβίνος	»	68
Κάρολος Ε'	»	78
Πόλις τῆς Γαλλίας τοῦ 16ου αἰώνος	»	80
Φραγκίσκος Α'	»	81
Τὸ Ἐσκουριάλ	»	85
‘Ερρίκος Η'	»	89
‘Η βασίλισσα Ἐλισάβετ	»	91

Μαρία Στούαρτ	Σελ.	92
Στρατός τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 17ου αἰῶνος	»	103
Μετάλλιον ἀναμνηστικὸν τῆς Νυκτὸς τοῦ Ἀγ. Βαρθολομαίου	»	105
Οἰκία Νυρεμβέργης	»	107
Στρατόπεδον τριακονταετοῦ πολέμου	»	108
Βαλλενστάϊν	»	109
Γουσταῦος Ἀδόλφος	»	110
Ο Ρισελιέ	»	116
Λουδοβῖκος ΙΔ'	»	121
Ο Μποσσούε	»	125
Ο ἄρτος τοῦ βασιλέως	»	126
Κάρολος Α'	»	130
Ο Κρόμβελ	»	132
Ο Κρόμβελ συνομιλῶν μὲ τοὺς δικηγόρους	»	133
Γουλιέλμος τῆς Ὁρανίας	»	142
Στρατιωτὴ σημαία τοῦ Λουδοβίκου	»	143
Πολεμικὸν τοῦ 17ου αἰῶνος «Λουδοβῖκος ΙΔ'»	»	145
Ο Μολιέρ	»	151
Ο Ρασίν	»	153
Βερσαλλίαι	»	155
Ανάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν (Αἴθουσα Κατόπτρων)	»	156
Βελάσκεθ, Ἡ Ἰνφάντην Τερέζα	«	157
Μουρίλλο, Ἀγία Σύλληψις	»	158
» . Παῖδες παίζοντες κύβους	»	158
Ο Ρούμπενς καὶ ἡ σύζυγός του	»	159
Ο Βάν Ντάϊκ	»	160
Ρόϋσνταλ, Ἀνεμόμυλος	»	161
Ρέμπραντ, Αὐτοπροσωπογραφία	»	162
» Οἱ προσκυνηταὶ τῆς Ἐμμαούς	»	162
» Μάθημα ἀνατομίας	»	162
Ο Γαλιλαῖος	»	169
Ἰσαάκ Νεύτων	»	170
Ἀγγλος εὐγενῆς μὲ στολὴν αὐλῆς	»	172
Ο Ρόμπερ Ούάλποουλ	»	175
Ο δεύτερος Πīτ	»	177
Μύλος χάρτου τοῦ 18ου αἰῶνος	»	178
Ἀτιμομηχανὴ τοῦ Ούάτ τοῦ 18ου αἰῶνος	»	178
Ἡ Κυρία Πομπαντούρ	»	183
Λουδοβῖκος ΙΣΤ'	»	184
Μαρία Ἀντουανέττα	»	185
Ο Μέγας Ἐκλέκτωρ Φρειδερίκος Γουλιέλμος	»	197
Πρώσσοι στρατιῶται τοῦ 18ου αἰῶνος	»	198

81. Τιμωρία εις τὸν πρωσσικὸν στρατὸν	» 199
82. Ὁ Μέγας Πέτρος	» 206
83. Αἰκατερίνη Β'	» 208
84. Γαλλικὸν πεζικὸν κατὰ τὸ 2ον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰώνος.	» 218
85. Ὁ λιμὴν τοῦ Ἀμστερνταμ	» 235
86. Ὁ Γεώργιος Οὐάσιγκτον	» 243
87. Συνεδρίασις τῶν Γενικῶν Τάξεων	» 251
88. Ὁ Μιραμπό	» 252
89. Ὁ Μαρά νεκρὸς	» 256
90. Γάλλοι στρατιῶται (γελοιογραφία)	» 260
91. Ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ' πρὸ τοῦ Κονβάν	» 261
92. Ὁ Ρομπεσπιέρ	» 264
93. Γάλλοι στρατιῶται τοῦ 1794	» 268
94. Ὁ Ναπολέων	» 276
95. Ὁ Νέλσων	» 280
96. Ὁ Ναπολέων τὸ 1814	» 290
97. Ὁ Οὐέλλιγκτον	» 293
98. Ὁ Γκαΐτε	» 300
99. Αἴθουσα τοῦ μεγάρου Σουμπίζ τῶν Παρισίων	» 302
100. Δυτικὸν περίπτερον τοῦ Zwinger	» 303
101. Κλῖμαξ, τοῦ μεγάρου Μπρύλ	» 303
102. Τράπεζα καὶ ώρολόγιον ροκοκό	» 304
103. Πύλη τοῦ Μπράντεμπουργκ	» 305
104. Δαβίδ, "Ορκος τῶν Ὀρατίων	» 305
105. Τορβάλδσεν Ἡβῃ	» 306
106. Δοκιμὴ φεροστάτου Μονγκολφιέ	» 309
107. Ἡλεκτρικὴ μηχανὴ	» 310
108. Λάμπρος Κατσώνης	» 350
109. Ἄλη πασᾶς	» 353
110. Ρήγας ὁ Φεραίος	» 358

Χ ΑΡΤ Α Ι

Χάρτης των διακαλύψεων	Σελ.	13
'Η Γερμανία μετά τὴν συνθήκην τῆς Αύγούστας	»	67
'Η Εύρωπη καὶ ἡ Γερμανία ἐπὶ Καρόλου Ε'	»	79
'Η Ἰταλία κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα	»	96
Χάρτης τοῦ Τριακονταετοῦ πολέμου	»	106
'Η Εύρωπη μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Βεστφαλίας	»	112
'Η Εύρωπη μετὰ τὴν Ελρήνην τῆς Ούτρεχτ	»	147
'Ανάπτυξις τῆς Πρωσίας	»	195
'Εξάπλωσις τῆς Ρωσίας	»	205
Διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας	»	220
Αἱ ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς	»	237
Αἱ Ἰνδίαι τὸ 1750	»	240
'Η Εύρωπη τὸ 1789	»	267
Ναπολεόντειος αὐτοκρατορία	»	287
'Η Εύρωπη μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Βιέννης (1815)	»	296
'Η Τουρκία κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα	»	313

'Η ἐπιμέλεια τῆς καλλιτεχνικῆς ἐμφανίσεως τοῦ βιβλίου καὶ ἡ φιλοτέχνησις τοῦ ἔξωφύλλου διελλογται εἰς τὸν A. ΤΑΣΣΟΝ

'Υπεύθυνος ἐπὶ τῆς διορθώσεως τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων τοῦ βιβλίου δ. Κ. ΚΑΥΚΗΣ (ἀπ. 'Υπ. Παιδείας 33328/28 - 3 - 51)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΑΝΤΙΔΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

(ΙΣΤ' ΑΙΩΝ)

		Σελίς
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ	Α'	9—25
"	B'	26—44
"	I. 'Αναγέννησις διανοητική - 'Ανθρωπισμός	26—31
"	II. 'Η Κοινωνία	31—35
"	III. Οι άνθρωποιστάται	35—37
"	IV. Οι έθνικοι συγγραφεῖς	37—44
"	G'	45—58
"	D'	59—72
"	E'	73—93
"	I. Καθολικαὶ ἔξουσίαι καὶ έθνικὰ κράτη	73—76
"	II. Τὸ σύστημα τῶν κρατῶν	76—93
"	ΣΤ'	94—102
"	Z'	103—113

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ

(ΙΖ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ	Η'	Μεγίστη ίσχὺς τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ἐν Γαλλίᾳ—Οἱ χρόνοι Λουδοβίκου ΙΔ'	114—127
"	I.	Λουδοβίκος ΙΓ', Ρισελιέ, Μαζαρὲν	114—120
"	II.	'Η βασιλεία Λουδοβίκου ΙΔ'	120—127
"	Θ'	'Ανάπτυξις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος εἰς τὴν Ἀγγλίαν	128—138
"	Ι'	Αἱ διεθνεῖς συγκρούσεις τὸν ΙΖ' αἰώνα—Οἱ πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ'	139—148
"	ΙΑ'	Διανοητικὴ ἀνάπτυξις κατά τὸν ΙΖ' αἰώνα. 'Ο αἰών Λουδοβίκου ΙΔ'	149—170

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ (ΙΗ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ	ΙΒ'	'Η Ἀγγλία τὸν ΙΗ' αἰώνα	171—179
"	ΙΙ"	'Η γαλλικὴ μοναρχία τὸν ΙΗ' αἰώνα	180—186
	I.	Ἡ ἀντιβασιλεία	180—182
	II.	Λουδοβίκος ΙΕ'	182—186
"	ΙΔ'	Τὰ γερμανικὰ κράτη τὸν Η' αἰώνα	187—202
	I.	Ἡ Γερμανία	187—190
	II.	Ἡ Αύστρια	190—194
	III.	Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας	195—202
"	ΙΕ'	'Η ἀνατολικὴ Εὐρώπη τὸν ΙΗ' αἰώνα	203—211
	I.	Ἀνάπτυξις τῆς Ρωσίας	203—209
	II.	Πολωνία	209—211
"	ΙΣΓ'	Αἱ διεθνεῖς συγκρούσεις τὸν ΙΗ' αἰώνα	212—226
"	ΙΖ'	'Η διανοητικὴ κίνησις τὸν ΙΗ' αἰώνα	227—234
"	ΙΗ'	Οἱ Εύρωπαιοι εἰς τὰς ἀποικίας	235—246
	I.	Ἀποικιακὸς ἀνταγωνισμὸς	235—241
	II.	Ἀνεξαρτησία τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν	241—246
"	ΙΘ'	'Η Μεγάλη Γαλλικὴ Ἐπανάστασις	247—273
	I.	Τὰ αϊτια	247—250
	II.	Κατάρρευσις τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος	
	III.	Ἡ Δημοκρατία	
	IV.	Πόλεμοι τῆς Ἐπαναστάσεως	273
"	Κ'	'Η Ναπολεόντειος αύτοκρατορία	274—297
	I.	Ἀνύψωσις τοῦ Ναπολέοντος	274—277
	II.	Στρατιωτικὴ ἐπικράτησις τοῦ Ναπολέοντος	277—286
	III.	Πτῶσις τοῦ Ναπολέοντος	286—297
"	ΚΑ'	Γράμματα -Ἐπιστήμαι - Τέχναι τὸν ΙΗ' αἰώνα	298—310

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ	ΚΒ'	Μεγίστη ισχὺς τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας	311—327
"	ΚΓ'	Οἱ "Ἐλληνες ὑπὸ τὴν τουρκικὴν Δεσποτείαν	328—362

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιόσημον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἀντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτὸ διώχεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946A 108).

024000028337

Ε Κ Δ Ο Σ Ι Σ Α', 1951 (X) Α Ν Τ Ι Τ Υ Π Α 6 0 . 0 0 0

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΛΙΘΟΓΡΑΦΗΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : ΓΡΑΦΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ "ΑΣΠΙΩΤΗ - ΕΛΚΑ", Α.Ε.

